P III 7407 P II 228

Apar la intii a fie-cărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 6. Bucureşti, 1 Iunie 1896. Anul XXX

BIBLIOTECA

FIRE DE TORT

DE

GEORGE COŞBUC

Acest al doilea volum al d-lui Coşbuc conţine poesii din 1884—1889, contemporane sau chiar posterioare baladelor şi idilelor sale, aşa încît nu ne putem face ideet de progresele realisate de poet de la 1893 — data publicării baladelor şi idilelor — şi pînă acuma, decît din două bucăţi: *Mama* şi *Noi vrem pămînt*.

După două volume de poesii, şi mai ales de poesii lirice, se poate judeca concepţia ce-şi face un poet despre lume şi chipul cum priveşte el viaţa, şi de aceea, înnainte de a trece la observaţii de technică şi de formă, să facem cîte-va observaţii şi asupra fondului filosofic al d-lui Coşbuc.

Incă din primele sale publicaţii, poetul s'a arătat că e deosebit cu totul de Eminescu şi şcoala sa. El nu priveşte viaţa pesimist; nu, viaţa este o luptă, o luptă frumoasă, în care numai cei vrednici înving, iar cei slabi

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ TIMIŞ
P-67.479-I

Reinv. 1968
11.855

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ TIMIŞOARA
Secţia colecţii speciale

plîng și nu merită compătimire, și acestei concepții i-a dat poetul expresie într'un gazel de la începutul volumului:

Copiii nu 'nțeleg ce vor:
A plînge-i cuminția lor.
Dar lucrul cel mai laș în lume
E un bărbat tînguitor,
Nimic nu-i mai de rîs ca plînsul
În ochii unui luptător.
O luptă-i viața, deci te luptă
Cu drogoste de ea, cu dor.
Pe seama cui? Ești un nemernic
Cînd n'ai un țel hotărîtor.
Tu ai pe-ai tăi! *De n'ai pe nimeni,*
Te lupți pe seama tuturor.
E tragedie 'nnălțătoare,
Cînd biruiți oștenii mor,
Dar sînt eroi de epopee
Cînd brațul li-i biruitor.
Comediant e cel ce plînge,
Și-i un neom, *că-i desertor.*
Ori-care-ar fi sfîrșitul luptei,
Să stai luptînd, căci ești dator.
Trăesc acei ce vreau să lupte;
Iar cei fricoși se plîng și mor.
De-i vezi murind să-i lași să moară,
Căci moartea e menirea lor.

Acest gazel nu e una din cele mai bune poesii ale d-lui Coșbuc, aceeași idee e prea des repetată și, prin urmare, e slăbită, mai ales din causa technicei așa de monotone a gazelului, admirabilă formă pentru variarea aceleeași idei sau sentiment, dar al căreia efect este mai de grabă o reverie melancolică și dulce, decît sentimentul lui *vivere est militare.*

Cine nu cunoaște gazelul-motto din *Călin* al lui Eminescu și cît de admirabil e ca preludiu al unei *povești*?

Cu toată această nepotrivire a formei cu fondul ex-

primat de poet, și cu toate micile neglienţe de tratare, acest gazel este admirabil prin morala bărbătească — *morala stăpînilor* cum zice Nitzsche — exprimată așa de puternic în ultimele două versuri. Apoi, ce justă și ce convingătoare comparaţie în primele două versuri:

Copiii nu 'nţeleg ce vor:
A plînge-i cuminţia lor.

Și cît de bine se potrivește cu poesia elegiacă a secolului nostru această comparaţie, și cu tînguirile tuturor celor nemulţumiţi, care nu știu nici ce vor și nici chiar ce mulţumire au! Apoi:

Tu ai pe-ai tăi! De n'ai pe nimeni,
Te lupţi pe seama tuturor. —

O altă poesie, din care se pot vedea ideile despre lume și viaţă ale d-lui Coșbuc, este *Decebal către popor*. Aici întîlnim de două ori versul:

E rău destul că ne-am născut,

aceasta însă nu e numaidecît o notă de pesimism, căci cam ce ar putea spune un Decebal, atunci cînd își îndeamnă vitejii să lupte pînă la ultima picătură de sînge, cînd erau siguri că n'are să scape nici-unul? Cu toate că nici aceasta nu e una din cele mai bune poesii, totuși, cîte-va versuri sînt admirabile prin bărbăţia exprimată în ele:

Din zei de-am fi scoborîtori,
C'o moarte tot sîntem datori —
Tot una e dac'ai murit
Flăcău ori moș îngîrbovit;
Dar nu-i tot una leu să mori
Ori cîine 'nlănţuit.

Viteazul nu trebue nici să blesteme, nici să plîngă, ci să rîdă și să lupte, căci:

De-ar curge sîngele pîrău,
Nebiruit e braţul tău
Cînd morţii 'n faţă nu tresari!
Şi însu-ţi ţie un zeu îţi pari,
Cînd vezi de ce se tem mai rău
Duşmanii tăi cei tari.

Ei sînt Romani! Şi ce mai sînt?
Nu ei, ci de-ar veni Cel-sfînt,
Zamolxe, c'un întreg popor
De zei, i am întreba: ce vor?
Şi nu le-am da nici lor pămînt,
Căci ei au cerul lor!

Să se compare cu *Rugăciunea unui Dac* a lui Eminescu!

Şi apoi, la sfîrşit:

Puterea este 'n voi
Si 'n zei! Dar vă gîndiţi, eroi,
Că zeii sînt departe sus,
Duşmanii lîngă noi!

Aceleaşi idei le repetă poetul totdeauna, cînd poate, ba une-ori le dă o desvoltare prosaică şi didactică, de ex. în lunga şi cam confusa poesie: *Pe deal*. Către sfîrşit ne spune că toate amintirile şi reflexiile exprimate în acea bucată, sînt aiurări nefolositoare, în care toţi avem dreptul să ne pierdem cîteodată. Apoi o frumoasă imagine:

Uite, graurii pe luncă,
Veseli, fericiţi ce sînt!
Şoimul se roteşte 'n vînt
Şi spre ei s'aruncă.

Dar îndată două strofe foarte didactice şi foarte prosaice: graurii sînt poeţii, şoimul tiranul lor:

Legea ei (firii) e 'nlănţuirea
Unui şir de nedreptăţi:
Dar eu văd de-atîtea dăţi,
Ce cuminte-i firea!

Numai prin nedrept ea poate
Pe cei slabi să-i facă treji,
Pe fricoşi bărbaţi viteji,
Dînd schimbării toate.

Şi mai slab din causa confusiii — e ultimul *paragraf* al acestei bucăţi — o deosebire subtilă: poetul plînge, dar nu se plînge, gîndurile morţii îl îndoesc, dar nu-l frîng, apoi un fel de resignare: plînge din causă că are de ce, nu se plînge din causă că e slab, şi deci trebue să se resigneze a fi învins, conform cu legea luptei pentru existenţă, exprimate mai sus. Acestea sînt idei de cîntat în versuri? Resignarea raţională şi nenaturală, poate fi un sentiment pe care să-l priceapă şi să-l admire cine-va cînd îl citeşte ast-fel exprimat:

Soarta pe nedrept mă bate —
Poate e mai bine aşa!
Iată, suferind, voiu da
Şoimului dreptate!

Poetul ne dă poesia ca scrisă în 1890 — e curios cum putea să easă asemenea prosă din pana unui poet! Dar mai curios e că ultima strofă e tradusă din psalmi:

«De durere, chin mi-e somnul;
«Foc şi fiere traiul meu:
«Dar tu laudă mereu,
Suflete, pe Domnul»!

Apoi, resignarea psalmistului, care se simte totdeauna în puterea lui Dumnezeu, ale căruia căi, nu le cunoaşte, se potriveşte cu resignarea *argumentată* a poetului nostru?

Dar poesia, în care se poate vedea mai bine chipul cum vede poetul viaţa şi în acelaş timp şi una din cele mai frumoase ale sale, este *Sub patrafir*. Un flăcău e aproape de moarte şi mărturiseşte preotului neînsemnatele sale păcate!

Eu mă cunosc ; sînt păcătos,
Că prea am dus-o 'n rîs și 'n glume,
Prea drag mi-a fost să fiu în lume
Și-am prea iubit ce-a fost frumos!
Pe lîngă vin voinicii roată
Și ziua luncile cu flori
Și hora noaptea 'n șezători
Și viața toată!
Și mi-a plăcut în jurul meu
Să văd flăcăii 'n bătătură
Și cobza cu isonu 'n gură
Să-mi zornăe zorind mereu.....

Nu s'a mai scris în limba noastră cu atîta drag de viața toată, de veseliile și plăcerile ei, și cu atît mai puțin într'o generație pesimistă și blasată cum e a noastră, într'o literatură, care se nutrește din Eminescu. Și apoi, așa de concret și așa de concis! Păcat că urmează o strofă, care se termină slab!

Păgîn sînt par'că, nu creștin!
Bisericos n'am fost părinte,
Dar rar cînd mi-am adus aminte,
M'am dus și eu ca să mă 'nchin.
Eu am pe Dumnezeu în mine,
Mereu îl simț, și-l văd mereu —
Gîndesc așa! Mai știu și eu!
Dar, taică, las' că Dumnezeu
Va ști mai bine.

Pe cît de încîntătoare este prima jumătate a strofei prin naivitatea exprimării, pe atît de slab este sfîrșitul prin explicarea pretențioasă în gura unui țăran că are pe Dumnezeu în sine, și prin puținul înțeles al ultimelor versuri, puse acolo de poet numai pentru forma lor populară. Dar toate acestea sînt răscumpărate prin ultima strofă :

Dac'am uitat ce-va să spui,
Mi-e martur Dumnezeu, părinte,

C'am spus ce mi-a venit în minte,
Și-oiu spune tot, în fața lui !
Și-acum canon.... îl știu anume!
A fost așa, și n'aș cîrti :
Canon e, că nu pot trăi !
Și 'ntr'altă lume n'o mai fi
Ca pe astă lume.

Drag de această lume cu toate plăcerile și neplăcerile ei, pe care nu le-ar da pe plăcerile raiului, aceasta este filosofia d-lui Coșbuc, și această idee o cîntă el totdeauna cînd îi vine, și prin aceasta se și deosebește el de cei-l-alți poeți actuali ai noștri.

* * *

Trecînd acum la partea artistică a poesiilor d-lui Coșbuc, observăm de la început, că una din notele sale caracteristice este chipul cum tratează idila. In bucăți cunoscute cum sînt: *La oglindă*, *Subțirica din vecini*, *Recrutul*, ni se desvoltă o idee foarte simplă, în monolog sau dialog, dar așa că se reproduc toate întorsăturile de frasă, toate expresiile întrebuințate în limba naivă a poporului, expresii de multe ori prea bogate în cuvinte, dacă le comparăm cu puținul fond de idei ce-l exprimă. Aceasta nu s'a mai făcut în literatura noastră, decît doar în anecdote și povești populare în prosă sau versuri, nu însă în alte genuri literare, cum e idila care e mai serioasă și în ori-ce cas mai sentimentală. D-nul Coșbuc a dat naștere prin această procedere la bucăți cu desăvîrșire originale, și între ele, și la cîte-va capo-d'opere în genul lor ca *Subțirica din vecini* și *Recrutul*.

Dar, acest fel de originalitate e primejdios, și totdeauna, și în ori-ce artă, atunci cînd fondul de idei sau de sentimente nu este bogat, numai în cîte-va și foarte puține

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
I-67.479

casuri i se poate găsi acestui fond simplu o formă potrivită, aşa ca de aci să easă o bucată într'adevăr artistică. Artistul însă, nemulţumindu-se numai cu atîta, confundă foarte uşor aparenta bogăţie de forme cu cea a fondului, şi-şi face ilusie că prin întrebuinţarea cît mai deasă a aceloraşi întorsături şi tipicuri a creat ce-va — şi acesta e şi păcatul d-lui Coşbuc. Incă de la 1893 s'a putut vedea că nu tot volumul său era de aceeaşi valoare şi pe lîngă idilele mai sus citate mai erau şi altele, care trădau un prea mare lux de vorbe, şi în care, cel puţin pe ici pe colo, versuri întregi sau poate chiar strofe s'ar fi putut suprima cu folos.

In noul volum al poetului, defectul ese mai des la iveală, şi, deşi poesiile sînt mai vechi sau cel puţin din acelaş timp cu baladele şi idilele, ***manierismul*** unora din ele ar fi mai de grabă semnul unui poet, stăpîn deja pe technica sa şi care după cîştigarea laurilor, întrebuinţează numai vechiile mijloace de technică, fără multă greutate şi fără să mai caute căi nouă pentru sentimente nouă. Pentru a ilustra această specie de manierism, să ne oprim mai întîiu la o poesie intitulată *Scara*. Un flăcău găseşte pe draga lui într'un prun şi ca să glumească cu ea, se face că-i ia scara. Ea protestă şi se învoeşte apoi să se lase sărutată de atîtea ori cîţi fuşteie are scara — îl înşală însă pe flăcău la numărul fuşteilor. Ideea e nu se poate mai simplă şi mai nepotrivită pentru amplificări. Să se compare cu această idilă, una din volumul din 93, *Rea de plată* şi să se vadă deosebirea. O fată duce în spate un sac la moară; o întîlneşte un flăcău pe drum şi se învoeşte cu el să-i ducă sacul pe trei săruturi; se alege numai cu unul.

E aproape aceeaşi idee şi aceeaşi simplitate, dar, pe cînd *Rea de plată* are numai cîte-va strofe scurte, *Scara*

se lungeşte pe trei pagine întregi, ca şi cum s'ar trata în ea cine ştie ce lucruri adînci şi minunate. Pentru a se vedea cît de tare l-au înşelat pe poet întorsăturile de frasă lipsite de miez real să citäm:

Am găsit-o eri în prun
Dar *să nu grăbiţi ocara!*
I-am luat în pripă scara.
Ea mă 'njură: «Eşti nebun?
Pune scara!»
«Dacă 'njuri, eu n'o mai pun!»

Mai la urmă pe-un cuvînt,
Să se lase sărutată
De atitea ori deodată
Cîţi fuştei la scară sînt,
Sărutată —
Lăudat fii tată sfînt!

Lăsînd la o parte pe curiosul *de atitea ori deodată*, ultimele două versuri sînt vorbă lungă — sărăcie.

Unsprezece, spune ea;
Eu zic «bine», pe credinţă:
Doar o fi avînd ştiinţă,
Scara cîţi fuştei avea.
Pe credinţă —
Asta e pierzarea mea.

Ultimele două versuri puteau foarte bine să lipsească fără nici-o pagubă.

Şi-o *sărut mereu mereu*
Ori ce-aţi spune, ori ce-aţi face,
Nu ştiu cum, dar mie-mi place
Să sărut — aşa sînt eu!
Ori ce-aţi face,
Doar e dat de Dumnezeu.

Păcat de «nu ştiu cum, dar mie mi place să sărut — aşa sînt eu!», păcat de un adevăr aşa de general şi aşa

de naiv exprimat, să se piardă în nomolul lui «și-o sărut mereu — mereu» așa de stîngace expresie, și al lui «ori ce-ați spune, ori ce-ați face» precum și al ultimelor două versuri, — umplutură curată ca a d-lui Speranță, cel cu: «unde-va pe unde fost-a», care îi lungesc anecdotele în volume întregi. Să ne oprim aci cu citațiile, fiind-că mai urmează încă vre-o cinci strofe de aceeași valoare.

Ni s'ar putea obiecta că asemenea critică adusă poetului e migăloasă—dar obiecția e nedreaptă, fiind-că fondul exprimat în poesie fiind prea neînsemnat atît ca idee, cît și ca sentiment, se înțelege că forma rămîne totul și cu atît mai mult trebue să fim aspri în aprecierea ei. Afară de aceasta, genul idilic este cel mai apropiat de anecdotă, și fiind-că anecdotele sînt mai totdeauna terminate cu o *pointe épigrammatique*, se înțelege că nu trebue să se întunece această *pointe* prin detalii netrebuincioase. Tocmai acesta e casul acestei idile — o păcălitură, și tocmai de aceea e mai supărăcioasă nemăsurata loquacitate a poetului.

Un exemplu analog ar fi *Ispita*. O văduvioară vorbește cu un flăcău la fîntînă — adică vorbește numai ea, flăcăul n'are vreme. Ideea e cea așa de frumos exprimată de popor:

Fugi de-aici! și vino 'ncoace!
Sezi binișor! — nu-mi da pace!

cînd vorbește de fetele tinere și naive și de cum trebue să înțeleagă flăcăii vorbele lor! A d-lui Coșbuc î să e o văduvioară cochetă și bună de gură din cale afară.

Iacă.... stau pe la fîntînă!
Dă-mi cîrligul.... Aoleu
Nu mă strînge-așa de mînă!

Nu m'ai strîns? *Și-ți vine a plînge*
Haid' de grabă și mă strînge,
Că eu vreu
. . . . . .

Vrei să bei? Și nu ți-e teamă
Că mi-e olul descîntat?
Cine bea să poarte seamă
Să sărute pe stăpîna
Olului ... nu pune mîna,
Că te bat.

Ei. mă duc acum. De seară
Iarăși viu. Și spune-mi drept
Vii și tu? Te întîmpin iară
Ca și eri, cu vase pline!
Nu veni!... Și să știi bine
Că te-aștept!

Trebue să fie frumușică de tot văduvioara, de nu i se urăște flăcăului cu atîta cochetărie afectată! Afectație însă și manierism, sînt cam acelaș lucru.

Dintre toate idilele noului volum, cea mai bună e cea întitulată *Baladă* (— ?) deși nu e chiar lipsită de aceeași afecție ca și în *Ispita*. O fată vorbește cu mamă-sa, care-i face imputări că s'a lăsat strînsă și sărutată de un flăcău, că a primit de la el un briu, și ea respunde: «ce era să fac?»

Și-acum întreagă vina
Pe mine tu o pui —
El m'a întîlnit pe punte,
Și știi tu felul lui.
M'a strîns de peste brațe
Să nu le pot mișca,
Și nu-mi lăsa răsuflet
Așa mă săruta.
Te sbați, dar tu ești slabă
Și puntea toată sloi:
Cădeam, ferește Doamne
Sub gheață amîndoi!

Apoi dacă mama cunoștea felul flăcăului, care-i săruta fata așa de des — ce-o mai mustră acuma? Și apoi, aceasta se cheamă fată naivă? Ea ceruse de la mamă un brîu, dar mama nu i-a dat, și atunci ea primește unul de la flăcău:

Era să merg la nuntă
Ca cei din neam sărac?
Să fiu de rîs la lume?
Ori ce era să fac?

Toată poesia e pe acelaș ton nehotărît, căci pe unele locuri pare că într'adevăr copila e de o încîntătoare naivitate, dar pe aiurea, naivitatea ei este așa de exagerată, încît nu știm ce epitet să-i dăm. Ce se poate zice d. ex. despre povestirea cum a fost sărutată?

Si nu-mi lăsa resuflet,
Așa mă săruta

atît de puține cuvinte, și așa de cu foc spuse, încît ne fac impresia că fata simte încă în imaginație sărutările de care vorbește — se poate să existe o fată așa de naivă, ca să vorbească în așa ton cu mamă-sa? Poate — dar, ori-cum ar fi, poetul să ție seamă că din toate afectațiile, cea mai nesuferită este cea a naivității!

Vorbă lungă și manierism mai avem în *Iarna pe uliță*, una din poesiile mai bune, în *Vîntoasele*, una din cele slabe și fără adevărat sentiment, etc.

Lăsînd afectația de sentiment, rea totdeauna, și oprindu-ne numai la manierismul formei și întrebuințarea prea multor cuvinte pentru un fond nu tocmai bogat în idei și sentimente, s'ar putea susține că poetul face așa, pentru a imita mai de aproape modul de gîndire al țăranilor și încetul mers al cugetării lor. Unei asemenea păreri se poate opune, că numai comedia și anecdota

sînt îndreptăţite la aceasta pentru a ne da tipuri ridicole de oameni, care exprimă greu ceea-ce au priceput greu, iar nu poesia lirică, în care căutăm expresia concisă a unui sentiment, care să ne miște, iar nu să ne facă se rîdem. Apoi, în al doilea rînd, chiar acest chip de a imita gîndirea poporului, este un *truc* artistic prea exterior și prea seamănă cu armonia imitativă și onomatopeele întrebuinţate de poeţi ca Macedonschi, și, ca ori-ce artificiu, este un manierism neertat poesiii serioase și cu pretenţii.

Toate aceste lipsuri: afectarea unui sentiment, manierismul formei, prin întrebuinţarea multor întorsături de frase familiare și prin imitarea mersului încet al cugetării, ar fi, pînă la un punct, după cum am mai observat mai sus, semnul unui poet bătrîn care a ajuns la o technică și factură din care nu mai vrea sau numai poate să easă. In realitate nu e așa, și poetul nostru nu numai că nu nu e bătrîn, dar poesiile ce le criticăm sînt încă din cele mai vechi ale sale. Care e causa manierismului, atunci? *Puţin bogatul fond de idei și sentimente, și imposibilitatea exploatării acestui fond la infinit.*

Afară de aceasta mai trebue să relevăm și o lipsă de spirit critic, o lipsă de *disciplină literară*, din care causă poetul, nu numai în aceste idile dar și în alte bucăţi pe care pune mai multă greutate nu-și dă totdeauna seama de ce e bine și de ce e rău, și amestecă mărgăritare cu lucruri absolut netrebnice, ba une ori chiar *contrazicătoare* între ele. Și în aceste casuri, d. Coșbuc, nu numai n'are aparenţa de manierist bătrîn, ci pare a fi, din contră, un începător de foarte mare talent, dar începător încă și prea fără experienţă. Fiind-că acesta e defectul principal al celor mai multe din poesiile d-lui Coșbuc,

nu citãm exemple anumite, ci vom analisa vre-o cîte-va din cele mai însemnate bucăţi, şi cu ocasia acestei analise, vom arăta şi părţile contrazicătoare, incongruente sau inutile.

Iată *Hafis*, o poesie glumeaţă despre vestitul poet persan, băutor al vinului oprit de profet:

Ghiaurii au haine lipite pe ei;
De dînşii e bine:
Bei vinul, şi Mufti nu 'ntreabă «ce bei?»
Dar alta-i la mine!
Ulciorul plin, unde să-l pot eu dosi?
Dar haina mi-e largă — mai largă de-ar fi,
Că scap de ruşine

Comparaţia perşilor cu ghiaurii, conţine o contradicţie de suggestie: ghiaurii au haine lipite pe ei, perşii au anteree largi — aşa dar, Hafis n'are de ce se plinge, fiind-că are unde dosi ulciorul — de ghiauri ar fi rău. Atîta şi numai atîta se putea scoate din comparaţia hainelor unora cu a celor-l alţi — poetul însă scoate altă conclusie, care face inutilă, ba chiar foarte stricătoare această comparaţie, fiind-că poesia nu trebue să fie scrisă aşa încît imaginea ce ni se deşteaptă la citirea primelor versuri, să fie corectată de cele următoare, după cum i s'ar întîmpla unuia, care nu ştie de ajuns nemţeşte, cu verbele separabile, şi care la începutul propoşiţiii ar avea în cap un înţeles, iar la sfîrşitul ei, după citirea particulei separabile, un altul.

Şi cu toate acestea, această poesioară nu e lipsită de merite. Iată ce spiritual şi hazliu e următorul pasaj:

Imi zise ghiaurul: «Bătrîne poet,
Ia spune-mi, e bine?
Eu ştiu, că e vinul oprit de profet!»
— «Oprit e, creştine.

Dar nu e mirare, că *eu îl iubesc*
Mirare-i, că unii de-ai voştri-l hulesc,
Si-aceasta-i ruşine».

Am relevat mai sus contrazicerea de sentiment, sau drept, de concepţie filosofică de la sfîrşitul poesiii *eal.* In *La Paşti* iarăşi:

Şi clopotele cîntă rar:
Ah, Doamne! Să le auzi din vale
Cum rîd a drag *şi plîng a jale* ! —

ce caută plînsul a jale al clopotelor în mijlocul mulţumirii şi veseliii pe care vrea să ne-o inspire poetul?

In *Minciuna creştinilor,* proconsulul ascultă rechisitorul creştinilor:

Ei sînt o seamă de Iudei
Răutăcioşi din cale afară,
Cu cei-l-alţi Iudei din ţară
Se gîlcevesc *ca de obiceiu*....

nu se fac rechisitorii ale lucrurilor ***obicinuite*** !

Dar, decît să citäm cîte un vers două de ici, de colo, ceea-ce s'ar putea foarte uşor repeta, fiind-că mai nici unul din *Firele de tort* nu e lipsit deloc de noduri, să ne oprim la una din cele mai însemnate ale d-lui Coşbuc, *Seara*, însemnată, atît prin deosebita frumuseţe a cîtor-va strofe, însemnate prin defectele din alte strofe, cît şi mai ales prin caracterul ei general, care o deosebeşte de toată literatura noastră, şi care ar fi un mare merit pentru originalitatea poetului, dacă procederea e într'adevăr original — dar despre această ultimă chestie, vom vorbi la finele acestui studiu.

Este vorba de personificarea naturii, în casul de faţă, al serii printr'o fată. Poesii analoage în volumul de la 93 sînt: personificarea vîntului printr'un flăcău şi a Prahovei printr'o fată.

Condiția pe care trebue s'o îndeplinească o asemenea personificare, e, ca cele ce se spun în poesie, să se potrivească atît cu lucrul personificat, cît și cu ființa în care e personificat. Cea mai mare gresală ar fi deci contradicțiile unor note, fie cu obiectul fie cu ființa. Dar aceasta nu e de ajuns: trebue să lipsească apoi notele, care, deși nu contrazic nici pe unul din cele două membre ale personificării, sînt, cu toate acestea, fără înțeles pentru unul din ele. Numai ferindu-se cine-va de aceste greșeli, ne poate da o impresie unitară într'o poesie, și numai așa identificarea făcută de poet e admisă și de noi, și devine și pentru noi un lucru plin de înțeles. De aceste defecte, și mai ales de ultimul, care e mai ușor în sine și, în acelaș timp, mai greu de evitat, n'a scăpat d. Coșbuc, și aceasta vom vedea-o analisînd *Seara*. Poetul începe așa:

Ai durat prin aer punte
De fășii de foc; te-ai dus
Tot mai sus și tot mai sus,
Stai acum pe-un vîrf de munte
Și-ți întorci senina frunte
Spre apus.

Cu greu s'ar fi putut exprima mai simplu dispariția luminei din văi, deși personificarea nu e încă destul de concretă.

Roșii, ca o lună nouă,
Ai tu hainile subțiri,
Lungi și fără împodobiri
Iar pe templele amîndouă
Porți, strălucitori de rouă,
Trandafiri.

Personificarea nu se poate mai concret și mai plastic exprimată; cu toate acestea, ea nu se mai potrivește cu ceea-ce vrea poetul să personifice, și deși

s'ar putea zice așa foarte bine despre o femee, nu se poate zice însă despre personificarea serii. Și mai întîiu de toate o comparație cu totul greșită: haine roșii *ca o lună nouă*.. luna nouă e o seceră foarte subțire și fără coloare; apoi haine subțiri, fără împodobiri și lungi foarte concrete în sine, sînt cu toate acestea note netrebuincioase și fără înțeles pentru a personifica seara; trandafirii din ultimele versuri, ar fi o notă mai caracteristică, dar *strălucitori de rouă*, tot așa, nu exprimă tocmai clar ideea poetului. Admirabilă însă este strofa următoare:

Ochii ți la soare țintă
Și cu ochii tu-l desmierzi:
E flăcău și-acum îl pierzi
Și ți-e drag, și stai ca frîntă....
El s'a dus, și jalnic cîntă
Codrii verzi.

Cum s'ar putea exprima și arăta prin personificare poetică, mai frumos, freamătul melancolic al codrilor la apunerea soarelui ? Apoi:

Umed aer te împresoară,
Și 'n durerea ta atunci
Rupi cununa și-o arunci:
Roșii flori prin aer sboară
Desfoeate ca să moară
Jos prin lunci.

Personificarea ultimelor raze, care străbat printre frunze și dispar acolo, e cam îndrăsneață, dar e plină de delicatețe. Și mai frumoasă însă este strofa următoare:

Plîngi acum. Te-a învins iubirea.
Albe lacrimi cad pe flori
Și pe frunze, cînd scobori
Plînsă către ei privirea.
Și-o să plîngă toată firea
Pînă 'n zori.

Cîtă delicateță în aceste trei strofe, ca să nu mai vorbim de nemerita concretisare, și de concisia exprimării! Cînd reușește, d. Coșbuc e tot poetul lui *El Zorab* și al *Nunții Zamfirei*, adică primul nostru poet de astăzi. Vine însă acuma o strofă ce-va mai slabă:

Te-a cuprins necaz deodată
Și din ochi cu ciudă strîngi,
Par'c'ai vrea să rupi, să frîngi,
Să-ți răsbuni, frumoasă fată,
Par'că lumea-i vinovată
Că tu plîngi.

Necazul serii în contra lumii e real și-i vom vedea efectul în strofa următoare, dar, «din ochi cu ciudă strîngi» nu concretisează seara

De pe turn — ce-i el de vină? —
Aurul tu ni-l despoi;
De pe ape iai apoi
Ce-i argint și ce-i lumină,
Codrii, tu de ciudă plină,
Ni-i lași goi.

Fluturii pe prin vălcele
Tu-i ascunzi acum cu zor,
Culci in cuiburile lor
Veselele rîndunele,
Și pe ușa dragii mele
Pui zăvor.

Aceste două strofe sînt admirabile, în ele culminează sentimentul de tristețe și de discreție delicată pe care ni-l inspiră seara. Poate că poetul ar fi făcut bine să sfîrșască aci bucata. Dar lipsa de *disciplină literară* îl face să adaoge strofe care slăbesc efectul obținut, precum se întîmplă cu cele două următoare, în care se găsesc imagini foarte plastice ca înțeles, dar foarte disgrațioase ca efect:

Iar în urmă, răsbunată,
Moartea cum o simţi venind.
Cu mînie tresărind
Scuturi fruntea 'ntunecată
Şi-atunci pletele-ţi de-odată
Se desprind.

Peste braţele rotunde,
Peste pieptul tău frumos,
Ca un rîu întunecos
Părul ţi se varsă 'n unde
Şi din creştet el te-ascunde
Pînă jos.

sau versuri care conţin imagini banale, cum sînt cele trei versuri ultime din strofa finală:

Cu mişcări nespus de line
Tu te 'nalţi apoi spre cer;
Văi şi lunci, şi toate pier —
Neagră 'n urmă-ţi Noaptea vine,
Filfiind din aripi pline
De mister.

Dacă ideea unor atari personificări nu e împrumutată de nicăiri, meritul poetului ar fi mare; chiar de ar fi împrumutat-o, totuşi gîndindu-ne la greutatea alegorisării consequente şi la delicateţa cu care a tratat d. Coşbuc acest subiect, nu putem fi în deajuns darnici în laude.

O nouă personificare, dar perfectă şi fără pereche, a vîntului, o întîlnim la sfîrşitul unui frumos pastel *In miezul verii*, în care numai puţine s'ar putea critica: Aşa în prima strofă:

O fişie nesfîrşită
Dintr'o pînză pare calea,
Printre holde rătăcită.
Toată *culmea*-i adormită
Toată *valea*.

pentru a da imaginea infinitului şi a unui drum nesfîrşit,

n'ar fi fost mai bine să nu ni se spue nici-un cuvînt despre culme și despre vale? Căci numai stepa, ca și marea, ne dau impresia infinitului. In liniștea neîntreruptă, în care nu se 'ngînă nici-o boare:

Numai zumzetul de-albine,
Fără 'ncepere și-adaos,
Curge 'ntr'una, par'că vine
Din adîncul firii pline
De repaos.

Și cît vezi în depărtare
Viu nimic nu se iveşte...
Iată însă, colo 'n zare
Mișcător un punct răsare
Și tot creşte.

Poate-i vr'un bătut de soartă,
Care-aleargă pe cîmpie
Intr'atita lume moartă!
Dor îl mînă, griji îl poartă
Domnul ştie!

Poți acum să-l vezi mai bine —
E femee, o sărmană
Strîns la piept un scutec ține,
Un copil; și 'n sîrg ea vine,
Vine 'n goană.

Reflecțiile poetului exprimate în strofa subliniată de noi, sînt de prisos: poesia e descriptivă, impresia ce ese din ea, e neîntrerupta și adormitoarea liniște a unei zile călduroase de vară, și prin reflecții suggerate de cine știe ce arbitrară asociație de idei, impresia e întîrziată, sau chiar slăbită și contrazisă.

Femeea vine în goană, din pricină că i se chinuește copilașul de sete; după ce ajunge la fîntînă, scoate apă, îl răcorește și apoi se odihnește și ea. Urmează apoi descrierea liniștii din natură și o altă strofă slabă din causa expresiunii ambigue:

Nici-un nor văsduhul n'are
Foc sub el să mai ascunză;
Nici o pasăre *n'apare*,
Nu se mişcă 'n larga zare
Nici-o frunză.

Foc sub el să mai ascunză înseamnă mai de grabă: nu mai e foc de ajuns în aer, şi nu mai e nici-un nor care ar ascunde în dosul său vre-o provisie în reservă— poetul însă vrea să exprime cu totul alt-ce-va. Apoi urmează trei strofe, personificarea vîntului:

Singur vîntul, colo iată,
Adormise la răcoare
Sub o salcie plecată —
Somnoros în sus el cată
Către soare:

Mai e mult! Şi ca să-i fie
Scurtă vremea, pînă pleacă,
El se uită pe cîmpie,
Fluieră şi nu mai ştie
Ce să facă,

Dar de-odată se opreşte:
Peste ochi îşi pune-o mînă
Şi zîmbind copilăreşte
Curios şi lung priveşte
Spre fîntînă,

unde se afla călătoarea. Cu greu s'ar găsi o explicare aşa de graţioasă şi de hazlie a flueratului vîntului! Aceasta însemnează perfecţie.

O altă personificare e *Doina*, poesie mai slabă.

Acelaş subiect a mai fost cîntat de d. O. Carp (*Literatură şi ştiinţă*, No. II) în următoarele trei strofe:

Atît de trist răsună doina
Fără cuvinte înţeleasă!
Ce dor îşi spune cine-o cîntă
Şi ce durere îl apasă?

Ascult-o bine cum adie
Din munții noștri pînă 'n vale,
Și spune-mi dacă știi vre-un cîntec
Mai dulce și mai plin de jale.

Nu-i plînsul unei inimi numai
Și-al unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru 'ntreg își cîntă
Durerile de care moare!

Ideea acestei scurte poesii a lui O. Carp (d-l G. Proca) a desvoltat-o foarte pe larg d. Coșbuc, și a concretisat-o din abstractă, cum era, personificînd Doina într'o copilă care plînge cu oamenii la toate durerile lor, și-i mîngîe cu plînsul ei; prin aceasta, poetul este silit să analiseze tot ceea-ce este așa de strîns conținut în admirabila poesie a lui O. Carp, și dacă *Doina* n'ar conținea vre-o două strofe, într'adevăr superbe, ar fi slabă de tot.

Doina învață pe fete ce e iubirea și rîde cu ele:

Deodat' apoi te 'ntuneci
Și cîntece le 'nveți:
Să cînte ziua 'n luncă
Și seara cînd se 'ntorc,
Cînd triste 'n pragul tinzii
Stau singure și torc.

Ii învață pe flăcăi să cînte, cînd merg la oaste:

Cîntînd le-aduci aminte
De-o fată din vecini
De mame și de-ogorul'
Umplut acum de spini,
Și cînd i-omoară dorul
Și'n jurul tău se strîng,
Pui fluerul la gură
Și cînți, iar dînșii plîng

și tot așa pe rînd, ocasiile în care rominul doinește. Pe ici pe colo note destul de slabe:

Şi-asculţi ce spune codru
Cînd plînge ziua 'ncet
Ah, toate Doino, toate
Te fac să fii poet!

Exclamaţie de prisos, şi fără înţeles clar; ori:

Iar bieţii boi se uită
Cu milă la stăpîn —

cam riscat!

Eu te-am văzut odată
Frumoasă ca un sfînt,

o fată comparată la frumuseţe cu un sfînt cu comănac, nu e tocmai un compliment!

Superbe sînt două strofe despre cîntecele haiduceşti; slabe însă următoarele strofe finale:

Ai tăi sîntem! străinii
Te-ar perde de ar putea.
Dar cînd te-am perde, Doino,
Ai cui am rămînea?
Să nu ne laşi iubito,
De dragul tău trăim:
Săraci sîntem cu toţii,
Săraci, dar te iubim.
Rămîi, că ne eşti Doamnă
Şi lege-i al tău glas;
Invaţă-ne să plîngem
C'atît ne-a mai rămas

E o necosequenţă în gîndire: străinii ar perde doina noastră, de-ar putea — va să zică, doinei nu i-ar plăcea aceasta; deodată apoi o rugăciune către dînsa ca să nu ne părăsească — idee foarte deosebită.

Una din capod-o'perele d-lui Coşbuc, este fără îndoeală energicul *Noi vrem pămînt* din 1894. In limba noastră nu s'a scris nimic aşa de puternic şi de plin de avînt

ca acest cîntec și ca un altul tot al d-lui Coșbuc: *Cîntec barbar*. Concepția e într'adevăr măreață: cei ce vor pămînt sînt așa de apăsați și sărăciți, încît pămîntul le lipsește nu numai pentru trebuințele vieței dar n'au nici atîta ca să-și poată îngropa pe ai lor, sau dacă au avut vreodată, l-au perdut acuma, și foastele lor cimitire au fost prefăcute în ogoare ale stăpînilor, în care plugurile acestora desgroapă osemintele celor morți. In tratarea subiectului, poetul s'a arătat tot așa de mare artist și s'a priceput să găsească tot așa de bine cele mai viguroase cuvinte pentru exprimarea ideii ca și în *Cîntec barbar*.

Aici se poate vedea deosebirea între o adevărată operă de artă, în care poetul exprimă cu sinceritate un sentiment de care e stăpînit, și-l exprimă cu atîta convingere și cu atîta vigoare, încît îl comunică ori-cui i-ar citi poesia, și între arta cu tendințe a cetățenilor noștri proletari intelectuali, care, de sigur, vor fi luat acest «*Noi vrem pămînt*» ca un manifest socialist, scris pentru *a dovedi* că burghesia trebue să împartă pămînturile.

Țăranul e flămînd și gol, făr' adapost, toate le rabdă de la ciocoiul pribeag, e bătut și disprețuit ca un cîne; ultima coajă de mălaiu ar da-o; pe feciori la oaste i-ar da, și pe toate aceste le-ar suferi ușor *de-ar fi pămînt*. Și pentru ce ar suferi el atîtea nedreptăți și tratări nedemne de un om — așa de viguros exprimate chiar din primele versuri ale poesiii? Iată de ce:

De-avem un cimitir în sat
Ni-l faceți lan, noi boi în jug,
Și 'n urma lacomului plug
Es oase, și-i păcat!
Sînt oase dintr'al nostru os:
Dar ce vă pasă! Voi ne-ați scos
Din case, goi în ger și 'n vînt,

SCOLA DE
BIBLIOTECA

Ne-aţi scos şi morţii din mormînt —
O, pentru morţi şi-al lor prinos
Noi vrem pămînt!

Şi am vrea şi noi, şi noi să ştim
Că ne-or sta oasele 'ntr'un loc,
Că nu-şi vor bate ai voştri joc
De noi, dacă murim.
Orfani şi cei ce drag ne sînt
De-ar vrea să plîngă pe-un mormînt,
Ei n'or şti 'n care şanţ zăcem.
Căci nici pentr'un mormînt n'avem
Pămînt — şi noi creştini sîntem!
Şi vrem pămînt!

E alt-ce-va cînd unul vrea opt ore de lucru pe zi sau votul universal, şi alta cînd vrea pămînt de îngropare, ca să nu zacă prin şanţuri. Şi de-aceea a şi găsit poetul asemenea accente. Strofa, care urmează după acestea, întrerupe mersul natural al ideii şi afară de aceasta, e şi slabă:

N'avem nici vreme de 'nchinat,
Căci vremea ni-e în mîni la voi;
Avem un suflet încă 'n noi
Si par'că l'aţi uitat!
Aţi pus cu toţii jurămînt
Să n'avem drepturi şi cuvînt:
Bătăi şi chinuri, cînd ţipăm,
Obezi şi lanţ cînd ne mişcăm,
Si plumb cînd istoviţi strigăm,
Că vrem pămînt!

Voi ce-aveţi îngropat aici?
Voi grîu? Dar noi strămoşi...

Strofa coprinde prea multe lucruri deosebite de: vrem pămînt: *n'avem vreme* nu corespunde lui *noi vrem pămînt*, şi tot aşa şi cele-l-alte, şi apoi, după cum se vede din strofa premergătoare şi din începutul celei

următoare, această strofă întrerupînd ordinea ideilor, nu e la locul ei. Lipsa de disciplină literară!

Apogeul sentimentului exprimat în această poesie, e în ultima strofă, și într'adevăr așa de sus ridicat, încît cu greu se poate merge mai departe:

N'avem puteri și chip de-acum
Să mai trăim cerșind mereu,
Că prea ne schingiuesc cum vreau
Stăpîni luați din drum!
Să nu dea Dumnezeu cel sfînt.
Să vrem noi sînge, nu pămînt!
Cînd nu vom mai putea răbda,
Cînd foamea ne va rescula,
Hristoși să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormînt.

Din cele citate pînă acuma s'a putut vedea că puterea d-lui Coșbuc stă în descriere și mai mult încă în povestire precum și 'n exprimarea sentimentelor subite, energice, și că părțile unde d-sa se încearcă se desvolte un sentiment și mai ales vre-o idee filosofică, sînt mai slabe. Prin urmare *balada narativă* va fi genul său, apoi *anecdota*, *oda războinică* și *idila narativă*, dar nu dese-ori din causă că subiecte de idilă nu prea sînt multe. Această observație e confirmată atît de vechiul cît și de noul volum al poetului, și *El Zorab*, *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger* (cu părțile de reflecție mai slabe), etc. apoi anecdotele *Puntea lui Rumii*, *Toți sfinții*, *Roata morii*, etc., idila *Supțirica din vecini*, etc., sînt din ce a scris mai bine d. Coșbuc. Afară de acestea, *Cîntec barbar* și *Noi vrem pămînt*. In noul său volum găsim printre alte balade, una admirabilă: *Stefăniță-Vodă*.

Scurt și plastic, așa cum numai rare-ori li se întîmplă poeților, dar cum d. Coșbuc a reușit și în *El*

Zorab și *Moartea lui Fulger*, ne presintă aci sosirea lui Vodă la boerii săi și halul în care-i găsește:

Cu grabnicele sărituri
A sprintenei lăcuste
Apare un cal, la cotituri.
Nechiezul înspumatei guri
Speria tăcerea din păduri
Și pacea văii 'nguste

In gura văii lîngă pod
Boerii stau cu frică:
Ei par o gloabă de norod.
Pe cai pitici și plini de glod —
In scări temutul Voevod
Cu hohot se ridică.

De mînie nu poate sta în loc, și strînge frîul tremurînd; spuma calului e amestecată cu sînge.

In sfîrșit apostrofează pe boeri:

Cînd vrei să-i afli, nu-i aduni!
Boeri, nu vi-e rușine?
Vă văd așa de-atîtea luni
N'aveți a casă cai mai buni?
Ori cum? Boeri sînteți nebuni?
Vă bateți joc de mine?

E puțin probabil ca temutul Voevod, care tremură și rîde în hohot de mînie ajunsă la culme, și care avea să-și răsbune îndată în contra spătarului printr'un dar de o neauzită cruzime și bătae de joc, să întrebe: «Boeri, nu vi-e rușine? Ori cum? Boeri sînteți nebuni, vă bateți joc de mine?» Aceasta ni se pare o pată pe acest neprețuit mărgăritar.

Spătarul își ea inima în dinți cu toată groaza și răspunde:

«E grea ocara ce ne-o faci»
Spătarul îi răspunde
«Dar țara-i suptă de haraciu,

De Greci *nebuni* și de Cazaci;
Săracă țara, noi săraci,
Și cai voinici, de unde?»

Mai cuprinzător, mai clar și mai scurt, ar fi cu neputință. Păcat de *nebuni*, epitet inutil lipit Grecilor!

«N'ai bani de-un cal? Ia calul meu»
Boerii 'n tremurare
Dau slujbe 'n gînd lui Dumnezeu,
Spătarul suflă des și greu,
Să pipăe la cap mereu
Să vadă de-l mai are.

«Măria-Ta, vorbim și noi»
— «Ei las-o încurcată!
Vă văd așa de rupți și goi
De latră ciinii după voi!
Sînteți boeri, ori marțafoi?
Spătare, hai odată!»

Bătrînul încalecă, dar Vodă smîncind frîul și lovind cu el calul peste ochi, strigă spătarului că-i dărue̦ște calul, dar nu frîul. Calul spăimîntat și turbat de durere

Se duce-orbiș, fără stăpîn,
Cu vuet ca furtuna.
Boerii 'ncremeniți rămîn —
Iar coama calului păgîn
Cu barba bietului bătrîn
S'amestecă, sînt una.

Și-apoi culminația strofei finale:

«Boeri mai ziceți-mi apoi
Că Vodă nu v'ajută!
Sînteți săraci, flămînzi și goi,
Dar fie-cărui dintre voi
Eu am sa-i dau un cal de soiu
Că 'n grajd mai am o sută!»

Alte balade mai sînt: *Voichița lui Ștefan*, aproape de aceeași valoare cu *Ștefăniță Vodă*; *Pașa Hasan*

cu părți foarte frumoase, dar cu altele slabe. Ca idile e de remarcat *Dragoste învrăjbită*, cea mai veche poesie (1883) publicată în acest volum, o lungă lucrare de începător, în care umpluturile nu lipsesc și scrisă într'un metru trochaic foarte monoton. Sfîrșitul bucății însă prevestește un poet de mare talent. Atragem atenția asupra acestei bucăți, fiind-că e interesant să se vadă cum a început un poet de talentul d-lui Coșbuc, și-apoi, din causă că unul din pseudonimii critici literari săptămînali de la *Adevărul* nu s'a sfiit să compare *Dragoste învrăjbită* cu *Herman und Dorothea* a d-lui Goethe și nu pentru deosebitul avantaj al lui Goethe, zice criticul! Goethe cu deosebire e foarte bine priceput de criticii.... noștri!

Pentru a încheea să ne oprim la una din poesiile mai lungi din acest volum, și la care d-l Coșbuc ține mai mult decît la toate, după cum se vede din nota publicată la sfîrșitul cărții: *Ideal.* Ce e drept, poesia e de mare valoare, și din ea respiră multă melancolie, dar e ciudat, că tocmai d-l Coșbuc, al căruia drag de viață și temperament energic și răsboinic se poate vedea în atîtea poesii ale sale, ajunge tocmai el la asemenea concepție a idealului. O fată de împărat vine la fîntînă cu alte fete, și pe acolo trece un flăcău, îi vorbește, îi promite că o să vie s'o ia de nevastă, și cere să-l aștepte. Fata așteaptă și azi și mîine, în fie-care zi, și poetul ne descrie chinurile ei, pînă ce e gonită de ai săi, dar ea tot așteaptă pe doritul ei flăcău, întrebînd pe toată lumea de dînsul.

Pe-atunci erau vlăstari în lunci
Copacii de-azi, și tineri prunci
Erau bărbații. Colo'n sat
Copile mici: ea le-a purtat
Pe brațe, și e mult de-atunci,
De mult s'au măritat!

Acum pe cîrje se proptea!
N'avea puteri, şi tot venea.
«Pe-aici, pe-aici e drumul lui...
E noapte - acum... ba încă nu-i...
L-am aşteptat: atît aş vrea
Să pot de-acum să-i spui!»

In sfîrşit moare bătrînă şi arsă de dorul vechiului ei iubit:

Şi sfînta Vineri s'a plecat
Spre moart'apoi, i-a sărutat
Închişii ochi — «Te depărtezi
Cu dragul gînd, că ai să-l vezi!
Oh omule, eşti înşelat
In toate cîte crezi!
«A ta e mergerea mereu
Spre ţintă — drum îngust şi greu —
Dar ţinta niciodată nu-i
A ta! Si 'n gînd tu tot ce-ţi pui
E numai vis, căci Dumnezeu
Te poartă 'n voia Lui!»

E ciudat cum a putut d. Coşbuc, care defineşte el însuşi idealul: *a ta e mergerea mereu spre ţintă*, după cum o ştim cu toţii, să ia de martiră şi de eroină a acestui ideal o femee pasivă, căci, idealul e o ţintă după care alergi mereu, iar n'o aştepţi necontenit, cum face această fată de împărat. Iată de ce poesia *Ideal* ni se pare greşită în concepţia ei. Ca tratare însă, sînt pasage incomparabile şi din causa greşitei concepţii a idealului, poesia nu-şi pierde valoarea; fata e la fîntînă:

— şi cînd i-a spus
Flăcăul cel d'întîi cuvînt,
Ea se uită speriată 'n vînt.
Şi ca certat apoi şi-a pus
Privirile 'n pămînt.
«Aş vrea, ca şi la 'ntorsul meu
Să fii aici să-mi dai să beu —»

Iar ea, tot nemișcată stînd
Cu ochii 'n jos și tremurînd
De lupta ei, tîrziu și greu
Rosti sfioasă : «Cînd ?»
«Și mîne poate... mai tîrziu...
Ori peste-un an! nici eu nu știu.
Sînt fiu de craiu. Cărarea mea
Pe-aici va fi... ne vom vedea
De-acum iubitul tău să fiu
Iar tu iubita mea —»

Gingășia exprimării subitei și adîncii dragoste, care o apucă pe fata de împărat, lupta între rușinea ei de fată și trebuința imperioasă de a ști cînd se întoarce flăcăul; apoi răspunsul încurcat al acestuia, nelimpede și nedeterminat, cum sînt toate promisiunile idealului; încrederea fetei și ilusiile ce-și făcea pe basa unor promisiuni așa de nesigure, și, prin alegorie, ilusiile noastre proprii și slabele lor base, așa de concis și de poetic exprimate! Apoi, adînca melancolie ce respiră din povestirea așteptării necontenit înșelate a nenorocitei fete! Gîndurile ei:

«O fi bolnav! o fi murit!
O, Doamne, el ar fi venit
De atîta timp — mai știu și eu!»

sau :

Tu, vînt de seară, 'n calea ta
Nu l'ai văzut venind cum-va ?
Și nici tu, nor, nu l'ai văzut
Prin multe lumi cîte-ai trecut ?»

* * *

O chestie care mai trebue atinsă, cînd se vorbește de d. Coșbuc, este cea a originalității. Cititorii își mai amintesc de scandalul provocat la 1894 de broșura unui erudit de provincie, d. Grigori N. Lazu, urmată de mai

multe articole ale sale și ale altora, în care se susținea că multe din poesiile d lui Coșbuc sînt plagiate după originale streine, și că tot ast-fel s'ar putea să fie casul și cu poesiile, ale căror original nu se găsise încă.

In nota pe care o publică d. Coșbuc la sfîrșitul *Firelor de tort*, se răspunde și jandarmilor rurali ai literaturii, cum își poreclește d. Coșbuc criticii. Bine, fie și jandarmi rurali — dar, ori-cum, jandarmi! La 94 am luat apărarea în *Convorbiri literare* a originalității d-lui Coșbuc, și făcînd abstracție de *Nușa*, de *Romanță*, mă încercam să arăt, că se exagerează din cale afară această chestie a originalității, și că unele din poesiile d-lui Coșbuc, de și sînt inspirate, vădit, de altele, fiindu-le superioare prin tratare, nu li se mai poate imputa că ar fi plagiate. Acum d. Coșbuc răspunde tuturor criticilor și lămurește cum s'au strecurat printre poesiile sale originale și traduceri. «Apoi am și eu un păcat: îmi țiu într'o grozavă neregulă hîrtiile și sînt nepăsător, scriu și public ori scriu și rup, tot una mi-e. Iar «Baladele și Idilele» s'au publicat așa cam fără rînd, fără interesarea mea directă, și s'a făcut o confusiune, etc.» N'avem nici un motiv să punem la îndoeală buna credință a unui așa de puternic talent ca d. Coșbuc, dar, ori-cum, e regretabil, că d-sa e așa de «artist modern», ori mai bine: «fin de siècle» în purtarea cu hîrtiile sale, și prin negligența sa induce pe cititori în eroare, fiind-că ori-cum ar fi: traducerea e traducere și origininalul e original, și nu e plăcut să descoperi că ai admirat ca idee minunată și nouă, ce-va împrumutat cine știe de unde.

Se înțelege că sînt mijloace, pînă la un punct, de a judeca originalitatea unui poet: Cînd opera tratează o idee de domeniu comun, sau cînd technica, felul imagi-

nilor întrebuințate sînt de cele care se întîlnesc pe la toate miile de lirici, atunci nimeni nu mai pune cine știe ce greutate pe fond și originalitate, și nu-i găsește autorului nici mare merit, că n'a copiat pe nimeni, nici mare vină că a dat prin averea altuia. Forma e lucrul important.

Cam tot așa sînt și anecdotele hazlii orientale sau occidentale, cum ar fi: *Puntea lui Rumii*, *Toți sfinții*, *Profeție* din No. I al *Epocei literare* ori *Haidé*..... — toate mai mult sau mai puțin spirituale. Ce originalitate se poate cere unei asemenea anecdote tratate și răstratate în toate limbile vechi și noui, după cum arată d. Coșbuc despre *Haidé*? A crede măcar un moment că subiectul din *Profeție* e original al d-lui Coșbuc, și apoi a striga ca un desperat cînd vei descoperi contrarul, înseamnă a fi naiv și cam ageamiu în ale literaturii, ceea-ce au și dovedit unii jandarmi rurali ai d-lui Coșbuc. Că aceste subiecte de prin *Fliege de Blätter* împrumutate și ele cine știe de unde, sau, în tot casul, auzite din povestire, sau citite și versificate apoi de unul și altul, se pot perfecționa, nu mai rămîne vorbă, și d. Coșbuc ne dă un exemplu în *Toți sfinții*, inspirată de *Cupa regelui Willaf*, a poetului american Longfellow și superioară acesteia, totuși, nu e deosebită, căci, ceea-ce face ca o anecdotă să se populariseze și să treacă din gură în gură, e tocmai spiritul coprins în ea. Cînd dar citim la d. Coșbuc:

> Și cît ce-aveau paharul gol
> Le mai venea un sfînt în minte.

iar într'o traducere germană a lui Longfellow

> Und so oft der Becher geleert war,
> Ein Heil' ger fiel ihnen noch bei,

cu greu s'ar putea nega că avem identic același lucru

în două limbi deosebite; şi nu mai vorbim de mersul aproape identic din ambele poesii, cu deosebire că e mai bine la d. Coşbuc. Ce urmează de aici? Că poetul e plagitor? Nicidecum, dar că a versificat foarte bine o anecdotă de domeniu comun. Că e original? Tot aşa de puţin, care versificator de anecdote are asemenea pretenţii? Se înţelege că de aici nu urmează că avem dreptul să punem pe aceeaşi treaptă pe d. Coşbuc şi pe d. Speranţă, anecdota însă, rămîne anecdotă, şi nu prin anecdote trece la nemurire numele unui scriitor.

Nu e însă tot aşa cu poesii ca *Rugămintea din urmă*, căci acesta nu e deloc anecdotă, ci un subiect foarte personal tratat de Lermontov, celebrul poet rus. Poetul pretinde că a versificat numai legenda în prosă a unei ilustraţii dintr'o revistă germană — cam lungă legendă, de conţine întreaga poesie a lui Lermontov! E foarte adevărat că poesia romînească are vre-o cîte-va strofe deosebite, dar ce să zicem la citirea următoarelor:

Şi-auzi acum! De-or întreba
In sat de-a mea venire,
Tu 'n loc de adevăr să spui,
Că n'ai de mine ştire,
Că n'am fost la un regiment —
Dar spune-le ce-ţi place,
Că pentru ei ori viu ori mort,
Tot una face,

şi dintr'o traducere germană a lui Lermontov:

Sobald du kehrst nach Haus zurück,
So melde... Nein doch, *mein Geschick* —
Ich rede frei von Herzen —
Wird keinen Menschen Schmerzen.

Apoi cum se întîmplă, ca soldatul byronianului rus, autor al romanului *Un erou al timpului nostru*, să vor-

beasca cu aceeași amărăciune sceptică despre foști să cunoscuți ca și cel al optimistului Coșbuc? Aceeași întrebare despre nepăsarea murindului pentru iubita sa și indiferența pentru posibila călcare a credinței ei. Aceste sentimente nu se potrivesc cu cele ce simte d. Coșbuc, și presintarea unui murind în așa chip e caracteristică pesimiștilor ruși ca Lermontov sau chiar și contele Tolstoi, cu al său *prinț Andrei*. Soldatul rus isprăvește cu amintirea iubitei, de care nu-i mai pasă. Soldatul romîn mai adaogă:

Și-acum dă-mi mîna! A sunat
Cornistul de plecare,
Dă Oltului din partea mare
O caldă salutare,
Și-ajuns în țară, eu te rog,
Fă-mi cel din urmă bine:
Pămîntul țării să-l săruți,
Și pentru mine!

Adică, soldatului i-au devenit indiferenți prietenii și iubita, dar se mai gîndește la apa Oltului și la pămîntul Olteniii! Cît de bine se cunoaște că d. Coșbuc s'a încercat să exprime niște gînduri, pe care nu și le asimilase, și nu și le poate asimila din causa diametral opusei concepții a vieței, și că, deci, *Rugămintea din urmă* nu e originală, ci imitație, cu toate schimbările introduse de domnia-sa.

Mai rămîne să mai facem o scurtă observație asupra poesiilor *Vîntul*, *Seara*, *Prahova*, așa de caracteristice prin concepția și tratarea lor. E vorba de personificarea *Serii*, a *Vîntului* etc. și printr'un exemplu am arătat pe larg procederea d-lui Coșbuc, și am amintit că el nu ni-e cunoscut nici din literatură romînă nici din vre-o altă literatură, mai mult ori mai puțin cunoscută la noi

în țară. Așa dar, d. Coșbuc, ar putea fi original, și ar fi introdus o notă absolut nouă și personală a sa in literatura noastră. Dar iată ce ne traduce d. Lazu din poetul indian *Bhartrihari*:

In juru-i vîntu' alean suflînd
Cu fata 'n vorbă se aţiţă,
Soptind cu drag şi sărutînd
Şi gura ei şi-acea gropiţă,
Ce face 'n obrăjei zîmbind,
Pe sînuri pline adiind,
Ridică cămeşuica — uşor,
Şi-i spune multe încetişor.

Cunoscînd tot așa de puțin pe Bhartrihari, ca și pe alți poeți indieni ori orientali, nu sîntem în posiție de a afirma ce-va. Procederea de personificare însă, seamănă. Dacă acesta e o notă deasă în poesia orientală, nu știu! E păcat că un om așa de învățat ca d. Lazu, neștiind ce se chiamă originalitate în artă, și-a perdut vremea sfărîmînd uși descuiate, în loc să urmărească ceea ce era într'adevăr de urmărit, și ce numai un om așa de citit ca dînsul putea să facă.

Dar despre originalitate, putîndu-se vorbi mai pe larg, să încheem aici cu cea a d-lui Coșbuc.

D. Evolceanu.

MOARTEA LUI CASTOR

SCHIȚĂ

Acum cîți-va ani, într'o zi de Septemvrie, cuprins de un nespus dor de ducă, pe care mi-l pricinuea albastrul nesfîrșit al cerului și acel farmec amețitor al toamnei, mă plimbam de mai bine de un ceas pe stradă, singur, fără rost, cînd la o răspîntie mă întîlniiu piept în piept cu maiorul.

— A! bună ziua. Ce? aici? Eu te țineam plecat acasă.

— Cum acasă, cînd am slujbă aici?

— Vezi că știam, că mama ți-e bolnavă.

Și eu nu știam nimic.

— Dar d-ta de unde știi?

— Soră-mea, care s'a întors aseară de acolo, îmi spunea că a găsit-o foarte rău.

Ca să-mi spue maiorul că mama era foarte rău, trebuea să fie în adevăr așa, trebuea să aibă alt-ce-va decît patima ei obicinuită.

In aceeași seară, după un drum, care mi s'a părut cel mai lung din cîte făcusem în viață, soseam acasă.

Teama, care-mi strîngea inima și mă făcuse să trec fără o întrebare printre slugile eșite în întîmpinarea mea, mi se risipi, găsind pe mama în adevăr mai slabă decît o lăsasem, dar bine.

— Tu, dragă!

Și săraca oarbă, neputîndu-mă vedea, mă pipăea peste piept, peste față. Eu îi luaiu mînile și i le sărutai, certînd-o încet că nu mă vestise.

— Dar n'am fost bolnavă. Cine ți-a spus? A! Maioru'? Acum înțeleg. A fost soră-sa p'aici. Ea nu m'a văzut după nenorocire, și-și închipuea să mă găsească tot așa cum mă știa... și acum...

In adevăr, dacă sora maiorului n'o văzuse de cînd cu moartea tatei, era de înțeles cum spusese că e foarte rău, găsind pe femeea — acum un an încă tînără și frumoasă — fără vedere și îmbătrînită cu zece ani în așa de scurtă vreme.

— Iar dacă acum mă găsești mai slabă — adăogă mama — e că de două nopți nu pot dormi din pricina bietului Castor.

— De ce?

Ca răspuns la întrebarea mea, auziiu afară, lîngă fereastră, un urlet lung și sfîșietor.

— Uite, așa urlă de două nopți. Asta e a treia. Săracul! Nu știu ce are. Femeea zice c'ar fi otrăvit. Eu crez că bătrînețea...

Liniștit din spre partea mamei, acum îngrijit de starea cîinelui, eșiiu în curte, unde găsiiu pe Castor zăcînd prăpădit lîngă fereastră, cu gura deschisă. Femeea, care știa cît de mult țineam la el toți ai casei, era aplecată d'asupra lui: se încerca să-i dea lapte dulce.

— Ce are, Mario?

Nu știa nici ea. De două zile de cînd nu mai mînca nimic, zăcea la soare și urla. Ii făcuse ea toate cîte le-a știut, dar de geaba, îi era tot mai rău....

— Ia să încercăm să-i dăm laptele.

Și ajutat de femee, detei cîinelui, cu de-a sila, tot laptele din ceașcă. Simțindu-se par'că mai bine, se ridică greoiu, mă mirosi dînd din coadă; apoi se culcă iar, urlînd prelung și dureros.

* * *

Era tîrziu. Mama dormea. Ii auzeam prin ușa deschisă dintre odăile noastre, răsuflarea regulată — și trebue să fi vegheat două nopți pentru ca să fi putut dormi acum, cu toate desele gemete ale lui Castor.

Ce mă ţinea pe mine deştept, nu erau însă urletele, ci atîtea amintiri şi atîtea gînduri, trezite deodată în mine la vederea suferinţei lui.

Cît de limpede văd nopţile de vară, cînd mă duceam la moşie pentru vînătoare. Iată-mă culcat în pridvorul luminat ca ziua de luna plină, neputînd închide ochii din pricina cîntecului pitpalacilor care se aud pretutindeni, aici aproape ca sunetul a două pietre lovite una de alta, colo în depărtare ca picăturile de apă căzînd într'un vas plin. Castor se scoală din cînd în cînd şi vine să mă miroase, îngrijat de neodihna mea.

Iată-ne la vînătoare într'o miriște aurie. Castor caută la cinci-zeci de paşi, în galop, cu capul în sus. Deodată, trăsnit, se opreşte în loc, nemişcat, ca de bronz, cu coada dreaptă, cu un picior ridicat în sus. La un pas înnaintea lui stă prepeliţa pe brînci, înfricoşată, hipnotisată. Mă apropiiu şi-i strig: «*Pil!*» El sare, prepeliţa sboară şi eu trag. «*Apporte!*» şi mi-o aduce. E încă vie, numai aripată.

Iată-ne primăvara după sităruşi, în păpurişul de la Lazuri, unde Castor caută domol şi amănunţit, pe cînd în cîmpul de alături ţăranii aclamă sosirea berzelor cu chiote şi cu svîrliri de căciuli în sus.

Cînd mă întorceam acasă de vacanţă, mi-l aduceau înnainte la gară, şi era o arătare. Se opreau

BIBLIOTECA

călătorii grăbiți în loc, să admire bucuria de nedescris a cîinelui care-și revedea stăpînul după trei luni de lipsă; — iar după ce plecam, îmi scria mama, cum intra în fie-care zi în odae, să miroase și să mîngîe hainele mele de vînătoare spînzurate în cuer.

Mi-l dase tată-meu... Par'că-l văd: în ziua cînd m'am întors, după examenul de bacalaureat, mă întîmpină în capul scării și, după-ce mă îmbrățișează și el și mama:

— Să trăești, fătul meu, și să-ți dea Dumnezeu bucuria pe care ne-o faci.

Apoi mă ia de mînă și mă duce în odaea mea, unde mă aștepta cea mai neașteptată surprisă. In perete o panoplie cu toate trebuincioasele pentru vînat, patima mea; iar de sub pat ese Castor, întîiu lătrînd, apoi bucurîndu-se de par'că mă cunoștea de cînd lumea.

A! fericirea mea de atunci! Și nu numai pentru ăst dar frumos, ci pentru toate cîte mă înconjurau. Căci în clipa aceea, în fața lor, care întinereau de mulțumirea mea, pentru întîia oară înțelegeam, ce mare lucru e pentru cine-va să aibă părinți cinstiți, buni și uniți: o mamă care se lipsea de toate pentru copiii ei, — un tată în fața căruia toți se descopereau cu respect, — o casă bătrînească moștenită din moși-strămoși, și slugi îmbătrînite în curte, iubitoare și credincioase.

Da, pe *tată-meu* mi-l aduceau aminte gemetele lui Castor. Mă vedeam întorcîndu-mă cu dînsul de la vînătoare, de unde venea să mă ia în totdeauna cu chibitca lui cu un cal, auzeam sunetul neuitat al arcurilor chibitcei, auzeam și glasul lui și chorul nesfîrșit de greeri.

Zadarnic îmi astupam urechile pentru a putea adormì. Mintea, acum plină de trecut, nu se lăsa să fie adormită, ci depăna atîtea lucruri trăite, care mă minunau prin limpezimea cu care le vedeam.

Abia era un an de atunci. Era ziua lui. Masă întinsă de la un capăt al sufrageriei la celă-l-alt: toate rudele și prietenii. Lăutarii cîntă cîntece bătrînești. Unul din copii se scoală și închină în sănătatea lui. El se ridică supărat de mult ce se silește să nu pară mișcat, își ia paharul: «Dragii mei, pilde bune v'am dat și eu și mama voastră. Dea Dumnezeu».... dar cuvîntarea i se topește în lacrămile care-i dau năvală din ochi. Atunci mama se apleacă peste dînsul și-l sărută lung, în aplausele tutulor și în cîntecul de urare al lăutarilor...

Și acum, ce departe erau toate!

La pierderea lui, moartea nu l-a luat numai pe dînsul, — iubitul, dus la groapă într'o zi de toamnă rece și ploioasă, — ci a luat cu ea tot rostul neamului nostru, acum atît de risipit.

Mă întrebam și nu-mi puteam răspunde, ce ne despărțise așa și pentru ce nu veneam să trăim cu toții împreună, cu mama, îngrijind-o, ajutînd-o. Nebuni ce eram! Dar negreșit, cît mai în grabă, aveam să mă întorc lîngă dînsa și să încep a reclădi fala casei noastre, dărîmată de suflarea morții.

— A! dar e peste putință! îmi ziceam tot eu. Și acum gemătul lui Castor era glasul tăcutei mele desnădejdi în fața ruinei neamului.

* * *

A doua zi de dimineață mă trezește același glas tînguitor al cîinelui. Mă îmbrac, îmi iau pușca din cuiu, două cartușe din cutia mesei și es în curte.

— Castor, vin' aici!

Castor, care zăcuse toată noaptea nemișcat, se scoală ca prin minune și mă urmează.

Femeea, care m'a văzut și m'a înțeles, fuge în bucătărie plîngînd.

— Castor, vin' aici!

Castor se tîrăște cu greutate după mine pînă la maidanul de peste drum. Aci se culcă pe partea dreaptă, lăsînd descoperit locul inimei...

După ce s'a isprăvit, m'am întors acasă ca gonit de cine-va, am intrat în odae, am trîntit pușca pe pat...

Ușa din dreapta s'a deschis. Mama a înnaintat pe dibuite și m'a coprins în brațe. Pe ceailaltă ușă au intrat Maria și Dinu, amîndoi slugi de peste trei-zeci de ani în curtea noastră; — și cu toții am plîns pe tăcute moartea lui Castor, care ducea departe—mai departe vremea unor fericiri apuse pentru totdeauna.

Ion Al. Brătescu-Voinești

MORAREASA ŞI CORREGIDORUL

de ALARCON

(Urmare)

XII

Poveţele Dihorului

In vremea asta, Corregidorul, însoţit de Dihor, suise în salonul de şedinţe la Ayuntamiento şi începuse cu alguazilul său o conversaţie cu mult mai familiară, decît s'ar fi aşteptat cine-va de la un om de calitatea şi funcţiunile sale.

— Ascultă la mine, Excelenţă, mai nas de copoiu, ca al meu, nu se dovedeşte! zicea nerusinatul poliţist. *Senna* Frasquita se topeşte după Excelenţa Voastră, şi toate cîte mi le spuse Excelenţa Voastră mai mult mă face să crez... uite ca flacăr'asta...

El arăta o faclă de Lucena, care lumina slab de tot abia a opta parte a sălii.

— Eu nu sînt aşa'ncrezător ca tine, Dihor! răspunse Don Eugenio oftînd.

— Ş'adică de ce Excelenţă?... Da' la urma urmei să stăm strîmb şi să vorbim drept... Ia, să dăm cărţile pe faţă. Măria Voastră are..... să nu-i fie cu supărare, un beteşug.... nu e-aşa?

— Vai! da, mai suspină Corregidorul, dar şi *tio* Lucas nu e mai sdravăn. Ba, dacă e vorba, el e mai cocoşat ca mine.

— O! mult! mult mai mult!... nu e nici vorbă de vorbit! Dar tocmai ce vream să spuiu: Excelenţa Voastră are un chip plăcut la vedere.... cum am zice un cap frumos... de vreme ce *tio* Lucas seamănă leit cu un sergent, Ultrera; acela a crăpat, de urît ce era.

Corregidorul zîmbi plin de mulţumire.

— Peste asta, *senna* Frasquita ar fi în stare să facă ori-ce, numai văru-său să fie numit....

— Pîn'aici sînt şi eu de o părere cu tine. Numirea aceasta e singura mea nădejde!

— Acum la lucru, se*nn*or! Eu v'am spus planul meu... Rămîne să-l aducem acum la 'ndeplinire; chiar noaptea asta...

— Ţi-am mai spus că n'am nevoe eu de consilii, strigă Don Eugenio, aducîndu-şi aminte că vorbeşte cu un subaltern.

— Socoteam... că Excelenţa Voastră... binevoise să mi le ceară... — îngînă Dihor.

— Nici un cuvînt mai mult!

— Dihor salută.

Şi zici, urmă Zu*nn*iga îndulcindu-se iarăşi, că s'ar putea pune toate la cale chiar în noaptea asta? Asta ar fi bine. Ce dracu! Să se hotărască o dată la un fel.

Dihor tace.

Corregidorul merge spre biurou, scrie cîte-va rînduri pe o coală timbrată pe care pune propria sa pecete; apoi o citeşte şi o bagă în buzunar.

— Iată şi pe văru-său numit, zise el trăgînd o prisă de tabac. Mîine o să mă înţeleg eu cu consilierii mei... Sau aprobă numirea, ori dacă nu, vom vedea un nou Saint-Quentin... Ce crezi tu? nu trebue să fac aşa?

— Nici vorbă! negreşit! exclamă Dihor entusiasmat, şi în vremea asta îşi întinde binişor gheara spre tabachera şefului său şi-i şterge o prisă... Nici nu se putea mai bine!... păi!... firește! Predecesorul Excelenţei Voastre nu vrea să ştie de una de două... Într'o zi..

— Ce-mi tai la palavre! zise Corregidorul, isbindu-l cu mănuşile peste laba încovoiată. Predecesorul meu a fost un dobitoc, cînd şi-a găsit să te ea pe tine din Alguazil. Dar să vorbim de ce ne arde mai mult. Spuneai

adineauri că moara lui *tio* Lucas ţine de oraşul vecin şi nu intră în raionul oraşului nostru. Eşti tu sigur?...

— Cît se poate de sigur. Jurisdicţiunea cetăţii nu trece peste delușul unde am aşteptat pe Segnoria-Voastră astăzi. Pre toţi dracii!... dac'aş fi eu în locul Innălţimii-Voastre

— Taci, taci, răcneşte don Eugenio. Eşti un obrasnic, nemernicule!

Şi luînd o foae de hîrtie scrise două rînduri şi le întinse alguazilului.

— Ţine ici, îi zise el, asta e scrisoarea către alcaldul din satul în chestie. Să-i spui din gură ce să facă. Tu vezi că fac în tocmai cum m'ai învăţat tu. Dar vai de tine, dacă mă bagi în vr'o primejdie!

— N'ai nici o frică, răspunse Dihor. Se*n*norul Juan Lopez are multe în spinarea lui şi o să facă tot ce i-oi cere. E dator vr'o mie de *fanegas* de grîu depositului regal şi tot atît celui eclesiastic... — Şi datoria asta din urmă, pe nici un drept, fiind-că nu e văduvă, nici plugar sărac care să primească grîu pe credit, fără nici o dobîndă. E un cartofor, un beţiv, un stricat, care umblă după fuste şi care a scandalisat tot cătunul... Iacă în mîinele cui se încredinţează puterea... Aşa merge lumea.

— Ţi-am spus să taci odată! Tu mă faci să-mi es dintr'ale mele, strigă Corregidorul. Să vorbim de ale noastre, mai zise el schimbînd tonul. E ceasul şapte ş'un sfert... Să te duci întîi acasă la mine, să-i spui *sennorei* să nu m'aştepte noaptea asta acasă. Spune-i că am de lucru aici pînă la stinsul lumînărilor şi, de aci înnainte, am să fac cu tine un ront secret în goana unor hoţi... In sfîrşit spune-i ce ştii, numai las'o liniştită. Să mai spui unui alt alguazil să-mi aducă cina aci... Că uite nu cutez să mă duc acasă; *sennora* mă cunoaşte aşa de bine, c'ar fi în stare să-mi citească gîndu'n ochi! Spune-i şi bucătăresei să pue cîte-va prăjituri... din ale pe care le-a făcut azi, şi lui Juanito să mai adaoge, fără să se bage de seamă, şi o jumătate de *cuartillo* de vin alb. In sfîrşit să te duci în sat; pe la opt şi jumătate ar fi bine să fii acolo.

— La opt punct am să fiu acolo!... strigă Dihor.

— Nu-mi întoarce vorba! răcni Corregidorul, aducîndu-și din nou aminte demnitatea și înaltele-i funcțiuni.

Dihor salută.

— Am zis, urmă Don Eugenio, îmblînzindu-se din nou, că la opt fix să fii în sat. D'aci la moară... poate să fie... Cred că e o jumătate de leghe...

— De abia.

— Nu mă întrerupe!

Alguazilul salută din nou.

— ... de-abia... urmează Corregidorul. Prin urmare la zece ore... Crezi tu că la zece?

— Înnainte de zece! La nouă și jumătate, Excelența voastră poate să bată fără teamă la ușa morii.

— *Hombre*! Nu-mi spune tu mie, ce trebue să fac!... Cred că tu vei fi...

— Am să fiu în tot locul deodată! Dar cartierul general o să-l am lîngă gard. Ei! da vezi uitasem... Excelența Voastră să vie pe jos și fără lanternă.

— Blestemul cază pe capul dobitocului! Poftim! El crede că am nevoe de consiliile lui! Crezi tu că pentru prima oară fac eu treaba asta?

— Eartă-mă Înnălțime!... Dar alt-ce-va încă. Excelența voastră să nu bată la ușa a mare, care dă spre bătătura de la boltă, ci la cea mică, aea care dă spre zăgazul apelor.

— Mai e o ușă deasupra zăgazului? N'am băgat de seamă niciodată!

— În tocmai așa, *sennor*. Ușa cea mică dă în eatacul morarilor.. Și *tio* Lucas nici nu intră nici nu ese niciodată p'acolo... Așa că chiar de s'ar întîmpla să se întoarcă prea iute...

— Pricep!... am priceput! nu mă mai asurzi de pomană!...

— În sfîrșit, Segnoria Voastră să bage de seamă să plece în zori... Se face ziuă acum la șase ore.

— Mai iată un consiliu zadarnic! La cinci voi fi acasă... Acum, destulă vorbă! Piei din ochii mei, îți zic!

— Noroc, signore, strigă alguazilul, ridicînd ochii în tavan și întinzînd mîna.

Corregidorul îi puse un *peseta* în podul palmei şi Dihor dispăru par'c'ar fi intrat în pămînt.

— Pe viaţă!... înginâ bătrînul, am uitat să-i spui tîlharului ăstuia, să aducă şi cărţile de joc. Mi aş fi petrecut vremea cu pasenţe şi aş fi văzut dacă voi avea noroc în întreprinderea mea.

XIII

O despărţire în prosă

Puteau să fie cam nouă ore, în aceiaşi seară, cînd *tio* Lucas şi cu *senna* Frasquita, după ce isprăviră cu moara şi cu treburile casei, mîncară împreună o saladă, o friptură garnisită cu pătlăgele roşii şi cîte-va ciorchine rămase în coş de cu seara. Apoi stropiră această cină cu cîte un pahar de vin şi cu multe glume pe socoteala Corregidorului. In sfîrşit, cei doi soţi, mulţumiţi şi de ei şi de Dumnezeu, se priviră unul pe altul cu prietenie şi-şi ziseră, căscînd şi unul şi altul, ceea-ce arăta pacea şi liniştea din sufletul lor:

— Acum... la culcare, pînă ne-o trimite Domnul altă ziulică, mîine.

In momentul acesta, două lovituri, neobicinuit de tari, răsunară în uşa cea mare a morii.

Omul şi femeea lui se priviră cu mirare.

Cine să fie la un ceas aşa de necuvenit? Asta li se întîmpla pentru întîia oară.

— Mă duc eu să văz... zise inimoasa Naveresă, apucînd către uşă.

— Stai aci. Asta e treaba mea, zise *tio* Lucas cu atîta demnitate, că *senna* Frasquita îl lasă să treacă el întîi. Iţi spui să nu eşi tu! mai zise el cu tărie, văzînd că'ncăpăţînata morăreasă se gătea să easă şi ea după el.

Ea se supuse şi rămase înnăuntru.

Cine e acolo? întrebă Lucas.

— In numele legii! strigă un glas din cea-l-altă parte a uşii.

— Ce lege?

— Cea din sat. Deschideţi *sennorului* alcald.

In vremea asta *tio* Lucas îşi pusese ochiul într'o gaură a uşii şi văzuse la lumina lunii pe alguazilul din satul vecin.

— Zi mai bine să deschid beţivului, lui de alguazil! zise morarul trăgînd drugul de la uşă.

— Tot una e, răspunse cel de afară, fiind-că am asupră-mi un ordin scris de însă-şi Innălţimea Sa. Bună-seara, *tio* Lucas, adăogă dînsul schimbînd cu desăvîrşire, după ce intră, tonul oficial, de par'că acuma era altul.

— Dumnezeu să te aibă'n grijă, To*nn*uelo, răspunse Murcianul. Să vedem de ce ordin e vorba... *sennor* Juan Lopez ar fi putut să găsească ş'altă vreme ca să s'adreseze la oameni cinstiţi!... M'aş prinde că greşala vine de la tine! T'ei fi îmbătat pe drum, în vii? Se vede cît de colo. Mai vrei un pahar?

— Nu, *sennor*; nu e vreme de pierdut. Trebue să mă urmezi numaidecît. Poftim, citeşte ordinul.

— Cum!... să te urmez? exclamă *tio* Lucas, luîndu-i hîrtia din mînă şi intrînd în moară. Să vedem. Frasquita, ia adu lumina!

Se*nn*a Frasquita puse la o parte ce-va ce ţinea în mînă şi luă lampa din cuiu.

Tio Lucas se uită repede să vază ce pusese nevastă-sa la o parte şi văzu că era carabina lui.

Morarul privi cu iubire şi foarte mulţumit la Navaresa şi-i zise, mîngîind-o pe obraz.

— Cine preţueşte cît tine!...

Se*nn*a Frasquita galbenă, dar liniştită, ca o statue de marmoră, şi fără nici pic de frică, ridică fitilul de la lampă şi răspunse scurt:

— Să vedem, citeşte.

Ordinul suna aşa:

«Pentru serviciul Majestăţii sale Regelui, stăpînul nostru (să-l aibă'n sfînta-i pază Domnul), ordon lui Lucas Fernandez, morar în această jurisdicţiune, să se presinte îndată-ce va primi ordinul de faţă, înnintea autorităţii noastre, şi fără cuvînt de zăbavă, înştiinţîndu-l peste

asta, că afacerea de care e vorba fiind secretă el nu trebue să spue nimănui: în cas de nesupunere sus citatul se face pasibil de pedeapsa corespunzătoare.

«*Alcald*, **Juan Lopez**»

O cruce drept parafă.

— Ascultă 'ncoa, tu! Ce 'nsemnează ordinul acesta? De ce mă cheamă?

— Nu ştiu, răspunse beţivul.

Era om de vre-o trei-zeci de ani; faţa-i era colţorată şi răutăcioasă, faţă de bandit ucigaş; se vedea cît de colo că minte:

— Ştiu eu!... dar de, crez că poate să fie pentru nişte vrăjitorii ori la un proces pentru monedă falşă... Dar asta nu e treaba mea... Te cheamă, mi se pare, martor sau expert... In sfîrşit, nici eu nu prea ştiu. *Sennor* Juan Lopez o să-ţi spue el, fii pe pace..

— Bine! spune-i că viu mîine, zise morarul

— Aş'...a!... nu *sennor*! Să mergi, uite, acuma, fără de nici un minut zăbavă. Aşa mi-a poruncit *sennorul* alcald.

Se făcu o clipită tăcere.

Ochii *sennei* Fraschita scăpărau. *Tio* Lucas rămăsese cu ai lui în pămînt par'c'ar fi căutat ce-va.

— Da 'o să mă îngădui barim, zise el ridicîndu-şi capul, să mă duc în grajd să-mi înşelez o măgăriţă.

— Ce măgăriţă?... şi ce măgărie? strigă supărat alguazilul. Ori-cine e 'n stare să meargă pe picioare o jumătate de leghe. Noaptea e tare frumoasă, şi e o lun'afară!...

— Ştiu, ştiu... dar, uite, am un beteşug la picioare.

— Atunci să nu mai zăbovim; îţi ajut eu să pui şaua pe măgăriţă.

— Ce dracu mă! ţi-e frică să nu fug?

— Nu mi-e frică de nimic, *tio* Lucas... răspunse Tonnuelo cu ciinoşia unui tilhar fără suflet. Eu sînt Stăpînirea.

Zicînd aşa, lăsă cocoşul la carabina pe care-o ţinuse ascunsă sub manta.

— Ascultă, To*nn*uelo, zise morăreasa, tu tot te duci la grajd... fă bine şi'nşeleazâ şi ai-l-altă măgăriţă.

— De ce? întrebă morarul.

— Pentru că merg şi eu cu voi.

— Nu se poate, *senna* Frasquita. Am poruncă să iau numai pe *tio* Lucas şi să nu te las să mergi după el. Se*nn*or Juan Lopez mi-a zis că ori-ce abatere o s'o plătesc scump, şi nu vreau să-mi pierz pîinea. Haidem, nenişorule....

Se îndreptă spre uşă.

— Asta e şi mai ciudat! zise Murcianul cu jumătate glas, fără să se turbure.

— Mai mult decît ciudat, răspunse *senna* Frasquita.

— Ştiu eu... ce e..., urmă *tio* Lucas, încet, ca să nu-l audă To*nn*uelo.

— Vrei să mă duc la oraş, şopti Navaresa, şi să-i spui Corregidorului?....

- Nu! răspunse tare *tio* Lucas. P'asta să n'o faci!

— Dar, ce vrei să stau cu mîinile'n sîn? strigâ cu avînt morăriţa.

— Uite-te la mine!... răspunse vechiul soldat.

Cei doi soţi se priviră tăcuţi, şi amîndoi fură încîntaţi de hotărîrea şi tăria pe care şi-o citeau în suflet. La urmă ridicară din umeri şi riseră.

Apoi, *tio* Lucas aprinse altă lampă şi se repezi spre grajd, cu To*nn*uelo după el.

— Haide prietene! vino de-mi dă mîna de ajutor, fiind-că te văz aşa de bun, strigâ *tio* Lucas în batjocură.

To*nn*uelo îl urmează, cîntînd încet.

După cîte-va minute, *tio* Lucas eşea din curtea morii călare pe măgăriţă şi urmat de alguazil.

In loc de adio, cei doi soţi îşi strigaseră unul altuia:

— Închide bine... zise *tio* Lucas.

— Învălue-te bine în ipingea, că e cam răcoare... răspunse *senna* Frasquita, închizînd uşa cu cheea, cu drugul şi cu o stinghe.

Nimic alt-ce-va, nici adio, nici sărutare, nici îmbrăţişare, nici privire.

De ce ?

XIV

O pasăre cobitoare

Să ne luăm acum după *tio* Lucas.

Morarul, călare pe măgăriţa lui, şi alguazilul, îndemnînd cu bastonul său animalul, făcură un sfert de ceas, fără să schimbe nici o vorbă. Deodată zăriră înnaintea lor, în vîrful coastei, pe lîngă care mergea drumul lor, o pasăre uriaşă, care par'c'avea de gînd să vie spre ei.

Această umbră răsărea bine în aerul luminat de lună şi trăsurile-i se'mbinau atît de limpede şi desluşit, că morarul strigă văzînd-o :

— Iacă şi Dihor cu tricornul lui şi cu ghearele lui de vultur.

Dar mai 'nainte de ce să-i fi răspuns morarului tovarăşul său, umbra — se vede că nu-i venea la socoteală întîlnirea asta — o rupse de a fuga peste cîmpuri şi pieri de par'că-i înghiţi pămîntul, ca un adevărat dihor.

— Nu văz pe nimeni.... răspunse Tonnuelo.

— Nici eu nu mai văz ! zise *tio* Lucas, muşcîndu-şi buzele de necaz.

Bănueala, care i se strecurase în suflet înnainte de plecarea de la moară, acum îşi căpătă temeiu în sufletul gelos al cocoşatului.

— Călătoria asta, îşi zise el în sine, e o cursă de dragoste a Corregidorului. Mărturisirea, pe care am auzit-o azi din boltă de unde eram suit, e dovadă că păcătosul bătrîn nu se mai poate stăpîni. Nici vorbă, că de aea mă poartă pe drumuri, ca să se poată duce el în lipsa mea la moară.... Dar ce face cu asta ! Frasquita... Frasquita este Frasquita.... şi n'are să deschiză uşa, nici cînd mi-ar pune foc la moară ! Ba ce-va mai mult ! dac'ar

păcăli-o cum-va ş'ar face-o să deschiză, bătrînul n'are să scape sdravăn d'acolo. Da, da! Frasquita este Frasquita! Dar, vorba aea, tot ar fi mai bine să fac ce 'oi face şi să mă întorc astă-seară acasă.

Tio Lucas şi alguazilul sosiră în sat şi apucară împreună spre locuinţa alcaldului.

XV

O secătură de alcald

Se*nn*or Juan Lopez, ca om privat şi ca alcald, mai ales cu inferiorii, era tiran, crud, trufaş La ora asta totuşi, după ce isprăvise treburile oficiale şi pe ale sale particulare, şi după-ce nevastă-sa îşi luase de la el porţia zilnic obicinuită de bătae, se îndeletnicea acuma cu o ulcică de vin pe care o bea dimpreună cu ţircovnicul şi cu secretarul.

Această libaţiune se şi oficiase de jumătate, cînd intră morarul.

— Hei! iacă şi *tio* Lucas, zise judecătorul, scărpinîndu-se în cap ca şi cum ar fi vrut să-şi gîdile vicleuia şi s'o facă mai sprintenă. Ce mai faci, sănătos? — Secretarule, ia vezi de *tio* Lucas, toarnă-i un pahar! — Şi *senna* Frasquita ce mai face? — Tot aşa de drăgălaşă? tot aşa? De cînd n'am mai văzut-o! Dar.. *hombre*!.. Ce bine se macină grîu' acuma! Pîinea de orz par'că e de grîu de ăl ales. — Ei! da' nu stai?.. ia stai... mai odihneşte-te niţel colea, că nu ne ia nimeni cu biciul la goană, slavă Domnului!

— Cu atît mai rău! respunse *tio* Lucas, descleştîndu-şi gura. Dar bănuelile lui creşteau din ce în ce, văzînd nepotrivirea între ordinul grăbnic şi hotărît, cu care-l adusese, şi primirea aceasta dulceagă.

— Dar în sfîrşit, urmă alcaldul, ar fi bine să te culci aici la noi *tio* Lucas; cred eu că n'ei fi aşa de grăbit... şi să lăsăm pe mîine dimineaţă treaba pentru care te-am adus.

— Aşa da!... răspunse morarul cu o ironie şi o pre-

făcătorie şi mai-mai decît a *sennorului* Juan Lopez. Dacă nu e mare grabă..... Ce adică, dac'oi lipsi o noapte, o să mă pue nevasta pe foc?...

— Nici nu e mare grabă, nici nu e vorba de vre-o primejdie, zise alcaldul, înşelat de cel pe care vrea să-l înşele. Cît despre asta, fii liniştit. — Hei, To*nn*uelo... Adu colea o jumătate de *fanega* — ca să nu i se urască lui *tio* Lucas.

— Asta e mai bună ca toate, dacă-mi daţi şi mie un pahar... strigă morarul aşezîndu-se.

— Iacă-l pe al meu îţi ese înnainte, zise alcaldul, întinzîndu-i paharul plin.

— Mai în mîini bune ce a 'ncăput el!... Să împărţim.

— In sănătatea D-tale, *tio* Lucas, zise se*nn*or Juan Lopez, bîndu l jumătate.

— Intr'a dumitale... se*nn*or alcald, strigă *tio* Lucas, sorbind restul.

— Ia fă 'ncoa Manuela! strigă magistratul.... spune stăpînă-tei că *tio* Lucas doarme aici în noaptea asta; să-i facă un culcuş în cerdac.

— Ba nu!.. zău nu! asta n'o vreau!... Eu dorm în fîn mai bine ca un rege.

— Da las' frate, ce crezi că nu sînt aşternuturi?..

— Doamne fereşte! — Da' de ce să mai superi pe coconiţa. Eu mi-am adus ipingeaoa...

— Cum vrei, *sennor*... cum vrei. Manuela spune stăpînă-tei că nu mai e nevoe.

— Dar ce m'aş ruga...? să mă lăsaţi să mă duc la culcare, zise *tio* Lucas, căscînd o gură pîn'la urechi. Uite, am muncit ca un cîine toată ziulica şi pîn' acum n'am închis ochii...

— Toată voia o ai! răspunse măreţ alcaldul; te poţi duce, cînd ţi-o plăcea.

— Ar cam fi timpul să ne cărăm şi noi, zise paracliserul, uitîndu-se în borcan să vază cît vin mai e. Trebue să fie ceasul aproape zece..

— Zece fără un sfert, respunse secretarul după-ce împărţi prin pahare ce vin mai rămăsese.

— Haide, la culcare, cavaleri! strigă amfitrionul hotărîndu-se şi el.

— Mîine cu bine, se*nn*ores! adăugă morarul sorbindu-şi partea.

— Aşteptaţi să vă lumineze! To*nn*uelo, du pe *tio* Lucas la pod.

— Dăi p'ici, *tio*, zise To*nn*uelo, care luase şi borcanul, să vază de nu cum-va mai rămăsese vre-o picătură.

— Cu bine, să dea D-zeu! zisese cîntăreţul după-ce umpluse paharele pentru ultima oară.

Şi el se duse, clătinîndu-se şi cîntînd vesel *De profundis*.

— Aşa e, *sennor*, că *tio* Lucas habar n'are! zise alcaldul, cînd rămase singur cu secretarul. De asta n'avem nici o grijă... Poftă bună Corregidorului.

XVI

Dar uşor mai doarme *tio* Lucas

După cinci minute, un om luneca uşor pe gura podului cu fîn al se*nn*orului alcald. Deschizătura asta da într'o curte mică şi nu era mai sus de patru *varas* de la pămînt.

In curte erau nişte esle subt un şopron, şi acolo erau puse vre-o şase ori opt şele, unele mai bune, altele mai proaste, dar toate pentru femei. Caii, catîrii şi măgarii erau înşiraţi alături într'un grâjd.

Omul acesta deslegă o măgăriţă care rămăsese, cine ştie de ce, înşelată şi o duse de căpăstru pînă la uşă. Aci trase stinghea şi zăvorul, deschise cu mare băgare de seamă şi eşi în largul cîmpului.

Odată afară, încălecă pe măgăriţă, îi dete cîte-va cu călcîele şi porni ca glonţul în spre oraş. Dar în loc să meargă pe drumul mare, o luă peste cîmpuri prin holde şi prin trestia de zahăr [1]) par'că i-ar fi fost frică să nu se întîlnească cu cine-va.

Acesta era *tio* Lucas şi se întorcea la moara lui.

---

1) In această parte a Andalusiii se cultivă cu destul succes trestia de zahăr.

XVII

Voces clamantes în deserto

Alcalzi de ăştia şapte de o para! Nici slugi nu-s' buni să-mi fie... mie care sînt de felul meu din Archena!... îşi zicea Murcianul. Mîine mă duc la Prea sfîntul Episcop şi am să mă jeluesc lui şi să-i spuiu tot. Numai aşa pot să scap şi d'alte belele. Să mă cheme cu atîta zor şi cu ce taină şi la ce ceas din noapte; să mă ia din liniştea mea; să-mi spue de rege. de vrăjitorii, de strigoi, de bani răi tăiaţi şi cîte nesdrăvănii toate, la ce? ca să-mi dea să beau două pahare de vin şi să-mi poruncească să mă culc acolo? — Se vede cale de o poştă! — Dihor o fi fost trimis în sat, şi acolo s'a pus la cale chemarea mea, iar Corregidorul o fi acum la moară!... Cine ştie, poate că am să dau peste el tocmai cînd o vrea să bată în uşă!... Poate o fi şi intrat înnăuntru!.. Poate... ce era să mă îndemne diavolu'să zic? Să bănuesc eu pe Navaresa mea... Aş supăra pe D-zeu!... Nu se poate ea... Nu se poate Frasquita mea să... Nu se poate!... — Prost ce sînt!... Dar ce nu se poate'n lume?.. şi probă, că ea, ea atît de frumoasă m'a luat pe mine aşa de urît!...

Şi, după-ce îşi făcu această reflexiune sărmanul cocoşat începu să plîngă.

Totuşi el opri măgăriţa ca să se liniştească, îşi şterse lacrimile, oftă din adînc, şi apoi îşi scoase tutunul, un tutun negru de tot, şi îşi răsuci o ţigară; scoase amnarul, cremenea şi easca şi, după-ce scăpără de cîte-va ori, isbuti să şi-o aprinză.

Chiar în clipa aceea i se păru c'aude paşi în drumul mare care era departe ca la trei sute de *varas* de el.

— Zevzec ce sînt! zise el. Stăpînirea o fi pe urma mea şi eu m'apuc să scapăr cremenea ..

Ascunse ţigara, descalecă şi se dete după măgăriţă.

Dar dobitocul, priceput cum pricepe el, începu să sbiere.

— A dracului pacoste !... strigă *tio* Lucas şi se încercă să-i astupe gura cu sila.

Atunci un alt răget s'auzì dinspre drum.

— Iac'o bună ! îşi zise în sine morarul. Vorba cîntecului: să te ferească D-zeu să ai de-a face cu dobitoacele.

Bombănind singur, Murcianul încălecă iar, îmboldi măgăriţa şi o luă iute în partea opusă locului de unde venise dobitocescul răspuns.

Dar ce-va şi mai ciudat !... par'că persoana de pe cea-l-altă măgăriţă dorea să fugă de *tio* Lucas tot atît cît el însu-şi se ferise de ea. Aceasta v'o spun fiind că şi acel călător s'abătu din drum peste cîmpuri, par'că s'ar fi temut să nu se întîlnească cu vre-un alguazil sau cu vr'un rău-făcător.

Murcianul se tot răsgîndea pe drum:

— Ce noapte! Ce oameni! Ce s'o fi întîmplat acas' la mine în ceasul acesta ? Alguazil pezevenghiu, alcalzi care dă ajutor stricaţilor să-mi mînjească cinstea casei mele, măgari care sbiară cînd te-ai băga în gaură de şarpe şi, în pieptul meu, o inimă păcătoasă care cutează să bănuească pe cea mai bună femee din cîte a făcut D-zeu pe pămînt. Doamne! Dumnezeule ! dă-i s'ajung mai iute la moară, şi să-mi găsesc pe Frasquita mea !...

Şi *tio* Lucas îşi urmă călătoria peste brazde şi bureni, pînă ce pe la unsprezece ceasuri ajunse dinnaintea intrării celei mari a morii.

Blestem !... Poarta era deschisă !

XVIII

Indoială şi realitate

Poarta era deschisă !... şi el auzise la plecare cum o'nchisese nevastă-sa cu cheea, cu stinghea şi cu zăvorul!

Deci, afară de ea, nimeni n'ar fi putut-o deschide.

Dar cum ? cînd ? de ce ? printr'o înşelăciune ?... Prin-

tr'un ordin — sau cu propria ei voe, după o înţelegere cu Corregidorul ?

Ce era să vază ? ce o să afle ? ce-l aşteaptă acasă ? *Senna* Frasquita o fi fugit ? 'or fi furat-o ? O fi moartă ?... sau în braţele vrăşmaşului său ?

— Corregidorul trebue să fi socotit că eu n'am să mă'ntorc astă-seară... îşi zise *tio* Lucas. Alcaldul din sat o fi primit poruncă să mă şi lege la adică, numai să nu mă lase să mă'ntorc. Frasquita ştia ea toate astea ? Se învoise şi ea ? Sau a fost şi ea victima vre-unei curse, vre-unei nelegiuiri ?

Toate gîndurile acestea se perindară prin mintea nenorocitului, numai în timpul cît străbătu curtea umbrită de bolta de viţă.

Uşa casei era asemenea deschisă. El trecu prin cea d'întîi odae, unde era, după obiceiul ţărănesc, vatra.

Această odae era goală.

Totuşi soba era plină pînă'n gură, cu toate că el nu lăsase cărbune aprins, şi obiceiul casei era să nu se facă foc pînă'n luna Decemvrie.

Într'un cuiu, din peretele unde se atîrnă vasele, ardea o lampă.

Ce însemna asta ? Pe de o parte linişte şi tăcere de mormînt şi pe de alta urmele acestea, dovadă că oameni au fost şi le-au făcut pe toate aici ?

Şi nevastă-sa ? ce se făcuse nevastă-sa ?

Numai atunci *tio* Lucas îşi aruncă ochii şi văzu, înşirate pe vr'o două, trei scaune, în faţa sobei, nişte haine...

Îi veni să răcnească la vederea lor, dar durerea-i opri ţipătu'n gît şi numai să suspine, atîta putu.

Nefericitul crezu că moare pe loc... îşi duse mîinele la gît şi rămase, — galben, gîfîind, privind cu ochii eşiţi din cap, aceste blestemate vestminte ! Semăna cu un osîndit la moarte cînd îi pune funia de gît !...

Era mantaoa cărămizie, tricornul urîcios, jiletca cenuşie, pantalonul de mătase neagră, ciorapii albi, pantofii cu cataramă... tot, pînă şi bastonul, sabia şi mănuşile cîinelui de Corregidor ! Murcianul pe toate le recunoscu. Aceste vestminte i se părură sărmanului om

linţoliul rece, sub care zăcea acum cinstea casei sale şi întreaga lui fericire trecută.

Carabina rămăsese tot unde-o lăsase Navaresa, cu două ceasuri înnainte.

Tio Lucas se repezi şi puse mîna pe ea. Băgă vergeaoa pe gura ţevei şi văzu că e tot încărcată; se uită la cremene: era neatinsă.

La urmă se îndreptă spre scara care duce la odaea în care de atîţia ani se odihnea în pace, lîngă Frasquita.

— Sînt aci, îşi zise el cu glas năbuşit.

Făcu un pas înnainte, dar se opri şi se uită împrejuru-i să se încredinţeze dacă nu-l vede nimeni.

— Nimeni! cugetă el. Numai Dumnezeu!... Poate că Dumnezeu a vrut aşa!... Luă hotărîrea asta, vru să facă ş'al doilea pas dar se opri. Văzu un plic pe masă.

Intr'o clipă-l luă şi îl deschise.

Era numirea vărului *sennei* Frasquita, iscălită de Don Eugenio de Zu*nn*iga y Ponce de Leon.

— Iacă şi preţul tîrgului îşi zise *tio* Lucas şi rupse hîrtia cu dinţii, ca să-şi mai astîmpere turbarea. Ştiam eu, că ea ţine mai mult la ai ei decît la mine! — Oh!... De ce n'am avut noi copii!... iacă pricina tuturor.

Atunci îi veni să plîngă.

Dar furia îi luă 'nnainte şi cugetul său întreg se arătă printr'un gest grozav.

Sus!.. Sus!...

Incepu să sue scara, dibuind cu o mînă şi cu ceal-altă ţinînd carabina.

Bănuelile sale se adevereau şi mai mult, fiind-că uşa odăii era închisă. Numai cîte-va raze de lumină străbăteau prin rosturile blănilor rău îmbinate ale uşii şi prin gura cheii.

— Ei sînt înnăuntru, repetă el.

Se opri un moment par'c'ar fi vrut să lase să treacă această nouă măsură de amărăciune.

Apoi urcă din nou.. pînă'n pragul uşii.

Nici un sgomot 'nnăuntru.

Dacă n'o fi nimenea, îşi şopti el cu frică.

Dar, în acest moment, auzi tuşind în odae.

Tusea asta cu năduf.... e Corregidorul !.. Nici îndoeală... Nici o nădejde de scăpare !

Morarul rînji îngrozitor. Cum de n'au licărit în întuneric schînteile ochilor lui !... Căci ce e focul trăsnetului pe lîngă cel ce s'aprinde une-ori în sufletul omenesc !...

Ciudat însă ! *tio* Lucas, cum auzi tusea Corregidorului îşi veni în fire.

Cum am mai spus însă, firea lui era aşa, că mai rău îl făcea să sufere îndoiala ca realitatea. El spusese singur astă-seară chiar, cînd vorbea din boltă cu *senna* Frasquita ; că din clipa 'n care ar pierde credinţa 'n ea, altul ar fi el atunci.

Ca şi Maurul din Veneţia cu care l-am comparat, el simţi desilusia, cum îi retează dintr'o singură lovitură amorul. Nici nu-i trebuise mai mult ca să-l schimbe cu desăvîrşire şi să-i pară pămîntul un ţinut străin, necunoscut, pe care par'că în clipa aceea sosise. Singura deosebire e, că idiosincrasia Murcianului era în sine mai puţin tragică şi mai puţin egoistă decît a smintitului care jertfeşte pe Desdemona.

Ce-va şi mai ciudat, şi cu toate acestea obicinuit în asemenea împrejurări. Indoiala — sau speranţa ! (căci la adică e acelaş lucru) începu să-l chinue iarăşi.

— Dar dacă mi s'o fi părut ! cugetă el. Dacă o fi tuşit Frasquita ?

In turburarea lui, morarul uită că văzuse hainele în casă la el înşirate pe scaune dinnaintea sobei ; că găsise uşa morii dată de perete ; că văzuse cu ochii scrisoarea... preţul necinstei sale.

Se aplecă şi se uită pe gaura cheii, tremurînd de frică..

Raza ochiului său cuprinse numai un colţ al patului în partea căpătiiului... Dar acest colţ era tocmai la marginea perinelor, şi aci zări capul Corregidorului.

Faţa morarului se sbîrci d'un rînjet şi mai urît.

— Ei acuma barim ştiu ce să fac ! să vedem ! îngînă el, înnălţîndu-se drept.

Coborî scara tot cu atîta băgare de seamă cum o suise.

— Aici e lucru delicat... şi merită să cuget... Nu e vorba, vreme este... *pentru toate!* gîndi el dîndu-se pe scări în jos.

Cînd ajunse'n bucătărie se aşeză'n mijlocul odăii şi, cu capul între mîini, stătu să se gîndească.

Mult rămase el aşa pe gînduri, pînă ce simţi că-l loveşte ce-va peste picioŗ... tresări...

Era carabina. Îi lunecase pe lîngă pulpă, ca şi cum i-ar fi făcut semn.

Tio Lucas se uită la puşcă: Nu! Îţi spuiu că nu! Nu-mi vine la socoteală aşa. Toată lumea ar zice: — Săracii!. — şi pe mine m'ar spînzura! E vorba să omor un Corregidor şi fapta aceasta e o crimă care nu se eartă în Spania. Or să spue că l'am ucis fără temeiu, că l'am desbrăcat şi l'am tîrît eu însu-mi pe pat la mine... Or să spue că pe nevastă-mea am omorît-o numai pentru nişte bănueli uşoare... Şi m'ar spînzura!... Nici vorbă, că m'ar spînzura! Ce aş face cu asta?... aş arăta că sînt un prost şi un crud, dacă la sfîrşitul vieţii m'aş mulţumi cu mila... Ce! m'ar rîde lumea toată! Toţi ar zice că asta era firesc să se'ntîmple: eu cocoşat şi Frasquita frumoasă.

Nu, nu! asta n'am s'o fac! Mi-e sete să mă răsbun; dar la urmă să-mi dea mîna să-mi bat joc, să rîz, — să rîz mult şi de toţi! Numai aşa nu mi-ar mai lua nimeni în bătae de joc cocoaş'asta, care în vîrful spînzurătorii ar fi de rîsu' tutulor!

Cam aşa îşi zise în cugetul său *tio* Lucas, poate fără să-şi prea dea socoteală, dar, la sfîrşitul reflecţiunilor acestea, puse arma la loc şi începu să se plimbe repede în odae, cu capu'n jos, cu mîinile la spate. Se ducea şi se 'ntorcea par'că ar fi vrut să-şi găsească răsbunarea sub pămînt, în întunecimile unde se zămisleşte viaţa, în vre-o viclenie vulgară şi caraghioasă, aşa ca să facă de rîs şi pe femeea sa şi pe Corregidor. El n'o căută nici în făgaşul justiţiii, nici în ertare, nici în dispreţ, nici la cer... cum ar fi făcut un om cu firea mai blîndă şi mai puţin rebelă faţă de legile naturii, ale societăţii sau ale propriilor sale sentimente.

Deodată se uită la hainele Corregidorului.

Stătu locului.

O bucurie, o plăcere, un aer de biruinţă nedescris se arătă în chipul său... apoi se porni pe rîs... şi rîzi pe 'nfundate... ţinîndu-se cu mîinile de inimă, ca să nu isbucnească, frămîntîndu-se şi schimonosindu-se ca un epileptic. Se lăsă pe un scaun, ca să-i treacă accesul convulsiv de sarcastică veselie.

Acesta era cu adevărat rîsul lui Mefistofeles.

Numai cît se linişti, şi *tio* Lucas s'apucă să se desbrace aşa de repede, că tremura, par'că ar fi fost prins de friguri; înşiră la urmă propriile lui haine în locul a lor Corregidorului, cu care se îmbrăcă el. Se încălţă cu pantofii cu cataramă, se 'ncinse cu sabia lui scurtă, se 'nfăşură în mantaua roşie şi îşi puse în stîrşit şi tricornul. Dar nu uită nici bastonul, nici mănuşile, eşi din moară şi apucă drumul oraşului, legănîndu-se tocmai ca D. Eugenio de Zunniga, şi tot zicea mergînd, ceea-ce arăta tot planul lui: «La urma urmelor şi nevasta Corregidorului e destul de frumuşică!»...

XIX

Păzeşte-te, cavalere!

Să lăsăm acuma pe *tio* Lucas şi să vedem ce se întîmplase la moară, de cînd am lăsat pe *senna* Frasquita singură şi pînă cînd se 'ntorsese bărbatul său.

Un ceas poate trecuse de cînd plecase *tio* Lucas dus de alguazilul Tonnuelo. Navaresa întristată hotărise să aştepte pîn'o veni, şi ca să-şi treacă mai uşor vremea luase să facă cu igliţa. Era în odaea de culcare din catu' întîiu, cînd auzi nişte ţipete venind dinspre zăgazul morii, dinspre partea pe unde era abătută apa cînd roata stă în repaos.

— Săriţi!... ajutor!... mă 'nnec!.. Frasquita!... Frasquita!... striga desperat un glas de om.

— Să fie Lucas?... se gîndi femeea cuprinsă de groază.

N'aţi uitat că iatacul, după cum spunea Dihor stăpînului său, avea o uşă care da spre zăgazul morii. *Senna* Frasquita nu cunoscu vocea celui care striga ajutor, de aceea deschise uşa să vază ce e, şi se întîlni piept în piept cu Corregidorul tocmai cînd acesta eşea din canalul cel repede plin de apă de sus pînă jos.

— Doamne eartă-mă !... Doamne eartă-mă, îngînă neomenosul bătrîn... era să mă 'nnec !..

— Cum !... D-ta aici ! Ce este asta ?... Ce cauţi aici la vremea asta ? strigă morăriţa mai mult mîniată decît înfricoşată, dar totuşi trăgîndu-se cu scîrbă îndărăt.

— Taci tu ! taci tu ! femee... îngînă slab de tot Corregidorul, strecurîndu-se după ea înnăuntru. O să-ţi spuiu tot... Eram să mă 'nnec ! Mă luase apa şi mă ducea ca pe o pană !... Ia, te uită... în ce stare sînt !

— Afară repede ! afar' de aci ! striga tot mai înfuriată *senna* Frasquita. N'am nevoe să mai aflu nimic !... Ştiu eu, pricep eu tot acuma ! Ce-mi pasă că era cît p'aci să te duci la fund !... Te-am chemat eu aici ? Ce păcătoşie !... De-aceea au luat pe bărbatu-meu de aici ! Pricep acum tot !...

— Draga mea, dar ascultă'ncoa !...

— N'ascult nimic ! ce s'ascult ! Eşi de aici, *sennor* Corregidor !.. Mai iute, că nu ştiu ce se poate întîmpla !..

— Ce zici... tu ?

— Ce ai auzit, aea zic ; Bărbatul-meu nu e acasă... Ce cauţi aici ? Ce crezi că eu nu mă pot apăra ? Pleacă de unde ai venit, dacă nu vrei să te dau iar afund cu mîinile mele, auzi !

— Mititico !... mititico !... ci nu sbiera aşa ! vorbeşte mai încet că nu sînt surd !... zise bătrînul berbant. N'am venit eu de geaba aici. Prostul ăla de alcald l-a închis de geaba pe *tio* Lucas şi vreau să-i dau drumul. Dar înnainte trebue să-mi usuc hăinele... sînt pătruns pîn' la oase de frig.

— Să pleci ! să pleci acum !...

— Taci nebuno ! cum o să plec aşa ?... Nici nu ştii... Iată ţi-am adus numirea lui văru-tău .. Aprinde focul.... şi să vorbim... Pînă cînd mi s'or usca hainele eu mă culc colea'n patul ăsta...

— Aşa! Aşa dar o spui pe faţă, fără ruşine!... Aşa! de aea ai dat poruncă să-mi închiză pe Lucas!... Şi aduci acuma numirea!... Sfinte Dumnezeule!... Ce o fi gîndit maimuţoiul ăsta de mine!

— Frasquita! ia-ţi seama la vorbă! Eu sînt Corregidorul!

— Măcar şi rege să fii! Ce vreau eu să ştiu! Sînt femeea bărbatului meu şi în casa mea, stăpînă! Crezi, că mă prăpădesc eu de frica corregidorilor? Am să mă duc pîn' la Madrid şi pîn' la sfîrşitul pămîntului să-mi caut dreptate în potriva nerușinaţilor, care-şi murdăresc ast-fel rangul lor! Şi chiar mîine o să-mi pui mantila şi să mă duc la *sennora*, soţia d-tale...

— Ce e! n'ai să faci nimic din cîte spui! strigă Corregidorul pierzîndu-şi răbdarea şi schimbînd tactica. Auzi tu? n'ai să faci nimic! pentru că, dacă eşti aşa încăpăţînată, trag în tine.

— In mine! zise *senna* Frasquita cu glasul năbuşit de necaz.

— In tine!... da... şi fără nici o răspundere. Am spus în oraş că umblu după nişte hoţi... Nu mai fii neroadă dar, şi iubeşte-mă... că eu, uite, mor după tine.

— Ce e! să tragi în mine!... na, dă-i! zise Navaresa cu braţele îndărăt, cu corpul împins înnainte, par'c'ar fi fost gata să s'asvîrle asupra lui.

— Dacă nu vrei, trag, da! da! să mă scap şi de ameninţăriile tale şi de frumuseţea ta, răspunse Corregidorul, şi tremurînd căuta pistoalele în buzunar.

— Ah! ai adus şi d'alea! Şi în ălă-l-alt buzunar numirea văru-meu! zise *senna* Frasquita, lăsîndu-şi capu'n jos. Atunci, *sennor*, nu mai e de gîndit. Aşteaptă numai, am să fac un foc...

După aceasta, ea se'ndreptă spre scară şi'n trei sărituri fu jos.

Corregidorul luă lampa şi eşi după morăreasă, temîndu-se să nu fugă; dar fu silit să se coboare aşa'ncet, încît se isbi de Navaresa, care se'ntorcea'ndărăt.

— Şi ziceai să tragi în mine, hai? strigă furioasa femee, dîndu-se un pas înnapoi. — Acum, păzeşte-te cavalere! să vedem care pe care!

Zicînd aşa, ea-l luă la ochiu cu carabina.

— Stai, nenorocito!.. ce vrei să faci? strigă Corregidorul sfîrşit de frică. Am glumit adineauri... Uite-te, dacă nu crezi... pistoalele erau goale... Numirea însă, iat'o, e gata... iscălită, ia-o, ţi-o dau. Ce am dat odată, e dat. Eu nu-mi mai iau vorba îndărăt.

Şi o puse tremurînd pe masă.

— Las'o acolo! zise Navaresa. Mîine o să fac focu' cu ea, cînd'oi găti lui bărbatu-meu. Nici raiu' nu l-aş vrea de la d-ta. Haide, eşi din casa mea! N'auzi? Eşi afară! Mai iute, că mi se sue sîngele'n cap!

Corregidorul nu mai răspunse nimic. Era galben-vînăt, ochii rătăciţi în cap şi un tremur ca de friguri îi sguduea tot trupul. In sfîrşit dinţii-i clănţăniră'n gură şi căzu jos, sgîrcindu-se şi strîmbîndu-se îngrozitor.

Căderea în apă, frigul din ce în ce mai simţitor din hainele sale ude, scena violentă din eatac şi groaza de carabina Navaresei, sleiseră puterile bătrînului.

— Mor! îngînă bătrînul. Cheamă pe Dihor!... trebue să fie lîngă gard. Nu trebue să mor în casa asta!...

Nu putu să zică mai mult; închise ochii şi nu mai mişcă.

— Şi e în stare să moară aici, strigă *senna* Frasquita. Asta îmi mai trebuea! Ce să mă fac acum cu el aci? Ce o să se zică de mine, dac'ar muri aici? Ce o să zică Lucas?... Cum să mă desvinuesc, cînd eu singură i-am deschis uşa! Nu, nu trebue să stau cu el aici! Să mă duc să-mi caut bărbatul. Chiar dacă ar şti toată lumea, ce-mi pasă? Eu trebue să-mi apăr cinstea.

După-ce luă hotărîrea aceasta, aşeză carabina la loc, se duse în curte, luă măgăriţa din grajd, o înşelă cum putu, deschise poarta cea mare, încălecă, cam cu greu, şi începu să strige:

— Dihor! Dihor!

— Present! răspunse alguazilul, eşind din nişte bălării. Tu eşti *senna* Frasquita?

— Eu sînt. Du-te iute! stăpînu-tău moare!...

— Ce spui tu? Iac'o bună!...

— Eu îţi spui adevărul, Dihor!

— Şi tu, drăguţă, und' te duci la vreme' asta?

— Eu ? La o parte nătărăule !... Mă duc... la oraș după doftor, răspunse morăreasa, îmboldind măgărița cu călciele și pe Dihor cu vîrful piciorului.

Dar, în loc s'apuce spre oraș, ea se întoarse către satul vecin.

Dihor nu băgă de seamă, grăbit cum era să ajungă mai iute la moară. El își zicea în mintea lui :

— Se duce după doctor ! Săraca și ea... ce poate face și aea! Dar el vai de capu lui !... Și-a și găsit locul unde să leșine ! Așa-și bate D-zeu joc de cei care au coteturi și caută să spargă nuci, cînd nu mai au dinți.

XX

Dihor pretutindeni

Cînd alguazilul sosi în moară, Corregidorul începuse să-și vie în fire și se căsnea să se ridice singur.

Lampa, cu care se luase după morărița pe scară în vale, era jos lîngă el.

— Ce, a plecat ? acestea fură primele cuvinte pronunțate de D. Eugenio.

— Cine ?

— Demonul !... adică, vreau să zic morărița.

— Da, se*nn*or.....a plecat... și pe cît mi s'a părut, nu prea era în toane bune...

— Vai ! Dihor, eu sînt pe moarte...

— Excelență !.... dar ce are Excelența Voastră ? Doamne !... Dumnezeule !

— Am căzut în reservoriu și sînt ud ca un șoarece... mi-a intrat frigu' în oase.

— Ei, Doamne !... vezi cum s'au întors lucrurile !

— Dihor !... ia-ți seama la vorbă !

— N'am zis nimic, se*nn*or !

— Băete, scapă-mă din primejdie...

— Numaidecît... O să vază *Senn*oria voastră, că toate au să meargă iarăși bine.

Alguazilul luă lampa într'o mînă pe stăpînu'său în cea-l-altă, sui sus în iatac cu el, îl desbrăcă de tot și-l culcă în pat. Se duse la urmă în magazie, luă un braț de uscături, făcu un foc mare, aduse hainele stăpînului său, le întinse pe două-trei scaune, aprinse o lampă, o atîrnă în peretele unde erau vasele, și se urcă pe urmă să vază ce face Corregidorul.

— Cum îi merge Excelenței Voastre? întrebă el pe D. Eugenio, apropiind lumina, ca să vază mai bine.

— Minunat!... am înnădușit... asta e semn bun. Mîine puiu să te spînzure, Dihor!

— De ce se*nn*or?

— Îndrăsnești să întrebi? Gîndești că de-aea m'am luat după tine ca să fiu acuma singur în patu-ăsta și să mă botez acum de a doua oară? Mîine dimineață, să știi, că te spînzur!

— Dar Se*nn*oria Voastră să-mi spue... se*nn*a Frasquita...

— Se*nn*a Frasquita! Se*nn*a Frasquita era să mă asasineze. Iacă unde erau să mă ducă consiliile tale! — Eu ți-o spuiu, mîine puiu să te spînzure, de dimineață....

— N'o să vrei să faci asta se*nn*or Corregidor! zise alguazilul.

— Ș'adică de ce, obraznicule? Find-că mă vezi acum mai mult mort decît viu?

— Nu se*nn*or. Dar zic, fiind-că se*nn*a Frasquita nu crez să fi fost așa răutăcioasă cum spune Excelența Voastră... Dovadă că a dat fuga la tîrg să caute un doctor...

— Doamne sfinte! Spui tu drept că s'a dus în oraș? strigă D. Eugenio mai spăimîntat ca oricînd.

— Așa mi-a spus...

— Aleargă, Dihor, dă fuga după ea! — Maica Domnului!... știi tu la ce s'a dus se*nn*a Frasquita la oraș?.. S'a dus să spue tot neveste-mei!... să-i spue că eu sînt aici! — Doamne Dumnezeule! cui să-i dea în gînd?... Socoteam că ea o să se ducă în sat după bărbat și cum el era acolo pus la umbră, asta nu mă speria de-

loc !... să se ducă în oraș! Aleargă, Dihor, aleargă iute... că alt-fel sînt pierdut! Vezi mai cu seamă, să nu cum-va să treacă pragul acas' la mine morăreasa!

— Și dacă mi-o merge... întrebă în batjocură alguazilul, Excelența Voastră o să mă mai spînzure?

— Ba, ferească D-zeu! Din potrivă! Am să-ți dau o pereche de pantofi buni, care-mi sînt prea largi mie. O să-ți dau... tot ce vei vrea tu!

— Atunci mă duc. Excelența Voastră se poate culca să doarmă în pace. Într'o jumătate de ceas sînt aici și Navaresa la închisoare. Nu de geaba mi-a dat D-zeu picioare mai iuți ca ale măgarilor!

Dihor pieri pe scară în vale.

Se înțelege de la sine, că morarul vine la moară și se uită pe gaura cheii, pe cînd lipsește alguazilul.

Să lăsăm pe Corregidor să ude cu sudoarea lui culcușul aproapelui, pe Dihor aleargînd spre oraș, unde *tio* Lucas, îmbrăcat în mantaoa roșie și cu tricorn în cap, o să se ia după el curînd, și noi să încercăm să dăm de urma îndrăsneței și cinstitei morărese pe colea spre sat.

XXI

Tot vocile în pustiu

La mijlocul drumului Navaresa auzi în cîmp, nu așa departe de ea, scăpărînd un amnar.

— O fi vr'un alguazil de ai Corregidorului, își zise ea; — dacă ar pune mîna pe mine!....

In momentul acesta un măgar începu să sbiere.

— Măgari la pășune... la vremea asta!... își mai zise se*nna* Frasquita. Mai pune că pe aci nu e nici țarc, nici lăptărie... Dumnezeu să păzească!... par'că'n noaptea asta umblă vrăjitorile'n voea lor.

Măgărița, pe care era călare morăreasa, crezu de cuviință să nu-și lase cumătra fără respuns.

— Tacă-ți gura, dobitocu' dracului! zise morăreasa,

şi înţepă măgăriţa cu un ac drept în mijlocul crucii tradiţionale.

În frica ei părăsi drumul şo luă peste cîmpuri.

Ceasurile erau aproape unsprezece cînd sosi în sat, fără să-i se mai întîmple nimic.

XXII

Un rege de pe vremuri

Alcaldul sătul era cît p'aci s'adoarmă lîngă nevastăsa cu spatele în spatele ei; perechea municipală semăna grozav cu *vulturul astriac cu două capete*, descris de nemuritorul Quevedo.— cînd Tonnuelo bătu în uşa camerei nupţiale, ca să spue că senna Frasquita, *cea de la moară* vrea să vorbească cu sennor Juan Lopez.

Să nu mai vorbim de bufniturile şi de injurăturile alcaldului de rogojină şi să începem de cînd senna Frasquita dete cu ochii de el şi-l văzu întinzîndu-se ca un gimnast care îşi încearcă masculatura.

Bună seara!

— Bună seara! zise el căscînd şi iar căscînd neîncetat. Nu ţi-a spus Tonnuelo să stai la moară? Ce... Te încontrezi cu Stăpînirea?

— Vreau să-mi văz pe Luca, răspunse Navaresa; vreau numaidecît.

Să-i spue că nevastă-sa e aici!

— Vrei! Vrei!... D-ta uiţi, sennora, că vorbeşti aici cu persoana Regelui!...

— Lasă-mă în pace cu regii d-tale; eu n'am venit aici să stau de glume! D-ta ştii foarte bine ce mi s'a întîmplat! D-ta ştii pentru ce-aţi închis pe bărbatumeu!

— Nu ştiu nimic senna Frasquita. Şi cît despra bărbatu-tău... nu e închis, ci doarme liniştit la mine aice ca şi la el acasă. Du-te Tonnuelo!... Tonnuelo, du-te li, podu' grajdului, şi vezi de-i spune lui *Tío* Lucas să vie iute'ncoa....

Să vedem... pînă una-alta, povestește-mi ce s'a întîmplat? Ți-a fost urît singură?

— Ia, nu te mai face că nu știi, sennor Juan! D-ta știi foarte bine, că acum n'am poftă de glumele d-tale... Ce mi s'a 'ntîmplat?... iată ce mi s'a 'ntîmplat: D-ta și Corregidorul v'ați pus în cap să mă pierdeți. Dar vorbă aluia, de surda v'a fost casna. Eu n'am de ce roși iar Corregidorul a rămas la moară mai mort!

— Corregidorul! mort!.. strigă subalternul; știi tu ce vorbești?...

— Dacă-ți spuiu! A căzut în eazul morii și cît p'aci să se 'nece; s'o fi ales cu vr'un junghiu, ori mai știu eu ce... Treaba neveste-sei! Eu am venit să-mi caut bărbatul.... și mîine am să mă duc la Madrid să mă plîng Regelui de toate cîte mi le faceți...

— Drace! Drace! îngînă sennor Lopez. Ia vezi, Manuela! du-te iute, fata mea, și pune șaua pe catîr. Senna Frasquita, eu merg la moară... dar vai de voi! dacă un fir de păr veți fi smuls din capul Corregidorului!

— Sennor alcald! sennor alcald! strigă Tonnuelo pierit de frică. *Tio* Lucas... nu mai este în pod. Măgărița lui nu mai e la esle, poarta curții e deschisă... și pasărea a sburat din cuib.

— Ce spui tu, mă? răcni sennor Juan Lopez.

— Sfîntă fecioară din Carmel! ce o să se întîmple acum acasă? se văita Senna Frasquita. Să dăm fuga, sennor alcald, să nu zăbovim!... Bărbatu-meu e în stare să omoare pe Corregidor, dacă l-o găsi acolo....

— Îți dai cu socoteala că *Tio* Lucas să fie la moară?

— Nu mai încape 'ndoială? Ba ce-va mai mult: L-am întîlnit în drum: el trebue să fi fost ăl de scăpăra 'n mijlocul cîmpului. Doamne! Cînd te gîndești că animalele sînt mai cu minte ca creștinii!... Ce să vezi, sennor Juan, măgărițele noastre s'au cunoscut și s'au salutat.... iar noi, eu și Luca, nici nu ne-am cunoscut nici nu ne-am zis sănătate bună.

— E grozav Luc'al său! zise alcaldul. Ia să plecăm ș'oi vedea eu ce am de făcut cu voi. Nu vă jucați voi cu mine! Eu sînt Regele!.... nu ca acela de-l avem l

Madrid sau la Prado, ci ca acela care dormea la Sevilla; îl chema Petru cel crud. — Haide, Manuela! Dă-mi bastonu' fată, și spune stăpînă-tei că eu plec.

Servitoarea, mai drăguță decît iar fi fost voea alcaldesei și decît i-ar fi găsit morala cu cădere, se grăbi să facă ce-i poruncea stăpînul. Și cum catîrul era gata, se*nn*a Frasquita și alcaldul o luară către moară, urmați de To*nn*uelo.

(Va urma)

Traducere de
NICOLAE BASILESCU

INTR'O ZI DE CURSE

Scăpasem de mult de earnă. Aprilie îmbrăcase crengile copacilor și primăvara încălzea orașul scos din amorțeala atîtor luni de frig.

Intr'o Duminecă după amiazi, cercînd să mă folosesc de vremea pe care o știam nestatornică, eșisem să mĕ plimb. Lume multă; trotuarele înțesate; trăsurile treceau în sus și în jos, strecurîndu-se printre omnibusele greoae; negustorii de contrabandă te îndemnau să le cumperi marfa lor însemnată cu stampila șarlataniii; dealungul uliților, strigătele vînzătorilor de gazete, cu explosia din cutare loc sau cu căderea ministerului de eri; pretutindeni mișcare, pretutindeni sgomot, — portretul Parisului.

M'aș fi dus la curse, căci ceasornicul dintr'o răscruce n'arăta decît unu' fără un sfert, — dar mă împiedica gîndul că sînt singur. Singurătatea

ține adese-ori loc de prieten; sînt însă ceasuri, cînd, fără voe, în potriva obiceiului, te-ai întoarce în mijlocul lumii de care te-ai ascuns. Un gol, un fel de lipsă, cu care te-ai învățat, dar de care une-ori ți-e frică, te face să nu-ți mai placă liniștea dintre patru ziduri, și te gîndești că lumea, de cînd ai început să cauți s'o uiți, s'o fi schimbat poate, și poate vei găsi în ea ceea ce-ți lipsește.

Așa dar în ziua aceea îmi trebuea cine-va, nu un prieten, căci nici norocul, nici păcatele nu mi-au scos vre-unul în cale, — dar cel puțin un cunoscut mai de aproape, cine-va cu care să iuțesc galopul ceasurilor de urît.

Tot gîndindu-mă, urcasem și coborîsem de două ori lungul bulevardului, care duce către mijlocul orașului, și încă nu-mi găsisem tovarăș. Cîți-va colegi îmi tăeaseră de vre-o două-trei ori drumul; dar, cum erau amestecați cu alte aparițiuni «poeto-anarhiste», i-am lăsat să treacă.

La un colț de stradă, îmbulzeală. Unul, îmbrăcat ca paeață, se căsnea să dovedească într'o parodie de discurs, pe care, ca de obiceiu, îl începuse dimineața ca să-l isprăvească tocmai către seară, că nici n'a fost, nici n'are să mai fie minune ca minunile întortocheate cu degetele lui. La fie-care vorbă, o strîmbătură, ori un cuvînt trivial, și cei adunați ședeau pironiți înnaintea lui, cu gurile căscate. Unul din ei, mai ales, îmi a

trase băgarea de seamă, cînd îl auziiu rîzînd cu hohot. Mi ntorsei capul în partea de unde venea rîsul, căutaiu într'o fugă de ochi, și, printr'o întîmplare mai puțin ciudată decît plăcută, eu, care plecasem în căutarea unui tovarăș, văzui că gălăgiosul privitor era un student, c'onu Mihalache, aproape prieten cu mine.

Căci e student la Paris c'onu Mihalache, și încă student de multă vreme. Să nu-i pomenești nici de copilărie, nici de tinerețe, nici să nu-l întrebi ce are de gînd: s'a născut să nu fie nimic, o vede singur, înțelege și se cutremură. Toată viața-i poate sta în cîte-va rînduri. De fel din Craiova, a învățat vre-o cîte-va clase acolo, s'a mai dus pe la București să se poleească, și, cînd s'a întors iar acasă cioplit și «tobă de carte», tot orașul nu vorbea decît de *Michel* Biblioreanu. Cît a stat în țară, cu bine cu rău, par'că-i mai licărea din cînd în cînd dinnaintea ochilor cîte o scîntee din nădejdea că, odată și-odată, o să se uite norocul și'n spre el. Mai la slujbă, mai cu altele, aci amestecat printre cei care duc politica și puterea, ac[1] plănuind cîte și mai cîte pentru «mai încolo», tot mai avea ce-va de așteptat, — pînă ce, într'o bună dimineață, i-a trăsnit prin cap să plece în străinătate, și-a plecat.

De-atunci s'a pierdut. A ales Dreptul, și la fa-

cultate, se vede, cum se zice, a călcat întîiu cu stîngul. Și-a trecut examenele tot la zile mari. In 77, pe vremea războiului, după șase ani de ședere, ca să scape de gura oamenilor, cum scăpase de armată, a vrut să dea licența și-a căzut. De-aci încolo, ori-ce făcea eșea dea'ndoasele. Nu mai mergea, și pace. Ca să se presinte a doua oară, tot amînă din primăvară în toamnă, tot așteaptă într'una, și ce-așteaptă nici el nu știe... Poate alt războiu.

Acum, are aproape 48 de ani. Tot ce i-a rămas de la părinți, s'a dus ca apa pe pîrîu. A cheltuit, și barim dacă s'ar fi ales cu ce-va; mai mult cei-l-alți s'au folosit. A rămas doar cu poreĉla de *c'onu Mihalache*, și cu ochii închiși, pe dibuite, tot merge înnainte fără să știe unde, ca un cîine rătăcit în mijlocul unui cîmp ars de secetă. A trecut de vîrsta viselor, ca să-și mai întoarcă gîndul înnapoi și să le mai întrebe. Luciul lacului, în care i se oglindeau dorințele, s'a turburat de vîntul sărăciii, și se plînge singur, se plînge ca tot omul cînd ajunge rău.

— Și aici te găsesc ? îl întrebaiu eu, după-ce eșise din grămadă, dînd cu cotul în dreapta și'n stînga, ca să se poată strecura printre cei cari se 'mbulzeau să-i ia locul. Ce faci ?

— Studiez, îmi răspunse c'onu Mihalache serios.

— Cum, studiezi ?... Ce studiezi ?...

— Da, *domn'le*, studiez... Studiez moravurile... M'am hotărît să las Dreptul și să urmez la Litere. Deocamdată lucrez la o dramă, fiind-că am simțit eu că am talent la drame.

— Se vede că ești cam... de !... și înlocuiiu sfîrșitul frasei «ești cam nebun» cu un gest, în care îmi citi destul de bine gîndul.

— Ba nici de cum, replică el, aplecîndu-se să-și lege șiretul desnodat de la o gheată. Să trăim și'om vedea. Adică ce ? Numai Dumas și Sardou sînt în stare să facă piese ? Eu de ce n'aș face ? Am să le arăt eu ce va să zică un talent.

— Ai început-o ?

— Firește c'am început-o... Sînt la actul al doilea. O scenă cînd eroul, un saltimbanc, asasinează un cîrciumar... Vezi ?... Vezi ce subiect ? Pînă acum au trecut zece zile și n'am sfîrșit decît un act, pentru că n'aveam adunate toate amănuntele și schițele din observații, cu care vreau să țes piesa... dar de-aici încolo merge re pede.. Pînă Duminica viitoare, sînt gata cîte și cinci actele...

— N'are nici un tablou ?

— Are... cum să n'aibă !... Se poate ?... Cinci acte și 17 tablouri.

— Și ce titlu?

— *Urgisiții* sau *Miseria pe strade*. La început vream să-i pun numele *Crima dintr'un han*, dar m'am gîndit că prea seamănă la nume cu romanele lui Ponson du Terrail și lui Xavier de Montépin, și d'aea i-am găsit altul; cu toate că nu prea pun eu preț pe afiș: cartea, după cuprinsul ei se judecă, nu după copertă.

— Va să zică muncești pentru Panthéon? întrebaiu eu din nou, căutînd cuvinte de pe hotarul ironiii.

C'onu Mihalache nu-mi respunse nimic. Mă uitaiu la el, și pricepuiu din privirea lui rătăcită că l-a oprit vre-un gînd și că nu m'aude.

Cît-va timp tăcurăm. Unul după altul, — căci mulțimea neastîmpărată ne împiedeca să umblăm alături, — mergeam a lene spre piața din apropiere. Cînd era s'ajungem, îl întrebaiu:

— Mergi la curse?

— Nu merg, că n'am parale. De Drept am scăpat cum am scăpat, dar de sărăcie ferească sfîntul. Un franc și șeaptezecișicinci mi-e averea.

Și c'onu Mihalache scoase punga să-mi arate, — o pungă veche, ruptă și mai ales foarte puțin curată.

— Nu e nimic; te împrumut eu, — urmaiu, silindu-l s'o închidă și s'o pună iar în buzunar.

— Ce să mă împrumuți, *dom'le*!, îmi tăe

vorba furios, — și se opri în loc, gesticulînd. Afurisiții ăia din țară mă lasă cu lunile fără să-mi trimeată un franc.... Le scriu scrisori peste scrisori și nici nu-mi răspund... Cînd își aduc aminte și primesc și eu cîte două-trei-patru sute de lei, se duc dracului numai plătind datoriile..... Pe urmă, rabdă, nene... Astea-s' păcate..... și eu n'am făcut rău nimănui..... viață ticăloasă.... mai bine lipsă...

Și mormăi așa, pînă ce străbăturăm toată piața. La capătul cela-l-alt, vrînd-nevrînd, s'a hotărît să meargă. Ne-am urcat într'o trăsură mare care face drumul între oraș și cîmpul alergărilor, ne-am îndesat ca vai de lume cu fel-de-fel de mutre roșii de beție ori palide de grija cîștigului, — și am pornit.

Cînd am ajuns acolo, se începuse.

Era ceasul aproape 3. Un vînt încropit de razele încă slabe ale soarelui, bătea din spre dealurile vecine. Pe panglica șoselei, de o parte și de alta, două șiruri lungi de trăsuri, așteptau lipite de gardul împrejmuitor. Sus, cer cîrpit cu rupturi albe de nori; jos, cîmpul și pomii înverziți; și iar îmbulzeală, iar sgomot, iar greu să te miști!

Cinci cai trebuea s'alerge în cursa a doua. No. 1, dat ca cel mai bun, ținea mai mult de jumătate din prinsori.

— Ce proşti sînt! îmi zise c'onu Mihalache cu gura jumătate închisă. Eu nu pricep de ce pun pe No. 1... o gloabă... A cîştigat de vre-o două ori ca chioru' între orbi... Nu e bun nici de saca... Nu e vorbă, pe de o parte mie mai bine îmi pare ; cîştig mai mult...

— Ce număr joci ? întrebaiu eu, scurtîndu-i şirul vorbelor mormăite.

C'onu Mihalache se uită împrejur, aşteptă cît-va, pînă ce un jucător de lîngă noi intră în vorbă cu un altul, şi pe urmă, apropiindu-se mai mult de mine, şopti :

— No. 3... ese la sigur... Niciodată n'am pierdut cu No. 3...

— Ce fel ? Te uiţi la număr, nu la cal ?

N'avu vreme să-mi respundă ; îi venise rîndul la bilete şi mă lăsă de o parte.

După ce s'a întors, pînă să vedem sfîrşitul, am rîs de calul pe care jucase. El, par-că nici nu m'auzea, atît erea de ocupat să urmărească lupta Cînd s'a arătat pe tablă cîştigătorul, No. 3 eşise· Tot vorba veche : cine rîde în urmă rîde mult mai bine. C'onu Mihalache a rîs, n'a rîs,—tot ce ştiu e c'a luat, pentru cinci lei, patru-zeci şi doi·

La a treia alergare a pierdut şi tot nu s'a lăsat. Intr'a patra, a pus iar pe No. 3, şi iar a pierdut. Ii mai rămăsese a cincea, cea din urmă, ca

să-şi prindă norocul mai încăpăţînat decît el şi să-şi împace supărarea.

Sună clopotul. Din stînga tribunelor, unul cîte unul, şapte jockei eşiră pe pistă, îndreptînd galopul cailor spre locul de unde era hotărîtă plecarea. Din întîmplare, No. 3 avea tunică roşie ; mi-era mai lesne dar să-l urmăresc.

Auzirăm sunînd a treia oară. Un steag alb fîlfîi aplecîndu-se spre pămînt, şi, pînă să am vreme să zic «uite-i !», caii trecură, cu gîturile întinse, aproape grămadă, scurtînd mereu cei 2400 de metri pe care se încingea lupta.

La întorsătura întîia, începură să se despartă : *roşu* era al treilea... Încercă să ia coarda, dar îi eşi altul înnainte.... Tocmai după ce ajunse în linie îşi făcu loc şi trecu în cap. Încetul cu încetul, cîştiga din distanţă... Al doilea rămăsese la zece lungimi înnapoi... se apropiau de întorsătura doua... *roşu* tot înnainte... Dar al treilea începu să bată... se repezi şi trecu pe lîngă cel-l-alt... De astădată, *roşu* pierdea... pierdea într'una... rămăsese între ei numai două lungimi... l-a ajuns!...

C'onu Mihalache începu să înjure. Mai era*u* cinci-şase sute de metri pînă la sosire şi era peste putinţă să mai tragă nădejde de cîştig.

Se apropiase acum şi al treilea... Jockeii băteau ca nebunii... Lupta se îndîrjise... *roşu* îşi dase toate puterile... cela-l-alt, *negru*, trebuea să cîştige.

Așteptam.

Din murmurul de la tribune, resări însă deodată un țipătde voci amestecate : un cal căzuse. Se rostogolit pe iarbă, se puse iarăși pe goană, tărînd jockeul, jockeul în negru, cu piciorul înțepenit în scară.. Cînd l-au oprit la capătul cela-l-alt, călărețul era mort : tot No. 3 eșise.

Și c'onu Mihalache, înseninat ca prin minune, plecă să-și ia banii, bani cîștigați din moarte de om.

Ne-am întors în oraș cu vaporul. Pe urmă, amîndoi, de-a lungul cheului, am pornit spre casă.

C'onu Mihalache fluera, dar nu știu de ce mi se părea că fluieră a pustiu. La curse, îl văzusem cum, pe furiș, își legase banii într'un colț din batista pe care-o înfundase în buzunar. Nu-mi venea să-l întreb cît cîștigase, de teamă să nu creadă că vreau să-i cer ce-mi datora.

După cîtă-va vreme, micșoră pasul și începu să-mi vorbească. Făcea planuri. De mult nu mai dase de parale. Avea de gînd să se'nnoească de sus și pînă jos.

— Ce, *domn'le*! Am ajuns să n'am nici ghete'n picioare... Bine c'a dat Dumnezeu... Mai scap și eu de sărăcie... Ce m'o fi găsit ?... De nu mi-ar fi a rău...

Fugi de-acolo, c'oane Mihalache, zisei eu, rîzînd. Ce rău ? De ce să-ți fie a rău ? Ai avut

o dată noroc și asta e; nu știi cum e viața? tot aea și tot aea, numai atît, că resare din cînd în cînd cîte o stea care te face să rămîi cu gura căscată.

— Dumneata să nu te plîngi de viață, luă el cuvîntul, fiind-că nici n'o cunoști, nici nu i-ai gustat veninul. N'ai trecut pe unde-am trecut eu, ca să ai dreptul să vorbești așa de ea. Ești tînăr; folosește-te de neștiința vîrstei în care te găsești; ia lucrurile așa cum sînt, fără să le 'ntorci pe partea relelor, caută să le poleești pe cît se poate, și lasă, c'o să ai destul timp să te dai cu capul de toți pereții, cînd ți-o veni rîndul să iei sarcina pe umăr. O să știi, mai tîrziu, cu cîte trebue să lupți piept la piept, ori-cît ai fi de norocos, — căci despre nenoroc, nu-ți doresc și nici nu ți-oi dorì vreodată să-ți dea Dumnezeu ce mi-a dat mie... Uite, vezi, sînt ani de cînd nu știu ce e mulțumire; zile întregi s'a întîmplat să nu mănînc, de nevoe, fiind-că n'aveam, decît o dată în douăzecișipatru ceasuri; săptămîni în șir am tremurat sub plapomă, fără tăciune în sobă. Și nu m'am plîns... Cui să mă plîng?... Cine te mai întreabă azi, și cine-și pierde vremea să te-asculte...

Spunea mereu și da din mîini, cu un gest, totdeauna acelaș, nelipsit în vorbă, cum nu lipsește nici bătaea tactului unui șef de orchestră. După fie-care frasă, urma cîte-o pausă, destul

de lungă, ca să nu lase să i se stingă mucul de țigare dintre degetele îngălbenite de fum.

Acasă la el, după ce m'am scuturat de praf, pînă să-și perie și el hainele, și să eșim la masă, mi-am aruncat ochii prin odae.

De-asupra cărămizilor, acoperite în mijloc cu un petec de covor, sub un tavan scorojit, patru ziduri, de vre-o cîte-va palme în'nălțime și în lungime, îi mărginea odaea. In ea, învechite și foarte puțin curate stau toate. Un pat, în stînga ușii; o canapea, din care curgea lîna printre țele destrămate; cerneală vărsată pe verdele postavului de pe masă; geamuri crăpate; un cufăr sărac de balamale ținînd în spinare ligheanul, și-un biet scaun beteag lîngă capul patului. In colo nimic: nici tablouri agățate drept podoabă, nici tic-tac de ceasornic să mai învieze locul.

O trosnitură de chibrit mă făcu să-mi întorc capul: își aprindea țigarea.

— Gata! strigă c'onu Mihalache. Haidi la masă! Azi o să mînînc cît zece, că nu mai țiu minte de cînd n'am mai eșit din supă și bifteck, bifteck și supă... Ia stai! mai întîi să-ți plătesc ce mi-ai dat și să vedem cît îmi mai rămîne...

... S'a căutat în buzunarul în care-l văzusem la curse ascunzînd batista, s'a pipăit la jiletcă, a îngălbenit, iar și-a scotocit adîncul buzunarelor, le-a întors de tot pe dos, și pe urmă, trîntindu-se

pe canapea, oftă prelung, fără să zică nimic. Pe cîmp, la eșirea de la alergări, ori în îmbulzeala de pe vapor, îi furase paralele.

Am încercat să-l liniștesc: de geaba; par-că se tîmpise. Nici n'a vrut să mai vie la masă și l-am lăsat.

Tocmai după ce-am eșit afară, l-am auzit plimbîndu-se de colo pînă colo și vorbind singur:

— Par'că e un blestem!.. Pe cine am omorît?... Nici de atîta lucru să n'am parte?... Nu se lipesc banii de mine...

Bani cîștigați din moarte de om!

HARALAMB G. LECCA.

ROSMERSHOLM

Dramă în 4 acte de HENRIK IBSEN

ACTUL II

(*Odaea de lucru a lui Rosmer*)

(În peretele din stînga se află uşa de intrare. În fund este o uşă, cu perdelele date într'o parte, care dă în cabinetul de dormit. La dreapta este o fereastră şi înnaintea ei un scriitor cu cărţi şi hîrtii. Pe lîngă perete, etagere şi dulapuri de cărţi. Mobilă simplă. În faţă la stînga canapea de moda veche, înnaintea căreia se află o masă).

Ioan Rosmer (*în halat, şade la scriitor într'un fotoliu cu spatele înnalt. El tae foile unei broşure, o răsfoeşte şi citeşte ici-colo prin ea*).

(*S'aude bătînd la uşa din stînga*).

Rosmer. — (*fără a se întoarce*). Intră!

Rebeca. — Bună dimineaţa.

Rosmer. — (*răsfoind prin broşură*). Bună dimineaţa, dragă. Ai să-mi spui ce-va?

Rebeca. — Vream numai să te întreb, dacă ai dormit bine.

Rosmer. - Am dormit aşa de liniştit şi aşa de bine! Nici un vis —(*se întoarce spre ea.*) Dar tu?

Rebeca. — Şi eu. Era soarele sus —

Rosmer. — De multă vreme par'că nu mi-a fost inima

așa de ușurată ca acum. Ce bine am făcut că am spus tot ce am avut pe suflet.

REBECA. — Nu trebuea să taci atîta vreme, Rosmer.

ROSMER. — De, mai știu și eu, cum s'a întîmplat! Singur nu înțeleg cum am fost așa de laș.

REBECA. — Tocmai lașitate n'o fi fost —

ROSMER. — Ba da, ba da — mă gîndesc eu bine și văd că a fost și nițică lașitate.

REBECA. — Cu atît mai curagios ai fost că ai isprăvit odată. (*Se așază pe un scaun la scriitor*). Dar acum să-ți spun ce am făcut—și te rog să nu te superi.

ROSMER. — Să mă supăr? Crezi tu, dragă, că eu —?

REBECA. — De! poate am mers prea departe, dar —

ROSMER. — Bine, bine, spune.

REBECA. — Aseară, cînd era să plece Ulrik Brendel — i-am dat două trei rînduri către Mortensgord.

ROSMER. — (*cam gînditor*). Dar, dragă Rebeca (*repede*). Și ce i-ai scris?

REBECA. — I-am scris că te-ar îndatora foarte mult dacă s'ar interesa puțin de acel nenorocit și dacă l-ar ajuta la vre-o nevoe....

ROSMER. — Nu trebuea să faci aceasta, dragă. Pe Brendel nu l-ai ajutat de loc cu scrisoarea ta, căci Mortensgord e un om pe care mai bine aș vrea să-l țiu la distanță. Tu știi prea bine, ce am avut cu el pe vremuri.

REBECA. — Dar n'ar fi bine, să te pui din nou bine cu dînsul?

ROSMER. — Eu — cu Mortensgord.... și de ce crezi că ar fi bine?

REBECA. — Pentru că situația ta e sdruncinată oarecum de cînd te-ai desfăcut de vechii tăi prieteni.

ROSMER. — (*Se uită la ea și cleatină din cap*). Cum, tu crezi că Kroll, sau vre-unul din cei-l-alți s'ar răsbuna —? Ar fi în stare să —?

REBECA. — In prima ferbințeală, dragul meu — mai știi ce se poate întîmpla? Judecînd după chipul cum a luat-o rectorul —

ROSMER. — O, ar trebui să-l cunoști mai bine. Kroll, mai presus de toate, e un om de onoare. După

amiazi mă duc în oraș și am să-i vorbesc. Am să vorbesc cu toți. Da, da, și o să vezi ce ușor are să meargă —

(*M-me Helseth vine pe ușa din stînga*)

REBECA. — (*se scoală*). Ce este M-me Helseth!

M-ME HELSETH. — Rectorul Kroll așteaptă în *entrée*.

ROSMER. — (*se ridică repede de pe scaun*). Kroll!

REBECA. — Rectorul! Aș — a!

M-ME HELSETH. — Întreabă, dacă poate veni sus și dacă poate vorbi cu domnul.

ROSMER. — (*către Rebeca*). Ce ți-am spus eu! — Dar negreșit că poate! (*se duce la ușă și strigă spre scară*) Poftim, dragă Kroll! Foarte încîntat că ai venit!

(*Rosmer așteaptă în ușă, care rămîne deschisă. — M-me Helseth ese. — Rebeca trage perdelele la ușa din fund. Apoi mai așază cîte ce-va prin casă. Rectorul Kroll intră cu pălăria în mînă*).

ROSMER. — (*încet și mișcat*) Știam eu că nu o să fie pentru ultima oară —

KROLL. — Acum mi se arată lucrurile alt-fel, de cum le-am văzut eri.

ROSMER. — Nu e așa Kroll? Nu e așa? După ce te-ai gîndit —

KROLL. — Tu mă înțelegi pe dos. (*își pune pălăria pe masă lîngă canapea*) E de neapărată trebuință să vorbim între patru ochi.

ROSMER. — Și de ce nu poate fi față și d-șoara —?

REBECA. — Nu, nu, domnule Rosmer. Mă duc.

KROLL. — (*măsurînd-o cu privirea*) D-șoara va fi așa de gentilă să mă mai scuze, că am venit așa de dimineață și am găsit-o —

REBECA. — (*atinsă*) Cum? Vi se pare ciudat că umblu prin casă, în capot?

KROLL. — Ferească D-zeu! De-altminteri nici nu-mi prea dau socoteala de obiceiurile mai noi din Rosmersholm.

ROSMER. — Aah! Kroll — nu te mai cunosc!

REBECA. — Te salut, domnule rector. (*ese la stînga*).

KROLL. — Îmi dai voe — (*se așază pe canapea*).

ROSMER. — Da, dragul meu, să ne așezăm prietenește și să vorbim (*se așază pe un scaun în fața rectorului*)

KROLL. — De eri n'am închis ochii. Toată noaptea m'am svîrcolit în pat chinuit de gînduri.

ROSMER. — Și astă-zi? Ce ai să-mi spui?

KROLL. — O! multe, multe Rosmer. Dar să încep cu un fel de introducere. Am să-ți povestesc cîte ce-va despre Ulric Brendel.

ROSMER. — A fost la tine?

KROLL. — Nu. A conăcit într'o cîrciumă. A băut cu niște stricați și a dat de băut pînă a isprăvit tot. Apoi i-a luat pe toți la înjurături făcîndu-i desculți și desmetici. Nu e vorba, aci avea dreptate. Dar s'a ales cu o părueală și s'a pomenit aruncat într'un șanț.

ROSMER. — Va să zică nu e chip de îndreptare pentru omul ăsta.

KROLL. — Haina a pus-o amanet; dar am auzit că i-ar fi scos-o cine-va. Știi cine?

ROSMER. — Poate tu.

KROLL. — Nu. Neprețuitul domn Mortensgord.

ROSMER. — Ah! el?

KROLL. — Am aflat că cea d'intîiu visită, amicul tău Brendel a făcut-o «idiotului», «plebeului»!

ROSMER. — Și, cum văd, i-a prins bine.

KROLL. — O, negreșit. *(se așază cu cotul pe masă în fața lui Rosmer)* Dar să-l lăsăm pe Brendel. Ce mă aduce la tine e ce-va mai grav și în puterea vechii noastre prietenii te povățuesc să fii cu ochii în patru.

ROSMER. — Ce vrei să zici, Kroll?

KROLL. — E cine-va în casa ta, care-și face treburile pe socoteala ta.

ROSMER. — Nu te înțeleg! Nu cum-va Rebec... vrei să vorbești de d-șoara West?

KROLL. — Da, tocmai. Din parte-i mi se pare foarte natural. De atîta vreme este stăpînă în această casă. Dar cu toate astea —

ROSMER. — Dragă Kroll, îmi pare că ești greșit. Ea și cu mine nu tăinuim nimic — nici cît negru sub unghie — unul de altul.

KROLL. — Atunci spusu-ți-a ea că a intrat în corespondență cu redactorul «Farului» ?

ROSMER. — A, vrei să vorbești de cele două rînduri ce le-a dat lui Ulrik Brendel ?

KROLL. — Va să zică știai ? — Și aprobi tu să intre ea în relațiuni cu acel scriitor de scandale, care în fiecare săptămînă născocește cîte minciuni toate, ca să se agațe de școala mea și de viața mea publică ?

ROSMER. — Iubite, dar la aceasta nici nu s'a gîndit ea. Și apoi la urma urmelor ea e deplină stăpînă pe acțiunile sale, cum eu sînt pe ale mele.

KROLL. — Așa ? Uitasem că aceasta face parte tot din noua direcțiune. Căci nu mai încape îndoeală, d-șoara West este negreșit în deplin acord cu noile tale idei.

ROSMER. — Se înțelege. Strîns uniți împreună am ajuns să facem acest progres.

KROLL. (*Se uită la el și clatină încetinel din cap*). — Dar bine te-a mai îmbrobodit, Rosmer!

ROSMER. — Pe mine ? Cum ?

KROLL. — Fiind-că nu îndrăsnesc nu vreau să mă gîndesc la și mai rău. Stai, stai, lasă-mă să-mi isprăvesc vorba. Ții tu, Rosmer, într'adevăr la prietenia mea ? Mai pui tu preț pe stima mea ? Ai ?

ROSMER. — Cred că nu mai e nevoe să răspund la această întrebare.

KROLL. — Bine, dar mai sînt și alte lucruri, cari așteaptă răspuns o declarație deplină din partea ta. Te învoești să-ți fac un fel de interogatoriu — ?

ROSMER. — Interogatoriu ?

KROLL. — Da, să-ți puiu întrebări, care o să-ți deștepte amintiri dureroase. Vezi tu, căderea ta — sau e manciparea ta, cum îți place ție să o numești, — este legată de atîtea alte împrejurări, asupra cărora e de neapărată trebuință să mă lămurești, în interesul tău propriu.

ROSMER. — Întreabă, iubite, tot ce vrei. Eu n'am de ascuns nimica.

KROLL. — Ia spune-mi, cam care să fi fost adevăratul motiv pentru care Felicia și-a răpus viața ?

ROSMER. — Ce mai e vorbă de vorbit ? Mai caută cine-va

motive cînd e vorba de acțiunile unei nenorocite bolnave, irresponsabile?

KROLL. — Ești tu sigur, că Felicia era așa de esponsabilă? Mie-mi pare că doctorii nu erau tocmai de această părere.

ROSMER. — Dacă doctorii ar fi văzut-o cum am văzut-o eu adesea, zi și noapte, n'ar mai fi avut nici cea mai mică îndoeală.

KROLL. — Nici eu pe atunci nu aveam nici-o îndoeală.

ROSMER. — Și din nenorocire cum ai fi putut avea? Eu ți-am vorbit de patima ei sălbatică, neînfrînată și cum îmi pretindea să o împărtășesc și eu. He! ce spaimă am tras! Și apoi, în anii din urmă, nu mai isprăvea cu acusațiunile ei neîntemeeate și chinuitoare ce și le făcea singură.

KROLL. — Da, cînd aflase că în toată viața ei o să rămîe fără copii.

ROSMER. — Inchipuește-ți ce chinuri pentru un lucru de care ea nu era întru nimic vinovată! Se mai poate vorbi atunci de responsabilitate?

KROLL. — Hm! — Mai ți-amintești acum, dacă pe vremea aceea aveai în casa ta cărți despre scopul căsătoriii — după ideile înnaintate ale timpului?

ROSMER. — Mi-aduc aminte că domnișoara West mi-a împrumutat una. Căci ea a moștenit, cum știi și tu, biblioteca doctorului. Dar, scumpul meu Kroll, tu nu ne vei crede așa de zăpăciți ca să inițiăm pe sărmana bolnavă în asemenea lucruri? Te pot asigura pe conștiință, că nu avem nici cea mai mică vină. Numai creerii ei deschilibrați au mînat-o pe cărări rătăcite.

KROLL. — Dar una îți pot spune: sărmana chinuită și exaltată, Felicia, și-a pus capăt vieții numai ca tu să poți trăi după placul tău, fericit și liber.

ROSMER, (*vrînd să sară de pe scaun*). — Ce vrei să zici, Kroll?

KROLL. — Acum, ascultă-mă liniștit, Rosmer. Căci acum pot să-ți vorbesc despre aceasta. In anul său din urmă, ea a fost de două ori la mine în oraș, ca să-mi spue teama și disperarea ei.

ROSMER. — Tot în această privință ?

KROLL. — Nu. Intiia dată a venit să-mi spue că tu ești pe cale de a te lepăda de credința părinților tăi.

ROSMER, (*cu foc*). — Imposibil, Kroll, ce spui tu ! imposibil ! Ești greșit !

KROLL. — De ce ?

ROSMER. — Pentru-că, pe cînd trăea Felicia, eu eram încă în frămîntarea îndoelii și a luptei cu mine însu-mi. Și această luptă o purtam singur eu în cea mai mare taină. Și nu cred nici Rebeca —

KROLL. — Rebeca ?

ROSMER. — Ei da — domnișoara West. Pentru ușurință o numesc Rebeca.

KROLL. — Am băgat de seamă.

ROSMER. — De aceea nu-mi pot deloc explica cum a putut să știe Felicia aceasta. Și de ce n'a vorbit ea întîiu cu mine ? Mie nu mi-a spus niciodată un singur cuvînt; niciodată.

KROLL. — Sărmana m'a rugat cu stăruință să-ți vorbesc eu ție.

ROSMER. — Și de ce nu mi-ai vorbit ?

KROLL — Puteam atunci să puiu vr'un temeiu pe acusațiile sale în potriva unui bărbat ca tine ! Apoi a mai venit o dată — cam după o lună. Atunci mi s'a părut mai liniștită, dar cînd a plecat, mi-a spus: «în curînd o să sosească *Calul-alb* în Rosmersholm».

ROSMER. — Da, da. De *Calul-alb* vorbea ea de multe-ori.

KROLL. — Și cînd m'am încercat să-i scot ideile triste din cap mi-a spus: «s'a dus vremea mea. Acum Ioan trebue să se însoare curînd-curînd cu Rebeca».

ROSMER, (*aproape amuțit*). — Ce zici — ? Să mă însor eu cu — !

KROLL. — Asta a fost într'o Joi după prînz. — Sîmbătă seara s'a aruncat de pe punte în cazul morii.

ROSMER. — Și tu, tu să nu-mi spui nimic — !

KROLL. — La ce ? Tu singur știi de cîte ori spunea ea, că o să moară în curînd.

ROSMER. — Da, da, știu. Dar cu toate acestea—tu trebuea să mi-o spui.

KROLL. — Și eu m'am gîndit așa. Dar prea tîrziu.

ROSMER. — Dar de ce n'ai venit pe urmă —? De ce ai tăcut atîta vreme?

KROLL. — La ce folos să mai viu aici, să te mai chinuesc și să-ți deschid iar rănile vechi? Eu toate acestea le socoteam numai niște năluciri deșarte—*(cu intenție)* pînă eri seară.

ROSMER. — Va să zică acum —?

KROLL. — N'a văzut Felicia destul de clar cînd a zis, că tu ai să te lepezi de credința ta din copilărie?

ROSMER. *(încremenit)*. — Dar bine, nu te înțeleg. Nu-mi intră deloc în cap ce vrei să zici?

KROLL. — Mă înțelegi, nu mă înțelegi — lucrurile sînt așa. Și acum te întreb, Rosmer cîtă parte de adevăr este în a doua învinuire? In cea din urmă, vream să zic!

ROSMER. — Invinuire! Cum? Tu îmi faci o învinuire?

KROLL. — Ce n'ai înțeles rostul vorbelor ei? Ea vrea să plece, așa zicea—de ce? Ai? —

ROSMER. — Da, ca să mă pot însura cu Rebeca —

KROLL. — Nu e tocmai așa. Felici nu s'a exprimat tocmai așa. Zicea: «S'a dus vremea mea! Acum Ion trebue să se însoare curînd-curînd cu Rebeca».

ROSMER., *(îl privește fix cît-va timp, apoi se scoală)*. — Acum te înțeleg, Kroll.

KROLL. — Ei! Și care ți-e răspunsul?

ROSMER. *(Tot liniștit, stăpînindu-se)*. — La așa ce-va ne mai auzit —? Singurul răspuns potrivit ar fi, să-ți arăt ușa.

KROLL, *(se scoală)*. — Foarte bine.

ROSMER, *(îi ține calea)*. — Ci ascultă-mă! E mai bine de un an de cînd a plecat Felicia dintre noi și de cînd Rebeca West și cu mine am trăit singuri aici în Rosmersholm. Atît amar de vreme, tu ai știut învinuirea Feliciii în potriva noastră. Și o dată nu mi-ai dat să înțeleg, că ești scandalisat de felul traiului nostru —

KROLL. — Dar de-abia aseară am aflat că traiul ăsta se petrece între un apostat și între o femee emancipată.

ROSMER. — Ah!—și tu crezi că la apostați și emancipați nu se pot găsi sentimente curate? Tu crezi că în

inima lor nu poate să existe, în mod firesc, sentimentul moral!

KROLL. — Eu nu prea puiu temeiu pe moralitatea, ce nu-şi are basa în credinţa bisericei.

ROSMER. — Şi tot aşa crezi tu şi de Rebeca şi de mine? De relaţiunile mele cu Rebeca?

KROLL — Numai de hatîrul vostru nu-mi pot schimba părerea că nu-i nici-o grozavă prăpastie între ideile libere şi — hm!

ROSMER. — Şi între — ?

KROLL. Şi între dragostea liberă—dacă vrei să o auzi cu ori-ce preţ.

ROSMER, (*încetinel*). — Şi nu ţi-e ruşine să-mi spui mie asta! Tu care m'ai cunoscut din cea mai fragedă tinereţe.

KROLL. — Tocmai de aceea. Eu ştiu, cît de uşor te influenţezi de oamenii cu care trăeşti. Şi aceasta Rebecă a ta —. Ei, această domnişoară West — că nu ne cunoaştem mai de aproape. Într'un cuvînt, Rosmer—eu nu mă las cu una, cu două. Tu însu-ţi; da, tu însu-ţi trebue să cauţi, să scapi pînă cînd mai e vreme.

ROSMER. — Să scap? De ce?

(*M-me Helseth îşi vîră capul prin uşa din stînga*).

ROSMER. — Ce poftești?

M-ME HELSETH. — Vroeam să rog pe d-şoara, să vie niţel pînă jos.

ROSMER. — D-şoara nu este aici.

M-ME HELSETH. — Nu? (*se uită împrejur*) Ciudat!

ROSMER. — Ziceai?

KROLL. — Ascultă. Ce s'a petrecut aici, în taină, pe cînd trăea Felicia — şi ce se petrece şi astăzi — nu voiu să cercetez mai de aproape. Tu ai fost destul de nenorocit în căsnicia ta. Şi nu mai încape îndoeală că pentru desvinovăţirea ta —

ROSMER. — O, cît de puţin mă cunoşti Kroll!

KROLL. — Nu mă întrerupe! Ceea-ce vream să spun este că — dacă această convieţuire cu d-şoara West mai continuă—este de neapărată trebuinţă—să tăinueşti—rătăcirea ta — trista ta apostasie, la care ea te-a

sedus. Lasă-mă să vorbesc. Te rog, lasă-mă. Iți spuiu, că dacă nu se poate alt-fel, crede și gîndește ce vrei, fie într'o direcție, fie într'alta. Dar păstrează-ți părerile tale numai pentru tine. Ele te privesc personal numai pe tine. Ce trebuință este să le dai în vileag !

ROSMER. — Simt nevoe să es din poziția falsă și echivocă în care mă aflu.

KROLL. — Dar tu ai datorii față de tradițiunile neamului tău, Rosmer! Nu uita asta! Rosmersholm a fost totdauna din vremuri immemorabile un centru de ordine și disciplină — de stimă și respect față de tot ce este mai distins în societatea noastră. Intregul ținut și-a avut ochii totdeauna ațintiți spre Rosmersholm. Ar fi dar o greșeală neertată să o rupi, așa dintr'o dată, cu tradițiile sfinte ale familiii Rosmer.

ROSMER. — Dragă Kroll — eu nu văd lucrurile cum le vezi tu. Eu, din contra, cred că este de datoria mea să aduc nitică lumină și libertate acolo, unde neamul Rosmer a ținut totul în întunerec și tiranie.

KROLL (*se uită la el cu asprime*). — O, foarte frumos i-ar sta ultimului vlăstar, cu care se stinge un neam întreg cu un nume atît de slăvit. Te rog, mai lasă gîndurile acestea. Calea pe care ai apucat, nu e caleă ta. Tu ești făcut să fii un liniștit și tăcut cercetător.

ROSMER. — Da! Așa crezi! Dar vreau și eu să mă arunc în luptele vieții!

KROLL. — In luptele vieții — și știi tu la ce au să se reducă aceste lupte? La o vrajbă, la o luptă pe viață și pe moarte între tine și toți prietenii tăi.

ROSMER, (*încet*). — Doar n'or fi toți așa de fanatici ca tine.

KROLL. — Tu ești naiv, Rosmer. Nu, n'ai experiența lumii. Ție nici nu-ți trece prin minte, ce puternică furtună are să se deslănțuească peste capul tău.

(*M-me Helseth se uită înnăuntru prin ușa din stînga*).

M-ME HELSETH. — Aveam să vă întreb din partea domnișoarei —

ROSME. — Ce este ?

M-ME HELSETH. — E cine-va jos, care ar dorì să schimbe vre-o două vorbe cu pastorul.

ROSMER. — O fi tot domnul de aseară?
M-ME HELSETH. — Nu, este d-nul Mortensgord!
ROSMER. — Mortensgord!
KROLL. — A ha! Am și ajuns pîn'aci! Aha! Așa de repede!
ROSMER. - Și ce vrea cu mine? Nu puteai să-i spui că nu sînt acasă?
M-ME HELSETH. — Domnișoara a zis să vă întreb dacă îl primiți.
ROSMER. — Spune-i că nu sînt singur.
KROLL (*către M-me Helseth*). — Zi-i să vie sus.
(*M-me Helseth ese*)
KROLL (*luîndu-și pălăria*). — Eu deocamdată -- o să-mi văd de drum. Dar nu e asta lupta decisivă.
ROSMER. — Iți dau cuvîntul meu, Kroll, — că niciodată n'am avut nimic cu Mortensgord.
KROLL. — Eu nu te mai cred deloc. Ori-ce mi-ai spune, e de geaba. Am ajuns la cuțite. Trebue să încercăm totul să te facem inofensiv.
ROSMER. — O Kroll ce josnic și vulgar ai ajuns!
KROLL. — Eu? — Și tocmai tu-mi zici mie asta? Gîndește-te la Felicia.
ROSMER. — Iar te întorci de unde ai plecat!
KROLL. — Nu. Enigma eazului de la moară trebue să cauți să o deslegi tu după conștiința ta — dacă mai ai ce-va în tine care se poate numi conștiință.
(*Petru Mortensgord intră încetinel dinspre stînga. E un om mic, slab, cu păr și barba rară, roșietică*)
KROLL, (*cu privirea încruntată*). — Așa dar «Farul» — aprins în Resmersholm. (*Își închee haina*). Acum nu mai pot sta nici-un moment la îndoeală pe ce cale am să apuc.
MORTENSGORD, (*cu prietenie*). — «Farul» va fi luminat ca să te lumineze, domnule rector.
KROLL, (*ironic*). —Da, de multă vreme ești foarte plin de voe bună. Dar există o lege morală, care ne impune să nu aducem mărturie mincinoasă împotriva aproapelui.
MORTENSGORD. — Domnul rector n'are nevoe să-mi dea învățături despre legile morale.

KROLL.—Nici chiar în privința poruncii a șasea din decalog?

ROSMER. — Kroll!

MORTENSGORD. — La nevoe, domnul pastor, mai mult ca ori-cine altul, este 'n drept să facă aceasta.

KROLL, (*cu ironie*). — Pastorul? Da, negreșit, pastorul Rosmer este cel mai competent în această privință. Petrecere bună, domnii mei! (*Ese și trîntește ușa după sine*).

ROSMER. (*Se uită tot în direcția ușii și-și zice în sine*). — Bine, bine, — o să vedem noi (*se întoarce*). Domnule Mortensgord, o să fii bun să-mi spui, ce te-a adus la mine?

MORTENSGORD. — Eu, ce e drept, am venit pentru domnișoara West. Vream să-i mulțumesc pentru scrisoarea dumneaei atît de amabilă, pe care am primit-o eri.

ROSMER. — Știu că ți-a scris. Ai vorbit cu dumneaei?

MORTENSGORD. — Da, puțin (*cu un zîmbet ușor*). Am aflat că în unele privințe vederile s'au cam schimbat în Rosmersholm.

ROSMER. — Vederile mele, e drept, s'au schimbat întru cît-va. Aș putea zice chiar cu totul.

MORTENSGORD. — D-șoara mi-a spus aceasta. Și de aceea D-sa a fost de părere să viu sus să ne înțelegem.

ROSMER. — In ce privință, Domnule Mortensgord?

MORTENSGORD. — Imi dați voe să comunic publicului în «Farul» că v'ați schimbat ideile — și că sînteți și D-voastră pentru ideile democratice, pentru ideile progresului?

ROSMER. — Cum nu? Ba te rog chiar.

MORTENSGORD. — Chiar în numărul de mîne are să apară. Are să fie o noutate de sensație, că pastorul Rosmer din Rosmersholm e de părere că poate lupta și în această direcțiune pentru causa progresului.

ROSMER. — Nu te prea înțeleg.

MORTENSGORD. — Voiu să zic că partidul nostru dobîndește un sprijin moral puternic, cînd dobîndim un partisan serios, cu idei creștine.

ROSMER, (*cam mirat*). — Va să zică d-ta nu știi? — Domnișoara West nu ți-a spus nimica?

MORTENSGORD. — Anume ce domnule pastor? D-șoara era foarte grăbită. Mi-a spus, doară — să viu sus, ca să aflu restul de la Dumneavoastră.

ROSMER. — Bine, atunci îți comunic singur, că mă simt liber, în toate privințele. Eu nu mai stau în nici o legătură cu credințele din trecut. De acum încolo nu mă mai interesez cîtuși de puțin de toate aceste nimicuri.

MORTENSGORD, (*il privește uimit*). — Nu! Cerul să cază și n'aș putea crede! D-voastră singur, un preot, să vă lepădați!

ROSMER. — Da, am ajuns și eu acolo unde D-voastră sînteți de mult. Și aceasta o puteți comunica mîine în «Farul».

MORTENSGORD. — Și asta'?— Nu, iubite domnule pastor — cartă-mă — dar tocmai asta n'o putem anunța în «Farul».

ROSMER. — Și de ce nu?

MORTENSGARD. — Nu e încă vremea, așa cred.

ROSMER. — Dar nu pot înțelege —

MORTENSGORD. — Să vedeți, domnule pastor. — Eu cred, că d-voastră nu aveți cunoștință de lume cum am eu. Dar dacă ați trecut la democrație și dacă — după cum spune domnișoara West vreți să luați parte la mișcare — atunci faceți-o, vă rog, în direcțiunea în care veți putea fi mai folositor mișcării noastre.

ROSMER. — Negreșit, din toată inima.

MORTENSGORD. — Bine, atunci, am să vă spui, domnule pastor, că dacă păsiți, lepădîndu-vă cu totul de biserică, atunci singur vă legați mînile chiar de la început.

ROSMER. — Da? Așa crezi d-ta?

MORTENSGORD. — Da, Domnule Rosmer, și în acest cas vă rămîne foarte puțin de făcut în profitul direcțiunii întreprinse de noi. Și apoi, domnule pastor, — liberi-cugetători, avem mai mulți decît ne trebue. Ceea-ce-i trebuesc partidului, sînt elementele creștine, adică elemente pe care le respectă oricine. De astfel de elemente avem mare trebuință noi. De aceea mai bine este să lăsați la o parte

tot ce nu interesează publicul. Mă ertați, dar aceasta este părerea mea.

ROSMER. — Așa. Va să zică nu aveți curagiul să păsiți cu mine, dacă îmi mărturisesc apostasia în vileag —?

MORTENSGORD, (*clatină din cap*). — Aș face-o cam cu neplăcere, domnule pastor. De cît-va timp mi-am luat ca regulă, să nu mai sprijinesc pe nimeni și nimic, care tinde să isbească în biserică.

ROSMER. — Poate ai revenit iarăși în sînul bisericii?

MORTENSGORD. — Asta e o chestiune de ordin speciăl.—

ROSMER. — Așa stăm dară. Ei, atunci înțeleg încurcătura d-tale.

MORTENSGORD. — Domnule pastor — d-voastră ar trebui să vă gîndiți că eu — mai ales eu—nu am toată libertatea în acțiunile mele.

ROSMER. — Și ce te leagă, mă rog?

MORTENSGORD — Eu sînt un om înfierat, d-le pastor.

ROSMER. Ah — așa!

MORTENSGORD. — Un om înfierat, domnule pastor. Și mai cu seamă d-voastră trebue să vă aduceți aminte de asta. Căci d-voastră ați fost cel d'întîiu care m'ați înfierat.

ROSMER. — Dacă aș fi fost atuncea cel de astă-zi, fii sigur, D-le Mortensgord, că treceam mai ușor cu vederea greșala D-tale.

MORTENSGORD. — Cred și eu. Dar acum e prea tîrziu. D-voastră m'ați stigmatisat o dată pentru totdeauna, pentru întreaga viață. Negreșit că nu vă prea dați seamă, ce importanță are acest lucru. Dar acum o să aveți prilej să simțiți D-voastră singur această arzătoare durere, domnule pastor.

ROSMER. — Eu?

MORTENSGORD. — Da. Căci doar nu veți crede că Kroll și cu ai săi vor fi așa de ertători pentru o vină ca a d-voastră? «Gazeta provinciii» are să fie plină de foc și săgeți. Se poate întîmpla ca și d-ta să ajungi un om stigmatisat.

ROSMER. — Eu mă simt invulnerabil în ori-ce afacere personală, Domnule Mortensgord Trecutul meu nu poate fi de nimeni atacat.

MORTENSGORD, (*cu un zîmbet lin*). — Cam mare vorbă, domnule păstor.

ROSMER. — Se poate. Dar eu sînt în drept să întrebuințez o așa vorbă mare.

MORTENSGORD. — Chiar dacă ați cerceta trecutul d-voastră așa cu deamănuntul, cum ați cercetat odinioară pe al meu?

ROSMER. — Ciudat vorbești. Și la ce vrei să faci alusie? Ai vre-un fapt anume?

MORTENSGORD. — Da, un fapt anume. Unul singur. Dar care ar putea da naștere multe la necazuri grave, dacă niște adversari răutăcioși ar căuta să-l scormonească.

ROSMER. — Și ești bun să-mi spui cam care ar fi acest fapt?

MORTENSGORD. — Și n'ați putea singur D-voastră să-l ghiciți?

ROSMER. — Nu, deloc.

MORTENSGORD. — Bine, atunci o să vi-l spuiu. Eu am acasă la mine, o ciudată scrisoare care a fost scrisă aci în Rosmersholm.

ROSMER. — Scrisoara domnișoarei West, zici? Și e-așa de ciudată scrisoarea aceea?

MORTENSGORD. — Nu, scrisoarea aceea nu e ciudată. Dar eu am primit altă-dată o altă scrisoare din această casă.

ROSMER. — Tot de la domnișoara West?

MORTENSGORD. — Nu, domnule pastor.

ROSMER. — Poftim! Atunci de la cine? de la cine?

MORTENSGORD. — De la răposata d-voastră soție.

ROSMER — De la soția mea? Ai primit d-ta o scrisoare de la soția mea?

MORTENSGORD. — Da, am primit.

ROSMER. — Cînd?

MORTENSGORD. — In ultimul an al vieții sale. Poate să fie vre-un an și jumătate de atunci. Și această scrisoare e foarte ciudată.

ROSMER. — D-ta știi, că soția mea pe acele vremuri nu era în toate mințele.

MORTENSGORD. — Da știu, știu că mulți credeau aceasta.

Dar din scrisoare nu reese deloc acest lucru. Cînd zic dar, că scrisoarea asta este ciudată, o spuiu dintr'un alt punct de vedere.

ROSMER. — Și ce a putut să-ți scrie d-tale, nenorocita mea soție?

MORTENSGORD. — Scrisoarea nu o am la mine, e acasă. Incepe cu mărturisirea că dînsa trăește în mare frică și groază. Căci sînt așa de mulți oameni răutăcioși în aceste ținuturi, scrie ea. Și oamenii nu se gîndesc decît cum să-ți facă rău și să-ți pricinuească necazuri.

ROSMER. — Mie?

MORTENSGORD. — Da, așa zice ea. Și acum vine partea cea mai ciudată. Să v'o spuiu, domnule pastor?

ROSMER. — Firește, negreșit! Spune-mi tot, fără nici o restricțiune.

MORTENSGORD. — Decedata d-voastră soție mă roagă cu stăruință să fiu mărinimos. Ea știe, zice dînsa, că domnul pastor, mi-a făcut mult rău și a stăruit să fiu dat afară din catedra mea. Dar mă roagă din suflet, să nu caut cumva să-mi răsbun.

ROSMER. — Și cum credea ea, că ai putea să-ți răsbuni?

MORTENSGORD. — Scrie, că dacă s'ar întîmpla să aud vești, că în Rosmersholm s'ar petrece mari păcate, eu să nu le dau crezămînt, căci numai gurile rele răspîndesc asemenea svonuri în scop de a vă nenoroci pe d-voastră.

ROSMER. — Scrie ea așa?

MORTENSGORD. — Puteți de-altminteri să le citiți chiar d-voastră înși-vă.

ROSMER. — Dar nu înțeleg deloc! De ce svonuri răutăcioase vroea ea să vorbească?

MORTENSGORD. — Intîiu, că domnul pastor, s'ar fi lepădat de credința părintească. Aceasta o tăgăduea d-sa pe atunci — cu toată siguranța. Și apoi — hm.

ROSMER. — Și apoi?

MORTENSGORD. — Și apoi, scrie ea — și acest scris este cam încurcat — că dînsa nu știe nimic despre vr'unele relațiuni vinovate în Rosmersholm. Că nici odată nu

s'ar fi comis nici cea mai mică nelegiuire în potriva ei. Și dacă ar ajunge cumva vre-un asemenea svon la urechile mele, ea mă conjură, să nu vorbesc nimic în «Farul».

ROSMER. — Și nu pomenește nici-un nume?

MORTENSGORD. — Nu.

ROSMER. — Cine ți-a adus d-tale scrisoarea?

MORTENSGORD. — Am jurat să nu o spuiu niciodată. Mi s'a adus într'o seară în amurg.

ROSMER. — Dacă ai fi căutat să iai informații pe atunci, ai fi aflat că biata mea soție nu era tocmai în starea ei normală.

MORTENSGORD. — Negreșit, m'am informat, domnule pastor. Dar trebue să vă spuiu, că mie nu mi-a făcut tocmai această impresie.

ROSMER. — Nu? Dar de ce cauți tocmai acum să-mi faci cunoscută acea veche scrisoare încurcată?

MORTENSGORD. — Ca să vă dau sfatul, să fiți cu cea mai mare băgare de seamă, domnule Rosmer.

ROSMER. — În conduita mea, zici?

MORTENSGORD. — Da, d-voastră trebue să vă gîndiți că de azi încolo nu mai sînteți un bărbat fără prihană.

ROSMER. — Și d-ta ești convins, că eu am ce-va de tăinuit?

MORTENSGORD. — Nu știu, de ce un om emancipat s'ar conține de a se bucura de viață, pe cît se poate. Dar fiți cu băgare de seamă de azi încolo! Dacă s'ar ivi ici-colea vre-un svon, care ar fi contra prejudițiilor societății, atunci fii sigur, n'aveți să suferiți numai d-v., ci întreaga noastră direcțiune. Vă salut, domnule pastor!

ROSMER. — Adio!

MORTENSGORD. — Acum mă duc direct la tipografie să dau în «Farul» noutatea cea însemnată.

ROSMER. — Să pui în jurnal tot.

MORTENSGORD. — Voiu pune tot ceea-ce trebue să știe lumea. (*El salută și ese. Pe cînd coboară scara, Rosmer rămîne în ușă. Se aude închizîndu-se poarta de afară*).

ROSMER. (*În ușă strigă cu glas înnăbușit*). — Rebeca!

REBECA —. Hm (*tare*). M-me Helseth — nu-i jos domnișoara West?

M-ME HELSETH, (*dinentrée*). —Nu, domnule pastor, nu e aci. (*Perdelele din fund se dau într'o parte. Rebeca apare în ușă*).

REBECA. — Rosmer!

ROSMER. — (*întorcîndu-se*) Ce este! Ai fost în eatacul meu! Ce ai făcut acolo, dragă?

REBECA. — (*mergînd spre el*). Ascultam.

ROSMER. — O, Rebeca cum ai putut face asta?

REBECA. — Cum vezi, am făcut-o. Mi-a vorbit cu atîta răutate de îmbrăcăminte —

ROSMER. — Va să zică ai fost acolo chiar cînd Kroll —?

REBECA. — Da. Voeam să știu ce înțeles se ascunde în vorbele lui.

ROSMER. — Ți-aș fi spus eu.

REBECA. — Nu mi-ai fi spus tot. Și în nici-un cas, nu cu vorbele lui.

ROSMER. — Și ai auzit tot?

REBECA. Mai tot, cred. A trebuit să mă scobor o clipă cînd a venit Mortensgord.

ROSMER. — Și apoi iar ai venit sus —?

REBECA. — Nu fii supărat, dragul meu prieten.

ROSMER. — Fă tot ceea-ce crezi că e drept și cuminte. Ești deplin liberă în toate. — Dar acum ce zici tu Rebeca? Ah, niciodată, îmi pare, nu am avut mai multă trebuință de tine ca acum.

REBECA. — Eram și tu și eu pregătiți de mult pentru tot ce trebuea să se întîmple odată?

ROSMER. — Nu, nu — pentru asta nu.

REBECA. — Pentru asta, nu?

ROSMER. — Eu mi-am închipuit de mult că frumoasele, curatele noastre relațiuni prietenești au să fie bănuite odată. Dar nu din partea lui Kroll. Din partea lui nu mi-aș fi închipuit-o niciodată. Ci de la gloata cu simțuri brutale și cu ochi murdari. Ah da, îmi aveam eu motivele mele, cînd căutam să ascund, cu atîta gelosie, legăturile noastre. Era o taină primejdioasă.

REBECA. — De ce să ținem atîta socoteală de judecata lumii! Noi, cei puțin, știm că n'avem nici-o vina.

ROSMER. — Eu? Fără vină? Negreșit, așa credeam și eu — pînă astăzi. Acum însă — acum, acum, Rebeca —

REBECA. — E, cum?

ROSMER. — Cum să-mi explic îngrozitoarea învinovățire a Feliciii?

REBECA. (*cu foc*). — Ia nu mai vorbi de Felicia! Nu te mai gîndi la Felicia! De-abia scăpaseși de ea!

ROSMER. — Nu știu, dar, după cele ce știu acum, mă înfricoșez simțind-o cum învie iarăși.

REBECA. — O nu — nu Rosmer — ! Să nu te mai gîndești la asta — deloc! Nu! —

ROSMER. — Ba da. Noi trebue să căutăm să dăm de adevăratele motive. Cum și-a putut face ea asemenea năluciri nenorocite?

REBECA. — Cred că n'ai să începi acum să crezi că n'a fost aproape nebună?

ROSMER. — Ah, da — tocmai acesta e lucrul asupra căruia nu am toată siguranța. Ș'apoi — de ar fi așa....

REBECA. — Și de-ar fi așa, ce e?

ROSMER. — Mă gîndesc — unde am găsi motivul temeinic care a dus-o pînă la nebunie!

REBECA. — Dar la ce ți-ar folosi să-ți chinuești mintea cu asemenea iscodeli!

ROSMER. — Nu pot alt-fel, Rebeca. Nu pot lăsa neexplicate aceste îndoeli, care îmi turbură mintea, chiar dacă aș vrea s'o fac.

REBECA. — Dar e primejdios — să te învîrtești mereu în acelaș cerc de gînduri și îndoeli.

ROSMER, (*umblă prin odae neliniștit și dus pe gînduri*). — Trebue să mă fi trădat cumva, și ea o fi observat poate, cît de fericit am devenit eu, din ziua în care tu ai venit la noi.

REBECA. — Da bine, dragul meu, chiar de-ar fi așa —

ROSMER. — Să vezi — ea a observat că noi citeam aceleași cărți. Că noi ne căutam unul pe altul și vorbeam mereu despre tot ce era nou. Dar nu pot pricepe! Căci eu eram așa de cu grijă s'o cruțăm; și amîndoi căutam așa de mult să o ținem departe de toate cercetările noastre. Nu e așa, Rebeca?

REBBCA. — Da, da, negreșit că așa.

ROSMER. — Și tu de asemenea. Și cu toate acestea — ! Ah, e îngrozitor, cînd mă gîndesc! In dragostea ei bolnăvicioasă ea a tăcut, a tăcut, — ne-a observat — a fost cu luare aminte la toate și — toate le-a înțeles pe dos.

REBECA, (*încleștîndu-și mînile.* — Ah! de ce-am mai venit eu la Rosmersholm!

ROSMER. — Ce o mai fi suferit ea în tăcerea ei! Și ce grozăvii nu și-o fi închipuit de noi în mintea ei bolnăvicioasă. — N'ai bănuit niciodată din vorba ei nimic?

REBECA (*atinsă*). — Eu? Crezi că aș mai fi rămas atunci un minut în casa voastră?

ROSMER. — Nu, nu; se'nțelege! — O ce luptă a avut de luptat ea! Și a luptat singură, Rebeca! Disperată și singură. — Și la urmă acea biruință mișcătoare protestătoare — la cazul morii. (*Se aruncă pe scaun la masa din stînga, se reazemă cu coatele de masă și-și acoperă fața cu mînile*).

REBECA, (*apropiindu-se de el cu precauțiune*). — Ascultă-mă, Rosmer. Dacă ar sta în puterea ta, să faci pe Felicia să se reîntoarcă aci — la tine, în Rosmersholm — ai face-o?

ROSMER. — Ah, mai știu eu ce aș face și ce n'aș face! Toate gîndurile îmi sînt țintite spre un singur lucru făcut — ce nu se mai poate desface!

REBECA. — Acum trebuea să începi să trăești, Rosmer. Incepuseși chiar. Ajunseseși cu totul liber — în toate privințele. Te simțeai vesel și ușurat.

ROSMER. — Ah da, — și acum — tocmai această ușurare îmi apasă mai mult pe inimă.

REBECA (*îndărătul lui, cu brațele pe spatele fotoliului*) — Ce încîntător era cînd stam în amurg, jos în odae. Și alcătueam împreună planuri noi pentru o viață nouă; voeai să intri în lupta vieții în lupta lumii, îmi ziceai tu; voeai să duci din casă în casă cuvîntul libertății și să cucerești pentru tine spiritul și voința tuturor, să innobilezi, să înalți sufletele oamenilor jur împrejur — în cercuri din ce în ce mai largi și toată lumea să se compună din oameni nobili.

ROSMER. — Oameni voioși cu suflete nobile.

REBECA. — Da, voioși.
ROSMER. — Căci voioșia înnobilază sufletele, Rebeca.
REBECA. — Dar durerea? O mare durere?
ROSMER. — Ba da — dacă treci peste ea. Dacă biruești.
REBECA. — Și asta trebue să faci tu.
ROSMER (*clătinînd din cap*). N'am s'o biruesc pe deplin niciodată. Totdeauna are să-mi rămîe o urmă de îndoeală, o întrebare. Niciodată nu mă voiu mai putea desfăta în ceea-ce viața face atît de minunat și vrednic de viață!
REBECA (*mai încet, vorbind peste spatele jeițului*). — Ce vrei să zici, Rosmer?
ROSMER (*uitîndu-se în sus la ea*). — In conștiința curată și voioasă a nevinovățiii.
REBECA (*dîndus-se un pas înnapoi*). — O da, nevinovăția (*scurtă tăcere*).
ROSMER (*rezemîndu-se cu coatele pe masă, cu capul între mîini și privind fix înnaintea lui*). — Și cum a știut ea să combine lucrurile. Cît de sistematic a aranjat ea toate. Intîiu a cuprins-o îndoeala de credința mea. — Cum a putut ea pe acele vremuri să priceapă aceasta? Și-a priceput-o. Și-apoi de la îndoeală a trecut la siguranță. Și atunci, — da, atunci a fost foarte ușor, să-și formeze și toate cele-l-alte năluciri. (*Se ridică de pe scaun și-și trece mîna prin păr*). Toate chimerele acestea! Se întorc mereu! In fie-care moment revin și-mi aduc aminte de nenorocita moartă.
REBECA. — Și de *Calul-alb* la Rosmersholm.
ROSMER. — Da întocmai. Ele străbat din întunecime în tăcere.
REBECA. — Și din pricina unei nenorocite năluciri, vrei tu să lași viața plină de viață pe care abia o începușeși?
ROSMER. — Aci ai dreptate, e așa de greu! Greu Rebeca. Dar nu mai mi-e dat mie să aleg. Cum aș putea să scap din vîltoarea aceasta!
REBECA. (*Tot îndărătul fotoliului*). — Creindu-ți noi relațiuni.
ROSMER (*privește uimit*). — Noi relațiuni?

REBECA. — Da, relațiuni noi față de lume. Trăește, lucrează, muncește. Nu ședea așa, și nu-ți trudi, nu-ți frămînta creerul cu enigme care nu se pot deslega.

ROSMER. (*ridicîndu-se*). — Noi relațiuni! (*umblă în sus și în jos, se oprește la ușă și iarăși se reîntoarce*). Imi vine o întrebare. Nu-ți ai pus și tu vreodată această întrebare, Rebeca?

REBECA. (*respinînd greu*). — Spune-mi — de ce e — vorba?

ROSMER. — Ce întorsătură crezi tu că o să ia de azi în colo relațiunile dintre noi?

REBECA. — Eu cred, că prietenia noastră o să ție, — oricе s'ar întîmpla.

ROSMER. — Asta, cred și eu. Dar vorbesc de ceea-ce ne-a unit pe noi dintru început, de ceea-ce ne-a unit așa de tare — de credința noastră comună într'o conviețuire curată între bărbat și femee —

REBECA. — Să vedem!

ROSMER. — Oare o relațiune ca asta — a noastră — nu ar fi oare foarte potrivită pentru o viață de pace, de liniște și de fericire — ?

REBECA. — Ce vrei să zici?

ROSMER. — Acum mi se presintă perspectiva unei vieți pline de lupte, de neliniște și de emoțiuni puternice. Căci voiu și eu să-mi trăesc viața Rebeca! Nu voiu să mai tînjesc, nici să mă las biruit de ori-ce grozăvii posibile și imposibile. Nu voiu să mi se mai hotărască activitatea vieței, nici de cei vii — nici de alții.

REBECA. — Da, da, foarte bine. Fii stăpîn pe tine și liber, Rosmer!

ROSMER. — Dar știi la ce mă mai duc gîndurile? Nu ghicești? Nu vezi tu cum aș putea mai ușor să scap de toate amintirile chinuitoare, — de tot trecutul meu trist?

REBECA. — Cum?

ROSMER. — Inlocuind trecutul cu o realitate nouă și vie.

REBECA. (*Căutînd să se razeme de spatele fotoliului*). — O realitate? Ce vrei să zici — cu asta?

ROSMER (*apropiindu-se de ea*). — Rebeca — te întreb acum, vrei tu să fii a doua a mea soție?

REBECA. (*Stînd un moment mută, apoi strigînd veselă*). — Soția ta ! a ta — ! Eu !

ROSMER. — Da ! Să încercăm. Amîndoi să fim una. Locul gol al celei moarte trebue împlinit.

REBECA. Eu — în locul Feliciii — !

ROSMER. — Ea-i ștearsă atunci din cartea vieței mele. Cu totul ștearsă ! Pentru totdeauna !

REBECA (*încet și mișcată*). — Așa crezi, Rosmer ?

ROSMER. — Așa trebue să fie! Trebue ! Eu nu pot, nu voiu să-mi duc viața cu un cadavru în spinare. Ajută-mă să mă scap de el Rebeca. Și apoi toate amintirile noastre să le înecăm în libertate, în veselie și în pasiune. Tu să-mi fii singura soție in viața mea!

REBECA. — (*stăpînindu-se*). Nu mai vorbi de așa ce-va. N'am să fiu soția ta, niciodată!

ROSMER. — Cum! Niciodată! Crezi că nu m'ai putea iubi niciodată ? Nu se ascunde în prietenia noastră și-acum o picătură de dragoste ?

REBECA — (*Astupîndu-și urechile speriată*). Nu mai vorbi așa, Rosmer ! Nu mai vorbi așa ce-va!

ROSMER. — (*Apucînd-o de braț*). Da, da — în relațiunile noastre există *germenul* posibilității. Ah, văd, că și tu simți tot ca mine. Nu-i așa, Rebeca ?

REBECA. — (*tare și hotărîtă*). Ascultă-mă odată. Ți-o spun,dacă urmezi ast-fel, plec din Rosmersholm!

ROSMER. — Să pleci ! Tu ! Dar nu poți, e imposibil.

REBECA.—Și e și mai imposibil să fiu soția ta. Niciodată n'am să *pot* fi.

ROSMER. — (*O privește uimit*). Tu zici *pot*. Și-o spui așa de ciudat! Și de ce n'ai putea ?

REBECA. — (*Apucîndu-l cu amîndouă mîinele*). Scumpul meu prieten în interesul meu și al tău — nu mă mai întreba — (*desfăcîndu-se de el*) Și destul Rosmer. (*Se duce spre ușa din stînga*).

ROSMER. — De aci încolo numai o întrebare am să-ți pun: «de ce» ?

REBECA. — (*Se întoarce și privește lung*). Atunci totul s'a sfîrșit.

ROSMER. — Intre noi ?

REBECA. — Da.

ROSMER. — Intre noi doi nu se poate sfîrși așa ușor. Tu n'ai să pleci din Rosmersholm.

REBECA. — (*cu mîna pe clanța ușei*). Nu, aceasta poate n'am s'o fac. Dar dacă mă mai întrebi — atunci totuși s'a sfîrșit între noi.

ROSMER. — Totuși s'a sfîrșit. Cum ?

REBECA. — Căci atunci apuc și eu pe calea pe care s'a dus Felicia. Acuma știi, Rosmer.

ROSMER. — Rebeca — !

REBECA. — (*In ușă făcînd încetinel din cap*). Acum știi, nu-i așa ? (*ese*).

ROSMER. — (*Privește uimit spre ușa închisă, apoi vorbește în sine*). Ce — mai — e — și asta ?

CORTINA CADE

Trad. de VIRGILIU POPESCU.

CRONICA LITERARA

CURS COMPLET DE ISTORIA UNIVERSALA

prelucrat pentru Liceul Superior, de către P. Rășcanu
Ed. II Ploești 1895.

Cu volumul al VI-lea, coprinzînd istoria modernă, autorul sfîrșește cursul său complet de Istoria Universală, rămînînd drept încheere, precum ni se anunță în prefață, să publice ultimul volum care va expune istoria contemporană. Această colecție înfățișează o muncă serioasă și stăruitoare de mai mulți ani, și nu ne prinde mirarea nicidecum, dacă Academia romînă, a găsit cu cale să premieze volumul referitor la istoria romană.

Vom mărgini cercetarea noastră asupra acestui volum din colecția întreagă, tocmai fiind-că autorul cu acest volum și-a început activitatea sa istorică, și fiind-că din judecata metodei și modului cum și-a înțeles sarcina sa în acest prim volum, putem judecata mai mult sau mai puțin valoarea celor-l-alte volume din colecție.

Un cuvînt însă asupra modului cum înțelegem noi să facem recensiunea unei lucrări. De obște, se pot lua

două căi: Prima, se face resumatul volumului, se spune părţile lui caracteristice, se adaugă cîte-va cuvinte măgulitoare la adresa autorului, aşa încît publicul şi autorul cărţii şi recensentul să rămînă mulţumiţi unii de alţii; aceasta ar fi o cumetrie intelectuală. A doua cale, mai grea şi care se ia de regulă cu lucrările de valoare, ar fi să analisezi volumul care-ţi stă dinnainte cu cea mai mare atenţie. să insişti mai puţin asupra însuşirilor bune, observînd mai cu seamă lipsurile ca, în acest chip, recensia să slujască autorului cărţii, — întru cît va găsi lucruri bune în criticile făcute, — ca să înlăture, la o nouă ediţie, acele defecte constatate şi puse în lumină de către recensent. Noi vom lua această din unmă cale.

Autorul «în alcătuirea volumelor» s'a adresat, precum o spune singur «mai întîiu la isvoarele originale» espunînd evenimentele politice şi culturale într'o formă pe cît se poate mai «limpede, exactă şi potrivită cu scopul principal al istoriii». Autorul într'adevăr se ţine de cuvînt, căci constatăm în primul rînd o atenţie asupra formei, care în privinţa precisiunii şi limpezimii, — frase foarte scurte, — nu lasă nimic de dorit Un stil cu perioade prea meşteşugite n'are ce căta într'o expunere istorică slujind pentru tinerimea noastră drept breviar de studiu şi pentru profesori drept o călăuză în predarea cursurilor; regulele retoricei şi aplicarea lor le pot învăţa elevii aiurea decît în istorie; ceea-ce se cerea autorului unui manual didactic era neapărat un stil precis şi clar: aceste însuşiri le găsim pe deplin realisate în volumul privitor la istoria poporului roman.

Mai interesantă însă este ideea autorului de a părăsi de multe ori lucrările modernilor asupra istoriii vechi şi a alerga, nu atît la comentariile şi explicările făcute

de alţii asupra isvoarelor originale, cît la însă-şi aceste isvoare; ast-fel îl vedem că, ori-ce perioadă istorică asupra cărora notiţele celor vechi stă de mult înnainte, ne-o însoţeşte de regulă cu mici extracte din autorii antici, unde acele fapte sînt relatate. Titus Livius pentru perioadele primitive ale istoriii romane, completate din cînd în cînd de spusele lui Plutarch şi Cicerone: Polybius pentru perioade mai noi ale Republicei; Caesar pentru resboaele civile şi galice şi Tacit pentru o parte din epoca imperială, îi întîlnim continuu în josul fie-cărei pagini citaţi şi traduşi cu îngrijire. Ar fi curios de cunoscut motivele care au determinat pe d-l Răşcanu, să arunce deoparte cu totul utilisarea scrierii lui Dionysius din Halicarnas. Acesta lucrase 22 de ani la opera sa, făcînd studii adînci asupra limbii, literaturii şi în genere culturii romane, cercetase cu atenţie deosebită toate monumentele rămase din vremurile bătrîne şi espusese cu multă cumpănire istoria întreagă a poporului roman pînă la epoca de la care Polybius îşi începe lucrarea sa. Am putea susţine, că, dacă Titus Livius a dat trup şi suflet notiţelor analistice privitoare la istoria romană, Dionysius aplicase pentru prima oară de la Tucidide încoace regulile severe ale unei adevărate critice istorice. A lăsa cu desăvîrşire la o parte utilisarea acestei lucrări preţioase, mai cu seamă, că în multe punte Dionysius este mai complet decît Livius chiar, ar fi să comitem o injustiţie faţă de acest istoric conştiinţios. Greşeala fundamentală a lui Dionysius de a vedea în instituţiile romane, în cultul şi organisaţia acestui popor, o copie după instituţiile similare hellene, nu este aşa de gravă încît să ne impiedice a-l utilisa în alte puncte.

In ori-ce cas însă, este o sistemă bună, şi cel puţin la noi, nouă, aceasta a d-lui Raşcanu, de a pune însă-şi isvoarele vechi să povestească evenimentele politice,

SCOLA DE OFICE
BIBLIOTECA

părăsind comentariile istoricilor moderni, numai negreșit, această sistemă să nu fie dusă pînă la ultimele ei consecințe.

Un defect de așa natură l-am fi observat îndată-ce autorul ar fi vrut să ne povestească perioadele primitive; în această parte notițele celor vechi sînt foarte puține, și puținul transmis este într'o confusie extraordinară, încît, dacă aplicarea sistemului ar fi făcut-o mai departe, autorul ar fi fost amenințat să presinte într'o lumină falsă acele evenimente primitive. Nevoit a fost să caute sprijinul istoricilor moderni, privitor la aceste probleme complicate. Intr'un capitol, ce-va cam scurt, autorul ne presintă popoarele care au locuit la timpuri diferite pămîntul Italiii. «O simplă ochire asupra hărții Italiii, zice autorul, ne face să putem determina succesiva așezare a popoarelor în Italia». Principiul acesta, ni se pare, fusese aplicat pentru prima oară de către Mommsen; conform acestei vederi, popoarele așezate mai în sudul Italiii se consideră că sînt mai vechi de cît cele din Nordul Peninsulei, căci aceeași cale de uscat o luaseră mai toate, și fie-care neam părăsise locașul său, împins de hoardele celor noi veniți. De la acest principiu pornind, d-l Rașcanu presupune că diferitele «popoare au intrat în Italia în ordinea și cu gradarea cronologică următoare: Mesapii și Iapigii, Italioții, Galii și Ligurii cu Veneții». Apoi, precum era firesc, expune caracterele fundamentale ale fie-cărei din aceste ramuri de popoare, insistînd ce-va mai mult asupra Etruscilor.

Cu toate însușirile de claritate ale acestui capitol, totuși o remaniere în parte a lui, credem că s'ar impune la o nouă ediție a lucrării. In aceasta s'ar da o estensie mai largă culturii popoarelor italice, pe cînd

trăeau încă nedespărțite în basinul fluviului Pad, în acele locuințe caracteristice numite *terremare*. Autorul, ca și cum s'ar sfii să insiste asupra lucrului, presintă în cîte-va rînduri această manifestare culturală și trece mai departe. Și cu toate acestea, organisație internă a acestor locuințe terremarice, ne presintă în germene însușirile așa de pronunțate la poporul roman de mai tîrziu. *Helbig* chiar presupune că pornirea aceasta de a trăi în comunitate, cu lagărul împresurat de ziduri puternice de pămînt și de șanțuri adînci cu apă, precum și spiritul de ordine și de supunere către autoritatea delegată de comunitate, este spiritul latin terremaric, dus de Romani pînă la anihilarea totală a libertății individului. O civilisațiune este mai ușor de pătruns, cînd luăm această cultură în fasa cea mai puțin desvoltată; atunci liniile largi și principiile adînci care domină întreaga manifestare culturală se pot distinge mai clar și mai repede, căci societățile omenești, ori-cît de complexe, sînt cuprinse în germene în fasele anterioare. Firea energică și voluntară a Romanului, cu distrugerea personalității și individualității sale față de cerințele comunității, acestea sînt calități ale locuitorului din terremare; d'aici se naște prin urmare, pentru noi, interesul viu pentru aceste manifestări culturale primitive și dorința de a vedea această parte mult mai desvoltată în lucrarea d-lui Rășcanu.

Cu mult mai complet este capitolul privitor la «Constituția veche a Romei». Autorul, după-ce espune istoria tradițională a cetății, constatînd incongruențele de fapte și de cronologie coprinse în aceste legende, caută să recompue «istoria probabilă».

«Mult mai 'nainte de fondarea Romei, zice autorul, populațiunile latine clădiră pe muntele Palatin un loc întărit, în care să-și găsească un adăpost la vreme de primejdie; o

a doua cetăţue fu făcută de către Sabini, pe muntele din faţă numit Quirinal. Cu timpul, pe lîngă Ramnes şi Tities veni o a treia populaţiune Luceres, care se aşează pe muntele Caelius. Localitatea din vale servea ca loc de întrunire (*Comitium*), pentru a se consulta asupra operaţiunilor comune; pentru că posiţiunea lor, pe lîngă adăpost în contra duşmanilor, mai avea şi o importanţă comercială. Dominînd cursul Tibrului, aceste trei cetăţi erau stăpîne pe tot comerţul Italiii centrale cu marea. Se poate foarte bine ca un om superior, căruia urmaşii i-au dat numele de Romul, să fi întrunit, într'o singură cetate, aceste centre deosebite».

Am lăsat să vorbească autorul însu-şi, pentru că pe de o parte să fie o dovadă de chipul cum şi-a îmbrăcat cu cuvinte, espunerea istorică, iar pe de altă parte, pentru că vederile înfăţişate în aceste rînduri asupra fondării Romei, sînt vederile în genere admise de către istoricii moderni din Apus. Aşa dar, acusarea, că autorul nu stă în curent cu cercetările ştiinţifice istorice din Germania, ar fi fără îndoeală anodină.

Nu ni se pare totuşi tocmai fericită imaginea pe care autorul ne-o dă despre constituţia primitivă romană. Negreşit, icoana ce o alcătueşte este justă, nu păcătueşte întru nimic, faţă de recompunerea lui Mommsen mai ales, pe care se vede clar că-l urmează une-ori precum şi trebue, dar d-l Răşcanu pornind, presupunem, de la faptul că întreaga această perioadă a vieţei romane nu este tocmai importantă pentru noi, ne dă o reconstrucţie prea sumară, prea în linii largi. Cu greu am putea din expunerea sa să distingem lămurit, cine sînt clienţii, cine sînt plebeii, care sînt raporturile lor reciproce şi posiţiunea lor faţă de quiriţii patricieni. Şi cu toate astea, ce importanţă, după noi, n'ar trebui să

aibă aceste lucruri, cînd ne gîndim că întreaga primă perioadă a Republicei romane se învîrteşte împrejurul luptelor dintre clase, clase plămădite şi formate în această perioadă primitivă a vieţei romane! Aşa încît ne vine cu greu să recunoaştem justeţea ideii că «mulţumită reformelor celor doi regi (Tarq. Priscus şi Serv. Tullius), aristocraţia fu umilită şi puterea regală dusă la culme». Aristocraţia nu pare să fi fost umilită nici de Tarquinius, nici de Servius şi unul şi cel-l-alt căutaseră să deslege o problemă grea socială, care le stetea în drum. Aceasta reese cu necesitate din procesul politic pe care ni-l putem înfăţişa în chipul următor:

Cele două elemente care alcătueau poporul *quiriles*; *patres* şi *plebs*, tindeau mereu, pe măsura în care armatele romane erau biruitoare şi hotarele se întindeau mai mult, să intre într'o stare de desechilibru. Patricienii care la început singuri luau parte la lupte, ajutaţi numai de clienţii lor, se împuţinau continuu, cu toate că prin *cooptatio* şi *adoptatio* încercau să împlinească vidul lăsat în rîndurile lor de războae. Pe de altă parte, victoriile patricienilor slujeau mai ales să mărească masa informă a plebeilor, alcătuită din această pătură de oameni din popoare supuse, veniţi la Roma. Aşa dar, pe cînd patricii se extenuau prin războae, plebea creştea mereu. Nu mai puţin trebue adăogat aici şi fluxul adus plebeilor prin ruperea gradată raporturilor strînse dintre patricieni şi clienţi. Era evident, că raporturile de supunere dintre suzeran şi vasalul său aveau să se slăbească cu timpul, pînă ce clientul, după cîte-va generaţiuni, să devină singur stăpîn pe persoana sa, adică să între în rîndul plebeilor. Aceste cause fundamentale, la care trebue să mai adăogăm şi situaţia comercială fericită a Romei, situaţie care atrăgea aci populaţii streine, menite să mă-

rească elementul plebeean, au făcut, ca echilibrul de odinioară între patricieni și plebei să se rupă, și prin urmare, să se pună în primejdie existența statului însu-și. Înțelepciunea regilor stetea tocmai în a evita ciocnirea vrăjmășească a celor două elemente. Și, cum nu existau decît două căi, nevoiți au fost să aleagă pe una sau pe cea-l-altă. Trebueau sau să mărească numărul patricienilor, aceasta era prima cale, sau cea-l-altă cale, să dea drepturi politice masei informe a plebeilor, făcînd dintr'însa un organism de viață. Prima cale o ia Tarquinius Priscus introducînd gintele minore în comunitatea patriciană, alcătuind, precum și spune autorul, *patres minorum gentium*; în acelaș timp îndoi și numărul călărilor, ceea-ce dete naștere așa zișilor *Ramnes*, *Tities*, *Luceres secundi* ori *posteriores*. Cea-l-altă cale o luă Servius Tullius, modificînd fundamental constituția primitivă romulică, și în locul principiului rudeniii de sînge și vetrei religioase, instituì divisiunea pe cens, pe avere. Cu aceasta, o întreagă fracțiune din sînul plebei intră în prima clasă, adică ajunse să aibă alte interese decît ale restului plebeimii; iar plebea fusese chemată să ia și parte la viața statului și să se intereseze de existența unui oraș, în care și dînsa acum avea o umbră de drepturi politice. In așa fel privită reforma lui Servius, frasa autorului «respectînd starea de lucruri anteriară, acest rege (Servius) dădu mari drepturi plebeilor» se aplică foarte bine în prima parte pentru Tarquinius Pricus, rămînînd cea-l-altă să corespunză exact cu intențiile reformătoare ale lui Servius. Cele-l-alte întocmiri ale acestui rege înțelept ar fi meritat și ele să fie expuse, dacă autorul n'ar fi fost împedicat de însu-și planul stabilit, anume de a da o extensie mai largă perioadei istorice asupra căreia isvoarele vechi sînt mai

bogate, extensiune în detrimentul perioadelor de la începutul vieţei istorice a poporului roman. Credem că în acest capitol ar fi intrat minunat expunerea prerogativelor comiţiilor *tributa*, unde se întrunea numai plebea, comiţii care slujeau drept contrabalanţă comiţiilor curiate, locul de deliberare al patricienilor numai. Aceste organe importante de guvernămînt, care îşi găseau cheea în comiţiile centuriate sau adunările poporului patricianoplebeu, trebueau descrise, căci de modul lor de funcţionare atîrnă înţelegerea mai departe a luptelor de clasă din vremea Republicei. Nu e vorba, aceste lucruri sînt foarte greu de presentat într'un manual didactic şi poate, după unii, nici că ar fi tocmai locul lor aci, dar pentru nevoea înţelegerii mai lămurite a faptelor, încercarea ar fi trebuit făcută mai pe larg ce-va.

Un merit însemnat al autorului, şi care trebue pus cu atît mai mult în relief cu cît se întîlneşte rar la alţii, este simpatia cumpănită cu care priveşte cele două clase în luptă. Pretutindeni d-l Răşcanu se ţine în justa măsură, blamul şi lauda aproape de o potrivă sînt date, după împrejurări, celor doi vrăjmaşi, cu o nuanţă aproape imperceptibilă de înclinare spre nenorocita plebe. Şi nu este uşor de ţinut această egală cumpănă. De la Niebuhr încoace, cu Schwegler şi cu Mommsen, se formase un curent inevitabil în judecata istorică asupra luptelor de clase. Din motive foarte uşor de înţeles, toţi istoricii germani moderni şi în general streini, pornind de la ideea, că luptele de veacuri între cele două clase din Roma, este lupta dreptului natural contra dreptului tradiţiii şi autorităţii, toţi fără escepţie ia partea plebeilor, negăsind decît cuvinte aspre şi în mare parte nedrepte la adresa patricienilor. Toţi aceşti istorici nu văd în patricieni decît nişte apăsători cruzi şi tirani, pe cînd plebea

e veșnic umilită, apăsată și tiranisată. D-l Răşcanu, amintindu-și, că în manualele de licee nu trebue să transpire niciodată ura de clase, ceea-ce ar fi prejudiciabil pentru educaţiunea politică a viitorului cetăţean, s'a ferit de toate aceste acusări aduse unora sau celor-l-alţi dintre luptători. A înţeles că însă-și această ură contra patricienilor din partea istoricilor moderni, de talia lui Niebuhr, Schwegler sau Mommsen, își are explicaţia sa deplină în împrejurările istorice în care au trăit acești trei mari istorici. Niebuhr scrie istoria sa romană în momentul cînd armatele francese ale lui Napoleon I, cutreeră Europa de la o margine la alta, impunînd dreptul brutal al forţei în locul celui natural al justiţiii; Schwegler asistă la întronarea celui de al treilea Napoleon și la îngenuchearea democraţiii subt voinţa autocrată a împăratului, pe cînd Mommsen vede, îndărătul tutulor personagiilor mai autoritare din Roma veche, apărînd imaginea de bronz a cancelarului extraordinar, a Prinţului de Bismarck. Toate aceste împrejurări explică minunat pentru ce istoricii noștri, transportînd în trecut pasiunile lor actuale contra autorităţii, au dat o judecată aspră și o osîndă nemeritată partidului patrician din Roma veche. Și apoi există o altă causă mai profundă care ar explica această părtinire a istoricilor moderni pentru plebe. Nu știm, dacă d-l Răşcanu cunoaște scrierea capitală în această direcţie de studii, a lui *Nitsch*: «*Die römische Annalistik, von ihren ersten Anfänger bis auf Valerius Antias*». In această scriere se constată, că însemnările cele mai vechi din cîte cunoaștem și care au slujit de bază întregei analitice romane, sînt analele templului Cererei din *Forum Boarium*. Dar acest templu, spune autorul german, era puntul central al vieţei plebeene și aici edilii plebei, își ţineau archiva lor. Ana-

lele pontificale, de origine patriciană, dispărînd în incendiul galic, nu rămînea drept basă pentru analistica romană de mai tîrziu decît aceste cronice plebeene. Este oare cu putinţă ca edilii plebei, care trebueau să ţină cu plebeenii, fiind ei înşi-şi de această origine, să consemneze întîmplările mai însemnate din viaţa Statului roman, în sens favorabil patricienilor, vrăjmaşii de moarte ai plebeilor? De sigur, nu. De aci acea colorare tendenţioasă a tradiţiii, care înfăţişează întreaga activitate a patricienilor într'o lumină falsă. Din aceste motive se naşte aprobarea deplină ce trebueşte dată lucrării d-lui Răşcanu în ce priveşte judecata luptelor de clasă.

Şi cu atît mai mult trebuea să scoatem în relief acest sentiment de justiţie al autorului aci, în judecata luptelor de clasă, cu cît în alte împrejurări, sentimentul contrar devine o piedică în privirea tutulor feţelor unora din problemele istorice. Aceasta se poate vedea din următorul cas. Autorul, înfăţişîndu-ne evenimentele din timpul imperiului şi ajungînd la cele două popoare barbare care au opus o resistenţă de fier puterii romane, la Germani şi la Daci, se simte dator în capitole aparte, să ne presinte trecutul acestor ramuri înnainte şi pe vremea atingerii lor cu cultura romană. Pentru Germani lucrul îşi găseşte explicarea firească în motivul, că ei dărîmă definitiv clădirea de veacuri a poporului roman, aducînd o altă lume basată pe alte vederi decît cea veche, şi a cunoaşte mai de aproape popoarele, care sînt causele principale de ruină ale lumii vechi, era a face o adevărată operă istorică. Pentru Daci, în afară de manifestarea energică de viaţă a acestui popor şi voinţa neclintită a lor de a trăi mai departe în ciuda intereselor neamului roman, nu vedem alte motive care să fi împins pe autor la o

tratare mai amănunțită a vieței istorice a Dacilor, decît de sigur un motiv de pietate filială pentru foștii noștri strămoși. Dacă acesta a fost motivul autorului, și nu găsim un altul, — atunci ar fi urmat, ca modul de tratare al raporturilor politice între Romani și Daci, să fie mai puțin esclusivist simpatic pentru cei d'întîi, mai cu seamă, după-ce în capitolul referitor la Daci, autorul găsise expresiuni frumoase și pline de simpatie pentru cei din urmă. D-l Răscanu, în întregul capitol unde ne expune evenimentele politice între cele două popoare din care noi ne tragem, ne face impresia că ia hotărîtor partea unora față cu cei-l-alți. Negreșit, d-sa o face aceasta împins de motivul că primul popor representa elementul civilisator, față de cel barbar și incult. Decît, ori-ce expresiune de simpatie, ce găsim pentru sforțările Romanilor, de a supune pămîntul acesta din valea Dunării de jos, implică în sine condamnarea purtării elementului dac, care își apăra neatîrnarea și existența sa. Nimeni, credem, nu va cere istoricului să falsifice istoria și să o facă dintr'un spirit tendențios; totuși, energia sălbatică a poporului dac de a-și apăra neatîrnarea și mai în urmă însă-și existența sa, ar trebui să ne inspire un sentiment mai adînc de admirațiune pentru nenorocirile acestora. Pe cînd autorul nu găsește la adresa lui Burwista și a lui Decebal decît rare expresiuni de simpatie, întreaga admirație și-o reservă pentru împăratul cuceritor, Traian. O simplă notă despre virtuțile militare și politice ale lui Decebal, și aceasta aruncată într'un colț de pagină, pe cînd la adresa lui Traian, autorul nu scapă nici un prilej de a descrie toate însușirile alese ce le-a avut acest împărat. Poate că acest capitol ar fi căpătat o importanță și mai mare, iar drama istorică ar fi fost și mai vie, dacă în fața lui Traian, ni s'ar fi întrupat ima-

ginea frumoasă, eroică a lui Decebal, precum și probabil a fost în realitate. Din contra autorul, după-ce expune, în chip sobru, peripețiile războaelor întîmplate, după-ce arată «că Dacii fură sdrobiți și Sarmisegetusa cuprinsă, iar energicul rege dac se ucise împreună cu cei de pe urmă tovarăși de luptă», închee cu cuvintele laconice: «războiul cu Dacii se sfîrșise». «Înnădușit de barbari, copleșit sub greutatea cumplitelor vremi, sîmburile pus în pămîntul Daciii de către Traian a încolțit, a prins rădăcini și a dat naștere arborelui viguros, poporului romîn, care singur represintă latinitatea în mijlocul oceanului slavon și mongol, de care e înconjurat».

Acestea sînt ultimele cuvinte ce le mai adresează autorul poporului dac; de aci înnainte își reia drumul în povestirea evenimentelor din perioada de agonie a imperiului roman. Și cu toate acestea și Burwista și Decebal sînt figurile cele mai mîndre din întreaga noastră istorie națională și, ni se pare, că scoaterea în relief a acestor două personagii, ar fi făcut aceeași bună impresie ca și înșirarea tutulor calităților strălucite ale lui Traian. Un popor se recunoaște după tipurile cele mai fericite născute din sînul său, aceste modele, pe lîngă faptul că slujesc să alcătuească tipul curat al rasei, au menirea să serve drept țintă de coordonare a diferitelor forțe și elemente care compun această rasă. Acest ideal comun de care diferitele generațiuni se încălzesc, este motorul cel mai puternic pentru formarea unei națiuni.

Din acest punct de vedere socotiți, și Burwista și Decebal, au realisat idealul cel mai înnalt al rasei noastre, alcătuind la Dunăre imperiul formidabil despre care ne vorbesc istoricii vechimii. Și atîta bun politic ne-au lăsat strămoșii noștri și atîta miragiu frumos se desprinde din pustiul vieței politice, în care au trăit ei de la Traian

pînă în vremurile noastre! De atunci încoace, idealu nostru a rămas în trecut și neatins, lăsînd în sufletul generațiunilor noastre, din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, tristețea visului care nu-și găsește realisarea sa imediată. Intr'un manual deci, menit să dea educația istorică tinerimii noastre, poate că scoaterea în relief a personagiilor tipice din neamul nostru ar fi trebuit accentuată tot așa, precum foarte bine îl vedem pe autor că face în volumele privitoare la istoria modernă și medievală.

Incolo, cu cît ne apropiem de timpurile mai noi, asupra cărora scrierile vechi sînt mai numeroase, cu atît satisfacerea ce ne procură acest volum este și mai vie și mai deplină. Istoria romană a d-lui Rașcanu nu poate fi numită «une histoire-bataille» unde să ni se povestească cu amănuntul planul diferitelor resboae pe mare sau pe uscat, ori numai desvoltarea politică a statului roman. Intr'însa găsim foarte des expunerea desvoltării spiritului și a vieții economice a poporului roman, și nu sînt rare capitolele privitoare la «Organisarea Italiii» sau «Starea internă a Romei» în veacuri diferite, alte-ori «Constituția romană în veacul al III-lea» sau «Organisarea provinciilor romane». Interesant e întreg capitolul privitor la «Schimbările în ideile și moravurile Romanilor» precum bine e făcut capitolul, fiind sobru, privitor la starea economică a poporului roman «în perioada anterioară revoluțiunii Grachilor».

In privința luptelor civile din perioada agitată a Republicei, care precede instituirea Imperiului, și raporturile strînse dintre mișcările interne din Roma cu evenimentele politice din afară, d-l Rașcanu ne presintă o icoană completă. Nimic nu pare mai greu în istoria romană de la finea Republicei, decît expunerea acestui

chaos de resboae civile; pentru cel care nu cunoaște bine desvoltarea generală a organisaţiunii romane de Stat,—toate revoltele și contra-revoltele, toate schimbările succesive a personagiilor pe scena politică din Roma și toate succesele repurtate de unii și restriștele încercate de alţii remîn litere moarte pentru dînsul. Ar vedea mișcările, dar necunoscînd motorii de impuls, care stau ascunși, ar fi împedicat în înţelegerea justă a diferitelor evenimente. Numai stăpînind subiectul bine și cunoscêndu-l în amănuntele sale cele mai intime, numai în așa chip scapi de rătăcirile primejdioase în dedalul de fapte politice. D-l Rașcanu condamnă și laudă aci pe unul, aci pe cela-l-alt după împrejurări și îţi face impresia că ţine în mîinile sale firul conducător al evenimentelor, cunoaște principiile călăuze ale partidelor în luptă și urmărește tendinţa acestora și modul lor de acţiune, iar cînd condamnă purtarea demagogilor din Roma, o face nu numai ca simplu istoric, dar ca un om de ordine, care ţintește și la rolul educativ pe lîngă cel instructiv.

Poate că ar fi ce-va de zis asupra chipului cum consideră d-sa sistemul de guvernămînt instituit de August. D-l Rașcanu, deși nu se pronunţă hotărîtor contra părerii lui Mommsen, în ce privește «diarchia» primului împărat roman, pare totuși că înclină spre partea adversarilor acestui mare istoric. «Republica fiinţa numai cu numele, în realitate, zice d-sa, toată puterea era în mîna lui August». Cestiunea, dacă noua organisaţie politică a lui Octavian era o monarchie sau o diarchie, a fost mult discutată și posiţiunea aleasă de autor este a multora din istoricii germani. Totuși, punem reflecţiii d-lui Rășcanu următoarea schemă de desvoltare a organisaţiunii interne de stat roman, rugîndu-l să cerceteze, în-

tru cît această schemă, foarte pe scurt făcută, poate corespunde cu vederile adversarilor lui Mommsen asupra monarchiii instituite de August. Poporul roman cînd apare în pragul istoriii posedă sistemul de guvernămînt *monarchic* absolut, pentru ca, după moartea lui Romulus, să avem o monarchie electivă și apoi, cu Servius Tullius, una pur constituțională cu organe de guvernămînt distincte și în afară de puterea monarchică a regelui. După o perioadă de absolutism tiranic din partea lui Tarquiniu Superbul, ajungem, cu instituirea Republicei, la o democrație constituțională patriciană. Creșterea elementului plebeu și necesitatea tot mai mare a brațelor de luptă, necesitate isvorită din continua extindere a hotarelor puterii romane, fac ca adunările patriciene (*comitia curiata*), din planul întîiu să cadă pe al doilea, lăsînd loçul comițiilor centuriate, unde elementele patricianoplebee erau egal îndreptățite la viața politică. Firește, cît timp hotarele puterii romane nu se depărtau prea mult de *pomerium*, ori-ce cetățean roman avea putința, *optimo jure*, să vie la Roma și să-și pue votul său în urnă, în ori-ce împrejurare politică mai importantă. Indată însă ce Roma supune Italia întreagă, comițiile centuriate numai puteau să exprime ideile întregei cetățenimi romane; hotărîrile luate în adunările din Roma erau numai ale cetățenilor din Roma și nu ale tutulor Romanilor. Din această causă sancțiunea acestor hotărîri ajunsese ilusorie, nepractică, nimeni nu mai vroea să se supună unor hotărîri pentru care el nu-și dăduse votul; de aci descreditul acestor *comitia* și creșterea puterii Senatului. Progresul în creșterea prerogativelor Senatului merge așa de departe, încît, în a doua perioadă a Republicei, constituția romană se transformă într'o constituțiune eminamente oligarchică. Cînd

în fine, puterea delegată de Senat în mîna unui comandant al legiunilor, care stetea timp îndelungat la fruntarii apărîndu-le de vrăjmași, a crescut așa de mult încît această putere era în stare să contrabalanțeze influența Senatului, atunci sistemul oligarchic s'a transformat în cel diarchic. Aceasta se întîmplă către sfîrșitul Republicei, apare cu cele două triumvirate și se desăvîrșește de către August. Acest *princeps Senatus*, cum se numea pe sine-și, nu putea înlătura deodată nepedepsit acest control puternic, în trebile publice, din partea Senatului; obligat era să-și împartă imperiul roman cu acest puternic organ de guvernămînt. Numai cu timpul se putea lucra la înlăturarea acestui corp influent în afacerile Statului; cînd în vremea lui Diocleţian puterile Senatului au fost absorbite de împărat în așa chip, că fostul de odinioară corp ajunsese să fie o excrescență inutilă politică, ușor a fost acestui împărat să schimbe organisația diarchică în cea monarchică absolută, revenind cu modul acesta statul roman, spre sfîrșitul vieței sale, la forma de guvernămînt cu care se înfățișase lumii în primele zile ale copilăriii. Așa fiind, nu știm dacă această schemă exactă, d-lui care reese de altminteri clar din expunerea istorică a Rășcanu, schemă asupra transformărilor organisațiii interne a Romanilor, mai lasă loc ideii, că August introduce monarchia și nu diarchie, despre care ne vorbește Mommsen! In ori-ce cas, ni se pare că diarchia era inevitabilă, odată-ce Senatul, care jucase un rol extra-ordinar pînă în preziua imperiului, nu putea fi înlăturat din afacerile Statului, fără primejdii grave pentru August.

Cu această mică, reservă asupra căreia nu trebue să lăsăm toată greutatea, mai cu seamă fiind-că lucra-

rea este menită pentru școlarii din licee, paginile în care ni se spune «Constituția imperiului roman, organisarea și administrarea provinciilor subt August, — deși ar fi fost poate nemerit să se determine modul de împărțire al puterii și guvernămîntului imperial între August și Senat, — le socotim ca foarte reușite. Inceputul chiar al acestui capitol, din punt de vedere stilistic, pare superior multora din cele anterioare. «De o sută de ani «lumea romană era sfișiată de luptele civile. In aceste «cumplite resboae, provinciile fusese prădate pe rînd de «către deosebitele partide; o bună parte din pămînturile «lor se daseră la cetățeni romani; în Italia proprietățile «își schimbaseră de mai multe ori stăpînii și mai toți «fruntașii romani periseră în lupte sau prin prescrip-«țiuni.....» Incontestabil, sistemul autorului, despre care vorbeam la începutul acestor pagine, sistemul de a se adresa la «isvoarele originale» lăsînd de o parte pe comentatorii moderni, îl ajută minunat, căci adăpîndu-se la aceste isvoare, intră oarecum în vîrtejul evenimentelor relatate de istoricii romani și-l face să fie mai cald și mai interesant în expunerea sa.

Resumînd așa dar impresia noastră asupra volumului, credem a fi în justa măsură, susținînd că lucrarea d-lui Rășcanu, asupra istoriii romane, este fără îndoeală o lucrare escelentă pe acest teren al istoriografiii romane la noi; că într'însa găsim o inovație fericită, care dă volumului valoarea ce posedă, vroim să spunem despre utilisarea isvoarelor originare înșiși-le și indicarea lor în josul fie-cărei pagini; că, precum tendința autorului de a părăsi descrierile diferite de lupte, înlocuindu-le mai bine cu expunerea desvoltării economice și mecanismului intern al statului, ne impresionează în bine, tot așa de bine ne impresionează și judecata sănătoasă și

dreaptă asupra luptelor de clasă și în general celor-l-alte evenimente relatate, așa încît, cu toate micile defecte asupra cărora am insistat în această recensiune, premiul ce i-a fost acordat de Academia noastră se justifică pe deplin și primește aprobarea tutulor care înțeleg lămurit și cunosc din esperiență toate dificultățile strîns legate de asemenea lucrări.

TEOHARI ANTONESCU.

RĂMÎI CU BINE...

Auzi tu, musă, glasul de iubire
Al adoratei, ce frumos mă cheamă!
De-acum te las, mă duc fără de teamă
De-a soartei hotărire!

Se 'nchee șirul cîntecelor noastre:
A prins trecutul tot ce-a fost înnainte
Și-am pus de-asupra lor, ca pe morminte,
Răsad de flori albastre.

Pe struna lirii nimenea nu cîntă,
Cînd mîna soarte-i fruntea-i netezește:
Norocul nu se cîntă, să trăește
Și fericirea-i sfîntă!

Destulă vreme singuri, eu cu tine,
Noi am slăvit-o tainic și cu teamă...
Auzi tu, musă, glasul ei mă cheamă —
Mă duc rămîi cu bine!

DEM. S. DEMETRESCU

PROTESTUL SCHUCHARDT-WEIGAND

Asupra unei «Gramatici a limbii germane» de d-l Aurel Comănescu, profesor de limba germană la «Liceul Lazăr» din Bucureşti, presentate Academiii pentru premiare, a apărut, cu vre-o cîte-va zile mai înnainte de deschiderea Academiii, o recensiune foarte favorabilă, publicată mai întîi în ziarul *Timpul* şi apoi scoasă în broşură sub titlul «*Opiniunea d-lui Schuchardt despre valoarea gramaticii germane a d-lui profesor Aurel Comănescu*».

Intr'însa citim:

«Gramatica d-lui Comănescu a fost apreciată într'un mod foarte elogios de către cei mai marcanţi învăţaţi din Germania, printre care putem numi pe d-nii *H. Paul, Weigand* şi *Schuchardt*. Cel din urmă dintre aceştia se exprimă în respunsul, prin care mulţumeşte autorului de trimiterea cărţii sale, în chipul următor:

«Gramatica d-v. este o lucrare conştiinţioasă şi de «o valoare escepţională. Fie-care pagină pune în evi«denţă pe omul erudit şi pe pedagogul versat în ma«terie didactică. D-v. aţi aşternut pentru Romîni unele «regule ale limbii germane, la care puţini autori s'au «putut gîndi şi aşa, aţi făcut o lucrare pe cît de ştiinţi-

«fică pe atît de practică. Nu hesitez a vă afirma, că eu «cunosc puţine gramatici din *şcoalele noastre*, care să se «asemene acesteia în privinţa metodului. Şcoalele d-voastre «se pot cu drept cuvînt mîndri de achisiţiunea cărţii «d-voastre».

Ştiind că gramatica d-lui Comănescu este plină de greşeli mai cu seamă *ştiinţifice* (precum se vede din recensiunea critică publicată de d. Ghiţă Pop în *Convorbiri Literare*, Aprilie a. c.), ne-a isbit foarte ciudat laudele pe care i le aducea, într'o asemenea scrisoare, tocmai unul dintre cei mai autorisaţi representanţi ai ştiinţei. Ne-a isbit aşa de ciudat, că am început să bănuim că aci avem a face sau cu o plăsmuire îndrăsneaţă sau cu o politeţă exagerată şi neîntemeeată: ori că autorul gramaticii a plăsmuit scrisoarea pentru a-şi face reclamă în faţa Academiii, ori d-l Schuchardt a împins politeţea pînă a scrie în mod elogios despre un lucru pe care nu l-a cercetat.

Pentru a ne scăpa de aceste bănueli, d. Pop scrise d-lui Schuchardt, întrebîndu-l, dacă aprobă ceea-ce scrie d-l Comănescu în gramatica sa despre originea limbii germane, despre raportul dintre ea şi cele-l-alte limbi germane, etc. Iată ce îi răspunde d-l Schuchardt:

Mult stimate Domnule, [1])

«Dacă aş voi să-mi dau părerea asupra gramaticii d-lui Comănescu, aş face aceasta numai într'o revistă— aşa dară în publicitate; şi aş face-o fără reservă şi fără consideraţie, aş lăuda ce este de lăudat, şi aş desaproba

[1]) *Sehr geehrter Herr*,

«Wollte ich mich über die Grammatik des Herrn Comanescu äussern, so würde dies nur in einer Zeitschrift, also vor der Öffentlichkeit geschehen; es würde das ohne Rückhalt und Rücksicht geschehen, ich würde das Gute an ihr loben und das Schlechte

ce este rău în ea. Insă recensiuni de cărţi didactice nu cad în sfera ocupaţiunilor mele.

De altmintrelea, m'aţi obliga mult, dacă mi-aţi comunica, *unde* a reprodus d-l Comănescu o epistolă de la mine, cu expresiunea «e de o valoare excepţională?» Eu nu'mi pot aduce aminte deloc să fi scris vreodată d-lui Comănescu o epistolă, iar cuvintele acestea îmi sună de tot straniu».

Cu înnaltă stimă,
Al D-tale
Hugo Schuchardt

Bănueala dar era întemeeată şi — din păcate — în mod foarte defavorabil pentru autorul romîn. Atunci am împins cercetarea mai departe şi d. Pop scrise şi d-lui Weigand, despre care reclama din *Timpul*, spune iarăşi, că s'a pronunţat elogios în privinţa gramaticii d-lui Comănescu. Iată răspunsul :

«.....In afacerea cu D-l Comănescu îţi comunic şi ar fi bine dacă, la o ocasiune bine venită ai publica cuvintele mele, *că eu niciodată n'am scris D-lui Comănescu* şi că abia de opt zile îi cunosc gramatica [1]).

Al D-tale vechiu prieten
Gustav Weigand.

---

an ihr tadeln. Aber die Besprechung praktischer Lehrbücher liegt mir fern.

Sie würden mich aber sehr verbinden, wenn Sie mir mittheilen wollten, *wo* Herr Comanescu einen Brief von mir mit dem Ausdruck „*e de o valoare excepţională*“ — reproducirt hat. *Ich kann mich durchaus* nicht entsinnen, je an Herrn Comanescu einen Brief geschrieben zu haben, und diese Worte selbst kommen mir ganz fremdartig vor“.

Hochachtungsvoll
Ihr ergebener
Hugo Schuchardt.

[1]) .... Bezüglich des Herrn Comanescu theile ich Ihnen mit und es würde gut sein, wenn Sie es bei einer passenden Gelegenheit veröffentlichen, *dass ich an den Herrn noch nie geschrieben*

Ar mai rămîne acum să mai întrebăm şi pe *Hermann Paul*, dar după cele întîmplate cu d-nii Schuchardt şi Weigand, credem de prisos să mai pierdem vremea şi acestui învăţat, cu miseriile noastre naţionale. Căci fapte ca acelea ale D-lui Comănescu, care e profesor la un fruntaş liceu din Capitală, care e profesor bătrîn şi care se bucură de o reputaţie aşa de bună încît un jurnal de frunte îi deschide coloanele sale, iar o Academie îi face elogii şi puţin lipseşte ca să nu-l premieze, — numai în ţară la noi se poate întîmpla!

Iar pînă la o amănunţită cercetare şi din punct de vedere *pedagogic*, pe care d. Pop a promis-o în recensiunea trecută care era făcută numai din punct de vedere *ştiinţific*, — pentru ca să vadă şi D-l Comănescu şi Academia darnică în elogii, ce opiniune au învăţaţii străini despre Gramatica d-lui Comănescu, reproducem, din aceeaşi scrisoare a d-lui Weigand, următoarele:

«Critica D-voastră din «Convorbiri» am cetit-o şi nu pot decît să te aprob. Cele susţinute de D-ta corespund stării actuale a ştiinţei, pe cînd cele spuse de d-l Comănescu sînt lucruri învechite, peste care ştiinţa a trecut de mult la ordinea zilei. Ba în parte, ştiinţa nici n'a susţinut *vreodată* aceea ce susţine d-l Comănescu despre raportul dintre popoarele germanice.

«Gramatica D-sale e dealtmintrelea lucrată cu diligenţă. In parte însă se află o mulţime de greşeli şi inexactităţi. Din punct de vedere metodic, o fiu cu totul greşită. Căci fieşte-care elev romîn, luînd în mînă o carte atît de voluminoasă, cu o imensă sumă de reguli, care nu au nici-o va'oare, va trebui din capul locului

habe dass ich seine Grammatik überhaupt erst vor acht Tagen in Händen bekommen habe.

Mit herzlichem Gruss
Ihr alter Freund
Gustav Weigand.

să-şi piardă pofta de a mai învăţa nemţeşte. Cu cît o gramatică se pierde în detaliuri şi sofisterii, cu atît mai puţină valoare practică are ea. Reguli *puţine dar clare* folosesc mai mult, decît o grămadă de prescripţii, pe care nici-un om nu le poate ţine în minte». [1])

Spre ştiinţă.

Not. Red.

---

1) «Ihre Kritik in den «Convorbiri», habe ich gelesen und kann sie nur billigen. Ihre Darstellungsweise entspricht dem heutigen Stande der Wissenschaft, während die Comanescu's ein längst überwundener Standpunkt ist. ja zum Theil hat man *nie* geglaubt, was er über das Verhältniss der Germanen zu einander schreibt.

Seine Grammatik ist sonst fleissig gearbeitet. aber im einzelnen finden sich eine Menge Fehler und Ungenauigkeiten. Vom methodischen Standpunkte aus, halte ich das Buch überhaupt für verfehlt. Denn jeder romänische Schüler, der ein so dickleibiges Buch mit einer Unsumme von Regel, die gar keinen Werth haben, in die Hand bekommt, muss die Lust am Deutschlernen von vorn herein verlieren. Je mehr eine Schulgrammatik sich in Detail, in Spitzfindigkeiten verliert, desto weniger taugt sie. *Wenige klare* Regeln nutzen mehr als ein Haufen von Vorschriften, die kein Mensch behalten kann.»

INTRE OM ŞI MAIMUŢĂ [1]

PITHECANTHROPUS IN FAŢA SAVANŢILOR

I

Articolul d-lui R. Virchow

Phithecanthropus sau «omul-maimuţă», care, la Congresul zoologic din Leyden, şi-a trecut examenul cu succes, adică încurcînd joarte tare pe domnii savanţi, s'a înfăţişat acum de curînd înnaintea Societăţii de antropologie, care s'a ocupat cu dînsul în şedinţa-i din urmă. Ca sfinxul din vremile trecute, «pithecanthropus erectus», pune

1) In paginele următoare vrem să punem în curent pe cititorii noştri cu desbaterile furtunoase ale învăţaţilor asupra cestiunii dacă s'a găsit sau nu—prin descoperirile d-rului olandez Dubois—animalul intermediar dintre om şi maimuţă şi dacă printr'această descoperire s'a stabilit definitiv teoria lui Darwin, după care omul ar descinde, prin selecţiune naturală, din animalele inferioare. Pentru aceasta publicăm în traducere liberă din *Revue des Revues* (15 Dec. 1895) articolul ilustrului învăţat german *Rudolph Virchow*, (publicat în revista berlinesă *Nation* din 26 Nov. 95, st. n.) Virchow e cunoscut însă ca un adversar, dealtminteri convins, al teoriii lui Darwin şi articolul său se ocupă numai cu părerile învăţaţilor din congresul din Leyden, şi de aceea, mai reproducem tot în traducere, o parte importantă din articolul d-lui E. Schiff, publicat în *Neue Freie Presse* din 19 Dec. st. n., în care autorul se ocupă cu resultatele unui al doilea congres al antropologilor, ţinut la Berlin în vremea din urmă, şi din care reese o opiniune mai favorabilă teoriii darwiniste. (*Not. Red*).

celor ce-l ascultă trei întrebări : Ce sînt eu : om, maimuţă, ori poate nici om nici maimuţă, ci veriga dintre antropidele cele mari şi om? Doctorul Manouvrier, în comunicaţiunea sa către Societatea de antropologie (din Paris), declară, că problema încă nu se poate deslega pînă acum. De-altmintrelea, zice dînsul :

«Aci e locul de a se spune; că originea aceasta nu se va găsi niciodată scrisă lămurit pe piese anatomice De aceea, trebue întrebate piesele, chiar incomplete cum sînt, căci poate niciodată nu vom avea piese care să vorbească fără reticenţă şi fără ambiguitate. Ar fi păcat să trecem cu uşurinţă peste nişte documente, sub cuvînt că n'ar fi cuprinzînd o demonstraţiune mai pe sus de ori-ce îndoială. Origina speciii noastre pe cale de evoluţiune este unul din faptele ce nu se pot reconstitui visibil şi tangibil. E o cestiune în care poate totdeauna vom fi siliţi să introducem hipotese mai mult sau mai puţin plausibile».

Dar să ascultăm în fine pe renumitul şi învăţatul profesor german Virchow, care, în revista berlinesă *Nation* (26 Noembre 1895) ne face istoricul cestiunii şi ne arată cu deamăruntul desbaterile ce s'au iscat în Congresul zoologic de la Leyden (*Revue des revues*).

La sfîrşitul anului 1894 eşi la lumină în Batavia un memoriu paleontologic care iscă îndată controverse înfocate în tagma zoologilor şi geologilor, şi stîrni, din partea oamenilor cunoscători, părerile cele mai diferite. Era vorba de a se şti dacă s'a găsit în fine, de nu vie, cel puţin ca fosilă bine constatată, fiinţa intermediară, veriga ce lipseşte (*missing link*) între om şi maimuţă.

In Iava, lîngă Trinil, într'un vechiu lagăr despre care unii credeau că-i terţiar, alţii quaternar, d-l Dubois, tînăr medic militar, aflase, la diferite adîncimi şi la anumită depărtare unele de altele, trei oase, despre care a bănuit, că vor fi făcut parte dintr'unul şi acelaş individ, care va fi fost un fel de maimuţă necunoscută pînă acum, rudenie foarte apropiată cu gibonul (*Hylobates*). Fiinţa aceasta, judecînd după oasele aflate, trebue să fi fost mult mai desvoltată decît maimuţele antropide obicinuite, de aceea norocosul descoperitor a crezut că nu greşeşte bănuind că într'însa a găsit în fine forma de transiţiune dintre maimuţă şi om, întregind pînă la om linia de descendenţă animală. Asta ar fi fost în fine cheea de boltă a hipotesei darwiniane.

BIBLIOTECA

Unii cercetători serioşi şi circumspecţi primiră părerea aceasta; alţii atribuiră cele trei oase unui om preistoric; alţii din potrivă susţinură că s'nt de maimuţă; alţii, în fine, basaţi pe diferite motive, cum ar fi împrăştierea fragmentelor pe o mare întindere de loc, pretinseră, că oasele acestea n'ar fi numai dintr'un individ, că unele ar fi de om, altele de maimuţă.

Controversele acestea n'aveau cum să se deslege înnainte de a se fi cercetat cu băgare de seamă obiectele de care-i vorba şi mai ales înnainte de a se fi comparat cu alte oase de maimuţă şi de om. Cum s'a ivit prima desbatere în privinţa aceasta, în şedinţa din Ianuarie 1895 a Societăţii de antropologie din Berlin, s'a şi arătat dorinţa învăţaţilor de a cere de la guvenul olandez, singurul stăpîn pe descoperire, să autoriseze trimiterea ei în Europa, pentru ca învăţaţii din toate ţările să-şi poată da părerea în cunoştinţă de causă.

Dorinţa a fost ascultată şi graba, cu care a fost ascultată, e vrednică de mulţămirile noastre cele mai vii. In Septembre trecut s'a ţinut la Leyden a treia sesiune a Congresului de zoologie, la care s'a înfăţişat şi d-l Dubois şi şi-a expus părerea cu deamănuntul arătînd fragmentele găsite de dînsul. Totdeodată, spre a se putea face comparaţiune, au fost arătate oase de om şi de maimuţă, luate din bogatele colecţiuni ale Universităţii din loc; altele au fost aduse sau trimise de savanţi străini de Congres. Desbaterile s'au făcut în faţa celor mai renumiţi geologi şi anatomişti precum şi a unui numeros public pasionat după lucruri de ştiinţă. Rîndurile următoare vor coprinde o dare de seamă cît se poate de lămurită, dar fără prea multe detalii technice, despre desbaterile acestea.

* * *

Trebue spus de la început, că din comparaţiunea pieselor originale cu reproducţiunile făcute şi comunicate Congresului de d-l Dubois, s'a văzut exactitatea deplină a celor de pe urmă. Bine înţeles, că originalele îţi arătau mai bine multe detalii şi te făceau să judeci cu mai multă siguranţă. Afară de asta d-l Dubois mai adusese

încă un dinte, aflat mai tîrziu aproape de locul unde fusese aflat primul. Deși săpăturile, urmate cu stăruință, mai scoseseră la lumină încă mulțime de oase de animale fosile, totuși nu erau atît de înnaintate încît să se poată determina natura terenului. Oasele strînse de d-l Dubois aveau o greutate și o densitate, erau așa de complet petrificate, încît puteau fi socotite tot așa de bine și terțiare și quaternare, — erau fosile perfecte. Deci nu putea fi vorba nicidecum că vor fi fost îngropate într'o vreme nu tocmai depărtată, istorică. Dacă ar fi de om toate oasele acestea sau numai unele din ele, ar urma că este exactă părerea emisă în Societatea berlinesă și că descoperirea de față ar fi cea d'întîiu probă directă despre omul terțiar sau cel puțin ar confirma existența omului din epoca veche quaternară. De o fi una, de o fi alta, lucrul e vrednic să fie cercetat cu cea mai mare băgare de seamă. Iar de cumva oasele acestea ar fi de animal, atunci trebue să fie oasele unei specii de maimuță necunoscută pînă acum, care, trebue s'o recunoaștem, era mai apropiată de om decît ori-care specie de maimuțe vii sau fosile. Dintre toate antropoidele vii, ruda cea mai de aproape cu specia aceasta se părea că e, după cum recunoscuse și d-l Dubois, gibonul.

Examenul începu cu partea superioară a femurului. Cei mai competinți savanți din Europa socotiseră că au a face cu un os uman. D. Dubois chiar arătase asemănarea ei cu partea superioară a coapsei omului indicînd totuși *patru puncte de deosebire* în structura sa.

D. Wilhelm Krause însă, care s'a ocupat în special cu scheletul uman, contestă valoarea acestor deosebiri, căci el arătă că ele există între variațiunile numeroase pe care le presintă coapsa omului; pentru aceea ne alăturarăm și noi pe lîngă părerea lui.

De-altmintrelea, acelaș lucru se observă și la craniul uman, căci se întîlnesc la el modificațiuni ce se găsesc și la maimuțele zise pitecoide, totuși nimeni nu a contestat acelor modificațiuni origina omenească. Existența acestor modificări n'au servit decît cel mult, ca să întărească în unii savanți credința în înrudirea omului cu maimuțele.

Ceea-ce preocupa pe savanţi în casul acesta, nu era chestiunea de a se şti origina mai mult sau mai puţin hipotetică a omului, ci pur şi simplu indicarea locului ce trebue să ocupe fosilul găsit între speciile cunoscute de maimuţe.

Rosenberg, distinsul anatomist din Utrecht, a demonstrat în contra părerilor susţinute de d. Dubois, că cele patru caractere diferenţiale nu pot determina specia fosilului. Aşa că acele oase fosilisate ar putea fi foarte bine de om, iar susţinerea noastră de la Societatea din Berlin, că sînt de maimuţă, se întemee pe conformaţia generală a osului, iar nu pe cele patru particularităţi neînsemnate.

Totuşi, ceea-ce caracterisă mai mult aceast femur e lungimea sa extraordinară. Măsura luată de d. Dubois îi dă 455 mm., lungime ce nu o presintă coapsa speciilor actuale de Hylobates şi de antropide. Din contră, e un caracter ce denotă femurul unui om. Conclusia aceasta a resultat din comparaţia acestui femur fosilisat cu femurul de la 3 schelete australiene ce există în museul din Leyden. S'a găsit că coapsa unei femei măsura 448 mm., iar cele de bărbaţi una măsura 420, alta 475 mm. Osul fosil deci se apropie de un os uman.

Totuşi caracterul dedus din lungimea coapsei nu e convingător.

In Paleontologie se cunosc exemple de Mamifere a căror mărime era cu mult mai considerabilă decît a speciilor actuale. Deci Pithecanthropus putea să fie o specie de Hylobates, dar de o talie mult mai mare decît a speciilor vii. Şi nu s'ar putea susţine contrarul decît în casul, cînd s'ar arăta că femurul găsit ar presenta caractere esenţial deosebite de acelea ale unui hylobat actual.

* * *

Aceasta însă nu se poate susţine. Din contră, direcţiunea verticală şi lungimea enormă a diafisei femurului ne dă dreptul să-l considerăm că a fost mai de grabă a unui hylobates decît a unui om. Poate d. Dubois să susţie că animalul mergea drept ; foarte bine, dar într'aceasta nu văd nimic care l-ar deosebi de gibon. Pentru

că, e mai bine de două-zeci de ani, noi am atras atențiunea tocmai asupra faptului, că această maimuță are atitudinea dreaptă și că această caracteristică o face să fie mai aproape de om decît toate cele-l-alte maimuțe.

Apoi omul cu toate că are atitudine verticală, n'are partea de sus a coapsei așa de lungă, cilindrică și verticală ca a maimuțelor; din contră, el o are curbă cîteodată mai mult, cîteodată mai puțin pronunțată. Femurul speciii Pithecanthropus n'are această curbură și pe aceasta ne basăm cu deosebire pentru a atribui aceste resturi unei specii de Hylobates

Osul javanes mai are un caracter particular: la extremitatea superioară are o ridicătură sau protuberanță osoasă, străbătută de un canal. Toți recunosc că e resultatul unei afecțiuni morbide. Cei mai mulți cred că provin dintr'o rană, poate de săgeată. E ciudat că, în colecția de oase omenești de la institutul patologic din Berlin, s'a găsit anul acesta o piesă perfect asemenea; protuberanța acestei piese se știe că provenise dintr'un abces de congestiune, determintat de o carie vertebrală. Puțin după aceea s'a mai găsit în aceeași colecție o a doua piesă identică. Cele-l-alte particularități ale osului fosil arată însă că afecțiunea morbidă ajunsese să se vindece. Se poate conchide dar, în privința animalului, că a suferit de o afecțiune internă cronică, în ori-ce cas foarte lungă, care, avînd origina probabilă în coloana vertebrală, a atins osul coapsei printr'un abces de congestiune. Lungimea boalei, caracterul ei acut, și totuși vindecarea ei, ne spun clar, că animalul n'a putut mai multă vreme să se miște aproape deloc! De-ar fi fost om, am putea zice că a stat multă vreme în pat și a fost îngrijit în mod inteligent. Această idee nu ne poate veni în minte, fiind vorba de-o maimuță. Trebue dar să recunosc că această stare patologică vorbește în favoarea hipotesei, care vede în osul fosil osul unui om.

* * *

Să trecem la cele-l-alte piese. Sînt mai întîi doi dinți, dintre care unul descoperit mai tîrziu decît cela-l-alt. D. Dubois susține, că cel d'întîi a fost de maimuță

și cei-l-alți anatomiști fură de aceeași părere, pe care o împărtășiiu și eu numaidecît. Cînd il văzui, constataiu că e un *dinte de minte*. E așa de mare și are rădăcini așa de puternice și de depărtate unele de altele, că n'ar putea cu nici-un chip să intre într'o falcă de om. Apoi coroana este așa de puțin roasă, planul dințat cu care se sdrobește alimentele, așa de delicat, că trebue să fi fost al unui animal tînăr. Și fiind-că craniul, precum vom vedea, ne dovedește, că animalul avea o vîrstă înaintată, avem tot dreptul să relevăm aci o contradicție între ele și să conchidem că nu fac parte amîndouă din acelaș animal.

Dintele mai nou, tot o măsea, are alte caractere. Tot așa de mare și puternică, dar coroana roasă, planul de sdrobire al alimenteler gălbuiu și tocit, semn că a servit mult. Totuși d. Dubois arată mai multe craniuri de maimuță modernă, la care se observă aceeași opoziție între măsele: unele aproape intacte și altele roase. Recunosc faptul și mi-l explic prin poziținea diferită pe care o pot avea dinții corespondenți ai fălcilor de sus și de jos. Această anomalie putea s'o aibă și Pithecanthropus. Totuși, proba nu e făcută, și e posibil că cei doi dinți să nu fi fost ai aceluiaș animal.

Partea principală e piesa craniană. Ea par'că a fost plină cu nomol și represintă osul frontal și orbitele. Celel-alte părți: oase parietale, basa și osul feței s'au pierdut. Apoi materia pietroasă din năuntru ne oprește să ne dăm seama de caracterele interioare. Spărturile ce le vedem la acest craniu sînt vechi. E de presupus că apele rîului l-au spart și l-au dus cu ele. Pe loc a rămas numai fragmentul găsit care prin aspect se aseamănă așa de mult cu craniul — considerat în genere de omenesc — găsit în peștera Neanderthal, încît unul dintre cei mai distinși craniologi ai Angliii, n'a hesitat a-l atribui unui om.

Prin conformațiunea generală, craniul simian se distinge de cel uman. Regiunea orbitară cu deosebire apare ca o regiune cu mult mai desvoltată, mai proeminentă decît a omului. Orbitele la maimuțe sînt enorme în raport cu craniul, apropiate de linia mediană și înconjurate

de îngroşări osoase. La craniul uman marginele orbitelor sînt subţiri, afară de partea superioară care e îngroşată, orbitele sînt depărtate. In frontalul de la Neanderthal şi la cel uman în genere există mari cavităţi zise sinuri frontale, acela găsit la Java este masiv. Apoi la maimuţă regiunea tîmplelor e deprimată, pe cînd la craniul uman şi cel Australian ea e plină.

Ţinînd seamă de toate aceste particularităţi credem cu certitudine că craniul aparţine unei specii de maimuţă.

Atribuind calota craniană şi molarii unei maimuţe, punînd la îndoială că aceste părţi şi coapsa ar aparţine aceluiaş individ, trebue să recunoaştem totuşi, că această maimuţă a fost foarte diferită de toate antropoidele actuale şi că o înrudire nu poate fi stabilită decît numai cu gibonul. Dacă represintă un gen nou căruia să i se dea numele de Pithecanthropus, numai viitorul o poate spune.

Terenurile pleistocene şi pliocene din India şi insulele Sondei ne vor arăta în curînd secretul lor.

Nu se poate admite deci că în Pithecantrhopus s'a găsit trăsura de unire între om şi maimuţă. Fără îndoială această descoperire e una dintre cele mai importante şi neaşteptatc, dar, judecînd-o fără pasiune, ea nu resolvă încă problema descendenţei omului.

II

Articolul d-lui E. Schiff

Pithecanthropus errectus astăzi nu există şi nici nu se ştie cu siguranţă, dacă a existat vreodată. Cu toate acestea, e de mare importanţă de a se şti, dacă a existat sau nu. Fie că ţinem sau nu ţinem socoteală de teoria, despre originea omului, a lui Darwin şi a marilor propagatori ai acestei teorii, Huxley şi Haeckel, după care omul derivă din maimuţă,—un fapt e sigur, că pe de o parte înrudirea de constituţie dintre om şi maimuţă nu se poate tăgădui, iar pe de alta, diferenţele de formă între aceste două fiinţe este aşa de mare, încît pentru cel ce nu vrea să crează în această origine, nu i se pot presenta dovezi îndestulătoare. Cei mai mari adversari ai acestei teorii s nt marele cercetător pe tărîmul teoriii evoluţiii omului,

Carol Ernest de Baer, descoperitorul ovulului omenesc şi Rudolf Virchow, care, pe lîngă meritele sale epocale în privinţa doctrinei despre constituţiunile patologice. mai este şi unul din întemeetorii etnologiii mai noi, şi în ce priveşte anatomia comparată a raselor omeneşti şi a speciilor de animale ce le sînt mai apropiate, a dovedit foarte multe cunoştinţe. Baer tăgăduea derivarea din maimuţă mai ales pe basa faptului că constituţia corpului omului şi al maimuţei este aşa de deosebită, şi mai ales piciorul omenesc, care nu are policar şi se reazamă pe o talpă arcuită, nu se poate de loc asemăna cu picioarele de dindărăt ale maimuţei. Virchow şi-a întemeeat contradicţia mai ales pe deosebirea formaţiunii craniului, şi sînt mulţi ani de cînd afirmă, că pînă acum nu s'a putut stabili existenţa unui *proanthropus,* om primitiv, care după acea doctrină ar fi trebuit să existe neapărat între maimuţă şi om..... Dar iată că la sfîrşitul anului 1894, d. Dubois face descoperirea sa, care tindea să probeze tocmai existenţa unei ast-fel de fiinţe de transiţie. Învăţaţii s'au strins în Congres la Leyden pentru a cerceta valoarea acestei descoperiri.

Desbaterile acestui congres le-a expus pe larg profesorul Wirchow în «Nation» din 26 Oct. 1895; [1]) iar la 14 Decembre, d. Dubois s'a dus la Berlin, unde, într'o şedinţă foarte cercetată a societăţii antropologice, a expus pe larg descoperirile sale, servindu-se spre comparaţiune de mai multe cranii omeneşti şi schelete de maimuţe. Această expunere a dat naştere la desbateri foarte interesante, la care a luat parte mai ales distinsul anatom de la universitatea din Basel, prefesorul Kollmann, care a venit anume in acest scop la Berlin. Pe cînd Virchow discută în «Nation» toate obiectele găsite, între ele şi foarte interesanta coapsă, Kollmann a discutat numai osul de craniu, aşa că cele două expuneri se completează una cu alta. Din aceste expuneri putem arăta şi noi pe scurt întreaga cestiune.....

Acest os de craniu lasă pe cercetător în nedumerire. Este aşa de mare, cum nu se găseşte la nici-una din speciile de maimuţe cunoscută; în privinţa formei se

1) Vezi articolul de mai sus.

aseamănă mai ales cu a gibonului. Anatomiştii însemnaţi englesi, ca Cuppingham, au declarat craniul de craniu omenesc, dar numai din pricina mărimii sale, fără a se exclude asemănarea formei lui cu craniul de maimuţă. Unul din ei l-a asemănat cu renumitul craniu omenesc fosil din Neanderthal zicînd, că dacă acesta este craniu omenesc, atunci şi cel din Java trebue să fie tot asemenea. Pe cînd în Leyden nu se găsea nici-un mulaj de-al craniului din Neanderthal, Virchow a presentat, în şedinţa din Berlin, unul, şi a arătat, că cel din Neanderthal, se distinge de acesta prin boltitura deplină, pronunţat omenească, pe cînd cel din Java are împrejurul orbitei ochilor nişte oase umflate, care sînt caracteristice craniului maimuţelor şi care separă la maimuţă aşa de tare partea din faţă a craniului, de partea de dindărăt, cum nu se găseşte la nici-un om, fie el ori-cît de pocit. Pentru Virchow nu mai există îndoeală, că craniul este un craniu de maimuţă înrudită cu gibonul. Este însă o împrejurare care pare că s'ar împotrivi părerii că craniul ar fi de maimuţă. După măsurările şi aprecierile lui Dubois, trebue să fi avut craniul din Java o capacitate de 1000 centimetri cubici, pe cînd capacitatea mijlocie a craniului omenesc este de 1500, iar al celei mai mari maimuţe de 500 cm. cubici. După o lege cunoscută însă, cu cît sînt mai mari animalele, cu atît scade capacitatea craniului în raport cu întregul lor corp. Dacă animalul ar fi fost o maimuţă, atunci trebue să fi fost o maimuţă uriaşă, cu mult mai mare decît cele mai mari maimuţe cunoscute, gorila şi orangutangul, pentru care însă coapsa găsită ar fi fost cu mult prea mică. Craniul unui gibon în vîrstă este de două ori mai scurt ca cel din Java.

Nu puţine dificultăţi ne presintă şi osul coapsei. Este aşa de lung ca al omului, îi şi seamănă în unele amănunte, în formă şi în mărimea proeminenţelor şi nodurilor, ar putea fi prin urmare de la o coapsă de om. De aceasta însă diferă în două puncte principale: Osul coapsei omeneşti este plan în laturea de dindărăt a părţii sale din jos, şi acest plan se ascuţeşte spre v'rf din pricina muschilor de aci; cel din Java este în această parte mai mult cilindric. Coapsa omului este în lungimea sa încovoeată

spre partea de dinnainte, ceea-ce în unire cu inclinaţiunea basinului face posibil mersul nostru drept. Cea din Java este dreaptă. D. Dubois a presentat însă şi o ast-fel de coapsă dreaptă omenească. Osul din Java mai are şi o altă particularitate In partea de sus el presintă o proeminenţă de formă neregulată, care se dovedeşte ca o formaţiune patologică. Virchow o consideră ca un abces, deoarece ea vine de la coloana vertebrală şi de aci deduce posibilitatea, ca osul să fie de om. D. Dubois, din potrivă, consideră această îngroşare ca o fractură de os rău vindecată şi arată o mulţime de alte oase de maimuţă, care presintă tot asemenea fracturi de oase. El singur a împuşcat mai multe maimuţe la care a găsit asemenea fracturi de oase şi la museul din Berlin încă se află o coapsă de gibon cu o ast-fel de fractură vindecată. In definitiv, Virchow spune despre coapsa din Java că nu poate afirma cu siguranţă, dacă individul de la care provine a fost un om, dar cu atît mai puţin poate susţine că ar fi *putut* fi o maimuţă.

In ce priveşte cele două măsele, una este măseaua ultimă, cu o coroană frumoasă netedă şi după mărime pare a fi de maimuţă; cea-l-altă este măseaua a doua, cu o coroană foarte usată şi de aceea Virchow crede că. cele două măsele să fie de la animale diferite, pe cînd D. Dubois arată o dentură de maimuţă, care are două măsele tot aşa de neegale.

Acum naşte întrebarea mai grea: *Aparţinut-au cele patru bucăţi de schelet aceluiaş individ, sau nu?* In privinţa aceasta au fost mari desbateri în şedinţa din Berlin, şi afară de Virchow, toţi au admis că toate patru bucăţile aparţin aceleeaşi fiinţe; între alţii: renumitul zoolog şi paleontolog *Nehring,* care are multă experienţă în ast-fel de lucruri desgropate, profesorul *Kollmann* şi paleontologul diu Berlin *Jaeckel.*

Dacă căutăm să resumăm toate cele spuse, d. Dubois îşi presintă fiinţa, ale cărei oseminte le-a găsit el, ca un animal vertebrat care, daca oasele sînt de la aceeaşi fiinţă, cum se crede în general, umbla drept ca omul, al cărui craniu era prea mic pentru un om de o aşa mărime, iar partea din faţă a craniului era cam ca la giboni, dar probabil mai asemenea cu cea omenească,

că, în sfîrșit, craniul nu era înnainte ca la maimuțe, ci se rezema pe coloana vertebrală ca la oameni, și că și brațele și mîinele, precum și umerii, erau asemenea cu cele omenești. Trebue să mai amintim apoi, că, după caracterul general al osului craniului, cavitatea de dindărăt, după cum arată d. Dubois, eraașezată ca la om, mai mult în față. Din aceste dr. Dubois deduce că au existat un fel de maimuțe protopărinți comuni ai *hylobaților* și ai *oamenilor*, între care *pitheconthropus* ar fi un membru. Profesorul Nehring s'a unit cu părerea d-rului Dubois admițînd, că acest om-maimuță, a fost oare-cum un om, care a început a fi om de la picioare; abia în stadiile mai tîrzii de desvoltare s'a făcut și restul corpului din ce în ce mai omenesc. Și profesorul Kolmann consideră pe *pithecanthropus*, descoperit de d. Dubois, ca o transițiie de la maimuță la om; dar nu-l consideră ca proto-părinte al omului ci, întemeeat pe împrejurarea că la Schaffhausen a găsit schelete de pitici (pigmei) și pe basa observațiunilor ce s'au făcut in ultimii ani asupra piticilor Akka, a ajuns la supositiunea că actualele rase mari omenești derivă din rase originare de pitici. Dar d. Dubois spune că pentru aceasta nu există încă o dovadă, și că mai de grabă pigmeii și cu rasele mari omenești au trăit în acelaș timp împreună.

Aci stă azi cestiunea originei omului, cum ni se presintă sub influența descoperirii medicului holandez. Cu toate acestea, Virchow declară că nu poate deslega problema descendenței, admite însă, că, de multă vreme, este una din cele mai importante și mai surprinzătoare. Alți cercetători renumiți au luat partea lui d. Dubois, care, fără indoeală, ne-a dat niște puncte de reazăm pentru deslegarea marei cestiuni a descendenței omului. Ar fi o coincidență ciudată, dacă aceeași insulă sudică Java, în al căreia golf Sucabaya a reușit Robert Mayer să deslege cestiunea conservării forței, să fie și locul de unde să se deslege problema originii omului și să se dovedească ca leagăn al neamului omenesc.

DOARME....

Tu dormi, femee, și fruntea-ți
Atît de senină
Ne turbură mintea, și gîndul
Aiurea ni-l mînă.

Suflarea, ce-arată că-n pieptu-ți
E liniște, pace,
Din sufletul nostru în clipă
Un demon ea face.

Iar ochiul, ce pare cuprins
De-o moarte deplină,
Nebunelor noastre dorinți
Aprinde lumină.

Și ast-fel cînd somnul te-arată
Un înger curat,
Te simte ori-cine părtașă
La'ntîiul păcat....

V. Podeanu.

O Gramatică ruso-valaho-moldovenească de la 1840

Начертаніе правилъ, Валахо-Молдавской Граматики, составленное Я. Гинкуловъ.

Acesta este titlul unei gramatici ruso-valaho-moldovenești, tipărită la Санктперебурбъ, въ типографіи Императорской Академіи Наукъ, 1840.

Cartea sa alcătuește din două volume, din care, întîiul de 574 pagini, cuprinde matarie pur gramaticală; iar al doilea, de 200 pagini, e plin în mare parte cu bucăți din literatura romînească, proză și versuri, plus un mic dicționar romîno-rus și un vocabular de cuvintele slave întrebuințate în limba romînească.

Metoda gramaticală e o metodă veche — deși foarte interesantă — care face dintr'o limbă, o taină nepătrunsă a celor ce-o vorbesc. Are niște clasificațiuni labirintice, fie-care însoțită de note de excepție și complectative, care înfățișază cetitorului complexitatea unei limbi cu desăvîrșire perfecționate.

De sigur, această carte a servit numai pen-

tru specialişti, filologi ori istorici; dar ceea-ce e mai interesant e prefaţa gramaticii. Autorul, mai intîiu de toate, are grija să atragă atenţiunea, că limba oratorilor şi poeţilor latini; şi că, chiar pe vremea imperiului, limba populară, din care se trage cea romînească, era cu totul alta decît cea literară: şi citează din Quintilian: «et medius est quidam U et I litterae sonus (non enim sic *optimum* dicimus, ut *opimum*) et in *here* neque E plane neque I auditur».

«Romînii», urmează el mai departe, «au două litere; ѥ şi I, una: dulce, tandră, curgătoare, iar alta: tare, grosolană, greoae; conrespunzătoare slavoneştilor Ъ şi Ѫ, modificate după firea limbii romîneşti; de pildă măsură (мѣсуръ = мѕсурѕ) = mensura; vîrtute (вѫртуте) = virtute.»

Ghinculof nu cunoaşte multe legi fonetice; totuşi pomeneşte de transformarea lui **v** în **b** şi dă ca exemple: berbeciŭ (бербечь, бербечѭ, бербече) = vervex; corb (корб) = corvus; albie (албіе) = alveum etc.

Tot aici pomeneşte şi despre vorba *domta* de la *dominatio tua*, care a dat: domeata (домѣта) sau *dumeata* (думѣта) sau dumneata (думнѣта) eşit din domnia-ta (домніѫта) = dominatio tua.

Mai atinge şi o altă lege: oare-care transformare a lui *e* în *i*. El spune că precum se zicea *intellegat* în loc de *intelligat*, tot aşa şi romîneşte *inţeleg*.

Apoi, citează un şir de cuvinte romîneşti de origină latină, începătoare cu litera *a*, şi annme: abat' = batuo; adaog = adaugeo; adever = ad

verum ; adecă = adeoque ; ades = (în loc de: des) = densus, dense ; adorm = abdormio ; aduc = adduco ; adun = aduno ; adăp = adaquo ; ajut = adjuto ; aista (în loc de: ista) iste ; ac = acus ; a casă = a casa ; acopăr (acoper) = cooperio ; acru = acris ; alac = alica ; alb = albus ; albie = alveum ; aleg = allego ; alin = lenio ; alt = alter ; mă alunec = alluciner ; alună = avellana ; alăturea = a latere ; amar = amarus ; amestec = admiscio ; ameţală = amentia ; amor = amor ; amuţ = emucio ; amuş = mox.

Prin toate acestea, el vrea să dovedească afirmaţiunea, că *limba romînească e latinească numai în material, pe cînd compunerea şi flexiunea sînt slave.* Ba încă, merge pînă acolo, încît spune, că limba romînă e o italienească stricată, dovadă cuvintele : nime = nemo ; încep = incipio, recompensată cu alte cuvinte pe care cele-l-alte limbi latine nu le au : domn = dominus = signore ; alb = albus = bianco.

In total, spune Ghinculof, limba romînă e compusă din $^{4}/_{10}$ — $^{5}/_{10}$ cuvinte latineşti şi $^{3}/_{10}$ slave; apoi vin : ungureşti, turceşti şi greceşti. Această amestecătură, zice tot el, se datoreşte îndelungatei vremi în care romînii au trăit în legătură cu aceste popoare.

Apoi trece la forme; şi aici nu tăgăduieşte origina latină, dar ceea-ce au romînii nelatinesc, e schimbarea consunantelor din rădăcina cuvintelor, pe timpul flexiunii ; şi dă următorul tablou comparativ : (să nu uităm ca Ghinculof scrie cuvintele romîneşti cu caractere slave).

Romînești:	Slavon-rusești:
Г (g) se schimbă în Ꙗ (чж) мулг = мулꙖй	Г în Ж богъ = божій
Г (h) în Ж: пугъ (пугз) (!) = пужй	бѣгу = бѣжитъ
З în Ж: коз = коꙖй	= князъ = княжй.
К » Ч: кок = коачем	= реку = речемъ.
С » Ш: грос = грошй	= просить = прошу.
Х » Ш: лѣх = лешй	= ухо = уши.
Ц » Ч: улицъ = уличоаръ	= улица = иличка.
Ск » Щ: мускъ = мущй	= искъ = ищу.
Сш» Щ: оасте = ощй	= густый = гущу.

Afară de aceasta, Ghinculof, prenumără următoarele caractere slave ale limbii romînești.

a) Formarea ajectivelor cu esc.: rusesc=русскій; poeresc=боарскій; creștinesc=христіянскій; omenesc=человѣческій, etc.

b) Formarea vocativului cu **e** și cu **o** (vocative curat slavonești): Ioan=Ioane; bărbat=bărbate; Marta=Marto; casă=caso.

c) Formarea cuvintelor de înțeles negativ cu negațiunea slavă **ne**, ex.: neascultător; necinstit; nesîrguitor, etc.

Gramatica e împărțită în cinci părți: Partea întîia, se ocupă de scriere și citire; a doua cuprinde Etimologia generală; a treia, Etimologia particulară; a patra, Sintaxa și a cincea, Formarea cuvintelor.

Volumul al doilea citează din cărțile bisericești, apoi din legile moldovenești: a) Pentru pravile; b) Pentru judecători; c) Pentru jeluitori;

d) Pentru pîrît. Din Cantemir: a) Pentru năravurile Moldovenilor; b) Pentru obiceiurile îngropării în Moldova. Din Istoria Moldovei de G. Asaki şi din istoria *Valahiii* de *profesorul Aaron:* a) Muma lui Stefan cel Mare împiedică pre fiul său să intre în cetatea Neamţul la anul 1484; b) Stefan cel Mare cuvintează al său testament politicesc la anul 1505; c) Mihaiu II Viteazul.

Din literatură: a) Mulţumirea cu soarta în care ne aflăm (Munteanu); b) Inmormîntarea Sultanului din Lahor; c) Reţete (K. N.)

Versuri: 1) Odă către Dumnezeu de Dimaki; 2) Albina şi Trîntorul de G. Asaki; 3) Anul nou al Moldo-Romînilor, de Asaki; 4) Ţiganii, traducere din Puşkin de A. Donici; 5) din «Henriada» lui Voltaire, tradusă în romîneşte de V. Pogor.

Cartea este aprobată de consiliul de censură a presei din capitala Rusiii.

GH. MĂRCULESCU.

LENAU

CAPELA DE PE WURMLING

Ca o luntre ușurică
Sus capela se ivește
Și, pe valuri de verdeață,
Pacinică spre cer plutește.

In amurg intraiu o dată
In cuprinderea-i puste:
Voci de preoți, psalmi cucernici
Din pereți păreau că 'nvie;

In icoană, sta cu fața-i,
Maica domnului, plecată,
Negreșit în amintirea
Vremurilor de altă-dată!

Zorile și asfințitul
Vin pe rînd să i se 'nchine,
Dar din lume, dintre oameni
La ea nimeni nu mai vine.

Sfînt fior se simte 'n taina
Ce aicea stăpînește,
Par'că pînă azi o rugă
Pe sub bolți mai rătăcește.

Soarele plecînd se 'nchină
Din apus capelei sfinte,
Strînse lîngă prag frățește
Zac tăcutele morminte.

Peste ele și pe cripte
Pacea toamnei se așează,
Colo, păsări stoluri, stoluri
Către-amiaz' se depărtează!

Doarme tot!... dintre morminte
Unele sînt prăbușite,
Somnoroase cruci se pleacă
Peste ele, ostenite.

Pomului îi cade frunza
Vîntul serii cum l-adie,
Cum îi cade, cînd adoarme,
Pruncului o jucărie.

Molcomit de oboseală
Morții de aicea lină,
Toată vechea lui durere
Sufletu-mi și-o mai alină!

Trad. de I. Priscu.

REVISTA PUBLICAȚIUNILOR

D-l G. Benger, consul general al Rominiii la Stuttgart, a publicat zilele acestea sub titlul de *Rumänien, ein Land der Zukunft*, un volum frumos ilustrat de 152 pagini in 8°. Cestiunile economice ocupă partea principală a acestei scrieri. Numai in ultimele 8 pagine sint cite-va insemnări privitoare la literatură și artă. Citează pe Alexandri și pe Eminescu, locul de onoare in literatură il ocupă insă Carmen Sylva. Ca istorici numește pe Miron Costin, Ureche, Niculcea, B. P. Hasdeu și A. Xenopol pe care pare a-i crede aproape contimporani.

Pentru populațiunea Rominiii dă la pag. 2 cifra totală de 6 $^1/_2$ milioane, iar la pag. 32 cea de 6645023 pe care o specifică pe județe. Nu citează insă nici la pag. 2, nici la pag. 32 autoritatea pe care se bazează.

Geologia țării o dă după d-l Drăghiceanu, consideră de asemenea pe A. Richard drept un cunoscător in ale geologiii. Ce dovezi are autorul despre exisitența de mine de plumb, aur, mercuriu, etc. la noi, nu știm. Ilustrațiunile sint bine executate, dar curios adunate. De exemplu la pag. 5, unde dă costume țărănești, (ceea-ce trebue să facă pe privitor se creadă că i se infățișează țărani) am recunoscut un librar din Calea Victoriii, etc. Termenii intrebuințați sint adesea inexacți: zice, de exemplu, Institutul. Carol I in loc de Fundațiunea Carol I. Considerațiunile politice sint greșite, se atribue conservatorilor acte sau lupte care aparțin liberalilor, și vice-versa. Peste tot valoarea acestei scrieri e deci slabă.

* * *

Revista medicală *Semaine médicale* din Paris a insărcinat pe d-rul Marinescu, stabilit acolo de șapte ani și neurolog de o valoare recunoscută, să expue starea in diferite țări, a doctrinei localisărilor cerebrale și aplicațiunile lor in chirurgie. Au apărut in luna Mai două lucrări relatind starea cestiunii in Anglia, unde d-l Marinescu a studiat in principalele centre științifice.

* * *

Monde économique din Paris publică în numerile de la 9 și 16 Mai un articol privitor la petroleu și mine, de un d. de Richard, stabilit în București. Autorul, căruia d-l St. Hepites și alți încă i-au găsit greșeli însemnate în scrieri anterioare, vorbește de *opinion ridicule d'un ingénieur indigène*. Tot articolul e lipsit de caracterul serios care-l au de obiceiu studiile din acea revistă.

* * *

In publicațiunea *Immigration and passenger movement* a Ministerului de finanțe al Statelor-Unite, pe anul Iunie 1895—Iunie 1896 găsim la pag. 8 o recapitulare a emigrării în ultimii 25 de ani In anii 1871—1880 imigrația din Rominia e absolut neînsemnată — 8 bărbați, 3 femei. In deceniul următor 1881—90 numărul se ridică la 3467 bărbați și 2881 femei. De la 1891—95 au venit în Statele Unite 2170 bărbați și 1848 femei ; ceea-ce arată că mișcarea de emigrare din Rominia spre America continuă a crește încet. Din științele date cu privire la ocupațiune, etc. se poate vedea că aproape toți acești emigranți din Rominii sînt evrei. Totalul pentru 25 de ani e de 5645 bărbați și 4732 femei, împreună 10377 persoane ; și alcătuește numai 010 din numărul total al imigranților.

Statisticele americane clasează pe imigranți după rase, dar consideră ca latini numai pe Belgieni (?), Francesi, Italieni, Spanioli și Portughezi. Iar din noi, Rominii, formează la un loc cu Slavii și Ungurii, un grup cît se poate de hibrid.

POȘTA REDAȚIII

N. M. — *Movilița*. S'a dat la raparație.
Hîncu.— Aci e locul să întoarcem proverbul și să zicem: *Hîncu da și Vodă ba !*
Tărăb. — Entusiasm eftin.
Hulub., Caracal. — Mulțumirile noastre.
C. N. M., Argeș. — Poesiile populare n'au avut loc. Dacă mai aveți, mai trimeteți pentru că ne-ar trebui pentru trei numere. Mulțumiri.
R. C., Cîmpulung. — Rău faci de publici în altă parte ceea ce refusăm noi. Mai trimite poesii populare.
G. M., Rusciuk. — Mulțumiri. N'ați putea traduce ce-va din bulgărește sau rușește ?
N. M. și D. N., Bruxelles. — Deodată cu *Convorbirile* veți primi cred și mult așteptatul răspuns. Vinovăția fără margini ! V'a tăcut lira cu desăvîrșire «pentru Convorbiri ?».
Ghid., Sf. Gheorghe. — Delicat, dar cam banal. Alt-ce-va.
X., Iași. — Noi nu publicăm poesii populare în *dialect*. Pentru aceasta e o revistă bună : *Șezătoarea*, din Fălticeni
B. Luc., Suceava.—Sonetul patriotic se va publica poate cu schimbări, dar celelalte nu merg de loc!

TABLA DE MATERII

A VOLUMULUI I. ANUL 1896

A. ȘTIINȚA

I. Fisică

1. W. G. Röntgen. — *Un nou fel de raze* (trad de *Fr. R.*) . 906

II. Astronomie

1. Dr. I. Palissa. — *Planeta Marte* (trad. de *V. P*) . . . 1114

III. Științele Naturale

1. Rudolph Virchow.—*Intre om și maimuță* (primul art.) 1295
2. E. Schiff.— » (al doilea articol) 1302

B. LITERATURA

a. *Literatură populară*

I. Poesii populare

1. Const. N. Mateescu (culese de).—*Badiu* 257
2. » » *Căpitan Gheorghiță* . . 263
3. » » *Cintec ciobănesc* . . . 265
4. » » *Trei fete surori* 474
5. » » *Miu' Haiducul* . . . 982
6. » » *Potincu' Haiducul* . . 1147
7. Rădulescu-Codin » *Fata și Cucul* 476

8. **Rădulescu-Codin.** — (culese de) *Militarul* 988
9. » » *Unde-aud* 988
10. **Octav G. Lecca** (traducere de) *Cintece madecase* . . . 989

II. Poveşti populare

1. **Al. Antemireanu.** — *Ciobanul şi fata de împărat* . . . 230
2. » *Păpuşică păpuşică* 379
3. » *Sf. Dumitru* 973

b. *Literatură cultă*

I. Poeme

1. **A. Naum.** — *Povestea Vulpei* 848

II. Poesii lirice

1. **Duiliu Zamfirescu.** — *Preludiu* 58
2. » *Către Diana* 59
3. **Ascanio.** — *Comedie în trei acte* 99
4. **I. A. Scălătescu.** — *Te iubesc* 114
5. **D. Nanu.** — *Vultur* 128
6. » *Noapte albastră* 182
7. » *Chopin* 1085
8. **Dem. S. Demetrescu.** — *Sonet* 249
9. » *Sonet* 345
10. » *Sonet* 356
11. » *Toamnă* 1113
12. » *Rămîi cu bine* 1289
13. **G. Murnu.** — *Fiori* 442
14. **St. O. Iosif.** — *Domnu' profesor* 919
15. **Haralamb G. Lecca.** — *Poetul* 1010
16. **Lenau.** — *Capela de la Wurmling* (trad. *I. Priscu*) . . 1313
17. **V. Podeanu.** — *Doarme* 1307

III. Drame

1. **H. Sudermann.** — *Magda*, dramă în 4 acte (traducere de *Virg. Popescu*) 61, 183
2. **Sofocles.** — *Antigona*, tragedie (traducere de *Mihail Dragomirescu*) 383, 872
3. **Ibsen.** — *Rosmersholm*, dramă în 4 acte (traducere de *Virg. Popescu*) 1060, 1246

IV. Romane

1. **Duiliu Zamfirescu.** — *Tănase Scatiu* 23, 167

2. Alarcon. — *Morăreasa și Corregidorul* (traducere de *Nicolae Basilescu*) 1013, 1205

V. Novele

1. Mamine Sibiriak. — *Spovedania* (trad. de *N. M.*) . . 104
2. Marin Stroescu. — *Constantin Pupăză* 227
3. » *Ilinca* 346
4. Laza Lazarowitch. — *La Puț* (scene din viața sîrbă, trad. de *D. N. Swilocositch*) 369
5. Guy de Maupassant. — *Măgarul* (trad. de *Marin Stroescu*) 869
6. Ion A. Bassarabescu. — *Emma* 841
7. » *Fratele poetului* 1131
8. Ion Al. Brătescu-Voinești. — *Sminteala lui Radu Finuleț* 1001
9. » *Moartea lui Castor* . . . 1197
10. Haralamb G. Lecca. — *Intr'o zi de curse* 1233

VI. Filosofie

1. Gr. Taușan. — *Un nou spiritualism* 153
2. Petru P. Negulescu. — *Filosofia în viața practică* . . 321
3. Herbert Spencer. — *Principiul evoluțiunii* (trad. de *Fr. R.*) 408

VII Critică generală

1. Mihail Dragomirescu. — *Criticele d-lui Maiorescu* . . 1
2. » *Ziaristica și Literatura* . . 302

VIII. Critică literară

1. Ghiță Pop. — *Eminescu și Gottfried Keller* 46
2. Not. Red.—*D-l Coșbuc și Marie Ebner von Eschenbach* 56
3. » *In chestiunea Coșbuc-Eminescu* 312
4. Virg. Popescu. *H. Heine, Din cartea Cîntecelor, traducție de G. D. Pencioiu* 136
5. D. Evolceanu. — *Haralam G. Lecca. Prima* 271
6. » *Ciru Oeconomu, Răsbunarea lui Anastase* 921
7. » *G. Coșbuc, Fire de Tort* 1161
8. C. R. Motru. — *Un cas de literatură patologică: Marea frescă a Atenеului de G. I. Ionnescu-Gion* 1086

IX. Recensiuni critice

1. I. S. F. — *Despre utilitatea generală a studiilor istorice de Neculai Iorga* 129

2. **I. S. F.** — *De la Rominii din Turcia Europeană de I. Nenițescu* 443
3. **C. Litzica.** — *F. Picot: Coup d'œil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains* . 291
4. » *Cronica lui Amiras* 297
5. **Ghiță Pop.** — *Reflexiuni asupra unui «studiu aprofundat» (Gramatica germană a d-lui A. Comănescu)* 949
6. **Gh. Gheorghiu.**— *Partea francesă din Etymologicum Magnum al d-lui B P. Hasdeu* 952
7. **Teoharî Antonescu.** — *Curs complet de istoria universală de P. Răşcanu* 1270
8. **Gh. Mârculescu.**— *O gramatică ruso-romînă de la 1840..* 1308

X. Diverse

1. **Chedomill Myatovitsch.**— *Sinaia* 142
2. **Teresa Stratilescu.** — *Scrisori din Anglia* . . . 225, 1039
3. **G. Pherechyde.**— *Oşteanul romîn în timpul lui Petru cel mare* 267
4. **D. N. Swilocositsch.** — *Notiță asupra lui Laza Lazarevitsch* 357
5. **Gheorghe Lazăr** — *Manifestul său la întemeerea «Academiii» din 1818* 1138
6. **Not. Red.** — *Protestul Schuchardt-Weigand* 1290
7. *Revista publicațiilor* 147, 314, 478, 997, 1155, 1315
8. *Bibliografie* 319, 1000
9. *Poșta redacției* 150, 317, 480, 999, 1160, 1316

TIP. «GUTENBERG», JOSEPH GÖBL, STR. DOAMNEI, 23. BUCUREŞTI.

Apar la intii a fie-cărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 7. București, 1 Iulie 1896. An. XXX, Vol. II.

TILOTAMA

(din poema indiană MAHABHARATA)

I

Au vorbit pe rînd toți zeii și s'au plîns care de care.
Iar părintele luminii, ascultîndu-i cu mirare,
A clătit sub plete capul și-o clipită s'a gîndit.
Pe Visvacarman chemîndu-l, Creatorul i-a vorbit:
«Hotărît-am să pierd astăzi pe cei doi! Să-mi faci o fată,
Cum vei ști tu mai cu farmec —»

Și, după porunca dată,
Inchinîndu-se lui Brama, meșterul plăsmuitor,
A cules din mintea-i multă chipul cel mai avător
De frumseți, făcînd o fată: tot ce'n lumile tus-trele
E frumos, și'n stat și'n umblet, adunînd din toate cele
Ici a pus puțin și colo tot așa 'n făptura ei —
Quintesența frumuseții dată 'n tot unei femei.

Acest chip, cu multa trudă a gîndirii plăsmuit,
Neasemănat de mîndru și cu greu de 'nchipuit,
Sta 'n desăvîrșirea formei, zeilor sublimi în față.

Și-a zîmbit cu mulțumire Dătătorul-de-viață
Și-au îmmărmurit sublimii și-o priveau pierduți așa,
Că, din talpe pînă 'n creștet, nici-un punct nu exista
Unde ochii admirării nu erau siliți să stee,
Ca 'ndelung să poată soarbe formele. Nici-o femee
N'a avut drăgălășia Tilotamei; pe deplin
Era Sri. Și 'mbătătoarea minților, un vis senin,
Ca o ducere 'n inspită, era toată Tilotama.
Stete fără de suflare, ca de piatră, însu-și Brama,
Și cu ochii mari, sălbatici și de foc, sublimii zei
Tresăreau de voluptatea netedului corp al ei.

Și-a zis Brama: «Du-te, dragă, uriașilor în cale!
Du-te, fericito, grabnic și, prin zîmbetele tale,
Tu deșteaptă și aprinde patimile 'n uriași;
Să-i înnebunești, frumoaso, pînă cînd de pătimași
Se vor dușmăni!» — «Voiu merge!» Și 'ntorcîndu-se la [dreapta,
Arătînd ast-fel respectul și cu vorba și cu fapta,
Tilotama ocolește tot consiliul adunat.
Indra era 'ntors cu fața către Est, cum sta la sfat
Totdeauna; Mahadeva către Sud avea privirea;
Zeii mici spre Nord, iar Ridșii spre Apus. In ocolirea
Tilotamei, Mahadeva, doritor cum era el
De frumsețile femeii, n'o lăsa din ochi de fel:
Cînd era la Vest copila, către Vest un cap răsare
Zeului; cînd ea se 'ntoarce către Nord, îndată-mare
Către Nord un cap ia zeul, și, ajunsă 'n Răsărit,
Alt cap către' această parte zeului i-a răsărit.
Indra regele, își naște, decît Siva mai cuminte,
Mii de ochi, de amîndouă părțile și dinnainte
Și 'ndărăt, toți mari și roșii plini de lacome schintei,
Ast-fel urmărind cu poftă pe copilă 'n cercul ei.

Și d'atunci Mahadev are patru capete, și are
Mii de ochi stăpînul Indra. Zeii mici din adunare
Urmăreau, cu ochii lîngezi de dorință, fata 'n mers,
Și toți Ridșii și stăpînii liberului univers
Intorceau cuprinși de farmec fețele admirătoare
După fată, cum se 'ntoarce și lianul după soare.

II

Tilotama, scoborîtă, a 'mplinit porunca ei —
Plini de cîntec și de jocuri, uriașii, cu femei,
Se 'ntorceau urlînd de veseli în orgiile barbare,
Și-ajungînd lîngă pădure au întins o masă mare.
Tilotama, îmbrăcată într'un străveziu vestmînt,
Cu frumoasele ei plete rătăcite negre 'n vînt,
Lenșa venea pe lunca, veselă dar liniștită,
Și frumoasă, zîmbitoarea, ca o ducere 'n ispită.
Culegea, venind pe cale, flori și 'n poală le punea.

Uriașii, cu ochi roșii, morți de vin, privesc la ea
Și sălbateci să ridică amîndoi și iuți d'odată
Pleacă lacomi de iubire, fug turbați, sosesc la fată —
Sund își plimbă grabnic mîna peste pieptul ei rotund,
Peste mijloc vrea s'o prindă și s'o strîngă Upasund.
Ea zîmbește, cînd pe unul, cînd pe altul desmierdîndu-l :
Vinul le-amețește ochii, pofta le orbește gîndul,
Și, rivali ai desmierdării, ei ridică pumnii lor,
Lasă fata, și d'o parte se privesc fulgerător.
«Upasund, *mie* nevastă, și numai cumnată *ție*!»
Sund s'aruncă furtunatic, arde vînăt de mînie :
«Ba nevasta *mea*!» Și negri amîndoi, înviorați,
Tăbăresc unul pe altul. Și-acum uită că sînt frați,

Că sînt pretini, și cu pumnii să isbesc să se restoarne,
Brațul ei și-l smulg din umer, sfîșie cu dinții carne:
«Eu întîiu!» — «Ba eu!» Și 'n urmă, buzduganele ei prind,
Se isbesc d'odată 'n piepturi și d'odată lungi se 'ntind
Pe pămîntul ud de sînge. Au căzut fără suflare,
Ca doi sori ce cad din ceruri sgomotînd cu vuet mare.

G. Coșbuc

POESIA PRIMITIVĂ

Desvoltarea intelectuală a ori-cărui popor începe prin poesie. Și poesia tuturor popoarelor primitive se aseamănă. Obiectul ei sînt mai ales simțimintele religioase, mîndria pentru faptele și suvenirile războinice și simțimîntul iubirii sub feluritele sale forme. Cultul zeilor a dat naștere celor d'întiiu imnuri; admirațiunea și recunoștința pentru faptele eroilor au produs primele ode; durerea pentru moartea unei ființe iubite a născut primele elegii; povestirea faptelor și evenimentelor însemnate fură primele poeme epice, și representarea lor prin acțiune fură primele drame.

Insă deosebitele genuri și specii de poesii nu erau despărțite la început, și n'aveau nici numirile științifice, care li s'au dat mai tîrziu, nici forma de versificațiune armonioasă și perfectă, cum o vedem, de exemplu, în poesia elenă. Poesia la început coprindea în sine, ca într'un sîmbure, întreaga desvoltare intelectuală a genera-

țiunilor primitive; și era un fel de prosă întocmită ca să exprime cu energie emoțiunile inimei și imaginile vii ale unei fantasii aprinse de pasiune, și să poată fi cîntată. Credințele religioase, suvenirile istorice, ideile morale și politice, însе-și legile se cîntau. Și primii educatori și conducători ai popoarelor, autorii civilisațiunii, erau în acelaș timp poeți, profeți, preoți, cîntăreți și une-ori regi.

Așa au fost Orfeu, Lin, Museu, Amfion și alții, la Eleni; Moise, David, Solomon și cei-l-alți profeți ai Evreilor. Mai toți regii Sciților și Goților erau poeți.

Literatura popoarelor vechi poartă încă întreagă caracterul poesiii primitive. Ea cuprinde, subt aceeași formă de inspirațiune poetică, religiune, istorie, legi, știință, filosofie, morală. Ast-fel este literatura persană și ebraică. Dogmele persane cuprinse în biblia lor numită Zend-Avesta, sînt scrise în versete separate, în formă de aforisme, ca proverbele lui Solomon și învățăturile profeților. La Eleni, numai de la Herodot a început a se cultiva istoria ca știință deosebită; și însă-și scrierea lui Herodot este împărțită în 9 cărți, care poartă numele celor 9 muse. Filosofia, deși începe de la Thales a se cultiva în mod independent de miturile religioase, tot păstrează încă pînă la Socrate veșmîntul poesiii; și operele primilor filosofi, întitulate mai toate περὶ φύσεως despre natură, erau scrise în versuri. Chiar sublimele dialoguri ale lui Plato, deși scrise în prosă, au forma și farmecul poesiii. Aristoteles e primul scriitor, care tratează filosofia în mod mai abstract și mai științific, și face să se vază răsărind din ea, ca dintr'o tulpină, diversele ramuri ale științei.

Poesia primitivă, din care s'au născut pe rînd miturile și dogmele religioase, istoria, filosofia și poesia

scrisă, a continuat a trăi în mintea poporului necultivat sub formă de basme, fabule, snoave, proverbe, și cîntece de tot felul, propagate prin viul graiu și modificate după loc și timp. Și pînă astăzi, în popor, poesia este împreunată cu musica și une-ori cu danțul, cum era la început. De aci numirea de cîntece e generală pentru tot felul de poesii destinate a se cînta. Ast-fel poesia poporană de astăzi seamănă în multe privințe cu poesia primitivă Cu toate acestea, din ea nu ne putem face o idee exactă despre ceea-ce era poesia la începutul ei. Inteligența popoarelor de astăzi, care au o veche organisațiune religioasă și politică și care sînt în atingere cu alte popoare mai civilisate, este mult mai desvoltată și mai bogată în cunoștințe decît inteligența popoarelor primitive. Afară de aceasta, literatura noastră nescrisă nu este singurul nutriment sufletesc al poporului. Primul rol în această privință îl are cultul și literatura religioasă, interpretată de preoți și susținută de stat.

Omenirea primitivă semăna foarte mult cu un copil. La început, copilul nu vede decît o lumină confusă, din care, ca dintr'un chaos, învață cu încetul a se deosebi pe sine și lucrurile din jurul său. Și, fiind-că el nu cunoaște nimic decît prin impresiunile primite, își închipuește, că toate lucrurile sînt ființe vii, cum se simte pe sine, și mai ales atribue voință și simțiri omenești acelor lucruri, care au asupră-i o influență, bună sau rea. Cînd cade, se întoarce și bate piatra, de care s'a lovit și care i-a causat durere; cînd vede un lucru, care-i place, îi arată simpatia sa prin vorbe de iubire, îl desmiardă și, dacă îi este la îndemînă, caută să-l mulțumească dîndu-i din mîncarea, cu care se nutrește el însu-și.

Urmele credinței primitive despre însuflețirea naturii se văd pînă azi în superstițiunile, ce se află la toate

popoarele, despre *zîne, iele, ursitori, fee, nimfe, genii, silfi, demoni, smei* și alte ființe miraculoase, care se cred a locuì în aer, în arbori, în isvoare, rîuri, lucruri sau în pămînt. Dar aceste credințe sînt caracteristice cu deosebire copiilor.

D. G. Coșbuc,—ale cărui poesii reproduc cu atîta originalitate viața poporului și care, între alte calități, se disting prin o mare putere de personificare a lucrurilor și ideilor,—ne dă, în următoarea poesie, un prea frumos esemplu de modul cum văd copiii natura și fenomenele ei.

DIN COPILĂRIE [1])

Copilul, ascultând din casă vuetul vijeliii, vorbește mamei sale:

«Văzusem un nor mohorît
Venind din adîncuri de zare.
Simțeam, că el n'afl' alinare,
Că, singur așa, i-e urît.
Dar ce avea și codrul să-l cheme?
Și-atîta vru norul! Și-apoi
Au prins să vorbească' amîndoi,
Să-și treacă din vreme.

«Eu nu știu nimic ce-au vorbit,
Și-atîtea vorbiră de multe!
Dar n'a vrut în urmă s'asculte
Pădurea, căci tot a clătit
Din vîrfuri; iar norul de ciudă
Mai negru mereu se făcea,
Mereu și pădurea rîdea
Nevrînd să-l audă.

«Și-apoi, dup'o vreme văzui,
Că dînșii la ceartă începură,

1) G. Coșbuc, «Fire de tort», p. 81.

Că norul tot spune din gură
Mai ştiu şi eu ce de-ale lui,
Tăcuse pădurea! Ah, mamă,
Aşa de puţin a tăcut!
Şi-apoi cu mînie-a 'nceput
Deodată să geamă.

«Stejarii cu hohot isbeau
Adînc răsvrătita coroană,
Iar norii 'n văsduhuri în goană
Cu urlet de groază veneau.
Ah, mamă, ce luptă cumplită!
Şi 'n urmă 'n văsduh se făcu
Aşa de 'ntunerec! Şi fu
Noaptea sosită.

Şi-auzi-i tu, mamă, cum gem?
Prin noapte se bat a perire,
Ca orbii, se bat în neştire!
Dar codrul e slab şi mă tem
Că poate să-l bată duşmanul!
Eu nu vreau să fie bătut;
Eu codrului vreau să-i ajut,
Să-l apăr sărmanul!»

Şi mila m'alungă spre prag;
Tu, mamă, m'opreşti zîmbitoare:
«E codrul voinic şi nu moare!
Iar Domnului codru-i drag
Şi-l apără Domnul!» Mi-e ruptă
Puterea, şi 'n urmă mai rar:
«Aş vrea pe fereastră măcar
Să-i văd cum se luptă!...

Mă culci. Şi n'am pace 'n pat.
Sărmanul meu codru! Şi 'ntr'una
Tot creşte năprasnic furtuna
Şi codrul e singur lăsat!
Un trăsnet îmi sperie somnul;
Pe perne eu capu-mi ridic:
O, codru e mult şi voinic
Şi-l apără Domnul!

Tîrziu e, și-opaițu-i stins.
E liniște 'n casă. Afară
E rară și 'ntr'una mai rară
Vuirea — și somnul m'a prins.....
Eu țin ca un frate cu tine,
Ridică tu tabăra ta,
Tu, codrule, nu te lăsa
Și luptă-te bine.

Și-a doua zi, cînd îmi văzui
Iubitul meu codru 'n picioare,
Și cerul albastru cu soare,
De chiote — abea mai putui!
Rîdea fericită pădurea,
De luptă nimic nu-i păsa:
Privea către cer și cînta
Gândindu-se-aiurea! —

Așa era omul primitiv, aplicat a personifica toate lucrurile și mai ales fenomenele naturii, care aveau o puternică influență asupra lui. Necunoscător de legile și causele fenomenelor, redus la propria sa experiență, care se cîștigă tîrziu și cu greu; desarmat și pururea amenințat de pericole reale și de pericole închipuite, creațiuni ale propriii sale fantasii înarmate; — cînd vedea omul primitiv uraganele, cutremurile de pămînt, întunecimile de soare și de lună și chiar fenomenele normale, ca răsăritul și apusul soarelui, tunetele, fulgerile și căderea trăsnetului, impresiunile ce-i făceau aceste fenomene neînțelese de el, erau pentru el mult mai vii și mai puternice de cum le simțim noi; și poesia lui, care coprindea întreagă religiunea pe atunci, era cu atît mai serioasă, mai sinceră și mai adînc simțită.

Cea mai veche carte de poesie este Rig-veda, o colecțiune de himnuri religioase, adresate fenomenelor naturii de către poporul Ariilor, între anii 1500 și 1200 înnaintea erei creștine, pe cînd Ariii trăeau ca păstori pe

platoul Iranului și pe urmă la poalele de apus ale munților Himalaia, în India, ca agricultori, în lupte continue cu indigenii Indiii, pînă cînd au cucerit întreaga Indie. Cînd acest popor deveni stăpînul Indiii și primi o organisațiune teocratică, sub supremația castei preoțești a brahmanilor, aceștia adunară toate tradițiunile religioase ale poporului, le scriseră pe foi de finic și le numiră *Veda* adică *cunoștință* sau *știință*. Sub numele de *Rig-Veda*, *știința sfîntă* sau *știința himnurilor de laudă*, sau, cum am zice noi, *sfînta scriptură*, ele deveniră originea și fundamentul religiunii și filosofiii indiane și, în acelaș timp, cel mai vechiu isvor de studiu pentru originea limbii și, prin ea, a istoriii acelor timpuri anteistorice. [1])

«Veda, — zice Max Müller, — este autoritatea supremă a religiunii brahmanilor. Toate operile, legile lui Manu, cele șase sisteme ortodoxe de filosofie, Purâna sau istoriile legendare ale Indiii, toate își trag autoritatea din acordul lor cu Veda. Veda singură este numită *Scruli* sau *revelațiune*; toate cele-l-alte, deși au un caracter sacru, n'au dreptul decît la titlul de *Smriti* sau *tradițiuni*. Brahmanii au inventat argumentele cele mai

1) *Veda*, este acelaș cuvînt, care-l aflăm în grecescul οἶδα „*știu*", și în englesul *wise* «înțelept», *wisdom*, «înțelepciune» și *towit*, «a ști». Acest nume se dă în comun la patru colecțiuni de himnuri, numite în special: *Rig-Veda*, *Yagur-Veda*, *Sâma-Veda* și *Athar-Veda*; însă pentru obiectul ce ne propunem, adică pentru studiul desvoltării celei mai primitive a ideilor religioase în India, singură adevărată este Rig-veda.

«Cele-l-alte colecțiuni, numite asemenea *veda*, dar care nu merită acest nume, precum talmudul nu merită numele de *biblie*, se compun mai ales de estracte din Rig-veda, precum și de formule pentru sacrificii, pentru farmece și descîntece.» *Max Müller*, Essais sur l'histoire des religions, p. 11.

subtile, ca să stabilească originea divină a Vedei și autoritatea sa absolută. Ei susțin, că Veda a existat înnainte de începerea timpului, că a fost revelată de Brahma (zeul suprem al religiunii brahmane) și a fost încredințată unor înțelepți divini, curați de păcate omenești, numiți Rishi.

...Și pentru a întîmpina ori-ce obiecțiune, brahmanii au inventat o serie întreagă de înțelepți, cei d'întîiu deplin dumnezeești; cei de al doilea rînd, trei părți zei și o parte oameni, cei de al treilea rînd, pe jumătate zei jumătate oameni; cei de al patrulea trei părți oameni o parte zei, și cei din urmă, deplin oameni.[1])

Adevĕrul este, că himnurile Rig-vedei sînt compuse în limba primitivă a Ariilor, din care s'au născut mai tîrziu limba literară a Indiii, numită sanscrită și toate limbele indo-europene.

Autorii lor erau părinți de familie, mai ales aceia, care aveau darul inspirațiunii poetice. Numele acestora se păstra prin tradițiune orală și urmașii lor le consacra un cult religios asemenea zeilor.

La început, cînd Ariii, nume care însemnează «venerabili», «nobili», «bravi», nu erau organisați în societate, ci trăeau în triburi ca păstori și, în parte, ca agricultori, și emigrau dintr'un ținut într'altul pe cîmpiile Iranului, ei n'aveau preoți, nici dogme religioase; recunoșteau însă și adorau o putere cerească, de la care credeau că atîrnă soarta și viața lor, și însă-și existența lumii.

Această putere era pentru ei natura cu feluritele ei fenomene, plăcute, sublime și binefăcătoare sau amenințătoare și pline de groază. Aerul, cu vînturile și vijeliile

1) *Max Müller*. Essais de Mythologie comparée, p. 345.

sale, norii, cerul înstelat, zorile dimineții, amurgul serii, lumina înveselitoare a zilei, tot ce se mișcă, tot ce avea asupra-i un efect bun sau rău, erau pentru omul primitiv ființe vii, superioare lui prin puterea lor. Însă obiectul iubirii și adorațiunii sale era, mai presus de toate, lumina, și soarele, care este isvorul luminii. Acestora le aducea el de preferință daruri, le înnălța rugăciuni și cîntări de laudă ca, de exemplu, următorul himn adresat zorilor:

«Auroră, vino glorioasă, și urcă-te în cer strălucitoare de lumină! Fie, ca vacile cerești cu părul roșu, [1]) să te aducă la casa părintelui de familie, care-ți oferă aceste libațiuni.

«Auroră, fiică a cerului, pe acest car fericit și măreț care te poartă, vino astăzi în sînul unei familii gata a te onora cu sacrificiile sale.

«O strălucită Auroră, pasărea, omul, quadrupedul, la reîntoarcerea ta pe cer, vin întru întîmpinarea ta din toate părțile.

«Tu radiezi și strălucirea ta se comunică universului. Auroră, fiii lui Caniva doresc favorile tale și te invoacă prin himnurile lor» [2]).

Fără adăpost sigur, fără organisare socială, fără mijloace îndestulătoare de apărare, ignorant, în mijlocul naturii îmbelșugate și mărețe a orientului, frumoasă și înfiorătoare în acelaș timp; cea mai adîncă impresiune o făcea asupra omului primitiv, de o parte, întunerecul nopței, care ascundea în sînul său fiarele sălbatice, pentru el tot atîtea ființe misterioase și rele, și de multeori vijeliile și uraganele pustiitoare; de altă parte, lumina focului și a zilei, care alungă întunerecul cu prăpăstiile

1) Sînt norii, care se înroșesc la apropierea zorilor.

2) Rig-Veda, trad. de *A. Langlois*, p. 212.

lui și readuce siguranța și veselia. Pentru aceea, fundamentul tuturor religiunilor vechi ale orientului este contrastul între lumină și întunerec. Nimic nu este mai plăcut pentru om decît lumina, și nimic mai fioros decît întunerecul. Iubirea de lumină și frica de întunerec sînt cele d'întîiu și cele mai statornice simțiminte omenești, cum observă E. Véron, vorbind despre acest obiect [1]); și ele sînt mai vii la copii decît la adulți, și la popoare în starea primitivă, decît mai tîrziu; și cu atît mai puernice trebueau să fie aceste simțiminte în natura Asiii, impunătoare prin mărimea și puterea uriașă a fenomenelor și productelor sale.

Primul zeu al Rig-vedei este Indra sau zeul luminii. El este cerul luminos, este însă-și lumina, care umple universul. El a creat lumea și o creează prin o luptă neîncetată în contra nopții, care caută s'o nimicească.

Lumina și întunerecul sînt pentru Aria ființe vii, însă ideea lui despre ele este încă confusă. Prin lumină el înțelege mai întîiu lumina zilei, a cărei locuință era de sigur în soare; însă prin analogie el are aceeași iubire și veneratiune pentru focul, care-l luminează și-l încălzește noaptea, pentru zori, pentru amurg și pentru tot ce lucește. Sub ideea de întunerec el cuprinde de o potrivă noaptea și norii întunecoși, care răpesc omului lumina. Și fiind-că nu înțelegea legile naturii, de cîte-ori seara, sau la apropierea unei furtune și mai ales la eclipse de soare și de lună, vedea lățindu-se întunerecul, Aria era chinuit de o frică continuă, ca nu cumva această biruință a întunerecului să fie decisivă și Indra să nu se mai reîntoarcă, să dispară, și lumea să rămîe

1) *E. Véron*, Superiorité des arts modernes, sur le arts anciens, p. 58.

învelită într'o noapte eternă, care ar fi sfîrșitul ei. De aci cîntecele sale de jale și disperare la apropierea nopții, și strigătele de bucurie și entusiasm la revărsatul zilei și la ivirea soarelui pe cerul senin.

Din aceste două concepțiuni nebuloase de întunerec și lumină, se desfășurară cu timpul ideile mai multor divinități. Așa fură divinisate pe rînd soarele, luna, zorile, amurgul, vînturile care alungă norii, cerul de noapte sau *Varuna* (οὐρανός), și focul sacrificiului.

Intre toate divinitățile trei erau adorate ca principale: *lumina*, *soarele* și *focul*, sub numele de *Indra*, *Surya* și *Agni*. Cele-l-alte divinități și anume: *Usha* sau zorile, *Maruts* sau vijeliile, *Rudra* sau vîntul, *Vayou*, aerul, *Varuna*, cerul de noapte, *Prisvi*, *Prithidi* sau *Aditi*, pămîntul, *Ap*, apele, *Nadî*, rîurile, erau privite ca divinități inferioare, în serviciul zeului luminii; și de multe-ori se cuprindea sub numele general de *Devas* [1]), spirite luminoase.

Dar fie-care din aceste divinități se privea de cei ce o invocau, ca supremă și nemărginită în puterea sa. Așa, Agni, focul, e numit «stăpînul universului», «domnul oamenilor, regele înțelept, tatăl, fratele, fiul, amicul omului». Și toate puterile și toate numele altor zei sînt atribuite înadins lui Agni. Insă, deși Agni e înnălțat așa de sus, nimic nu se zice, care să poată atinge caracterul altor zei. Un alt himn ne zugrăvește pe Indra ca cel mai mare din toți. «Zeii nu ajung pînă la tine, o Indra, nici oamenii; tu întreci în tărie toate creaturile». Un alt zeu, *Soma*, sacrificiul, este numit, «re-

1) Din aceeași tulpină se derivă cuvintele ζεύς-Διός; *Jupiter*, *Deus*, *Divus*, *Divinitas*; și alăturea cu ele *dies*, *diurnus*, *giorno*, *jour*, *zina*.

gele lumii, regele cerului și al pămîntului, învingătorul a toate».

Adresându-se lui Varuna, un poet zice: «Tu ești domnul a toate, al cerului și al pămîntului; tu ești regele tuturor, al zeilor și al oamenilor» [1]).

Această observațiune ne deșteaptă presupunerea, că fie-care familie și fie-care trib avea zeul său protector, pe care-l serba în himnurile sale; precum bună-oară la Romani fie-care familie, fie-care ginte, fie-care cetate avea zeul său, geniul său, care o patrona. Analogia acestui fapt există și la creștini, între care, mai fie-care își alege cîte unul din locuitorii cerești, ca patron al său. Era un fel de monotoism ca și la Evrei, care nu negau existența altor zei pentru alte popoare; însă considerau pe al lor ca cel mai puternic, mai cu seamă după-ce cultul naturii, practicat și de ei la început, se spiritualisă și după-ce soarele, dușmanul întunericului, a deveni înfricoșatul Iehova, vrășmașul vrășmașilor lui Israil.

Toate divinitățile Ariilor erau înzestrate cu puteri morale supra-umane, însă la început sub forme nehotărîte, misterioase. Figura lor omenească s'a desvoltat mai tîrziu și cu încetul în spiritul Ariilor, totdeauna sub chipuri uriașe și adesea-ori monstruoase și bizare. Antropomorfismul curat, plin de grație și frumusețe, apare numai tîrziu, în mitologia greco-romană.

Puterile naturii și mai tîrziu ideile abstracte se personificară după analogia figurii omenești. Crezînd omul cutare fenomen ca ființă vie, era natural să-i atribue formă, însușiri, acțiuni și arme, cum vedea între oameni. Cităm aci un frumos exemplu de antromorfisarea luminii

1) *Max Müller*, Essais sur l'histoire des religions, pag. 36 și următoarele.

după Eugène Véron, care, vorbind de Rig-Veda, explică atît de bine origina miturilor și ideilor religioase.

«Indra, personificarea luminii, este un corp imens, care umple tot spațiul dintre cer și pămînt și care la început n'are nimic omenesc decît mișcarea, a cărei idee e deșteptată prin dispariţiunea și reînturnarea alternativă a zilei. Insă, din clipa în care Indra e considerat ca dușman al întunericului, în contra căruia, el e pururea în luptă, el se înfățișează închipuirii sub figura unui războinic, acoperit cu o za de aur și înarmat cu săgeți de aur, imagini ale razelor luminoase, care pun pe fugă noaptea. Ca și războinicii, el este urcat pe un car, care e soarele și care-l poartă de la răsărit la apus ca și pe Dumnezeul luminos al psalmilor.

«Priveliștea uraganelor, atît de înspăimîntătoare în țările tropicale, deșteaptă ideea acestor lupte eroice, așa de adesea-ori celebrate, între zeul luminii și între balaurii sau uriașii sau titani, fiii pămîntului (*giganți*), care, din fundul văilor, ridică spre ceruri munți de nori, din înălțimea cărora cutează a declara războiu zeului ceresc. In contra acestor dușmani cutezători, razele ușoare, care sînt de ajuns lui Indra ca să alunge noaptea, devin neputincioase. El apucă atunci arma înfricoșată, care a făurit-o pentru el *Twacthri*, Vulcanul Ariilor, și fulgerul sfărîmă în bucăți membrele tiranilor aerului, al căror sînge udă pămîntul cu o ploae roditoare» [1]).

(Sfîrșitul în numărul viitor).

M. Strajanu

---

1) Lupta dintre zei și uriași (dintre puterile luminii și-ale întunericului) se află descrisă în bucățile *Tilotama* și *Bhima*, publicate aci și traduse din *Mahabharata* de d. Coșbuc.

Not. Red.

BHIMA

(din poema indiană MAHABHARATA)

Bhîma, cînd văzu că vine uriașul furios,
Cu privirea zîmbitoare s'a sculat încet de jos:

«Vii, să-mi turburi noaptea somnul? Ce voești? Ia seama bine!
Tu, scîrbosule, ai grijă, că stai piept la piept cu mine—
Dă năvală, ce? Ucide, dacă te cunoști voinic,
P'un bărbat, nu p'o femee! N'a făcut doar' rău nimic
Fata asta, nu, ci Zeii au făcut un rău, păgîne,
C'au lăsat-o să se nască fiind soră unui cîne!
Nu e proprie iubirea celor care se 'ndrăgesc,
Nu, Ananga e de vină, că săgeților-i lovesc
Totdeauna pînă 'n suflet — înțelegi tu ce-i iubirea?
Iată, soră-ta Hidimba, tu, spurcatule cu firea,
M'a văzut frumos și tînăr, și e veștedă de-amor:
Mă iubește 'nfricoșată! Tu, rușinea tuturor
Ucigașilor! Hidimba nu e 'ntru nimic de vină!
Vreai tu să ucizi o fată? Pentru ce? De ești jivină,
Prinde-mă de piept și 'nalță brațul tău asupra mea —
Hai, năprasnicule! Iute! Sînge astăzi nu vei bea!

Am sa te trimit la lama; capul tău în astă seară
Ți-l voiu despărți de munte, și-l voiu arunca afară,
Sfărîmat, ca de piciorul elefantului! S'o știi!
Și din corpul tău mînca-vor corbii lacomi, și vei fi
Hrană șoimilor sălbatici și șacalilor, tu cîne!
Pe toți uriașii voștri eu am să-i stîrpesc de mîne,
Ca să luminez pădurea, să vă scurm de prin locaș,
Procleți mîncători de oameni! O, de-ai fi mai uriaș
De trei ori, tu nu-mi scapi astăzi. Tu, asemeni unui munte,
Vei cădea — ce te ții tare, că ești de trei palme 'n frunte?
Cum p'un elefant îl prinde leul și-l doboară jos,
Te voiu dobori cu pumnul, tu nemernic păcătos» —

«Omule! Cine te pune ca să-mi aperi pe Hidimba?
Nu știu cum întorci săgeata: văd că 'ntorci băbește limba.
Dacă ești așa la faptă, precum ești la vorbă, hai,
Dă 'nainte! Stai și numeri ce virtuți frumoase ai
Și te crezi voinic, de nimeni nebătut, dar mie-mi pare
Că te 'nvăț eu astăzi minte, să cunoști pe cel mai tare
Dintre noi! Piticii ăștia pot să-și doarmă somnul lor —
Tu, nevrednice, pe tine vreau întîiu să te omor,
Babă! Și-ți voiu soarbe vesel sîngele, și-apoi voiu face
Și piticilor de colea tot așa! Mă crezi? Și-ți place?»

Și zicînd așa, s'aruncă, ridicîndu-și mînios
Pumnii peste cap — dar Bhima se ferește, și din jos
Prinde brațele robuste și le strînge cu putere —
Bhima cu dispreț zîmbește, Hidimb urlă de durere.
Și 'nspăimîntătorul Bhima, hărțuind pe uriaș,
Îl isbește fără milă îndărăt, trei-zeci de pași,
Ca p'un cerb mai tînăr leul. Și-acum Bhima năvălește.
Pînă' nu-și revine 'n fire uriașul, și 'ntre clește
Îi cuprinde pieptul sdravăn. Hidimb geme, dar stă drept.

«Nici-un sgomot!» strigă Bhima, «că-mi dorm fraţii şi-i deşteptă!»
Şi-amîndoi, tîriţi sălbatec unul d'altul, es afară;
Încleştaţi se mişcă 'n roată, un vîrtej de vînt de vară,
Arburi rup şi rup pămîntul, prăvălind în vale stînci,
Duc cu ei tufişuri smulse, sgomotos ei cad pe brînci,
Şi se 'nalţă iar muşcîndu-şi carnea de sub haina ruptă
Şi se svîrcolesc turbaţii ca doi elefanţi în luptă.

Deşteptaţi d'atita sgomot, principii 'n picioare sar —
Şi d'alături sta Hidimba. Leii văilor ei par.
Şi, văzînd pe mîndra fată, stau fără de suflet leii,
Că nu pot să-şi dee seamă de frumseţile femeii.
Cunti, vecinic fericită, o priveşte lung şi-apoi
Zice: Cine eşti tu? Spune, d'unde vii? Ce vrei la noi?
Eşti zeiţa vr'unui codru? Eşti o nimfă?» Şi-i răspunde
Cea de farmec dulce plină, nici un adevăr n'ascunde,
Şi le-arată cum se luptă cei puternici în zadar.

Nici n'a isprăvit ea vorba şi ca fulgerele sar
Principii cu arma 'n gură: Iudhitşira 'n sbor ca vîntul.
Ardjun după el, puternic de-afunda sub el pămîntul,
Şi Naculas şi vînjosul Sahadev — pe sub ştejari
Văd pe Hidimb şi pe Bhima: amîndoi şi iuţi şi tari,
Cum se prind unul pe altul, cum se 'ncleaştă 'n repejune.
Pulverea, ca fumul negru, peste luptători se pune
Îngropîndu-i; dar din norul pulverii răsar curînd
Ca doi munţi care se mişcă. Şi spre dînşi alergînd,
Ardjun strigă: «Frate Bhima! Stăi cu suflet o clipită
Pînă viu şi eu! Mi-e arma, precum ştii tu, obosită,
Dar şi 'n oboseala morţii cei viteji mai pot lovi —»
Şi de glasul lui puternic jalnic codru clocoti.
«Sahadev, pe lîngă mine! Naculas, tu stăi cu mama!
Pe din dos tu, Iudhitşira! Să-l trimitem azi la Jama!»

«Nu v'apropiați!» răgnește Bhima «stați pe loc privind!
Sînt d'ajuns eu unul singur! Lasă-mi-l acum să-l prind
Cum știu eu — așa! Din mînă nu mai scapi cu zile, cîne!»

Ardjun s'a oprit. «Știi, frate, că plecăm din codru mîne,
Trebue! Și lupta asta pînă cînd va mai ținea?
Cînd să te-odihnești, tu Bhima? Pentru ce-am întîrzia
Moartea procletului ăsta? Și tu știi că 'n fapt de seară
Sînt puternici uriașii și vicleni din cale-afară —
Lasă-mă măcar odată să-l ating pe placul meu!»
Și răspuns nu-i dete Bhima. Și-acum leul și mai leu,
Adunînd putere nouă dintr'a fraților venire,
Prinde pe Hidimb și-l strînge pînă l-a făcut subțire.

Și nerăbdător Ardjuna iarăși zice: Dă o dată
Și isbește-mi-l să-i crape inima lui cea spurcată,
Ori mă lasă să-i fac capăt eu mai bine, că eu sînt
Odihnit!» Și Wicrodaras, vînăt la acest cuvînt,
A scrîșnit și drept în aer ridicîndu-și sus povara
O isbește, ca pe mielul cel de jertfă primăvara.
Și puternic, ca și vîntul care 'n ziua cea d'apoi
Va clăti temeiul lumii și va face munții moi,
Bhima vînăt de mînie p'uriaș îl învîrtește
Și d'o sută de ori grabnic îl ridică și-l isbește.
Amorțit de trăsnet, urlă uriașul sugrumat:
Ca d'un sunet de chimvală sună codrul răsculat;
Apoi Bhima ia cadavrul și cu mîna-l rupe 'n două,
Mulțumindu-și ast-fel frații cu o biruință nouă.

G. Coșbuc.

PLEVUȘCĂ CEAPCĂNUL

(PRELUCRAT DUPĂ «LES FINESSES DE BOUCHAVANNE»)

PERSOANELE

PLEVUȘCĂ	UN CEASORNICAR
GURIȚĂ	SEVASTIȚA GURIȚĂ
TRAJAN SALEP	JOIȚA (servitoare)

Ușă în fund. Alte două uși la stînga (planul 1-iu și al 3-lea). Altă ușă la dreapta (planul al 3-lea). O fereastră la dreapta (planul 1-iu). Scaune — jețuri — canapea — covor pe scînduri. La dreapta o masă. Pe masă ziare și clopoțel.

SCENA I

JOIȚA, apoi SEVASTIȚA

Joița. — (singură la ușa din fund) Ce cauți?... Galoșii?... I-ai lăsat afară.... (venind în scenă). Ba bine că eră să-l las să intre în salon cu galoșii!.... (întorcîndu-se în fund) Ei?... i-ai găsit?... Da!... Călătorie sprîncenată.... Închide ușa....

Sevastița.—(Eșind din camera de la dreapta). Cu cine vorbești?

Joița. — Cu ceasornicarul.

Sevastița. — Care ceasornicar?

Joița. — Ăl care s'a mutat jos.... Nu știu cum îl cheamă...

A dres ceasornicul din sufragerie și i-am plătit doi franci... Mi-a spus că atît este taxa...

Sevastița. — N'a adus nimeni nici-o scrisoare pentru mine?

Joița. — (aducîndu-și aminte). Ba da.... o scrisoare și un pachet. (Luîndu-le după un scaun, i le dă).

Sevastița. — Uituco! Adu-le 'ncoace și du-te de pune masa... Acum se 'ntoarce și bărbatu-meu.

Joița. — Îndată! (Ese la stînga pe ușa 2-a).

SCENA II

SEVASTIȚA (singură)

Sevastița. — (Deschizînd scrisoarea). O scrisoare de la sorămea Anicuța... Iar vre-o nebunie! (citind) «Sevastițo dragă!... Bărbatu-meu horcăe.... atita odihnă mai am și eu!... Dacă vezi astăzi pe zulearul meu de bărbat, — și de sigur că ai să-l vezi — nu uita să-i spui, că am stat eri două ore la tine acasă — de la două pînă la patru... Sînt supărată foc!... Am aflat, la o sindrofie, că Costică Vulcan se însoară!... Un bărbat pentru care am vărsat atîtea lacrămi și am prăpădit atîta cerneală! Am să cercetez astăzi dacă e adevărat sau nu! — Prin urmare, îți trimit papucii la care cos și te rog pe tine să lucrezi la dînșii negreșit tocmai 15 rînduri și la trei ceasuri să mi-i trimiți înnapoi la mama acasă!... Te sărut dulce... Anicuța Plevușcă!»

Post-Scriptum. Cumpără lînă roșie numĕru' trei!» — (Ținînd scrisoarea în mînă). Ce nebunie!

SCENA III

SEVASTIȚA, GURIȚĂ, apoi JOIȚA

Guriță. — (care a intrat pe ușa din fund, fără să se bage de seamă). Ce, vorbești singură?

Sevastița. — (Ascunzînd scrisoarea). Ah! tu ești?..

Guriță. — Da!... Aveai treabă?..

Sevastița. — Nu!

Guriță. — Par'că citeai o scrisoare?
Sevastița. — Ai dori s'o citești și tu?
Guriță. — Nu!... Am o încredere oarbă în tine.
Sevastița. — Și știi că nu poți să te plîngi de mine.
Guriță. — Așa e... Uite, vezi... înnainte de a pleca, puteam să-mi poruncesc singur dejunul. N'am vrut... mi-am zis: «mai bine să am încredere în nevastă-mea... doar nu mă va lăsa nemîncat...»
Sevastița. — Bine ai făcut! (strigînd) Joițo!
Joița. — (intrînd la stînga, planul al 2-lea). Poruncîți!
Sevastița. — Gata e dejunul?
Joița. — Gata!
Sevastița. — (luînd pe Guriță de braț). Haide.... viu să-ți țiu de urît... și să lucrez...
Guriță. — Lucrezi la papuci... Nici nu te mai întreb pentru cine.... Am atîta încredere în tine, încît mi se pare că-i și simț în picioare. (intră la stînga).
Sevastița. — (către Joița). Să aduci cafeaua cînd o fi gata. (Ese la stînga).
Joița. — Prea bine!.
Salep. — (apare în fund și zărește pe slujnică, a parte) Oh!... slujnica! (dispare).
Joița. — (singură). Pînă la cafea mai e vreme!... să isprăvesc mai întîiu de scuturat salonul (luînd o măturică se uită pe fereastră). A început să plouă, mă duc să închiz geamurile din eatac. (Intră în camera de la stînga).

SCENA IV

TRAJAN SALEP (singur)

(Intră, se uită dacă este singur și intră încetinel. Calcă pe vîrful picioarelor, ține în mînă o umbrelă și un pardesiu plin de noroiu).

Jupîneasa nu mai este aici... Cucoana este acasă... boerul trebue să fi plecat la cantor... nu mai am nici-o grijă.... (privind împrejur cu sfială). Cine m'ar prinde aici, ar crede că sînt un pungaș sau un om amoresat.... Ei, nu e așa... nu sînt nici una, nici alta... mai întîiu, dacă aș fi un pungaș, aș fi un hoț.. și vă jur că sînt un băeat cum se cade.... al doilea

dacă aș fi amoresat veneam cu birja, nu pe jos... (privindu-și hainile) plin de noroiu pînă în gît, și cu umbrela leoarcă de ploae.... (vrea să pue umbrela pe nu scaun și nu îndrăsnește). Am venit ca să îndeplinesc o misiune morală.. (uitîndu-se împrejur)... însă primejdioasă, pentru că dacă aș da peste bărbat, miar veni cam greu să-i zic: «Domnule, am adus pentru Madame Guriță răvașele scrise de sora D-sale Anicuța Plevușcă cumnatului meu Costică Vulcan!» (scoate pe jumătate din buzunar un pachet cu scrisori). Iată-le scrisorile.... le am la mine... Cu toate că Costică Vulcan mi-e prieten și are slujbă grasă, odată cu capul nu i-aș fi dat pe sora mea Evghenița dacă nu se lepăda de satana... adică de cucoana Anicuța.... Mi-a tot cîntat el că scrisorile astea sînt niște mofturi.... de geaba!... Eu sînt băeat cinstit... un singur lucru am primit.... pentru că, după cîte mi-a spus Costică d-l Plevușcă e grozav de zulear, m'am gîndit să înnapoez nevestei sale scrisorile prin sora sa Sevastița Guriță.... Am ajuns pînă aici, acum nu mai am nici o grijă.... Jupîneasa e la stînga... cucoana la dreapta.....

Glasul Sevastiței. (se aude și clopotul) Joițo!...

Salep. — I-am auzit glasul.... bine ar fi să vie p'aici....

Glasul lui Guriță. — (se aude clopotul). Joițo!... Joițo!..

Salep. — (tresărind) Asta-i glas bărbătesc... A chemat slujnica... Imi vine să o șterg.

Glasul Joiței. — Acum! acum!.. (Intră la dreapta și se întîlnește nas în nas cu Salep).

Salep. — (încremenit) Ah!

Joița. — Ah! (se privesc amîndoi cu mirare).

SCENA V

JOIȚA, SALEP

Salep. — (încercînd să easă) Imi dați voe?

Joița. — (punîndu-se înnainte) Ce cauți, Domnule! (a parte) De unde mai ești și ăsta?

Salep. — Te căutam.

Joița. — Pe unde ai intrat?
Salep. — Am găsit ușa deschisă...
Joița. — Pe cine căutați?
Salep. — (obrăznicește) Pe Domnu' Ionescu.
Joița. — Nu șade aici...
Salep. — Se vede că m'am înșelat... Servus!... (ese repede prin fund și apucă la stînga).

SCENA VI

JOIȚA, apoi GURIȚĂ

Joița. — (la ușă) Servus, și du-te de te usucă la bucătărie. (întorcîndu-se în scenă) Mi-a murdărit tot salonul..
Guriță. — (intrînd la stînga, ușa întîia, și vorbind afară) Prea lucrezi mult..., nu e nici-un zor.
Joița. — Mă duc să aduc caleaua (trece la stînga).
Guriță. — Nu mai vreau... Dă-o cuconiței să o bea dumneaei, dacă poftește, adică dacă are vreme... N'a făcut alt-ce-va nimic la masă decît să lucreze... De geaba îi spuneam: «mănînecă... lasă lucru... n'am nici-un zor de papuci...» (uitîndu-se la ceasornic) Aproape unu', mă duc la cantor. Unde mi-este pălăria?... (Își ia pălăria, vrea să easă și se oprește văzînd pe Plevușcă, care intră prin fund. Joița ese la stînga).

SCENA VII

GURIȚĂ, PLEVUȘCĂ

Plevușcă. — (intră prin fund cu o umbrelă în mînă și un pardesiu cenușiu sub braț) Să vă fie de bine!... toate ușile de perete... bine vă păziți casa...
Guriță. — Ei Plevușcă!... Bună ziua, cumnate.
Plevușcă. — Salve!... In casă la tine poate să intre lumea ca la moșii! (Pune pe un scaun la stînga, în fund, pălăria, umbrela și pardesiul).
Guriță. — A uitat slujnica ușa deschisă; nu face nimic.
Plevușcă. — (venind în scenă) Să mă ierți, face foarte mult. Nu se știe cine poate intra în cuib.

Guriță. — Fricos om mai ești și tu .. N'ai avea încredere nici într o muscă...

Plevușcă. — Ei. s'a văzut muște. care sboară, cu cîte o bucățică de hîrtie atîrnată de codiță. N'am încredere în muște..

Guriță. — Dacă e așa, în locul tău, m'aș ține toată ziua după nevastă-mea.

Plevușcă. — Și să nici nu crezi că fac alt-fel.

Guriță. Atunci ce cauți aici? Pentru ce ai venit să mă vezi?

Plevușcă. — Credeai că am venit să te văz! Ce copil ești! Am eu vreme să fac visite?.. am altele pe capul meu... nu mă plimb de dorul lelii, cu mîinile în buzunar și umbrela sub braț.. Am alte treburi!..

Guriță. — Ce trebur.?

Plevușcă. — Îmi fac revisia... revi-ia din toate zilele. Verific pe unde a fost nevastă-mea eri..

Guriță. — Ce! n'ai încredere nici în nevastă-ta?

Plevușcă. — Ba da... însă vreau să-mi dovedesc mie, că bine fac de am încredere! In lumea asta nu e nimic sigur... Mie îmi treb esc dovezi... dovezi... Acolo e temeiu'! Spune-mi, ai văzut-o eri?

Guriță. — Pe cine?

Plevușcă. — Pe nevastă-mea... Pe Anicuța mea!

Guriță. — Nu!

Plevușcă. — (tresăriud) Nu! N'a fost aici dela 2 pînă la 4?

Guriță. — N'am văzut-o.

Plevușcă. — (foarte îngrijat) Am prins-o cu oraua mică... (scoate un portofoliu și citește) Mi-a spus că a fost la Madam Briol... așa e... m'am dus de am întrebat... a și poruncit o roche de 500 de franci, pe care am plătit-o.. Pe urmă la $12^{3}/_{4}$ a intrat la Capșa, și a mîncat prăjituri... Așa e... am fost și-acolo... am plătit și prăjiturile. Pe urmă, luîndu-mă după itinerariul meu, viu aici, te întreb dacă ai văzut pe nevastă-mea eri de la 2 la 4 la tine acasă, și îmi răspunzi: nu!

Guriță. — Îți mai spun încă o dată, că nu.

Plevușcă. — Va să zică m'a înșelat.

Guriță. — Adevărul e, că nu eram acasă

Plevușcă. — Ei, spune așa! Dar nevastă-ta acasă era?
Guriță. — Nu știu, zău!
Plevușcă. — (rizînd de milă) E însurat, și nu știe dacă a eșit nevastă-sa... mai mare ocară! Unde ți-este nevasta acum?
Guriță. — (trece la stînga și arată ușa) E în sufragerie... lucrează la niște papuci...
Plevușcă. — Ai pus-o și tu să lucreze?
Guriță. — Eu! Nici nu mi-a trecut prin cap!
Plevușcă. — Rău faci!... Ghergheful e liniștea căsniciii și siguranța bărbaților... Eu am pus pe nevastă-mea să lucreze la niște papuci. Am dus-o la mumă-sa cu un pachet de lînă și o bucată de canava, pînă de seară trebue să lucreze 15 rînduri... Cînd mă întorc acasă, verific cît a lucrat!.. Răspunde-mi, a văzut eri nevastă-ta pe Anicuța mea... da sau ba?
Guriță. — Stai să o chem și s'o întrebi tu singur.
Plevușcă. — Ascultă, să nu te apuci să-i faci semne
Guriță. — Știi că-mi pare rău! Ce, n'ai încredere nici în mine? (strigînd) Sevastițo! Sevastițo!

SCENA VIII

Sevastița. — (intră pe 1-a ușă din stînga, cu lucru în mînă) M'ai chemat?
Guriță. — Da, vrea să-ți zică Plevușcă bună ziua.
Sevastița. — Ah! (ascunde lucrul la spate)
Plevușcă. — (încet către Guriță, trecînd la mijloc) Nu-i face semne! (tare) Da, cumnățică dragă, am venit să vă văz în treacăt... să vă întreb ce mai faceți... Văd însă că ai treabă . mi se pare că lucrezi...
Sevastița. — Da... ca să-mi treacă de urît.
Plevușcă. — S'ar putea să văd și eu?
Sevastița. — Nu!... abia am început.
Plevușcă. — Ce lucrezi?
Guriță. — Niște papuci pentru mine.
Plevușcă. — Și mie îmi coase Anicuța o pereche. A!.. pentru că veni vorba despre Anicuța... (pîndind pe Guriță) mi se pare că n'ați văzut-o de mult.

Sevastița. — Am văzut-o eri.
Plevușcă. — Ah! (pîndind pe Guriță) Ai întîlnit-o?
Sevastița. — Nu! A fost aici.
Plevușcă. — Ah!... Dimineața mi se pare.
Sevastița. — Nu... La două... a stat cu mine pînă la patru...
Guriță. — Ei, vezi!
Plevușcă. — N'am sfîrșit!... A stat cu D-ta de la două pînă la patru!... Bine, foarte bine... Și ați stat de vorbă?
Sevastița. — Se înțelege!
Plevușcă. — Pe cînd stați de vorbă nu ți s'a părut ca și mie, că este zăpăcită, uluită, că stă pe ghimpi.
Sevastița — Deloc, a fost foarte veselă.
Plevușcă. — Foarte veselă? Ciudat lucru! Cînd e cu mine stă pe ghimpi.
Guriță. — Aș! ți se pare!
Plevușcă. — Nu... Trebue să descoper eu pentru ce stă pe ghimpi. Am să însărcinez pe soacră-mea să o descoasă!
Sevastița. — Sînt aproape două, să mă erți: trebue să mă îmbrac. Mă duc la mama... am să întîlnesc poate și pe Anicuța.
Plevușcă. — Da, o s'o găsești lucrînd pentru mine... am dus-o eu acolo!
Sevastița. — (către bărbatu-său) Nu te duci la cantor?
Guriță. — Ba da, chiar acum:
Sevastița. — (luîndu-l de mînă) La revedere! (Ese la dreapta).

SCENA IX

GURIȚĂ, PLEVUȘCĂ

Plevușcă. — (privind pe Guriță și dînd din umeri). Știi că ești nostim!
Guriță. — Pentru ce?
Plevușcă. — Spui nevestei tale că te duci la cantor?
Guriță. — Ei, și?
Plevușcă. — Faci două gugumănii în loc de una! Mai întîiu negustoria e prostie, pentru că trebue să ești regulat în toate zilele... la acelaș ceas... Eu m'am

lăsat de negustorie... sau dacă umblu după treburi, nu spui nevestei nimic .. Dacă-i spuiu că plec, mă întorc după cinci minute, mă prefac că am uitat batista sau bastonul... Numai în asemenea condițiuni este permis unui bărbat să se ocupe de treburi.

Guriță. — Poate, însă eu nu-ți semăn.

Plevușcă. — Atît mai rău! (Deschizîndu-și portofoliul). In sfîrșit, mi-am terminat ancheta .. toată ziua de eri a ești bine... nu mi-a rămas loc pentru puiu de bănuială.

Guriță. — Asta e meserie de salaor!

Plevușcă. — E meserie de bărbat, de bărbat, care ține la liniștea și la odihna sa!

Guriță. — Eu sînt foarte fericit așa cum trăesc!

Plevușcă — Fericit! Aș! Îți închipuești că ești fericit, însă n'ai nici-o dovadă despre fericirea ta.

Guriță. — N'am nici un zor de dovezi.. am încredere! Iată, azi cînd am intrat în salon, nevasta mea citea o scrisoare.

Plevușcă. — Bun!

Guriță. — Mi-a spus că era de la cusătoreasă...

Plevușcă. — Și tu.... ai crezut-o!

Guriță. — Se 'nțelege că am crezut-o, dacă mi-a spus.

Plevușcă. — N'ai alergat după probe?... Nu te-ai dus la cusătoreasă?

Guriță. — Eu?

Plevușcă. — (trecînd la stînga). Nu aleargă după probe.. și se crede fericit!.. Eu alerg după probe... Pentru cel mai mic fapt, care mi se pare nu anevoe de crezut dar chiar puțin încurcat, nu mă odihnesc pînă cînd nu-l descurc..... Spre pildă, mă cam băgase la bănuială tînărul Costi ă Vulcan, fiul proprietarului... mereu venea să mă întrebe, dacă nu fac sobele fum!... Sobele nu făceau fum, începuse însă să-mi easă mie fumul pe nas .. am făcut o anchetă serioasă... și am dovedit, că tînărul Costică Vulcan se însoară... Acum m'am liniștit.. am însă probe, că sînt în drept să mă inițiesc!..

Guriță. — Ca să ajungi la asemenea probe, îți faci într'una sînge rău.

Plevușcă. — Imi fac sînge rău .. însă sînt fericit.. Ai tu vre-un mijloc ca să te încredințezi dacă nevasta ta a plecat de acasă?

Guriță. — N'am decît s'o întreb.

Plevușcă. — Și-ți ajunge!.. Eu îi fac o cruce cu tibișir pe talpa de la cismulițe.

Guriță. — Bravo! Dar dacă pune galoși

Plevușcă. — (dîndu-și cu palma pe frunte). Vezi, la asta nu mă gîndisem! (strîngîndu-l de mînă). Îți mulțumesc!.. De acum înainte am să fac o cruce și pe galoși.

Guriță. — Ești smintit... Păcat că nu poți să însemnezi cu tibișirul și cismele oamenilor, care vin la tine!

Plevușcă. — La mine nu vine nimeni; așa înțeleg eu căsnicia!... Eu sînt ceapcăn; am o mie și o sută de clenciuri ca să dovedesc toate. Spre pildă, mă întorc acasă și întreb: «Pe cine caută domnul cu care m'am întîlnit în scară? — Care domn? N'a fost nimeni aici!» După chipul cum mi se răspunde, înțeleg îndată dacă mi se croește o minciună.. Eu sînt ceapcăn... Nu zic nimic... mă uit cum sînt așezate scaunele... mă uit dacă sînt ce-va urme pe covor... (zicînd aceste cuvinte, se apleacă și vede pe covor o urmă de pas. Schimbînd tonul). Ah!

Guriță. — Ce e.

Plevușcă. — (cu ochii pe covor). Se vede că tu nu-ți inspectezi covoarele.

Guriță. — Ce dor să le inspectez!

Plevușcă. — Bine.. bine! — Ți-a spus nevastă-ta dacă a fost astăzi cine va pe aici!

Guriță. — Nu!

Plevușcă. — Atunci, al cui este piciorul ăsta?

Guriță. — Care picior?

Plevușcă. — (arătîndu-i urmă). Piciorul ăsta plin de noroiu... Nu e nici al meu, nici al tău... al cui este?

Guriță. — De unde știu eu... A venit de dimineață ceasornicarul... o fi poate al ceasornicarului...

Plevușcă. — Te mulțumești cu poate... nu cauți probe?

Guriță. — Ei, m'ai plictisit! Vrei probe... ei stai că ți le dau îndată! (Sună și strigă) Joițo... Joițo...

SCENA X

GURIȚĂ, PLEVUȘCĂ, JOIȚA

Joița. — (intră pe a 2-a ușă de la stînga). M'ați chemat ?
Guriță. — Du-te de spune ceasornicarului să vie aici...
Joița. — A venit astăzi de dimineață.
Guriță. — Știu, însă vreau să-l mai văz o dată.. Dă fuga.
Joița. — Indată (Ese prin fund).
Guriță. — Ei, ești mulțumit ?
Plevușcă. — Da !
Guriță. — Mi-e rușine de tine .. Mereu cauți proba răului.
Plevușcă. — Te înșeli! Caută proba binelui; vreau să-ți dovedesc că acest picior nu este al unui om care n'are ce căuta aici !... Vreau să te liniștesc.
Guriță. — Nu înțelegi omule, că sînt foarte liniștit !
Plevușcă — Molțuri... Eu sînt sigur, că piciorul ăsta îți umblă prin cap !...
Guriță. — Iți jur că nu... Tu m'ai zăpăcit.
Plevușcă. — Ei, vezi .. Mărturisești singur că ești zăpăcit!...
Guriță. — Sînt prost că te ascu't... N'aș fi avut decît să întreb pe nevastă-mea...
Plevușcă. — Ferească Dumnezeu... Cercetările trebuesc făcute în lipsa părților interesate...
Guriță. — Bre ce om !
Plevușcă. — (privind urma). Da, ce să-ți spuiu... ăsta nu prea seamănă a picior de ceasornicar...
Joița. — (intră prin fund cu ceasornicarul). Poftim, intră !

SCENA XI

PLEVUȘCĂ GURIȚĂ, CEASORNICARUL, JOIȚA

Ceasornicarul. — (îmbrăcat cu haine sdrențeroase, cisme foarte late și mari). M'ați chemat.
Guriță. — Intră... intră...
Ceasornicarul. — Am potrivit astăzi dimineață toate ceasoarnicele...

Plevușcă. — Dă-te încoace... mai aproape... mai aproape. (îl aduce pînă la locul unde este urmă. Ceasornicarul încremenit, face ce i se zice).
Guriță. — Pune piciorul aici!...
Ceasornicarul. — Poruncă?
Plevușcă. — N'auzi, pune piciorul aici!
Ceasornicarul. — Pentru ce? (pune piciorul pe urmă).
Plevușcă.-(potrivindu-i piciorul). Mai 'nnainte... mai 'nnainte... Așa, nu mișca — (să pleacă amîndoi și măsoară piciorul și urma cu batista. Plevușcă și-a pus ochelarii).
Joița. — (a parte). Ce naiba fac?
Plevușcă. — (către Guriță). Ei?
Guriță. — Ei?
Plevușcă. — (sculîndu-se). Ei, nu e tot una... Ăsta e cu o palmă mai lung...
Ceasornicarul. — Ce palmă?
Plevușcă. — Bine... poți să te duci acum...
Guriță. — Îmi pare rău că te-am chemat de geaba. (Se coboară mai spre scenă, crezînd că ceasornicarul a plecat).
Ceasornicarul. — (întinzînd mîna). Doi franci... mă rog!
Guriță. — (întorcînd capul). Pentru ce?
Ceasornicarul. — Atît este tarifa.
Guriță. — Pipărată e.
Plevușcă. — Dă-i doi franci... și să se ducă.
Guriță. — (supărat). Poftim! (Ceasornicarul ese prin fund).

SCENA XII

PLEVUȘCĂ, GURIȚĂ, JOIȚA

Guriță. — Auzi doi franci ca să-și măsoare piciorul!..
Plevușcă. — Asta-i fleac... Vorba este, că tot nu știm a cui este piciorul.
Joița. — (venind la mijloc). Care picior?
Plevușcă. — (arătîndu-i urma) Uite... ăsta....
Joița. — Știu eu, al cui este...
Plevușcă și *Guriță.* — Tu!
Joița. — E al unui domn plin de noroiu, care a intrat aici astăzi
Plevușcă. — Un domn?

Guriță. — Plin de noroiu ?
Plevușcă. — (către Guriță). Ei !... ai văzut...
Guriță. — Ce fel de domn ?
Joița. — Un tînăr...
Plevușcă. — (către Guriță). Ai auzit... e tînăr...
Joița. — Intreba de domnu' Ionescu...
Plevușcă. — Pe tine te cheamă Ionescu ?
Guriță. — Par'că nu știi că mă chiamă Guriță...
Plevușcă. — (rîzînd, trece la dreapta). Nu vezi că nu se potrivește deloc...
Guriță. — (către Joița). Il cunoști cine este ?
Joița. — Nu... însă dacă poftiți să-l vedeți.. de un ceas se plimbă în fața dinnaintea casei cu umbrela în mînă...
Guriță și *Plevușcă.*—Dinaintea casei ? (se reped la fereastră).
Joița. — Nu în partea asta, în partea despre bucătărie...
Plevușcă. — (repede). Aide la bucătărie !
Guriță. — (urmîndu-l). Aide la bucătărie. (Es fuga dinpreună cu Joița pe a 2-a ușă de la stînga).

(Sfîrșitul în numărul viitor).

D. R. Rosetti.

INTRE VIAŢĂ ŞI VIS

Borné dans sa nature, infini dans ses vœux,—
L'homme est un Dieu tombé, qui se souvient des cieux.
Lamartine.

In zadar se duce noaptea şi pe urmă-i ziua vine ;
Cînd ştiu că 'ntr'această lume nu m'aşteaptă nici-un bine
Şi că ziua cea de azi are-a fi ca cea de eri :
Fără mîngăeri visate, fără nobile dureri...
Trist închid ochii mei iarăşi şi'ntr'un vis senin, profund,
Ca'n recoritoarea undă-a mărilor, eu mă cufund !..

Ce-aş căta 'n lumina zilei ? Ce-ar putea să-mi dee lumea,
Lumea strimtă şi săracă, ca să poată fi la culmea
Unui dor ce n'are margini, n'are formă, n'are scop
Şi-a 'nnecat nebunu-mi suflet ca un uriaş potop!..
Ce am, nu mă mulţumeşte; ce-aş mai vrea să am, nu pot;
Şi ce vreau... nu ştiu eu singur şi-mi lipseşte par'că tot !..

Voiu ca să mă pierd în noaptea blîndă-a tainicelor şoapte.
Sufletu-mi e un lunatec ce, în fie-care noapte,
Cînd e lună, rătăceşte, colo sus, pe cite-un nor
Şi'aţintind nemărginirea, într'un aiuratec dor,
Stă, contemplă şi visează altă lume cu alt traiu...
Par'că şi-ar aduce aminte c'a fost oare-cînd în raiu !...

Ah! mi s'a urît atîta cu o lume îmbătrînită!
Loc nu-și află al meu suflet; inima-mi cea obosită
Bate'ncet, nepăsătoare; ochiul meu, cel săturat
De aceea-ce de-atîta timp revede ne'ncetat,
Cată alte orizonturi pe un cer posomorît...
In zadar... cu-această lume ah! atît mi s'a urît!

Fii tu... fii tu spectatorul ani și ani întregi, într'una,
Unei comedii multiple și aceeași totdeauna,
Comică pre cît sinistră — scena ei fiind un glob —
Și pe care-o joacă omul, al Fatalității rob,
Făr' de scop, făr' de credință, fără sufletesc avînt
Și vei zice: —«Ce absurdă este viața pe pămînt!..»

Poate să fi fost vr'odată omenirea fericită,
Intr'o lume de tot nouă, unde ea nici-o ispită
Nu avea de a cunoaște, nici ce-i bine, nici ce-i rău,
Și trăea în primitiva-i stare, fără Dumnezeu,
Inchinîndu-se la floarea și la fructu-i ce-o hrănea;
Ignorantă de mai bine, fără știre despre ea.

Poate chiar că, altă-dată, altul să fi fost avîntul
Muritorilor, cînd Zeii locueau cu ei pămîntul,
Și cînd s'a văzut, — din gluma gingașului zeu, Amor,
Zei 'ndrăgostiți cu-a noastre, noi îndrăgostiți cu-a lor
Și din dragostele-acestea dintre noi și dintre ei,
Să se nască generații de eroi și semi-zei!

Dar d'atunci, de cînd bolnavii mari ai vremilor trecute
Ne-au prescris regimul macru al vieței lor perdute
In extatice vedenii, — ei din lume au făcut
Un trist purgator al vieței între raiul cel perdut
Și infernul ce ne-așteaptă: din ai vieței îndrăgiți
Epicurieni, făcut-au numai niște ipocriți!...

Lume-așa nu voiu! De-aceea îmi creez lumi ideale
Cînd pe-o sferă, cînd pe alta... Și privesc apoi cu jale,
Cum se spulberă 'n văsduhuri d'al realității vînt!..
Eu, Icar, cu-aripa frîntă, cad atunci iar pe pămînt;
Sufletul sdrobit îmi este în căderile ce fac:
Intr'ast chip sărmana viață n'o trăesc,— mai mult o zac!

N'am umblat prin ceruri numai; am trăit mult timp în lume
Și visînd, credeam în visuri; și la ori-ce mare nume,
Trîmbițat de Nemurire, tresărea sufletul meu.
Dar eu n'am făcut nimica: nimic bine, nimic rău,
Nimic mare!.. Poate c'astfel ursitoarea mi-a vrăjit:
Ca să fac ce-va pe lume chiar dorința mi-a lipsit.

Este o fatalitate oarbă, fără îndurare —
— Beat pilot ce cîrmuește vasul pe turbată mare —
Este una mai cu seamă pentru acel făr' de noroc,
Ce-i stă 'n cale la tot pasul și pîn' moare-l ține 'n loc!..
N'am făcut nimic,—nu-mi pasă!.. Dar adesea mă 'ntreb eu:
Nu-i păcat d'această lume s'aibă—ast-fel de Dumnezeu?..

Dar eu nu mă plîng de soartă... nu, și nu mă plîng de mine:
De la mic pînă la mare toți, dar toți, sîntem victime.
Cîte stele rătăcite un moment lucesc pe cer,
Apoi lunecînd d'odată pe-o cărare de foc... pier!
Nezărit voesc a trece, printre-atîți falși semi-zei,
Și de gloriile lumii, și de rușinile ei.

Și ce-i gloria în lume?.. Mai adese-ori o crimă.
Iar rușinea e o pată ce pe frunte se imprimă
Și pătata frunte totuși nici că s'a simțit mai grea:
Am văzut eu frunți d'acestea multe în viața mea;
Am văzut și glorii încă strălucind prin foc și fer...
Globul sîngera și plîngeri se'nălțau spre surdul cer!...

Ce cat eu atunci în lume ? Cine m'a adus aice
Și m'a osîndit la munca unei vieți neferice,
Printre toți nefericiții lumii, fără ca să știu :
Ce m'așteaptă ?.. Ce m'așteaptă dincolo d'acest chin viu ?..
M'am trezit pe țărmul vieței, vesel pe cît și mirat!..
Cînd putuiu ca să-mi dau seamă de ce sînt... am blestemat!..

Totuși sînt ce'ntr'astă lume află fericirea vieții
Intr'o mucedă comoară... Curs'au anii tinereții
Ingrășindu-se comoara, iară tu, sgîrcit, slăbind ;
Ai trăit o viață 'ntreagă, sărăcia suferind,
Tu, bogatul,— tu, stăpînul singur al unei comori...
Zi cu zi ai strîns, acuma fă ce-va mai bine — mori!

Sînt care trăesc prin inimi — și-s' nebuni de o femee,
Sînt care trăesc prin creeri — și-s' nebuni de o idee.
Din ființi devin ei umbra umbrei ce tot urmăresc,
Și uitîndu-se pe dînșii, în năluca lor trăesc :
Nu mai văd în ei s'afară decît numai forma ei...
Fie ; viața lor e plină... Fericiți nebuni sînt ei!

Sînt — și-i partea cea mai mare — ce trăesc pentru nimică.
Și cît e de larg pămîntul umblă, tropotă, furnică
Ca pe-un cîmp avid o turmă de nefericite oi :
Ei n'au doruri nesfîrșite... au abea niște nevoi!
«Ferici cei săraci cu duhul, — zis-a cel mîntuitor, —
«Căci a lor e 'mpărăția cerurilor...» Fie a lor.

Dar eu, care port un suflet cu dor de nemărginire ;
Eu, ce-aș vrea să las pămîntul, și, ființă d'altă fire,
Să cutreer Universul plin de lumi și plin de sori,
— Universul fără margini, viața fără de strîmtori, —
Ce cat eu aici în lume ?!.. Cine-aice m'a adus ?..
Pașii mi se 'nfig în tină, pe cînd ochi-mi cată sus!..

«Innainte!.. înnainte!..» Strigă soarta omenească.
Imbrîncit tot înnainte, omul cată să păşească
Prin miseriile vieţei, cînd sperînd, cînd desperat;
Unii mers'au pîn'în capăt, alţii calea şi-au scurtat...
Eu aştept să bată ceasul mîntuirii cei de veci
Să mă sting într'a Nirvanei adîncimi senine, reci.

TH. ȘERBĂNESCU

MORAREASA ȘI CORREGIDORUL

de ALARCON

(Urmare)

XXIII

Steaua lui Dihor

Să mergem înnaintea lor, fiind-că noi călătorim pe un cal înțaripat și ne ducem mai repede ca toți.

Dihor se și întorsese la moară. El căutase de geaba pe se*nn*a Frasquita în toate stradele orașului.

Alguazilul șiret se oprise în treacăt pe la palatul *corregimientului*, și aci i se păru că toate sînt în bună pace.

După cum era obiceiul, de cîte ori magistratul suprem al orașului se afla în vr'o cercetare, porțile palatului erau deschise ca și în mijlocul zilei. În capul scării și în sala de audiență alguazilii de serviciu așteptau pe șeful lor. Văzînd pe Dihor, doi-trei din ei se ridicară și întrebară pe decanul și superiorul lor imediat:

— Înnălțimea sa o să se întoarcă curînd?

— Nu cred; fiți liniștiți. Am venit să văz ce mai e nou pe aici

— Nimic.

— Și se*nn*ora?

— S'a și retras în odăile sale.

— N'ați văzut... o femee trecînd pe aici mai adineauri?

ŞCOLA DE OFIŢERI 13 IUN 65 BIBLIOTECA

— Nici ţipenie de om n'a venit toată noaptea.

— Atunci să nu lăsaţi pe nimeni să intre ori şi ce v'ar spune... aţi auzit? Ba din potrivă: cine o veni să întrebe de se*n*norul sau de se*n*nora să-i puneţi mîna în piept şi să mi-l trîntiţi la păstrare.

— Mi se pare că astă-seară e vînătoare nu glumă, întrebă unul din alguazili.

— O urmărire majoră? adăogă altul.

— Majusculă! respunse Dihor lăfăindu-se în vorbă. Dacă noi înşi-ne, Corregidorul şi cu mine, facem urmărirea... apoi... nu e lucru de glumă. Ei! acum.. cu sănătate şi pază bună!

— Dumnezeu să v'ajute, se*nnor* Bastian, respunseră cu toţii.

— Steaua mi se întunecă, îşi zise Bastian Dihor, eşind din *corregimiento*. Mă păcălesc şi muerile! Morăreasa în loc să vie încoa s'a dus după bărbatu-său... Vai de tine Dihor! ţi-ai pierdut mirosul?

Tot vorbind ast-fel singur, ajunse la moară.

Nu de geaba se plîngea alguazilul că nu mai are nasul de copoiu, fiind-că nici prin gînd nu-i trecu că cine-va stă ascuns în bălării. nu departe de drumul pe unde trecea el. In schimb, acest om îşi zise cum era la adăpostul mantalei sale cărămizii:

— Păzeşte Pablo! — Iată pe Dihor că vine... Să nu cumva să te vază.

Era *tio* Lucas tiptil ca corregidor. El îşi urmă drumul spre oraş, repetînd din cînd în cînd grozava sa frasă.

«La urma urmelor şi nevasta Corregidorului e destul de frumuşică!».

Dihor trecu, dar nu-l văzu, şi prefăcutul magistrat îşi urmă călătoria.

Poliţistul peste puţin intră în moară, după cum am şi spus.

XXIV

Reacţiune

Corregidorul era tot în pat, aşa cum îl văzuse *tio* Lucas prin gaura cheii.

— Cum am înnăduşit Dihor! Nici vorbă că am scăpat de o boală!... strigă el văzîndu-şi alguazilul în uşa eatacului. Şi se*nn*a Frasquita? ai întîlnit-o? n'ai adus-o îndărăt? —A vorbit cu se*nn*ora?

— Morăreasa, se*nn*or, răspunde Dihor cu plînsul în glas, morăreasa m'a păcălit ca pe un nerod. In loc să se ducă în oraş.. s'a dus după bărbatu-său în sat. Să-mi erte Excelenţa voastră prostia asta.

— O! foarte bine, bravos, zise Madrilesul cu ochii plini de răutate. Am scăpat atunci! Pînă ce să nu se facă ziuă, *tio* Lucas şi se*nn*a Frasquita au să călătorească, legaţi cot la cot, spre închisorile Inquisiţiii O să le putrezească oasele acolo şi n'or să mai aibă cui spune întîmplările din noaptea asta. Adu-mi hainele, Dihor, că se vor fi uscat. Adu-le şi ajută-mi să mă îmbrac. Amoresul lasă loc corregidorului!

Dihor se dete jos în cuhnie ca s'aducă hainele.

XXV

Respect regelui!

In vremea asta se*nn*a Frasquita, se*nn*orul Juan Lopez şi To*nn*uelo îndemnau către moară. Ei sosiră cu puţine minute după Dihor.

— Loc, să intru eu întiiu! — strigă secătura de alcad;—nu de geaba sînt eu Stăpînirea. După mine To*nn*uelo. Tu, se*nn*a Frasquita, s'aştepţi aci la uşă pînă ce voi trimite să te cheme.

Şi în adevăr, se*nn*orul Juan Lopez intră singur în curtea cea umbrită de boltă. N'apucase să facă ciţi-va paşi, cînd zări un om, aproape cocoşat, îmbrăcat ca şi morarul, cu o vestă scurtă şi cu pantaloni de postav cenuşiu, cu cingătoarea neagră, cu ciorapii albaştri, cu şapca murciană şi cu ipingeaua pe umeri.

— Iată-l! strigă alcadul. In numele Regelui!... dă-te, *tio* Lucas!

Omul cu şapcă se întoarse spre moară.

— Dă-te! strigă To*nn*uelo, repezindu-se după el.

El îl apucă de piept şi îi dete un picior în spate, de-l făcu să muşte pămîntul.

In vremea asta un fel de fiară sălbatică se repezi la To*nn*uelo, îi înfipse mîinile în cingătoare şi îl tîrî pe lespezile bătăturii, cărîndu-i la pumni.

Era se*nn*a Frasquita, care striga :

— Ho(ule ! nu-mi omorî bărbatul !

In momentul acesta un nou individ veni cu o măgăriţă după el; acesta se puse între ei, dînd mai mult ajutor lui To*nn*uelo.

Era Dihor. El luase pe alguazilul rural drept D. Eugenio de Zu*nn*iga şi de aceea zicea într'una morăresei:

— Se*nn*ora, nu da în stăpînul meu ! O apucă apoi de umeri ş'o sili să-i dea drumul.

Se*nn*a Frasquita, prinsă între doi vrăjmaşi, începu să-i care la pumni lui Dihor în stomac, cu atîta furie, că-l trînti pe spate cu gura căscată, cît era de largă.

Numărînd erau patru care măsurau pămîntul.

Se*nn*orul Juan Lopez avea destul de lucru să ţie trîntit la pămînt cu picioru în piept pe cel pe care-l credea dînsul că este *tio* Lucas.

— Gardu*nn*a! ajutor! — Respectaţi pe regele! Eu sînt corregidorul ! urla acesta, cu adevărat strivit sub talpa groasă a imineilor secăturii de alcad!

— Corregidorul?... Adevărat! zise se*nn*orul Juan Lopez în culmea mirării.

— Corregidorul!... repetară toţi cei de faţă.

Citeşi patru biruiţii se sculară de jos repede.

— La închisoare toţi! răcneşte D. Eugenio de Zu*nn*iga. Toţi! toţi la spînzurătoare!

— Se*nn*orul meu, se roagă alcadul îngenucheat, Excelenţa voastră să mă erte de ce i-am făcut... Cum era să cunosc eu pe Innălţimea voastră în hainele astea proaste ?

— Timpitule! dar nu-ţi dă şi ţie în gînd că n'aveam ce face... trebuea să mă îmbrac şi eu cu care mi-au eşit înnainte... Nu ştii că mi-a furat pe ale mele ? Nu ştii că o ceată de tîlhari, cu *tio* Lucas în cap...

— Minţi ! strigă Navaresa.

— Ascultă, se*nn*a Frasquita, zise Dihor luînd-o mai la o parte. Dacă nu faci cumva să dregi tu toate, ne-a

luat dracu'! Ne spînzură pe toţi, începînd de la *tio* Lucas.

— Dar ce e? întrebă morăreasa.

— Ce este!... Este că *tio* Lucas acum e în drum tiptil, în hainele Corregidorului... şi D-zeu ştie ce are de gînd!... poate vrea să intre în oraş... şi poate pîn' la patul Excelenţei sale se*nn*ora corregidora...

Alguazilul îi spuse în cîte-va cuvinte tot ce ştim noi.

— Isuse Christoase! strigă morăreasa. Bărbatul meu mă crede necinstită.. S'a dus la oraş, ca să-şi răsbune pe mine! — Să plecăm!... să alergăm la oraş şi să-i spune-ţi lui Lucas, că nu sînt vinovată.

— Repede la oraş! repetă Corregidorul, agăţîndu-se de coama unei măgăriţe. Să căutăm, mai înnainte de toate, ca omul acela să nu vază pe nevastă-mea şi să-i istorisească basmele lui născocite. Se*nn*or alcald, ia ţine-mi piciorul să mă suiu.

— Să ne ducem la oraş, da... zise Dihor, şi să dea D-zeu, se*nn*or Corregidor, ca *tio* Lucas, ajutat de costumul Segnoriii voastre, să se fi mulţumit numai să vorbească cu se*nn*ora!

— Ce spui nenorocitule! strigă D. Eugenio de Zu*nn*iga, — crezi tu că acela e în stare...?

— Să facă tot!... răspunse se*nn*a Frasquita.

XXVI

Ave Maria purissima! Trecut de miezul nopţii! Cer senin.

Aşa îşi ziceau mirate patrulele de noapte, în stradele vechiului oraş, cînd sosiră la poarta *corregimentului* morăreasa şi Corregidorul călări pe cele două măgăriţe, urmaţi de alcad călare pe catirul său şi de cei doi alguazili.

Poarta era închisă. Afacerile administrative par'că se suspendaseră cu desăvîrşire pe ziua de astăzi.

— Urîtă treabă! cugetă Dihor. El luă ciocanul, şi isbi de două ori în poartă.

Vremea trece şi nimeni nu se arată să deschiză.

Senna Frasquita era mai galbenă ca ceara.

Nimeni nu zicea un cuvînt.

Bum !... Bum !.. Bum !... loviturile se urmau una după alta în poarta sennorială. Cînd cei doi alguazili, cînd sennorul Juan Lopez, luau ciocanul... Dar zadarnic ! nimeni nu răspunde ! nimeni nu deschide. Nici muştele nu mai sboară pe la ceasurile astea.

Numai şopăitul havuzului aşezat la mijloc, în *patio* *) mai turbură tăcerea universală.

Minutele treceau... încet ca vecinicia.

In sfîrşit, — era aproape unul după miezul nopţii, — se deschise o fereastră din catul de sus, şi o voce femeească întreabă :

— Cine este ?

— Asta e glasul doicii.., şopti Dihor.

Eu sînt, răspunse D. Eugenio de Zunniga. Deschide!

Un moment de tăcere urmează.

— Şi cine eşti ? întrebă doica.

— Ce ! nu m'ai auzit ?... Sînt stăpînul tău... Corregidorul !

Din nou tăcere.

— Ce stăpîn !... ai rătăcit drumul, răspunse iarăşi femeea de la fereastră. Stăpînu-meu s'a întors acasă, mai bine d'un ceas, şi s'a culcat cum a venit. Du-te acasă şi lasă somnul să-ţi risipească tot fumul băuturii !

Fereastra se închise repede.

Senna Frasquita îşi acoperi faţa cu mîinile amîndouă.

— Slujnica dracului ! strigă Corregidorul cu o voce de clopot. N'auzi tu ? iţi poruncesc să deschizi poarta, că uite, sînt eu !... ori de unde nu, te spînzur!

Fereastra se deschise iar.

— Să vedem... zise doica, cine eşti tu care strigi aşa ?

— Sînt Corregidorul !

— Ai mai păcălit tu mulţi ca mine, nerodule ? Nu ţi-am spus că Excelenţa sa e acasă d'un ceas şi că eu l-am văzut cu ochii cînd a intrat în apartamentele se-

*) Curtea interioară.

*nn*orei. Ce crezi că-ţi poţi tu bate joc numai aşa de oameni? — Aşteaptă numa, şi ce-i lua doar al tău să fie.

In clipa aceasta poarta se deschise şi o ceată numeroasă de servitori şi de funcţionari se năpusti, spre cei care aşteptau, lovind în dreapta şi în stînga, şi strigînd:

— Să vă dăm noi corregidor! na, corregidor! beţivule! nătăraule!...

Resmiriţa începu pe întunerec... şi era o larmă ca în iad, în cît nimeni nu mai înţelegea. Corregidorul. Dihor, Se*nn*orul Lopez, To*nn*uelo, fie-care îşi luă partea lui.

Asta era a doua trînteală pe care o mînca Don Eugenio de pe urma aventurii sale nocturne, băşca de baea cea rece din zătonul morii.

Se*nn*a Frasquita stătuse la o parte, şi pentru întîia oară în viaţa ei plîngea....

— Luca! Luca! îngîna ea. Tu m'ai putut bănui pe mine! Tu ai ţinut pe alta în braţele tale!... Vai! nenorocirea noastră e fără 'ndreptare!...

XXVII

Post Nubile... Diana!

— Ce e larma asta? zise atunci o voce calmă, mîndră, dar melodioasă, venind de sus de deasupra combatanţilor.

Toţi ridicară ochii 'n sus şi văzură o femee 'n negru, rezemată de pălimarul balconului de la mijloc al palatului.

— Se*nn*ora! ziseră servitorii puind capăt ciomăgelii.

— Nevasta mea! îngînă D. Eugenio.

— Lăsaţi pe ţăranii aceştia înnăuntru... Înnălţimea sa corregidorul dă voe... adăogă nobila femee.

Servitorii se deteră la o parte, şi titularul de Zu*nn*iga, urmat de tovarăşii săi, intră înnăuntru şi începu să urce scările.

Nici-un criminal nu s'a suit pe treptele spînzurătorii cu pasul mai şovăitor, cu chipul mai perit de frică decît Corregidorul pe scara propriii sale locuinţe. Totuşi, un nobil egoism, teama desonoarei, începu să easă şi să plu-

teasca deăsupra tuturor sentimentelor nenorocitului Madriles.

— Mai înnainte de toate m'am născut Zunniga şi Ponce de Leon... Vai de cei ce vor fi uitat aceasta! Ii plîng de milă femeii mele, dacă o fi 'ntinat numele, pe care-l poartă!

XXVIII

O damă mare

Corregidora primi pe soţul său şi rusticul cortegiu, în salonul cel mare al guvernămîntului.

Ea era singură, în picioare şi cu ochii ţintiţi spre uşă. Era cu adevărat o damă mare, tot tînără şi frumoasă. Frumuseţea sa senină şi severă ar fi tentat mai mult penelul unui artist creştin, decît dalta unui sculptor grec. E îmbrăcată cu tot luxul şi severitatea îngăduită de moda din aceste vremuri.

Poartă o roche neagră de mătase strînsă pe corp, cu mînecile despicate şi ridicate; pe frumoşii săi umeri o dantelă albă; braţele sale admirabile se întrevedeau prin mitenele de mătase neagră. Ţinea într'o mînă un evantail foarte mare, adus direct din Filipine şi în ceal-altă o batistă de dantelă chitită în patru, cu o desăvîrşită simetrie. Mişcările sale arătau în tot noblete şi distincţie.

Această mîndră femee avea în ea ce-va dintr'o regină dar şi de stariţă; tuturor, cu care avea vre-o legătură, le insufla şi respect şi temere. In momentul acesta, eleganţa îmbrăcămintei, seriositatea sa proprie şi numărul luminărilor aprinse în sală arătau îndestul, că Corregidora voise să dea scenei acesteia o solemnitate teatrală. Se vedea că ţinuse să fie cît mai bătător la ochi contrastul dintre această ceremonioasă presentare şi bădărăneasca vulgaritate a aventurilor soţului său.

Această nobilă damă se numea Donna Mercedes Carillo de Alboroz y Espinosa de Los Monteros şi era fiica, nepoata şi strănepoata în a douăzecea generaţie a cuce-

ritorilor oraşului său natal. Deşertăciuni pămînteşti hotărîseră pe familia sa s'o mărite cu bătrînul şi bogatul Corregidor. Altmintreli, dac'ar fi fost să se facă după dorinţa nobilei fiice. ea ar fi ales fără îndoeală viaţa monăstirească, şi consimţise la unirea lumească numai din pricina dorinţei şi stăruinţelor părinţilor săi.

Sinul său dedese pîn' acum două odrasle tulpinii madrilese şi se spunea că al treilea astru era să răsară curînd pe orisontul vieţii.

Acum să ne urmăm povestirea.

XXIX

Dinte pentru dinte

— Mercedes! strigă Corregidorul cum zări pe nevasta sa. Voiu să ştiu numaidecît...

— *Tio* Lucas!... îl întrerupse Corregidora. Ce cauţi aici? Ţi s'a întîmplat vr'o nenorocire la moară?

— Se*nn*ora, zise furios Corregidorul, lasă acuma glumele!... şi mai 'nnainte de ce să-mi dau eu socoteala, voiu să ştiu dacă onoarea mea...

— Asta nu mă priveşte de loc. Ce... nu cum-va mi-ai lăsat-o mie 'n păstrare?

— De sigur, Doamnă, respunse D. Eugenio. Au nu sînt femeile depositarele onoarei soţului lor?

— Foarte bine, *tio* Lucas!... dar, nu e aşa? întreabă-ţi femeea despre asta. Iat'o, n'ai decît...

Se*nn*a Frasquita rămăsese în uşa salonului; ea scoase un gemet.

— Fă bine şi vino mai aproape, se*nn*ora; şi stai jos... zise Corregidora morăresei, şi cu mîna îi făcu semn să stea.

Ea însă-şi se duse şi se aşeză pe canapea.

Navaresa, bună la suflet cum era, pricepuse repede ce caracter mîndru avea această soţie trădată... poate de două ori! Ea isbuti să-şi înfrîneze firea ei iute şi să păstreze o tăcere respectoasă. De altminteri, Se*nn*a Frasquita, stăpînă mai întîiu pe ea, şi apoi ştiindu-se şi

nevinovată, nu era nicidecum nerăbdătoare şi nici nu simţea nevoe să se apere. Mai mult ar fi vrut — o, ba cît ar fi vrut! —să aibă ea pe cine să acuse... dar tocmai nu pe Corregidora. Nu! Cel cu care ar fi vrut ea să se socotească era *tio* Lucas, şi *tio* Lucas nu se arătase deloc.

— Se*nn*a Frasquita, repetă nobila damă, văzînd că morăreasa nu se urnise din loc, — te-am rugat să vii mai aproape şi să stai.

Invitaţia fu repetată cu o voce mai afectuoasă decît întîiu. Par'că Corregidora presimţise în ea o fiinţă, care nu era de loc demnă de dispreţ, dar care era poate tot atît de nenorocită că şi ea... da, ca şi ea, prin singurul fapt că cunoscuse şi ea pe Corregidorul.

Aceste două femei, deşi se puteau crede de două ori rivale, schimbară totuşi o privire de ertare şi de pace, iar inimile lor se înduioşară ca două surori care se recunosc.

Tot aşa se salută şi se oglindesc din depărtare zăpezile curate ale munţilor înnalţi.

Cu sufletul plin de o plăcută emoţiune, morăreasa străbătu salonul şi se aşeză pe colţul unui scaun.

Cînd trecuse pe la moară, gîndise, că poate să fie nevoe de făcut vre-o visită mai de seamă, şi îşi luase mantila de postav negru cu ciucuri lungi, care o prindea de minune.

Corregidorul în timpul acesta tacea. El tresări rău de tot, cînd Se*nn*a Frasquita scoase gemetul despre care am pomenit. Femeea aceasta par'că-l speria acuma, mai rău ca a sa proprie.

— Aide, *tio* Lucas, urmă Do*nn*a Mercedes, întorcîndu-se spre bărbatul său. Văd că ai venit cu Se*nn*a Frasquita... Spune acuma ce doreşti? ce ai vrut să zic, adineauri de onoarea d-tale?

— Mercedes! pe cuele sfintei cruci! strigă Corregidorul, ia seama! Că nu ştiu ce se poate întîmpla! Te jur, te jur să laşi la o parte gluma şi să-mi spui toti tot ce s'a 'ntîmplat aici în lipsa mea! Unde e omul acela?

— Cine?... Soţul meu?... Soţul meu se scoală... trebue să sosească numaidecît.

— Să se scoale?!... răcneşte don Eugenio.

— Ce te miri? Nu e deloc lucru de mirat. Unde vrei să fie un om cum se cade? Nici n'are unde fi decît în casa lui, la ceasul acesta, dormind, cum a lăsat D-zeu, lîngă femeea sa legiuită

— Merceditas, cugetă la ce vorbeşti, gîndeşte-te că lumea ne-aude, nu uita că sînt Corregidorul!..

— Nu umbla cu minciuni, *tio* Lucas; ce vrei să dau poruncă să te asvîrle la 'nchisoare, zise Corregidora ridicîndu-se.

— Eu! eu, guvernatorul oraşului în închisoare!...

— Guvernatorul oraşului, representantul Justiţiii, trimisul Regelui, răspunse mîndra femee cu o severitate, cu o tărie.... că vocea falsului morar fu 'nnăbuşită, Corregidorul s'a 'ntors acasă la ceasul cuvenit, ca să se odihnească după oboseala nobilă a datoriilor sale. El se odihneşte pentru ca mîine să aibă puteri nouă spre a apăra onoarea şi viaţa cetăţenilor, sfinţenia căsniciilor şi virtutea femeilor... ca să împiedice pe ori-care ar îndrăsni să intre prin ori-ce înşelăciune în eatacul soţiii altuia, surprinzînd cinstea, cînd e dată în braţele repaos sului, şi folosindu-se de puterea somnului ca să o întine.

— Merceditas! Ce cutezi tu să vorbeşti, şuieră Corregidorul printre buze şi gingii. Dacă s'a 'ntîmplat aşa ce-va în casa mea, atunci îţi spuiu, că tu eşti o nerușinată, o perfidă, o pierdută...

— Cu cine o fi crezînd că vorbeşte omul acesta? îl întrerupse cu dispreţ soţia nenorocită, uitîndu-se la toţi cei de faţă. Cine este nebunul acesta? Ce e cu beţivul acesta? Nu-mi vine să crez că ar fi cinstitul morar *tio* Lucas, deşi e îmbrăcat în costumul lui ţărănesc. Sennor Juan Lopez, urmă ea adresîndu-se alcadului rural, care avea o înfăţişare de tot sperioasă, crede-mă pe cuvînt că soţul meu Corregidorul s'a întors în acest palat mai bine de două ceasuri cu tricornul său de uniformă, cu mantaua-i roşie, cu spada de cavaler şi cu bastonul de comandant... Servitorii, alguazilii de faţă s'au sculat în sus şi s'au plecat în faţa lui şi jos şi 'n scară şi 'n sala de audienţe. Porţile au fost închise în urma sa şi, de atunci pînă aţi venit, nimeni

nu s'a mai strecurat sub acoperişul acesta. Nu e aşa? spune-ţi... vă rog!...

— Aşa e! Aşa e! răspunseră doica, funcţionarii şi servitorii. Aceştia, grămădiţi în uşa salonului, se uitau cu toţii la ceea-ce se petrecea.

— Atară! eşiţi afar' d'aici! strigă don Eugenio ca un turbat. Dihor! Dihor! Du-te de-i spînzură pe toţi nerușinaţii aceştia, care şi-au uitat cu cine vorbesc! La 'nchisoare cu ei! La spînzurătoare cu toţi!

Dihor rămase surd pe loc, ca un steiu de piatră.

— La adică, sennor, — mai zise Donna Mercedes cu glasul liniştit (căci teama ca nu cumva lucrurile să meargă prea departe, încît să nu mai aibă îndreptare, o făcu să s'arate cu mai puţin dispreţ faţă de bărbatul său) — să zicem că eşti don Eugenio de Zunniga y Ponce de Leon...

— Sînt!

— Ba mai mult: să zicem că eu am fost înşelată de un om îmbrăcat în hainele Corregidorului şi că a intrat în eatacul meu...

— Nelegiuiţi! strigă bătrînul şi vru să pue mîna pe garda săbiii, dar la cingătoarea morarului din Murcia nu era nici o sabie.

Navaresa îşi ascunse capul şi ochii arşi de foc sub mantilă.

— Să ne închipuim tot ce vrei... urmă Donna Mercedes, cu o neînţeleasă nepăsare. Dar d-ta, spune, ai avea dreptul să te plingi? Ai putea să-mi fii acuzator? să mă judeci, să mă osîndeşti ca judecător? Vii acuma poate de la biserică sau de la liturgie, ori te-ai spovedit?.. De unde vii aşa îmbrăcat precum eşti.... cu această sennora?... Unde ţi-ai petrecut mai mult de jumătate noaptea?

— Cu voea d-tale... o opri Navaresa, ridicîndu-se dreaptă în sus şi, venind către ei, se opri între Corregidora şi umilitul său soţ.

Acesta era tocmai să vorbească, dar rămase cu gura căscată văzînd pe Navaresa că se amestecă.

Donna Mercedes îi luă dar înnainte şi zise:

— Sennora, nu e nevoe să te osteneşti. Eu n'am

Reinv. 1968

nevoe de explicațiile d-tale. Iată cel care are dreptul să le ceară... Înțelege-te cu el!

In momentul acesta, ușa unei odăi de alături se deschise, și *tio* Lucas se arătă îmbrăcat în haine de corregidor, cu bastonul de comandant în mînă, cu mînușile, cu sabia, tocmai cum s'ar fi presentat în sala consiliului.

(Va urma)

Traducere de
NICOLAE BASILESCU

NU MĂ UITA

(LEGENDĂ)

— Dac'ai şti ce scumpă-i viaţa
«Şi ce dulce-i de trăit,
«Cînd pe cîmpul înflorit
«Te găseşte dimineaţa
«Lîng'o floare adormit;
«Dac'ai şti ce mulţămire
«E să simţi că pe pămînt
«Nu eşti singur; că mai sînt
«Alţi doi ochi, ce c'o privire
«Dau durerii crezămînt;
«Dac'ai şti, că fericirea
«Nu-şi deschide al ei raiu
«Decît nopţilor de Maiu,
«Cînd în inimi vezi iubirea
«Ca o floare-ascunsă 'n plaiu;
«Că tresari simţind obrazul
«Ars de patimi care cresc,

«Şi că 'n suflet omenesc
«Nu-i plăcere, ca extasul
«Clipei cînd ai zis «iubesc!» ;
«Dac'ai şti, — n'ai sta de-oparte,
«Mai aproape mi-ai veni,
«Şi jurînd, că ne-om iubi
«Şi nimic nu ne-o desparte,
«Pe-al tău sîn aş adormi.
«Căci mi-eşti drag, şi mor de tine,
«Mor să ştiu de mă iubeşti...
«Cînd te'nduri de mă priveşti,
«Ca şi raza care vine
«De la soare, mă'ncălzeşti ;
«Cînd respiri, mi'mbeţi simţirea ;
«Glasul tău e ca un cînt
«Dintr'un vis ; iar după vînt,
«Cînd te'ndoi mi-aud iubirea
«Suspinînd ca din mormînt.
«Cu albastre-le petale
«Azi de-abia m'am învelit,
«Şi-uite cum m'am ofilit...
«Numai focul gurii tale
«Mi-ar da zile de trăit ;
«Sărutarea-ţi de iubire
«Ar curma cumplitu-mi dor,
«Şi, de-ar fi apoi să mor,
«Aş muri de fericire
«Intr'o noapte de amor».

Cu-aşa graiu vorbì o floare
Unui crin frumos, deschis
In' a zorilor răcoare.
Iar timidul crin i-a zis:
— De-ţi sînt drag, a cui e vina?
«Cine'n calea ta m'a pus?
«Să te-ascult eu liber nu-s',
«Căci iubesc nebun sulfina
«Ca pe Dumnezeu de sus.
«Eartă-mă că turbur dorul,
«Cearcă a-l îndepărta,
«Şi eu, care'n firea ta
«Am sădit întîiu amorul,
«Cît voi fi nu te-oi uita...»

Către seară, visătoare,
Cu obrajii amîndoi
Arşi de plîns, trecea o floare
Pe poteca din zăvoiu.
Ai fi zis că e nălucă,
Ochi frumoşi nu mai avea,
Doar o inimă pe ducă
Rămăsese-acum din ea,
Şi mergea, mergea, într'una,
Tînguindu-se încet, —
Ca'ntr'un cîntec, unde luna
Plînge-alături de-un poet.
Tocmai cînd de zi se crapă,

S'a oprit lîng'un isvor;
Sub o salcie, în apă,
A intrat încetişor,
Şi, făcîndu-şi apoi cruce,
Fericită c'a scăpat
De durerea, care-o duce
In mormînt, — s'a înnecat.

Şi de-atunci, pe malu'n care
Rămăsese tristu-i dor,
In toţi anii creşte-o floare
Floare-albastră de amor;
Iar cînd stai s'o rupi, te cată,
Par'că plînge'n mîna ta
Şi, pălindu-se deodată,
Zice'ncet: *nu mă uita.*

HARALAMB G. LECCA.

ROSMERSHOLM

Dramă în 4 acte de HENRIK IBSEN

ACTUL III

(*Odae în Rosmersholm*)

(Fereastra și ușa de la vestibul sînt deschise. Afară se vede soarele de dimineață. — Rebeca West, îmbrăcată ca în actul I, stă la fereastră, udă și așază florile. Iglița și lucrul său sînt aruncate pe un fotoliu. — M-me Helseth scutură mobilele).

REBECA. — (*după o scurtă tăcere*). Ce-o fi stînd pastorul așa de mult în odaea lui?

M-ME HELSETH. — Par'că numai acum i se 'ntîmplă asta! Dar trebue să se coboare numaidecît.

REBECA. — Ai dat azi ochi cu el?

M-ME HELSETH. — Da; cînd i-am dus cafeaua, tocmai trecea în eatac să se îmbrace.

REBECA. — Te întrebaiu, fiind-că aseară nu-i era tocmai bine.

M-ME HELSETH. — Se vedea. Și mult aș da, să știu ce s'o fi petrecut între el și cumnatu' său.

REBECA. — Ce să se petreacă?

M-ME HELSETH. — Nu știu. Poate Mortensgord ăla să-l fi îndîrjit așa de tare.

REBECA. — Tot ce se poate. Cunoşti d-ta pe acest Peder Mortensgord?

M-ME HELSETH. — Aida de! Cum îţi trece aşa ce-va prin minte, domnişoară! Pe un ast-fel de om?

REBECA. — Vorbeşti aşa, fiind-că scoate urîcioasa aceea de gazetă?

M-ME HELSETH. — A, nu numai pentru asta! Doar 'ei fi auzit şi d-ta, că omul ăsta a avut un copil cu o femee măritată, părăsită de bărbat?

REBECA. — Am auzit şi eu de aşa ce-va. Dar asta s'o fi petrecut cu mult înainte de venirea mea prin aceste locuri.

M-ME HELSETH. — O da. Doamne eartă-mă, p'atunci ce era? — un băeţan acolo. Ea ar fi trebuit să aibă mai multă minte ca dînsul. Ba el vrea chiar să se 'nsoare cu ea. Dar cine i-a dat voe? Şi-a trebuit să mai îndure multe pentru asta! Eh, dar de-atunci Mortensgord s'a ridicat. Şi-astăzi are la mulţi căutare!

REBECA. — Mai toţi oamenii de rînd, cînd au cîte ce-va, se duc la dînsul!

M-ME HELSETH. — Eh par'că numai oamenii de rînd! Mai ştiu eu şi alţii.

REBECA. — (*Aruncîndu-i o privire furişată*). Da?

M-ME HELSETH. — (*lîngă sofa, scuturînd şi măturînd de zor*). Oameni, la care nici nu te gîndeşti d-ta.

REBECA. — (*îngrijind florile*). Astea-s' numai bănueli de-ale d-tale. De unde ştii d-ta aşa de bine.

M-ME HELSETH. — Aşa, ai? De unde-o ştiu? De unde, de unde, o ştiu eu foarte bine. Şi, ce să mai vorbesc încoa şi încolo, — chiar eu am dus o scrisoare lui Mortensgord!

REBECA. — (*întorcîndu-se spre ea*). Aş! — D-ta?

M-ME HELSETH. — Da, chiar eu. Şi scrisoarea se scrisese aici în Rosmersholm.

REBECA. — Serios, M-me Helseth?

M-ME HELSETH. — Martor mi-e D-zeu! Şi era pecetluită frumos cu ceară roşie.

REBECA. — Şi ţi-a încredinţat-o d-tale ca să o duci? Dar atunci, dragă M-me Helseth, nici nu e greu să ghicesc cine a scris-o?

M-me Helseth. — Aida de!

Rebeca. — Fără îndoeală, biata doamnă Rosmer, în boala ei.

M-me Helseth. — D-ta spui asta, domnișoară West, nu eu.

Rebeca. — Și ce spunea în scrisoare?.... Poftim întrebare — de unde să știi d-ta?

M-me Helseth. — Hm! așa e — de unde să știu!

Rebeca. — Doar nu ți-o fi spus ea ce-a scris în scrisoare?

M-me Helseth. — De spus, nu mi-a spus. Dar după ce ăla, Mortensgord, a citit scrisoarea, a început să mă descoasă în coa și în colo, că, la urma urmelor, nu mi-a fost greu să ghicesc ce era în scrisoare.

Rebeca. — Și cam ce crezi d-ta, că era în scrisoarea aceea? Ah, dragă, bună M-me Helseth, spune-mi și mie!

M-me Helseth. — Nu, domnișoară. Nu spuiu pentru nimic în lume.

Rebeca. — Mie mi-ai putea spune. Știi ce bune prietene s'ntem!

M-me Helseth. — Să mă ferească D-zeu, de-așa ce-va, domnișoară. Îți spun numai că era vorba de o ticăloșie, pe care alții i-o băgaseră în cap bietei bolnave.

Rebeca. — Și cine i-o băgase în cap?

M-me Helseth. — Oameni răi, domnișoară. Oameni răi.

Rebeca. — Oameni —?

M-me Helseth. — Da, o mai spun încă o dată, oameni răi.

Rebeca. — Și pe cine bănuești d-ta?

M-me Helseth. — Știu eu bine ce cred. Dar să mă ferească D-zeu! Ia acolo 'n oraș este o cocoană — hm!

Rebeca — Ghicesc după față, că te gîndești la d-na Kroll.

M-me Helseth. — Of, of, ce femee. Își dă niște ifose cu mine. Și n'am auzit-o odată să vorbească bine de d-ta!

Rebeca. — Crezi că doamna Rosmer era în toate mințile, cînd a scris lui Mortensgord?

M-me Helseth. — E ciudat lucru și cu mintea asta, domnișoară. Dar astăzi nu mai cred deloc, ca să fi fost eșită de tot din minți.

Rebeca. — S'a sdruncinat de tot, cînd a aflat că n'are să aibă copii. Atunci a și isbucnit nebunia ei.

M-me Helseth. — Da, asta a isbit grozav în inima bietei femei.

Rebeca. — (*își ia lucrul și se așază pe scaunul de lîngă fereastră*). Alt-fel, nu crezi și d-ta, M-me Helșeth, că a fost un noroc pentru pastor?

M-me Helseth. — Ce?

Rebeca. — Că n'au avut copii. Ai?

M-me Helseth. — Știu și eu ce să zic?

Rebeca. — Da, da, crede-mă ce-ți spun eu: A fost mai bine așa. Pastorul nu e om să se învîrtească pe-aici și s'auză țipete de copii.

M-me Helseth. — Copiii nu țipă, domnișoară, niciodată în Rosmersholm.

Rebeca — (*Privind-o*). Nu țipă?

M-me Helseth. — Aci în casă — pe cît își amintește minte de om — copiii n'au țipat niciodată.

Rebeca. — Asta ar fi prea ciudat!

M-me Helseth. — Nu-i așa? Dar așa e neamul ăsta. Dar e alta și mai ciudată. Cînd se măresc, nu rîd niciodată. Nu rîd niciodată, cît trăesc!

Rebeca. — Asta ar fi, într'adevăr, și mai ciudat —

M-me Helseth. — D-ta, domnișoară, ai văzut, ai auzit, vreodată pe domnul pastor rîzînd?

Rebeca. — Nu — cînd mă gîndesc, mai că-mi vine să cred, că ai dreptate. Dar toți oamenii, din părțile astea, îmi pare că nu prea rîd!

M-me Helseth. — Așa e. Lumea zice că de la Rosmersolm s'a început. Cu vremea s'a 'ntins ca o molimă jur împrejur.

Rebeca. — Ești femee deșteaptă, d-ta, M-me Helseth.

M-me Helseth. — Ah, domnișoara stă și n'are de lucru — (*se aud pași pe scară*). St, st — tăcere, coboară d-l pastor. Și știu că nu-i prea place să vază mătura în odae (*ese prin ușa din dreapta*).

(*Ioan Rosmer, cu pălăria și bastonul în mînă, vine prin ușa entrée-ului*).

Rosmer. — Bună dimineața, Rebeca.

Rebeca. — Bună dimineața, dragă (*apoi, croșetînd*). Vrei să ești?

Rosmer. — Da.

REBECA. — Vremea e prea frumoasă!
ROSMER. — In dimineața asta, n'ai dat pe la mine.
REBECA. — Nu — n'am venit. Astăzi, nu.
ROSMER. — Și n'ai să mai vii nici pe viitor?
REBECA. — Ah, nici eu nu știu încă!
ROSMER. — Mi-a sosit ce-va?
REBECA. — Ți-a sosit «Gazeta provinciii».
ROSMER. — «Gazeta provinciii» — ?
REBECA. — E colea pe masă.
ROSMER. — (*lăsînd jos pălăria*) Spune ce-va?
REBECA. — Da.
ROSMER. — Și totuși nu mi-ai trimis-o sus?
REBECA. — O citești acum, destul de curînd.
ROSMER. — A — așa? (*la jurnalul și-l citește 'n picioare lîngă masă*) Ce? — —«atragem cu deosebire băgarea de seamă asupra desertorilor fără caracter» (*o privește*). Imi zic desertor, Rebeca.
REBECA. Dar acolo nu spune de cine vorbește.
ROSMER. — Ce are a face! (*citind mai departe*). — «trădători ai causei sfinte» —«naturi de Iuda, care își mărturisesc cu nerușinare greșala lor, îndată-ce cred că a sosit momentul favorabil și profitabil». — —«atentat rușinos le gloria veneraților strămbuni» — — «așteptînd, ca stăpînii momentului să nu fie sgîrciți cu răsplata cuvenită» (*pune jurnalul pe masă*). Și astea le scriu ei despre mine, ei care mă cunosc de atîta vreme și atît de bine. Să scrie lucruri, pe care ei singuri știu că nu cuprind nici umbră de adevăr — și să le scrie totuși.
REBECA. — Mai sînt și-altele acolo.
ROSMER. — (*iar ia jurnalul*). — —«singura scusă este judecata puțin deprinsă» — — «influențe fatale, ce se întind poate pe un teren pe care, pentru moment, nu voim să-l facem obiect de discuție publică» — (*privind-o*) Ce va să zică asta?
REBECA. — Acestea, cum vezi, mă țintesc pe mine.
ROSMER (*aruncă iar jurnalul pe masă*). — Rebeca, asta nu e faptă de oameni cinstiți.
REBECA. — Nu cred să le dea mult înainte Mortensgord.
ROSMER. — (*plimbîndu-se*) Aci trebue un mijloc de mîntuire;

dacă mai mergem așa, tot ce e mai bun în om se nimicește. Dar n'are să meargă așa. O ce vesel — vesel ce aș fi, cînd aș putea aduce cît de puțină lui mină în această întunecoasă răutate.

REBECA (*ridicîndu-se*). — Nu-i așa? Și-ai avea o menire măreață și sublimă, vieţuind pentru asta.

ROSMER. — Închipuește-ți, cînd aș putea să-i fac să-și cunoască singuri greșala; cînd i-aș aduce să se căească și să se rușineze de ei înșiși; cînd i-aș îndupleca să se apropie unii de alții cu dragoste, Rebeca.

REBECA. — Pune-ți numai toate puterile și vei isbîndi, de sigur.

ROSMER. — Și eu cred în isbîndă. O ce dulce, ce plăcut mi-ar fi atunci să trăesc! N'ar mai fi nici-o ceartă plină de ură, numai luptă de întrecere. Toți ochii îndreptați spre aceeași țintă; toată voința, toate gîndurile mereu 'nainte, — în sus, — fie-care urmînd cărările sale firești. Fericire pentru toți prin toți dobîndită. (*Se uită ca din întîmplare spre cîmp, tresară și zice melancolic*) Ah, și nu *prin* mine!

REBECA. — Nu — ? Nu prin tine?

ROSMER. — Și nici *pentru* mine.

REBECA. — De ce lași să încolțească în tine îndoiala, Rosmer!

ROSMER. — Fericirea — scumpă Rebeca — fericirea stă mai 'nainte de toate în liniștitul, voiosul și sigurul sentiment al nevinovățiii.

REBECA. — (*privind țintă înnainte*). Da, ceea-ce spui tu...

ROSMER. — Tu nu ești în stare să judeci asupra acestui lucru. E, dar eu —

REBECA. — Tu și mai puțin.

ROSMER. — (*arată pe fereastră afară*). Eazul morii!

REBECA. — Rosmer! —

(*M-me Helseth își bagă capul pe ușa de la dreapta*)

M-ME HELSETH. — Domnișoară!

REBECA. — Mai apoi, mai apoi. Acum nu pot.

M-ME HELSETH. — O vorbă numai, domnișoară.

(*Rebeca merge la ușă. M-me Helseth o întreabă ce-va. Ele șoptesc cîte-va momente împreună. M-me Helseth dă din cap și ese*)

ROSMER (*neliniștit*). — Ce-va pentru mine?

REBECA. — Nu, treburi de-ale casei. Acum îți trebue nițel aer curat, dragă Rosmer. Și-ți trebue multă plimbare!

ROSMER (*își ia pălăria*). — Da; haide, haide împreună!

REBECA. — Nu dragă, acum nu pot. Du-te singur. Și lasă gîndurile astea negre. Imi făgăduești?

ROSMER. — Teamă mi-e că n'au să mă lase ele pe mine!

REBECA. — Un așa lucru fără temeiu să te stăpînească așa de puternic —

ROSMER. — Din nenorocire, nu e tocmai fără temeiu. Toată noaptea n'am dormit și m'am gîndit. Felicia poate nu s'a 'nșelat de tot.

REBECA. — In ce, Rosmer?

ROSMER. — Nu s'a înșelat, cînd a crezut, că te iubeam.

REBECA. — Nu s'a înșelat?

ROSMER (*punîndu-și pălăria pe masă*). — Necontenit mă muncesc cu gîndul, dacă cumva nu ne-am înșelat noi înși-ne, cînd relațiunea dintre noi am numit-o prietenie.

REBECA. — Și nu cumva crezi că s'ar fi putut numi —

ROSMER. — Amor. Da, asta cred, chiar și pe cînd trăea Felicia, la tine îmi îndreptam toate gîndurile. Numai pe tine te doream. Numai lîngă tine simțeam acea liniștită fericire și fără dorințe. Cînd mă întorc cu gîndul spre acele vremuri, Rebeca, îmi pare că viața noastră împreună a început, ca o dragoste dulce, tainică, de copii nevinovați. Fără pofte și fără vise. Nu simțeai și tu tot așa? Spune.

REBECA. — (*Căutînd să se stăpînească*). O, nici nu știu, ce ți-aș răspunde.

ROSMER. — Și această viață intimă, unul într'altul și unul pentru altul, noi am luat-o drept prietenie. Nu — relațiunea noastră a fost o adevărată căsătorie spirituală și poate chiar din prima zi. De-aceea sînt vinovat. N'aveam nici-un drept — nici-o îngăduire, pentru că trăea Felicia.

REBECA. — N'aveai drept la fericire? Crezi tu asta, Rosmer?

ROSMER. — Ea privea relațiunea noastră cu ochii dra-

gostei ei și o judeca după felul dragostei ei. Firește, Felicia nu putea să judece decît cum a judecat.

REBECA. — Dar cum poți tu să te învinuești tu însu-ți de rătăcirea în care se găsea Felicia.

ROSMER. — Din dragostea pentru mine, — în *felul* ei — ea s'a asvîrlit în eaz. Aceasta e un fapt, Rebeca. Peste el nu pot trece.

REBECA. —Ia, nu te mai gîndi decît la marea-ți și frumoasa menire la care ți-ai consacrat viața.

ROSMER. — (*Clătinînd din cap*). Acea menire nu se va realisa niciodată nu, de mine nu, din momentul ce știu ceea-ce știu.

REBECA. — Și de ce nu de tine?

ROSMER. — Pentru că nu poți cîștiga niciodată isbînda, cînd vina e în temelie.

REBECA. — *isbucnind*). O, astă îndoeală—astă neliniște — acest scrupul—sînt prejudecăți moștenite. Năluci, ca și morții de care se spune pe aici că vin în goană sub formă de cai albi.

ROSMER. — Fie, cum o fi. Ce folos, dacă nu pot scăpa de ele? Și trebue să mă crezi, Rebeca: așa e, cum ți-o spun eu. Fapta, care e menită să ducă la o isbîndă durabilă, trebue îndeplinită de un om voios și fără vină.

REBECA. — Și găsești tu, că ai neapărată trebuință de bucurie, Rosmer?

ROSMER. — De bucurie? Da, neapărat.

REBECA. — Tu, care nu rîzi niciodată?

ROSMER. — Și totuși! Crede-mă, am atîta înclinare de-a fi voios.

REBECA. — Acum, du-te dragă! Si umblă mult, cît se poate mai mult. Auzi tu? — Uite pălăria. Uite și bastonul.

ROSMER. (*le ia*). Îți mulțumesc. Și, nu mă însoțești!

REBECA. — Nu, nu. Acum nu pot.

ROSMER. — Bine, cum vrei. Și totuși tu mă însoțești vecinic.

(*Ese afară prin entrée. După acea Rebeca, privește afară prin ușa deschisă. Apoi merge la ușa din dreapta*).

REBECA. — (*deschide ușa și zice încetinel*). Așa, M-me Helseth. Acum poți să-i zici să vie.

(*Trece la fereastră. Rectorul Kroll intră din spre dreapta. Salută mut și măsurat și nu lasă pălăria din mînă*).

KROLL. — A plecat?

REBECA. — Da.

KROLL. — Intîrzie mult de obiceiu?

REBECA. — O da. Dar astăzi nu știu ce-o face. Și fiind-că nu vrei să te întîlnești cu el —

KROLL. — Nu, nu. Cu D-ta voiu să vorbesc. Intre patru ochi.

REBECA. — Atunci, să nu pierdem vremea. Poftim, șezi, domnule rector.

(*Ea se așază în fotoliu la fereastră. Kroll se așază pe un scaun, lîngă ea*).

KROLL. — Domnișoară West — nici nu-ți poți închipuì ce adînc și dureros m'a isbit — schimbarea ce-am dovedit-o la Ioan Rosmer.

REBECA. — La aceasta ne așteptam noi — la început.

KROLL. — Numai la început?

REBECA. — Rosmer era pe deplin convins, că mai curînd ori mai tîrziu, ai să-l urmezi și D-ta.

KROLL. — Eu?

REBECA. — D-ta și toți cei-l-alți prieteni.

KROLL. — Poftim! Așa-i e de slabă judecata lui, cînd e vorba de oameni și lucruri!

REBECA. — De altmintrelea — dacă el simte acum trebuința necesară, de a se emancipa în toate privințile —

KROLL. — Ei vezi, tocmai asta n'o cred o dată cu capul.

REBECA. — Și ce crezi D-ta?

KROLL. — Eu cred, că D-ta ții toate ițele acestei afaceri.

REBECA. — Astea sunt de-ale soțiii D-tale, domnule rector.

KROLL. — E indiferent de-ale cui sînt. Un lucru însă e sigur. Dacă mă gîndesc la purtarea D-tale de cînd ai venit în această casă, și, dacă mi-o represint în toate legăturile ei, mă cuprind bănueli, foarte puternice bănueli!

REBECA. — (*privindu-l*). Mi-aduc aminte, era o vreme cînd aveai în mine o mare încredere și cam peste măsură, scumpe rector! O încredere plină de căldură — era aproape să zic!

KROLL. — (*înnăbușit*). Dar pe cine nu ești în stare d-ta să-l fermeci, cînd ți-o pui în cap?

REBECA. — Nu cumva îmi pusesem eu în cap să —?

KROLL. — Da, ți-o puseseși! Azi nu mai sînt așa de smintit să-mi închipuesc, că ar fi fost la mijloc și ce-va sentiment. Voeai cu ori-ce preț să pătrunzi în Rosmersholm; să te încuibezi aici. Și la aceasta puteam să te ajut eu. Acum văd foarte bine!

REBECA. — Se vede că d-ta ai uitat, cu desăvîrșire, că Felicia, mai mult ca ori-cine, m'a rugat ca să primesc să viu aici?

KROLL. — Da, cînd ai isbîndit s'o fermeci și pe ea. Adică prietenie să fi fost sentimentul ei către d-ta? Era un fel de idolatrie neînțeleasă — un cult. Degenerase — cum aș zice? — într'un fel de innamorare desperată. Da, ăsta e cuvîntul!

REBECA. — Ai să fii așa de bun, să-ți aduci aminte de starea nenorocită a surorii d-tale. Intru cît mă privește, nu cred să mi se poată zice, că sînt exaltată.

KROLL. — Nu, asta nu. Dar tocmai acest lucru te face cu atît mai primejdioasă pentru oamenii, asupra cărora ți-ai cîștigat putere. D-tale îți este foarte ușor să lucrezi cu cumpănire și să combini toate cum îți vine mai bine la socoteală — căci ai o inimă rece.

REBECA. — Rece? Ești așa de sigur în privința asta?

KROLL. — Azi, în privința asta, sînt perfect de sigur. Cum puteai de altmintrelea să-ți urmărești scopul an cu an, cu atîta neclintire? Da, da ai reușit în tot ce ai vrut, și toată casa lui se află în deplina d-tale stăpînire. Și ca să-ți ajungi ținta, n'ai avut nici cea mai mică teamă să-l faci nenorocit

REBECA. — Asta nu e adevărat. Asta n'am făcut-o D-ta l-ai nenorocit!

KROLL. — Eu!

REBECA. — Da, cînd l-ai făcut să crează, că e vinovat de groaznicul sfîrșit al Feliciii!

KROLL. — Și aceasta l-a isbit așa de puternic?

REBECA. — Firește. Un om așa de moale, cum e el!

KROLL. — Eu credeam că un bărbat emancipat poate trece peste ori-ce. Și va să zică așa!! — O da —

la urma urmelor, știam eu prea bine. Un urmaș al bărbaților care privesc la noi de colo din perete — nu se poate lepăda cu una, cu două, de sentimentele moștenite din neam în neam.

REBECA. — *(privind pe gînduri înainte)* Ioan Rosmer răsare din neamul său și are rădăcini adînci într'însul. E prea adevărat și prea sigur.

KROLL. — Da, și d-ta trebuea mai întîiu și 'ntîiu să ții socoteală de asta, dacă ai fi ținut la el. Dar la așa ce-va nu se gîndește o ființă ca d-ta Antecedentele d-tale sînt departe, ca cerul de pămînt, de-ale lui.

REBECA. — De ce antecedente vorbești?

KROLL. — Vorbesc de antecedentele originare, hereditare, d-șoară West.

REBECA. — Așa? Da, e poate foarte adevărat. eu mă trag dintr'un neam mult mai modest. Dar totuși —

KROLL. — Nu, eu nu mă gîndesc cîtuși de puțin la poziția socială. La antecedentele morale mă gîndesc.

REBECA. Antecedente? Care?

KROLL. — Acelea care privesc venirea d-tale în lume.

REBECA. — Ce vrei să zici cu asta?

KROLL. — Zic asta, pentru că numai acesta ar explica întreaga d-tale purtare.

REBECA. — Nu pricep. Lămurește-mă mai bine, mă rog.

KROLL. — Eu credeam într'adevăr, că ești pe deplin lămurită. Ar fi fost altminteri destul de ciudat ca doctorul West să te adopteze.

REBECA. — *(sculindu-se)* A, așa. Acum înțeleg.

KROLL. — —iar d-ta să iei numele lui. Muma d-tale se numea Gamwik.

REBECA. — *(mergînd încolo)* Gamwick se numea tatăl meu, domnule rector.

KROLL. — Funcțiunea mamei d-tale trebuea neapărat și regulamentar s'o pună foarte adesea în relațiune cu medicul de plasă.

REBECA. — Aci ai dreptate.

KROLL. — Și apoi, el te-a luat la el, îndată-ce a murit mama d-tale. S'a purtat cu d-ta aspru și totuși d-ta ai răbdat toate și ai rămas în casa lui Știai că n'are să-ți lase nici-o para. Nu ți-a rămas moștenire decît

o ladă cu cărți. Și totuși ai rămas necontenit pe lîngă el, ai suferit toate și l-ai îngrijit necurmat pînă a închis ochii.

REBECA. — (*lîngă masă, batjocoritor*). Și fiind-că am făcut toate astea — d-ta nu ți-o poți explica decît printr'un fapt imoral — criminal, ce s'ar fi petrecut cu prilejul nașterii mele.

KROLL. — Tot ce ai făcut d-ta pentru el, eu mi-o explic ca o urmare naturală inconștientă a instinctului de copil. De-altminteri, toate purtările d-tale cred că se derivă în mod foarte firesc din o asemenea naștere.

REBECA. — (*violent*). Nici-un cuvînt, din tot ce spui, nu-i adevărat! Și am să ți-o dovedesc. Pe vremea nașterii mele, doctorul West nici nu venise încă în Finnmark.

KROLL. — Mă eartă, d-șoară. Doctorul venise acolo cu un an înaintea nașterii d-tale!

REBECA. — Te înșeli, îți spun! Te înșeli amarnic!

KROLL. — Aci chiar, spuneai alaltăeri că ești de douăzecișinouă de ani și că intri în al treizecilea.

REBECA. — Da?! Am spus eu asta?

KROLL. — Da, ai spus-o. Și putem face o mică socoteală —

REBECA. — Stai pe loc! Socoteala d-tale n'are nici-un rost. Căci, am să-ți spun numaidecît, că m'am făcut cu un an mai tînără decît sînt.

KROLL. — (*zîmbind neîncrezător*) Da? — Altă minune! — Și cum se face asta?

REBECA. — Cînd am împlinit douăzecișicinci de ani, — nemăritată cum eram — mi s'a părut că sînt prea bătrînă, și atunci am început să mă fac cu un an mai tînără.

KROLL. — D-ta? O femee emancipată cu ast-fel de prejudecăți în privința vîrstei de căsătorie?!

REBECA. — Ei da, era ce-va nerod — și ridicol pe d'asupra. Dar ori-ce am face, omul nu se poate desbăra cu totul de prejudiții. Așa sîntem.

KROLL — Fie. Dar socoteala tot e bună. Căci cu un an înainte de a fi numit doctorul West medic de plasă în Finnmark, el mai venise pentru cîte-va zile în partea locului.

REBECA. — (*isbucnind*) Nu e adevărat!
KROLL. — Nu?!
REBECA. — Nu! Mama nu mi-a vorbit niciodată de aceasta.
KROLL. — Nu?
REBECA. — Nu, niciodată. Şi nici doctorul West. Niciodată, nici-un singur cuvînt.
KROLL. — Ei, şi n'aveau ei amîndoi motive temeinice să ascunză un an? Cum ai făcut şi *d-ta*, d-şoară West. Poate că e o particularitate a neamului.
REBECA. — (*merge încoa şi încolo, frîngîndu-şi mînile*. E cu neputinţă. E numai o închipuire a d-tale. Nu e adevărat, nici cît negru sub unghie. Nu. Nu se poate să fie adevărat. Nu, nici cît negru sub unghie!
KROLL. — Dar dragă, pentru D-zeu, de ce-ţi faci aşa sînge rău?... Mă sperii! Ce să mai cuget, ce să mai cred eu!...
REBECA. — Nimic! N'ai să cugeţi şi n'ai să crezi nimic!
KROLL. — (*ridicîndu-se*). Atunci nu te înţeleg — de ce-ţi faci aşa sînge rău de fapta — de posibilitatea —
REBECA. — (*stăpînindu-se*). E aproape de mintea omului, domnule rector Kroll. N'am poftă să trec în faţa lumii de copil nelegitim —
KROLL. — Da?! aşa! Ei da, trebue să — admitem explicarea — deocamdată. Aşa dar, şi în această privinţă d-ta ai oare-care — prejudecăţi!
REBECA. — Se 'nţelege că am! —
KROLL. — Ei bine! Tot aşa cred că stă lucrul şi cu cea mai mare parte dintre ideile care alcătuesc ceea-ce numeşti emanciparea d-tale. D-ta ai citit multe gînduri noi şi multe păreri. Ai isbîndit să-ţi însuşeşti, din oare-care punct de vedere, unele cercetări, ce par că răstoarnă tot ceea-ce pînă acum părea că e cu neputinţă de isbit şi de atacat. Dar toate astea fac parte, la d-ta, domnişoară West, numai din domeniul ştiinţei, al cunoştinţei. Aceste idei n'au pătruns şi nu s'au prefăcut în carne şi în sînge.
REBECA. — (*pe gînduri*). Se poate. In privinţa asta poate că ai dreptate.
KROLL. — Intreabă-te singură în conştiinţa d-tale şi ai să vezi! Şi dacă aceasta se întîmplă cu d-ta, cu atît mai mult trebue să se întimple cu sufletul lui

Rosmer. E curată — e adevărată nebunie — și aleargă cu ochii închiși spre pierzare, cînd vrea să se dea singur în public și să mărturisească singur că e apostat. Și tocmai cu sufletul lui timid — să facă aceasta! Gîndește-te numai nițel. Să fie isgonit și urmărit tocmai de cercul din care a făcut parte pînă acum! Să se expue celor mai nemiloase atacuri a celor mai de seamă oameni din societate. Un om ca el nu va putea îndura aceasta, niciodată, niciodată în viața lui.

Rebeca. — Trebue să îndure. E prea tîrziu acum să dea 'napoi!

Kroll. — Nu-i deloc tîrziu! Deloc. Tot ce s'a întîmplat, se poate da uitării,—sau cel puțin se poate arăta ca o rătăcire destul de regretabilă, dar trecătoare. Dar pentru aceasta, trebuesc neapărat măsuri.

Rebeca. — Și cam ce fel de măsuri?

Kroll. — D-ta trebue să-l înduplecî, domnișoară, să legaliseze relațiunea —

Rebeca. — Relațiunea dintre mine și d'însul?

Kroll. — Da. D-ta trebue să cauți a-l înduplecа la aceasta.

Rebeca. — Va să zică, d-ta tot nu te poți desface cu nici-un chip de ideea, că e de neapărată trebuință ca relațiunea noastră să fie, cum zici d-ta, legalisată?

Kroll. — Mai mult nu pot să spun. Dar cred, că am observat cu adevărat, că cei ce se emancipează de așa numitele prejudiții se emancipează mai ușor de cît în ori-ce, în — hm.

Rebeca. — In privința relațiunilor dintre sexuri, vrei să zici!

Koll. — Sincer vorbind, așa cred.

Rebeca.—(*plimbîndu-se încoace și încolo ajunge în dreptul ferestrei, și privește afară*). Cît p'aci era să-ți spun că poate ai dreptate.

Kroll. — Ce vrei să zici? Vorbești cu un ton așa de ciudat.

Rebeca. — Aida de! Dar ia să nu mai vorbim de asta. Ah, uite-l, vine!

Kroll. — Vine? Atunci eu plec. —

REBECA. — (*întorcîndu-se spre el*). Nu—stai aci. O să ai îndată prilejul s'auzi ce-va nou.

KROLL. — Nu, acum! N'aș putea acum să stau față în față cu Rosmer.

REBECA. — Rămîi, te rog, nu pleca. Rămîi sau alt-fel o să te căești mai tîrziu. E cea din urmă rugăciune ce-ți fac.

KROLL. — (*privind-o mirat, își pune iar pălăria pe masă*). Atunci, cum vrei, domnișoară West. Să vedem! (*scurtă pausă. Apoi intră Rosmer prin vestibul*).

ROSMER. — (*văzînd pe rector, se oprește în prag*. Ce! Tu aici?

REBECA. Dar nu voea să se întîlnească cu tine, Rosmer.

KROLL. — (*involuntar*). Tine?!

REBECA. — Da, domnule rector, — noi, Rosmer și eu, ne tutuim. Este o urmare firească a relațiunilor dintre noi.

KROLL. — Asta era noul pentru care m'ai ținut?

REBECA. — Și asta—dar mai e ce-va încă.

ROSMER. — (*apropiindu-se de el*). Ce te-a îndemnat să mai vii la mine?

KROLL. — Am voit să mai fac o încercare de a te ține în loc, și de a te recîștiga.

ROSMER. — (*arătînd spre jurnal*). După cele ce ați scris acolo?

KROLL. — Nu le-am scris eu.

ROSMER. — Făcut-ai tu ce-va ca să nu se publice?

KROLL — Nu mă erta causa pentru care lupt. Și apoi nu era în puterea mea.

REBECA. — (*rupe jurnalul în bucăți și-l aruncă în sobă*). Așa, acum a pierit din ochii noștri. Să ne piară și din minte. Căci lucruri de felul ăsta n'au să se mai întîmple.

KROLL. — O da, — aceasta stă în puterea d-sale.

REBECA. — Ia vin să stăm colea, dragă. Tus-trei. Și am să vă spun totul!

ROSMER. — (*așezîndu-se fără voe*). Dar ce ai tu, Rebeca? Ce însemnează liniștea asta neînțeleasă? Ce este?

REBECA. — Liniștea hotărîrii. (*se așază*) Poftim, șezi și d-ta, domnule rector. (*Kroll se așază pe sofa*).

ROSMER. — Liniștea hotărîrii? Ce hotărîre?

REBECA. — Vreau să-ți redau ceea ce-ți lipsește, ca să poți trăi în ticnă. Îți voi reda conștiința voioasă a nevinovăției, dragul meu prietin.

ROSMER. — Dar ce va să zică asta?

REBECA. — Am să povestesc numai. Atît e de-ajuns!

ROSMER. — E!

REBECA. — Cînd am sosit aci din Finnmark, cu doctorul West — mi se părea, că o lume nouă, o lume mare se desfășura acum înaintea ochilor mei. Doctorul mă învățase una și alta, toate cunoștințele pe care le aveam despre oameni și lucruri, așa, fără șir cum erau. (*Luptînd în sine; de-abia i se aude vorba*) Și apoi —

KROLL. — Apoi?

ROSMER. — Bine, Rebeca,—dar asta o știm noi!

REBECA (*reluîndu-se*). — Da, da — ai dreptate. Le știi și prea le știi.

KROLL (*fixînd-o cu privirea*). — Poate că ar fi mai bine să plec.

REBECA. — Nu, ai să stai, iubite rector (*către Rosmer*). Și-așa, asta era cum vezi — voeam să iau parte la era nouă, care sosise cu toate ideile ei noi. Rectorul Kroll îmi povestise odată că Urlik Brendel a avut odinioară, pe cînd erai copil, o mare înrîurire asupra ta, și-am crezut că ce a început el, voi desăvîrși eu.

ROSMER. — Așa dar tu ai venit cu gînduri ascunse aici?

REBECA. — Cu tine împreună, voeam să înaintez către libertate. Inainte, mereu înainte, pînă la capăt. Dar între tine și între deplina emancipare se găsea un zid, un zid supărător și cu greu de trecut —

ROSMER. — De ce zid vorbești?

REBECA. — Vreau să zic, Rosmer, că tu nu puteai ajunge la deplină libertate în razele limpezi ale soarelui. Și tu putrezeai și te pierdeai în întunecimea căsniciii tale.

ROSMER. — Nu mi-ai vorbit de căsnicia mea, niciodată ast-fel.

REBECA. — Asta nu puteam s'o fac. Te-aș fi înfricoșat.

KROLL (*făcînd din cap la Rosmer*). — Auzi?!

REBECA (*continuînd*). — Dar înțelesesem foarte bine unde

puteam afla mîntuirea ta, singura ta mîntuire. Și atunci am lucrat —

ROSMER. — Despre ce lucrare vorbești ?

KROLL. — Vrei să zici, că —

REBECA. — Da, Rosmer — (*sculîndu-se*) mă rog, șezi. Și d-ta, domnule rector. Acum are să se facă lumină. Nu tu, Rosmer, — tu ești nevinovat — eu am ademenit — eu am isbutit să smomesc pe Felicia pe căile nebuniii.

ROSMER — (*sărind în sus*). Rebeca!

KROLL — (*sculîndu-se de pe sofa*). Pe căile nebuniii ?

REBECA. — Da, pe căile, — care duc la eazul morii. Acum știți și unul și altul.

ROSMER (*ca buimac*). — Dar nu înțeleg! — Ce tot stă ea și vorbește ? Nu înțeleg o vorbă —

KROLL. — Ba da. Eu încep să pricep.

ROSMER. — Dar ce-ai făcut tu ? Ce ai putut să-i spui ? Nu era la mijloc nimic. Absolut nimic.

REBECA. — A aflat, că ai de gînd să te emancipezi de toate vechile prejudecăți.

REBECA. — Dar pe vremea aceea nici nu mă gîndeam la așa ce-va.

REBECA. — Eu însă știam că în curînd ai să ajungi acolo.

KROLL — (*făcînd din cap lui Rosmer*). Poftim!

ROSMER — Și pe urmă ce mai e ? Voiu acum să știu și restul.

REBECA. — După cîtă-va vreme — o rugaiu și stăruiiu de ea ca să mă lase să plec de aci.

ROSMER. — Și de ce voeai să pleci atunci ?

REBECA. — Nici nu-mi trecea prin gînd să plec. Voeam să rămîiu aci pe loc. Dar i-am dat să înțeleagă, că mai bine ar fi pentru noi toți să părăsesc eu casa — cît se poate mai de vreme. I-am dat să înțeleagă, că dacă aș mai rămîne aci—s'ar putea—s'ar putea întîmpla cine știe —

ROSMER. — Ai făcut și-ai zis tu astea ?

REBECA. — Da, Rosmer.

ROSMER. — Asta numeai tu adineauri, lucrarea ta ?

REBECA — (*cu vocea sfărîmată*). Așa am numit-o, cum vezi.

ROSMER — (*îndată*). Și acum ai mărturisit tot, Rebeca ?

REBECA. — Da.

KROLL. — Nu tot!

REBECA. — (*privindu-l speriată*). Și ce ar mai fi?

KROLL. — La sfîrșit, nu i-ai dat Feliciii să înțeleagă, că este de trebuință, — nu de dorit, *de trebuință*, în interesul d-tale și al lui Rosmer, să dispari de aci,— cît mai curînd posibil? Ai?

REBECA. — (*încet și nelămurit*). Poate că am spus și așa ce-va.

ROSMER — (*căzînd în fotoliu lîngă fereastră*). Și nenorocita bolnavă a crezut toată această țesătură de minciuni și înșelăciuni! Și le-a crezut cu atîta tărie, cu atîta convingere! Și cu atîta nestrămutare (*privind pe Rebeca*). Și niciodată să nu-mi vorbească ea! Nici-un cuvînt! O Rebeca, — văd bine acum — tu n'ai lăsat-o să-mi pomenească.

REBECA. — De altminteri ea-și vîrîse în cap ideea, că neputînd face copii, nu mai are dreptul să stea aici. Și așa a ajuns să-și închipuească că e o datorie, să lase locul liber.

ROSMER. — Și tu, — tu n'ai făcut nimc ca să-i scoți aceste idei din cap?

REBECA. — Nu.

KROLL. — D-ta din potrivă, ai mai întărit-o în aiurările sale! Ai? Spune drept!

REBECA. — Așa m'a înțeles ea — cred.

ROSMER. Da, da, — ea se supunea voinții d-tale, în toate. Și apoi a lăsat și locul liber. (*sărind în sus*) Cum ai putut — cum ai putut tu s'o faci să intre în acest joc înfiorător!

REBECA. Era de ales între două vieți, Rosmer.

KROLL. — (*cu asprime și poruncitor*). D-ta nu aveai dreptul să hotărăști această alegere!

REBECA. — (*violent*). Dar ce credeți cumva, că mă îndeletniceam și lucram după planuri reci și meșteșugite? Pe atunci nu eram ceea-ce sînt astăzi, cînd vă spun. Și apoi, în ori-ce om sînt două feluri de voințe, cred eu. Voeam să mă scap de Felicia într'un chip ori altul. Dar n'am crezut niciodată să isbutesc. La fie-care pas ce încercam și 'ndrăsneam să fac înainte, părea că-mi strigă un glas din năuntru: «pînă

aci! Nici-un pas mai departe! Și totuși, nu puteam să mă opresc! Trebuea să mai merg nițel înainte... O dată — numai o dată — și iarăși o dată. Și-așa au ajuns lucrurile pînă acolo — Așa se întîmplă tot deauna *(scurtă pausă)*.

ROSMER. — *(către Rebeca)*. Și acum, după astea toate, ce ai de gînd să faci?

REBECA. — După astea? Ce mi s'o întîmpla, întîmplă-mi-se! Nu-mi prea mi-arde mie acum să mă gîndesc la asta.

KROLL. — Nici-un cuvînt de pocăință. Poate că nu simți nici-una?

REBECA. — *(cu răceală)*. Mă iartă, domnule rector. Asta mă privește numai pe mine. Mă răfuesc eu singură cu mine.

KROLL. — *(către Rosmer)*. Și cu această femee trăești tu de atîta vreme sub același acoperiș, în relațiuni intime!! *(Aruncîndu-și privirea spre pereți)*. O — ce-ar zice răposații!

ROSMER. — Pleci la oraș?

KROLL. — *(luîndu-și pălăria)*. Mai bine acum, decît mai tîrziu.

ROSMER. — *(luîndu-și de asemenea pălăria)*. Te însoțesc și eu.

KROLL. — Da? Eram sigur, că nu te-am pierdut pentru totdeauna.

ROSMER. — Haide, Kroll, haide! *(Amîndoi es prin vestibul, fără să se uite la Rebeca. Îndată după aceea, se duce și Rebeca binișor la fereastră și se uită afară printre glastre de flori)*.

REBECA. — *(cu glas încet, vorbindu-și sie-și)*. Nici astăzi peste punte! Ocolește. Ah! Niciodată nu trece peste eaz. Niciodată. *(Plecînd de la fereastră)*. Da, da, haide! *(Se duce și trage clopoțelul. M-me Helsteth vine despre dreapta)*.

M-ME HELSETH. — Ce poftiți, domnișoară?

REBECA. — M-me Helseth, ești bună să dai jos cufărul meu din pod!

M-ME HELSETH. — Cufărul?

REBECA. — Da. Cufărul cel brun, de piele de focă, îl cunoști, par'că!

M-me Helseth. — Păicum. Dar, Doamne eartă-mă, nu cumva vrei să pleci, domnișoară ?

Rebeca. — Da, M-me Helseth, acum plec de-abinele.

M-me Helseth. — Și chiar acum ?

Rebeca. — Indată-ce mi-oi strînge lucrurile.

M-me Helseth. — E, dar asta n'am mai văzut-o! Dar te 'ntorci curînd înapoi, nu-i așa domnișoară!

Rebeca. — Nu mă mai întorc niciodată.

M-me Helseth. — Niciodată! Dar, Doamne Dumnezeule, ce o să ne facem noi aici, în Rosmersholm, fără d-ta? Bietul pastor, abia mai începuse și d-lui să trăească mai ticnit.

Rebeca. — Da, dar acum eu m'am făcut înfricoșată, M-me Helseth.

M-me Helseth. —Infricoșată! Isuse Christoase, cum asta?

Rebeca — Imi pare c'am văzut licărirea de la *Calul alb.*

M-me Helseth. — *Calul alb* ? Ziua nămiază mare !

Rebeca. — O, caii albi se ivesc în Rosmersholm la ori-ce oră a zilei. (*Schimbîndu-și glasul*). E, dar acum, cufărul, M-me Helseth.

M-me Helseth. — Da, da, cufĕrul.

(*Amîndouă es la dreapta*).

(Cortina cade)

Trad. de Virgiliu Popescu.

SCOLA DE OFICIE
13 JUN 86
BIBLIOTECA

IN EXCELSIS

– DUPA LECONTE DE LISLE –

Mult mai bine ca vulturul vînător, amic cu norii,
Omule! te-asvîrli năvalnic în văzduhul strălucit.
Jos, tăcut dorme pămîntul; jăluească-l visătorii.

Urcă! sborului puternic se aștern la nesfîrșit
Ale-azurului talazuri, biciuite 'n lung de soare.
Jos, în ceață, pribegitul glob s'afundă 'nbătrînit.

Tot mai sus! De ghiată-i cerul, flacăra pălește, moare,
Un cernit amurg în brațe a cuprins nețărmuirea.
Tot mai sus, mai sus, te pierde 'n noaptea fără de hotare

O prăpastie informă. Calmă cum nu-i nicăirea,
Unde cu desăvîrșire ce-i materie dispare.
Cu orbirea fără seamăn care 'ncătușează firea.

Duh! te sue acum acum la rîndu-ți, către singura lumină,
Lasă morții, jos aicea, toate vechile scîntei,
Urcă-te spre Obîrșia arzătoare și senină.

Mergi din vis în vis! Mai bine, mai frumos mereu să cei,
Ca să urci treptele scării nesfîrșite, în picioare,
Calcă sacrele morminte unde dorm uitații zei.

Nețelesul încetează; agonie 'ngrozitoare
E acolo, și desgustul, umbră, teamă și căință,
Și-a geniului, de mîine dureroasă renunțare.

Unde ești, atunci, lumină? Unde? Poate 'n neființă.

AL. ANTEMIREANU

CÎMPAN VERDE ŞI FRUMOS

— POVESTE —

A fost odată un împărat sărac, care avea un fecior şi trei fete. El lăsă cu limbă de mo rte ca feciorul său să mărite fetele, dar să nu se uite la cine le dă. Ori-cine ar veni la împărăţie, ziua ori noapte, să le dea pe rînd.

Acuma, într'o seară, după moartea împăratului, steteau cîte patru la masă şi vorbeau de trebile împărăţiii. Cînd, deodată se lăsă, ca din senin, o negură deasă; iar feciorul de împărat zise către soră-sa cea mai mare să easă şi să vadă ce este. Dar, cum eşi fata afară, p cla o luă şi se duse cu ea unde, nu se ştie. Fratele şi surorile cele-l-alte se mirară şi-şi făcură cruce, de aşa întîmplare.

A doua seară, tot la vremea mesei, veni o negreaţă de ciori care se lăsară pe curţi, atît de multe că nu mai aveau loc. Atunci feciorul de împărat strigă la sora cea mijlocie să easă afară şi să vadă ce este. Ciorile o luară şi se duse cu dînsa.

A treia seară se stîrni un vuet grozav şi o vîntoasă năprasnică veni. Feciorul iar trimese pe sora-sa cea mai

mică să vază ce este, dar vîntoasa o luă şi se duse cu dînsa.

Rămînînd singur şi pustiu, feciorul de împărat, s'a întristat mult, şi l-a prins o jale grozavă şi un dor de surorile lui. Se hotărî atunci să se ducă după ele, ca să le găsească. Îşi luă un buzdugan în mînă şi purcese pe cale. Dar tot mergînd el aşa, numa ce-şi luă seama că nu şi-a încercat puterile niciodată să vază cît ar zvîrli de departe cu buzduganul. Aruncă buzduganul înnainte şi izbi pe o babă care mergea la apă. Baba îl blestemă cu foc zicîndu-i:

— Dragu' mătuşei Ioane, să nu-ţi easă sufletul din oase pînă nu te-oi bate cu *Cîmpan Verde şi Frumos*, şi nici odihnă să n'ai pînă atunci.

Auzînd aşa blestem, se mîhni Ionică, feciorul de împărat, şi părăsi calea surorilor, luîndu-se după Cîmpan Verde şi Frumos. A mers el mult, prin pustietăţi nestrăbătute, în depărtări ne-mai văzute de firea omenească, şi a ajuns la nişte codri mari şi bătrîni. Cînd a intrat în codru, s'a înnoptat.

Tot mergînd aşa pe dibuite, numa că văzu o zare de foc, care pierea şi iar se ivea. Tot mergînd în partea aceea, cu gîndul că acolo o fi Cîmpan Verde şi Frumos, ajunse la un foc mare de trei stînjeni de lemne, care ardea cu nişte vîlvori cît casa. Împrejurul focului era încolăcit de trei ori, un balaur.

— Bună vremea, boeri mari, zise băeatul.

— Mulţumim d-tale, băete Ioane, răspunse balaurul. Dar ce vînt dujman te-a împins p'aici unde n'a ajuns nici picior de om pămîntean pînă acum?

Feciorul de împărat îşi spuse păsul, apoi întrebă pe balaur, dacă nu cumva are vre-o ştiinţă unde sălăşueşte Cîmpan Verde şi Frumos. Balaurul zise că a

umblat lumea şi'n lungiş şi 'ncurmeziş, dar de numele ăsta n'am mai auzit.

— Dar, zise el, să chem lighioanele din împărăţia mea, că poate o şti vre-una.

Şi balaurul a şuerat o dată din deştiul ăl mic şi-au început să curgă g'oată mare de lighioane, mari şi mici, care erau supt stăpînirea lui, dar n'ci-una din ele n'a avut vr'o ştiinţă despre Cîmpan Verde şi Frumos.

Atunci, balaurul îl îndreptă de Ionică, feciorul de împărat, la fratele lui ăl mijlociu.

Ducîndu-se pe cale Ionică, numa ce vede un lup cu un picor rupt şi vruse să repează baltagu' în el ca să-l omoare, dar deodată auzi cum lupu' îi zice cu graiu omenesc:

— Băete Ioane, nu mă ucide, ci mai bine leăgă-mi piciorul în lopăţele şi mă unge cu unsoare că vr'odată ţi-oiu prinde bine.

Feciorul de împărat făcu aşa cum grăi lupu' şi apoi auzi dihania zicîndu-i:

— Cînd t'ei gîndi la mine să ştii că sînt lîngă tine.

Tot mai mergînd el pe cale, întîlni o cioară cu aripa ruptă. El vruse s'o omoare, dar cioara îl rugă întocmai ca lupu' să-i dea mînă de ajutor şi să-i lege aripa, că i-o fi spre fo'os.

Ionică făcu aşa şi pasărea îi mulţumi, zicîndu-i:

— Cînd t'ei gîndi la mine, o să fiu lîngă tine.

Apoi purcese iar pe cale feciorul de împărat şi merse, merse, pînă ce se făcu noapte într'o pădure uriaşă Acolo, departe de tot, zări o licărire de foc şi se îndreptă spre ea.

Cînd ajunse, văzu un foc mare, de şase stînjeni de lemne, iar împrejurul focului un balaur înfricoşat era încolăcit de şase ori.

Dacă ajunsese acolo, Ionică grăi:

— Bună vremea, mici copii.

— Mulţumim d-tale, băete, respunse smeul. De te-a învăţat cine-va, bine ţi-a priit, de'i fi făcut de capul tău, bun cap ai avut, că de nu ziceai aşa, te mîncam. (Pasămi-te că pe băeat îl învăţase balaurul d întîiu).

Dar ce vînt te-a aruncat pe aici? Că prin partea asta nici pasăre cerească nu poate vieţui, dar mi-te om pămî' tean?

Feciorul de împărat îi povesti totul, apoi îl rugă să-i dea vr'o ştiinţă despre Cîmpan Verde şi Frumos.

Dar de geaba! Nici balaurul şi nici potopul de vieţuitoare, pe care le-a chemat, n'au ştiut nimic.

L-a îndreptat însă la fratele cel mai mare.

Pe acela l-a găsit împrejurul unui foc de doisprezece stînjeni, încolăcit de douăsprezece ori.

Balaurul l-a întrebat, ca şi cei-l-alţi doi fraţi, ce caută; apoi, aflîndu-i păsul şi neştiind nimic despre Cîmpan Verde şi Frumos, a chemat şi el vieţuitoarele de sub stăpînirea lui. Dar nici-una n'a fost în stare să-i dea vr'o lămurire.

Atunci smeul zise:

— Ei, băete Ioane, d'acu' să mai stai niţel pînă oiu mînca. Şi aduse şase buţi cu vin, şase care de pîine şi şase ialoviţi grase. Apoi zise feciorului de împărat:

— Dacă nu m'oiu sătura cu toate astea, am să te mănînc şi pe tine.

Pe cînd sta la masă, veni un ciocîr'an şchiop.

Balaurul îl întrebă de ce a întîrziat atta.

— Să am ertăciune, măria ta, zise el, dar am fost în cale depărtată.

— Dar de Cîmpan Verde şi Frumos n'ai auzit?

— Cum să n'aud, respunse ciocîrlanul, că chiar de

la grajdul lui am pornit, unde unul din argaţi m'a lovit c'un măturoiu peste picior şi d'aea sînt şchiop.

Balaurul atunci îi porunci numaidecît, să ia îndată pe Ionică şi să-i ducă tocmai acolo. Dar ciocîrlanul se văicărea că e şchiop şi nu poate să-l ducă. Dar porunca era neclintită.

Cînd a fost să plece, balaurul a chemat la o parte pe feciorul de împărat şi i-a zis :

— Bagă de seamă să nu te înşele, că el are să te ducă pînă la o apă tată, de unde se văd seraiurile lui Cîmpan Verde şi Frumos, ca o stea numai, şi o să vrea să te lase. Dar tu să spui că nu le vezi deloc, cînd ţi le-o arăta. Şi atunci are să te ia supt o aripă, are să te sue în înaltul cerului şi are să te lase pe pămîntul lui Cîmpan Verde şi Frumos.

Ionică mulţumi balaurului pentru poveţe şi pentru ajutor, şi porni cu ciocîrlanul la drum.

Tot mergînd aşa pe cale, găsiră o mreană pe care o svîrlise un val pe uscat, şi se sbătea de moarte, săraca! Ion vru s'o prinză şi s'o mănînce, dar ea îi zise :

— Băete Ioane! nu mă omorî; carnea mea îi ca easca şi n'ai s'alegi nimic de ea. Dă-mă în baltă şi ţi-oi prinde vr'odată bine.

Feciorul de împărat făcu aşa. Apoi porniră iar înainte, pînă ce ajunse la o apă mare. Ciocîrlanul arătă în partea cea-l-altă săraiurile lui Cîmpan Verde şi Frumos. Băeatu' Ion zise că nu le vede.

Atunci ciocîrlanul îi şterse o palmă şi îl luă supt aripă, înălţîndu-se cu el în slava cerului şi apoi îl lăsă pe pămînt. Ajungînd la Cîmpan Verde şi Frumos, îl găsiră dormind în leagăn. Se culcă lîngă dînsul şi feciorul de împărat. Cînd s'au sculat, amîndoi deodată, Cîmpan Verde şi Frumos, l-a întrebat :

— Să ne luptăm, în săbii să ne tăem, ori să ne prindem fraţi de cruce?

Feciorul de împărat zise: mai bine să ne prindem fraţi de cruce.

Şi au vieţuit amîndoi la olaltă, în pace şi bună înţelegere, vreme îndelungă, pînă-ce, viindu-i vremea lui Cîmpan Verde şi Frumos, ca să se ducă la biserică, într'una din zile cheamă pe feciorul de împărat şi-i zice.

— Frate Ionică! uite toate cheile de la toate odăile, să umbli prin toate, numai în fundul casei la uşa care îi legată c'un teiu şi c'un curmeiu să nu umbli, că de amîndoi o fi rău.

Feciorul de împărat umblă prin toate odăile şi cînd ajunse la cea legată c'un teiu şi c'un curmeiu, se întrebă ce să fie. Intră şi acolo, şi văzu că în mijlocul odăii era un stîlp de fier; iar de stîlp era legat un smeu de tatăl lui Cîmpan Verde şi Frumos. Cum îl văzu smeul pe băeat, grăi: dă-mi o coşă de apă să beau, că mult bine ţi-oi face. Feciorul de împărat, milos la inimă, i-a dat. Pe urmă smeul i-a mai cerut încă una; băeatul îi aduse cam cu grijă. Cum a băut smeul apă, s'a scuturat o dată şi a sfărîmat stîlpul de care era legat şi s'a dus de s'a culcat în leagănul lui Cîmpan Verde şi Frumos.

Cînd a venit Cîmpan de la biserică, nu se mai ştia de ciudă, văzînd pe smeu în leagăn, şi a priceput, că de la feciorul de împărat i-a venit necazul.

Cînd s'a trezit smeul, a eşit afară şi a săpat o fîntînă în deal şi alta în vale; cea din deal, seacă, răspundea în cea din vale. Apoi luă două coşe de fier şi puse pe Cîmpan Verde şi Frumos la canon să care apă din fîntîna din vale să umple pe cea din deal; iar pe feciorul de împărat îl puse herghelegiu.

Aşa trecură multe zile pline de amar şi de trudă.

Dar, într'o zi feciorul de împărat, vrînd să scape pe Cîmpan Verde şi Frumos de canon, a ales doi cai buni din herghelie, se duse la dînsu' şi îi zise:

— Măi Cîmpan Verde şi Frumos, mergi cu mine?

— Da' cum să nu merg? îi răspunse el.

Atunci încălicară pe cai şi plecară. Dar calul smeului, necheză năprasnic din grajd.

Smeul îl auzi şi grăi:

— Ciinii carnea să-ţi mănînce şi ciorile sîngele să-ţi bea, de ce nechezi aşa? Au n'ai ce bea şi ce mînca?

— Ba am, stăpîne şi prea am, dar feciorul de împărat ţi-a furat pe Cîmpan Verde şi Frumos, răspunse calul.

— Am vreme să cînt un cîntec, să joc, să beau o cafea şi să trag un ciubuc, şi de ajuns să-i ajung? întrebă smeul.

— Ai şi prea ai, răspunsu-i-a calul.

— Smeul cîntă un cîntec, îi trase un joc, bău o cafea, trase un ciubuc şi încălecă pe cal. Într'o clipă ajunse pe fugari, şi-i aduse la locurile lor.

Apoi zise lui Ionică, feciorul de împărat:

— Vezi să nu mai faci a doua oară asta, că nu te mai ert.

După o bucată de vreme, feciorul de împărat iar alese doi cai şi mai iuţi, luă pe Cîmpan Verde şi Frumos şi începură să gonească.

Dar smeul îi ajunse şi de rîndul ăsta; pe feciorul de împărat îl tăiă bucăţele, iar pe Cîmpan îl aduse la osîndă.

Pe cînd trupul ciopîrţit al lui Ionică, zăcea în mijlocul drumului, veni un cîrd de ciori, luă din el fie-care cîte-o bucăţică în cioc şi se duseră acasă la stăpîna lor. Acum, la una se nemerise degetul cel cu inelul şi, fiind

aproape de fereastră, o văzu stăpîna lor ciocănind în inel. Stăpîna ciorilor, atunci eşi iute afară, căci cunoscuse inelul lui frate-său.

Pe urmă, întrebînd cioara, unde a găsit ciolanu' acela? îi zise să i-l dea ei.

Cioara spuse că l-a găsit pe pămîntul lui Cîmpan Verde şi Frumos.

Atunci, stăpîna lor, degrabă a trîmbiţat de s'a strîns toate ciorile, poruncindu-le să-i aducă toate bucăţile de carne şi ciolane, ba să se ducă să soarbă şi sîngele din pămînt.

Ciorile, cît te-ai şterge la un ochiu, au adus toate bucăţile, iar sora lui Ionică, a pus bucăţică lîngă bucăţică, l-a întrupat pe d'a întregul, apoi l-a spălat cu apă moartă, şi l-a stropit cu apă vie. Atunci a sărit în picioare feciorul de împărat, de trei ori mai frumos de cum fusese mai înainte! Apoi, grăi:

— Greu somn am dormit, surioară dragă.

— Ai fi dormit mult şi bine, frăţiorul meu, dacă nu eram eu p'aici. Dar ce cătaşi la hainul de smeu? îl întrebă sora lui.

Feciorul de împărat, cu multă obidă, îi povesti toate pe şartul lor, şi-i zise că trebue să scape de canon pe Cîmpan Verde şi Frumos, care numai după urma lui, îndură osînda smeului.

Dar surora lui îi zise:

— Frăţioare dragă, n'o să poţi scăpa cît lumea şi pămîntul pe Cîmpan Verde şi Frumos, afară numai dacă ai putea să capeţi eapa babei hodoroagă, nevăzută, neauzită, din smîrcurile mărilor, din adîncul zărilor.

Auzind una ca asta, Ionică, feciorul de împărat a oftat greu din fundul inimei, şi porni spre laturea pămîntului încotro îi arătă sora lui. Cît o fi mers el,

nu pot să vă dau bine seamă, dar nu ajunge cine-va așa, cu una cu două, în smîrcurile mărilor, în adîncul zărilor.

Baba avea o ogradă mare și în toți parii de la gard era cîte un cap de om; numai unul n'avea, și cît ți-e ziulica de mare se văicărea și cerea: cap! cap!

Băeatul, cum ajunse, se trînti pe prispa casei, iar cînd eși baba din casă îl întrebă:

— Da ce cați p'aici, flăcăiașu' maichii?

— Slujbă caut, mătușă! răspunse Ionică.

— Apăi, iacă, dacă vrei să te bagi la mine. Ai să-mi paști o eapă doar și încolo nimic. Să mi-o duci în trei seri la earbă și dacă mi-oi aduce-o, ți-oi da, pe alese, un cal din grajdul meu; dacă nu, unde-ți stă capul, o să-ți stea și picioarele!

Băeatu' primi cu inimă bună și, după ce mîncă ce-i puse baba pe masă, se mai dete nițel așa pe prispă ca să mai aținească, pînă o mai scăpăta soarele, că eapa mergea la earbă după apusul soarelui. Baba, cum se înseră, se vîrî în grajd, și luă eapa la bătae cu un biciu de foc, poruncindu-i să se ascunză bine. Pe urmă, sculă pe băeat, și-i dete în primire eapa. Băeatu' se sui călare pe ea, da' cum a făcut cum a dres, nu știu, că deodată începu să moțăe, călare, apoi adormi d'a binele.

Cînd s'a trezit, era călare pe căpăstru, și cu mîinile în buriene.

Atunci prinse a zice:

— Vai de mine și de mine! M'a mîncat fript baba.

Barem d'ar fi lupul cel din drum pe aci, el poate ar fi văzut-o.

Iată și lupu, aci, grăind:

— Ce-i Ionică?

Ce să fie, răspunse el, eapa babei nu-i!

— Ei, lasă nu te fărîma cu firea. Ai acolo şi ţine căpăstru 'n mînă, îi zise lupul. Vezi colo pe dealu' ăla, o turmă de oi? eapa babei s'a făcut mioară albă.

Eu m'oiu ciurdi pe toate lăturile şi voiu lua-o la goană; iar cînd ăi vedea că fuge tare, atunci să suni din frîu şi să strigi: tpru, tpru, eapa babei şi c'un mînz! Atunci ea o să fie în frîu iar tu încalică pe ea şi-ţi cată de treabă.

Băeatu' făcu întocmai.

Cînd ajunse acasă, baba eşi în prag, făcută numai catran, şi-i zise:

— Ai păscut eapa?

— Am păscut-o, respunse băeatul.

— Ai adăpat-o?

— Am adăpat-o. Bine-ţi pare mătuşă?

— Bine, cum să nu-mi pară bine!

Da' cînd a intrat baba 'n grajd, după ce s'a dus băeatul să se odihnească, vai de spinarea epei. A bătut-o pînă n'a mai putut baba, şi apoi i-a zis:

— Vezi, să dea dracu' să te mai găsească şi mîine, că te omor în ciomege.

A doua seară iar se duse băiatul cu eapa la earbă, şi iar se pomeni adormit. Atunci se gîndi la cioară şi cioara îi spuse că eapa se bate cu capul de toartele cerului; apoi îi zise s'aştepte.

Şi cioara, stîrni toate ciorile, şi d'aci se porniră vîntoasele şi alungară eapa care se făcuse o stancă vînătă cu doi pui.

Băeatul cînd o văzu îi zise: «tpru, tpru, eapa babei cu doi mînji», că eapa mai făcuse un mînz.

Acasă baba îi primi cu bucuria pe buze şi cu veninul în inimă.

A treia seară eapa s'a făcut o mreană şi s'a cufundat

în adîncul mărilor, da băeatul s'a gîndit la peştele pe care îl scăpase de moarte, şi peştele i-a scos mreana la ţărm şi el i-a pus apoi căpăstru în cap, zicîndu-i: «tpru, tpru, eapa babii cu trei mînji», că pasă-mi-te iapa făta, pe fiecare seară, un mînz.

Apoi au pornit acasă.

Baba cînd i-a văzut, era să plesnească fierea în ea de ciudă, dar s'a potolit şi s'a arătat bucuroasă de argatul ei.

Pe urmă, grăi lui Ionică:

— Acu, dragu' mătuşei, mai odineşte-te pînă mîine, şi mîine-ţi voiu plăti precum ne-a fost vorba.

După ce adormi băeatul, baba a intrat în grajd şi a spintecat pe toţi mînjii, le-a scos inimele şi le-a băgat pe toate în eapă. Apoi a luat un biciu de foc şi din mînji a făcut cai frumoşi, iar din eapă făcu un ogar şi îi băgă biciul de foc într'o ureche.

Da' pe cînd dormea, Ionică se pomeni cu fata babei, — că baba avea şi o fată mare — şi scuturîndu-l îi zise:

— Dacă m'ai lua dumneata, eu ţi-aş spune o vorbă.

El respunse:

— Eu n'am îndrăsnit să-ţi spui cuvîntul ăsta pînă acum, că de!... mi-erai stăpînă, da 'mi-ai plăcut mult, şi te iau, numai să vrei.

— Vreau, cum să nu vreau! zise fata; bagă de seamă la ce-ţi spuiu. Şi-i spuse ce a făcut mă-sa cu caii şi cu eapa din grajd.

Apoi mai zise:

— Vezi să nu te îmbie cu vr'unul din ăia frumoşii, că n'ai să mergi pe el călare decît pîn' la poartă şi acolo cazi după el şi nu mai dai nici măcar dintr'un deştiu. Tu să nu ei nici-unul, ci să te duci după grajd, să pui

mîna pe lanţul ogarcei, s'o ei şi să pleci cu ea. Ori-ce ţi-ar mai toca mama, tu să te faci niznai.

Aşa şi făcu băeatul, la alegere. Iar baba, cînd văzu una ca asta, începu să se schimonosească şi, cu multă prefăcătorie, îi zicea să nu se orbească pînă într'atîta, şi să ia un cal bun şi vrednic de el, că nu vrea să plece cine-va de la ea nemulţumit. Dar băeatul porni cu ogarca de lanţ.

Atunci eşi din casă şi fata babei cu bocceaua plină în mînă şi zise babei:

— Am avut şi noi o slugă bună, lasă-mă să-l petrec pînă mai încolo.

Baba, de ciudă nu zise nimic, dar vru să otrăvească ogarca, dar băeatul puse mîna p'o ciofîrtă de tîrnaţ şi păli pe babă odată, aşa de bine, că o lăsă lungită.

Apoi porni cu fata şi cu ogarca, pe poartă; iar baba se sculase şi striga în urma fetei «vino 'n apoi dragul mamei, să nu te lovească şi pe tine, şi să paţi şi tu ca mine». Băeatul îşi vedea de ale lui: scoase biciul din urechea ogarcei şi o făcu mai frumoasă cum nu fusese niciodată. După aea, încălecînd, zise fetei să se uite îndărăt, şi fiind tot cu ciofîrta în mînă, o lovi o-dată strașnic peste gură, apoi cît ai răsufla odată fuse la curţile lui Cîmpan Verde şi Frumos. Îl luă şi plecară, dar calul smeului rînchezînd odată din grajd aşa de tare că ţiuiră trei ceasuri palaturile de zamfir, iar smeul sări din pat şi răcni la el:

— Ce e, mîncaţi-ar carnea cîinii şi ţi-ar bea sîngele ciorile. N'ai ce bea şi ce mînca?

— He! He! stăpîne, răspunse calul, am şi prea am, ce bea şi ce mînca, da' feciorul de împărat iar ţi-a furat pe Cîmpan Verde şi Frumos.

— Smeul tot mai întrebă:

— Am cînd să cînt un cîntec, să joc odată, să beau o cafea, să-i trag un ciubuc, şi de ajuns să-i ajung ?

— Ai cînd să cînţi un cîntec, să joci un joc, să bei o cafea, să tragi un ciubuc, răspunse calul, dar de ajuns nu-i ăi mai ajunge cît lumea !

Smeul atunci se repezi pe cal şi se aşternu drumului cu el.

Feciorul de împărat o luase mai domol, aşa că smeul mai pe sub scară îi ajunse dar nu se putea urca acolo în înaltul Cerului unde erau Cîmpan şi Ionică. Atunci eapa, necheză din înălţimea unde se afla şi grăi către calul smeului :

— Cal de smeu şi fiu al meu, trinteşte pe stăpînul tău, de-l fă praf şi pulbere, şi vino la stăpînul meu că ţi-o da să şezi pînă în piept în fîn cosit din postul Sîmpietrului şi grăunţe cît ei vrea.

Şi calul smeului ascultă şi făcu aşa. De smeu nu se alese nici praful cînd căzu jos ; iar Ionică, feciorul de împărat şi cu Cîmpan Verde şi Frumos s'au reîntors la seraiurile lor, şi au petrecut zile îndelungate în pace neturburată.

Şi aci se sfîrşeşte povestea mea.

AL. ANTEMIREANU.

(Comunicată de d-l *N. Mateescu*, învăţător din Com. Movilita-Putna, care a auzit-o de la Vasile Popescu din J. Neamţ).

POESII POPULARE

SCORPIA

La inima cîmpului,
La puțul lui Cioropină,
Unde mulți voinici s'adună,
Pe mijlocul cîmpului,
Nemerit-a, poposit-a,
Trei coconi, feciori de domn;
Ei pe cîmp că se plimba
Și foamea că-i ajungea;
Punea masa și mînca.
Sete mări li se făcea
Imprejur mi-se uita
Nici un puț că nu-mi zărea.
Dar spre-apus cînd se uita,
Zări vîrful cumpenei
Peste vîrful trestiii.
Dar ei frate ce-mi făcea?
Sorț măre că-mi hotăra,
Peste ei că-și arunca,
P'ăl mai mare că-mi cădea
Și p'ala că-l trimetea.
El la puț cînd mi-ajungea,
Un voinicel că-mi găsea
Și-l găsea mereu zăcînd,
Cu inima pe pămînt,
Ficații i-au putrezit,
Rinichii i-au mucezit,
Lîngă cumpănă zăcînd.
Dar voinicu-l întreba
Și așa că-i rĕspundea:
D'a știi frate ce-am făcut,
Cînd la puț m'am abătut,
Apă rece d'am băut?
Eu găleata am apucat
Și în puț că mi-a scăpat,
Disagii cu galbenii,
Traista cu zapisili (sic)
Ca să scoț moșiili.
Te rog frate pe dreptate

Intră frate de mi-i scoate
Că ți-i dau pe jumătate.
Dar voinicul ce-mi făcea?
Cu minciuni s'ademenea
In găleată se punea,
Și în puț că se lăsa
Și scorpia-l înghițea.
Că'n puț era scorpia
Și-afară Samodia
Se teme lumea de ea.
Dară frații ce-mi făcea?
Pe frate-său l-aștepta
Dar frate-său nu-mi venea.
Ăl mijlociu se ducea
El la puț cînd mi ajungea,
Pe Samodia-l găsea
Și foarte rău că-mi zăcea,
El de frate-l întreba.
Samodia ce zicea?
El în puț că mi-a intrat
Că mie 'n el mi-a scăpat
Dăsagii cu galbeniii,
Traista cu zapisili
Ca să-mi scoț moșiili;
Și el stă de-i socotește
Ție parte nu-ți găsește.
Și p'ala il amăgea
Și'n găleată se punea
Și'n puț că mi se lăsa
Și scorpia-l înghițea.
Dar ăl mai mic ce făcea
Că frații lui nu venea?!
D'aolică ce-o să fie,
Frații mei de n'o să vie,
Ori scorpia i-a mîncat,
Ori că în puț a intrat.
Dar el frate ce-mi făcea?
Spre puț calea că-mi lua
Dar la puț cînd mi-ajungea,
De odată-mi auzea
Că mi-l striga cine-va,
Și 'ndărăt cînd se uita,
El frate că îmi zărea
Tot pe Mircea ciobănașul
Cu cămașa ca tina,
Cu pielea ca zăpada,
Și din gură așa-i grăea:
Stai frate-meu nu intra
Că'n puț mi-este scorpia
Și-afară Samodia,
Se teme lumea de ea.
Dară Mircea ce-mi făcea?
Spre Samodia-mi venia,
Samodia mi-l zărea,
Un balaur se făcea
Și pe furcă se suea.
Dară Mircea că-mi venea,
Furca 'n brațe, că-mi lua
Și din pămînt mi-o scotea.
Cu măciuca cînd dedea,
Balaurul că-mi țipa,
Șapte bucăți mi-l facea,
Scorpia cînd auzea:
Din gură așa grăea:
D'aolică, ce-o să fie
Frate-meu, de-mi strigă mie?

El frate ce-o fi pățit,
C'aici de cînd a venit
Să țipe, n'am pomenit.
Ori-că Mircea a venit,
Ori că ceva l-a 'ntîlnit.
Dară Mircea ce făcea?
Fuga la ghisde că-mi da,
Paloș cumpănă punea,
Peste ghisde-l așeza.
Dar scorpia ce-mi făcea?
Ea din puț se repezea
Din fundul puțului,
In gura palașului,
Și-afară cînd eșea,
Două bucăți se făcea.
Pe frați-i că îi găsea
Nevătămați că-mi era
Și foarte se bucura.

(Com. Pietrari, Jud. Dimbovița).

Culeasă de
CONST. N. MATEESCU

REVISTA PUBLICAȚIUNILOR

In No. 3 (15 Maiu) al revistei *Ann. de l'Ecole libre des sciences polit.*, d-l D. I. Ghica termină studiul de care am vorbit într'un număr anterior, cu privire la Francia și Țările Romîne de la 1781 la 1815. Politica lui Napoleon față de principatele Romîne e mult mai activă decît aceea a regimelor anterioare, și e supusă la multe variațiuni : ținta ei constantă e însă, că aceste țări, pe care de altminteri Napoleon I le cunoștea numai foarte vag, îi pot servi ca obiect de compensație de oferit cînd Austriii, cînd Rusiii. Relațiunile domnilor fanarioți cu ambasadorii Andréossy la Viena și Sebastiani la Constantinopole, sînt de asemenea interesante prin complexitatea lor.

Cînd căzu Napoleon, mult timp boerii noștri nu voiră să creadă aceasta cu putință. Cînd însă, pe la sfîrșitul lui Iunie 1814, se află cu certitudine reintronarea Bourbonilor, consulii francezi își pierdură îndată tot prestigiul la București, mai cu seamă Caragea făcu atîtea neajunsuri lui Ledoulx, încît acesta plecă în grabă. Sorgintele d-lui D. I. Ghika sunt: ziarul lui Langero (publicat în colecțiunea Hurmuzaki) memoriile lui Metternich, scrierile lui Vandal, Lefèvre, etc.

* * *

Revue géographique internationale publică în numerile Martie și Aprilie o dare de seamă a călătoriii d-lor Ghica-Comănești, tată și fiu, în țara Somaliilor.

* * *

In *Berl. Tagblatt*, d-l Wolff, corespondentul acelui ziar la Paris, face o dare de seamă (foiletonul din 29 Iunie a volumului de poesii intitulat: *Sourires glacés* al tînărului nostru compatriot Sc. Ad. Cantacuzino. Un german scriind despre versurile franceze ale unui Romin! Greu e de a fi mai internațional decit așa.

* * *

D-l Hans Kraus, ziarist cunoscut în Rominia, a publicat (la Lipsca și la București), sub titlu de *Roumanien und Bukarest*, un volum în 16 de 170 de pagini, care este o descriere generală a țării și în special o călăuză pentru străin în București. Scrierea e lucrată cu multă ingrijire și dă o bună imagine a stării noastre politice, culturale și administrative. Armata, industriile, finanțele, căile ferate, etc. sînt de asemenea tractate după date bine culese și prelucrate. Sînt însă greșeli în considerațiunile retrospective; așa, autorul crede, că noi n'am avut în trecut nici un fel de industrii sau de meserii, ci că numai unii robi țigani știau să facă în mod grosolan cite-va obiecte indispensabile. Nu cunoaște deci de loc desvoltarea breslelor, care alcătueau un corp destul de bun și de numeros de meseriași de toate specialitățile necesare pe atunci, și rominii, nu țiganii confecționau obiecte de ade-adevărată eleganță. Inlăturarea prea bruscă a breslelor, în urma concurenții străine, e unul din cele mai regretabile fenomene ale desvoltării noastre în acest secol.

R.

TIP. «GUTENBRG» JOSEPH GÖBL, STR. DÓMNEI 23,—BUCURESCI

Apar la intii a fie-cărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 8. Bucureşti, 1 August 1896. An. XXX, Vol. II.

CHIVU CORCODEL

Pe o pajiște verde, la marginea satului, împrejurul morii de vînt, fetișcanele și băeţandrii se sbeguesc. Aci vezi pe cîte unu' că se repede la una și-i dă o palmă, așa în glumă; aci o ia de gît, o' ciupește, apoi se ia după ea s'o prindă, că s'a ascuns după moară și-i face în necaz.

— Stăi, stăi, că puiu eu mîna pe tine!—și dă în dreapta, dă în stînga, pînă o prinde. Și ale-l-alte o necăjesc: «sîc, sîc, că te-a prins».

— Da' ce, soro, să te pui cu nebunu' Nu vezi că i-a eșit sufletu' alergînd! E nebun, cînd o ia 'n gît, n'o mai scoți la căpătîiu cu el.

Și iar aleargă, țipă, sar, par'că ar fi niște pui de barză, care se încearcă să sboare.

Pe urmă.... odată se opresc cu toții și-și aruncă ochii spre sat: «nu mai vine, nu mai vine, soro, și e tîrziu, d'acum încolo se începe hora 'n sat, cînd o să mai jucăm? Nu mai vine; ce-o fi avînd?»

Din cînd în cînd, cîte-o fată ese din sat și o ia rasna spre moară, ca niște potîrnichi speriate de vînător.

E sărbătoare, și fetele și băețandrii se'nvață să joace la marginea satului — la *marne*, cum zic ei, — că așa-i datina: fata cînd se prinde în hora satului, să știe; că de, o privește o lume întreagă și e rușine cînd îndrugă așa, fără rost....

Odată se opresc cu toții și pun mîinile la sprîncene, și se face o tăcere par'că n'ar fi nimeni p'acolo: «uite-l, uite-l»—și nea Chivu vine încet, tacticos — șontîc, șontîc! Să-l fi văzut, a început să rîză de departe. Fetele se reped spre el, dar deodată se opresc. Toate se uită la el, par'că ar fi altă aea: «uite nea Chivu, bre, bre, da' bine te-ai gătit! Mă, mă, ce mîndru, par'c' ai fi un ginere»; da' nea Chivu înnaintează rîzînd, cînd la una, cînd la alta, și merge tacticos — șontîc, șontîc!

Niciodată nu se gătise nea Chivu ca în ziua aea; să-l fi văzut, nu-l mai uitai toată viața: la gît o legătură roșie ca sîngele epurelui, cu căpătîele fluturînd în vînt. De sub pălărioara lui, pusă cu meșteșug pe sprînceana dreaptă, se lăsa pe frunte colțul părului lins. Un brîu conabiu, din care eșea un flueraș alb și plecat spre dreapta, despărțea un mintean nou de pantalonii albaștri închiși; mustața-i rară, pusă cu fusu', îi acoperea gura largă și buzele groase; iar fața lui ciupită,

par'că era mîncată de molii; dar le uitai pe toate, cînd îi priveai legătura și mai ales ghetele strălucitoare cu tocurile înalte și ascuțite.

Drăcoasele de fete se întorceau una la alta: «uite soro, Corcodel, ei vezi? să nu mori? Bată-te să te bată! D'aea o fi întîrziat, mai știi, dracu', o fi pus ochii pe vr'una din noi!»

— Aidi, aidi, hora, nea Chivule, hora a nouă; s'o învățăm odată, zi nea Chivule!

— Nu cînt azi, sînt necăjit, nu cînt!

— Da' ce ai, nea Chivule? nu-ți sînt toți boii acasă, n'ai dormit bine azi-noapte?... Auziți fetelor, nu vrea să cînte. Puneți mîna pe el să-l întindem nițel la mașină, să-i vie chef de cîntat.

Și drăcoasele se reped la el.

— Stați, cînt, stați!

Nea Chivu era flăcău bătrîn,—ei, ăi de seama lui aveau copii de opt, zece, ani, da' el n'a avut noroc să se'nsoare, nu știa nici el, de ce n'a avut lipiciu, că de, slavă Domnului, tocmai urît nu e, sărac nu e, iaca nenorocul a căzut pe el. Era mic, un copil, ca toți copiii, s'a dus și el să fure prune de la o afurisită de babă și, ceasu' rău, cînd e să se întîmple omului, se întîmplă, că așa vrea D-zeu. S'a suit în pom, a cules cîte-va prune, s'a mutat pe altă cracă, pe urmă pe una mai subțire și mai în vîrf și poate pîrdalnicele de prune din sîn au atîrnat greu, ori el s'a isbit de vre-o ramură, că toc-

mai cînd se gătea să se dea jos, iacă-tă baba, și cum și-o fi pierdut cumpătu', cum s'o fi întîmplat, nici el nu știe, s'a rupt craca și a căzut tocmai din vîrfu' pomului, și atîta i-a fost. D'atunci a rămas cu un picior mai scurt.

Și de cîte ori povestește nea Chivu de ce-a rămas schiop, i se umple ochii de lacrămi, da' pe urmă tot el începe să rîză: «da' ce, asta nu-i nimic, par'că numai eu sînt așa, bine că n'a dat D-zeu să mă schilodesc mai rău!»

Și cînd îl întreba cine-va: «da' cum ai învățat să cînți cu flueru', nea Chivule?» Răspundea liniștit:

— Ei, asta a fost mai ușor, începusem să mă duc și eu la *marne*, da' băeții mă lua la goană și eu mă ascundeam în cîte un șanț și ascultam la ei. Ce, eram mic p'atunci, se luau de mînă băeții și fetele și unu' cînta din gură și jucau cu toții, Da' știam și eu să cînt din gură, cînd mă duceam la horă în sat, băgam de seamă cum cîntau lăutarii și cîntam în gînd după ei, pe urmă flueram și, cînd mă duceam acasă, nu mai îmi tăcea gura. Intr'o zi ne-am dus la tîrg și m'am rugat de tata de mi-a cumpărat un fluer. Atunci a mers mai lesne. cum auzeam un cîntec nou, mă duceam fuga acasă și-l încercam și eu, și, pînă nu-l cîntam bine de tot, nu-l lăsam. Intr'un an, doi, am învățat toate cîntecele din sat și într'o zi m'am rugat de un băeat să mă ia și pe mine la *marne* și, dacă le-am cîntat din

fluer, m'au primit și pe mine și d'atunci am cîntat mereu....

— Sîrba nea Chivule, sîrba!

Nea Chivu își scoate flueru' din brîu și-i zice. Fetele și băeții se fac roată împrejurul lui, da Gheorghe a lui Dinu-i dă cu gura:

Și la dreapta, măi!... una, două, trei!
Și la stînga, măi!... una, două, trei!...

— Alta! Zi alta, nea Chivule.

— Măi băeți, eu zic s'o lăsăm. Ce dracu', numai voi să jucați? Sînt lăutaru' vostru?

— Așa, nea Chivule? bine, să ții minte, aveam de gînd să-ți ghicesc, după ce s'o strica hora, da' acuma nu-ți mai ghicesc! Aidi, nea Chivule, zi hora, zi nea Chivule!

Și nea Chivu n'are ce să facă. Stanca lui Rădilă are ochi căprii și cînd se roagă ea, el par'că nici nu poate s'o privească în față, da' nu poate să zică nici: «nu mai cînt», par'că-i încleștează D-zeu gura.

— Iaca o cînt și p'asta, da' sa știți că e a din urmă. Și nea Chivu ridică frumos flueru' la gură, își potrivește degetele pe găuri, se înțepenește în picioare, se uită în toate părțile și începe. Fetele și flăcăii se iau de mînă și tropăe după fluer, da' Gheorghe îi dă mereu cu gura:

Sus, sus, sus și alta 'n loc
Zii cu foc !
Foae verde de cicoară,
Zii mă!...
D'aș mai trăi pîn' la vară,
Zii mă !...
. . . . . .
Ține-aci! sus mă! . . . . . .
. . . . . .

S'a stricat hora. Stanca-l ia de mînă pe nea Chivu.

— Ia vino 'ncoa să-ți ghicesc norocul. Și nea Chivu tremură, par'c'ar fi bolnav de friguri, și merge ca un copil.

— Aidi, aidi. Uite, vezi ? am prins o gărgăriță. Stanca se pune jos pe iarbă. Toate fetele și flăcăii se fac roată împrejurul ei. Și ea, ca o țigancă cu ghiocu' începe :

— Uită-te bine la gărgăriță, nea Chivule. Stanca o ia în vîrful degetelor și i-o arată.

— Na, aci e gura ; uită-te piciorușele ce mici sînt, ce supțirele. Are aripioare mici, mititeluțe și pe d'asupra petele alea negrile, le vezi ? nu-i așa că sînt multe de tot ?

In vremea asta nea Chivu ar fi putut spune petele din ochii Stancăi, pe care le vedea mai bine decît pe ale gărgăriței.

— Petele astea sînt satele, în care poate să se însoare un flăcău, după cum vrea gărgărița, să vezi !

Stanca așază gărgărița pe dosul palmei și începe:

«Gărgăriță,
Mărgăriță,
Incotro 'e sbura,
Intr'acolo m'oi însura.

Și zice așa de trei ori, și gărgărița sboară, iar fetele și băeții bat din palme.

— Ei vedeți, spre satu' nostru, d'aici o să ei fata, aici o să te însori. Să știi că ea nu minte. Așa s'a întîmplat și cu Mitu al Voicăi și cu Radu al Neagăi. Eu le-am gîcit.

Nea Chivu doar atîta a făcut:

— De una-i bine, că o să fie din sat.

— Ei, cum Stanco, gărgărițele nu mint niciodată?

— Nu, zău; uite, încotro sboară ele, e știut, par'că e voea lui D-zeu.

— Ce rău îmi pare, făcu Ilinca, cine o să ne mai cînte?

— Lasă, par'că însurat nu viu eu, viu zău! să nu vă fie de aea. Am să vă cînt atunci mai bine.

— Ii mai tragem una băeți? Ai încă una, c'o să înceapă hora 'n sat. Zi țigănească, nea Chivule.

Da' nea Chivu, era așa de vesel, că nu știa ce face. Rămăsese de lemn, cu ochii spre locul unde sburase gărgărița. O fi mințit? Cine să fie d'aici din sat? Ce bine ar fi să isprăvească și el odată

viaţa asta, să scape de glumele copiilor. Om în toată firea, se potriveşte el cu copiii?

— Da' ia lasă odată gîndurile, nea Chivule, ce dracu, te-a prostit o gărgăriţă? Zi ţigăneasc' aea!

A zis-o nea Chivu, da' niciodată n'a cîntat mai rău ca atunci; par'că-i lua D-zeu minţile, îi amorţea degetele, că nu putea să le pue şi să le ridice repede de pe găurile fluerului.

Odată se rupe hora. Fetele şi flăcăii o iau la fugă spre sat, ca un cîrd de ciori, cînd e aproape să vie o furtună.

Nea Chivu rămîne în urmă, merge încet cu gîndurile împrăştiate. Nimeni nu se gîndeşte la el, doar drăcoaica de Stanca rămîne în urmă, aşa doar să mai glumească cu el.

— Ei ce? te gîndeşti cînd o să faci nunta? Mai e pînă în cîşlegi. Da' de însurat, te însori, uite să-mi tai capu'!

— Lasă-mă Stăncuţo, cînd ai şti tu ce foc e pe mine! Ce, eu nu văz? Nimeni nu-mi vrea binele, toţi mă crede un prost acolo, care cîntă cu flueru'. Eu n'am inimă? Nu simţ nimic? Ei, ce vrei? Da' lasă, să nu mai vorbim de asta.

— Ă, nea Chivule, ce fel de om eşti! de ce t'ei fi supărat? Uite zău, gărgăriţa spune în totdeauna drept.... Şi pe urmă să-ţi mai spun una: le eşti drag fetelor, care es la marne: ce s'ar face ele fără d-ta? Lasă, D-zeu are grijă de toţi...

La marginea horei, nea Chivu par'că sta pe ghimpi. Hora n'avea nici-un haz în ziua aea, și pe urmă, toată lumea se uita la el, par'că'l întreba: da ce dracu' mă, tot flăcău ai rămas? N'ai de gînd să te mai însori?

N'a mai putut să mai stea, l-a tras la o parte pe Gheorghe al lui Dinu și numai atîta i-a spus: Gheorghiță, băete, să nu uiți după ce 'i pleca de la horă, să dai p'acasă pe la mine, am să-ți spun ce-va. Ș'a plecat....

Pusese el gîndul pe cine pusese, și numai drăcosul de Gheorghiță putea să-l ajute.

D'atunci, nea Chivu n'a mai avut zi bună de la D-zeu. Își stricase rostu'! Nu mai avea nici-un chef de nimic. Intra în casă, eșea afară, par'că nimic nu mai era al lui, toate i se păreau omenești. Cîteodată se trezea așa, în pragul ușii, cu o cofă în mînă și cu ochii rătăciți, și sta pînă cînd el singur făcea: «ei Doamne, mi-am pierdut mințile!»

Noaptea, barem, se chinuea, de par'că omorîse om. Nu putea să 'nchiză un ochiu toată nopticica. De se punea cu fața în sus, nu-și putea aduna gîndurile; se întorcea pe dreapta, mai rău; s'arunca necăjit cu fața spre perete, de geaba. Se scula, eșea afară, se plimba pe bătătură, de geaba... Intr'o seară, ce s'a gîndit? Ori-ce om trebue să aibă păcate. Eu nu știu să am, da' să zicem că am, și să zi-

cem că m'am dus la popa și m'am spovedit și mi-a dat 50 de mătănii pe seară. Ai să fac mătănii, ca să-mi erte D-zeu păcatele. D'atunci, în toate serile, se așeza înnaintea icoanii și făcea la mătănii, dar, de cîte ori se ridica și se lăsa în genuchi, vedea pe Stăncuța. Numai așa închidea și el ochii în revărsatul zorilor.

— Doamne, eartă-mi păcatele... Stăncuțo, ce ai de gînd cu mine? Stăncuțo, de ce-mi sări înainte de cîte ori mă vezi?

. . . . . .

. . . . . .

Era în murgu' serii. Satul părea o plavie aruncată pe mal de gîrlă. La ferestrele caselor strălucea cite o luminiță, ca ochii de lup la întunerec. Sus, luna, cît fața ariii, se ridicase de trei suliți, par'că era o cloșcă care-și înnumără puii de aur. — Se 'nserează din ce în ce. Dinnaintea caselor cîinii stau tolăniți cu botul lungit pe labe, cu ochii țintă în tinda caselor și par'că 'numără dumicatu' stăpînilor. Alene ei dau din coadă și scot, din cînd în cînd, cîte un ham-ham ca în vis, care de abea ajunge pînă la casa vecină, și de acolo, ca o însărcinare greu de făcut, un alt cîne trimete mai departe ham-hamul vecinului. — Se 'ntunecă de tot. Pe uliță, țipenie de om. Luminițile se sting una, după alta, ca scînteile eșite dintr'o mașină. Lumea se culcă.....

Nea Chivu tot ese și intră în odaea despre gîrlă, par'că așteaptă pe cine-va și nu mai vine. Ese în uliță într'o parte și într'alta, și e lună de vezi acul pe drum. «Să mai stau» —, și intră în odăiță, aprinde o lumînărică de ceară și o lipește pe păretele galben, lîngă ochiul de oglindă — lipit și el de perete.

«Nu sînt urît!» și se privește în ochiu' de oglindă. Își pune mîinile la spate și se plimbă prin casă, cu ochii în grindă și iar se duce înaintea oglinzii și stă așa mult, mult, pe urmă își ridică mustățile în sus, se întoarce împrejur și se privește ca un copil, care a îmbrăcat haine noi.

Pe urmă, se așază pe pat își pune cotu' pe genuchiu, își sprijină capul obosit pe mînă. «Bine, mă duc, o s'o vĕd. Mi-a spus că pe la miezul nopții ese negreșit la malul gîrlei. Da' ce să-i spun cînd 'oi vedea-o?» Se scoală după pat și merge repede prin casă. «Bună seara Stăncuțo! Ce mai faci? Nu-i așa că m'am ținut de vorbă? Ce zici, ai? m'ai așteptat?... Și pe urmă? Ei, pe urmă o să-i zic: ti, ce frumoasă ești! și o să mă reped s'o pup! Da' ea ce-o să zică? Ce-o să-mi răspunză?...

«Ii, o fi tîrziu!» și ese afară. «Ce încet trece vremea, luceafăru' de seară e jos de tot, să mai stau...

«Așa! Ei, ea ce-o să zică? ««Bine-ai venit, ia stăi colea lîngă mine!»» Da' dacă n'o zice așa? te pomenești: ««ei venișĭ. Uite mă, nea Chivu, ia cîntă-mi

ce-va!» » Aș, asta nu se poate! Nu-mi spunea să mă duc noaptea....

«Ei da' atunci ce-o să zică? ««bună seara; ce vreme!» » Și pe urmă? știu eu. Omu' pînă începe să vorbească-i mult, că pe urmă găsește el. Și pe urmă, de cîte ori n'am vorbit eu cu Stăncuța la marne. Ce nu-i tot aea? Da, tot aea-i. Să zicem că s'a isprăvit hora și ne punem la taifas... Ei nu, nu-i tot aea, e alt-ce-va. Vezi că atunci e ziuă, acuma-i noapte, atunci mai sînt și alte fete, acuma o să fie numai ea... Taci mă, nu mai fii prost! ce ți-e frică, n'o să ai ce vorbi cu o fetiță?... ti, da'prost ești Chivule! Nu te credeam așa, bagă de seamă, zĕu, rîde lumea de tine...

«Așaa... va să zică, am să mă duc la ea să-i vorbesc, s'o pup. Și pe urmă? Pe urmă cînd o fi să plec, am să-i zic: ce fată bună ești tu Stăncuțo! Mîine seară, să vii negreșit, da' mai de vreme. Ii, ce bine-mi pare. Și nea Chivu se duce înaintea oglinjioarii lui și fluieră printre dinți, pe urmă cîntă d'abunele:

— Foae verde, bob năut
Desfă-mi puică ce-ai făcut!
— N'am făcut, ca să-ți desfac,
Ți-am făcut că mi-ai fost drag:
Trei noduri le-am înnodat
Pe gîrlă le-am aruncat,
Ca să nu pot să-ți desfac!
. . . . . .

Pe urmă, își mai aruncă o dată ochii în oglindă, stinge lumînărica și ese binișor în vîrful picioarelor, par'că s'ar feri să nu deștepte pe cine va. Ajuns în uliță, se uită în toate părțile cu sfială, și apoi o ia încet spre malul gîrlei. Din cînd în cînd, se răsucește în loc, par'că ar fi urmărit de cine-va. Deodată tresare...

Stanca-l aștepta în picioare în umbra casei și nea Chivu s'a învîrtit mult în loc pînă a zărit-o.

«Ei, bună seara, Stăncuțo, ce mai faci, m'ai așteptat, de mult ai venit... Mi-era că n'ei veni, ți, ce frumoasă ești...» Și cînd să se repează s'o sărute, nea Chivu își pierde cumpătul și de abia se apropie de ea, o atinge cu două degete de mînicile hainei și rămîne așa cu mîna întinsă. Pe urmă, se uită împrejur, par'că ar fi pierdut ce-va. «Stăncuțo, ai să stăm jos». Pe urmă tace, tace par'că ar fi singur. Stanca nu zice nimic, doar dă din cap. «Ai să mergem pe malul gîrlei...»

Amîndoi es din umbra casei, nea Chivu în dreapta și Stăncuța în stînga. Incetul cu încetul, nea Chivu își revine în fire și se gîndește ce bine o să-i stea cînd o eși în lume cu Stăncuța alături. Deodată se întoarce la ea. «Tu ești mai 'naltă ca mine, ia să vedem.» Stanca ridică fața la el și pufnește derîs...

— «Du-te dracului, mă Gheorghe....

Și nea Chivu o ia la goană spre casă, da' în urma lui strigăte de te asurzea: «stai, nea Chivule, ia

cîntă-ne ce-va! Hăă, nea Chivu, hăă, Corcodel, hă șchiopîrlanu, hoo! nea Chivule!...» Gîfîind bietu' nea Chivu cade cu fața 'n jos, în pragul casei lor... Dracu' de Gheorghe se îmbrăcase cu hainele Stancăi și-i eșise lui nea Chivu, și toți băeții, care se duceau la marne se ascunseseră, să vadă ce o să facă nea Chivu.....

. . . . . .

. . . . . .

— Ei, cum Stăncuțo, va să zică, n'a mințit gărgăriț'aea, ai?

— Nu zău. Uite d'atunci de cînd l-a păcălit Gheorghe, mi-a fost milă de el, pe urmă m'a trimis fetele și băeții să mă rog de el, să mai vie la marne să ne cînte, din una din alta, a început să-mi fie drag, nici eu nu știu cum; pe urmă, uite așa, cînd vrea D-zeu, vrea! Da' slavă Domnului, de muncitor e muncitor, și pe urmă e om bun...

M. Stroescu

DASARATAS

(din poema indiană **MAHABHARATA**)

Tu erai nemăritată, eu eram copil p'atunci —
Incepuse toamna, dragă. Soarele grăbit pe lunci
Și pe dealuri, tot mai grabnic scobora mereu spre țara
Celor morți, la Iamă'n brațe. Cît d'aprinsă vine vara
Topind florile, iar toamna cît de dulce-i pe pămînt!
Florile-și înalță capul, arborii șoptesc în vînt
Și prin rîu se joacă peștii, și pe mal flamingii saltă
Și, cu aripile ude, prin întinderea cea 'naltă
A văsduhului, aleargă pasările ciripind.
Iar pe munte, ca o mare, șiruri negre se întind
De păuni, pe care-i face sclipitori de tot ca luna.
Ploaea care multă cade, și tot cade, cade'ntr'una
Din afundături de munte, sgomotoase, mari de ploi
Curg isvoarele grăbite, galbine de praf și foi,
Și ca șerpii se'ncovoae după stînci cu frunte lată.

Era toamnă. Eu pe malul rîului eșind odată
Ca să'ncerc să dau la țintă, rătăceam p'un loc umblat.
Așteptam să-mi easă 'n cale elefantul însetat,
Taurul sălbatic, care vine noaptea să s'adape —

Și era tăcere-adîncă pe pămînt, pe munți, pe ape.
In tufiș atunci d'odată, auzii sunînd ce-va,
Nu puteam să văd prin noapte ce fel d'animal era,
Dar mi s'a părut, că sună ca urciorul cînd să împle.
E un elefant! Iau arcul — de știam ce-o să se 'ntîmple!
Trag săgeata sclipitoare ca un șarpe, ochii mei
Cată ținta după sunet, și săgeata 'n sborul ei
Vijăe, să duce, piere, n'aveam teama că greșește,
Ah, și n'a greșit! — —

D'odată tot tufișul clocotește
D'un lung vaet și de plînset, și-am rămas încremenit.
«Cine-i cel ce azi ucide p'un biet om nenorocit?
Am venit să-mi umplu vasul din această apă sfîntă —
Pentru-a cui săgeata oare am fost eu sărmanul țintă?
Ah, cum arde, mor! In codrii am trăit și eu, flămînd,
Gol, și slab de pocăință, calea Vedelor urmînd,
Cui am făcut rău vr'odată, cui pricinuesc durere?
Cui-i folosește moartea unui om fără putere?
Cine-i cel care ucide fără teamă de păcat?
Ah, și nu mă plîng pe mine, că mor tînăr săgetat,
Pe părinți îi plîng eu numai, că sînt orbi, slăbiți cu anii,
Și bucata lor de pîne eu le-o cîștigam! Sărmanii,
Cum vor mai trăi d'acuma, fără hrană? Eu murind,
Vor muri și ei, în lipsuri și pe fiul lor jelind —
Ah, și cît va plînge mama, biata orbă și bătrînă!»
Și era un gemet jalnic! Arcul mi-a căzut din mînă,
Tremuram de multa spaimă, și-ametit, șovăitor,
Am plecat acolo. Doamne, simt și-acum acel fior!
Un băeat, frumos și tînăr, zăcea 'ntins pe earba moale;
El cădea gemînd cu sgomot, cu 'ncercarea să se scoale —
Picura din rană sînge, și de sînge-i era plin
Tot obrazul, haina toată; și mușca 'n pămînt de chin;

Și frumoasele lui plete ca mătasea resfirată
Erau umede de apa din ulcior pe cap vărsată.

El m'a cunoscut. Cu ochii mari și jalnici m'a privit,
Și turbat ca ferbințeala frigurilor m'a lovit
Plînsetu-i: «O fiu de rege, ce rău ți-am făcut eu oare?
Simți plăceri tu Dasaratas, ca să vezi un om ce moare?
Ah! părinții mei m'așteaptă să duc apa, — lor mereu
Li se va părea prin tindă c'aud pasul, glasul meu,
Vai, și nu mă voi întoarce niciodată, niciodată!
In zadar e toată ruga pocăinței tale, tată!
Tu te 'nchini într'o odae, și eu mor rănit aci,
Și tu nu știi! Dar poți oare să-mi ajuți chiar dac'ai ști?
Tu d'abia te miști bătrîne, cum s'ajuți cînd n'ai putere?
Cum ajută elefantul altui elefant ce piere? —
Dar tu du-te, Dasaratas, spune-le ce s'a 'ntîmplat,
Mîngăe pe biata mama, ca să nu mori blestemat
De durerea ei nebună, ca să nu mori, Dasarata,
Gol în noapte și furtună, blestemat fiind de tata.
Uite, pe poteca asta poți s'ajungi mai încurînd —
Și te rog să-mi scoți săgeata, că o simt în pept arzînd,
Și mă mistue, mă rupe, cum un rîu umflat zăgazul!»

Ce dureri erau acestea și cum suferea viteazul!
Tremurînd, nu știam însu-mi, de visez ori sînt deștept
Ce era să fac? Săgeata, dacă i-o scoteam din pept,
El ar fi murit — și bietul a 'nțeles de ce mi-e teamă.
«Nu mă înfricoșează moartea, principe! Și bag de seamă
Că de moartea mea tu tremuri» zise el abia mișcînd
Buzele «dar nu te teme; ia-mi săgeata mai curînd.
Nu te 'nfiora! Omorul unui preot, știi tu bine,
Este-o crimă resplătită: «tu pe el, iar noi pe tine»,
Dar să nu te temi! Răsboinic este tatăl meu, iar mama

E din neamul unui Sudras, nu sînt preot a lui Brama!»
Și m'a mai rugat odată să-i scot fierul. Și l-am scos.
Și-a murit privind la mine.

Riul s'arunca spumos
Și vuea, ca plînsul jalnic dintr'un suflet care moare.
Zăpăcit eu stam în noaptea tristă și-amenințătoare
Pentru mine, vinovatul! Nu știam ce-i de făcut —
Am luat în urmă vasul și cu apă l-am umplut
Și-am plecat încet spre casa bieților părinți. In casă,
Ei ședeau vorbind de fiul care-atît de mult îi lasă
Așteptînd, vorbeau de dînsul cu nespus de mare drag.
Auzindu-mi pașii 'n curte, Muni a eșit în prag,
A 'ntins brațele slăbite: «Unde-ai stat atîta vreme?
Te-ai jucat la rîu prin trestii? Biată maică-ta să teme
Să nu cazi odată 'n apă, o, dar ea să teme-așa!
Și să plînge biata 'ntr'una, tremurînd de grija ta.
Tu lumina casei noastre, tu ești sprijinul vieții,
Tu ești singur mîngîerea și-ajutorul bătrîneții
Tată-tău și-a mamei tale, și ești bun, că ne iubești —
Dar ce ai, de nu te-apropii? Doamne, ce-i de nu vorbești?»
Și cu glasul stins aproape, gîngăvind, în încordarea
Gîndurilor tulburate, căutînd acum scăparea,
Spus-am trista mea poveste, adevăr din fir în păr
De m'am îngrozit eu însumi de-acest prea mult adevăr.

Auzind bătrînul Muni vorbele 'nfiorătoare
A rămas trăsnit o clipă, nu se mai ținea 'n picioare,
Și-am văzut argint curgîndu-i peste veștedul obraz.
«Dacă n'ai fi tu născutul unui domnitor viteaz,
Ți-aș crăpa 'ntr'o mie capul, te-aș da cinilor mîncare!
Insu-și Indra de pe tronu-i a căzut pentru-un omor —
Dar tu, fiule de rege, tu erai neștiutor,

N'aveai gîndul rău! D'aceea să trăești; și mergi cu bine,
Ca să nu apue neamul Raguizilor cu tine!»
Și și-a pus în palme capul și-a plîns mult, și-a zis apoi:
«Te rog, du-ne Dasaratas, du-ne să-l vedem și noi!»

Și i-am dus pe malul apei. Și-amîndoi perduți cu gîndul
Au căzut peste cadavrul fiului, îmbrățișîndu-l.
Mamă-sa n'avea nici lacrimi, ca să-l plîngă, n'avea glas
Ca să-l plîngă, n'avea gînduri limpezite ca să-l plîngă,
N'avea ochi să-și vadă fiul, n'avea brațe tari să-l strîngă,
N'avea buze să sărute în d'ajuns pe mortul fiu.
Iar bătrînul tată 'n plînset: «Ah, el minte! Tu ești viu!
Tu ești viu, odorul tatei! De ce nu vorbești cu mine?
Ori ești supărat? Dar eartă, că eu te iubesc, știi bine!
O ridică-te și vino! Uite, mama-ta, n'o vezi?
Nu-i vorbești nici ei? Copile, nu vrei tu să 'mbrățișezi
Nici pe mamă-ta? O, spune-i un cuvînt măcar, răspunde-i
Că demult, demult întreabă: Unde-i fiul mamei, unde-i?
Ah! mai auzi-voiu oare glasul tău, ca mai demult,
Cînd citeai în nopți tăcute Vedele? Mai am s'ascult
In viața mea vr'odată ruga legilor, pe care
O ziceai tu după mine, ca s'o 'nveți? Cu ce răbdare
Te-am crescut odorul tatei, și-acum tu te-ai dus pe veci!
Nu ne părăsi, iubite! Nu pleca, de ce să pleci?
Cine să-mi mai facă seara focul sfînt? Cine să-mi dee
Vasul legii cu aghiasmă? Cine, cine-o să mai stee
Lîng'altar, ca să-mi ajute jertfa Domnului s'o fac!
Cine va veni să-mi șadă pe genuchi, ca să-l împac
Dup'o vorbă cu dojană? Cui îi va fi dor de mine,
Milă cui, d'a mea durere? Cine-o să-mi aducă, cine,
Rădăcini și roduri coapte, apă de băut d'acum?
Cine să-mi conducă pașii însoțindu-mă pe drum?
Oh! și-această biată oarbă, care prin suspin te cheamă —

Tu te duci, mă lași pe mine să hrănesc pe biata-ți mamă,
Și eu însu-mi fără tine nu puteam să mă hrănesc!
Fie-ți milă, nu te duce! Doar tu știi că te iubesc!
Iama e stăpîn al morții; dus la el pe veci rămîne
Cel ce-a mers la el — așteaptă, dragul tatei, pînă mîne,
Ca să mergem împreună; am să te 'nsoțesc și eu
Și-o să te 'nsoțească mă-ta, și ne vom ruga mereu
Și vom plînge la genuchii zeului cel mare, Iama,
Și-i vom zice: «Eu sunt tata, iar femeea asta-i mama
Fiului răpit de tine! Multă este mila ta,
Dă-ni-l îndărăt, o rege» — și-atunci el ni te va da!
Dacă nu ne-aștepți, iubite, du-te singur, du-te, du-te!
Ai murit ucis de altul, faptele-ți sînt cunoscute,
Și la Iama tu afla-vei locul ce ți-e cuvenit —
Unde locuesc vitejii cei ce'n taberi au murit,
Unde locuesc voinicii cei ce n'au știut ce-i fuga
Din războiu, acolo-ți fie locul tău! Și-ascultă-mi ruga
Zeii cerului, să-ți facă parte d'acel sfînt hotar
Unde e Janamejaia, Sagaras și Dundumar!»

Ast-fel se bocea bătrînul, vreascuri adunînd pe-aproape
Pentru rug; aici pe malul apei sfinte să-l îngroape.
Și-atunci mortul, în făptură de lumină, a venit
Și plutind peste cadavru, geniu-spirit a vorbit:
«Pentru sfînta voastră viață, Brama m'a primit la sine,
Și'n curînd veți fi acolo, fericiți și voi ca mine!»
Și s'a ridicat la ceruri. Iar bătrînul: «Rege, acum,
Poți să mă ucizi, tot una! Ba mai bine! Sînt pe drum
Către fiul meu! Și-ascultă: Pentru faptă-ți, Dasarata,
Tu să simți în ceasul morții, tot ce simte astăzi tata
Fiului ucis de tine» — Și-atunci rugul l-a aprins
Și pe trei iubiți d'odată flacările i-au încins.

G. Coșbuc.

FILOSOFIA STILULUI

Incercăm în acest articol a da o soluţie problemei stilului — soluţie, ce vom căuta a fi cît se poate în conformitate cu ultimile cercetări în materie psichologică. Problema noastră a fost obiectul cercetărilor savante în decursul timpului, şi marele filosof Herbert Spencer păruse a da cea mai bună soluţie, apărută în 1852 în *Westminster Review*. După Herbert Spencer problema a fost reluată de Guyau, Dumont, Hennequin, etc. Fie-care din aceşti ultimi gînditori, nemulţumiţi se vede de teoria spenceriană, au căutat noi soluţii. In cursul acestui articol se vor expune — pe cît va fi trebuinţă — şi aceste soluţii.

* * *

Intreg domeniul conştiinţei noastre e ocupat de două feluri de funcţiuni — funcţiuni de apercepţie şi funcţiuni de imaginaţie. In exerciţiul funcţiunilor de apercepţie există totdeauna un maximum de conştiinţă; iar în exerciţiul celor de imaginaţie un minimum.

De exemplu: actul perceperii sau al subsumării unei

presentări, unei representări, face parte din operaţiile funcţiunilor aperceptive; actul stabilirii unei concordanţe sau oposiţiuni între două noţiuni prin ajutorul unei alteea face parte din operaţiile funcţiunilor aperceptive; iar fenomene psichice ca reveria, visul etc., fac parte din evenimentele funcţiunilor imaginative. In exerciţiul funcţiunilor aperceptive, ca o consecinţă a maximului de conştiinţă, raporturile dintre subiect şi obiect sînt cît se poate de clare şi bine diferenţiate ; funcţia spaţiului şi a timpului există fără nici-o alterare, şi raporturi causale cantitative ori calitative se stabilesc între evenimentele psichice în aşa mod, încît se pot generalisa, adică pot deveni obiecte de experienţă verificabilă în ori-ce timp şi în ori-ce loc.

In operaţiile de imaginaţie, ca o consecinţă a minimului de conştiinţă, fenomene inverse celor de mai sus se observă. Aşa, deosebirea dintre subiect şi obiect nu e bine diferenţiată, spaţiul şi timpul se alterează de asemenea şi legăturile cantitative şi calitative — legături *per excellentiam* aperceptive, — în schimb însă predomină legăturile pur asociative.

* * *

In care din cele două domenii vom clasa emoţia estetică? Spre a da respuns acestei întrebări, se cere evident să analisăm a fenomenul ce numim emoţie estetică.

Herbert Spencer, descriind sentimentele estetice, ne spune că aceste fenomene psichice «ne sont pas comme nos mots et nos phrases pourraient le faire supposer, des émotions et des sentiments qui diffèrent essentiellement des autres dans leur origine et leur nature. Ils ne sont rien autre chose que des modes d'excitation particuliers

de nos facultés sensation, perception et émotion — facultés qui excitées autrement produisent ces autres modes de conscience qui constituent *nos impressions, idées et émotions ordinaires.* Les mêmes énergies sont en action, et la seule différence est dans l'attitude de la conscience par rapport à ceux de ses états qui en résultent [1]).

Cînd conştiinţa priveşte stările sale, nu atît pentru ele înşi-le, cît mai ales pentru sequenţele lor — corectîndu-şi ast-fel direcţia activităţii — avem o stare psichică ordinară. Cînd însă conştiinţa priveşte stările sale numai pentru ele înşi-le, ţinînd la menţinerea cît mai îndelungată a lor, şi fiind indiferentă ast-fel pentru sequenţele lor, avem o stare psichică estetică.

Criteriul dar, după Herbert Spencer, pentru măsurarea valorii estetice a unei stări psichice, e faptul distanţierii acelei stări de vre-o aplicare practică, ce ar servi ast-fel la menţinerea şi desvoltarea vieţii.

In felul acesta e condus Herbert Spencer a susţine că stărilor psichice, care sînt grupate de el sub denumirea de presentative, presentative-representative şi repreentative, sînt inferioare faţă de cele dublu representative — care la rîndul lor constau, după el, în raportul conştiinţei, nu cu o stare psichică sau cu un agregat de stări psichice — ci cu toate agregatele de stări psichice posibile [2]). Conştiinţa se raportă dar in asemenea cas la un raport — la un tip generic.

Ţinem a nota din această analisă a lui Herbert Spencer faptul, că el se sileşte mereu a stabili o deosebire între stările psichice ordinare şi cele estetice. Aşa de exemplu, iubirea cui-va către o anumită femee nu e

1) Principes de psychologie (p. 683).
2) Principes de psychologie (p. 678).

şi nu poate fi cîtu-şi de puţin estetică; căci pentru a fi estetică, trebue, după Spencer, ca această iubire să se raporte nu la această femee, ci la un tip sintetic — la un raport generic ce ar fi între conştiinţa mea şi toate posibilităţile de stări psichice, ce s'ar numi femei; deoarece tipul sintetic nu poate fi realisat ca dinamism şi, neputînd ast-fel lua parte la jocul forţelor din natură, el rămîne senin şi rece în lumea ideală — departe de lumea calculului şi a interesului.

Kant [1]) vede în emoţia estetică acordul a două lumi supra-sensibile, adecă acordul finalităţii interne cu finalitatea externă. Dar acest acord — e evident — nu e un obiect de experienţă presentă, el poate va fi unde-va şi cînd-va; dar totuşi departe, prea departe de noi — şi ca atare domeniul lui ese pentru noi din lumea experienţei reale, trecînd într'o lume ideală, într'o lume fantastică.

Schopenhauer [2]) ne spune, că în durata unei emoţii estetice, ne uităm pe noi înşi-ne ca persoană, iar ideea individului devine numai decît ideea speciii. E evident, că această interpretare a lui Schopenhauer e coprinsă în interpretarea lui Kant; deoarece, spre a se trezi în conştiinţă cele două lumi supra-sensibile, între care este a se stabili acordul, trebue să dispară lumea sensibilă — trebue să dispar cu alte cuvinte *eu* ca subiect apercepator, ca dinamism — trebue să dispară apoi *lumea externă ca forţă presentă şi reală.* Atît subiectul, cît şi obiectul contemplat devin dar în momentul contemplări estetice *nişte eternităţi* libere de jocul forţelor presente ale naturii.

---

1) Critica judecăţii (passim).

2) Lumea ca voinţă şi representare (passim).

Pe lîngă aceste analise, datorite acestor mari gînditori, să vedem ce ne spun înşi-şi artiştii, la care de sigur fenomenul, ce studiem, se produce mult mai intens. Binet a publicat în l'Année psychologique, pe 1894, o serie de corespondenţe cu artiştii dramatici ai Franţei contimporane — corespondenţe, în care se descrie pe larg fenomenul *imaginaţiii creatoare*. Cele mai importante relaţiuni le-a dat François de Curel. E evident, că un adevărat artist trebue să fie continuu coprins de emoţie estetică, pe cînd îşi scrie opera de artă — alt-fel, nu s'ar putea obţine acel acord între cele două lumi supra-sensibile, tocmai din causa presenţei elementelor reale în conştiinţă. Iată cele mai principale din relaţiunile date de Curel: «A mesure que le travail avance je suis absorbé par mon œuvre.

«Je cesse d'avoir le sentiment de créer, je marche instinctivement». «Mes personnages ont une meilleure mémoire que moi».

«Tous les cinq minutes il y a retour offensif de l'auteur...

«J'ai aussi peu que possible le sentiment d'être l'auteur de mes pièces».

Aceste relaţiuni date de chiar un artist, verifică — după cum se vede destul de clar — resultatele analiselor anterioare; că adică, în durata unei emoţii estetice, ne uităm pe noi înşi-ne ca persoană — mergem instinctiv — cum zice Curel, şi apoi ca consecinţă a acestei uitări de noi, dispare şi lumea reală a conştiinţei noastre [1]).

1) Aceste idei au fost susţinute de D. Maiorescu în prefaţa comediilor lui Caragiale şi în articolile sale de polemică cu Gherea care avea şi are aerul de a representa, *întemeeat pe ştiinţă*, vederile contrarii!!

Să examinăm — pe cît cadrul unui articol de revistă ne permite — cîte-va opere de artă, spre a vedea aci natura fenomenului ce studiem. E cunoscut de toţi subiectul Iliadei. Grecii, sub comanda unor viteji generali, merg să cucerească Troia, care era reşedinţa regelui Priam. Causa acestei expediţii e răpirea Elenei, soţia lui Menelaos, pe care Afrodita o promisese lui Paris, arbitru în chestia mărului aruncat de Eris la masa Zeilor în Olimp. Paris dînd mărul Afroditei — Atena şi Hera se simt insultate şi hotărăsc răsbunarea. Ele împing pe Greci la expediţie şi, în tot timpul resboiului, îi sînt favorabile. Se întîmplă însă că Achil se ceartă cu Agamemnon pentru frumoasa Briseis. Grecii văd că această ceartă e funestă pentru succesul lor. Lupta continuă cu succese îndoioase de o parte şi de alta. Vine apoi episodul cînd Grecii, atacînd pe Troeni, Hera adoarme pe Jupiter, care după un munte ţine cumpăna războiului — şi ast-fel ea vine în ajutorul Grecilor, aplecînd cumpăna în partea lor. Jupiter se deşteaptă însă, şi viclenia Herei e înlăturată. Grecii sînt învinşi şi ast-fel continuă resboiul pînă la împăcarea lui Achile cu Agamemnon şi la stratagema lui Ulyse. Cam acesta este coprinsul Iliadei. E evident că pe noi nu ne interesează în acest studiu coprinsul Iliadei în toate amănuntele lui; ci ne interesează, numai întru cît putem găsi în chiar acest coprins, natura fenomenului ce studiem. Toată drama îşi are începutul în Olimp la masa Zeilor — într'o regiune adică departe de viaţa omenească. De aci ea se continuă pe pămînt, însă într'un mod cu totul nereal; căci zeii din Olimp — unii favorabili alţii nefavorabili Grecilor — iau parte mereu la luptă şi schimbă ast-fel mersul normal-causal al evenimentelor. E caracteristic în acest sens episodul în care

Hera adoarme pe Jupiter, ce ţinea în mînă cumpăna resboiului. Astfel, Grecii erau aproape să învingă, cînd Jupiter deodată se deşteaptă şi ia partea Troenilor, care învinge. Notăm dar, că în Iliada găsim o continuă sforţare a poetului — de sigur inconscientă — sforţare de a se sustrage de la lumea reală, prin înfrîngerea legii causale ce guvernă tot mersul evenimentelor naturii.

S'ar putea însă obiecta, că nu e aci o înfrîngere a legei causale, deoarece, intervenind zeii, modifică tot în mod causal mersul evenimentelor. Dar e alt-ce-va aceasta şi alt-ce-va ce susţinem noi. Noi suţinem că în Iliada e înlăturată legătura causală naturală dintre evenimente şi în locul acestei legături se substitue alta de natură pur asociativă — pur fantastică. Asemenea legături dar de evenimente, aşa cum le găsim în Iliada, sînt departe de a fi causale în sensul experienţei, în sensul ştiinţei.

Trecem de la această producere antică la una moderna. Să luăm de ex. drama lui Goethe, Faust. Credem că e pe prisos a mai face aci resumatul acestei drame, fiind cunoscută tuturor, ce se interesează de mersul ştiinţei şi literaturii. Ne mulţumim numai a nota cîte-va momente din dramă, în care legea causală naturală dintre evenimente e înfrîntă şi în locul ei se substitue alta pur fantastică.

Aşa e momentul, cînd Faust se transformă din bătrîn în tînăr, sub puterea magică a lui Mefistofeles.

Mefistofeles e *per excellentiam* un personaj fantastic. El joacă, în mersul evenimentelor dramei, acelaş rol ca şi zeii din Iliada. Apoi corul final de îngeri, ce cîntă ertarea Margaretei e cu totul nereal, e cu totul fantastic. Cum vedem dar, în Faust ca şi în Iliada, găsim aceeaşi sforţare a artistului de a substitui legăturilor

causale naturale dintre evenimente, legături pur asociative.

Să luăm un exemplu şi din literatura noastră.

E destul destul de cunoscută — şi tocmai de aceea o alegem — poesia lui Eminescu «Luceafărul».

Strofa I este ast-fel:

A fost odată ca 'n poveşti,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărăteşti,
O prea frumoasă fată.

In această strofă poetul ne înştiinţează, că ceea-ce va nara «a fost ca niciodată» ca niciodată adică în mersul evenimentelor. Această mărturisire a făcut-o poetul, după obiceiul poetului poporan, care la începutul fiecărui basm ne spune că ceea-ce va nara «a fost ca niciodată» sau «a fost şi n'a fost».

In strofele de 2—13 poetul ne narează, cum fata, privind mereu frumosul luceafăr după cer, se înamorase de el atît de tare, încît în somn ea nu visează decît pe frumosul luceafăr, pe care-l cheamă ast-fel:

«O dulce al nopţii mele Domn,
«De ce nu vii tu? Vină!
«Cobori în jos luceafăr blînd
«Alunecînd pe-o rază,
«Pătrunde 'n casă şi în gînd
«Şi viaţa-mi luminează».

Observăm că poetul, de pe acum chiar, a scăpat de legea causală naturală. Aşa, dragostea fetei pentru un luceafăr, aparţine legăturilor pur asociative. Strofa 14 şi 15 e ast-fel:

El asculta tremurător
Se aprindea mai tare,
Şi s'aruncă fulgerător,
Se cufundă în mare.

* * *

Şi apa unde a fost căzut
In cercurise roteşte,
Şi, din adînc necunoscut,
Un mîndru tînăr creşte.

Observăm, că în strofa 14 legea causală naturală e înfrîntă iarăşi. Aşa, luceafărul *ascultă*, apoi se aruncă fulgerător şi se cufundă în mare, nepăsîndu-i nimic de legea gravităţii universale, ce menţine echilibrul dinamic al sferelor cereşti.

In strofa 15 se narează transformarea luceafărului—transformare instantanee, *în mîndru tînăr*.

Legea evoluţiii cere, ca ori-ce transformare să se facă gradat, de la agregate inconherente, nedefinite şi omogene spre agregate, din ce în ce mai coherente, mai definite şi mai heterogene. Transformarea luceafărului în tînăr se face deodată printr'un salt colosal, de la o formă fără viaţă la una cu viaţă. Găsim dar în strofa 15 legea causalităţii naturale înfrîntă şi apoi *ideea timpului alterată*. In strofele de la 15—24 se narează mersul luceafărului la mîndra fată şi convorbirea dintre ei, care se închee ast-fel:

Căci eu sînt vie tu eşti mort
Şi ochiul tău mă îngheaţă

Ceea-ce o face să-l refuse. In strofele de la 24—44 poetul ne narează cum, după trecerea a vre-o 4 zile, iubirea coprinde iar pieptul tinerei copile. Ea se roagă iar

de el să vină şi el, ascultînd-o, se coboară în flacări iar pe pămînt, din ale cărui *văi adînci ese transformat în frumos tînăr*. Merge iar la fată, ea pretinde să se facă muritor ca ea. In strofele de la 24—62 se narează călătoria luceafărului la *Dumnezeu* spre a se ruga să-l desfacă de nemurire, ca să poată avea astfel «o oară de iubire». Se mai narează curtenia ce face Catălin, paj de casă, frumoasei fete. Observăm că mersul la Dumnezeu e iarăşi o asociere pur fantastică, apoi ideea spaţiului şi timpul sînt alterate; căci luceafărul ajunge la marginea lumii reale, străbătînd «căi de mii de ani în tot atîtea clipe». In strofele de la 56—62, Dumnezeu ceartă pe Hiperion, luceafărul, de greşeala de a se înamora de o muritoare, şi-i dă sfatul a se întoarce iarăşi în cer, pentru a privi de-acolo cît de nestatornică este iubirea pămîntească. In strofele de la 62—75 — ultima — poetul narează, cum luceafărul vindecat de rănile amorului străluceşte rece pe bolţile cereşti, pe cînd Catălin cu frumoasa fată de împărat se sărută cu patimă în codru, sub ploaia razelor de stele. Poetul mai narează apoi cum fata văzîndu-l îl roagă iarăşi să se coboare la ea; iar el îi respunde :

«Ce-ţi pasă ţie chip de lut
«Dacă oi fi eu sau altul !
«Trăind în cercul vostru strîmt
«Norocul vă petrece;
«Ci eu în lumea mea mă simt
«Nemuritor şi rece.

In strofele ultime, poesia — ce e drept — se cam intelectualisează, fără a perde caracterul fantastic, căci strofa ce fineşte poesia coprinde răspunsul luceafărului dat fetei.

In resumat dar, în Luceafărul găsim fără multă greutate, că *spaţiul, timpul şi legătura causală naturală sînt*

cu totul alterate şi înlocuite cu forme pur asociative, pur fantastice.

Să trecem de la literatura cultă, care fie zis în treacăt, sub influenţa nefastă a direcţiunilor aşa numite realiste-naturaliste, se cam intelectualisează ; să trecem la producţiunile naturale ale poporului, care produce cum pasărea cîntă şi cum rîul murmură. Să analisăm din prosa poporană basmul *Petre fiul oii.* ¡Ne permitem a reproduce aici întreg acest basm.

«A fost odată ca niciodată, că dacă n'ar fi nu s'ar povesti. A fost odată, cînd o oae a născut un băeat căruia i-a pus numele Petre. Cînd băeatul ajunse la etatea de 15 ani, zise mă-sei : mamă, mă duc şi eu în lume ca să-mi scot singur hrana vieţei.

Mă-sa însă îi zise : te vei duce, cînd vei putea clătina copacul cel de la moş Adam, din pădurea unde te-am născut eu pe tine.

Petre, ducîndu-se la pom, nici să-l mişte nu putu şi întorcîndu-se înapoi, mă-sa-l mai lăptă încă un an de zile şi după aceea putu să-l mişte. Atunci zise mă-sei : mamă, acum mă duc.

Nu, pînă cînd nu vei putea să-l desrădăcinezi, să nu pleci. Şi ast-fel îl mai lăptă încă un an. Apoi se duse şi-l scoase din rădăcină.

— Acum mă duc.

— Ba nu, pînă nu-l vei întoarce cu rădăcina în sus şi cu capul în jos.

In fine, putu să facă şi asta.

— Acum mă duc, mamă.

— Du-te, căci vei putea să faci ce-va.

— Mamă, ţine basmaua asta şi cînd vei vedea pe ea trei picături de sînge, să ştii că am murit.

Plecînd, Petre se duse pînă ajunse într'o pădure şi

văzu un om care strîmba lemnele cele drepte, iar pe cele strîmbe le făcea drepte.... şi cum îl văzu pe Petre, îi zise să se lupte cu el. Atunci Petre se apucă la luptă şi, luptîndu-se într'una, bägă pe Strîmbă-lemne în pămînt pînă la git, atunci scoase sabia şi voi să-i tae capul. Insă el îl rugă să nu i-l tae că poate îi va fi şi el de folos. Petre se prinse frate de cruce cu el.

Plecînd amîndoi, se duseră şi găsiră un alt om care sfărîma pietrele; luptîndu-se şi cu acesta în urmă, se făcu şi cu el frate de cruce.

De aci plecară cîte trei şi merseră, pînă ce deteră de o livadă mare. Aci se sfătuiră să-şi facă o colibă şi să se ducă la vînătoare, numai unul din ei să rămînă acasă pentru ca să gătească bucate şi să păzească şi coliba. Aşa şi făcură.

Într'una din zile, pe cînd păzea Strîmbă-lemne, i se făcu somn şi adormi, şi, cînd se sculă, găsi bucatele mîncate.

Cînd veniră cei-l-alţi le spuse cele întîmplate. Fărîmă-pietre zise că o să păzească el; dar şi el păzi ca şi cel-l-alt.

A treia zi rămîne Petre, fiul oii. Acesta făcu doi pari şi îi aşeză unul în faţă şi altul în spate, ca astfel să nu poată să adoarmă. Şi în fine, stînd deştept, văzu un smeu înalt de un cot cu barbă cu tot; se repede la el cu sabia şi-l răni la un picior. Smeul, simţindu-se rănit, se întoarce şi-i zise: ia ascultă, să te găteşti de resboiu. Apoi peri dinaintea lui.

Venind fraţii lui, le spuse cele întîmplate. Apoi întrebară pe Strîmbă-lemne pînă cînd poate să se lupte.

— Pînă îmi va ajunge sîngele la git.

— Dar tu Fărîmă-petre, pînă cînd?

— Eu? pînă cînd îmi va ajunge sîngele la frunte.

— Şi eu pînă ce va trece peste cap.

A doua zi veniră o mulţime de smei şi se luptară pînă ce muriră cîte trei.

Mama lui Petre văzînd batista picată cu sînge, plecă să-l găsească.

Găsindu-l, suflă peste el şi-l înviă.

Petre, deşteptîndu-se, zise mă-sei să învie şi pe fraţii lui

Muma sa îi zise, că de îi va învia pe ei, va muri ea.

Petre zise că mai bine să moară dînsa, că este mai bătrînă şi să învie pe fraţii lui.

După ce îi înviă, muma sa muri.

Apoi plecară după smei, şi se duseră pînă ce au dat peste o prăpastie ce răspunde pe cel-l-alt tărîm.

Aci răsuciră mai multe frînghii.

Pe urmă legară pe Strîmbă-lemne cu o frînghie de mijloc şi-l lăsară în acea prăpastie.

Strîmbă-lemne zise, că, îndată ce va scutura frînghia, să-l scoată afară.

N'apucară să ajungă pînă la sfîrtul prăpastiii, şi, scuturînd frînghia, îl scoaseră afară.

Tot aşt-fel făcu şi Fărîmă-pietre.

Acum veni rîndul lui Petre. Dînsul zise că, dacă va scutura frînghia, să-i dea drumul mai în fund. Aşa şi făcură. Cînd ajunse în năuntru, se duse, se duse, pînă ce dete de nişte odăi de aramă. Intrînd în năuntru, găsi o fată frumoasă; care, văzîndu-l, îl întrebă ce cată, că îndată ce va veni smeul îl va omorî.

Fata mai zise, că smeul trimite mai întîi busduganul şi apoi vine el. Nu trecu mult şi busduganul venind, se duse şi se puse în cuiu. Petre îl luă şi-l aruncă mult mai departe îndărăt.

Smeul văzînd aceasta, nu credea de cine este făcut. De Petre nu credea, deoarece ştia că este mort.

Cînd venea spre casă, se întîlni cu Petre, şi cum îl văzu, se apucă la luptă cu el. Petre însă îl omorî, şi luîndu-i nevasta, plecă la fratele lui cel mijlociu la palatul de argint, dar şi pe acesta îl omorî, îi luă nevasta, apoi ducîndu-se la palatul de aur, îl birui şi pe acesta şi-i luă şi lui nevasta.

După aceea se întoarse la gura prăpăstiii şi legă întîi pe cea mai mare, şi scuturînd frînghia o scoaseră fraţii lui la lumină.

Tot ast-fel făcu şi cu cele-l-alte două.

Cînd însă veni şi rîndul său, îşi zise: ia să vedem mă iubesc fraţii mei? Şi legînd o piatră grea de frînghie, el se dete la o parte să vază, ce vor face fraţii săi.

Dar nu aşteptă mult şi văzu că piatra cade înapoi. Atunci cunoscu că fraţii săi îi voesc moartea, şi plecă de acolo, mulţumind lui Dumnezeu că i-a scăpat viaţa.

Mergînd înainte, văzu pe marginea unui rîu un balaur mare, care voea să mănînce puii unei pajure, îndată scoase paloşul şi-l omorî.

Puii îi mulţumiră şi-i zise ca să se ascundă sub aripa lor, căci venind mama noastră te va înghiţi de bucurie. Petre făcu aşa.

Sosind mama, văzu balaurul mort şi puii vii atunci îi întrebă că cine i-a scăpat?

— Un Făt-frumos, mamă!

— Şi încotro a apucat?

— In spre răsărit.

Pajora se duse repede să-l găsească, dar se întoarse îndărăt fără a-i putea afla urma.

Tot ast-fel o înşelară de mai multe ori. Ea le zise: apoi spuneţe-mi unde e, căci vă omor.

— Nu-ţi spunem, căci îl mănînci.

— Nu-l mănînc, căci acum mi-a trecut bucuria. Atunci îl arătară.

Dar cum îl văzu, îl înghiţi şi-l scoase înnapoi mai tînăr şi mai frumos şi-l întrebă:

Petre, ce ceri tu acum de la mine pentru că mi-ai scăpat puii? Să mă scoţi pe tărîmul cela-l-alt. Cam grea este cererea ta; dar frige o sută de boi ca să ai ce să-mi dai să mănînc.

După ce fripse o sută de boi, îi puse pe spinare şi începu să urce pajorea pe scorboră în sus şi, de cîte ori întorcea capul, îi da cîte un bou în gură. Cînd fu aproape să iasă pe tărîmul cela-l-alt se isprăvise carnea şi pajora întorcînd capul, Petre îi spuse că nu mai este.

Dă-mi mai curînd, căci cad în jos, zise pajora.

Petre auzind aceastea, îşi tăie pulpa piciorului şi i-o aruncă în gură.

Hei! da' du'ce mai e! Să fi ştiut că carnea ta este atît de dulce, te-aş fi mîncat încă de jos, acum însă mergi. Luîndu-şi ziua bună de la pajore, se duse să-şi găsească fraţii.

Şi găsi pe fraţii lui în nişte palaturi foarte frumoase, iar pe nevasta sa o aveau găinărească.

El se apucă şi povesti fraţilor săi cele întîmplate.

Fraţii lui însă tăgăduiră, atunci el le zise, să arunce fie-care din ei cîte o săgeată în sus, şi pe care va cădea, acela este vinovatul.

Aşa şi făcură, săgeţile însă căzură pe cei doi fraţi, care îndată-şi muriră, iar Petre îşi luă nevasta şi făcu o nuntă mare şi frumoasă, la care am fost şi eu la masă şi am mîncat batoc şi un picior de epure şchiop şi spusei d-voastră tot».

In acest basm găsim că legea causală e înfrîntă de multe, de prea multe ori. Aşa, o oae naşte un băeat. Dacă e adevărată teoria lui Darwin, că omul îşi trage origina din animale, apoi ar fi trebuit să intervină între oae şi om o lungă serie de animale intermediare, ce ar representa trecerea în mod succesiv, causal de la animale la om.

Poetul poporan se scuteşte de aceasta, căci la el transiţia de la animal la om e directă. Ba mai mult, în imaginaţia lui animalul nu naşte un om inferior, ci un om superior — un om, ce represintă tipul perfect, ce concepe poporul despre om. Aci dar legea causală e înfrîntă — asemenea şi ideea timpului. De asemenea oaea nu e ca toate oile, căci ea poate să vorbească şi se înţelege omeneşte cu fiul său.

Legea causală e înfrîntă de asemenea prin apariţia celor 3 picături de sînge pe batistă — apariţie miraculoasă. Aci e alterată şi ideea spaţiului. Strîmbă-lemne, Fărimă-pietre, Smeii . . . sînt personage fantastice, care es ast-fel din producerile normale ale naturii. De asemenea învierea celor trei fraţi prin suflarea oii e ne-reală. Faptul coborîrii lui Petre prin prăpastie pe cela-l-alt tărîm este o asociere de idei nu causală, ci fantastică. Observăm de asemenea, că puii giganticei păseri vorbeşte o limbă omenească, căci pot înţelege şi mulţumi lui Petre. Ei vorbesc de asemenea şi cu mama lor.

Apoi pasărea înghite de bucurie pe Petre şi-l scoate afară *mai tînăr şi mai frumos*. Această transformare bruscă a lui Petre în stomacul giganticei pasăre, transformare nu în sens destructiv, ci favorabil, făcîndu-l din tînăr mai tînăr, din frumos mai frumos — e datorită unei asocieri de idei pur fantastice. Pasărea atît de pu-

ţin seamănă cu cele-l-alte paseri reale, încît, după cum arătarăm, ea poate să vorbească, şi e atît de mare încît duce pe spinarea ei o sută de boi, şi poate să înghiţă un bou dintr'o dată.

Dacă luăm un exemplu şi din poesia populară, — bunioară poesia *Miorița*, cunoscută de toţi, observăm că şi în această poesie, legea causală e înfrîntă : 1) prin faptul, că oiţa mioară se poate înţelege omeneşte cu ciobanul ; 2) a putut cunoaşte gîndul ascuns al celor-l-alţi ciobani; 3) oile toate sînt nişte oi nenaturale, căci ele vor plînge pe mormîntul stăpînului lor; 4) ciobanul deşi mort va putea totuşi auzi glasul tînguitor al oilor ; şi 5) mioara are însărcinarea de la stăpîn a povesti celor-l-alte oi precum şi mamei lui moartea sa.

Şi din examenul acestei poesii se desprinde acelaş fapt : *poetul poporan caută în poesie ca şi în prosă a se scăpa de spaţiu, de timp şi de legea causală naturală.* In urma acestor analise, putem dar privi emoţia estetică *ca un produs mai ales al funcţiunilor imaginative ale psichicului nostru.*

* * *

Din exerciţiul funcţiunilor imaginative ale psichicului nostru resultă, pe lîngă emoţia estetică, o mulţime de alte evenimente psichice, după cum din exerciţiul funcţiunilor aperceptive resultă tot o mulţime de evenimente psichice. Spre clarificarea tesei noastre e necesar dar, să expunem şi să analisăm cîte-va din aceste evenimente spre a se putea stabili ast-fel termenii de concordanţă şi opoziţiune între aceste diferite evenimente psichice.

Ca cel mai simplu produs al activităţii funcţiunilor imaginative, putem cita *simpla reverie*. In ce constă acest fenomen? Cred, că ori-cine, făcîndu-şi cu atenţie examenul evenimentelor sale psichice, va da un răspuns satisfăcător. El constă în faptul presentării, în mod spontan, în conştiinţă, a unui şir de imagini legate între ele nu prin raporturi logice ori causale, ci [1]) prin raporturi pur asociative. In actul reveriii găsim, ca şi în emoţia estetică, un minimum de conştiinţă. Ca consecinţă apoi, al acestui minim de conştiinţă, diferitele imagini se leagă între ele nu după raporturi logice ori causale, ci după raporturi pur asociative. Spaţiul şi timpul de asemenea se alterează. Totuşi minimul de conştiinţă existent în durata unei reverii trebue să se deosibească de minimul de conştiinţă existent în durata unui emoţii estetice. Alt-fel reveria şi emoţia estetică s'ar confunda între ele. In articolul nostru amintit mai sus am arătat cum psichologii au stabilit în mod experimental, că funcţiunile aperceptive ale psichicului nostru se supun legii universale a mişcării,— *legii ritmului*. Dacă exerciţiul funcţiunilor aperceptive se produce conform legii ritmului, apoi avem toată dreptatea a susţine că şi exerciţiul funcţiunilor imaginative se produce conform tot acelei legi. Observaţia prin conştiinţă — una din metoadele de preţ ale vechii şi noii psichologii de a studia evenimentele psichice, — verifică în mod susţinerea *a priori* de sus.

Ambele feluri de activităţi ale psichicului nostru trebuesc puse în paralelă spre a se putea găsi legea trecerii dintr'un stadiu în altul. Am imaginat în citatul

1) A se vedea cartea lui Binet «La psychologie du raisonnement», pag. 104, unde sînt citate două casuri de reverii curioase — casul lui G. Hanslow şi casul lui Goethe.

articol o schemă, pe care o reproducem spre o mai mare clarificare şi aici.

Această schemă garantată de metoda observaţiii prin conştiinţă ne arată, că fie-care maximum aperceptiv corespunde ca un minimum imaginativ şi vice-versa. Sau' cu alte cuvinte, cînd psichicul nostru e ocupat a stabili între agregatele psichice raporturi logice ori causale, atunc presenţa raporturilor pur asociative scade în minimum şi vice-versa.

Susţineam mai sus, că raportul între stadiul aperceptiv şi imaginativ în durata emoţiii estetice trebue să se deosibească de raportul ce este între stadiul aperceptiv şi imaginativ în durata unei reverii. Minimum-ul estetic de conştiinţă este, cu alte cuvinte, situat pe un punct diferit al liniii, ce represintă oscilaţia funcţiui nilor aperceptive. Prin observaţia internă se poate sta bili că diferitele agregate de imagini, ce se presintă conştiinţei în reverii, ne sînt indiferente în privinţa calităţii lor — ele vin şi trec pe dinaintea conştiinţei în mod cu totul indiferent. Pe cînd, în emoţia, estetică agregatele de imagini visuale, auditive etc. sînt privite tocmai sub raportul *calităţii* — căci ori-ce emoţie estetică e însoţită sufleteşte *de credinţa realisării tipului perfect, — de credinţa realisării ultimei sintese către care pare a tinde în-*

treaga natură după afirmările ştiinţei şi filosofiii contimporane.

Existenţa acestui nou factor deosibeşte dar emoţia estetică de reverie, iar presenţa lui necesitează pentru emoţia estetică *a fortiori* un nou raport aperceptiv-imaginativ — raport deosebit de raportul aperceptiv-imaginativ în reverie.

Un alt fenomen psichic, ce e produs mai ales de funcţiunile imaginative ale psichicului nostru e *visul.* S'a susţinut de către unii, cu multă aparenţă de succes, că toate miturile nu sînt alt-ce-va decît transmiterea din gură în gură a visurilor omeneşti. E evident, că ceea-ce a făcut a se susţine acest fapt, e asemănarea dintre emoţia estetică şi vis. E clar, că ambele aceste enomene psichice se aseamănă între ele în privinţa naturii raportului dintre apercepţie şi imaginaţie. Asemănarea nu esclude totuşi deosebirea în ceea-ce priveşte gradul acestui raport.

Această diferenţă de grad face ca visul să nu fie însoţit de caracteristicul emoţiii estetice: *credinţa realisării ultimei sintese.* Şi dacă e aşa, atunci afirmări ca: *arta e un vis, artistul e un visător* etc. ne apar ca lipsite de ori-ce criteriu psichologic. Ele trec dar în domeniul afirmărilor fără temeiu.

Visul se aseamănă dar nu se confundă cu emoţia estetică. Tot în acelaş fel el se aseamănă fără să se confunde cu reveria. In urma acestor analise, e uşor de văzut cît sînt de greşite afirmările acelora, ce văd în emoţia estetică un produs exclusiv *al inconştientului.* Căci, după examenul de sus, el apare ca un produs al stadiului imaginativ, ceea-ce nu e tot una. In funcţiunea stadiului imaginativ nu lipseşte funcţia aperceptivă. Ea există însă modificată în ceea-ce priveşte gradul de intensitate. Tot

din aceste analise se desprinde conclusia firească, că alt-ce-va e a face o adevărată operă de artă sub focul emoţiii estetice şi alt-ce-va a face o adevărată operă de artă, stînd cu creionul în mînă şi notînd aşa zisele *impresii* ce fugitiv şi incoherent se presintă psichicului mai ales în actul reveriii.

(Sfîrşitul în numărul viitor) PETRE POPESCU.

PLEVUȘCĂ CEAPCĂNUL

(PRELUCRAT DUPĂ «LES FINESSES DE BOUCHAVANNE»)

(Urmare și sfîrșit).

SCENA XIII

SALEP, SEVASTIȚA

(In momentul cînd es toți la stînga, Salep intră prin fund, cu pardesiul supt braț și umbrela plină de ploae în mînă)

Salep. — (intrînd cu mare sfială). Pe cînd mă plimbam pe ulicioară ca să nu mă ia lumea la ochi... Guriță trebue să fi plecat de acasă.. Sînt două și un sfert... A venit ceasul să-mi îndeplinesc misiunea cea morală și primejdioasă... Cum să încunoștiințez acum pe Doamna Guriță că sînt... (Ușa de la dreapta se deschide). Ah!... iat'o (se dă la o parte).

Sevastița. — (Ese din camera sa, cu pălăria și o mănătăluță în mînă și cu lucrul... A parte, fără să vază pe Salep). Mă duc iute, trebue să mă aștepte soră-mea cu lucru...

Salep. — (eșindu-i înainte). În sfîrșit, Doamnă.. te găsesc singură... Ce fericire!

Sevastița. — (speriată). Domnule!

Salep. — N'ai grijă, bărbatu' D-tale trebue să fi plecat.

Sevastița. — (speriată). Cine ești, Domnule? Ce poftești?...

Salep. — (apropiindu-se). Nu te speria!
Sevastița. — Domnule, fă bine și ești... ești ..
Salep. — Nu te speria... N'am venit pentru ce crezi D-ta... zău nu... (vrea să se apropie).
Sevastița.—(dîndu-se îndărăt speriată). Domnule!... Domnule!...
Salep. — E vorba despre Costică Vulcan, despre sora D-tale !...
Sevastița. — (apropiindu-se). Despre soră-mea ?
Salep. — (pune mîna în buzunar spre a scoate scrisorile). Da, Doamnă... am venit...
Glasul lui Guriță. — Nu e nimeni pe stradă !...
Sevastița. — (trecînd la stînga speriată). Bărbatu' meu !
Salep. — (încremenit). Auleu !
Glasul lui Plevușcă. — Nu știe slujnica ce vorbește...
Sevastița. — Plevușcă !
Salep. — (și mai încremenit). Plevușc !... Mă... mă-mă-duc.
Sevastița. — Pleacă Domnule ! pleacă iute ..
Salep. — (vrea să plece, însă alergînd îi scapă umbrela din mînă. Ah, umbrela ! (Se apleacă s'o ridice).
Sevastița. — Prea tîrziu ! (Guriță și Plevușcă apar pe pragul ușei).
Salep. — (sculîndu-se încet și iute). Nici-un cuvînt... sau sîntem perduți ! (Rămîne în loc, cu umbrela în mînă. Sevastița s'a depărtat de dînsul. Plevușcă, Guriță și Joița intră pe ușa No. 2 de la stînga).

SCENA XIV

JOIȚA, SEVASTIȚA, GURIȚĂ, PLEVUȘCĂ, SALEP

Plevușcă și *Guriță.* — Ah!!!
Joița. — Ah !... ăsta este!...
(Guriță și Plevușcă privesc pe Salep care-i salută foarte îngrijat)
Salep. — Plecăciune ! (Plevușcă trece la stînga lui Salep, Sevastița îl urmează).
Sevastița.—(căutînd să liniștească pe bărbatu' său). Ascultă-mă..
Guriță. — Indată!.. (mergînd spre Salep). Ce caută D-lui aici ?
Plevușcă. — (idem). Pe cine cauți D-ta ?

Salep. — (cuprins de frică, uitîndu-se cînd la unul, cînd la altul). Domnilor... eu..

Sevastița. — E un domn, pe care nu-l cunosc și care întreabă...

Plevușcă și *Guriță.* — De cine întreabă?

Salep. — De D-nu Ionescu!

Joița. — A mai întrebat de dînsul și astăzi de dimineață...

Plevușcă. — (către Salep). Ai auzit?

Guriță. — Ai mai venit odată?...

Plevușcă. — (arătîndu-i covorul). Ți-ai lăsat urmele pe covor...

Salep. — Nu zic ba...

Joița. — Nu s'a șters pe picioare.

Salep. — Am greșit casa...

Plevușcă. — De două ori... de două ori?

Salep. — Da! Tocmai de aceea mă și duc... (Voește să plece).

Plevușcă. — (trecîndu-l la stînga). Stai... E lesne de dovedit dacă stă vre-un Ionescu prin vecinătate... (către Guriță). Să mă duc să cercetez?

Guriță. — (supărat). Fă ce știi... Du-te.

Salep. — Nu vă mai dați osteneală... mă duc eu singur...

Plevușcă. — Nu, nu! Poftim de șezi! (îi dă brînci pe scaun lîngă masă) Poftim de șezi!... (către Guriță). Să nu-l lași să plece... ține-l de vorbă... (Ese prin fund).

Salep. — (pe scaun). Foarte mulțumim!.. (a parte). N'are să dea de nici-un Ionescu,... și nu știu ce o să mă fac!..

SCENA XV

SEVASTIȚA, GURIȚĂ, SALEP, JOIȚA

Sevastița. — (încet către bărbatu' său). Nu cum-va îți închipuești...

Guriță. — Eu?... nu-mi închipuesc nimic, am voit doar să fac plăcere lui Plevușcă.

Salep. — (sculîndu-se pe jumătate). Mă duc...

Guriță. — (cu multă curtenie). Mă rog, nu vă dați osteneala...

Scvastița. — (a parte). Sărmanul băeat!

Guriță. — (luîndu-i umbrela din mînă). Te supăra umbrela?

Salep. — (lăsîndu-l să o ia). Deloc! (Guriță dă umbrela Joiței care o pune într'un colț în fund).

Guriță. — (voind să-i ia pardesiul). Te supără pardesiul?

Salep. — (ținîndu-l cu putere). Deloc... (a parte). Auleu, ce să mă fac... sînt scrisorile în buzunar. (strînge haina în două și o pune pe masa lîngă care șade. Joița, după ce a dus umbrela, se întoarce la masă, ia pardesiul fără să bage de seamă Salep, și i-l pune în fund pe un scaun lîngă pardesiul lăsat acolo de Plevușcă).

Guriță. — (văzînd pălăria nevestei sale pe un scaun). Era să eși... poți să te duci dacă vrei...

Scvastița. — Acum nu mă mai duc...

Salep. — (sculîndu-se pe jumătate). Crez că aș putea să plec și eu acum...

Guriță. — (punîndu-l pe scaun). Nu.... nu e nici-un zor.... (se așază lîngă dînsul). Să mai stăm de vorbă... Despre ce am putea vorbi, ca să-ți treacă de urît?

Salep. — (voind să se scoale). Eu aș vrea mai bine să mă duc să-i ajut Domnului care a plecat să găsească pe D-nu Ionescu... N'aș vrea să-și dea osteneală pentru mine.

Guriță. — Pentru dînsul e o adevărată plăcere... nu e osteneală.

Joița (care se uita pe ușa din fund). Ah! iată vine domnu' Plevușcă.

Guriță. — Ah! (Salep se scoală).

SCENA XVI

Aceeași, PLEVUȘCĂ, CEASORNICARUL

Plevușcă. — (intră prin fund. vesel, urmat de ceasornicar). Liniștește-te Guriță... Am dat peste un Ionescu, jos la dreapta.

Guriță. — (încet). Ceasornicarul.

Plevușcă. — (privindu-l încet). Ai dreptate... nu-l recunoscusem!

Guriță. — Îl cheamă Ionescu?

Ceasornicarul. — Da, domnule.
Sevastița. — (a parte). Ce o să se întîmple?
Plevușcă. — (arătînd ceasornicarului pe Salep). Domnu' are treabă cu d-ta.
Ceasornicarul. — Cu mine?
Salep. — Dați-mi voe.
Guriță. — Àsta e Ionescu al D-tale?
Plevușcă. — Da sau ba?
Salep. — Mă rog.. lăsați-mă să răsuflu..
Plevușcă. — (către ceasornicar). Cunoști pe domnu'?
Ceasornicarul. — Eu?... Nu!
Guriță. — (către Salep). Dar D-ta, îl cunoști?
Salep. — (apropiindu-se de ceasornicar). Lăsați-mă să răsuflu.
Plevușcă. — Răsuflă și răspunde...
Salep. — (către ceasornicar) D-ta ai fost în oștire?
Ceasornicarul. — Nu.
Salep. — Atunci nu ești D-ta.
Guriță și *Plevușcă.* — (încremeniți). Ah!
Salep. — (către ceasornicar). Poți să te duci. (Trece la dreapta. Toți se apropie de dînsul, crezînd că ceasornicarul a plecat).
Ceasornicarul. — (care nu s'a mișcat din loc). . . Doi franci, mă rog.
Guriță. — (întorcîndu-se). Ce?
Ceasornicarul. — Atît e tarifa.
Guriță. — Ce-mi pasă mie... Nu te-am chemat eu.
Salep. — Să mă ertați .. eu nu v'am zis să-i aduceți aici.
Plevușcă. — Dă-i doi franci... să se ducă dracului.
Guriță. — (plătind). Poftim! (către Joița.) Aide.. deschide-i ușa. (Ceasornicarul ese prin fund cu Joița).

SCENA XVII

SEVASTIȚA, GURIȚĂ, PLEVUȘCĂ, SALEP.

Plevușcă. — (către Salep). Ei, ce mai zici acum?
Salep. — Ce să zic? Îmi pare rău că v'ați dat atîta osteneală de geaba... mă închin cu plecăciune..
Plevușcă. — (oprindu-l de mînecă — către Guriță). Ai auzit.. vrea să plece.

Guriță. — (salutînd). Servus!

Plevușcă. — (cu surprindere. Ce? — (către Salep). Domnule, cumnatul meu ar fi în drept să te întrebe dacă în adevăr ai venit să cauți aici pe un domn Ionescu? Îți fac eu această întrebare în locul său. Mi se pare că umbli după alt-ce-va?

Salep. — După ce?

Plevușcă. — Thas ist the question, cum zice Shakspeare.

Salep. — Domnule, nu știu englezește.

Plevușcă. — Nici eu!

Guriță. — (către nevastă-sa). Ești sigură că nu-l cunoști?

Sevastița. — Ți-am mai spus odată.

Plevușcă. — (către Salep). Dar D-ta?

Salep. — Pînă în ziua de astăzi n'am mai avut fericirea să văz pe doamna.

Plevușcă. — Lasă complimentele pentru altă ocasie. Trebue să probezi D-lui Guriță... să-i probezi cum două și cu două fac patru — că singurul D-tale scop, venind aici de două ori... căci de două ori ai venit... a fost într'adevăr de a căuta pe un domn Ionescu. — Așa e Guriță?

Guriță. — Fie și așa, dacă-ți face plăcere.

Plevușcă. — Mie puțin îmi pasă... e pentru binele tău.

Sevastița. — (a parte). Ce fire ciudată?

Salep. — Să vedeți ce e... am greșit numărul casei...

Plevușcă. — Prea bine. (Salep vrea să plece. Plevușcă îl oprește). O să verificăm spusele D-tale, am să iau de-a rîndul toate casele din mahala.

Salep. — (supărat). Caut eu singur.

Plevușcă. — Nu... nu... Lasă că avem vreme... abia sînt trei... aide Guriță.

Guriță. — (oftînd). Fie!... Iată viu.

Sevastița. — (încet). Ce? Te iei după dînsul.

Guriță. — Lasă-mă să-l conving că e smintit. (Se duce de-și ia pălăria în fund).

Salep. — (a parte). Cum să scap Doamne, Dumnezeule.. Cum să scap?

Plevușcă (luînd amîndouă pardesiurile, dă unul lui Salep). Iați haina... E umezeală afară...

Salep. — (Pe cînd Guriță s'a dus să și ia pardesiul și Plevușcă se

îmbracă în fund, Salep se apropie de Sevastița și-i zice încet) Mă întorc.

Sevastița.— (încet) Te aștept.

Plevușcă.— (întorcîndu-se). Ce e!... ce-ai zis?... Cauți ceva? (merge spre scenă dinpreună cu Guriță).

Salep.— (zăpăcit) Imi caut pălăria.

Plevușcă.— O ai pe cap!

Salep.— Bine zici.

Plevușcă.— (a parte) S'a zăpăcit de tot! (Luînd pe Salep de braț. — Tare.) Aide... nu te las, pînă cînd nu vom găsi pe adevăratul D-tale Ionescu... (către Sevastița). N'ai nici-o grijă cumnățică!

Guriță.— E turbat

Plevușcă.— Sînt ceapcîn. (Eșind cîte trei prin fund). Nu vreau să te tragă pe sfoară.

SCENA XVIII

SEVASTIȚA, JOIȚA

Sevastița. — (singură). Ce o să se mai întîmple acuma! Nici nu-și închipuește Anicuța c't rău mi-a făcut. A început bărbatu' meu să crează că tînărul pe care l-a găsit aici venea pentru mine. Mi-ar fi lesne să-l fac să-și schimbe părerea, dacă nu m'aș teme să-i destăinuesc toate copilăriile sor'mei... Mai întîiu trebue să mă gîndesc la dînsa... Deocamdată pentru că nu pot să es, să mă grăbesc să trimiț Anicuței papucii.... diseară are să verifice bărbatu' său dacă a lucrat 15 rînduri (Sună, intră Joița la stînga, ușa 2-a).

Joița — Porunciți.

Sevastița.—(dîndu-i lucru după masă) Du-te îndată la mama și dă pachetul acesta sor'mei Anicuța.

Joița.— Indată! (Ese prin fund).

Sevastița.— (singură) Sînt trei trecute... noroc că e bărbatu' său ocupat aici...

SCENA XIX

SEVASTIȚA, SALEP.

Salep.— (intrînd repede prin fund). Uf! iată-mă!
Sevastița.— (veselă). Ah!
Salep.— Am lăsat pe D. Plevușcă în Pasagiu pe scara a șaptea, căutînd pentru a zecea oară pe domnul Ionescu.
Sevastița.— (repede). Vorbește domnule... vorbește ce ai de spus de sor'mea?
Salep.— (puind pălăria pe masă și căutînd în buzunarul hainei). Indată... căci nu vreau să mai stau p'aici. (căutînd în alt buzunar). Este vorba de o corespondență.... de niște scrisori nevinovate se 'nțelege.... scrise de d-na Plevușcă, viitorului meu cumnat Costică Vulcan....
Sevastița.— Dă-mi-le domnule... dă-mi-le curînd.
Salep.— (scoate un portofoliu din pardesiu).... Poftim.... sînt aici... Ah!... nu e al meu portofoliul ăsta... al meu e negru și ăsta e roșu...
Sevastița.— Cum?
Salep.— (privind pardesiul). Nici pardesiul nu e al meu). (deschide portofoliul și citește speriat: «Ple-vuș-că!!»
Sevastița.— Ce ai făcut?
Salep (încremenit) Am luat pardesiul lui Plevușcă, și dinsul îl are pe al meu!!
Sevastița.— Ah!
Salep.— Scrisorile au rămas în pardesiul meu!!!
Sevastița. — Scrisorile neveste-sei!... Ce ai făcut D-le! Ai perdut-o!
Salep.— (zăpăcit) Și eu m'am pierdut, cucoană! și eu m'am pierdut... O să crează că scrisorile sînt către mine.
Sevastița.— Nu e vorba de D-ta acum.
Salep.— Ba să mă ertați...
Sevastița. — Cum să scap pe sor'mea... cum s'o scap...
Salep — (ascultînd în fund, speriat). Vine... se urcă pe scară. E bărbatu'...
Sevastița.— Al meu poate...
Salep.— Unde să mă ascund? (Caută un loc).
Sevastița.— Ai să mă pierzi și pe mine!... Fugi.. ascunde-te. (Salep zăpăcit, se aruncă în camera de la dreapta.

Salep.— Fug... fug...

Sevastița.— Ce faci?... Nu acolo... E cătacul meu (vede pălăria lui Salep pe masă) Și-a uitat pălăria. (Voește să i-o dea, însă sgomotul pașilor se apropie). Ah! (Pune pălăria sup jețul de lîngă masă. Intră Guriță. Sevastița se depărtează de jeț, tremurînd).

SCENA XX

SEVASTIȚA, GURIȚĂ

Guriță. — (intră prin fund foarte supărat). Să-l ia naiba pe Plevușcă!

Sevastița. — (surîzînd, însă turburată). Ah!... te-ai întors?

Guriță. — Dobitocu' de cumnatu' meu m'a luat cu zorul ca să dibuim pe adevăratul Ionescu... Eu... l-am ascultat ca un prost... Am intrat la toate numerile cu soț.. n'am dat decît peste Niculești, și nici-un Ionescu...

Sevastița. — Pentru ce faceți atîtea cercetări..

Guriță. — Știu eu?.. Indrăcitu' de Plevușcă pretinde... fără să te învinovățească.. că tînărul care a fost aici venise pentru tine...

Sevastița. — (cu ochii la iatac). Pentru mine!... Și tu ai crezut?

Guriță. — Deloc... Voeam să-i probez că n'are dreptate... m'am săturat însă... Acum nu mai mă mișc d'aici.. Nu mai pot de oboseală. (Șade pe jețul sub care e ascunsă pălăria.

Sevastița. — (a parte). Șade pe pălărie!

Guriță. — (întinzîndu-i mîna). Cît despre mine, eu am toată încrederea în tine.. (luînd-o de mînă). Ce ai? Îți tremură mîna...

Sevastița. — N'am nimic.

Guriță — (privind-o). Ba da.. ești mișcată...

Sevastița. — Fiind-că am văzut, că n'ai încredere în mine.

Guriță. — Eu?

Sevastița. — Da tu... (a parte). Dacă aș putea să-l fac să plece? (tare). Te-ai întors pe furiș ca să mă pîndești... ca să mă prinzi...

Guriță. — Nu e adevărat .. Zău nu...
Sevastița. — Atunci pentru ce nu te-ai dus astăzi la cantor ?
Guriță. — Nu m'a lăsat Plevușcă... Am să mă duc acum. (Vrea să-și ia pălăria).
Sevastița. — (a parte). Bine că pleacă !
Guriță. — (venind lîngă dînsa) Sărută-mă, (o sărută).
Sevastița — (prefăcîndu-se). Poate-ți închipuești că vreau să te depărtez ?
Guriță. — Nu-mi spune d'astea, nu mă mai întorc pînă la douăsprezece din noapte.
Sevastița. — (mîngîindu-l pe obraz). Nu! nu! nu! nu! Întoarce-te mai curînd. (Plevușcă intră repede).

SCENA XXI

SEVASTIȚA, GURIȚĂ, PLEVUȘCĂ

Plevușcă. — (intrînd vesel prin fund). Toate ușile deschise !.. Nostimă casă, nostimă de tot... (Pune pălăria pe un scaun și ține pardesiul pe braț).
Sevastița — (a parte). Rîde !... Se vede că n'a dat peste scrisori.
Plevușcă. — Ai găsit vre-un Ionescu la numerile cu soț ?
Guriță. — Nu... lasă-mă în pace.
Plevușcă. — Eu am găsit șapte... la numerile fără soț...
Sevastița — (a parte.) Dacă aș putea să puiu mîna pe palton.
Plevușcă. — Am găsit șapte... însă nici-unul nu cunoștea pe tînărul nostru... Cel d'al șaptelea fusese militar!— Asta trebue să fie, ziseiu eu. — Să vedem, îmi răspunde berbantul; în ce corp ai servit? - In artilerie. — Atunci nu ești D-ta, omul pe care-l caut a fost în cavalerie. — O fi frate-meu. — Unde șade ?— În pasagiu, scara număru' șapte. — Și, pe cînd ne urcam pe întunerec pe scara număru' șapte din pasagiu... pehlivanul s'a făcut nevăzut ..
Guriță. — Ei și ?
Plevușcă. — Nimic!... Eu m'am dus la soacră-mea, și am găsit acolo pe nevastă-mea lucrînd liniștit la papuci...

Sevastița — (căutînd să-i ia paltonul). Dă-mi paltonul...

Plevușcă. — Mulțumim cumnățică... (urmînd). Anicuța isprăvise cele 15 rînduri... prin urmare n'a eșit toată ziua... Mi-am adunat dovezile mele pe ziua de astăzi.

Sevastița. — Și-ai venit să întorci iar capul bărbatului meu...

Plevușcă.—Eu ? (către Guriță). Ți-am întors eu capul ?.. Din contra.. n'am căutat decît să-i dovedesc că este fericit..

Guriță. — Îți foarte mulțumesc!

Plevușcă. — Mi-am spart pieptul arătîndu-i că tînărul pe care l-am găsit aici nu venise pentru D-ta... și spre a-i dovedi că așa este...

Sevastița. — Pune-ți paltonul pe scaun. (Vrea să-l ia).

Plevușcă.— Mulțumim ! (mergînd spre jețul de lîngă masă. A parte). Ce tot are cu paltonul meu ? (Dă jețul la o parte spre a așeza paltonul; făcînd această mișcare, pălăria lui Salep rămîne afară. Plevușcă o vede). Ah !

Sevastița.— (a parte, speriată) Ah!

Plevușcă.— O pălărie sub jeț (luînd-o) A cui este pălăria ?

Guriță.— (se apropie de Plevușcă și se uită la pălărie). Nu este a mea !

Plevușcă.— Seamănă cu pălăria tînărului nostru (punînd'o pe masă). Nici nu ne trece prin gînd că s'a întors, mai ales cînd știu că a fugit...

Sevastița.— Domnule !

Guriță.— (aprinzîndu-se) Răspunde... ce caută aici pălăria asta ?

Plevușcă.— Nu te necăji... stăi că se descurcă toate acum.... (arătînd covorul). Mai văzuiu pe covor cîte-va urme proaspete...

Sevastița.— Domnule !... Cum poți să presupui...

Plevușcă.— Eu... ferească Dumnezeu !... Nu presupui nimic... Nici nu-mi trece prin gînd... (către Guriță). Liniștește-te dragă... te rog n'ai nici-o grijă..... Dacă nu mă înșel îi cunoști piciorul... l-ai măsurat...

Guriță.— (furios) Sevastițo !

Sevastița.— (speriată) Îți jur...

Plevușcă.— He ! he ! he !... urmele pașilor se opresc la ușa de la iatac....

Guriță.— (uitîndu-se) Așa e !

Sevastița.— (a parte) Sînt pierdută !
Guriță.— (furios) S'a întors. E în odae la D-ta.
Sevastița.— Nu !
Guriță.— (furios) Nu ? (se repede la odae).
Slevușcă.— (voind să-l oprească) Liniștește-te dragă, liniștește-te...
Guriță.— (dîndu-i brînci, se apropie de ușa de la dreapta și o scutură) Eși domnule... eși... Știu că ești aici !
(Ușa se deschide Apare Salep palid și speriat. Guriță îl apucă de braț și-l trage repede în mijlocul scenei, îl pune între dînsul și Plevușcă).

SCENA XXII

GURIȚĂ, SEVASTIȚA, PLEVUȘCĂ, SALEP

Guriță (furios) Ce cauți aici, Domnule ? (Sevastița trece la dreapta de tot).
Salep.— Ni-ni-nimic! (se uită speriat la Plevușcă).
Plevușcă. Nici nu ne-a trecut prin gînd că...
Guriță.— (întorcînd pe Salep spre dînsul) Căutai poate pe D-nu Ionescu.
Salep.— Nu.... nu.... că.... căutam....
Plevușcă și *Guriță.*— Ce ?
Salep.— Imi căutam paltonul.
Guriță.— Paltonul ?
Sevastița.— (a parte) Bravo !
Salep.— Da... pe scară în Pasagiu, am băgat de seamă că nu aveam paltonul meu... mi-am închipuit că am luat paltonul D-lui Guriță, și...
Guriță — Să mă erți.... Nu e al meu...
Plevușcă.— E al meu... Mi-ai luat paltonul...
Salep.— D-ta mi l-ai dat cînd am plecat..,
Plevușcă.—(uitîndu-se la paltonul pus pe jeț) Așa e.
Salep.— (repede) Să facem schimb.
Plevușcă.— Da. (schimbă paltoanele. Salep trece repede la stînga).
Sevastița.— (aparte) Acum răsuflu și eu.
Salep.— (căutînd repede prin buzunare) Unde sînt scrisorile ?!
Plevușcă.— întorcîndu-se) Care scrisori ? (Salep se uită zăpăcit și nu știe ce să răspundă).
Guriță. — (foarte mînios) Care scrisori ?

SCENA XXIII

ACEEAȘI, CEASORNICARUL, apoi JOIȚA.

Ceasornicarul. — (apare în fund) Slobod, mă rog ?
Guriță. — (mînios) Ce e ?
Ceasornicarul. — (arătînd un plic pecetluit) Rogu-te, am găsit pachetul ăsta jos la poartă... Poate l-a pierdut cin -va de aici ?
Plevușcă. — (punînd mîna pe ele). Adu încoace.
Sevastița. — Ah ! (Ceasornicarul se duce în fund, lîngă ușă).
Salep. — (voind să le ia). Domnule !... sînt ale mele...
Plevușcă. — (oprindu-le) Au căzut din paltonul meu.
Salep. — Poate, însă paltonul era al meu.
Plevușcă. — (citind pe plic). «Scrisori de la sufletul meu !» Care suflet ?
Guriță. — (supărat) Care suflet, Domnule ?
Plevușcă. — Stăi că aflăm noi îndată!
(Se pregătește să deschidă pachetul).
Salep. — (voind să-l împedice). Domnule !
Sevastița. — (idem). De vreme ce eu sînt bănuită, singur bărbatul meu are dreptul să citească aceste scrisori.
Plevușcă. — A-sta, așa e... o să ți pară rău Guriță... Lasă-mă să le c tesc eu...
Guriță. — Dă-mi-le !
Plevușcă. — Fie ! (îi dă scrisorile). Nu te turbura.
Guriță. — (neștiind ce să facă, se apropie de nevastă-sa înainte de a deschide). Să d-schid ?
Sevastița. — (încetinel). Da... numaidecît !
Salep. — (a parte). Mai bine îmi vine așa la socoteală !
Plevușcă. — (a parte) Sărmanul Guriță... Zău... dacă nu-mi pare rău!
Guriță. — (tremurînd citește o scrisoare). Ce văz ?... (a parte). Anicuțo ! Oh ! (se uită la Plevușcă).
Sevastița. — (încet . Tăcere !
Plevușcă. — (mergînd spre Guriță). O să-i vie rău... vrei niței Eau de Cologne ?
Guriță. — (dîndu-i brînci). Sevastițo sărută-mă. .
Plevușcă. — (încremenit). Ei aș ! (a parte). O eartă!
Guriță. — (încet către Sevastița). Tînărul ăsta venea...

Sevastița. — Ca să-mi aducă scrisorile sor'mei.
Guriță. — (cu glas puternic) Domnule! (se apropie de Salep).
Plevușcă. — (oprindu-l). Nu face omor Guriță... liniștește-te-te...
Guriță. — (dîndu-i brînci). Lasă-mă în pace! (mergînd spre Salep). Tinere, adu mîna... (îl strînge de mînă).
Plevușcă. — (încremenit). Ei aș!... Ce naiba sînt scrisorile astea... dă-mi să văz și eu...
Guriță. — (băgîndu-le în buzunar). Nu se poate! (cu ironie). Sînt dovezile mele!
Sevastița. — (cu ironie). Sînt dovezile sale, D-le Plevușcă!
Plevușcă. — Așa e! Atît mai bine! Avem fie-care acum dovezile noastre... Eu cel puțin știu că mi-am dat destulă osteneală, ca să-ți probez adevărul..
Guriță. — (strîngîndu-l de mînă). Îți mulțumesc dragă... (văzînd pe ceasornicar la spate în fund). Ce cauți aici D-ta?
Ceasornicarul. (apropiîndu-se). Doi franci, mă rog... Atît este tarifa.
Guriță. — (rîzînd). Așa e... (căutînd prin bozunar). Nu mai am schimbat.. Joițo!... Joițo!
Joița. — (intrînd). Poruncește?
Guriță. — Ai doi franci!
Joița. — Am în bani.
Guriță. — Dă-i gologani! (Joița numără bani ceasornicarului în fund).
Salep. — (punîndu și mînușile, către Guriță). Domnule, am onoare a vă face cunoscut căsătoria surorii mele Evgenița Salep cu Domnu' Costică Vulcan!... și vă rog să bine-voiți a asista la cununie dinpreună cu Doamna.
Guriță. — Cu cea mai mare p'ăcere!
Plevușcă. — (apropiîndu-se de Salep). Se căsătorește cu sora D-sale... îmi pare bine... o să venim la nuntă și eu... și nevastă-mea... Costică Vulcan e prietenul nostru... am dovezi!.. Eu sînt ceapcîn!

(CORTINA CADE).

D. R. ROSETTI.

MORAREASA ŞI CORREGIDORUL

de ALARCON

— (Urmare şi sfîrşit) —

XXX

Credinţa şi munţii urneşte din loc

— Vă poftesc noapte bună la toţi ! zise noul venit, ridicîndu-şi tricornul puţin de pe cap şi imitînd, să nu-l cunoşti, pe D. Eugenio de Zunniga.

El se duse pînă în mijlocul salonului, legănîndu-se în spre toate punctele cardinale, şi merse de sărută mîna Corregidorei.

Cei de faţă rămaseră înmărmuriţi, aşa de semăna cu adevăratul Corregidor.

Ai casei, dimpreună cu se*nn*orul Juan Lopez însu-şi, isbucniră într'un hohot de rîs.

D. Eugenio, şi mai atins de această nouă batjocură, se repezì ca un furios spre *tio* Lucas.

Dar se*nn*a Frasquita întinse braţul, care inspira atîta respect Corregidorului, ca să-l dea într'o parte. Se*nn*oria sa se supuse, cum îl văzu că se întinde ca o trombă de elefant, de teamă să nu-l poticnească iar şi să mai aibă ş'altă ruşine de suferit. Se vede că acest *virago* se născuse ca să îmblînzească pe nenorocitul bătrîn.

Tio Lucas se tăcu galben, ca un mort, cînd îşi văzu femmeea, dar se stăpîni ; şi, ducîndu-şi mîna la inimă, o apăsă cu putere ca să-i astimpere bătăile ; apoi căsnin-

du-se să-şi joace rolul înnainte, zise cu un surîs spăimîntător:

— D-zeu să-ţi dea bine, Frasquita! N'ai trimis pîn' acuma numirea vărului tău?

Numa s'o fi văzut pe Navaresa!

Cum îşi ridică fruntea ca o leoaică şi cu nişte ochi din care eşeau scîntee, înfipţi într'ai falsului corregidor:

— Luca!... te despreţuesc! îi zise ea în faţă.

Toţi socotiră că-l scuipase, judecînd după gestul şi după tonul, cu care ea zisese aceste cuvinte.

Faţa morarului se schimbă deodată, cînd auzi vocea nevestei sale. El uită pentru un moment tot ce văzuse sau ce socotise, că vede la moară, şi strigă cu lacrimi în ochi şi cu sinceritate pe buze:

— Tu eşti dar tot Frasquita mea!

— Nu! răspunse Navaresa scoasă din fire. Eu nu mai sînt Frasquita ta! Eu sînt! Întreabă-ţi isprăvile din noaptea asta... or să-ţi spue ce ai făcut tu din sufletul, care te iubea atîta!...

Lacrimile începură să-i curgă; par'că se topea ca un steiu de ghiaţă în arşiţa soarelui.

Pe Donna Mercedes n'o mai răbdă inima, alergă la ea ş'o strînse în braţe cu iubire. Senna Frasquita începu s'o sărute fără să ştie ce mai face, repetînd după fie-care suspin ca o copilă, care cere maică-sei ajutor:

— Sennora! Sennora! Sînt o nenorocită!...

— Nu atîta cît crezi! îi răspundea nobila femee, plîngînd.

— Eu sînt nenorocit! — şi *tio* Lucas gemea luptîndu-se cu lacrimile, care căsneau să-şi facă drum afară, par'că i-ar fi fost ruşine de ele.

— Dar eu!... zise în sfîrşit Don Eugenio, suspinînd şi el, poate molipsindu-se de la cei-l-alţi, poate cu speranţa ca să ajuagă mai repede la ertare pe calea umedă, vreau să zic a lacrimilor.—Oh! sînt un nemernic, un ticălos, un strengar şi-mi merit soarta!

El începu a schelălăi cu durere, strîngînd la pieptu-i pîntecele sennorului Juan Lopez.

Acesta plîngea şi el dimpreună cu servitorii, aşa că totul părea sfîrşit cu toate că nimeni nu se explicase.

XXXI

Dar tu ?

Cel dintîiu, care eşi deasupra din fundul acestui ocean de lacrimi, fu *tio* Lucas.

Ce văzuse el pe gaura cheii nu era vis, şi nu-i putea eşi din minte.

— Sennores, să ne descurcăm acuma !... zise el fără veste.

— N'avem ce descurca, *tio* Lucas... îi răspunse donna Mercedes. Femeea d-tale e o sfîntă.

— Foarte bine ! poate să fie... dar...

— Nici un dar... Ascult'o numai să-ţi spue şi ai să vezi că nu-i vei găsi nici-o vină. E curată de păcat ca o sfîntă.... mie îmi spune inima... de cum am văzut-o mi-am zis, că nu se poate să fie cum mi-ai spus. .

Foarte bine... dar atunci... oricum... să spue !..

— Eu... nu spui nimica ! răspunse morărița. Cine trebue să spue... eşti tu ! că... vezi că tu...

Senna Frasquita nu îndrăsni să spue mai mult, îi era legată par'că gura de ruşine, în faţa acestei nobile dame.

— Dar tu ?.. zise *tio* Lucas. Credinţa de abia încolţită în el începea să sece iarăşi.

— Nu e vorba de ea... mîrîi Corregidorul chinuit şi el de gelosie. E întrebarea.... tu .. Merceditas ! Ah ! Merceditas, cine şi-ar fi închipuit că tu ?...

— Dar tu ?... respunse Corregidora, măsurîndu-l cu privirea.

Vre-o cîte-va minute cele două perechi îşi tot repetau aceleaşi cuvinte.

— Şi tu ?

— Dar tu ?

— Cine ar fi crezut de tine ?

— Cînd mă gîndesc că tu !

Etc., etc., etc.

Schimbul acesta ar fi durat cine ştie cît, dacă Donna Mercedes nu i-ar fi pus capăt, zicînd lui D. Eugenio:

— Să isprăvim cu cearta noastră. Asta o să fie între noi altă-dată. Acum e vremea să liniştești sufletul

lui *tio* Lucas. Cred că o să fie uşor de tot, fiind-că văz aci pe se*nn*orul Juan Lopez şi pe To*nn*uelo.

Nevinovăţia se*nn*ei Frasquita, ei vor da-o la lumină.

— Eu n'am nevoe de oameni ca să arăt nevinovăţia mea. Am martori mai de credinţă; pe aceştia n'o să-i mai bănuească nimeni că sînt pe hatîr ori cumpăraţi.

— Şi unde sînt ? întrebă morarul.

— Jos, la poartă.

— Du-te de-i adu'ncoa... cu voea se*nn*orei.

— Le-aş aduce, dar nu pot să sue, săracele...

— Le-ai aduce!... sînt femei ?... Iacă, na!... martori vrednici de credinţă !...

— Nu sînt nici femei ! Sînt şi ele nişte suflete...

— Sînt fete... atunci şi mai rău ! Ia spune-mi cum le cheamă.

— Pe una Pi*nn*ona şi pe ai-l-altă Liviana.

— Păi alea-s' măgăriţele noastre !... Frasquita îţi baţi joc ? astea le întrece pe toate !..

— Ba, nu-mi bat joc. Fără glumă !... şi pot să le scot pe ele dovezi că eu nu eram la moară, cînd tu ai găsit acolo pe se*nn*orul Corregidor.

— Ci vorbeşte mai lămurit, pentru numele lui D-zeu !

— Ascultă-mă, Lucas... păcatul şi ruşinea ta să fie, că ţi-ai bănuit femeea. Cînd te 'ntorceai din sat la moară, eu eram pe drum de la moară către sat şi aşa ni s'au încrucişat căile. Dar tu erai rasna de drum, ori ca să spuiu mai curat, tu stătuseşi să scaperi din amnar în mijlocul cîmpului...

— Adevărat, că mă oprisem... şi pe urmă...

— Pe urmă măgăriţa ta s'a pus să sbiere...

— Curat aşa e ! spune, spune Frasquita !... că fie-ce cuvînt al tău îmi lungeşte viaţa cu un an !

— Şi dobitocul pe care eram eu i-a răspuns din drum.

— Ci taci Frasquita ! aşa e zău. Dumnezeu să-ţi dea noroc, Frasquita ! Parc'o aud ş'acuma !

— Erau Liviana şi Pi*nn*ona; se cunoscuseră şi-şi dau seară bună, dar noi nu ne-am cunoscut Lucas şi nici seară bună nu ne-am dat.

— Nu mai spune Frasquita !... Atîta mi-e de ajuns !.. destul !...

— Ba nu numai că nu ne-am cunoscut, dar ne-a fost şi frică unul de altul ş'am luat'o la fugă... Ei! acuma vezi că nu eram la moară! Dacă mai vrei să ştii, de ce ai găsit în patul nostru pe sennorul Corregidor, pipăe hainele după tine, — vezi-le că sînt ş'acuma ude — ş'ai să pricepi atunci. Innălţimea sa a căzut în zătonul morii, Dihor l-a desbrăcat şi l-a culcat în patul nostru. Dacă vrei să ştii, de ce i-am deschis uşa?... Păi.... fiind-că socoteam că eşti tu, că eşti în primejdie... şi eşeam să-ţi dau ajutor... In sfîrşit numirea... Dar asta las'o acuma. Cînd 'om fi numai noi, o să-ţi spuiu eu ţie, cum a fost. Acuma e aci sennora şi nu merge.

— Tot ce a spus senna Frasquita e adevărat, cum mă vezi şi te văz! strigă sennorul Juan Lopez, doritor să linguşească pe donna Mercedes, fiind-că văzuse că ea este corregidora guvernămîntului.

— Tot! Tot! zise şi Tonnuelo, luîndu-se după stăpînul său.

— Toate sînt aşa!... pîn'acum! strigă convins Corregidorul, din cale afară vesel, că senna Frasquita îşi oprise istorisirea tocmai la timp.

— Dar atunci eşti nevinovată! zise morarul pe deplin încredinţat. Frasquita! draga mea Frasquita! Eartă-mă! şi voi s'o îmbrăţişeze în bucuria lui.

— Oh! pentru pîinea asta, făină mai albă... zise morăreasa ţanţoşă. Mai întîiu să văz şi eu, tu cum te cureţi.

— Asta e în răspunderea mea, intervine donna Mercedes.

— De un ceas aştept să văz ce ai de spus, zise Corregidorul umilit şi îndîrjit.

— N'am să-ţi dau nici o socoteală d-tale; şi, cît priveşte explicaţiunile mele, nu le voiu da, răspunse Corregidora cu dispreţ bărbatului său, pînă ce nu vă veţi schimba costumele.. şi chiar atunci numai cui merită.

— Aidem... să le schimbăm mai iute, zise Murcianul lui Don Eugenio, pe care, era mulţumit, că nu-l omorîse; dar tot se vedea că-i păstrează o ură cu adevărat de Maur. Hainele Sennoriii voastre mă ard. Eram cel mai nenorocit cînd m'am îmbrăcat cu ele.

— Fiind-că ast-fel de haine nu sînt pentru mutra

ta, îi răspunse Corregidorul. Haide să le schimbăm şi să te spînzur la urmă şi pe tine şi pe toată lumea, dacă explicaţiile nevestei mele nu mă vor mulţumi.

Donna Mercedes, îl auzi şi linişti pe toţi cu un surîs blînd de înger păzitor şi ocrotitor al oamenilor.

XXXII

La adică, nevasta Corregidorului e destul de frumoasă!

După-ce guvernatorul şi *tio* Lucas eşiră din sală, donna Mercedes se aşezâ iarăşi pe canapea; apoi puse pe senna Frasquita să şază lîngă dînsa şi zise servitorilor şi funcţionarilor, care stau grămadă lîngă uşă:

— Acuma, copii, povestiţi acestei bune femei tot ce ştiţi despre mine de rău.

Poporul dete năvală grămadă şi zece glasuri se întreceau, care să ia cuvîntul. Dar doica, importantă prin funcţiunile sale, închise gura tuturor şi vorbi precum urmează:

— Află, senna Frasquita, că noi — sennora şi cu mine — eram cu copiii şi aşteptam să se întoarcă sennorul. Ne rugam la Maica Domnului şi nu ne venea să ne culcăm deloc, că Dihor ne spusese că Înnălţimea sa e în urmărirea unor tîlhari primejdioşi. Cum stam noi aşa, auzim un sgomot în eatac, unde este patul sennorului ş'al sennorii. Mai mult moarte de frică, luarăm o lumînare să vedem, cine e în eatac. Cînd intrăm, Fecioară prea curată din Carmel! ce să vezi!... un om îmbrăcat ca Înnălţimea sa, dar care nu era Înnălţimea sa, — fiind-că era bărbatu' d-tale! — care se căsnea să intre su'pat. Atunci noi, inimoase, începem a striga: hoţii! Numaidecît, odaea se umplu de lume, şi alguazilii îl traser'afar de su'pat. Cînd colo, ce să vezi? *tio* Lucas! Stăpînă-mea, care îl văzu că e *tio* Lucas, îşi făcu idee c'a omorît pe Înnălţimea sa. S'o fi văzut cum plîngea... şi pietrilor le-ar fi fost milă!... La închisoare cu el! strigau cei-l-alţi. La temniţă!.. Tîlhar!... Ucigaş!... Dar astea sînt floare la ureche pe lîngă altele cîte şi-a auzit *tio* Lucas. Să-l fi văzut... par' că-i ridicaseşi pînza de pe

ochi, aşa era de galben. Sta stîlcit, tăcea una cu zidu' şi nu cuteza să scoată o vorbă. Dar cînd văzu că-l duce la temniţă, ce se gîndi... că zise... Ascultaţi să vă spuiu ce a zis... dar, nu e vorbă, că n'ar prea şedea să spuiu: «Sennora, nu sînt nici hoţ, nici ucigaş. Hoţul şi ucigaşul fericirii mele e acel, care acuma e lîngă nevasta mea».

— Bietul Lucas! zise senna Frasquita oftînd.

— Şi sărmana de mine! îngînă uşor Corregidora.

— Tot aşa ziceam şi noi toţi: «sărmanul *tio* Lucas şi biata sennora!» Fiind-că .. în sfîrşit... aflaserăm noi că Înnălţimea sa îţi cam dă ocol d-tale..... da, unde!... că nimeni... ferească D-zeu! .. nu crede... că d-ta...

— Doică! zise donna Mercedes, nu mai urma pe tonul acesta.

— Spuiu eu pe altul.. zise unul dintre alguazili, căutînd să profite de această împrejurare, ca să ia el cuvîntul. *Tio* Lucas ne păcălise pe toţi cum era el întiptilat cu hainele Înnălţimii sale. Toţi ne înşelaserăm şi-l credeam că este Sennoria sa. Cînd colo, ce să vezi?.. *Tio* Lucas!... Şi de geaba o spune cine-o spune.. da' el n'avea gînd curat cu sennora... Dar dacă sennora ar fi fost culcată?... Doamne fereşte!... cine ştie ce se putea întîmpla...

— Hei! tu d'acolo!... Tacă-ţi şi ţie gura odată, strigă bucătăreasa. Numai prostii spui... Ascultă. senna Frasquita, din potrivă s'a întîmplat: *tio* Lucas a trebuit, cum era strîns cu uşa, să spue cu ce gînduri venise. Şi le-a spus aşa pe şleau, că sennora şi-a eşit din răbdare şi i-a cîrpit una peste gură, de şi-a înghiţit vorbele. Uite, mă vezi şi pe mine, nu m'a mai răbdat inima, am început să-l ocărăsc, ştii colea, şi era cît p'aci să-i scoţ şi ochii. Că, de... vezi d-ta, senna Frasquita... pricepi d-ta de ce e vorba... Şi cu toate că e bărbatu' d-tale.. ce să-ţi închipui, cînd îl vezi cu mîinile aşa bine spălate...

— Bălmăjeşti d'un ceas! zise ţanţoşă portăreasa, trecînd înnaintea bucătăresei. Ce ai fi vrut tu să vie murdar! — Ascultă încoa, senna Frasquita, să-ţi spuiu eu toată tărăşenia. Sennora a făcut şi-a vorbit cum a crezut că e bine... dar mînia curînd i-a trecut. La urma urmelor, i-a fost milă de *tio* Lucas şi s'a gîndit că tot Înnălţimea

sa era vina, şi i-a zis: «Cît de nelegiuite ţi-au fost planurile, *tio* Lucas, şi cu toate că n'am să-ţi ert obrăznicia asta niciodată, dar totuşi să facem aşa, că şi nevasta ta şi bărbatul meu să se crează că au căzut ei în groapa pe care ne-a săpat-o nouă. Nici n'am fi găsit noi răsbunare mai bună decît o asemenea păcălire, şi are să ne fie destul de lesne, cînd vom vrea noi să dovedim că nu este adevărat».

După-ce au luat hotărîrea asta se*nn*ora şi *tio* Lucas, ne-a învăţat cum să ne purtăm faţă de Se*nn*oria sa. Şi cît despre mine, nu că mă laud, dar i-am tras lui Dihor una în spinare, că n'o uita-o cît o trăi.

Cînd oratorul se opri, nobila damă şi morărita şoptea între ele şi, care mai de care, se îmbrăţoşau şi nu puteau totuşi să-şi ţină rîsul.

E cu adevărat mare pagubă că n'am putut auzi ce-şi spuneau la ureche una alteia!... Dar lectorului nu-i va fi aşa greu să ghicească; şi în ori-ce cas cititoarei.

XXXIII

Decret imperial

In vremea asta, Corregidorul şi *tio* Lucas, luîndu-şi fie-care legitima lui înfăţişare, intrară în salon.

— In sfîrşit acuma e treaba mea, zise ilustrul D. Eugenio de Zu*nn*iga.

Să-l fi văzut, ca şi uriaşul din fabulă la atingerea, pămîntului, să-l fi văzut zic pe acest Anteu oficial lovind pămîntul cu bastonul său de lemn din Insule, par'c' ar fi vrut să scoată din el toată antica energie!

In urmă, el zise Corregidorei, cu un ifos şi cu o răceală de nedescris:

— Merceditas... aştept explicaţiunile tele...

Totuşi morărita se sculase în sus. Ea ciupi pe *tio* Lucas atît de tare, că acesta văzu stele verzi înnaintea ochilor. Semnul ertării!...

Corregidorului nu-i scapă această pantomimă. Dar se miră el, cum aşa? *tam-ni-sam* venise împăcarea!

El se întoarse spre femeea sa şi îi zise cu un ton înţepat:

— Sen*n*ora, toţi au aerul că se înţeleg aici de minune, afară de noi. Imprăştie-mi odată bănuelile!... Iţi poruncesc ca bărbat şi ca... corregidor.

Şi cu bastonul chemă din nou în ajutor duşumelele odăii.

— Ş'acuma vă duceţi, zise don*n*a Mercedes, apropiindu-se de sen*n*a Frasquita, fără să se uite barem la D. Eugenio.

— Să fiţi liniştiţi! scandalul acesta n'are să v'aducă nici-un rău. Rosa, eşi, şi luminează acestor prieteni, fiind-că vor să plece... Dumnezeu să v'ajute, *tio* Lucas!...

— Oh! nu.. strigă Zun*n*iga, vrînd să-i oprească. *Tio* Lucas n'are voe să plece. Să-l puneţi la opreală, pînă cînd voi afla adevărul. Hei! alguazili! respectaţi puterea Regelui!...

Dar nu se găsi unul, care să asculte de D. Eugenio. Toţi se uitau în gura Corregidorei.

— La o parte. *hombre*! drumul să fie liber! porunceşte stăpîna cu atita autoritate, că nimeni nu mai stă la îndoeală, pe cine s'asculte.

Apoi nobila femee, ridicîndu-şi cu vîrful degetelor rochea, plecîndu-şi capul înnainte, îşi îmlădiă mijlocul, ca să execute reverenţa la modă pe atunci şi numită *pompa*. Cu această politeţă aleasă, concediă ea pe cei de faţă.

— Dar eu!... dar tu!.. dar noi!... şi ei!... forfotea micul bătrîn, trăgînd pe femeea sa de roche, aşa ca să strice tot rostul complimentelor atît de graţios făcute.

De geaba fură toate! Nimeni nu băgă în seamă pe Sen*n*oria sa!

După-ce plecară toţi şi soţii certaţi rămaseră singuri în larga sală, don*n*a Mercedes se îndură în sfîrşit să-i vorbească. Dar tonul cuvintelor ei fu tot aşa de aspru, cum e al unei Ţarine, care face cunoscut, unui ministru disgraţiat, surghiumul pe viaţă în Siberia:

— Să trăeşti de acuma înnainte ş'o mie de ani şi tot n'ai să ştii ce s'a petrecut noaptea asta în catacul

meu. Dacă ai fi fost aci, cum era cu cădere, n'ai fi avut nevoe să mai întrebi pe nimeni. Cît despre mine nici n'am, nici nu voiu avea vreodată cuvînt pentru ce să-ţi spuiu. Dar atîta te despreţuesc, că, de n'ai fi tatăl copiilor mei, chiar acuma te-aş asvîrli peste balcon, cum te gonesc pentru totdeauna din patul meu !... Ş'acuma, noapte bună, *caballero !*

D. Eugenio ascultă această fulgerătoare cuvîntare, fără să zică o vorbă, fiind-că niciodată nu cuteza să crîcnească cînd se aflau singuri, numai el şi cu nevasta sa. Cît despe Corregidora, n'apucă să-şi isprăvească sentinţa şi intră în camera de alături, de aci în camera sa, închizînd pretutindeni uşile cu zăvorul. Iar el, sărmanul, rămase ca un steiu de piatră, înmărmurit în mijlocul sălii, bombănind printre gingii — căci dinţii îi lipseau — dar cu un cinism fără pereche:

— Aşa da ! nici nu m'aşteptam să scap atît de efteni!... Par că n'o să caute Dihor să mă despăgubească de ce pierd !

XXXIV

Conclusiune. Moralitate. Epilog

Ciripeau păsărelele ca să salute aurora, cînd *tio* Lucas şi se*nn*a Frasquita eşeau din oraş pe drum către moară.

Cei doi soţi mergeau pe picioare şi măgăriţele, înşeiate una lîngă alta, călătoreau înnaintea lor.

— Duminica asta, zise morăreasa, să ai grijă să te duci la biserică să-ţi descarci sufletul de păcate, că gîndu' rău tot păcat e, Lucas, în faţa Domnului.

— Că bine zeci tu... răspunse morarul. Dar şi tu, te-aş ruga, să-mi împlineşti o dorinţă... să dai de pomană tot aşternutu' din patu' nostru şi să mi le faci toate noi. Eu nu mă mai culc acolo, unde s'a culcat viermele ăla de...

— Nu-mi mai pomeni de numele lui, Lucas ! zise

senna Frasquita repede. Să vorbim de altele. De ai vrea să-mi faci tu pe voea mea...

— Ce? spune...

— Să mă duci var'asta la băi la *Solar de las Cabras.*

— Ce să faci acolo?

— Să cercăm să vedem, nu cum-va ne-o da D-zeu copii.

— Bună idee! O să te duc, dacă mi-o ajuta Cel-de-Sus.

Vorbind aşa, ei ajunseră la moară, cînd soarele începea să se zărească îmbrăcînd vîrfurile munţilor de aur.

. . . . . .

Pe seară cei doi soţi fură grozav de miraţi, cînd văzură că soseşte la moară o *sennorie* mai numeroasă ca de obiceiu. Nu se aşteptau la ast-fel de visite, după scandalul din noaptea trecută. Venerabilul prelat, mulţi preoţi, jurisconsultul, doi priori ai mănăstirii şi alte numeroase personage (cărora s'a aflat mai tirziu că Innălţimea sa Ilustră le dedese întîlnire) prinseră toată bătătura de la moară.

Lipsea numai Corregidorul.

Cînd *tertulia* fu deschisă, *sen*norul Episcop luă cuvîntul şi zise: că, togma din pricina unor întîmplări oare-care petrecute la moară, preoţii săi şi el se vor aduna aci tot aşa de des ca şi mai 'nnainte. Căci e necesar, le explică dînsul, să se înlăture ori-ce judecată rea a opiniii publice de-asupra cinstiţilor morari şi de-asupra tutulor persoanelor presente, şi ea să cază numai pe capul *aceluia*, a cărui conduită neomenoasă profanase o casă aşa de cinsită. El povăţuì părinteşte pe *sen*na Frasquita să fie de acuma 'nnainte mai cumpătată la vorbă, mai aşezată în ţinuta sa, să-şi mai lungească ce-va mînecile şi să-şi mai înnalţe puţin iacaoa de la gît. Apoi sfătui pe *tio* Lucas să fie mai desinteresat, mai băgător de seamă şi mai respectuos faţă de superiorii săi. Isprăvì printr'o binecuvîntare generală şi mărturisi că ziua aceea, nefiind zi de post, ar mînca o pereche de struguri din boltă.

Toţi fură de aceeaşi părere..... cel puţin asupra acestui din urmă punct..... şi viţele rămaseră uşoare de

tot în seara aceea. Morarul îşi socoti cheltueala, ca la două *arrobas* de strugur.

. . . . . .

Aceste plăcute adunări urmară ast-fel încă trei ani aproape, pînă cînd, fără veste, armatele lui Napoleon intrară în Spania, cînd începe războiul pentru independenţă.

Sennorul Episcop, duhovnicul şi directorul seminarului, muriră în 1808; advocatul şi cei-l-alţi comeseni între 1808—1812, tocmai la vreme, ca să n'apuce să vază pe Francesi, pe Polonesi şi pe cele-l-alte burueni rele cotropind ţara şi fumîndu-şi luleaoa în altarele bisericilor, pe cînd se ţinea liturgia militară.

Corregidorul, care nu mai călcase pe la moară, fu destituit de un mareşal frances şi muri la închisoare în Madrid, fiind-că nu voise nici-un moment—fie zis spre onoarea şi gloria sa—să cază la învoeală ca dominaţiunea străină.

Donna Merceditas nu s'a mai măritat. Ea îşi crescu bine copiii şi mai tîrziu se retrase într'o mănăstire, unde a şi închis ochii.

Dihor s'a naturalisat Francez.

Sennorul Juan Lopez se făcu *guerrillero* şi comandă o companie de partizani. El a murit, împreună cu alguazilul său, în bătălia de la Baza, după ce omorîse o mulţime de vrăşmaşi.

In sfîrşit:

Tio Lucas şi Senna Frasquita, deşi tot fără copii, cu toată călătoria de la *Las cabras* şi cu toate pelerinajele şi rugăciunile.—*tio* Lucas şi senna Frasquita se iubiră mereu, ca şi 'n ziua cînd se luaseră 'ntîiu. Ei ajunseră la adînci bătrîneţe, pînă ce văzură absolutismul dispărînd la 1812 şi 1820 şi reapărînd la 1814—1823, cînd se restabileşte regimul constituţional. Cînd isbucni războiul civil de şapte ani, trecură şi ei din această vale a durerii într'o lume mai bună. In toată vremea însă, cu toată adopţiunea formei de pălării 'nalte, ei nu uitară niciodată *timpurile de demult*, simbolisate în ochii lor prin epicul şi încolţoratul tricorn

Traducere de
NICOLAE BASILESCU.

POESIA PRIMITIVĂ

(Urmare și sfîrșit).

In aceste lupte se relevează mai ales caracterul antropomorfic al lui Indra. Oamenii n'au fost deloc împiedicați prin dificultatea materială, de a transforma în corp omenesc această nemăsurată lumină, care umple universul. Zeul, ascuns după nori, nu se mai arată decît prin loviturile fulgerului, și imaginațiunea face din el, fără dificultate, un erou uriaș, luptînd în mijlocul pulberii războinice în contra nenumăraților săi dușmani [1])».

Iată cum celebrează un himn din Rig-Veda aceste lupte :

«Voiu să cînt vechile vitejii, prin care s'a distins fulgerătorul Indra. El a lovit pe Ahi (— Ahi este marele șarpe, balaurul, titanul, norul care se lungește și se întinde pe cer); el a răspîndit undele pe pămînt; a deslănțuit torenții munților. El a lovit pe Ahi, care se ascundea în sînul muntelui, l-a lovit cu această armă răsunătoare, făurită pentru el de Twachtri, și apele, ca și vacile, care alergă spre staul, s'au prăvălit spre mare.

1) Vezi E. Véron, op. cit. p. 73.

«Indra, furios ca taurul, s'a adăpat din *soma* noastră. In timpul sacrificiului, a băut din libaţiunile noastre. Apoi Machavan (— marele, puternicul) a luat fulgerul pe care-l asvîrli ca pe o săgeată; el a isbit pe întîiul născut dintre Ahii.

«Indra, cînd mîna ta a lovit pe întîiul născut dintre Ahii, îndată farmecele acestor vrăjitori s'au nimicit; îndată te vedem dînd naştere soarelui, cerului, zorilor; vrăşmaşul a perit dinaintea ta.

«Indra a lovit pe Vritra [1]), cel mai neguros, din vrăşmaşii săi. Cu fuglerul său puternic şi omoritor, i-a sfărîmat membrele; şi Ahi, ca un arbor lovit de secure, zace întins pe pămînt.

«Ca şi cînd n'ar avea rival de temut, îmbătat de o sumeţie nebună, Vritra cuteză să provoace pe zeul tare şi învingător, care a dat de atîtea ori moartea. El n'a putut înconjura o luptă pe moarte, şi vrăşmaşul lui Indra, cu o pulbere umedă, a mărit rîurile.

«Lipsit de picioare, lipsit de braţe, el se bătea încă în contra lui Indra. Acesta îl isbeşte cu fulgerul peste cap, şi Vritra, eunuc, care avea o prefăcută înfăţişare bărbătească, cade sfîşiat în bucăţi.

«Aceste unde, vaci cereşti, fuseseră prinse de către Panis. Ele deveniseră miresele unui duşman nemernic şi fură încredinţate pazei unui păstor ca Ahi. Indra ucide pe Vritra şi deschide peştera, unde apele se aflau închise.

Indra, regele lumii mişcătoare şi nemişcătoare, al vieţuitoarelor îmblînzite şi al animalelor sălbatice, înarmat cu fulgerul, este şi regele oamenilor. Precum cercul unei roate cuprinde spiţele ei, aşa Indra cuprinde toate lucrurile.» [2])

1) Altă personificare a norului.

2) Rig-Veda, secţiunea I, lecţiunea 2, himnul 13. Trad. Langlois.

Aci și în alte asemeni pasagii din Veda, în care, sub formă de himnuri, se descriu fenomenele naturii și se povestesc întîmplările și faptele zeilor, personificări ale puterilor naturii, se poate vedea începutul legendelor și miturilor despre Hercule, care a ucis pe banditul Cacus și a liberat turmele răpite și ascunse de el în peșteră; despre uriași sau titani, care s'au răsculat în contra lui Joe, punînd unul peste altul munții Ossa și Olimpul; despre șarpele Python, ucis de Apollo; despre îngerii căzuți; despre sîntul George, care, călare și înarmat cu suliță, a ucis balaurul; despre sîntul Ilie, care aleargă în carul său pe cer, producînd tunetele, și urmărește pe diavolul, cu trăsnetele sale. In limba noastră pînă astăzi vorba *drac*, lat. *draco*, «balaur», înseamnă personificarea răului și vrășmașului lui Dumnezeu și al omului, al luminii și al binelui. Asemenea se poate lesne recunoaște, în poesia primitivă, originea smeilor și balaurilor în luptă cu feți-frumoșii, a Gheunoaei, a Mumii pădurii, care aleargă cu o falcă în cer cu alta 'n pămînt, ca vijelia, și a altor ființe monstruoase din basmele poporane.

M. Bréal, urmărind mitul vedic despre lupta lui Indra cu balaurul Vritra sau despre uragan, îl află în literatura tuturor popoarelor indo-europene, cu felurite modificări, după geniul fie-cărei națiuni. Din amestecul acestui mit cu tradițiuni istorice, locale, s'au născut multe legende naționale în Grecia, Italia, la Germani și aiurea. Ast-fel, lupta lui Zeus în contra uriașului Typhon; a lui Perseu în contra Gorgonei Meduse; a lui Belerophon în contra Chimerei; a lui Hercule în contra lui Geryon, balaurul care păzea merele de aur în grădina Hesperidelor, — sînt tot atîtea varietăți locale ale aceluiaș mit.

Et este isvorul vechilor legende despre expediținea

Argonauţilor pentru recucerirea lînei de aur; despre războiul în contra Troei, care a dat naştere Iliadei şi Odisseei.

Vechea literatură germană e plină de suvenirile mitului lui Vritra. In epopeea Niebelungilor se cîntă tr'umful lui Siegfrid în contra şarpelui, care păzea comorile lui Nifling (regele norilor). In legendele scandinave, Donar (zeul tunetului) se lupta în contra şarpelui Midgard, fratele lui Fenriswolf, lupul care urlă în vijelie, şi în contra fecioarei Hel, simbolul norului care ascunde vijelia şi de la care Germanii au derivat numele infernului: Höhle.

In India acelaş mit spune, că Vritra a răpit nimfele cereşti, deoarece cuvîntul *devi* însemna la început *nor* luminos şi *zeiţă*, şi el a dat poate naştere legendei din epopeea Ramayana despre răpirea soţiii lui Rama.

Insă la nici-un popor, mitul despre lupta lui Indra cu Vritra n'a luat desvoltare aşa de extraordinară ca la Perşi, care au făcut din el temelia religiunii lor. Vritra himnelor vedice devine la Perşi Ahriman, principiul răului şi al întunericului, care luptă în contra lui Ormuzd, principiul binelui şi al luminii, lupta uriaşă, la care ia parte universul întreg, cu toate spiritele şi fiinţele sale, împărţite în două tabere.

Prin contactul Judeilor cu Perşii, acelaş mit a trecut în religiunea mosaică şi, prin ea, în cea creştină. Aci Vritra devine *diavolul*, care, în forma şarpelui, înşală pe părintele neamului omenesc şi-l face nefericit [1]).

Tot din credinţele primitive de a putea îndupleca, prin cuvinte, prin promisiuni şi daruri, pe fiinţele misterioase în favoarea omului şi a înlătura pericolele şi

1) Vezi M. Bréal, Mélanges de mythologie et de linguistique, p. 1—163, Hercule et Cacus.

boalele, au rămas, ca superstiţiuni la toate popoarele, tradiţiunile vrăjitului sau farmecului şi descîntecele. Ele erau odinioară ceea-ce sînt rugăciunile şi sacrificiile pentru religiunile actuale. Indra, în continuele sale lupte cu întunericul, avea trebuinţă de restaurarea puterilor. Aria se îngrija să vină în ajutorul zeului, oferindu-i nutrimentul necesar în fie-care zi de trei ori, după analogia propriii sale trebuinţe. Dar sacrificiul cel mai însemnat, care avea să hotărească succesul luptei, era cel de dimineaţă. Pînă a nu se face ziuă, ca să grăbească ivirea zeului, părintele de familie aprindea focul pe altar frecînd două lemne; punea pe el băutura plăcută zeului şi, întrunind pe membrii familiii, înălţa împreună cu ei rucăciuni şi cîntări de laudă, prin care să însufleţească pe Indra în lupta sa cu noaptea. Şi, pe cînd ei cîntă himnul, iată soarele se iveşte şi sub razele lui întreagă lume pare a fi plăsmuită din nou, liberată din chaosul întunericului, strălucind de frumuseţe şi veselie şi ridicînd spre ceruri un himn universal de iubire şi recunoştinţă.

In faţa acestei privelişti măreţe şi pentru omul primitiv de o suprema importanţă,—cîntarea, rugăciunea şi sacrificiul, care aveau puterea de a produce o asemenea minune, erau crezute şi ele înşi-le ca fiinţe divine, şi această divinisare a rugăciunii şi sacrificiului aruncă multă lumină asupra misterelor religioase. Precum pînea şi vinul nostru, puse pe altar, se prefac, sub influenţa tainică a cuvintelor preotului, în trupul şi sîngele Mîntuitorului, aşa se schimbă *soma*, sub puterea himnului şi, confundîndu-se cu rugăciunea, se înălţa către zeul, căruia îi era destinată şi se prefăcea ea însă-şi în divinitate.

Soma se numea în limba Ariilor o plantă de munte, cunoscută în botanică sub numele de *asclepias amara sau acida*. Rădăcinile ei se sfărîmau între două pietre

sau într'o piuliță și se prefăceau într'un fel de aluat, care se punea pe o sită de păr smuls din coada unui berbece. Din acest aluat se storcea cu mîna sucul ce conținea și se aduna într'un fel de metal, în care se amesteca cu lapte și cu unt. După ce se dospea, această băutură se vărsa peste focul aprins pe rugul altarului, unde se descompunea în flacări vii și vilvîitoare. Era nutrimentul întăritor al lui Agni și al lui Indra.

«Soma, — zice himnul — pentru omul curat prin pietatea sa, pune fibrele sale între cele două lespezi ale teascului, părăsește primul său corp, ca să treacă în paharul de sacrificiu.... ia o formă albă... se unește cu rugăciunea, cu fapta sfîntă, și merge în cer, ca să sfîșie acel mare corp, din care face să țîșnească undele».

«Nobilul Soma, înconjurat de daruri, se apropiă la rugăciunile noastre, pe care le iubește și care fac gloria lui. Acest zeu mare și înțelept se urcă în carul marelui Sûrya, care străbate lumea». (Rig-Veda, Secț. VII, lecțiunea I, imnul 11 ș. a.).

Văzînd ivirea soarelui, după trecerea furtunelor și a eclipselor, și regulata lui răsărire în fie-care dimineață, și, neputîndu-și explica alt-fel aceste fenomene, Aria le atribuea unei influențe misterioase a cuvintelor, care compuneau rugăciunea și himnurile sale, și sacrificiului, care atrăgea pe zeul dorit, și-l nutrea dîndu-i o nouă putere. Prin urmare, cuvîntul sacru unit cu sacrificiul avea el însu-și o putere dumnezeească. Și această putere trebuea să fie superioară puterii tuturor celor-l-alți zei de vreme ce avea o influență magică asupra lor. Soma era «regele și stăpînul lumii».

Pe această cale psichologică, cuvêntul îndumnezeit al preotului a devenit cu timpul zeul suprem, sub numele de *Brahm*, care represintă unitatea ființei divine și din

care s'a născut treimea indiană: *Brahma*, făcătorul lumii, *Vișnu*, conservatorul și guvernatorul ei, și *Siva*, principiul răului și al distrucțiunii. Această transformare semnalează epoca de trecere de la religiunea liberă, simplă și naturalistă a Ariilor la Brahmanism, sau la religiunea mai spirituală, simbolică și autoritară a Indianilor, și, de la viața patriarchală la organisarea teocratică a societății, sub supremația preoților, numiți *brahmani*, care, după învingerea clasei războinicilor, numiți *Cșatria* înființară castele.

De aci înainte, ideile și cultul religios îmbracă forme mai maestoase și mai impunătoare, însă, din punctul de vedere al desvoltării istorice a spiritului omenesc, au mai multă valoare ideile religioase, naive și grosolane, desvoltate în toată libertatea, ale Ariilor primitivi, pe cînd n'aveau nici preoți, nici dogme, nici temple.

Preot era fie-care tată de familie; dogmă era himnul și rugăciunea, compuse de el și adresate zeului, pe care credea că-l vede aevea în fenomenele naturii; în loc de templu, Aria alegea un loc deschis, pe care făcea o ridicătură de pămînt, cînd n'o afla gata, în patru colțuri după cele patru direcțiuni ale orizontului. Această moviliță din glii de earbă servea de altar, pe care, făcînd foc, aducea sacrificii, unt, lapte, și mai ales soma tradițională. Lîngă altar, Aria se îngrijea și de o canapea de verdeață, destinată pentru umbrele străbunilor, pe care le invoca ca pe niște ființe supra-umane. In jurul acestui altar, se aduna în fie-care zi, dimineața, la amiazi și seara, întreaga familie, se zicea rugăciunea și se întona himnul lui Indra, al soarelui sau al altui zeu, căruia i se aducea sacrificiu. Pentru că primul lucru, de care credeau ei că au trebuință zeii, ca și oamenii, era nutrimentul, apoi laudele, încuragiarea și respectul muritorilor.

In toți zeii însă, Aria vedea manifestarea unei singure puteri superioare, representată de regula prin Indra, zeul luminii.

Ast-fel, cea mai veche concepțiune religioasă despre natură, care s'a născut în mintea poporului meditativ al Ariilor, pe cînd trăea liber, era concepțiunea unui principiu universal de viață, care se transformă neîncetat și se manifestă în toate fenomenele naturii, dar care, cu toate acestea, este neatîrnat de lucrurile și ființele individuale; era un fel de spirit misterios, care umple întreg universul și care se numea în Iran *Ahura*, în India *Asura*. Voința și lucrarea acestui spirit se vede în toate. Toate fenomenele naturii și ale vieței, Aria și le explica prin mișcarea, născută din o voință inerentă lucrurilor, asemenea voinței omenești. Cugetarea sa, încă neguroasă și șovăitoare, l-a condus la acelaș resultat, la care a ajuns știința și filosofia modernă prin analisă și reflexiune.

O parte din Arii au emigrat în India și au devenit străbunii popoarelor de astăzi ale Indiii. Altă parte au rămas în patria lor primitivă, formînd cu timpul Statele puternice ale Mezilor și Perșilor; și iar, alte părți au emigrat rînduri, rînduri spre apus, și urmașii acestora au fost Grecii și Romanii, care au creat frumoasa civilisațiune antică, apoi popoarele germane și slave de astăzi ale Europei.

Aceeași poesie naivă a naturii, care coprindea religiunea și toată știința popoarelor primitive, au luat desvoltări și caractere deosebite la deosebite ramuri ale Ariilor, după natura și clima țării unde se aflau. La Medo-Perșii sau Ariii Iranului, ea a dat naștere masdeismului, una din cele mai nobile, mai curate și mai majestoase religiuni, al cărei caracter general este

lupta între Ormuzd (*Ahura-Mazda*, spiritul înțelept), și între Ahriman (*Agra-Maingus*, în sanscrita *ugra-manyus*, spiritul răului), între bine și rău, între lumină și întuneric, și credința în triumful binelui. La Ariii Slavo-Scandinavi, sub influența negurelor perpetue, a mărilor și cîmpiilor de gheață, zeii luară asemenea forme fantastice și fioroase, cum ni le arată mitologia popoarelor nordice. Iar sub cerul senin, pe malurile verzi și binecuvîntate ale Mediteranei, fantasia fericită a Ariilor greco-romani a împoporat Olimpul și întreagă natura cu frumoasele lor divinități, tot atîtea idealuri ale vieței sub formă omenească, pline de grație, de frumusețe și majestate.

Impreună cu spiritul cultului primitiv, Ariii europeni au păstrat și formele tradiționale, și instituțiunile liberale ale acelui cult. Grecii și Romanii, d. e., ca și strămoșii lor din Asia, n'aveau nici clasă preoțească, nici dogme și, la început, nici temple. Dogmele lor erau tradițiunile religioase sau miturile; preot era fie-care părinte de familie, pentru cultul privat; iar pentru cultul public al gintei, al tribului, sau al statului, preoți erau capii acestora. *Templul* (spațiul tăiat, — separat) însemna la început locul ales pentru auspiciu, desemnat de augur cu toeagul atît pe pămînt cît și pe cer, ca din semnele observate în el să afle voința zeilor, lucrare necesară la începutul ori-cărei întreprinderi. De aici *contemplor*, privesc cu luare aminte, *inauguro*, consfințesc. Mai tîrziu numele trecu la zidirea ridicată zeului pe un asemenea loc. *Ara* (de la ἄρω, ridic), *altar* sau *altare*, (de la *altus*, nalt), era locul ridicat sub cerul liber pentru sacrificiu.

Romanul, ca și Aria primitiv, adora prin cult religios pe strămoșul familiii sale, numit *Lar* a cărui imagine o păstra lîngă cămin.

Așa treceau, prin tradițiune de la strămoși la urmașii lor, toate ideile, credințele și obiceiurile, precum în virtutea legei de hereditate fisiologică trec de la o generațiune la alta toate însușirile fisice, morale și intelectuale.

Tradițiune numim noi azi numai ceea-ce se propagă prin viul graiu din generațiune în generațiune, cum sînt credințe, datine, cunoștinte despre fapte și persoane istorice, formule de procedură în cultul religios și n relațiunile vieței sociale, politice și juridice. La început, cînd oamenii nu știau a scrie și citi, toată cugetarea omenească trecea de la părinți la fii prin tradițiune orală, precum se propagă azi prin cărți și prin opere de artă întreaga cultură intelectuală și morală.

Veni apoi un timp, numit de Max Müller *epoca mitică* a limbilor, cînd cuvintele tradițiunii orale pierdură înțelesul lor primitiv și cutare vorbă nu mai esprima direct lucrul sau fenomenul ce esprima la început, ci însemna o ființă divină, care presida sau producea fenomenul și care era deosebită de el. De es. vorba, care la început însemna *lumina* sau *cerul*, perzîndu-și sensul primitiv, ajunse să însemne pe zeul suprem, părintele zeilor și al oamenilor, numit de Eleni *Zeus*, de Romani *Jupiter*. Ast-fel s'au născut miturile, sub cari se înțeleg tradițiunile religioase despre originea, viața și faptele zeilor.

Atît la Ariii din Asia, cît și la urmașii lor trecuți în Europa, miturile religioase erau odinioară espresiuni nefigurate ale credinței lor. Cînd d. e. aedul poemelor homerice spunea, cum Minerva s'a coborît din cer, ca să îmblînzească mînia lui Achille și cum l-a prins de ceafă ca să-l rețină de la o faptă violentă, el credea în adevĕrul literal al tradițiunii; Minerva pentru el nu era o metaforă sau un simbol, care să represinte înțelepciunea, ci

era o ființă reală, cu forme și însușiri omenești, însă înălțate la culmea perfecțiunii ce și-o putea închipui omul atunci, era o femee divină, un ideal personificat.

Metafora și simbolul în sensul modern, destinat adică a ilustra prin numiri de lucruri materiale, însușiri și fenomene morale sau ideale și prin urmare înțelesul simbolic al miturilor religioase, care sînt astăzi tot atîtea metafore, începe cînd inteligența nu mai e mulțumită cu tradițiunile poetice despre natura lucrurilor și a vieței. Cînd egalitatea dintre oameni dispare și societatea se împarte în clase, atunci ocupațiunea intelectuală devine privilegiul unora, care au mai mult timp și mai multe mijloace de a aprofunda problemele cugetării.

Atunci se naște un nou mod de vedere, pentru care formele tradiționale nu mai sînt decît simboale, menite să ascundă adevăruri morale și fisice mai adînci, pe care încă nu le poate cuprinde mintea poporului de rînd și care nu se descoper în toată simplicitatea lor decît celor inițiați. Atunci Brahma și Vișnu, Isis și Osiris, Zeus sau Jupiter, Ceres și Proserpina, rămîn încă divinități pentru popor, iar pentru brahmanii Indiii, pentru preoții Egiptului și pentru Elenii inițiați în misterele eleusine sau în alte mistere religioase, aceste cuvinte devin numiri simbolice ale puterilor, care produc și guvernă lumea fisică și morală.

Acest mod de interpretare a miturilor religioase, numit *simbolism* sau *alegorism*, se află mai întîiu la filosofii mistici și visători ai scoalei alexandrine. Filosofii mai vechi, începînd de la Thales pînă în veacul al doilea înainte de Christ, neînțelegînd originea și însemnătatea miturilor, le atribueau poeților și le numeau creațiuni absurde și de multe ori immorale ale fantasiii lor. Iar Evhemer, filosof grec din veacul al 4-lea, înainte de Christ,

le esplică prin istorie. După el fie-care zeu sau zee era o persoană istorică, divinisată.

Remăşiţele miturilor primitive şi legendelor au continuat apoi a trăi în literatura nescrisă a popoarelor, mai ales în basme sau în poveştile poporane, îmbrăcate în culorile locale, proprie fie-cărei naţiuni.

În resumat, din poesia primitivă s'au născut, cum văzurăm, religiunile cu miturile, dogmele şi cultul lor, la început simple şi naive, ca şi viaţa popoarelor ce le profesau, apoi tot mai desvoltate şi mai măreţe pînă la cultul majestos al brahmanilor, care pare că-l vedem şi astă-zi în templele noastre moderne. Din tradiţiunile religioase şi poetice s'au născut mai tîrziu filosofia, întîiu mistică şi simbolică ca filosofia indiană cu diversele ei sisteme, în care se vede o mare adîncime a cugetării omeneşti, dar acoperită încă de un văl neguros; pe urmă o vedem luînd forma lămurită, care i-a dat-o spiritul pătrunzător şi bine cumpănit al Elenilor. Din filosofia veche s'au desfăşurat cu timpul diversele ramuri ale ştiinţelor.

Tot din tradiţiunile poetice vechi s'a desvoltat poesia literară şi, alăturea cu ea, în poporul necultivat, poesia poporană, propagată prin viul graiu din generaţiune în generaţiune. Cu deosebire basmele sînt reservoriul cel mai credincios al închipuirii şi credinţelor primitive.

Prin urmare poesia şi religiunea Ariilor, cei mai vechi strămoşi ai noştri, este cheea pentru esplicarea miturilor, a superstiţiunilor, a misterelor religioase; pentru înţelegerea părţii miraculoase din poesia literară veche şi din poesia poporană, mai ales pentru înţelegerea basmelor. Mai mult încă, pentru popoarele Indiii, textul poesiii lor primitive le dă cheea la deslegarea multor probleme sociale şi politice actuale, de cea mai mare

importanţă. Aşa d. e. în India exista de multe veacuri obiceiul ca la moartea unui bărbat, soţia lui, rămasă văduvă, să se urce îmbrăcată în haine de serbătoare pe rug şi să fie arsă împreună cu cadavrul soţului ei.

Cînd Englezii, guvernatorii de astă-zi ai Indiii, voiră să desfiinţeze această instituţiune, Indienii au protestat şi o revoluţiune sîngeroasă era să se nască în toată India. A trebuit să intervină autoritatea filologilor speciali englezi, traducătorii himnurilor din Veda, ne mai înţelese azi nici chiar de brahmanii Indiii, ca să convingă pe poporul indian, că nici un pasagiu nu este în Veda sau biblia lor, care obliga pe văduvă de a se arde împreună cu soţul ei mort, şi că această instituţiune barbară, ca şi nedreapta instituţiune a castelor, este întemeeţată pe o interpertare falşă a textului din Veda făcută de brahmani.

În general, atît pentru Indieni cît şi pentru cele-l-alte popoare indo-europe, poesia primitivă a Ariilor cuprinsă în Rig-Veda, este isvorul tradiţiunii în sensul cel mai întins al cuvîntului, care, curăţită de sgura superstiţiunilor şi desvoltată mai departe, a dus şi duce omenimea înainte pe calea progresului, către un ideal din ce în ce mai nobil şi mai înalt.

M. Strajanu

CÎNTECUL CLOPOTULUI

Tu t'en iras les pieds devant!
Tayllade.

Și ți-a fost dragă viața, — cui nu-i dragă?
E basmul vechiu de-atîția inși grăit!
De n'ar fi 'n el decît o gură fragă
Și-o sărutare, — demn e de trăit:
Cît ai dori să ție vremea 'ntreagă!...
In van, un clopot bate clipe sfinte:
O să te duci, cu tălpile 'nainte!.

Ce dor nestins te-a smuls din nopți eterne,
Ca să răsari odată la lumină...
De-cuma lumea toată ți s'așterne,
Cuceritor, te-așteaptă, ți se 'nchină...
Dar un blestem din urmă mi te paște
Și'un jalnic cînt răsună 'n a ta minte:
O să te duci cu tălpile 'nainte!

Și tu, o dulce-a inimei durere
Cît de frumoși, ne 'ndurători ți-s' ochii...
Și mersul tău, — a undei mlădiere —
Și sînul plin, rotund sub creștul rochii,

Te-ar ridica un vînt, o adiere :
Atîta farmec blînd n'are cuvinte —
O să te duci cu tălpile 'nainte !

Deschisă-i racla, — a veciii poartă —
O ! înţelept, ce-ai răscolit pămîntul,
Şi tu, ca toţi cei-l-alţi, aceeaşi soartă :
Pe tot ce ai zidit, va bate vîntul
Imprăştiindu-ţi lumea ta : cenuşă moartă ;
Nimic n'o rămînea din a ta minte :
O să te duci cu tălpile 'nainte !.....

De ce păleşti ? ţi-e milă de viaţă ?
Ci lasă 'n colo triste-a tale gînduri —
Cînd sub pleoape ochii tăi îngheaţă
Incepi o noapte dulce 'n patru scînduri !
De veci pierdută-i mintea ta in ceaţă...
Aşteaptă s'ardă 'n juru-ţi facle sfinte :
O să te duci cu tălpile 'nainte !

Acolo-i binele ; de rău, n'ai teamă
Nu-ţi mai zăreşti iubita-amăgitoare
Şi nici un glas strein nu te mai cheamă :
De-ai fost supus, ori împărat sub soare,
De-ai fost un sfînt, ori cărturar de seamă,
De faima ta nici ţ'ei aduce-aminte :
O să te duci cu tălpile 'nainte !

D. Nanu.

ROSMERSHOLM

Dramă în 4 acte de HENRIK IBSEN

ACTUL IV

Odae în Rosmersholm. E seara tîrziu. Pe masă se află o lampă aprinsă cu *abat-jour*. *Rebeca West* stă lîngă o masă și împachetează niște lucruri într'o geantă. Mantaua, pălăria și șalul său, cel împletit din lînă albă, sînt pe spătele sofalei. M-me Helseth intră din spre dreapta.

M-me Helseth. — (*cu voce înnăbușită și discretă*). Am scos lucrurile, sînt în *entrée*.

Rebeca. — Bine. I-ai trimes vorbă vizitiului?

M-me Helseth. — Da. Intreabă, la ce ceas să vie?

Rebeca. — Știu eu? Pe la unsprezece. Vaporul pleacă la miezul nopții.

M-me Helseth. — (*neîndrăsnind*). Dar poate domnul pastor nu se întoarce pînă-atunci.

Rebeca. — Tot plec. Dacă s'ar întîmpla să nu-l mai văd, să-i spui, că am să-i scriu. Am să-i scriu o scrisoare lungă, lungă. Nu uita, te rog.

M-me Helseth. — Bine e și să-i scrii, — dar nu știu cum, — par'că tot ar fi mai bine să cauți să mai vorbești o dată cu dumnealui.

Rebeca. — Poate ai dreptate. Poate nu.

M-me Helseth. — Nu, zău, — în viața mea n'aș fi crezut — să mai văz una ca asta.

REBECA. — Dar ce ai crezut M-me Helseth?

M-ME HELSETH. — E! credeam și eu, că domnul pastor e mai cum se cade.

REBECA. — Mai cum se cade? *(par'că n'ar înțelege).*

M-ME HELSETH. — Așa zău, cum ți-o spun.

REBECA. — Bine — și ce vrei să zici cu asta, dragă M-me Helseth?

M-ME HELSETH. — Eu zic ce trebue să zic. Nu se cade să caute să se scape în felul ăsta de d-ta.

REBECA. — *(privind-o).* Ba nu zău—M-me Helseth. Ia spune-mi d-ta în credință, de ce îți dai cu gîndul că plec?

M-ME HELSETH. — O Doamne, văd și eu, că trebue să pleci numaidecît. Da, da, da. Dar nu știu cum, nu pot crede deloc, că asta e frumos din partea d-lui pastor! Mortensgord, vezi bine, avea o pricină: bărbatul ei trăea și nu era chip s'o ia de nevastă; dar domnul pastor, — hm! — el

REBECA. — *(cu o umbră de surîs).* Nu cumva ți-ai închipuit așa ce-va de pastorul și de mine?

M-ME HELSETH. — Nu, ferească sfîntul; adică — la ce să mint? — p'nă azi, deloc.

REBECA. — Așa dar, azi ți-o închipui!

M-ME HELSETH. — Știu eu? — După grozăviile ce-am auzit, că se scriu în gazete despre domnul pastor —

REBECA. — Ahaa!

M-ME HELSETH. — Cînd un om e în stare să treacă la religia lui Mortensgord, cred că e în stare să facă și altele!

REBECA. — Bine, să zicem așa cum zici. Dar de mine? De mine ce crezi?

M-ME HELSETH. — O Doamne — știu eu, domnișoară—de d-ta ce să spuiu? Imi închipuiu că nu-i ușor lucru să ție piept o femee singură! — La urma urmelor toți sîntem oameni, domnișoară.

REBECA. — Aci, adevăr ai grăit. Toți cu toții sîntem numai oameni, M-me Helset. — Dar ce asculți?

M-ME HELSETH. — *(încet).* Maica Domnului, imi pare că vine!

REBECA. — *(tresărind).* Va să zică, tot îl văd! *(cu glas hotărît).* Acum, așa fie! —

(Rosmer intră pe ușa de la entrée).

ROSMER. — (*văzînd geamantanul. Se întoarce către Rebeca și întreabă*). Ce va să zică asta?
REBECA. — Plec.
ROSMER. — Chiar acum?
REBECA. — Da. (*Către M-me Helseth*) Va să zică — la unsprezece.
M-ME HELSETH. — Da, domnișoară. (*Ese la dreapta*).
ROSMER. — (*după o mică pausă*). Și încotro te duci, Rebeca?
REBECA. — Către miază-noapte.
ROSMER. — Către miază-noapte? Și ce o să faci acolo?
REBECA. — De acolo am venit.
ROSMER. — Dar acum nu mai ai ce căuta acolo.
REBECA. — Dar nici aci nu mai am ce căuta
ROSMER. — Și ce-ai de gînd să faci acolo?
REBECA. — Nu știu. Vreau numai să se isprăvească toate odată!
ROSMER. — Să se isprăvească toate odată?
REBECA. — Rosmersholm m'a sdrobit.
ROSMER. — (*cu luare aminte*). Ce zici?
REBECA. — Da — cu desăvîrșire. Cînd am venit aci, aveam o inimă îndrăsneață și o voință hotărită. Acum o lege străină m'a supus. Și nu cred, că mai am în viitor curajul să mai îndrăsnesc ce-va.
ROSMER. — De ce nu? Despe ce legi spui tu, că —
REBECA. — Lasă, Rosmer; să nu mai vorbim de-asta! Mai bine spune ce-ai făcut cu rectorul?
ROSMER. — Ne-am împăcat.
REBECA. — Așa. Va să zică ast-fel s'a sfîrșit.
ROSMER. — A adunat la el acasă pe toți vechii noștri prieteni. Și m'au convins, că eu nu sînt în stare deloc să înalț și să înnobilez sufletele. Și apoi la urma urmelor, causa în sine e prea fără sorți de isbîndă. Mai bine las lucrurile cum sînt.
REBECA. — Da, da, poate e mai bine așa!
ROSMER. — Așa zici tu acum? Așa crezi?
REBECA. — Da, în zilele din urmă am ajuns la astă părere. In ultimele două zile!
ROSMER. — Minți, Rebeca.
REBECA. — Mint —?

ROSMER. — Da, minți. Niciodată n'ai avut credință în mine! Niciodată n'ai crezut că am să isbutesc în ce-va.

REBECA. — Dar am crezut că amîndoi împreună vom isbuti.

ROSMER. — Nu e adevărat. Numai despre tine ai crezut, că ai să ajungi la ce-va de seamă, iar eu să-ți fiu o unealtă la isbînda ta, să-ți fiu o slugă la scopul tău. Asta ai crezut tu.

REBECA. — Ci ascultă-mă, Rosmer!

ROSMER. — (*întunecat, se așează pe sofa*). Ah, lasă-mă! Acum pricep tot, tot. M'ai răsucit cum se răsucește firul de tort!

REBECA. — Ci ascultă-mă, Rosmer. De ce nu vrei să mai vorbim de asta? Pentru ultima oară. (*Ea șade pe un scaun lîngă sofa*). M'am gîndit mult, și vreau să ți le scriu pe toate — după ce voiu ajunge în Miază-noapte. Dar tot e mai bine, să ți le spun acum.

ROSMER. — Vrei să mai mărturisești ce-va.

REBECA. — Mărturisirea cea mai gravă.

ROSMER. — Care?

REBECA. — Una ce nici prin minte nu ți-a trecut și care revarsă lumină și umbră peste toate cîte le știi.

ROSMER. — (*clătinînd din cap*). Nu înțeleg nimic.

REBECA. — E poate adevărat, că am întrebuințat toate mijloacele ca să pun piciorul în Rosmersholm. Căci credeam oarecum că aci am să-mi găsesc fericirea. Intr'un fel ori altul. Pricepi?

ROSMER. — Și-ai și săvîrșit perfect, ce-ți puseseși în gînd.

REBECA. — Credeam pe atunci că pot să săvîrșesc tot ce mi-aș pune în gînd. Căci pe vremea aceea aveam încă voința îndrăsneață și liberă. Nu-mi păsa de nimic și nu mă dam în lături de la nimic — dar tocmai atunci s'a ivit în mine ceea-ce mi-a sdrobit voința — și care m'a făcut lașă pentru toată viața!

ROSMER. — Ce s'a ivit? Vorbește să te 'nțeleg.

REBECA. — In mine s'a ivit — un dor sălbatic, o patimă nebiruită. Ah, Rosmer!

ROSMER. — Pentru cine?

REBECA. — Pentru tine.

ROSMER. — (*stă să sară*). Cum?

REBECA. — (*oprindu-l*). Stai jos, scumpul meu. Incă n'am isprăvit.

ROSMER. — Şi vrei să zici, că m'ai iubit — în acest chip?

REBECA. — Pe atunci credeam că asta însemnează a iubi. Credeam că e iubire. Nu era însă dragoste; era cum îţi spuseiu, un dor sălbatic, o putere nebiruită.

ROSMER. — (*cu obosealâ*). Rebeca tu vorbeşti? — tu — tu stai şi-mi spui acestea toate?

REBECA. — Da. Şi cum îţi pare, Rosmer?

ROSMER. — Aşa — patima asta te-a călăuzit ca să — să *lucrezi* aşa, cum zici tu.

REBECA. — M'a năpădit ca o furtună peste mare. O furtună ca acelea ce se deslănţuesc earna în Miazănoapte. Te ia, te mînă — unde vrea. Şi nici-o vorbă de împotrivire!

ROSMER. — Cum a dus pe biata Felicie, în cazul morii.

REBECA. — Da, căci între noi era ca o luptă din răsputeri, care mai întîiu să apuce scîndura de mîntuire!

ROSMER. — Erai negreşit cea mai puternică în Rosmersholm — mai puternică decît mine, decît Felicia şi — decît noi amîndoi la un loc.

REBECA. — Eu te cunoşteam, şi ştiam, că spre inima ta nu e nici-un drum deschis, cîtă vreme nu te vei emancipa în relaţiunile şi în vederile tale.

ROSMER. — Dar nu te înţeleg, Rebeca. Tu — tu însu-ţi — întreaga ta purtare e pentru mine o enigmă de nedeslegat. Eu sînt acum emancipat — şi în relaţiunile şi în vederile mele. Tu ţi-ai ajuns perfect ţinta pe care ţi-ai pus-o de la început. Şi totuşi —

REBECA — Niciodată n'am stat mai departe ca acum de ţinta mea.

ROSMER. — — şi totuşi, zic, — cînd te-am întrebat eri — cînd te-am rugat: fii soţia mea, — tu ai scos un ţipăt de groază, că acesta n'are să se întîmple niciodată..

REBECA. — In desnădăjduire am strigat atunci.

ROSMER. — Cum asta?

REBECA. — Pentru că Rosmersholmul mi-a sleit puterile Aci, voinţa mea cea îndrăsneaţă s'a sdrobit, s'a nimicit cu desăvîrşire! In Rosmersholm mi-am pierdut puterea de a lucra, Rosmer.

ROSMER. — Și cum s'a putut întîmpla asta? Spune-mi și mie!
REBECA. — Am trăit atîta vreme împreună cu tine.
ROSMER. — Dar cum? cum?
REBECA. — Cînd rămăsesem singură numai cu tine, și cînd tu deveniseși tu —
ROSMER. — E, e!
REBECA. — — Căci, cît a trăit Felicia, tu m' ai fost niciodată tu însu-ți.
ROSMER. — Așa e. Aci ai mare dreptate.
REBECA. — Și cînd mi-a fost îngăduit, în sfîrșit, să trăesc cu tine aici — în ticnă — în singurătate — — cînd mi-ai destăinuit fără prepus toate gîndurile tale, toate mișcările sufletului tău, așa cum le simțeai — — atunci s'a săvîrșit schimbarea cea mai mare în mine. Încet, încet — înțelegi tu. Aproape pe nesimțite — — dar așa de biruitoare, că mi-a cuprins tot sufletul pînă în temelia ființei mele.
ROSMER. — Oh! Rebeca, ce spui . ?
REBECA. — Atunci tot ce era st rein în mine — toată patima cea bolnavă și amețitoare de simțuri, m'a lăsat, s'a dus departe de mine. Toate puterile atîtate în mine se liniștiră și tăcură. Peste sufletul meu s'a lăsat o liniște — o tăcere, întocmai ca aceea ce se găsește pe stîncile din Miază-noapte, unde pasările mării își fac cuibul.
ROSMER. — Spune. Spune. S spune tot ce știi să spui.
REBECA. — Nu mai am m alte de spus. Să-ți mai spuiu doar, că atunci a răsărit amorul în mine. Amorul mare, gata de jertfă, care se mulțumește numai cu traiul împreună, cum trăeam noi.
ROSMER. — Ah! de-aș fi putut bănui măcar o scînteie din ceea-ce-mi spui.
REBECA. — Mai bine e așa, cum e. Eri cînd m'ai întrebat, de vreau să-ți fiu soție — mi-a trăsăltat inima de bucurie —
ROSMER. — Da, da, R ebeca, așa mi s'a părut și mie.
REBECA. — In primul moment, da. Imi uitasem de mine. Căci simțeam că-mi revine și se emancipează iarăși voința mea plină de voioșie de altă-dată. Dar acum, ea nu mai poate să ție mai multă vreme.

ROSMER. — Și cum îți explici tu schimbarea aceasta cu tine ?

REBECA. — Spiritul Rosmerilor — în ori-ce cas spiritul tău — mi-a cutropit voința?

ROSMER. — Cutropit ?

REBECA. — Și a îmbolnăvit-o. A subjugat-o prin legi, pe care mai înainte nu le recunoștea. Traiul cu tine — mi-a curățit și înălțat ființa.

ROSMER. — Ce n'aș da, să pot să te cred!

REBECA. — Să mă crezi, să mă crezi. Spiritul Rosmerilor curăță și înalță dar (*clătinînd din cap*) — dar — dar —

ROSMER. — Dar ? Ce ?

REBECA. — Dar omoară fericirea.

ROSMER. — Crezi tu asta, Rebeca?

REBECA. — Pentru mine cel puțin e așa.

ROSMER — Da, dar cum o știi tu așa de sigur ? Dacă te-aș mai întreba — dacă te-aș mai ruga —

REBECA. — O dragul meu — de asta să nu mai vorbim! E cu neputință. Da. Căci trebue să mai știi un lucru, Rosmer. Eu am — un trecut la spatele meu.

ROSMER. — Ce-va mai mult decît ce mi-ai spus ?

REBECA. — Și ce-va, și mai mult.

ROSMER. — (*cu un zîmbet ușor*). Ciudat, Rebeca! Închipue-ți, că odată începusem să bănuesc și eu așa ce-va —

REBECA. — Spui drept ? Și totuși — ? Și totuși — ?

ROSMER. — Dar n'am crezut-o niciodată. Era numai un joc al gîndirii mele, — înțelegi!

REBECA. — Dacă vrei, eu sînt gata să ți-o spui și pe-asta la moment!

ROSMER. — (*oprind-o*). Nu, nu. Despre asta nu voi nimic. Ori-ce ar fi — eu am uitarea.

REBECA. — Dar eu nu!

ROSMER. — Ah! Rebeca!

REBECA. — Da, și-asta e grozăvia lucrului, că astăzi, cînd fericirea îmi ese înainte cu brațele deschise, astăzi am ajuns să nu mai mă pot desface de trecutul meu.

ROSMER. — Trecutul tău e mort, Rebeca. El nu mai trăește în tine. Cu tine cum ești astăzi, nu mai are absolut nici-o legătură!

REBECA. - Ah! iubitul meu, astea-s' vorbe, numai vorbe. Nevinovăția, Rosmer! Unde s'o găsesc?

ROSMER. — (*abătut*). Da, da — nevinovăția!

REBECA. — Nevinovăția — da. Intr'însa găsim bucuria și fericirea. Asta era învățătura, care vreai să prinză viață în sufletul acelor oameni, pe care doreai să-i înnobilezi —

ROSMER. — Ah! nu-mi mai aduce aminte! A fost numai un vis fără vlagă, Rebeca. O inspirație pripită, în care nu mai am nici-o credință. Oamenii nu se înnobilează.

REBECA. — (*coborînd glasul*). Nici chiar printr'o dragoste curată?

ROSMER. — (*gînditor*) Da — asta ar fi lucrul cel mai măreț, cel mai strălucit, în întreaga viața noastră, cred. — De-ar putea fi. (*Se întoarce plin de neliniște*). Dar cum îmi pot lămuri problema aceasta? Temelia ei?

REBECA. — Și nu mă crezi tu, Rosmer?

ROSMER. — Ah! Rebeca, cum pot să mai cred eu în tine, din tot sufletul? In tine — care în toată vremea mi-ai ascuns atît de nespus de multe lucruri — și mi le-ai tăinuit! Și-acum vii cu ce-va nou. Dacă ai vr'un scop ascuns, spune-mi-l! Vrei tu să-ți ajungi cu aceasta o țintă sau alta? Iacă vreau să fac îndată, tot ce vrei tu.

REBECA. — (*frîngîndu-și mîinile*). O! îndoeala aceasta de moarte!

ROSMER. — Așa e, că e 'ngrozitor? Dar ce pot face? N'am s'ajung niciodată să mă scap de îndoeală; n'am să știu niciodată, dacă iubirea ta curată și întreagă e numai pentru mine!

REBECA. — Dar nu-ți spune nimic în fundul sufletului tău, că în mine s'a săvîrșit o schimbare? Și că tu, numai tu ai săvîrșit astă schimbare — tu singur?

ROSMER. — Ah! — nu mai cred deloc în puterea mea de a înălța lumea. Și numai am credință în mine — în nici-o privință. Numai am credință nici în mine, nici în tine!

REBECA. — (*privindu-l posomorîtă*). Și cum ai să-ți duci tu viața așa?

ROSMER. — Eu singur nu știu. Nu înțeleg. Și nici nu cred că am să mai trăesc. Și nu mai văd în lume nimic pentru care să mai trăesc.

REBECA. — Ah ! viața se înnoește. La viațătre bue să ținem. Destul de timpuriu o pierdem.

ROSMER. — (*agitat, se ridică brusc*). Atunci redă-mi încrederea ! Increderea în tine, Rebeca! Increderea în amorul tău! Dovada ! Dă-mi dovada!

REBECA. — Dovada ? Cum să-ți dau dovada — ?

ROSMER. — Tu trebue să mi-o dai! (*trece în partea ceal-altă a scenei*). Nu mai pot suferi pustietatea-asta — ăst gol înspăimîntător — astă — astă — (*Nu știu cine bate tare la ușa entrée-ului*).

REBECA. — (*tresare și se scoală de pe scaun*). Ah! — auzi ? (*Ușa se deschide. Intră Brendel. E îmbrăcat cu cămașă curată, călcată, cu redingotă neagră și cu cisme bune peste pantaloni. In alte privințe, are costumul din primul act. Pare turburat*).

ROSMER. — A, d-ta ești, domnule Brendel.

BRENDEL — Ioane, dragul meu, — vreau să-mi iau ziua bună de la tine. Rămîi cu bine.

ROSMER. — Și unde pleci așa tîrziu ?

BRENDEL. — La vale.

ROSMER. — Cum — ?

BRENDEL. — Acum mă duc către casă, scumpul meu elev Mi s'a făcut dor de marele neant.

ROSMER. — Ți s'a întîmplat ce-va, d-le Brendel ? Ce ți s'a întîmplat ?

BRENDEL. — Va să zică bagi de seamă schimbarea ? — Da ? Se putea alt-fel ! Cea din urmă dată, cînd am pișit acest prag, — stam om bogat în fața ta și — mă băteam în pept.

ROSMER. — Da. Dar nu prea 'nțeleg —

BRENDEL. — Dar așa, cum mă vezi în noaptea-asta, sînt un rege isgonit de la palatul său prefăcut în cenușă.

ROSMER. — N'aș putea să te-ajut —

BRENDEL. — Tu ai tot inima copilăriii, Ioane. Ai putea să-mi împrumuți ce-va ?

ROSMER. — Negreșit, cu cea mai mare plăcere.

BRENDEL. — Poți să-mi împrumuți unul ori două idealuri.

ROSMER. — Ce?

BRENDEL. — Vre-o două — trei idealuri — purtate. Ce faptă bună ai face! Căci astăzi sînt gol de tot, băete dragă. Sînt gol pușcă.

REBECA. — Ce, nu ți-ai putut ține conferința?

BRENDEL. — Nu, încîntătoare doamnă. Poftim de vezi numai. Tocmai, cînd era să-mi deșert cornul abundenței, făcui trista descoperire, c'am dat faliment.

REBECA. — Dar operile d-tale nescrise?

BRENDEL. — Douăzecișicinci de ani am stat ca un sgîrcit pe lada cu bani. Și eri — cînd am vrut s'o deschid, să scot comoara — ia-o de unde nu e. Dintele timpului o prefăcuse în praf. Nimic, nimic din toată splendoarea ei; nimic n'a rămas.

ROSMER. — Și știi bine, bine aceasta?

BRENDEL. — Aci nu mai încape îndoeală, băete. Președintele m'a convins.

ROSMER. — Președintele?

BRENDEL. — Ei, iacă! — Excelența sa, *comme vous voulez.*

ROSMER. — De cine vorbești?

BRENDEL. — De Mortensgord, firește.

ROSMER. — Cum?

BRENDEL. — (*cu taină*). St, st, st! Petre Mortensgord e șeful și stăpînul viitorului. Niciodată n'am stat înaintea vre-unei fețe mai distinse ca el. Petre Mortensgord are puterea a-tot-puterniciii în el. Poate tot ce vrea.

ROSMER. — Nu crede, domnule Brendel!

BRENDEL. — Așa, băete. Căci Petre Mortensgord nu vrea decît ce poate. Petre Mortensgord e 'n stare să-și trăească viața fără nici-un ideal. Și asta — vezi tu — asta tocmai e marele secret al acțiunii și al isbînzii. Asta e cheea înțelepciunii omenești. Și-acum — *basta!*

ROSMER. — (*încet*). Acum înțeleg și eu de ce pleci mai sărac, de cum ai venit.

BRENDEL. — *Bien.* Ia pildă de la vechiul tău dascăl. Șterge din minte tot ce te-a învățat el. Nu-ți clădi cetate pe mișcătorul nisip. Și păzește-te—chibzuește-ți puterile bine — mai înainte de a-ți pune încrederea în ființa asta drăgălașă, care-ți îndulcește viața.

REBECA. — Vrei să vorbești de mine?
BRENDEL.—Da, încîntătoare sirenă!
REBECA. — Și de ce să nu-și pună încrederea în mine?
BRENDEL. — (*înaintînd spre ea*). Mi s'a spus, că școlarul meu de odinioară vrea să ajungă la isbîndă într'o mare causă.
REBECA. — Și —
BRENDEL. — Are să isbîndească. Dar—bine 'nțeles—cu o neapărată condițiune.
REBECA. — Care?
BRENDEL. — (*apucînd'o ușor de mînă*). Ca, femeea, care-l iubește să se ducă voioasă în bucătărie să-și tae degetul ei drăgălaș și trandafiru — de colea — de la a doua încheetură. *Item*, ca sus numita iubitoare femee,— tot așa de voioasă—să-și tae urechiușa asta stîngă atît de răpitoare. (*O lasă de mînă și se îndreptează spre Rosmer*). Rămîi cu bine, biruitorule!
ROSMER. — Și pleci acum? Pe noaptea asta, besnă.
BRENDEL. — In besnă e mai bine. Rămîneți în pace! (*Ese*). (*O clipă tăcere*).
REBECA. — (*respirînd cu greu*). A, ce aer greu și înnăbușitor e aici! (*se apropiă de fereastră, o deschide și rămîne pe loc*).
ROSMER. — (*e așazată în fotoliu lîngă sobă*). Și totuși altă scăpare nu e, Rebeca. Văd bine—tu trebue neapărat să pleci.
REBECA. — Da. Altă scăpare nu e.
ROSMER. — Să ne bucurăm cel puțin de ultimele momente! Vino și șezi lîngă mine!
REBECA. — (*Se duce să șază pe sofa*). Ce ai să-mi spui, Rosmer?
ROSMER. — Mai întîiu de toate o să-ți spuiu, să nu fii îngrijată deloc de viitorul tău!
REBECA. — (*Cu un zîmbet*). Hm! viitorul *meu*.
ROSMER. — Am prevăzut de mult încă toate eventualitățile. Ori-ce s'ar întîmpla, am îngrijit eu toate.
REBECA. — Acum și asta, scumpul meu!
ROSMER. — Trebuea să ți-o închipuești tu însu-ți.
REBECA. — Ani și zile au trecut, de cînd nu mai m'am gîndit la așa ce-va.

ROSMER. — Da, da — credeai că o să meargă pe veci tot așa, cum a mers.

REBECA. — Negreșit; așa credeam.

ROSMER. — Așa credeam și eu. Dar dacă s'ar fi întîmplat să mor —

REBECA. — O, Rosmer,—tu ai să trăești mult—mult mai mult decît mine.

ROSMER. — Dacă viața asta ticăloasă n'ar sta în puterea mea.

REBECA. — Ce zici? Doar nu t'ei gîndi —

ROSMER. — Crezi, că ar fi așa de ciudat? După umilitoarea și ticăloasa înfrîngere, pe care am suferit-o. Eu care vream să-mi isbîndesc în planul vieței mele. Și care apoi am lăsat toate baltă — înainte chiar de a 'ncepe adevărata luptă!

REBECA. — Reia lupta, Rosmer! Incearcă numai—și ai să vezi, ai să isbutești. Ai să înalți sute—mii de suflete. Incearcă numai.

ROSMER. — E. Rebeca — să încerc eu care singur nu mai cred în propria țintă a vieții mele!

REBECA. — Dar planul vieții tale a fost pus la încercare. Un suflet, cel puțin, ai înălțat... pe al meu, și încă pentru întreaga viață.

ROSMER. — Ar fi așa, dacă te-aș putea crede.

REBECA. — (*fringîndu-și mîinile*). Ah! Rosmer, cu ce — cu ce—nu găsești nimic cu care te-aș putea face să crezi în mine?

ROSMER. — (*tresare ca de frică*). Ce-ți vine în minte? Nu te mai gîndi la așa ce-va, Rebeca. Nu, nici-un cuvînt!

REBECA. — Din potrivă, tocmai asta e de lămurit. Nu știi nimic ce-ar putea înnăbuși și ucide îndoeala? Eu nu știu nimic.

ROSMER. — Mai bine că nu știi. E mai bine și pentru unul și pentru altul!

REBECA. — Nu, nu — în nici-un chip nu mă mulțumesc cu ce zici. Odată-ce știi ce-va, prin care ți-aș putea recăpăta încrederea, ești dator să mi-o spui, ți-o cer.

ROSMER. — (*luptîndu-se cu propria-i voință*). Bine. Tu-mi spui că în tine se găsește un imens amor și că su-

fletul tău s'a curățit și s'a înălțat prin mine. Așa să fie? Făcut-ai bine socoteala? Vrei să facem proba? Ai?

REBECA. — Sînt gata.

ROSMER. — Și dac'o fi —

REBECA. — Ori cînd vrei! Cît mai curînd, cît mai bine.

ROSMER. — Ai, ce zici Rebeca — tu — pentru mine — în seara asta chiar — te-ai — (*întrerupîndu-se*) ah! nu, nu, nu!

REBECA. — Da, Rosmer! Da, da! Spune numai și-ai să vezi!

ROSMER. — Aĭ tu curagiul să — ești gata tu — voioasă cum zicea Ulrik Brendel — de dragul meu — chiar în noaptea asta — voioasă — să apuci drumul Feliciii?

REBECA. — (*ridicîndu se încetinel, aproape fără glas*). Rosmer —!

ROSMER. — Da, Rebeca, asta e întrebarea, de care, după ce vei pleca, n'am să scap! In ori-ce moment îmi va sta în minte. — Par' că te văd înaintea ochilor. Ești afară pe punte. Drept în mijloc. Iacă, acuml te apleci peste parapet, și te-apucă amețeala privind la iuțeala valurilor din eaz. Nu. Te dai înapoi. Nu îndrăsnești ce-a îndrăsnit ea.

REBECA. — Dar de-aș avea curajul — și voioșia. Ce-ar fi?

ROSMER. — Atunci trebue neapărat să redobîndesc credința în tine. Atunci trebue neapărat să-mi recapăt credința în ținta vieții mele. Credința în puterea de a înălța și curăți sufletele oamenilor, credința că omul se poate curăți și înălța.

REBECA. — (*își ia încetinel șalul, se îmbrobodește și zice liniștită*). Tu ai să-ți redobîndești credința!

ROSMER. — Ai tu curagiul, voința — pentru asta — Rebeca?

REBECA. — In privința asta, mîine ori poimîine, cînd mă vor pescui, ai să fii în stare să judeci!

ROSMER. — (*își cuprinde fruntea cu mîna*). Ce ademenire plină de groază mă cuprinde —

REBECA. — Căci n'aș vrea deloc să rămîiu multă vreme în apă. Tu trebue să ai grijă să mă scoață.

ROSMER. — (*sărind*). A — ce nebunie! Pleacă — ori rămîi. Te mai crez și astă-dată, pe cuvînt!

REBECA. — Vorbe, vorbe, Rosmer. La o parte lașitatea și codirea! Cum ai să mă mai crezi numai pe cuvînt, după ziua de astăzi?

ROSMER. — Dar nu vreau să văd înfrîngerea ta, Rebeca.

REBECA. — N'ai să vezi nici-o înfrîngere!

ROSMER. — Ba am să văz. N'ai să ai niciodată curajul s'apuci drumul Feliciii.

REBECA. — Așa crezi?

ROSMER. — Niciodată. Tu n'ai sufletul Feliciii. Tu nu ești sub puterea unei rătăciri în ținta vieții, cum era ea.

REBECA.— Nu; dar stau sub puterea Rosmersholmilor. Văd viața ca ei. Ce-am păcătuit — voiu ispăși.

ROSMER. — (*o privește fix*). Pînă *acolo* ai ajuns?

REBECA — Da.

ROSMER. — (*hotărît*). Foarte bine. Și eu văd viața, cu ochii spiritelor absolut libere. Asupră-ne, nu recunosc judecător! De aceea — noi înși-ne, trebue să facem dreptate.

REBECA. — (*înțelegîndu-l rău*). Da, da. Și asta. Moartea mea va înălța și curăți tot ce e mai bun în tine.

ROSMER. — Ah! în mine nu mai e nimic de înălțat și curățit!

REBECA. — Ba da. Dar eu de-aci încolo aș fi numai ca o stafie pe corabia pe care tu ai merge înainte. Trebue m'asvîrli în valuri. Ori nu cum-va vrei cît trăesc să tîriiu o viață neisbutită de colo pînă colo! Să stau și să-mi frămînt mintea, cum trecutul meu mi-a sdrobit fericirea! Nu. Afară cu mine!

ROSMER. — Dacă te duci tu, merg și eu cu tine.

REBECA. — (*zîmbește foarte ușor, îl privește și-i zice mai încet*). — Rosmer, vino—și fii martor.

ROSMER — Merg și cu tine; îți spun.

REBECA. — La punte, da. Căci peste ea n'ai avea niciodată curajul.

ROSMER. — Ai băgat și tu de seamă?

REBECA. — (*cu glasul sdrobit*). Da. Și de-atunci iubirea mi-a rămas fără speranțe!

ROSMER. — (*posomorît și sdrobit*). Rebeca,—pun mîna pe capul tău, (*face cum zice*) și te iau în căsătorie, să-mi fii soție legitimă.

REBECA.—(*îi apucă amîndouă mîinele şi-şi reazămă capul de pieptul lui*). Iţi mulţumesc Rosmer. (*Desfăcîndu-se*) Şi acum mă duc — plină de voioşie.

ROSMER. — Bărbatul şi femeea merg totdeauna împreună.

REBECA. — Numai pînă la punte, Rosmer.

ROSMER. — Şi peste ea, Rebeca. Ori unde mergi, merg şi eu. Acum nu se mai poate altminteri.

REBECA. — Eşti tu absolut sigur — că acesta e cel mai bun drum pentru tine?

ROSMER. — Ştiu, că e singurul.

REBECA. — Dar dacă te înşeli? Dacă e numai o nălucă? vre-un cal alb din Rosmersholm?

ROSMER. — Se prea poate. De ei noi nu scăpăm niciodată — noi ăştia de la curte.

REBECA. — Atunci stai locului, Rosmer.

ROSMER. — Bărbatul merge totdeauna după nevasta lui, precum şi nevasta merge totdeauna după bărbatul ei.

REBECA. — Dar spune-mi atunci mai întîiu: tu vii după mine ori eu după tine?

ROSMER. — Asta n'avem s'o ştim noi niciodată.

REBECA. — Şi totuşi ce mult aş da s'o ştiu!

ROSMER. — Noi mergem împreună, Rebeca. Eu după tine, şi tu după mine.

REBECA. — Cam asta cred şi eu.

ROSMER. — Căci acum amîndoi sîntem *una*.

REBECA. — Da. Acum sîntem una. Haide!—Cu voioşie! (*Es ţinîndu-se de mînă, prin entrée, şi se văd apucînd-o la stînga. Uşa entrée-ului rămîne deschisă după ei*).

(*Scena rămîne cît-va timp liberă, M-me Helseth se uită înăuntru prin uşa din dreapta*).

M-ME HELSETH. — Domnişoară—trăsura! (*căutînd cu privirea*). Nu sînt aci. La vremea asta să easă împreună. Poftim — mai că-ţi vine să —! Hm! (*Ese prin entrée şi priveşte, apoi se întoarce*). — Nicî pe bancă. A. nu, nu. (*Se duce la fereastră şi priveşte afară*). Dumnezeule! Uite-i! albeaţa aceea — zău, de nu sînt amîndoi pe punte! Doamne, aibi milă de ei

sărmanii! Se strîng în braţe? (*Dând un ţipăt*) Ah! în eaz — amîndoi! In eaz! Ajutor! Ajutor! (*Cade 'n genunchi, se ţine tremurînd de spatele fotoliului şi abia slomneşte*). Nu! Nu mai e chip de ajutor.—I-a luat răposata.

CORTINA CADE

Trad. de
VIRGILIU POPESCU.

MOARTEA SOARELUI

— DUPĂ LECONTE DE LISLE —

Vîntul toamnei, care-i jalnic ca un plîns pierdut de mare,
Plin de salutări solemne și de plîngeri ne'nțelese,
Leagănă cu întristare pe cărări, pe-alee dese,
Grele mase înroșite doar de sîngele tău, soare.

Frunza în vîrtejuri sboară, norilor de se dă roabă;
Și se văd cum scînteează, într'un riu de rumeneală,
In amurgul blînd al serii, adormite 'n aromeală,
Cuiburi mari împurpurate, printre creci fără podoabă.

Să apui, slăvite Astru, zilei, flacără, isvor;
Gloria îți curge 'n valuri aurii din a ta rană,
Precum dintr'un piept puternic cade un suprem amor.

Poți să mori, tu vei renaște. Nu ne e speranța vană.
Dară cine va da viața, vocea, flacăra ei toată,
Inimei ce se sfăramă pentru cea din urmă dată ?

AL. ANTEMIREANU.

POESII POPULARE

ȘARPELE

Departe, vere, departe,
Departe, foarte departe,
La puțul porumbului,
Unde-i păs voinicului,
Foae verde ș'o lalea,
Un voinic că-mi auzea,
Că se fac banii la cîmp
Nearați, nesemănați,
Nici cu grapa negrăpați,
Mi-și luă d'un cal ne'nșăuat
Și-i dă orz d'ăl vînturat
Și-i dă apă din năstrapă,
Ca să facă sapa lată
Sapa lată, coada 'nvoaltă,
Ca să ție o vară toată
Și-o iarnă pe jumătate.
Foae verde și-o lalea,
Voinicelul ce-mi făcea?
După ce calu-și dregea,
Frîneţu 'n cap îi punea
Și pe el că 'ncăleca,
Jos la vale se lăsa,
La inima cîmpului,
La puțul porumbului.
Acolo cînd mi-ajungea,
Un somn mare-i se făcea
Și din gură așa-mi grăea:
«Firicel de earbă neagră
«De cine somnul se leagă
«Nu-i pară lucru de șagă:
«De se leagă de nevastă,
«Își pierde lucru din casă;
«De se leagă de copilă,
«Nu 'nvață la cusătură;
«De se leagă de voinic,
«Își pierde lucru din cîmp».
Foae verde ș'o lalea,
Dar el frate, ce grăea?

«Foe verde mărăcine
«S'a legat somnul de mine,
«Nu știu ce-oiu păți pe lume».
Ș'altă foae ș'o lalea,
Dar el frate, ce făcea?
Șaua de pe cal lua,
Obîncile-și așternea,
Șaua căpătîiu punea
Și el, frate, se culca,
D'un visuleț că-mi visa,
Apă rece d'unde bea,
Și șarpele-l înghițea.
Foae verde măr cernit,
Jumătate l-a 'nghițit,
Jumătate, nu mai poate
De baltage ferecate,
De cuțite ascuțite,
De paloșe ruginite,
De pistoale gălbioare
Ce lucesc la sfîntu'soare.
De trei zile țipă, frate,
Și țipa 'n gură de șarpe.
D'un voinic că-l auzea,
Drum p'acolo că-și făcea
Și voinicul mi-l zărea
Ăl din gura șarpelui,
Și el, măre, că-i zicea,
Și din gură așa-i grăea:
«Măi voinice, dumneata,
«Lasă drumul,
«Oprește murgul
«Și mă scapă de ăst șarpe,
«Să-ți fiu frate
«Pîn' la moarte».
Foae verde ș'o lalea,
Dar șarpele ce-i grăea?
«Măi voinice, dumneata,
«Bate murgul,
«Ține-ți drumul,
«Că p'ăsta de l-oiu lăsa,
«Pe tine te-oiu înghița; (sic)
«C'acesta mi-e rînduit
«Și de mă-sa dăruit,
«Din picior mi-l legăna,
«Din țîță mi-l alăpta,
«Din gură mi-l blestema:
«Culcă-te, alină-te,
«Șarpele sugă-mi-te».
Dar voinicul cel călare
Ținea drumu 'n fuga mare,
Jos la vale se lăsa,
Se ducea cît se ducea,
Ș'apoi mări, că se oprea.
Dar voinicul ce-mi făcea?
Mîna 'n chimiraș băga,
Amnar de oțel scotea,
D'un putrigaiu mi-aprindea,
Foc cîmpului că-mi dedea.
Arde cîmpul și plesnește
Și șarpele se 'ngrozește.
Foe verde ș'o lalea,
Dar șarpele ce făcea?
P'ăl înghițit mi-l lăsa
Și după cel-l-alt se lua.
Dar voinicul cel călare,
Ținea drumu 'n fuga mare

Nici cu gîndul nu gîndea
Ce 'ndărăt mi se vedea.
Foae verde a-macului,
La chișița calului
Zări capul șarpelui.
Dar el, frate, ce făcea?
Mîna 'n disagi că-mi băga,
D'un biciuleț că-mi scotea,
Și pe cal mi-l încingea
Și șarpele rămînea.
Se ducea, se tot ducea,
Și 'ndărăt cînd se uita,
La coatele calului
Zări ochii șarpelui,
Foae verde ș'o lalea,
El din gură ce-mi grăea?
«Foae verde mărgărit,
«Iacă moartea m'a sosit,
«Și nu sînt nici spovedit.
«Taica maica, n'a știut,
«Că p'aici sînt pribegit
«Și de moarte sînt pîndit».
Iarăși calu-mi încingea,
Șarpele iar rămînea.
Se ducea cît se ducea,
Și 'ndărăt iar se uita;
Sus pe sapa calului,
Zări capul șarpelui,
Lîngă șoldul calului.
Foae verde ș'o lalea,
Dar voinicul ce făcea?
Foae verde de trei maci,
Era taică, cam stîngaciu
Și de mînă cam dibaciu,
Dar cînd da,
Pală făcea.
Foae verde ș'o lalea,
Paloș din teacă scotea,
Și cu stînga cînd dădea,
Și pe șarpe mi-l lovea,
Șapte bucăți mi-l făcea;
Și 'ndărăt că se-ntorcea
La voinicu-ăl-l'alt mergea
Și pe cal că mi-l punea,
Cu fringhia mi-l lega,
Sus la munte că-mi pleca,
Sus la vîrful muntelui,
La ciorchina bradului,
La statul voinicului.
Ș'acolo de mi-ajungea,
Un frate baciu că-mi găsea
Pe frate-său că-l punea,
Oile de le mulgea,
Și laptele l-închega,
Și zerul mi-l aduna,
Intr'o bae mi-l punea,
Pe voinicel mi-l muia
Și de grab'mi-l vindeca.
Dar ei, frate, ce făcea?
Frați de cruce se prindea
Și'mpreună voinicea
Pe toți șerpii d'ucidea.

CONST. N. MATEESCU

(Com. Pietrari, Jud. Dâmbovița).

REVISTA PUBLICAȚIUNILOR

Multe greșeli se pot găsi prin ale noastre «organe de publicitate». Rar însă, așa credem cel puțin, vre-una ca aceea peste care dau in No. 10 din 15 Mai al revistei «Amicul Agricultorului». La pag. 3 din acel număr ne explică că față cu scăderea prețurilor guvernul grecesc va întrebuința **rășina** de Corint pentru fabricarea vinului și cognacului. Prin ce operație s'ar face una ca aceasta să poate tot așa de puțin intelege ca și operațiunea mintală prin care din *raisins de Corinthe* (stafide) a făcut iscusitul redactor rășină de Corint.

* * *

La editorul poeților, Lemerre din Paris, a eșit un volum intitulat *le Romancer o roumain*, o culegere de povești populare, traduse de d-l J. Brun. Traducătorul se presintă publicului frances cu pretențiunea unei scrisori-programe a lui Sully-prudhomme, și a unei introduceri de d-l G. Dem. Theodorescu. Acest din urmă garantează exactitatea materialului; în tot casul însă, felul traducerii face adesea ca chiar cunoscătorii să cunoască greu originalul romînesc.

* * *

Journal des Débats dă cu începere de la 7 Iulie, ca foileton, o poveste, *La Tzigane*, tradusă, zice acel ziar, după Ispirescu.

* * *

Sub numele de «*Ancheta agricolă a comunei Königsbach*, din Marele Ducat de Baden, făcută în anul 1883», s'a publicat de curînd un extras al anchetei agricole făcută în anul și Statul menționați mai sus, sub conducerea consilierului ministerial Buchenberger. Această publicațiune, care nu s'a pus în vînzare, se împarte persoanelor care sînt chemate a colabora la ancheta agricolă proectată de d-l ministru G. Palladi

* * *

D. Gustav de Beksich, deputatul ungar de scrierile căruia am mai vorbit la această rubrică, a publicat de curînd la Challey Paris, un volum intitulat: *La consolidation intérieure de l'Autriche-Hongrie*, în care se observă un optimism extrem cu privire la soarta viitoare a elementului maghiar. Autorul profetisează basat pe observațiunea *(?)* că numărul Ungurilor se îndoește din 50 în 50 de ani, că la 1940 ei vor fi cel puțin 18 milioane, vor al-

cătui 60% populațiunea monarhiii vecine și Rominii vor fi reduși la puține grupe isolate.

* * *

In *Journal des Débats* de la 25 Iunie, cunoscutul critic elvețian, Ed Rod, consacră două coloane de considerațiuni, mai multe ironice, culegerii de poesii in limba franceză, publicate acum cite-va luni de d. Al. Sturdza sub titlul de: *l'Internel Clapier*. Despre poesiile in limba francez-ă arhaică zice: *j'ai bien peur que cela ne soit du temps perdu*, despre versurile in genere: *ils sont presque tous intelligibles*, etc.

* * *

A apărut de puțin timp la Paris (Giard & Borière) *La Roumanie*, un volum de 190 p. 8° de Y. Bley, advocat și funcționar la Ministerul comerciului. Comerciul ocupă trei capitole pag. 57—135; industria p. 141—179; primele 55 de pagine de la inceput sint reservate pentru considerațiuni istorice, culturale, etc Finanțele sint destul de slab tratate in cite-va pagini de la sfirșit in care se zice că datoria noastră publică *descreşte* acum continuu. Cam o lună după apariținea acestei cărți s'a emis un imprumut de Stat de 90 de milioane și in semestrul din urmă peste 15 milioane imprumuturi de orașe, etc. Sorginţele, de care ne spune la sfirșit autorul că s'a servit, sint foarte puține, unele de a doua mină, altele fără legătură cu țara noastră, de exemplu *Traité d'é. con. politique* de Leroy-Beaulieu. Blaremberg e considerat cu *Essai comparé*, etc. ca un autor serios, apoi vin Iulia Hasdeu etc. Armata are numai 2 pagini și ce-va, și totuși dă informațiuni à la Prudhomme; de exemplu că serviciul medical al armatei se face in spitale și in infirmerii militare! Caracterul rominesc il descrie (pag. 29) după prințul G. Bibescu, pe care de altminteri mulți streini il consideră drept un cunoscător al Rominiii. Comerciul Rominiii e studiat din punctul de vedere al Franciii și mai mult de la 1880 inainte. In privința petroleului — la partea consacrată industriii—nu dă cifre precise și nici nu menționează lucruri așa de cunoscute ca ale lui Foucault, Coquand, sau a col Budișteanu. Pentru pescăriile Dobrogei dă niște cifre despre care zice că datează «*d'il y a quelques années*». Slabă precisiune. Are la sfirșit cite-va considerațiuni despre partidele noastre. Despre d. Carp pare a avea o noțiune mai exactă, zice că e *très remarcable. très instruit*. Trece insă printre fruntașii liberali răposați pe V. Alexandri. In total, scriere de mică valoare. R.

Tip GUTENBERG, Joseph Göbl, Str. Doamnei, 23. București

Apar la intii a fie-cărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 9. București, 1 Septembre 1896. An. XXX, Vol. II.

VERSURI HETEROMETRE ALBE

LUI LEOPARDI

Ca aerul munţilor, limpede,
Adînc, ca a nopţilor stele,
Tu eşti a durerii imagine,
O tînăr cu palidă frunte.
Pe ochii tăi mari, suferinţele
Intins-au zăbranic de ceaţă,
Sub care întorsu-s'au, singure,
Spre tine privirile tale.
Văzut-ai acolo imagina
Atîtor splendori îngropate,
Incît de atunci închinatu-ţi-ai
Trecutului toată vieaţa.
Cum vine prin desele negure
O rază din stinsul luceafăr
Şi timidă luptă cu spaţiul,
De lumea de azi doritoare;

Aşa din a speciii flacără
Pornit-a scînteia iubirii
Şi'n tine aprins-a tot farmecul
Amorului fără speranţă.
Atunci ai crezut, că'n Aspàsia
Natura pusese răsunet
Din mersul armonic al zorilor,
Spre calda vieaţă a zilei;
Şi iar ai crezut că în Silvia
Pusese poetică umbră
Din geana luminii, ce tremură
In lungul crepuscul al serii.
Dar nu era nimeni să semene
Duioasei icoane din suflet.
De-abia dacă floarea pustiului,
Ginestra, cu galbene ramuri,
Mişcînd pe a clipelor àripă,
Uşor adia pentru tine;
De-abia dacă luna patetică,
Plutind pe de-asupra pădurii,
Venea din trecut să te mîngîe
O tînăr, cu palidă frunte!

DUILIU ZAMFIRESCU.

ELECTRA

Tragedie in 3 acte

PERSOANELE

EGIST, rege in Argos		UN SFETNIC,	
CLYTEMNESTRA, soția sa		UN BĂTRÎN,	
OREST,	fiii Clytemnestrei	UN OM DIN POPOR,	
ELECTRA,		ALT OM DIN POPOR	
TISAMEN,		O TÎNĂRĂ FATĂ,	
POLYCLET, credinciosul lui Egist		A DOUA TÎNĂRĂ FATA,	
MYRRHA,			

POPOR, PAZNICI, SFETNICI, PREOȚI. SCLAVE.

(Scena se petrece la Argos, dinaintea palatului Atrizilor).

ACTUL I

(La stinga, palatul Atrizilor. In față, statua lui Apollo. In fund orașul Argos. Egist și Clytemnestra sint pe treptele palatului ; dinaintea lor preoți, sfetnici de ai regelui în haine de sărbătoare).

SCENA I

EGIST, CLYTEMNESTRA, SFETNICI, PREOȚI, POPOR.

EGIST

Popor din vechiul Argos, adînc ne-au bucurat
Urările de bine ce-aici au răsunat.

Mulți ani se perindară, de cînd, în ore grele,
Alături cu părtașa iubită-a soartei mele,
Mi-am pus pe-aceste trepte, de obștie 'nvoit,
Regescul cerc de aur. Deplină, negrești,
Ar fi în ziua-aceasta, a noastră mulțumire
De n'ar aduce dînsa și'o tristă amintire:
Ea a văzut sfîrșitul eroului temut
Ce din trufașa Troe o jale a făcut.
Sosise greu de lauri, pe valuri turburate,
Cînd zilele îi fură, ca din senin, curmate.
Abia avut-a vreme a-mi cere să-i fiu eu
Urmaș domniii sale și scut neamului seu.
Mă facă zeii vrednic a 'ndeplini cu bine
Ce vrut-a Agamemnon.

UN SFETNIC

Ei fie 'n veci cu tine!

EGIST

Cu mine ast-fel fie, cum fost-au pîn'acum.
Doar ajutat de dînși, pe-al norocirii drum
Am dus această țară, de cînd stăpîn mă are.
Prin mine dobîndit-a răgaz și 'mbelșugare.
De-aceea bine este ca să sărbătorim
Această zi slăvită; pe zei să-i mulțumim
Prin jertfe și prin jocuri. Și, ca s'avem știință,
De vor să ne păstreze a lor bună-voință,
Trimis-am om la Delfoi să afle gîndul lor.

(Zărind pe Polyclet care apare în mulțime)
Sosește tocmai solul.

SFETNICUL

Cred, că 'mbucurător
Și'acum ca totdauna, răspunsul sacru este.

SCENA II

ACEIAȘI, POLYCLET

EGIST (lui Polyclet)

Bine-ai venit trimise, rostește buna veste.

POLYCLET (cu șovăire)

Stăpîne. . . . .

EGIST

Ce e? spune!

POLYCLET

Nu știu, de-i nemerit:
Oracolul e straniu și'n taină 'nvăluit.

EGIST

Cum, vre-o nenorocire...?

CLYTEMNESTRA

Ori-cum o fi, vorbește!
A tuturor răstriște și pe noi ne privește,
Cum și pe ei, a noastră.

POLYCLET

Apollo-a cuvîntat
Ast-fel: «Stă nor negru pe Argos atîrnat,
«Și un năprasnic trăsnet în el o să lovească;
«Dar n'aibă nimeni grijă, căci n'au să pătimească
«De cît doi arbori falnici, cu vîrfu 'n cer răsbit». (Mișcare în popor. Egist tace).

CLYTEMNESTRA. (cu mîndrie)

Pe urmă?

POLYCLET (lui Egist)

La 'ntrebarea-mi, de tine-a proorocit :
«Pîn' n'o striga el însu-şi, că morţii reînvie,
Nu aibă teamă !»

EGIST (cu smerenie)

Apollo în veci mărit să fie !
Vr'un rău n'o să îndure cetatea asta, voiu ;
Atîta îmi ajunge, mai mult să ştiu nu voiu.
Cum ne va fi ursita apoi, o să se vadă ;
Cred însă, că restriştei nici noi nu vom fi pradă
Prin chiar acela cărui plecate slugi sîntèm.
Să ridicăm dar fruntea şi'n minte să n'avem
Decît serbarea de-astăzi.

CLYTEMNESTRA (inaintind)

Ce-va şi eu voiu spune.
Vechi sfetnici, vrednici preoţi, pătrunşi de 'nţelepciune,
Şi tu, popor din Argos, voi toţi aţi auzit :
Cu grea nenorocire, oracolul rostit
Pe noi ne ameninţă. Firesc e-aşa să fie :
Mulţi din această ţară ne văd cu duşmănie ;
Ingraţi, ce cu rău cuget în umbră ne pîndesc
Şi cu vrăjmaşi de-afară în contră-ne urzesc ;
Mişei, ce plîng acuma pe-un rege ce-l zic mare,
De care, cît viu fost-a, s'au plîns fără 'ncetare !
Tîrzie 'ndrăgostire ! Pe ei vrem să-i vestim :
Veghem ; în întunerec vom şti să-i nemerim
Şi vom lovi năprasnic. Nu-i crimă mai spurcată
Decît a-şi vinde Domnul. Voi inimă curată
Păstraţi-vă de-apururi şi'ţi duce traiu tihnit.

(Îi concediază cu gestul. Ei încep a pleca)

UN OM DIN POPOR (către altul)

Semeață e femeea ce crunt a omorît
Pe soțului ei!

CEL-L-ALT (incet)

Tăcere! Aud tiranii bine.

(Es toți, afară de Egist și Clytemnestra)

SCENA III

EGIST, CLYTEMNESTRA

(Cobor de pe trepte și vin pe scenă agitați)

EGIST

Ne'ntemeeate temeri, vezi, nu hrăneam în mine.

CLYTEMNESTRA

Te sperii de-o nălucă.

EGIST

Ne'nspăimîntată ești!

CLYTEMNESTRA

Te-a prevestit Apollo: de'i ști să te ferești.
N'ei pătimi nimica.

EGIST

Dar dacă nu-s' în stare?

CLYTEMNESTRA

Nu-i oare a ta puterea?

EGIST

Avem dușmani, pe care
Nu-i pot atinge.

CLYTEMN.

Cine-s' ?

EGIST

Ci fiul, fiica ta.
Orest cu osebire; pe dînsul nu-l uita!

CLYTEMNESTRA

Ce ? tot Orest !

EGIST

Oreste ! Căci el ne făurește
Pieirea de departe, căci neștiut pîndește
Din neagră-ascunzătoare prilejul priitor.
A făptui de sigur e azi nerăbdător,
Căci are vîrstă-acuma și inimă muncită
De ură și de rîvnă. Cum dormi tu liniștită,
Cu-așa de groaznic paloș de-asupră-ți atîrnat ?

CLYTEMNESTRA

Crezi că de el Loxias vorbì ?

EGIST

Neapărat.

CLYTEMNESTRA

Dar de temut e oare ? Pribeag prin țări străine,
Avînd dușmani toți regii, prieteni toți cu tine.

Ce, după-a ta cerință, se'ntrec a-l urmări,
Abia de va fi vrednic cîtva a-și mai feri
Mult hărțuita-i viață.

EGIST

Aș vrea cu toate aceste
Să-l fi avut aice. Dar vina noastră este,
Căci furăm trîndavi paznici.

CLYTEMNESTRA

Nu-s', nu ești vinovat.
Ai tatălui său sfetnici, în taină l-au predat,
Din leagăn chiar răpindu-l, lui Strofios Phocidanul,
Prieten cu-Agamemnon, — cînd îmi văzură planul
De-a-ți pune sceptru 'n mînă. Iar dacă te-a ajuns
Vr'un gînd că în aceasta partașă-am fost pe-ascuns,
De-un simțimînt de mamă fiind cumva 'ndemnată, —
Egist, adu'ți aminte, că nimeni, niciodată,
Afară de iubirea-ți, avînturi mișelești
Nu mi-a stîrnit în suflet.

EGIST

Mai tare decît ești
Te crezi, regină scumpă.

CLYTEMNESTRA

Cum ?

EGIST

Apriga-ți pornire
Nu poți s'o 'nfrîni, adesea. Cu aspră glăsuire
Ai înfruntat aice poporul argian,
Cînd știi că nu e unul ce nu ne-ar fi dușman,

Că ura lor ascunsă ca marea urcă, creşte,
Că numai îngrozirea abia o stăpîneşte.
Şi vii cu-a ta trufie mai mult să-i învrăjbeşti!
Stăpînă fii pe tine, de vrei să stăpîneşti.

CLYTEMNESTRA

A le căta iubirea ar fi copilărie.
Puterea totdeauna ţi-aduce vrăjmăşie.
Ş'apoi această ură, ce vrei a linişti,
Pe mine mă desfată. Imi place a mă şti
Temută de o lume, de-o lume pismuită.
Nu crede, că vr'odată mă vei vedea smerită
In faţa celor care stau sub al meu picior.
Imi rîd de astă pleava ce o numeşti popor.
Crezi tu cum-va că dinşii pe noi ne duşmăneşte,
Şi că pe Agamemnon din suflet îl jăleşte,
Dorind pe fiu-i tainic? Nu, ce le stă în gînd
E veşnica schimbare: căderea, rînd pe rînd,
A celor ce se 'nalţă mai sus de-a lor noroae;
Necredincioasă haită ce josnic se 'ncovoae
Sub braţ vînjos, dar muşcă cînd nu o ştii ţinea.

EGIST

Dar vintul resvrătirii cînd suflă peste ea,
Se scoală pleava asta cu groaznică urgie;
Mărite tronuri surpă din veche temelie.
Şi şubred e al nostru, pe crimă 'ntemeeat.

CLYTEMNESTRA

Dorit-ai o coroană şi-ai smuls-o ne'ndurat
De pe-o regală frunte, prin mîna mea pătată,
Care-a prădat de zile pe-al fiilor mei tată.

Ai înfruntat cu mine pe oameni și pe zei,
Ș'acum de niște vorbe, pe care pui temei',
De-un roiu mișel de vespii, ce bîzîe vremelnic,
Te tulburi fără seamă și tremuri șovăelnic?!....
Da, tronul tău în singe își are temelia
Și trebue prin groază să-i sprijinim tăria.
Tărie dar, tărie! De'om arăta vr'o teamă,
De nu ne-o fi 'ndrăsneala cu ura lor de-o seamă,
Vom fi pierduți! Atuncea mai bine să chemăm
Pe-Orest din pribegire și lui să-i închinăm,
Ingenuncheați, coroana ce tu n'o poți purta.

EGIST

Dreptate ai, regină, și cuvîntarea ta
M'a îmboldit la luptă, ca strigătul războinic
Eșit din mii de piepturi. Mă simt acum destoinic,
Pentru 'ntărirea noastră, ori-ce să săvîrșesc;
Voi căuta mai aprig pe-Orest să-l dobîndesc;
Pe-or-cine aici cu gîndul măcar îl părtinește
De-aproape îl vom strînge; pe-or-cine ne bîrfește
La Hades l'om trimite spre a se jăluì.
Dar prin porunci ascunse, ascuns s'or făptuì
Și 'ncet aceste toate. — Iar tu, iubită soață,
Lumină-a minții mele, isvorul meu de viață,
Vei face-un singur lucru ce cade 'n rolul tău.

CLYTEMNESTRA

Ori-ce vrei tu.

EGIST

Electra ne face mai mult rău
Decît toți prin purtarea-i. Umblînd mereu cernită,
Cu ochii tot în lacrimi, cu fruntea 'n veci umbrită,

Chip viu al jalei hîde, întărîtă mereu
Pornirile vrăjmașe. E tot cu tatăl său,
Nepărăsind mormîntu-i, fugind de noi cu spaimă.
Să părăsească' această purtare ce defaimă!
Să-și schimbe portul, traiul, și lîngă noi azi chiar
Să ia loc la serbare. Nu i-ai vorbi 'n zadar.

CLYTEMNESTRA

Așa mi-era și gîndul. Deși e ca o fiară
Cu ghiarele tăeate, menită ca să piară
De chiar a ei otravă ; iar grijă n'am de ea :
Răpunerea ei este și năzuința mea.
Și mai ales acuma, fiind-că Egist o cere,
Va trebui s'asculte, de-a lui și de-a mea vrere.

EGIST

Mai bine cu blîndețe...

CLYTEMNESTRA

Da, dacă s'o putea.
Trimete-voi s'o cheme, căci sigur e, că ea
Stropește-acum cu lacrimi mormîntul ce slăvește ?

EGIST

Nu vrei tu înainte să-i eși prietenește ?

CLYTEMNESTRA

Să vie către mine e datoria ei.

(In vremea asta, Tisamen, gîrbovit de ani, rezemat pe cîrjă, umblînd încet, a venit dinspre palat și s'a așezat pe o piatră).

SCENA IV

ACEIAȘI TISAMEN

EGIST (dînd cu ochii de Tisaman, pe cînd vor să meargă spre palat).

Mai iată unul, care ne vede cu ochi răi.

CLYTEMNESTRA

Cu ce-ți frămînți gîndirea! O umbră rătăcită
In lumea de sub soare, de liniște dorită.
Des, sub povara vremii, el cade 'n aiuriri.

EGIST

Dar are a lui minte ades și vii sclipiri.
Ca monument vechiu, sacru, mulțimea-l venerează,
Căci Agamemnon fost-a ca prunc dat lui în pază.
S'adună 'n juru-i cîrduri, de-a lui povești flămînzi,
Ș'ascultă cum le spune a regelui isbînzi ;
Apoi ciudate vorbe pe-a sale buze poartă,
Ș'aud că ne vestește o 'ngrozitoare soartă.

CLYTEMNESTRA

La dînsu' te mai uită. Ai vino...

EGIST (pe cînd se duce, a parte).

Ori cum fie,
Azi par'că văd în ochi-i semn groaznic de urgie.
(Tisamen, care de mult îi fixează, se uită acum lung după ei)

SCENA V

TISAMEN (singur)

Rău ai făcut femee... și tu, ce-ai ispitit
La crimă și trădare, — veți ispăși cumplit

A voastră făr' de-lege. Vă vine ceasul... Iată
Erynnis vă așteaptă. Palatul inc'odată
Va sîngera !... Neam vajnic, Atrizi nesocotiți,
A voastră nimicire chiar voi o făuriți —

(Ese prin planul al doilea din dreapta).

SCENA VI

ELECTRA, apoi MYRRA

ELECTRA (care a intrat pe la dreapta planului intîiu, puțin înainte de eșirea lui Tisamen, cufundată în gînduri, cu pas încet, în haine de doliu, aerul trist și aproape sălbatec).

Zeus lasă 'n multe rînduri să doarmă-a lui săgeți;
Să rîdă de dreptate mulți vinovați semeți,
Dar vine ș'a lor vreme și'n ceas de desfătare
I-atinge focul sacru și-i spulberă... Răbdare !

MYRRA (coborînd treptele palatului, către Electra)

Te căutam, o fiică a regelui slăvit ;
Cu tine a ta mamă azi are de vorbit.

ELECTRA (posomorită)

Ce mamă ?

MYRRA

Doar regina...

ELECTRA

Nici mamă, nici regină
Nu-mi știu.

MYRRA

Acea prin care te bucuri de lumină.

ELECTRA

Aceea, care tatei lumina a furat,
Partașă celui care al său tron a 'ntinat —
Cu-așa mărite titluri, nu-i demnă-a fi cinstită.

MYRRA

D'un gînd mai bun acuma părea că-i stăpînită.

ELECTRA

Gînd bun și pentru mine? In sufletu-i, pahar
De-otravă, cine oare ar bănui măcar
C'ar picura vreodată balsam de omenie,
Cît timp în laţu-i mîrșav robită o s'o ţie
Vicleanul mueratic? O 'ndeamnă-un singur dor:
Cu el, semeți să guste tot rodul crimei lor.

MYRRA

Vlăstar din neam scump mie, Electră 'ndurerată,
Mă știi cu ce credinţă slujiiu pe-al vostru tată, —
Căci doar crescuiu în casa-i; -- știi cît vă părtinesc
Pe tine, pe-al tău frate. De-aceea, îndrăsnesc
Să-ţi spun, să-ţi cer fierbinte, să fii tu mai smerită
Cu maica ta; căci este mînia ei cumplită.

ELECTRA

Dar ce-mi mai poate face? cum m'ar lovi mai rău?
Mărit, cinstit în Argos, văd pe dușmanul meu,
Pe-omorîtorii tatei, ce-mi rîd într'una chinul;
Ce-aș îndura mai groaznic? — Egist stă la căminul
Victimei lui, jertfește pe-altaru-i profanat,
Bea 'n cupa-i, s'odihnește, o zei, în al său pat!
Ce-aș îndura mai groaznic? — Nu pot să-mi ia vr'un bine
Al vieţei, căci nici-unul n'a fost, nu-i pentru mine.

Nici a simți vre-unul în stare nu mai sînt.
Cum totul ars e vara de un fierbinte vînt,
Așa ori-ce simțire îmi este veștejită
De focul jalei mele; și, inima-mi sdrobită
Ar fi 'ncetat de-a bate, de n'ar trăi în ea,
Din ce în ce mai vie, dorința de-a vedea
Trădarea pedepsită, victima răsbunată,
Pe-Orest stăpîn în țara domnită de-al său tată.

MYRRA

Mulți cugetă ca tine, dar ast-fel nu vorbesc,
Ș'al inimei lor strigăt silit și-l 'nnăbușesc.

ELECTRA

Nu le'oi urma eu pilda, nu mi-oi ascunde ura,
Ce mi-e podoabă, fală; încătușindu-mi gura,
Nu voiŭ bîrfi în taină. Ci tot mai răsbitor
Voiu geme și striga-voiu ș'oiu rupe 'n fața lor
Această tristă față. Doar glasu-mi va străbate
Pîn' chiar în a lui Zeus olimpice palate.

MYRRA

Drept e, te 'ncrede 'ntr'însul.

ELECTRA

Aș vrea; dar...

MYRRA

Ce-ai gîndit!

ELECTRA

De n'oiu uita...

MYRRA

Acuma urmează neclintit
A fratelui tău mînă, și-așteaptă-a lui sosire.

ELECTRA

El nu mai vine însă; nu va veni... N'am știre
Pe ce țărm rătăcește, ce gînd mai are el,
De mai e viu!

MIRRA

Prudența vrea să urmeze-ast-fel.

ELECTRA

Prudență și prudență, răbdare și răbdare!
Cît încă? pînă unde? A! nu-i durerea mare
In voi, nici chiar într'însul. Vă place să gîndiți,
Să stați la chibzueală!... voi, dar, nu vă simțiți
Turbați, nebuni, căci alt-fel n'ați fi așa cuminte!
Păziți a voastre zile, nu le-ați da dinainte,
Ca să-i vedeți pe dînșii sdrobiți, îngenucheați.
Voi nu urîți!... De-aceea prudența ascultați — ...
Ah! ce nu-mi este brațul cît inima de tare?

MYRRA

Și te'ndoești de-Oreste?

ELECTRA

De-Orest, ca și de-ori-care.
Pălește poate 'n fața măreței lui meniri,
Și stă la gînd. Eu însă nu-i fac învinuiri:
El n'a 'ndurat cît mine, el n'a văzut ca mine!

MYRRA

Ca noi !

ELECTRA

De-ai săi ochi, vecinic ş'ori unde, nu se ţine
Priveliştea grozavă, vis rău ne mai curmat.

MYRRA

Şi par'c'acum se 'ntîmplă... Vîlvoare în palat,
Al regelui trup rece, mînjit de negru sînge,
Cu răni adînci... văd toate.

ELECTRA

Atîta nu l-aş plînge,
De se sfîrşea 'ntr'o luptă, de braţ duşman lovit,
Iar nu de-al soaţei sale !

MYRRA

Şi cum l-a fost primit!

ELECTRA

Cu linguşiri mişele. Părtaşu-i sta 'n tăcere,
Ca sclav smerit deoparte, iar cînd l'a sa vedere,
Vorbitu-i-a lui tata, răspunse 'ngenucheat.
Dar mie 'ndată jalea în suflet mi-a intrat.

MYRRA

Aşa-i!.. ţineai pe rege îmbrăţişat... de dînsul
Silit te despărţiră... te-ai dus ţinîndu-ţi plînsul.

ELECTRA

Puţini îmi erau anii şi viaţa n'o ştiam ;
Dar, fără să-mi dau seamă, eu pe Egist uram,

Ţineam de rău pe mama, simţeam doar că-i uneşte
O taină-ne'nţeleasă. Dar tata nu gîndeşte,
Orbit de-a lor purtare, a se feri de ei.
El lasă somnul dulce să 'nchidă ochii săi.
Tăcere şi 'ntunerec palatul său devine,
Eu stau neadormită... îmi curge foc prin vine.
Tot plec urechea.. Iată, vin şoapte, paşi uşori...
Soseau omoritorii... Sar prinsă de fiori;
Mă 'ndrept spre patul tatei... Atuncea, deodată,
In camera-i, de-a lunii lumină înnecată,
Zăresc pe Clytemnestra, cu părul răscolit,
Cu ochi ca două flacări, cu umblet 'nnăbuşit,
Cu paloş gol în mînă... Ca feara flămînzită
Pişea spre rege, prada-i. Cunună împletită
Din raze argintie lucea pe fruntea lui.
Porniiu să dau un strigăt, dar vreme nu avuiu:
Egist mă şi zărise. Hainul mueratic
Stătea pîndind la uşă, rugîndu-se sălbatec.
El răcnitul mi-l stinse... Dar altul, vai, cumplit,
Amar, s'aude... muget din piept de leu rănit,
Ce tot răsună 'n mine! Şi ca lovea turbată!
Mişel şi făr'de-lege! femee 'nfricoşată!...
Tu mamă? mamă mie? Aţi vrea să vă cinstesc?..
In lături!... Al său sînge pe voi îl tot zăresc.

MYRRA

O! noapte 'ngrozitoare, o! falnică victimă;
Iubire ticăloasă, neomenească crimă!

ELECTRA

O! veşnică Dreptate, cînd o să mai luceşti?
O Zeus, a tot puternic ce-Olimpul stăpîneşti,

Şi tu mărite Hades; voi, fioroasă ceată,
Temute Eumenide, şi tu a Nopţei fată,
Toţi l'astă faptă martori, de mine vă 'nduraţi,
Trimeteţi pe-al meu frate şi braţu-i ajutaţi.
Vrem sînge pentru sînge; vrem plata cuvenită!

SCENA VII

ACELEAŞI, CLYTEMNESTRA

CLYTEMNESTRA (venind din palat nevăzută de amindouă şi apropiindu-se de Electra).

Electra!...

ELECTRA (tresărind şi intorcindu-se brusc).

Ea!

CLYTEMNESTRA (Myrrei)

Uitat-ai să-i spui...

MYRRA

A fost vestită.

ELECTRA (cu pornire)

Vedeţi ce cutezare! N'ascunde faţa ei
De soare, de cinstite şi vrednice femei.
In crima-i se resfaţă, şi'n haine strălucite
Azi o serbătoreşte!

(Myrra ese, par'că speriată de ce aude)

CLYTEMNESTRA

Iar vorbe rătăcite!
Iţi vină'n fire-odată şi cată cine-s' eu.
Te plingi de-a noastr' asprime, strigi că-ţi vrem numai rău

C'am fi cu tine vitregi. A cui e vina oare?
Să ai purtări mai bune, tu 'ntîiu ai fi datoare,
Şi tu eşti doar urgie ş'ocară.

ELECTRA (mai liniştită)

Te ascult,
Dar, rogu-te, mai iute.

CLYTEMNESTRA

Nici eu nu voi mai mult
O lungă convorbire. Veneam să-ţi spun, că-i vreme
Să încetezi de-a plînge, să încetezi de-a geme;
Uri păcătoase în pieptu-ţi să nu mai încălzeşti,
Şi veţuind cu viii, pe morţi să-i părăseşti
Odihnei.

ELECTRA

De ce oare?

CLYTEMNESTRA

Te-ai folosi pe tine.

ELECTRA

Dar cum?

CLYTEMNESTRA

Nu vrei ca soarta să ţi se schimbe 'n bine?

ELECTRA

La soarta mea nu cuget.

CLYTEMNESTRA

Dar noi, fără s'o vrei,
Iți vom schimba-o.

ELECTRA

Cine noi?

CLYTEMNESTRA (cu mindrie)

Noi, părinții tăi,
Stăpînitorii țării. Mai mult timp vătămare
N'ai să ne-aduci!

ELECTRA

Să vatăm pe-Egist sînt eu în stare?

CLYTEMNESTRA

Da.

ELECTRA

Slavă mie-atuncea!

CLYTEMNESTRA (atinsă)

Nici că te-ai domoli,
Neascultătoare fiică; dar n'om îngădui
Să ne mai superi.

ELECTRA (ironic și cu amărăciune)

Sigur; de cine nu vă place
Știți să scăpați.

CLYTEMNESTRA

Spre tine veneam cu gînd de pace,
Cu bine te luasem și încă mă 'nfruntezi!

Iți poruncesc atuncea : ori, cum ți-am spus urmezi
Și vii azi la serbare cu noi, — ori o s'ai parte
De 'ntreaga-ne urgie.

ELECTRA

A! a! de-a tatei moarte,
Cu voi vrei să mă bucur și chiar pe-al său mormînt ?
Ca soțul tău să rîdă, în salturi să m'avînt ?
Și să sărut și urma pe care-Egist pășește ? —
Ast gînd făr' îndoeală tot de la el pornește.
Mocirle otrăvite dihănii zămislesc !

CLYTEMNESTRA

De dînsul nici-o vorbă !

ELECTRA (pătrunsă)

O mamă — te numesc
Așa anume — mamă, la ce te-a dus odată
Ast om, la ce te duce ? Prăpastea 'nfricoșată
Unde-ai căzut, n'ajunge ? Pe zeii, ce ne-ascult,
Mă jur c'aceste vorbe îmi sînt un chin mai mult,
C'ades cu toată vrajba-mi, simțesc compătimire
Ca azi, cînd văd orbirea-ți, cînd văd a ta 'njosire
Și toate pentru dînsul, vicleanu 'ntunecat,
Ce nici chiar pentru tine nu are gînd curat !
Auzi cît mai e vreme, cît încă nu-și ridică
Dreptatea al său paloș ! Fă vina ta mai mică,
De dînsul fugi, te lasă de patul pîngărit,
Ca doar să te cinstească cel care-i nevoit
A te urî... Fugi mamă de el, de pîngărire
Nu te-amăgi zadarnic c'o umbră de iubire;
Mai mic de vîrstă este și are suflet mic.

CLYETMNESTRA

Destul, destul cu hula! In contra-i, ţi-o mai zic,
Nu cleveti, sau alt-fel, vai ţie!

ELECTRA

Rătăcito!
Ursita ce te-aşteaptă tu chiar vei fi voit-o!

CLYTEMNESTRA

Dar ce! iubirea-mi poate voeai s'o fi păstrat
Acelui ce de mine, de vatra lui a stat
Ani zece 'n depărtare, ţinut de-a falei sete?
Celùi ce'n Aulida pe fiica mea o dete
Ambiţiunii jertfă?

ELECTRA

Ast-fel îl necinsteşti?
A lui măreţe fapte ast-fel le ponegreşti?
Spre-a şterge de pe ţară şi de pe neamu-i pata
De un strein adusă, pe ţărm duşman luptat-a
Pìn' să-şi ajungă ţelul; în groaznice oftări
Jertfì pe fiica-i obştei, cînd, bìntùind pe mări,
Nepotolite vìnturi ţineau în loc armia,
A vitejimii floare. Măcar ai omenia,
Să nu mai poată-ajunge aşa sus gìndul tău,
Şi nu stropì în faţă-mi cu glod, pe semizeu!

CLYTEMNESTRA

Tu n'ai drept să mă judeci.

ELECTRA

Dar el mi-era vezi, tată!

CLYTEMNESTRA

N'ai mai striga azi poate, dac'ar fi fost păstrată
Acelui tată viața.

ELECTRA

Fugi... du-te... mă 'ngrozești!

CLYTEMNESTRA

Nelegiuito! 'n contra-mi poți să te resvrătești?
Nu mă cunoști tu încă? mă știi îndurătoare?

ELECTRA

N'ai să-mi insufli spaimă, ci vecinică oroare!

CLYTEMNESTRA

Nepedepsit nu-i nimeni în stare-a mă 'nfrunta.
Te vei căi amarnic de semeția ta.

ELECTRA

Ce! mai amenințI încă în loc s'asculți smerită?
Și nu cunoști sfiala?... A! sînt nelegiuită!
Dar tu ce dat-ai morții pe-un soț ce te iubea,
Ce te făcuse mamă, ce nume ți-ar ședea?
Unealtă-a rîvnei oarbe, femee pătimașă,
Te du la cel prin care ajuns-ai ucigașă,
Te du în vizuină, drept la stăpînul tău,
Cu dînsul să te bucuri, să 'mpaci desfrîul său!
Nu mai aveți mult încă!... Măriți fără'ncetare
Păcatul, crima voastră și vă 'ntinați mai tare;
Ca vajnica răsplată să vă sosească-ast-fel
Mai sigur, mai de grabă!... La ei!... te du la el!...

(Clytemnestra vrea să o întrerupă și să-i răspundă, dar nu poate, înnecată de minie și stăpînită fără voe; la urmă se retrage cu o amenințare mută).

(CORTINA CADE)

PSICHOLOGIE

VISIONARA DIN STRADA PARADISULUI

Revue scientifique din Paris publică, în numărul său de la 9 Maiu, un studiu al d-lui Charles Richet, asupra visionarei, care atrage, în acest moment, lumea din toate păturile societăţii parisiane, în apartamentul modest din *rue du Paradis*, pentru ca să asculte comunicările arcĥanghelului Gabriel.

Subiectul, fiind interesant din toate punctele de vedere, credem a face o plăcere cititorilor noştri, reproducînd părţile esenţiale ale studiului distinsului profesor francez.

«Nu vom încerca să aflăm causele, religioase sau nu, care fac pe public să aibă credinţă în noua visionară. Istoria ne dă mii de pilde de asemenea reîntoarceri la credulitate bigotă... şi apoi, în acest oraş imens al Parisului, ce ar fi de mirat, ca să se găsească două, trei mii de oameni, care vor să vadă un lucru de care se vorbeşte atîta. A merge să vadă pe d-ra Couédon, nu însemnează, că trebue numaidecît să şi crezi într'însa; şi, între cei care vin, de bună seamă sînt

destui, care vin numai de curiositate, și care-și zic pe jumătate rîzind: «și adecă, de ce nu?» Și se hotărăsc să facă acest peregrinagiu, pentru ca să nu rămînă îndărăt.

Noi vom cerceta cestia dintr'un alt punct de vedere. Să analisăm cele trei hipotese ce se presintă: adevăr, înșelătorie sau boală.

Prima hipotesă, aceea, pe care o adoptă fără cercetare unele persoane naive, este hipotesa unei posesiuni reale de către un spirit divin, sau mai bine aproape divin, căci e vorba de un înger. Dar asupra acestui punct vom trece repede; căci ar fi într'adevăr lucru copilăresc să căutăm a stabili că, dacă s'ar cobori în adevăr un înger între noi, ar găsi o grămadă de lucruri importante să ne spună și că nu i-ar fi permis să-și piarză vremea cu niște nimicuri de o mediocritate nimitoare. In loc de a se întinde asupra unor generalități confuse, de ce nu vine mai bine să preciseze cursul de mîine al bursei, ceea-ce ar fi un mijloc comod pentru a cîștiga fără osteneală o avere colosală? sau de ce nu spune ce cartă de visită avem în buzunar? Din nenorocire evită cu îngrijire de a se compromite prin afirmațiuni, a căror falsitate se poate dovedi materialicește, și se mărginește numai a face alegațiuni, care nu pot să mulțumească pe nimeni.

Hipotesa unei posesiuni adevărate se poate dar înlătura din capul locului și s'ar putea zice chiar, că am fost prea creduli, dacă am admis măcar o singură minută, că această hipotesă ar fi posibilă.

Hipotesa înșelăciunii nu ni se pare mai rațională nici ea. Negreșit, e foarte ușor să admiți, că această tînără fată își face o petrecere din păcălirea bieților oameni, care vin să-i pue întrebări. Dar, să vedem, este oare probabil aceasta? Este chiar posibil? Ar trebui, pentru

a juca acest rol pînă la sfîrşit şi în timp de ore îndelungate, o putere de voinţă cu totul extraordinară, fără alt folos decît un svon deşert făcut prin cîte-va ziare. O fi plăcut, ce e drept, să-ţi vezi numele tipărit dealungul, şi să dai de vorbă Parisianilor pentru cîte-va momente. Insă de ce să presupunem atîta machiavelism, împerecheat cu atîta forţă de spirit, o duplicitate înspăimîntătoare, o mistificaţiune fără foloase băneşti, cu poliţia corecţională în vedere sau cu internarea în vre-un asil de nebuni?

S'a abusat de prepusul fraudei; căci, prin această vorbă magică, te scapi de ori-ce explicaţie raţională şi ştiinţifică. In fapt însă, cu cît să studiază mai mult fenomenele ce presintă aşa zisele visionare, cu atît mai mult se capătă convingerea despre perfecta lor bună-credinţă. Ele nu ar putea să spună mai nimic, nu ar putea să facă nimic, dacă nu ar fi, înainte de toţi şi mai mult decît toţi, convinse ele înşi-le de adevărul lucrurilor ce spun. A crede că aceste sărmane iluminate înşală, pare tot aşa de absurd, ca şi dac'am crede că acele nenorocite, care deliresză la S-ta Ana sau la Charenton, caută să înşele pe medici şi să simuleze nebunia.

S'ar putea crede într'o pungăşie, dusă cu multă dibăcie, dacă această pretinsă posesiune ar fi fără precedent. Dacă nu am găsi într'un trecut, foarte recent sau foarte vechiu, fapte analoge, am fi poate împuterniciţi să zicem că d-ra Couédon îşi rîde de noi. Insă, nu! Exemplele unor asemenea dedublări sînt numeroase. Ele au ajuns clasice. Este o afecţiune psichologică tot aşa de bine cunoscută, în cea mai mare parte din amănunturile sale, ca şi simptomatologia frigurilor tifoide sau a erisipelului. Nu vom pregeta dar de a afirma că este vorba

aci de un fapt de dedublare a personalităţii; şi, fiind-că, pre cît se vede, în genere nu se ştie în ce condiţiuni se produce acest ciudat fenomen psichologic, trebue să determinăm aci, în puţine cuvinte, principalele elemente care îl constitue.

Nu am să fac istoricul cestiunii, căci bibliografia completă ar fi cam lungă. Să amintim numai că, în această revistă, d-l Azam, de mult timp, a publicat primul cas de dedublare a personalităţii, observat cu îngrijire. Eu apoi, am arătat în urmă, că, în unele stări de somnambulism, dedublarea se putea produce în mod artificial *(Revue philosophique, 1883)*. Şi mai tîrziu, am demonstrat, că starea de *trance* a mediilor este un fenomen de acest soiu şi că scrierea automatică ne dă un mijloc de a face studiul ei precis, bogat în indicaţiuni asupra modificărilor interne ale conştiinţei. Puţin timp mai în urmă, au apărut lucrări remarcabile, acelea ale d-lui Fr. Nyers şi ale d-lui Th. Ribot şi mai ales acelea ale d-lui Pierre Janet, care, într'un studiu savant şi plin de fapte, a clasificat definitiv dedublarea personalităţii în nosografia psicho-fisiologică.

Visionara, de care ne ocupăm în acest moment, presintă, fără doar şi poate, unul din aceste casuri de dublă personalitate. Deodată, fără provocare de somnambulism, fără opinteli văzute, ea-şi perde conştiinţa, uită unde este şi ce este. Se produce o amnesie completă pentru tot ce o priveşte pe ea însă-şi. Atunci, uitînd de propria sa esistenţă, e gata să grupeze ideile vechi, vorbele vechi, simţimintele vechi în jurul unui alt tip, cu totul altul decît personalitatea sa, un tip, care devine astfel ca un fel de axă nouă de cristalisaţiune. In loc de a le întruni în jurul personalităţii Mariii Couédon, personalitatea proprie a ei, ea le raportă la o fiinţă fictivă, luată din

amintirile sale de teatru, din romane, din biserică, preparat gata, tradus în carne şi oase. Această fiinţă nouă nu este altă fiinţă fisiologică decît visionera însă-şi; însă, fiind că *eul* visionarei este întunecat, intervine eul cel nou, care ia cuvîntul şi acţiunea.

Oricît de ciudat ar părea acest fenomen, totuşi, dacă vom cerceta de aproape, nu este fără o analogie oare-care cu ceea-ce se petrece în individul normal. Cînd actorul joacă un rol, i se întîmplă, în neştirea lui, nu totdauna, însă cel puţin citeodată, să-şi piarză conştiinţa proprie şi să-şi închipuească că este personagiul dramatic pe care-l represintă. Această ilusiune poate să dureze cîte-va secunde, adesea mai mult. Cînd un scriitor pune să vorbească cutare său cutare erou, el este aşa de transportat de inspiraţie, că-şi închipueşte că este însu-şi eroul, pe care-l face să vorbească. Mai mult, cînd citim opera unui romancier, sau cînd asistăm la o scenă de teatru, ajungem fără osteneală la o oare-care dosă de uitare a situaţiunii noastre adevărate, aşa că putem să fim în adevăr emoţionaţi de nişte fapte, despre care ştim că sînt cu totul imaginare. Ficţiunea se confundă cu adevărul, şi personalitatea noastră dispare în personalităţile noi, care se desvoltă înaintea noastră.

Se face dar în spirit o lucrare, urmată de o altă lucrare cu totul diferită şi chiar cu totul contrarie. Intîiu avem o amnesie mai mult sau mai puţin completă, uitarea *eului* nostru cel vechiu; pierdem ast-fel personalitatea noastră cea veche, adevărată. E, dacă vreţi, o dislocaţiune a memoriii. A doua lucrare este o reconstituire a amintirilor; edificiul dărîmat se reface; dar se reface pe o altă basă. Ideile, care populează spiritul, nefiind nimicite, ele se concentrează în bună rînduială în jurul unei personalităţi noi,

şi, după gradul de amnesie sau de anestesie, această nouă personalitate apare cu mai multă sau mai puţină energie. Cînd amnesia este totală, nu există nici un motiv pentru ca personalitatea cea nouă să nu fie bine determinată; şi graţie obicinuinţei, această personalitate ajunge să se constituească bine, cu amintirile, care-i sînt particulare, cu simţiminte speciale şi cu un întreg psichologic, care va diferenţia profund această nouă fiinţă fictivă de personalitatea primitivă.

De aci, toate aceste personificări uimitoare, care se văd manifestîndu-se prin scrierea automatică. Se manifestă fiinţe noi, cu caracter special. Vorbesc, cugetă, scriu absolut, ca şi cînd ar fi adevărate. Întocmai precum personagiile din comedie vorbesc cu atîta vigoare, ca şi cînd ar fi cu adevărat reprezentaţi, cu toate că sînt numai o pură ficţiune, tot astfel personagiile din scrierea automatică scriu cu o convingere perfectă despre realitatea existenţei lor.

Să amintim în cîte-va cuvinte, care sînt caracteresticele speciale ale scrierii automatice

O persoană, zisă mediu scriitor—şi sînt destul de numeroşi, dacă ne-am pune să-i căutăm,—se pune la o masă, cu un creion în mînă. Ea rămîne cu totul conştientă de ea însă-şi, aude ceea-ce se vorbeşte în jurul ei, continuă a convorbi cu persoanele, care o înconjoară, şi nu este schimbată întru nimic, nici în înfăţişare, nici în simţiminte. Deodată, mîna ei începe a scrie litere, frase care au un sens, se mişcă repede pînă cînd se termină linia şi se întoarce îndată la linia următoare. Iar mediul scriitor abea doară că-şi dă seamă că scrie şi, în toate casurile, n'are nici-o idee de vorbele pe care le scrie; astfel că vede cu stupefacţiune, că mişcările involuntare şi inconştiente ale mînii au scris cuvinte, frase, care au

un sens precis, citeodată cu totul diferit de ceea-ce poate el singur să cugete.

Aceste frase formate prin scrisoarea automatică sînt în genere niște banalități de rînd, vorbe vagi, afirmațiuni copilărești precum: «trebue să fii bun», sau: «răbdarea este necesară», sau încă: «timpul e prețios», sau: «omul este o ființă slabă», — tot adevăruri trezite și care fac parte integrantă din noi înși-ne, ast-fel că se poate zice, că aceste frase sunt niște gîndiri *automatice*, inherente organismului nostru intelectual: așa sînt de puternic incorporate în constituția noastră mintală. Citeodată iarăși sînt cuvinte fără șir, jocuri de cuvinte, inepții prea inepte, pentru ca, după toată probabilitatea, să poată fi produsul unei înșelăciuni.

Cel-ce ar vrea să simuleze, de sigur că ar găsi ce-va mai bun. Citeodată încă se văd vorbe obscene, care revin cu stăruință, în neștirea celui care scrie, și care adesea se sperie singur de murdăriile, pe care le-a scris mîna sa involuntar.

Nu mai încape nici-o îndoeală, că aceste fenomene au asemănare cu oare-care turburări care se observă în afasie. Se știe, că unii afasici nu pot rosti decît două-trei cuvinte, și că aceste două-trei cuvinte, care compun tot vocabularul lor, sînt vorbe murdare.

Cît despre determinarea persoanei care vorbește, ea adesea nu se stabilește decît după cîte-va ședințe. Foarte rar personalitatea cea nouă se afirmă de la început. Numai cu timpul, după o serie întreagă de amintiri, dobîndite încetul cu încetul în această a doua stare, personalitatea cea nouă ia o definire precisă. Atunci, vorbele și frasele scrierii automatice, în loc de a fi impersonale, se fac în persoana întîia. Ast-fel unul scrie: «te sfătuesc să nu fii imprudent», «n'am încredere

SCOLA DE OF... BIBLIOTECA

în experienţe grăbite», «am să vă arăt mine lucruri minunate» etc. Şi fiind-că trebue, la sfîrşit, să se dea un nume personagiului fictiv care scrie, se alege pentru iscălitură un nume foarte cunoscut. Ast-fel vedem că iscăleşte Aristot sau Juliu Cesar; Newton sau Scaliger. Acest nume variază, după le turile, gusturile, amintirile mediului scriitor. Citeodată chiar apare cîte un nume de curată închipuire.

Persoanele, care nu cunosc aceste fenomene psichologice, — şi sînt numeroase aceste persoane, — îşi închipuesc atunci, că această iscălitură represintă o personalitate adevărată şi într'adevăr totul contribue a întreţine ilusiunea. Simţimintele, stilul, d orinţele, ideile, frasele, totul diferă la persoana care scrie şi la aşa zisa fiinţă nouă, care scrie prin mijlocirea s a. Ast-fel, superstiţiile cele mai ciudate pot atunci să ia naştere cu oare-care aparenţă de realitate. Dacă, pen tru a combate teoriile spiritiştilor, cauţi să dovedeşti că toate faptele aduse de ei sînt numai înşelăciuni, vei fi re dus repede la neputinţă căci în cele mai multe cas uri bănueala de înşelăciune este ridiculă, şi va trebui să admiţi sinceritatea mediului. Din contra, dacă se poate demonstra, că buna credinţă este întreagă, dar că această bună credinţă nu exclude automatismul scrierii, eu cred, că fenomele spiritismului se vor reduce la ceea-ce trebue totdeauna să fie idealul nostru ştiinţific, adecă la faptele simple care se pot demonstra, se pot repeta şi se po t explica într'un mod raţional, în toate amănuntele lor.

Scrierea automatică stă în strînsă legătură cu schimbarea personalităţii în somnambulism sau în stările analoage. Insă, pentru ca să ne putem da seama bine despre aceasta, trebue, înainte de toate, să renunţăm la ideea falsă, că ar fi existînd un abis între starea

morală şi starea de somnambulism. In fapt, există o mulţime de transiţiuni, aproape nedefinite, între aceste două stări. Cutare persoană sensibilă poate adormi singură, fără *passe*, fără fixarea unui lucru strălucitor, fără intervenţiunea nici-unui fenomen exterior; ci prin un fel de auto-sugestiune, alt-fel zis, printr'o transformare spontanee, căci vorba *auto-sugestiune* nu însemnează nici ea alt-ce-va....

Voim aminti numai că toate aceste fenomene fisice, ori-cît de variată ar fi forma lor, traducîndu-se prin scriere, gest sau cuvinte, se nasc totedauna din aceeaşi causă, adică dintr'o amnesie parţială în coincidenţă cu o activitate, une-ori exagerată, a funcţiunilor intelectuale....

Nu mai încape îndoeală că, în casul îngerului Gabriel, care vorbeşte prin intermediul d-rei Couédon, avem a face cu un fenomen de felul celor mai sus arătate. Dislocaţiunea psichologică este sinceră şi completă, şi tot ce spune el nu este decît gîndirea chiar a d-rei Couédon, modificată prin această convingere profundă, că prin gura ei vorbeşte o personalitate angelică

Drept vorbind, în aceste disociaţiuni mintale, apar adesea fenomene intelectuale foarte complexe, grele de studiat. Intr'adevăr, cîteodată inteligenţa capătă atunci o perspicacitate uimitoare, de natură a stupefia pe acei care se aşteaptă la fenomene miraculoase; însă, dacă se va examina această luciditate mai de aproape, nu se va găsi decît perspicacitatea, care, combinată cu faptele pe care le aduce întîmplarea, ne poate face să credem într'o facultate intelectuală superioară.

Se întîmplă chiar că, une-ori — foarte rar, — e greu de a explica tot prin simpla hipotesă a perspicacităţii sau a întîmplării, şi că se poate presupune un fel de

luciditate. Insă, pe de altă parte, faptele aşa zise de luciditate, fiind escepţionale, rebele la ori-ce investigaţiune precisă — căci, cu cît vrei să le studiezi mai de aproape, cu atît ele par a se sustrage unei cercetări metodice,— trebue, deocamdată, să conchidem, că aceste facultăţi, superioare facultăţilor noastre ordinare, nu există.

Aceasta însă nu va să zică că este inutil să le căutăm. Conclusiunea mea este cu totul alta. Prea multe alegaţiuni s'au produs de observatori precişi şi de bună credinţă, pentru ca să putem nega scurt, să ştergem totul cu o trăsură de condeiu.

N'avem nevoe să insistăm aci, după atîtea dovezi puternice, asupra fragilităţii sărmanei noastre ştiinţe actuale. Cu cele cinci miserabile simţuri ale noastre, şi cu raţiunea noastră imperfectă, n'avem dreptul de a fi aşa de mîndri şi de a decide în mod suveran de ceea-ce este posibil şi de ceea-ce nu e posibil. Istoria este aci, pentru a ne dovedi, că în ştiinţe ori-ce descoperire adevărat nouă aduce modificări profunde, care restoarnă tot ce priveam mai înainte ca dobîndit definitiv. Prima noastră datorie este dar de a fi modeşti şi de a nu declara imposibil ceea-ce este necunoscut. Nu este imposibil de cît ceea-ce e contrar faptelor şi matematicilor, hipotesa însă a unor facultăţi intelectuale, superioare sau necunoscute nu este contrarie nici faptelor, nici matematicilor. Singura obiecţiune, ce se poate face acestei hipotese, este că nu se sprijină pe nici-o dovadă irefutabilă.

Aşa dar, hipotesa lucidităţii nu este absurdă. To tuşi nu vom putea să o admitem decît atunci cînd va fi dovedită. Pînă acum însă, proba încă nu s'a putut da. Păcat! o probă formală, ştiinţifică, neatacabilă, repetabilă, că există facultăţi superioare în inteligenţa visionarilor, încă nu s'a presentat. Ca atîţia alţi investi-

gatori, am căutat cu ardoare această probă formală, acest *experimentum crucis*; şi n'am putut s'o găsesc; însă, cu toate insuccesele cercetărilor mele, care au durat lung timp şi care durează încă, nu mă simţ deloc descurajat şi, cu riscul de a-mi pierde timpul cu urmărirea unei probleme fără soluţiune, nu voiu părăsi cu totul această speranţă.

Să revenim la d-ra Couédon. Ingerul Gabriel este o creaţiune a spiritului ei bolnav, iar despre luciditatea sa, ea nu a putut să dea nici cea mai mititică probă. Delirul său este domeniul fantasiii şi poate al medicinei mintale. In toate casurile, dacă proba lucidităţii este de făcut, ea nu se va putea stabili de jurnalişti care o frequentă. N'aş vrea să spun acestor domni adevăruri neplăcute, însă este lucru evident, că d-lor nu sînt tocmai experţi în metodele ştiinţifice, şi că, ancheta d-lor, dacă au răbdarea să facă o anchetă, nu poate aduce nici-un resultat serios.

Dealtminteri, este şi o cruzime oare-care, de a desvolta ast-fel, la această nenorocită tînără fată, delirul, care o face să crează că este posedată de un înger; căci asemenea fenomene psichice în genere iau un mers rău şi panta care duce la o degenerescenţă mintală este foarte repede. Chiar din punctul de vedere al exemplului, n'am fi surprinşi, ca publicitatea ce s'a dat visiunilor şi fantesiilor d-rei Couédon, să fie causa unei mici epidemii demonopatice.

Intr'un asemenea cas, contagiunea este un lucru frequent şi ar fi prudent ca să ne gîndim la aceasta».

CHARLES RICHET

LA O FÎNTÎNĂ

Doarme Roma prin ruine.
Umplu crinii atmosfera
Cu miresme de demult.
Sunători din mandoline
Trec, zicîndu-şi «buona sera».
Eu ascult:

Moare cîntecul pe cale;
Gîlgîitul de chitară
Rar şi rar îl mai îngînă.
A rămas acum pe vale,
Straja nopţilor de vară,
O fîntînă.

Salve, limpede făptură,
Tu, ce-ai pus prin împrejururi
Floare albă lîngă floare!
Prin scirocco şi căldură
Numai tu rămas-ai pururi
Cîntătoare.

Roma DUILIU ZAMFIRSCU.

BASMELE

Cele mai vechi producte ale literaturii poporane nescrise şi cele mai însemnate pentru psichologia şi istoria credinţelor primitive ale popoarelor, sînt basmele. Ele sînt povestiri de întîmplări şi fapte închipuite, adese-ori miraculoase, atribuite unor persoane cu puteri supra-naturale, sau unor simpli muritori, cum sînt feţi-frumoşii, feciori sau fete de împăraţi, care însă în luptele lor cu smeii, balaurii, demonii şi alte fiinţe supra-naturale, inimice omului, sînt ajutate de fiinţe asemenea supranaturale, însă amice omului, cum sînt zînele, ursitorile, sau animalele năsdrăvane, fiinţe care prevăd viitorul şi scapă pe amicii lor de pericole, punîndu-i în posesiunea unor talismane făcătoare de minuni.

Ţesute pe un fond real de fenomene ale naturii şi ale vieţii, basmele sînt plăsmuiri ale închipuirii, care datează încă din copilăria popoarelor.

Atunci oamenii credeau însufleţite toate lucrurile şi toate fenomenele naturii, întocmai cum fac copiii mici pînă astăzi. De ex. norii pentru ei erau fiinţe vii, monstruoase, erau smei, balauri, sau uriaşi, care se ridică ameninţători în contra cerului sau a soarelui, privite ca divinităţi protectoare ale omului. Ziua, cu lumina sa înveselitoare, noaptea cu întunerecul, cu frica şi pericolele sale; earna cu suferinţele sale, cu pustiirile şi doliul morţii întins peste tot pămîntul, primăvara cu florile, cu podoabele sale de sărbătoare, cu aerul îmbălsămat, luminos şi încălzit de razele dulci ale soarelui: tot ce se petrecea în natură, era resultatul luptei între demonii întunerecului şi zeii cereşti ai luminii.

Inşi-şi arborii erau fiinţe vii, în legătură de simpatie cu zeii şi cu oamenii; şi stejarii pădurii Dodona din Epir, cel mai vechiu oracul al Eladei, au păstrat, în credinţa Elenilor, pînă tîrziu darul divin al profeţiii. Omul se vedea în natura exterioară pe sine însu-şi, cu pasiunile şi tendinţele sale, potenţiate în proporţiune cu mărimea şi puterea fisică a fenomenelor, şi cu aspiraţiunile şi dorinţele sale.

Din această credinţă despre însufleţirea naturii s'a născut credinţa în metempsichosă sau în migraţiunea sufletelor dintr'un corp în altul, şi credinţa în metamorfosă, în vrăji, în farmece şi în descîntece, care joacă un rol atît de mare în mitologia veche şi în basmele popoarelor moderne.

Ast-fel basmele, care conţin rămăşiţele acestor credinţe primitive, modificate de spiritul fie-cărui popor, după moravurile şi credinţele timpului,

oglindesc societatea omenească, cum era la început, şi spiritul poporului neinstruit, cum s'a desvoltat în cursul veacurilor, sub influenţa religiunii.

Din causa vechimii lor însă, înţelesul şi însemnătatea basmelor nu s'a putut cunoaşte decît atunci, cînd s'a cunoscut origina lor şi modul cum s'au format.

Multă vreme s'a crezut, că basmele sînt creaţiuni fantastice ale imaginaţiunii poporului, asemenea visurilor, fără nici-un fond real. Din această causă, nu li se da nici-o importanţă, precum nu se da întregei literaturi nescrise a poporului. Pînă în veacul nostru nu era destul de cunoscută nici însemnătatea psichologică şi istorică a miturilor antice, cu care basmele sînt în strînsă legătură.

Cînd însă s'a răspîndit în Europa cunostinţa vechei literaturi sanscrite, cînd filologii europeni au cetit himnele vedice şi în special Rig-veda; au văzut, că multe divinităţi grece şi latine fuseseră adorate sub aceleaşi numiri în India, de către poporul Ariilor, care au avut aceiaşi străbuni cu Pelasgii, cei mai vechi locuitori ai Europei sudice. Atunci s'a observat totdeodată că la început, în limba Ariilor, numirile mitologice ale zeilor erau numiri ale fenomenelor naturii, crezute de oamenii primitivi ca fiinţe divine.

Şi cînd, în 1812, fraţii Iacob şi Wilhelm Grimm au publicat prima colecţiune de basme, adunate din graiul poporului german, şi au atras luarea aminte a erudiţilor asupra acestor basme, arătînd că ele sînt rămăşiţele miturilor vechi şi conţin ast-fel urmele celor mai vechi credinţe

religioase şi cosmologice ale omenirii; atunci şi basmele au început a fi privite ca o preţioasă oglindă a psichologiii şi moralei primitive; şi fură studiate în mod ştiinţific cu ajutorul filologiii şl mitologiii comparative. De atunci s'a născut ştiinţa, numită cu un termen englez *folklore* sau ştiinţa literaturii poporane.

Cu toate acestea, părerile filologilor despre originea şi formarea basmelor sînt încă deosebite. In această privinţă sînt mai multe hipotese: hipotesa *filologică* sau *simbolică*, după care miturile şi basmele sunt alegorii ale fenomenelor naturii; hipotesa *istorică*, care esplică mitologia clasică şi prin ea şi cea poporană prin divinisarea oamenilor însemnaţi; *hipotesa psichologică a visurilor*, după care miturile şi basmele sînt creaţiuni fantastice asemenea visurilor; şi *hipotesa literară*, cea mai puţin întemeeată, care caută isvorul basmelor în operele scrise ale poeţilor, respîndite în popor.

Pentru originea şi esplicarea mitologiii clasice asemenea esistau încă din vechime trei hipotese. După-ce se născu filosofia şi după-ce problema cosmogoniii sau despre începutul lumii şi despre natura lucrurilor începu a se esplica în mod raţional, independent de mitologie; filosofii priviră miturile ca plăsmuiri ale poeţilor pentru învĕţătura şi desfătarea oamenilor; însă multe din ele treceau de absurde şi de immorale. Din această causă Plato, după-ce încarcă pe poeţi de laude şi de flori, îi alungă din republica sa peste frontieră.

Evhemer, în veacul al 4-lea înainte de Christ, născoci teoria istorică a miturilor. El pretindea

a fi aflat, călătorind în Orient, în insula Panchea, istoria zeilor, după care zeii mitologiii erau consideraţi ca persoane istorice, ca oameni care, pentru faptele şi virtuţile lor, fură divinisaţi. Această istorie sacră (ἱερὰ ἀναγράφη) a lui Evhemer a fost tradusă de Ennius în limba latină, în veacul al 3-lea înainte de Christos. Şi ea a dat o lovitură de moarte politeismului grec şi roman.

O teorie mai întemeată şi care a contribuit mult la restaurarea religiunii antice, atît de slăbită prin ideile lui Evhemer şi ale primilor filosofi, a fost alegorismul sau simbolismul, născut în scoala alesandrină, în veacul al 2-lea înainte de Christ. După această teorie, miturile sînt simboluri sau alegorii ale puterilor şi fenomenelor naturii şi ale ideilor morale. Ele s'au născut din credinţa omului primitiv despre însufleţirea întregei naturi şi din visuri.

Această hipotesă a fost foarte acreditată în evul mediu şi a împrumutat un caracter alegoric întregei literaturi poetice medievale, care culminează în sublima epopee a lui Dante.

Simbolismul a fost reînnoit în veacul nostru prin faimoasa scriere a lui Kreuzer întitulată «die Symbolik» (tradusă în limba francesă de Guigniaut sub titlul de «Les religions de l'antiquité») şi a fost întemeeată în mod ştiinţific de Max Müller cu ajutorul filologiii comparative.

După Max Müller şi partisanii săi, ideile fundamentale ale basmelor şi ale tuturor miturilor vechi, din care s'au născut basmele, aparţin timpului dinaintea împrăştierii rasei ariane şi conţin în sine urmele religiunii naturale din acel timp,

cînd soarele, luna, stelele, razele, întunericul, norii, vînturile şi vijeliile erau fiinţe vieţuitoare supraumane, adorate ca zei.

La aceste credinţe s'au adaus cu timpul tradiţiunile istorice, legendele regilor şi eroilor şi alegoriile ideilor morale şi abstracte ale religiunilor vechi, şi mai tîrziu ale religiunii creştine. Din acest amestec s'au născut mitologiile vechi ale Grecilor, Romanilor, Egiptenilor, Germanilor, ş. a. şi mitologiile poporane cuprinse în basme.

Dar tocmai acest amestec al tradiţiunilor istorice şi al ideilor religioase din fie-care loc şi timp cu miturile primitive face ca miturile clasice şi basmele noastre să nu poată fi esplicate numai ca alegorii ale fenomenelor solare, numai ca reminiscenţe ale religiunii naturale de la început. Aceasta o recunoaşte însu-şi autorul hipotesei mitologice vorbind despre legenda lui Cyrus, un erou foarte asemenea eroilor solari, însă care în acelaş timp e o persoană istorică. «Ei (mitologii) — zice M. Müller — sînt porniţi a esplica, dar n'ar trebui să uite, că în ori-ce problemă de mitologie se pot afla elemente, care resistă analisei etimologice, pentru simplul cuvînt că origina lor nu este mitologică, ci istorică»... «Ar fi dar o imprudenţă a afirma, că eroii de altă-dată, căror le atribuim ceea-ce putem numi bravuri solare, nu sînt pentru aceasta decît creaţiuni ale mitului. Trebue să fim pregătiţi chiar cînd vorbim de legende ca a lui Hercule, a lui Meleagru, a lui Teseu, să regăsim în ele ce-va părticele de istorie locală [1]).

1) M. Müller, Mitologie comparée, p. 219—221.

Deosebită de teoria mitologică, este teoria migraţiunii, după care India singură ar fi isvorul tuturor poveştilor fabuloase. Fabulele, parabolele, proverbele, poveştile miraculoase, erau cele mai însemnate mijloace de propagandă religioasă ale brahmanismului, şi mai mult încă, ale budhismului. Prin apostolii acestei religiuni, ele au fost răspîndite în toată Asia şi mai ales în Tibet.

Din Asia, fabulele şi poveştile mitice, au trecut în Europa parte prin tradiţiune orală, parte pe cale literară. Prin tradiţiune orală, ele au început a se răspîndi încă de pe timpul expediţiunii lui Alexandru cel Mare în Asia; iar în evul mediu, prin expediţiunile cruciate, prin neguţători şi călători particulari, şi în sudul Europei prin Arabi; iar în partea de răsărit prin Mongoli, care în veacul al 13-lea şi al 14-lea, sub Gengischan şi Temerlan, îşi întinseră imperiul peste Asia şi Europa pînă la Polonia şi pînă la Marea neagră. Pe cale literară, se răspîndiră poveştile fabuloase, începînd din veacul al 8-lea după Christ, cînd cea mai veche carte de fabule indiene, numită Pancha-tantra, iar în traducerea persană Kalila şi Dimna, a fost tradusă în limba arabă de către Abdalah ibn Almo-Koffa, sub Almanzor, califul Bagdadului; şi din arăbeşte a fost tradusă în greceşte, latineşte şi în alte limbi. Aceste vechi povestiri fabuloase, după părerea lui Benfey şi partisanilor săi, fiind imitate şi prelucrate de scriitori europeni ca trubadarii, Bocaccio şi alţi nuvelişti, romanţieri şi poeţi epici apuseni, ar fi trecut prin scrierile acestora în memoria poporului şi ar fi dat naştere basmelor.

S'a probat însă, că tocmai contrarul este adevărat, că literatura medievală își are isvorul mai ales în tradițiunile orale, în literatura nescrisă a poporului. Apoi, hipotesa migrațiunii este neesactă și prin faptul, că restrînge originea basmelor atribuind-o numai literaturii indiene. In afară de aceste restricțiuni însă, ea are partea sa de adevăr.

Tot aceasta se poate zice și despre hipotesa istorică și despre cea psichologică a visurilor.

Prima e susținută de H. Spencer, care atribue originea religiunii primitive adorațiunii pentru sufletele strămoșilor, considerate ca ființe supraumane. Oamenii nu-și puteau esplica visurile alt-fel, decît prin o esistență dublă a ființei omenești, una care doarme și care e corpul, alta care veghează pururea și care în timpul somnului călătorește adesea-ori în mari depărtări și vede lucruri neînchipuite.

Ast-fel credeau ei că, și după adormirea de veci, sufletul răposatului continuă viața sa de veghere, însă acum el are putere magică asupra celor rămași în viață, făcîndu-le bine sau rău, după firea legăturilor ce are cu ei. De aci trebuința de a cîștiga favoarea spiritelor, mai ales ale strămoșilor, prin rugăciuni și daruri, și de aci sacrificiile și cultul religios al lor. In acest mod, capul unei familii, al unui trib, al unui popor, devenea zeul protector al familiii, al tribului sau al poporului întreg.

In adevăr, visurile, halucinațiunile sau vedeniile, a doua vedere, epilepsia, și chiar unele fenomene fisice, cum sînt ecoul, oglindirea în apă sau în alte corpuri lucii, poporul necult nici

astăzi nu şi le poate esplica decît în mod miraculos, adică prin mijlocirea unor fiinţe sau puteri misterioase. De aci vine credinţa în stafii şi strigoi, în vîrcolaci, în esistenţa diavolului care intră în omul epileptic, şi alte credinţe deşerte, din care ne putem face idee despre religiunea primitivă.

Asemenea este adevărat, că recunoştinţa şi veneraţiunea popoarelor pentru eroii şi bine-făcătorii lor au îmbrăcat suvenirile acestora în o aureolă miraculoasă, făcînd din ei subiecte ale miturilor şi legendelor. Insă, de aci nu urmează că credinţa religioasă cu toate miturile şi legendele sale îşi are isvorul numai în istorie şi în cultul străbunilor.

Mult adevăr conţine şi teoria, care consideră basmele ca născute din visuri. D-l Hasdeu, într'o disertaţiune academică, publicată în «Revista nouă» No. 10, din Martie 1894 şi în «Magnum etymologicum», întemeează această teorie pe asemănarea fundamentală dintre basm şi vis. Pentru că în basm, ca şi în vis, toate lucrurile capătă forme mai mult decît hiperbolice; în basm, ca şi în vis, se şterge distanţa de spaţiu şi de timp, şi omul se poate transporta cu iuţeala gîndului, adeseaori în sbor, în locurile şi timpurile cele mai depărtate; în basm, ca şi în vis, lucrurile nu se mai urmează după legile naturii, ci în mod miraculos şi vedem întîmplîndu-se subt ochii noştri metamorfosele cele mai surprinzătoare; în basm, ca şi în vis, deosebirea de limbi nu esistă, toţi se înţeleg unii cu alţii, şi înse-şi animalele vorbesc, ba une-ori au facultăţi personale superioare omului; în basm,

ca şi în vis, nenorocirile se termină sistematic prin un bun desnodămînt, prin cîte un banchet, sau cîte o nuntă. In fine, nu se poate găsi un singur element al basmului, care să nu-şi aibă obîrşia în vis !.... «In adevăr», zice d-l Hasdeu — «omul, ca şi alte fiinţe organice, trăeşte, nu o viaţă ci două vieţi: *viaţa vegherii* şi *viaţa somnului*. Ceea-ce facem noi în veghere, ceea-ce lucrăm, vedem, simţim, este o *realitate;* dar nu mai puţin *realitate*, deşi de o altă natură este ceea-ce facem noi, ce lucrăm, vedem, simţim, cugetăm în stare de somn, adică în vis. Şi omul primitiv crede de o potrivă, cu aceeaşi tărie de convicţiune în ambele aceste realităţi. Romanul şi nuvela oglindesc într'un mod algebraic realitatea vegherii, basmul tot într'un mod algebraic, este o oglindă o realităţii visului».

Este adevărat, că visurile au jucat un mare rol în anticitate şi, cum se presupune, însе-şi oraculele erau visiuni sau visuri profetice, provocate în mod artificial. Visurile şi cele-l-alte fenomene psichice, analoage lor, cum sînt vedeniile sau arătările, halucinaţiunile, presimţirile, au trebuit negreşit să aibă o mare influenţă asupra credinţelor religioase despre existenţa zeilor, a spiritelor, despre nemurirea sufletelor şi viaţa viitoare, mai ales în timpurile primitive, cînd omul nu era în stare a deosebi limpede visul şi vedenia de realitate.

Şi tocmai din această causă este o mare asemănare între visuri, basme şi mituri.

O altă causă şi mai lămurită de asemănare între aceste fenomene psichice se află în însă-şi natura miturilor. Miturile, atît cele clasice cît şi cele din basme, se nasc, ca şi visurile, din lipsa

legăturii între realitate şi imaginile lor. Dacă în visuri vedem adese-ori fiinţe şi lucruri miraculoase, imposibile, causa e, că nu putem controla existenţa lor, fiind întreruptă comunicaţiunea între inteligenţa noastră şi realitatea, în care ne aflăm, prin somn şi în special prin repaosul simţurilor din afară. Tot aşa se explică şi natura miraculoasă a miturilor; pentru că ele s'au născut din uitarea înţelesului primitiv al unor cuvinte. Cuvintele, care la început însemnau d. e. *cer, lumină, soare, auroră, nor, vînt,* fenomene adorate odată ca fiinţe divine, uitîndu-li-se înţelesul, continuară a fi întrebuinţate ca nume de fiinţe miraculoase, deosebite de fenomenele ce representau la început: precum imaginile visurilor sînt deosebite de lucrurile reale, representate în timpul vegherii prin imaginile aceluiaş organ intelectual.

Apoi dacă basmele ar oglindì numai viaţa somnului şi a visurilor, atunci unde ar trebuì să căutăm urmele vieţii de veghere a oamenilor primitivi, care a trebuit firește să fie mult mai puternică şi mai bogată, şi prin urmare a trebuit să lase urme mai adînci în memoria omenrii decît viaţa somnului ?! Dogmele religioase, istoria şi literatura scrisă, care ne înfăţişează viaţa morală a omenirii, nu ne pot spune nimic despre timpul ei de pruncie; căci ele s'au născut mai tîrziu, după epoca mitică a limbilor. Aşa dar basmele nu pot oglindì numai viaţa somnului, într'însele trebue să se găsească şi foarte multe elemente din viaţa mult mai puternică şi mai bogată a vieţii de veghere din epoca primitivă a omenirii.

Nici visurile, nici suvenirile istorice înfrumusețate de fantasie, nici cele susținute de teoria literară, nici personificarea fenomenelor meteorologice și astronomice, nu ne pot explica singure înțelesul miturilor și al basmelor.

Toate aceste teorii conțin cîte o parte de adevăr. Însă ele numai împreună ne pot da adevărul întreg despre origina basmelor și a miturilor. Acesta este metodul ales de d-nul Șăineanu în scrierea sa despre «Basmele romîne», deși d-sa nu a urmat statornic acest mod, care pare a fi cel mai nimerit.

Din toate hipotesele însă, alegorismul sau hipotesa mitologică rămîne cea mai firească pentru explicarea originii și înțelesului basmelor. In cele mai multe, dacă nu în toate basmele, persoanele și faptele lor miraculoase au înțeles foarte natural, dacă sînt privite ca metafore sau alegorii, ca în miturile clasice și ca în fabule, parabole și proverbe. Iar luate în sensul nefigurat, sînt absurde și originea lor imposibilă de explicat.

In sprijinul acestei păreri îmi iau voie a cita cuvintele unei autorități speciale în materie:

«E un principiu admis de știința modernă», zice însemnatul folklorist italian G. Pittré, «că înainte de a se forma un mit, au trebuit să esiste elemente zise *mitice*, împrumutate fenomenelor naturale ce înconjurau pe oameni. Din aceste elemente isvorî apoi mitul sau fabula. Mitul trecu în stare de legendă și din legendă deveni basm. Basmele sînt deci ultima transformare a fabulei al cărei sîmbure sînt elementele mitice. Max Müller le numi «dialectele moderne ale mitologiii»

şi Iacob Grimm: cele din urmă rămăşiţe miraculoase ale vechilor mituri originale, răspîndite în toată Europa, răsunet al vechilor religiuni, duse de unele popoare afară din patria lor primitivă. Intre mituri şi basme nu e altă deosebire decît aceasta: miturile eşiră din viaţa activă, şi basmele trăesc necontenit o viaţă viguroasă. Miturile erau nobile, creeate pentru cer; basmele, modeste de la prima naştere, preferiră pămîntul umil; unele serbează pe zei, cele-l-alte vorbesc de oameni. Şi de aci deosebirea mitologiii în mitologie propriu zisă, a Olimpului, cu miile sale de divinităţi, şi în mitologia vulgară, care ca o continuare a miturilor vechi, ne poartă prin lumi închipuite, însă nu cereşti, povestindu-ne de eroii săi, care sînt fiinţe supra-naturale oameni şi animale»[1]).

Ast-fel, zice Pittré, e destul să privim cu luare aminte pe eroii principali ai basmelor, ca să recunoaştem în ei pe zeii şi semi-zeii mitologiii eline, născuţi din tradiţiunile ariene despre fenomele naturii. Dar, adaugă el în alt loc, aceste rămăşiţe de mituri primitive nu trebue să ne facă a presupune mituri în ori-ce poveste poporană, care poate are foarte puţin sau n'are nimic a face cu asemenea mituri [2]).

M. Strajanu

(Sfîrşitul în numărul viitor).

---

1) Giuseppe Pittré: Fiabre, novelle e racconti popolari sicilian pag. LXXXV.

2) Idem, pag. CIV.

IN ZADAR

In zădar răsare şi'n zădar apune
Luna pe lagune;
In zădar te caut chip de vremuri bune,
In zădar te caut.

Turnurile-şi pleacă umbra legendară;
Valul bate'n scară;
Fîlfîie din aripi şoaptele de vară;
Cîntă trist un flaut.

Cînte! — Ale sale note picurate
Timpul vor străbate,
Deschizînd isvorul inimei curate,
Potmolit într'însa.

Şi din tinereţea, dusă pe vecie
Poate — cine ştie! —
Va lua o formă, palidă, tîrzie,
Dorul meu de dînsa.

Veneţia, 1892 DUILIU ZAMFIRESCU

FILOSOFIA STILULUI

(Urmare şi sfîrşit)

Fenomenele psichice, menţionate mai sus şi puse de noi pe seama mai ales a funcţiunilor imaginative ale psichicului nostru, constituesc evenimente normale ale acestor funcţiuni. Oscilarea psichicului nostru de la conştient spre inconştient, oscilare cunoscută în psichologia experimentală şi sub denumirea de dedublare de conştiinţă, a fost privită multă vreme de psichologi drept un fenomen anormal. Astăzi însă, e privit din contra ca un fenomen normal. Spre a se putea vedea în mod aproximativ, de unde începe stadiul anormalităţii acestei oscilaţiuni, să notăm cîte-va casuri, în care anormalitatea e vădită.

Sînt destul de cunoscute fenomenele de somnambulism, de hipnotism şi de spiritism. Din punct de vedere psichologic se vede clar, că ceea-ce lipseşte, aproape cu totul, în producerea acestor fenomene, este funcţiunea de *conştiinţă* şi de *control*.

Fenomenele acestea sînt azi de domeniul cunoştinţei generale, de aceea nu mai stăruim asupra lor. Să notăm însă cîte-va casuri, de sigur anormale, de corespondenţă,

între funcţiunile de percepţie şi funcţiunile de imaginaţie. In *L'année*, pag. 191, Th. Flournoy descrie casul curios al unui student M. E. F. Iată în ce constă anormalitatea psichică a acestui student. «Il possède des personnifications très-vives, entre autres pour les jours de la semaine qui évoquent l'image d'individus, ayant une posture et une ocupation determinée. Lundi et Jeudi: Un homme jeune à l'aire triste, qui se bouche un oeil avec l'index. Temps sombre. — Mardi: Un homme en train de voler un objet situé derrière lui, qu'il tire en se courbant et en passant son bras entre ses jambes. M. F. ne voit pas ce que cet homme prend et ne sais pas ce que c'est. Temps sombre. — Mercredi: Un homme qui tourne la poignée de la porte de la cuisine (d'un appartement que M. F. a habité dès son enfance jusqu'à il y a peu de mois), pour entrer de cette pièce dans la chambre voisine. — Vendredi: Un homme qui vend un objet placé sur un van qu'il supporte des deux mains. Cet objet est indistinct et M. F. ne sait pas ce que c'est, mais dans son esprit cet homme est le même que celui du Mardi et vend précisément ce qu'il a volé ce jour-là. Temps clair. — Samedi: Un homme qui se laisse choir contre une porte en étendant les deux mains pour se reposer puis se laisser retomber, et ainsi de suite plusieurs fois. Il se lève à cet exercice pour s'amuser. — Dimanche: Un homme qui boutonne ses manchettes. Beau temps». Apoi, «M. F. ne personnifie aucun chiffre ni nombre, excepté 14, qu'il se représente comme un comptable assis à son bureau et en train d'écrire. Les mois et saisons de l'année sont également indemnes, sauf l'automne qui induit le même homme triste et au doigt sur l'oeil, que le Lundi et le Jeudi.

La plupart des noms communs, en revanche, ont de

personnifications, ou du moins en avaient, car ces phénomènes étaient jadis beaucoup plus nombreux et insistants que maintenant. M. F. ne se rappelle pas en avoir jamais eu pour les syllabes isolées, non plus que pour les articles, pronoms et autres mots sans significations propre ; toutefois à un âge où il ne savait rien ni du genre des mots ni du sexe, les lettres de l'alphabet éveillaient, les unes (A. B. D. etc.), l'image d'un pantalon, et les autres (H. M. N. R. etc.), d'une robe. Mais les mots à signification positive induisaient, pour ainsi dire, tous une représentation indépendante de leur sens réel; *bouteille*, par exemple, évoquait et évoque encore l'image d'une grosse femme riant, assise sur un petit banc à dossier avec une table devant elle, aucune bouteille ne figurant d'ailleurs dans cette scène visuelle ; *requin* se personnifie par un grand cheval localisé tout près du sujet et placé à côté d'un char de foinete.»

E de observat, că n'avem a face aici cu halucinări, ci numai cu imagini intelectuale. Studentul M. G. a povestit de asemenea, că aceste incoherențe de imagini erau mult mai frecuente, cînd era mic și că poate, cu înaintarea vîrstei, ele vor dispărea. E ușor de văzut că, din punct de vedere psichologic, ceea-ce nu funcționează normal în psichicul studentului M. F., e stadiul de apercepere.

Mai notăm un alt cas, de asemenea curios, casul unei fetițe de 3 ani. Iată cum descrie Binet acest cas relatat pe larg de Munroe, în Pedag. Seminarey: «Une petite fille de trois ans, Catherine, elevée entièrement par sa mère, d'une bonne constitution, et d'une intelligence très vive, parle depuis plusieurs mois, constamment, de son petite amie Morrie ; ce nom est une corruption de Marie, un enfant avec lequel elle a joué pendant un jour. Maintenant Morrie joue deux rôles dans l'existence de Cathe-

rine: d'abord le rôle d'un compagnon de jeu ; Catherine lui parle, lui donne des ordres, et à l'occasion le fouette ; parfois, pendant le jeu, elle dit à sa mère de prendre Morrie et de le caresser. Mais, en général, elle préfère être seule à parler à Morrie, et elle ne tient pas à ce que son père parle à cette sorte de petit fantôme.

Si le père demande de ses nouvelles, elle répond, que Mor ie c'est cassé les jambes en tombant de l'escalier et ne peut pas se présenter. Si on insiste, si on veut voir Morrie, Catherine devient à la fois effrayée de sa création et prise de peur du ridicule; elle essaye d'expliquer à ses parents que Morrie demeure bien loin, à plusieurs lieues, et elles fait un effort pour qu'on comprenne le caractère idéal de son petit ami.

Tel est le premier rôle de Morrie; nous avons dit qu'il en joue un second; ici la chose est plus difficile à comprendre. Morrie est le double de Catherine, il représente sont *alter ego* meilleur, plus obéissant, plus gentil. Si Catherine commet une faute, Morrie en avertit la maman. et il montre lui-même une meilleure conduite. Si Catherine se conduit convenablement, elle dit que Morrie fait son devoir : parfois, cependant, dans ce cas, Catherine se felicite de sa sagesse et accuse Morrie de méfaits. Morrie peut manger une foule de choses qui sont interdites à Catherine.

M. Munroe remarque que le père a en souvent ce sentiment d'être fait de deux individus dont l'un observe et critique l'autre, qui est moins libre que le premier. C'est peut être ce sentiment que l'enfant a developpé à sa manière, et auquel il a donné la forme complexe que nous venons de dire».

In urma acestor scurte observaţiuni asupra corespondenţei anormale dintre conscient şi inconştient —

putem zice, că sîntem departe de a identifica sau de a apropia emoţia estetică de fenomenele acestea anomale — după cum pare a face P. Souriau în cartea sa *La suggestion dans l'art*, care apropiă emoţia estetică de fenomenele hipnotice. *Emoţia estetică rămîne dar subsumată desdoirilor normale ale psichicului omenesc.*

* * *

Semnul, după care se cunoaşte esercitiul normal al funcţiunilor aperceptive, este împreunarea diferitelor agregate psichice după legea causalităţii. Primul produs al funcţiunilor aperceptive este noţiunea sau conceptul. Nu vom stărui asupra esplicării naturii psichologice a noţiunii decît întrucît ne va fi trebuinţă spre clarificarea deplină a celor ce susţinem. E destul de cunoscută celebra dispută asupra acestei chestiuni între şcoala realistă şi nominalistă — şcoale ce şi-au trecut pe rînd victoria în cursul evului mediu. Realiştii, care pretindeau că noţiunea are, în mersul real al evenimentelor, un corespondent de asemenea real,— corespondent ce a existat *ante rem* şi care, ca atare, condiţionează chiar existenţa, reală, — au pierdut causa în cursul vremii şi tesa lor, azi uitată, nu se studiază decît doar din punct de vedere istoric. Nominaliştii pretindeau din contră, că *universalia* — noţiunile, — departe de a avea existenţă *ante rem*, ele sînt numai nişte produse ale inteligenţei omeneşti, în urma observării şi clasificării diferitelor agregate psichice. Între ambele aceste şcoale, ia poziţia intermediară conceptualismul lui Abélard. Această tesă e susţinută şi azi de psichologi şi logiciani. Tesa aceasta intermediară respinge existenţa reală *ante rem* a aşa ziselor *universalia*, dar admite faptul existenţei lor *individuale ca produse pur psichice*. Disputa e azi dar între

nominaliști și conceptualiști. Fi-va cu putință existența conceptelor în mod independent de substratul presentărilor și representărilor, din care ele s'au format? Eată întrebarea la care se reduce vechea problemă medievală și la care conceptualistul dă respuns afirmativ iar nominalistul negativ. Din punctul nostru de vedere, controversă nici nu poate fi asupra chestiunii, deoarece adevărul stă în unirea ambelor soluții. Așa, cînd activitatea conștiinței e în maxim, atunci evident este și un maxim de analisă și sintesă asupra agregatelor psichice. In acest cas, conceptul poate fi gîndit independent de substratul representărilor concrete, din care s'au format.

Cu cît însă activitatea conștiinței tinde spre minimum de activitate, cu atîta analisa și sintesa asupra agregatelor psichice scade din intensitate. Și în felul acesta, diferitele note, ce alcătuesc conținutul unui concept, încetează de a mai exista separat, tinzînd din ce în ce a lua loc lîngă cele-l-alte note, ce alcătuesc o representare concretă. — S'ar putea obiecta celor susținute, că totuși sînt vise, în care se discută filosofie și se resolvă probleme de matematică. Credem, că și asemenea casuri sunt coprinse sub norma de mai sus. De sigur trebue să fie, în asemenea casuri, activitatea conștiinței mult mai ridicată decît în casurile ordinare. Dar totuși nu credem că s'ar putea explica soluția filosofică ori matematică prin activitatea aperceptivă. Mai probabilă e admiterea unei combinări accidentale între diferitele agregate psichice — combinări ce ar da tocmai soluția căutată. Cînd funcțiunile aperceptive au început a forma, din substratul representărilor multiple, concepte — atuncea se naște și *cuvîntul*. Cuvîntul e strîns legat de concept, care apare față de el ca o funcțiune independentă. Și în felul acesta, ori-ce schimbare în con-

cept, necesitează schimbări în cuvîntul corespunzător. Cuvîntul se asociază astfel cu conceptul, şi această asociere permite apoi a gîndi conceptul mai independent de substratul representărilor. In fasa copilărească a omenirii, cînd analisa şi sintesa asupra diferitelor agregate psichice era foarte mică, cuvîntul trebuea să represinte acele agregate aşa cum erau, adică omogene, incoherente şi nedefinite. Şi în chipul acesta se nasc limbile aglutinante, zise şi *olofrastice*. — Cu cît însă analisa şi sintesa aperceptivă asupra agregatelor psichice a crescut, cu atît analisa şi sintesa logică s'a introdus în cuvinte. Şi astfel limbele au trecut din fasa aglutinantă — fasa *super-sintetică* — într'o fasă mai puţin sintetică, denumită de filologi prin epitetul numai de *sintetică*. De la fasa sintetică, limbele progresează din ce în ce în analisă şi sintesă logică, pînă la *limbile actuale* europene, în care analisa şi sintesa logică e destul de înaintată. În limbile analitice, trebuind a se arăta nu atît agregatele psichice, cît raporturile dintre aceste agregate — a trebuit să se creeze anume cuvinte pentru aceasta.

Şi astfel se esplică rolul din ce în ce mai însemnat al prepoziţiunilor, conjucţiunilor, precum şi al tutulor particulelor ce exprimă *relaţiuni*.

* * *

Am stăruit pe larg asupra emoţiunii estetice, deoarece deplina înţelegere a acestui eveniment psichic contribue *a fortiori* la deplina înţelegere şi deci la explicarea psichologică a *procederilor stilistice*. E evident că prin cuvinte, fie prosă, fie versuri, poetul trebue să facă a se naşte în noi aceeaşi stare psichică ce a dat naştere în mintea lui operei de artă. Acestea fiind stabilite, trecem acum la explicarea procederilor silistice.

a) *Superioritatea cuvintelor concrete asupra celor abstracte.* De unde vine această superioritate? Pe basa celor stabilite mai sus, răspunsul e uşor de dat. In adevăr, în durata unei emoţii estetice fiind un minimum aperceptiv — *a fortiori* trebue să fie şi un minimum de analisă şi sintesa logică în privinţa agregatelor psichice.

Acest minimum de sintesă şi analisă logică înlesneşte producerea emoţiii estetice — scopul ori-cărei opere de artă. In acest fel dar, sîntem departe de a admite părerea lui Zola, care cere identificarea stilului poetic cu stilul ştiinţific; deoarece această identificare ar face imposibilă producerea emoţiii estetice — stilul ştiinţific necesitînd noţiuni abstracte şi raporturi pur logice între aceste noţiuni. Herbert Spencer crede, că superioritatea despre care vorbim se explică prin faptul, că cuvintele concrete recrează oarecum atenţia — sau cum zice el — o cruţează de prea mare oboseală. Prea marea oboseală ar fi dar contrarie cu faptul producerii emoţiii estetice— aceasta fiind, după el, un joc — o activitate plăcută şi fără scop util a centrilor psichici. Pe basa analiselor noastre credem, că şi această susţinere e falsă. In adevăr teoria Spencoriană asupra stilului e făcută numai dintr'un singur punct de vedere. Acest punct de vedere e *atenţia.* Pentru noi însă, nu acesta este punctul principal. In adevăr, atenţia joacă un foarte mic rol în producerea emoţiii estetice, pe care noi am pus-o mai ales pe scara cerebraţiunii inconştiente. Dacă e aşa, atunci superioritatea cuvintelor concrete asupra celor abstracte, în artă, nu se poate explica prin faptul, că ele vor recrea conştiinţa, deoarece, în durata emoţiii estetice, conştiinţa se şi află în stare de recreaţiune — căci, fiind în minimum de activitate, are numai *un rol spectativ.* Motivarea acestei superiorităţi se află îndată ce privim cel de-al

doilea pol al psichicului nostru — polul inconştientului. In acest domeniu dispare analisa şi sintesa logică nerămînînd decît diferitele agregate de representări, ce tind a se individualisa şi a se aranja în forme — ce ar representa *in concreto* ceea-ce ştiinţa dă *in abstracto, ultima sintesă* către care pare a tinde tot Universul. Dacă e aşa atunci, cuvintele concrete sînt întrebuinţate în artă în mod necesar, ca pornind şi avînd a fi date iarăşi unei stări de conştiinţă, ce nu se poate obţine decît numai în acest mod. In acest fel dar întrebuinţarea cuvintelor abstracte în artă e anti-psichologică — ele necesitînd un mare grad de analisă şi sintesa logică.

b) *Funcţia psichologică ritmului.* — Incepem a discuta această funcţie prin expunerea părerii a marelui filosof Herbert Spencer. El susţine, că această funcţie stă în faptul, ca ritmul poetic, consistînd din măsuri regulate, face ca psichicul nostru să ghicească cam ce fel de cuvinte au să urmeze în versul următor. Şi ast-fel ritmul recrează conştiinţa. Nu stăruim asupra acestei explicări deoarece falsitatea ei sare în ochi. In adevăr, citind un vers, noi nu putem şti, decît măsura, ce va fi şi în versul al doilea — deşi une-ori nici aceasta n'o putem şti; — mai ştim pe lîngă aceasta — deşi în mod cu totul vag şi imperfect — conţinutul poesiii. A şti însă cam ce cuvinte au să urmeze e aproape imposibil, de nu de tot imposibil.

Să expunem o a doua părere, teoria contrară celei de sus. Unii, ca L. Dumont, ca Hennequin, respingînd teoria lui Herbert Spencer, cred, că funcţia psichologică a ritmului stă în faptul de a produce cît mai mare excitaţie în centri nervoşi deci cît mai mare trezire de atenţie. Socotim, că şi această teorie e falsă — căci ce e de trezit cît mai mult nu e *atenţia, ci stadiul imaginativ* — sau *inconştient al psichicului nostru.*

Să expunem o a 3-a teorie, *teoria suggestiii*—numită și *teoria psichologică*. Această părere susținută pentru prima oară de Guyau [1]), a fost în mod foarte clar expusă și cu multe dovezi psichologice susținută de d-l P. P. Negulescu, în lucrarea sa: «Psichologia stilului». După această teorie, rolul psichologic al ritmului nu e nici de a cruța atenția, nici de a o excita în maximum, ci de a ne sugera agregate psichice ce au a ne da împreună sentimentul descris de poet. Se știe, că diferitele sentimente sînt — în deosebire de noțiuni, judecați etc...—stări de conștiință *complexe* — ba une-ori *foarte complexe*. Poetul trebue să facă a se trezi în noi stări afective, sentimente. Și unul din procederile stilistice, prin care se trezesc aceste stări afective e și ritmul. Dacă această susținere e adevărată, apoi nu vedem cum se face — de ritmul estetic nu trezește în noi *sentimentele ordinare* ce le avem zilnic.

Funcția psichologică a ritmului trebue dar să fie alta — de natură mult mai însemnată. Această *funcție primă*, noi credem că constă în faptul, că ritmul estetic, nefiind alt-ce-va decît o *mișcare uniformă*, produce prin sine *acel minimum* aperceptiv, indispensabil pentru nașterea emoției estetice.

Acțiunea sa sugestivă nu începe dar decît după producerea minimului estetic. Și în acest fel, credem noi, se face că ritmul nu trezește în noi stări afective, în care personalitatea noastră e direct interesată.

c) *Acțiunea psichologică a rimei.* — Începem discuția acestei funcții prin expunerea părerii lui Herbert Spencer. El, conducîndu-se și aici tot de principiul său, susține, că rima are de efect psichologic cruțarea de atenție. În

1) Guyau, «L'art au point de vue sociologique»; capitolul «Le style comme moyen d'expression et instrument de sympathie».

ce mod rima produce această cruțare, Spencer nu o spune. Mulțumindu-se numai cu afirmarea, lasă dar la o parte dovedirea ei.

A susține că rima face să ghicim cuvîntul ce are să vie la sfîrșitul versului următor, credem că e absurd. In adevăr, în ce mod cuvîntul *aurit*, ce ar termina un vers, cruță atenția, făcîndu-se să gîndim la un alt cuvînt ce ar rima cu *aurit*, d. ex. *aiurit*? De vreme ce cu cuvîntul *aurit* poate rima și *trăsnit* și *fugit* și *sucit*, *învîrtit*, *grăbit* etc., conștiința noastră e nevoită a desface asociarea dintre *aurit* și *aiurit* d. ex. — asociere făcută sub impulsiunea cuvîntului prim *aurit*, — și să formeze o nouă asociere, de ex. între *aurit* și *grăbit*, adevăratul cuvînt ce ar termina versul următor. In felul acesta dar, rima, în loc de a produce o cruțare de atenție, ea ar produce tocmai contrariul, adică o sforțare de atenție. Afirmarea lui Spencer dar ne pare neîntemeeată.

Teoria psichologică a stilului sau teoria sugestiii ne dă, ca soluție a problemei de mai sus, următoarea afirmare:

Le vrai rôle de la rime selon nous doit être de produire là où il est nécessaire, une subite evocation d'images et d'idées [1]).

Afirmarea e clară. Rima are să ne evoce, după necesitate, idei și imagini, care împreună au a constitui acea complexitate psichică, ce formează sentimentul. Observăm și aici, ca și la explicarea efectului psichologic al ritmului, faptul, că principiul sugestiunii nu e îndestulător pentru o completă explicare. In adevăr, cum se face, că rima nu ne sugerează — bine înțeles, vorbind de rima dintr'o

1) Guyau. «L'art au point de vue sociologique». Cap. «Le style comme moyen d'expression et instrument de sympathie» pag. 318.

adevărată operă de artă — nu ne sugerează agregate psichice, ce constituesc complexitatea stărilor afective ordinare, pe care Spencer, cum am şi arătat, le respinge din domeniul artei ? De asemenea, neîntemeată ne pare şi susţinerea acelora, care atribue rimei, ca şi ritmului, numai un efect de armonie. Saint-Beuve ne spune că rima :

Dernier adieu d'un ami
Qu'à demi
L'autre ami de loin répète,

este unica armonie a versului.

Noi, conform modului cum înţelegem emoţia estetică, credem că efectul psichologic al rimei *e de a produce, prin uniformitatea sonurilor, minimul estetic de conştiinţă, care minimum face posibilă apoi suggestia agregatelor psichice, ce au să constitue conţinutul emoţiii.*

d) *Efectul psichologic al figurilor.* — De teamă d'a nu da articolului nostru o prea mare extensiune, vom căuta a expune în scurt ceea-ce s'a zis şi ceea-ce vom zice relativ la această interesantă problemă. Aristot credea, că cea mai însemnată dintre figuri, metafora, nu-i nimic alt-ce-va decît un joc de spirit, ce are a pune în activitate inteligenţa noastră. E natural, ca autorul celei mai vechi arte poetice, să fi gîndit în acest mod, deoarece în el nu găsim decît omul de ştiinţă positivă. Obicinuit numai cu legi naturale şi cu conclusii logice, a crezut, că şi procederile silistice se pot subsuma şi explica prin chiar activitatea noastră aperceptivă. Defectul teoriii lui Aristot — defect ce consta în faptul de a căuta în operele de artă produse pur intelectuale — s'a păstrat şi în codul estetic din veacul al XVII-lea, în arta poetică a ne-poetului Boileau. Boileau spune clar că, şi în operile de artă numai raţiunea rece trebue să domnească :

Aimez donc la raison: que toujours vos écrits
Empreûtent d'elle seule et leur lustre et leur prix.

Şi sub înrîurirea unor ast-fel de teorii se desvoltă arta intelectualistă şi măsurată cu compasul, în veacul al XVII-lea.

Un curent opus trebuea să se nască — el s'a şi născut, anume sub auspiciul filosofiii Kantiano-Schopenhauriane. Acest curent în artă, opus direcţiii intelectualiste de pînă aici, se produce întîiu în Germania sub înrîurirea artiştilor mari, ca Göthe şi Schiller. Curentul din Germania trece în Franţa. Victor Hugo, genialul poet, devine şeful romanticilor. Se cere peste tot liberarea artei de sub jugul dogmei, de sub jugul intelectualităţii. Această direcţie începe cu timpul a avea numeroşi adversari, care, sub eticheta de *realism* ori *naturalism*, au căutat şi caută a reduce arta la un pur intelectualism — ba de a o confunda, cînd cu *Sociologia*, cînd cu *Astronomia*.

Şeful direcţiii noi e destul de cunoscut prin operile sale pseudo-artistice — el e Zola.

Părăsind dar felul acesta de a înţelege şi explica arta, să revenim la gînditorii, care-şi dau mai bine seama de probleme psichologice. — Nu putem începe decît cu Spencer. Spencer, conform principiului său, crede, că efectul psichologic al figurilor e de a produce tot o cruţare de atenţie. Principiul economisării de atenţie — principiu ce părea a da o explicare suficientă celor-l-alte procederi stilistice — este acum cu explicarea figurilor, direct contrazis de fapte. In adevăr, a economisi atenţia înseamnă — după cum foarte bine observă d-l Negulescu în broşura sa — a merge pe un drum drept, iar nu pe unul sucit; înseamnă dar a expune clar şi precis, ceea-ce gîndim, iar nu a spune enigme.

E evident, că metafora se apropie de enigmă. In acest fel dar, spre a prinde sensul figurii, sîntem nevoiți a face o sforțare de atenție. Sforțarea de atenție însă contrazice principiul lui Spencer.

In teoria psichologică se susține, că efectul psihologic al figurilor e de a ne suggera idei și imagini, care împreună au să ne dea *simultaneitatea firească a stării afective*. Guyau ne spune, că mecanismul psichologic, care esplică efectul estetic al imaginii, este de a transporta «brusquement l'object dont on parle dans un *milieu nouveau*, au sein d'associations beaucoup plus complexes et capables d'éveiller en nous beaucoup plus d'émotions sympathiques» [1]). Din afirmarea lui Guyau *reese* clar principiul suggestiii, pe care teoria psichologică îl ia ca fundament de explicare. Cu cît metafora coprinde în sine mai multe note principale din sintesa afectivă — note ce formează oarecum miezul acestei complexități psichice, — și cu cît în expresia limbistică lipsesc mai mult notele secundare, cu atît metafora are să-și atingă rolul, adică să ne suggereze mai repede sintesa afectivă.

Principul suggestiv ne pare, și pentru explicarea figurilor, neîndestulător. In adevăr, în teoria psichologică nu ni se spune nimic de atitudinea conștiinței în momentul cînd metafora trebue să producă sintesa afectivă.

Dacă atitudinea aperceptivă e în stadiul de activitate spre maxim, atuncea sintesa afectivă — bine înțeles cea estetică — nu se poate naște, deoareçe elementele metaforei vor fi supuse de psichicul nostru, la analisa și sintesa logică. Și cu cît această analisă și sintesă logică va crește, cu atît metafora nu-și va mai putea ajunge rolul său suggestiv.

1) Guyau, «L'Art au point de vue sociologique», pag. 305.

Metafora trebue dar să fie suggestivă nu în mod imediat, cum cere teoria psichiologică, ci în mod *mediat*.

Trebue adică să coboare mai întîiu activitatea aperceptivă spre minimul estetic şi apoi să devină sugestivă. In ce mod oare metafora efectuează această trecere de la conştient spre inconştiient? Spre a da răspuns acestei întrebări, trebue a lua un exemplu de metaforă şi a o analisa. E destul de cunoscută metafora: *Nerecunoştinţă, demon cu sufletul de marmoră*. In această metaforă se presonifică nerecunoştinţa într'un demon cu suflet de marmoră. Observăm că ast-fel de asocieri de imagini nu se întîlneşte - după cum am arătat mai sus— decît în activitatea stadiului imaginativ. Privită din punct de vedere intelectual, metafora devine de multe-ori absurdă. Ea are dar a se adresa mai ales stadiului imaginativ. Trebue, cu alte cuvinte, a vedea în metaforă *o visiune* — cum foarte bine zice Guyau — iar nu o comparaţiune. Aşa înţeleasă metafora, şi psichicul nostru renunţînd [1]) la analisă sintesă logică, ea trebue să transpoarte deodată maximul de conştiinţă spre minimul estetic, alterînd prin natura sa legea causală şi devenind după aceasta şi suggestivă — cum cere teoria psichologică.

e) *Efectul psichologic al inversiunilor.* — De multe-ori inversiunea e făcută numai din punctul de vedere al rimei.

In ori-ce cas, ea e, ca şi metafora, streină de activitatea aperceptivă. Are dar să se adreseze mai ales stadiului

1) Am zis mai sus, că psichicul nostru, în momentul cînd ia cunoştinţă de metaforă, trebue să renunţe la analisă şi sintesă logică. Zicem să renunţe, deoarece în oscilarea de la conştient spre inconştiient *voinţa* ocupă un rol de primul rang. Contra voinţei cui-va nu poţi produce în el fenomene ipnotice.

imaginativ, înlesnind ast-fel ca şi metafora producerea minimului estetic.

f) *Efectul psichologic al transposiţiunilor.* In literatura modernă mai ales se întîlnesc aceste transposiţiuni. Ele constau în faptul înlocuirii unei sensaţiuni prin alta, de altă natură, de ex. o sensaţie visuală prin una tactică etc., în faptul înlocuirii unui sensaţii printr'un sentiment şi vice-versa.

In teoria psichologică a stilului, problema aceasta e explicată tot prin principiul suggestiv. Se înlocueşte, după această teoriă, o sensaţie visuală printr'una auditivă, cînd aceasta este mai suggestivă. In felul nostru de a vedea, soluţia aceasta ne pare iusuficientă. Motivarea transposiţiunilor ne pare pornită din acelaş motiv ca şi aceea a figurilor, ele au adică a înfrînge legea causală. In adevăr, o transposiţie e cît se poate de nereală.

Poetul ne descrie ceea-ce cade sub simţul auzului de ex., ca şi cum ar cădea sub alt simţ, de ex. al vederii, al tactului etc. E adevărat, că chiar ştiinţa modernă reduce totul la *mişcare.* Şi dacă e aşa, atunci lumina de ex. trebue să producă şi un sunet imperceptibil. Poetul însă completează organisaţia noastră — eşind ast-fel din legea causală; — prin faptul transposiţiunii ne descrie adică lumina ca şi cum ar fi auzită, şi sunetul, ca şi cum ar fi văzut. Diferenţiarea simţurilor noastre a evoluat de la sensaţiile tactile *imediate* spre sensaţii tot tactile dar *mediate.* Poetul însă se scapă de această lege, căci prin transposiţiuni, înfrîngînd, legea causală, dă ochiului funcţiunea urechii şi urechii funcţiunea ochiului, etc.

In faptul acesta transposiţiunile, înfrîngînd ca şi figurile, legea causală, produc prin aceasta oscilare a psichicului nostru din domeniul aperceptiv spre domeniul

imaginativ şi înlesneşte ast-fel producerea emoţiii estetice. *In resumat dar, funcţia psichologică a ritmului, rimei, figurilor, inversiunilor şi transposiţiunilor stă în faptul de a transporta psichicul nostru din domeniul apercepţiii în domeniul imaginaţiii*, fie prin mişcări uniforme, ca la ritm şi la rimă, fie prin înfrîngerea legei causale prin ajutorul figurilor şi transposiţiunilor. Ast-fel se înlesneşte libera asociere de imagini, necesară pentru formarea conţinutului emoţiunilor estetice.

* * *

Şi acum, pentru încheere, o mică observare. Ştiinţa modernă a promis omului multe, dar n'a realisat decit foarte puţine. *Nova Atlantis* a lui Baco e departe — prea departe de noi. Şi chiar dacă s'ar realisa idealul ştiinţei mecanice, aceasta n'ar fi mare lucru pentru partea afectivă a noastră. — Ni s'ar desvălui şi mai mult, în omnipotenţa sa, *legea de fier a naturii — legea causalităţii*. Desrobirea de sub jugul greu al acestei legi nu ne este şi nu ne va putea fi dată de ştiinţă. Desrobirea trebue să ne-o dea alt-ce-va — şi acest alt-ce-va ne pare a fi *Arta*.

Am căutat a arăta, că psichologiceşte această desrobire e posibilă.

Pentru secolul nostru, în care desacordul dintre cugetare şi simţire e foarte pronunţat, în care vechile credinţe, ce sînt încă bine cimentate în partea noastră afectivă, vin în conflict cu datele ştiinţei mecanice — pentru acest secol mai ales, e de trebuinţă un intermediar, care să menţină echilibrul dintre cugetare şi simţire şi să conducă ast-fel *treptat* adaptarea noastră noilor

formule şi cerinţe ale ştiinţei. Şi acest intermediar ne pare a fi Arta.

Alt-fel, cugetarea modernă, desprinsă de starea afectivă, va rătăci ca o barcă pe valuri de ocean fără margini, pînă ce va cădea sdrobită de stînca scepticismului — adeverindu-se ast-fel zisa Mîntuitorului: «peirea ta, prin tine însu-ţi, Israile!»

Petre Popescu.

PRINTRE TRESTII

Intins în luntre, printre trestii,
Eu stau gîndind la tine;
La tine, farmecul acestii
Neţărmuriri de bine.

Deasupra mea, cad din senin,
Cad mrejele de toamnă;
Trimis-ai tu carte să-ţi vin,
Să-ţi vin, stăpînă Doamnă?

Un vălătuc de păsărele
S'a prins pe vîrf de trestii;
Un vînător a tras în ele:
S'a rupt firul povestii.

DUILIU ZAMFIRESCU.

SCIRSORI DIN ANGLIA

XVI.

Birmingham, 15 Octombre, 94.

Lead, Kindly Light, amid the encircling gloom
Lead Thou me on;
The night is dark, and I am far from home
Lead Thou me on.

De la Cheltenham, acceleretul de 10 și 23 dimineața, te duce la Birmingham, în mai puțin de o oră. Imediat după ce a eșit trenul din gară, se oprește iar; conductorul vine și culege biletele de pe la toată lumea, pe urmă bang, bang, auzi ușile vagoanelor una după alta, și trenul pornește. Și te duce cu o iuțeală nespusă; nu se oprește la nici-o stație intermediară, te duce surgun. Ca printr'un caleidoscop, ți se desfășoară pe dinaintea ochilor, nesfîrșit peisaj de verde, de albastru de cer și de reflecte de soare, de pămînt și de apă, peisaj întrerupt, stricat de imense afișuri, table mari colorate așezate în cîmp pe cavaleturi, de-a lungul drumului de fier cu: «Beecham Pills», «Vinolia Soap», «Carter Liver Pills» și altele și altele, totul spre mai marele folos al

pasagerilor, fără nici-o privire însă la sentimentul lor estetic. Aproape de Birmingham, trenul se afundă deodată într'un tunel lung, și ese după cîte-va minute în stația centrală, New Street Station, una din cele mai mari gări de pe lume, se zice, acoperind o suprafață de 11 acre, cu un acoperiș frumos de sticlă și fier, lung de 1100 picioare. Ca în mijlocul unui iarmaroc, te dai jos din tren, pe jumătate amețit de iuțeala venirii; o mișcare și o activitate nespusă, totuși sgomotul e relativ mic. Englesii au calitatea că nu-s' sgomotoși; vorbesc numai ce le trebue, pe scurt, dar precis; țipete, gălăgie, nu se aude pe la dînși. Și dacă am încerca o comparație între diversele gări de prin diteritele țări ale Europei, e interesant de observat cum, cu cît te cobori mai spre sud-est, tot mai mult sgomot și tot mai multă vorbă de geaba Dar poate că ordinea și liniștea la gări, atîrnă mult și de la deprinderea oamenilor de a călători.

Așezat în mijlocul Angliii, în regiunea numită «Midlands», la poarta comorilor englesești, cărbunele și fierul, Birmingham e un oraș eminamente industrial. Cetățenii săi sînt foarte mîndri de dînsul, și, în dragostea lor entusiastă, nu-i economisesc epitetele: «Metropolis of the Midlands», «Heart of England», «Toyshop of Europe», «Pillar of the Empire», «Best governed city in the world», epitete la care de sigur Birmingham are măcar unele drepturi, în ori-ce cas, la *un* titlu are dreptul, anume la acel de interesant. Birmingham e un oraș *interesant*.

In privința istorică, Birmingham se consideră ca un oraș tînăr, deși numele lui se găsește deja în Domesday Book, «Bermingha, a cărui valoare era și este de 20 sh.» (25 fr. 22). — Azi Birmingham se întinde pe o suprafață de 12705 acre, are o populație de peste o jumătate mi-

lion, iar veniturile sale în dări, taxe, ajung cifra de 2190852 l. st. Progresele cele mai însemnate le-a săvîrșit în acest secol, progrese politice și economice în acelaș timp, desvoltarea politicei municipale aducînd cu dînsa o bună-stare locală mereu crescîndă. Politica Birmînghamului, deși în genere colorată de mișcarea politică generală, are totuși caracterul său specific local. In toate timpurile Birmingham a fost citadela opiniilor extreme, și în politică și în religie. Devenit oraș parlamentar (Parliamentary Borough) în 1832, campion al Radicalismului, Birmingham devine apoi centrul Liberal-Unionismului. Oraș încorporat în 1838, era totuși atît de rău condus, era în el atît de puțină centralisare a autorităților locale, încît existau vre-o jumătate de duzină de corpuri administrative, toate independente unul de altul, și adese-ori chiar în conflict. In 1851, «Town Council» devine suprem, și de atunci progres simțit în toate privințele, așa că nu-i cu totul lipsită de dreptate credința cetățenilor, că orașul lor ar fi cel mai bine guvernat din lume. (Se pretinde că dreptul la acest titlu îl are azi orașul Scoțian Glasgow). In 1889, Birmingham e rădicat la rangul de «City» prin o șartă regală; Town Council, devine «City Counell».

Orașul fiind așezat pe coline, ulițele-s' mai multe dealuri și văi, totuși sînt cîte-va strade principale, mari, frumoase și drepte, ca New Street, Corporation Street, Colmore Row și alte cîte-va; pe acestea se ridică clădirile cele mai importante ale orașului; aci se găsesc magasii a căror etalajuri n'ar face rușine nici-unui oraș cît de fashionabil. Ca zidiri, ne atrage privirile mai întîiu *Town Hall*, pe deal, în centrul orașului, edificiu de piatră în stil corintian, după modelul lui Jupiter Stator din Roma. *Council House*, reședința consiliului municipal, zi-

dire frumoasă, în stil italian, cu un turn foarte înalt. Acest turn e un adevărat punct de orientare pentru călător; aproape din toate părțile orașului e visibil, și noaptea, ceasornicul său fiind luminat, cînd te crezi mai rătăcit eșind de pe la vre-o școală de seară, atunci îți apare înaintea ochilor acest turn bine-cuvîntat, ca un far înaintea unui marinar rătăcit pe valuri. Unul din oamenii însemnați, cu a cărui paternitate se laudă Birmingham cardinalul Newman, e autorul celui mai frumos himn din cîte se cîntă în bisericile englesești «Lead, Kindly Light»; îmi vine a crede, că acest himn îi va fi fost inspirat de acest turn, pe vre-o noapte întunecoasă.—Alt edificiu frumos, «Victoria Law Courts», de terra-cotta roșă, apoi Oficiul-postal, teatre, Biblioteca centrală, fără a număra edificiile școlare, despre care va fi vorba mai la vale. Biserici nu sînt multe în Birmingham, și nici tocmai frumoase, dar sînt foarte variate ca *conținut*. Nenumărate sînt sectele religioase din Birmingham. Non-conformismul e de sigur mult mai puternic decît Biserica anglicană, dar dintre non-conformiști, nu știu zău dacă nu cumva sînt mai numeroși tocmai cei care, la urma urmelor, de abia dacă merită numele de creștini, anume *unitarienii*. Aceștia nu cred decît într'un singur Dumnezeu, cu un singur ipostas. Christos e pentru ei numai om, om superior, demn de tot respectul, dar în fine om. Cultul lor seamănă destul de bine cu al celor-l-alte secte; și ei citesc Biblia, și ei citesc Evanghelia în biserică, și cîntă himnuri și psalmi, și preutul lor le ține predici. Ba entusiasmul religios pare chiar a fi mai mare. E curios de observat în toate aceste secte religioase, cum, cu cît sînt mai depărtate de Biserica stabilită, cu atît pietatea, ardoarea religioasă pare a fi mai mare. Fervoarea rugăciunii unui preut unitarian îți aduce lacrimi involuntare în ochi; un metodist se jură că a

auzit glasul lui Dumnezeu. De alt-fel, ori-care ar fi secta, sentimentul religios e foarte puternic la Englesi. Iubesc religiunea, ca e poesia sufletului lor; iubesc pe Dumnezeu, el e întruparea idealurilor lor celor mai înalte. Examinată la suprafață, s'ar părea că religia englesă se compune din o sumă de culturi, adresate la atîția Dumnezei deosebiți; văzută în fond însă, nu-i decît unul și acelaș lucru: dorința nedefinită de a esteriorisa oare cum aspirațiile inconsciente ale individului către perfecțiune.—O sectă curioasă, ce se întîlnește în Birmingham, sînt așa numiții Christadelphieni (frații lui Christ), oameni și greu și ușor de guvernat în acelaș timp. Ușor, pentru că ei nu s'ar depărta o iotă din cuvîntul Evangheliii; greu, pentru că nu vor să ia nici-o parte în afacerile civice, a căror importanță n'o văd deloc. Nu vor să voteze, pentru că, zic ei, dacă omul, pentru care aș fi votat, nu-și face datoria, atunci eu sînt răspunzător înaintea lui Dumnezeu că l-am ales. «Canvassorii», pe vremea alegerilor, întrebuințează toate mijloacele ca să-i convingă să voteze; de geaba, că ei, cu cel mai mare sînge rece, coboară Evanghelia din poliță și probează, sprijiniți pe document, că nu trebue să voteze. Dacă li se spune, că legi trebuesc și că o administrație e necesară, și că «policeman» (sergentul de stradă) e indispensabil, ei răspund că nu văd deloc asta, și că fie-care n'are decît să-și facă datoria, și atunci nu mai trebue nici policeman, nici administrație, nici nimic. Cu asemenea cetățeni, bine înțeles că nici canvassoarele cele mai aprige, nu o pot scoate la capăt. Femeile fac multă politică în Birmingham, ca și în multe alte părți în Anglia. Pe vremea alegerilor ele umblă din casă în casă, sub numele de «canvassers» și adună voturi,—asta după ce se pun la discuție cu lucrătorii și scot în relief calitățile candidaților ce susțin. Acest

sistem de «canvassare» (foarte onest de alt-fel, am cunoscut multe «lady-canvassers»), e considerat ca legal, și întrebuințat de toate partidale. Partidul liberal e cu mult cel mai puternic în Birmingham, dar de cînd cu chestia «Home-Rule»-ului pentru Irlanda, partidul liberal s'a rupt în două: liberali-Home-Ruliști, care vor să dea guvern independent Irlandei, și liberali unioniști, care țin cu înfocare la integritaea absolută a măreţului «British-Empire». Și unii și alții au multă dreptate. De alt-fel, această bifurcație a partidului liberal se întinde peste tot regatul, și liberalii-unioniști, făcînd causă comună cu conservatorii asupra chestiii «Home-Rule», resultatele viitoarelor alegeri sînt destul de îndoelnice pentru liberali.

Birmingham, oraș industrial, e plin de multe calități, dar e plin și de fum. Orașul, cu zidirile lui cu tot, rar se poate vedea limpede, mai ales în acest timp al anului; de obiceiu plutesc toate într'un fum cenușiu, fum care, amestecat cu pîcla de toamnă, de earnă, de primăvară și cîteodată chiar cu cea de vară, (în toate timpurile poate fi pîclă în Anglia, dar asta nu înseamnă că este totdeauna), ia o colorație tutunie, care cîteodată devine atît de deasă, încît nu distingi obiectele la 50 de pași. Această pîclă, încărcată cu fum, poartă numele de «fog». Un fog puternic e mai întunecos decît noaptea. Oraș industrial nu înseamnă dar numai fabrici frumoase și lucruri interesante și bogăție multă, ci înseamnă în mare parte și fum, și fog, și aer nesănătos și desime de populație, și de multe-ori chiar și sărăcie multă. In Birmingham, populația cu dare de mînă trăește prin suburbii, din care Egdbaston e de rangul întîiu; prin centru, lucrătorii săraci. De aceea, iubite cititor, cînd trăești mai mult prin țări așa de industriale, te gîndești la aerul sărac dar curat din țara romînească, și-ți zici, bine că

nu-i Romînia «workshop» (usina) Europei. Ce ideal frumos ar fi, dacă ar putea să devie grădina Europei! De alt-fel în Birmingham, îndată ce'i avea mijloace ce-va mai bunișoare de traiu — institutorii, de ex. — poți locui în vre-o suburbie, la aer mai curat. Mijloacele de locomoțiune sînt numeroase și eftine; afară de trăsuri, scumpe, ca pretutindeni în Anglia, apoi sînt omnibuse, tramwayuri, tramcare, cu vapor, cu cablu, cu electricitate, care străbat orașul în toate direcțiile. Chestiunea marii sărăcii a populațiii muncitoare încă e eludată pînă la un punct, se zice, prin faptul că Birminghamul e un centru de industrii multiple. Tot felul de lucruri se execută în Birmingham, toate ramurile de industrie sînt în activitate aici, așa încît, dacă unele fabrici ar fi silite să *șomeze*, altele ar avea totuși de lucru — cam slabă mîngîiere pentru lucrătorii fără lucru, totuși mai bună decît nimic, se pare. Birmingham fabrică tot felul de lucruri; prea multe chiar, adaug unii zîmbind. Birmingham, pe lîngă toate lucrurile de utilitate publică zilnică, produce și multe obiecte de lux, produce obiecte de artă, și limbile rele pretind, că, foarte multe din obiectele de artă *antică*, care umplu atîtea musee publice și private, acasă și în străinătate, au văzut lumina zilei în Birmingham. Am auzit chiar zicîndu-se, că Birminghamezii au de gînd să fabrice mumii egiptene *veritabile*, de patru mii de ani vechime!

Gluma la o parte, în Birmingham sînt nenumărate industrii, toate putînd fi clasificate sub următoarele capuri principale:

1) Industria arămii. Cîte nenumărate obiecte nu se pot face din aramă, din bronz, din alamă? Această industrie singură întrebuințează vre-o 40000 de lucrători, și sînt mai bine de 800 de fabrici, mari și mici, în care se lucrează arama, sub o formă sau alta. Bradford e numit

orașul lînei, Manchester al bumbacului, Sheffield al oțetului; Birmingham e orașul arămii. Lucrurile fabricate sînt atît de variate, încît se zice că sînt vre-o 300000 de desenuri în circulație, în fabricele de aramă din acest oraș.

2) Industria giuvaergiii, cu toate ramificațiile ei, aur, argint, etc.; întrebuințează cel mai mare capital, și ține angajați la lucru 20000 de lucrători. O școală de seară de giuvaergii se poate vedea în Vittoria Street, unde se fac obiecte cu email, foarte artistice; antice *veritabile* de toată frumusețea încă sînt de văzut acolo.

3) Industria armelor întrebuințează cîte-va mii de oameni. Pentru a se complecta o pușcă de un anumit soiu (Lee Metford rifle), se zice că trebue să treacă prin mai bine de 1000 de procese diverse; revolverul Webley, usitat în armata britanică, trece, în manufacturarea sa, prin 500 de procese deosebite. Cîtă muncă pune un om să facă o armă, și cu cît de repede îl ucide ea!

4) Industria de trăsuri, de roate, de bicyclete;

5) Industria sticlei, de la ferestre frumos zugrăvite de biserică, pînă la ochi de om;

6) Industria penițelor întrebuințează 5—6 mii de indivizi, produce 20000000 de penițe pe săptămînă.

Aproape *toți* locuitorii din Birmingham sînt fii mai mai mult sau mai puțin favorisați, sau măcar nepoți ai industriii. De aceea, distincția de clase e puțin marcată aci. Straturi de bogați și săraci, ca în toate părțile, dar menținute în contact continuu prin numeroase societăți de tot felul, din care unele foarte gingașe, cum e societatea recreațiilor de seară pentru copiii din popor, societate compusă în totul aproape, din dame și fete din societate; altele atingînd ridicolul, cum e o oarecare societate de corespondență, în care te pune în le-

gătură cu cîte o bucătăriță de 40—50 de ani «friedless girl», să-i fii confidentă, să-i scrii scrisori și să-i dai sfaturi.

Instituții de educațiune sînt o mulțime și de toate gradele, și pentru a le lua din sus în jos:

Mason College, colegiu universitar, dă instrucție de grad superior și clasică, dar mai ales științifică. Nu conferă grade academice; acestea studentul le poate căpăta sau de la Universitatea din Londra sau de la Universitatea Victoria. Acest colegiu a fost fondat în 1875 de Sir Josiah Mason, om ridicat din clasa de jos pe umerii industriii, care puse un capital de 200000 lire st., (5044000 fr.), în această fundațiune. Edificiu măreț, să dureze secole, în terra-cotă roșie, culoarea generală a celor mai multe zidiri din Birmingham. Conducerea supremă a colegiului e în mîna unui consiliu de 11 epitropi, din cari 6 aleși prin co-optație, restul numiți de City Council. Direcția colegiului, încredințată unui principal, care e și profesor în acelaș timp. Salariul lui pe anul curent se urcă la cifra de 704 l. st., 19 sh., 11 d. Și zic pe anul curent, din pricină că salariile profesorilor s'nt variabile, în oare-care limite. Aci la Birmingham, precum și la cea mai mare parte din Colegiile universitare din toată țara, salariul unui profesor se compune dintr'o parte fixă și una variabilă, aceasta din urmă compusă din plata studenților (cursurile nu sînt gratuite), și care prin urmare variază după numărul studenților. Fiind-că am dat cifra de mai sus, ea se compune din următoarele trei părți: 200 salariul de principal, 300 salariul fix de profesor (de matematică), 204 l. st. 19 sh. 11 d. partea cuvenită din plata elevilor. Acest sistem de salariare se zice a fi basat pe ideea, că un profesor se va sili cu atît mai mult să facă cursuri bune, pentru a atrage un număr mai mare de studenți. Cred însă, că aceasta ar putea

fi măcar aproximativ adevărat, numai în casul cînd ar fi mai mulți profesori de același curs, și deci studenții ar avea de unde alege, — dacă adevărat este că studenții sînt atît de apți de a alege bine. Catedrele acestor profesori însă sînt îngrădite cu atîtea granițe încît, după cît se vede, puține șanse sînt pentru un profesor neapt de a se putea sălășlui în învățămîntul superior engles. De alt-fel, considerînd mai ales faptul că sistem de pensiuni nu există, ușor e de văzut că salariile profesorilor în genere, numai briliante nu sînt; și sînt colegii care nu-și pot plăti profesorii nici atît de bine cît Birmingham. Profesorii cu clase foarte numeroase au conferențiari și asistenți, plătiți cu cîte 100 și 150 l. st. pe an; aceștia își lucrează cu încetul drumul spre vre-un profesorat. — Plata studenților e calculată de 1 sh. (1 fr. 25) pe lecție; de 6 d. pe oră de lucru în laborator. Celor înscriși o dată pe sesiúnea întreagă, li se face o reducțiune de 2 %. Pentru studenții săraci sînt burse, scholarships și fellowships, în valoare totală de vre-o mie și mai bine de l. st. pe fie-care an. Afară de cursurile de zi, sînt și cursuri de seară, ținute parte din profesorii de zi, parte de profesori speciali — toți cu salarii deosebite. Ambele categorii de cursuri, și de zi și de seară, sînt bine populate, numărînd în totul peste 600 de studenți, din care o mare parte fete.

In legătură cu Mason College e o școală de medicină, mai veche chiar decît colegiul, *Queen's College*, fundat încă din 1828, astăzi parte integrantă din Mason College, zidirile fiind chiar puse în comunicație.

Cu cinci etage unul peste altul, Mason College numără vre-o 70 de camere cu musee foarte frumoase de anatomie comparată, de anatomie; cu un întins laborator de chimie și cu un teatru pentru cursuri de chimie, cu

camere de disecții, cu laborator patologic, și mai știu eu cîte. In fine, cu o bibliotecă mare, coprinzînd peste 20000 vol., la care se adaogă regulat cîte 1000 de vol. pe fie-care an, pentru toate ramurile de studii. Această bibliotecă a fost originalmente dăruită de un medic renumit din Midlands, răposatul Th. H. Heslop M. D., al cărui bust ornează biblioteca. Afară de cărți, biblioteca primește publicații periodice numeroase, iarăși pentru fie-care departament. Biblioteca e dispusă anume pentru folosința studenților, plină cu mesuțe, la care aceștia pot ședea să citească la ori-ce oră de zi și de seara; pot lua singuri cărțile din rafturi pentru a se sluji de ele, n'au însă dreptul de a le lua acasă, din pricină că fiind tocmai cărți de referență, ele trebue să fie totdeauna la îndemîna celor ce vin să le consulte.

Toate clasele sînt comune la studenți și studente. In unele ramuri de fisiologie, se formează temporar clase separate cînd se vede nevoea. Influența reciprocă a studenților și studentelor se constată ca foarte bună, mai ales, zic autoritățile, în clasele de medicină. Departe de a pierde fetele din delicatețea și reserva lor naturală, băeții ciștigă, se zice, în modestie și decență. Fără îndoeală, că într'aceasta joacă mare rol și ținuta demnă, ireproșabilă a profesorilor.

Disciplina generală, severă dar justă; profesorii, mai cu seamă principalul, are un rol moral însemnat în mijlocul studenților; purtările, ținuta acestora, nu-i, într'un cuvînt, indiferentă autorităților. Colegiul cată să-și facă datoria, nu numai în privința instrucțiii, dar și a educațiii tineretului care vine la el.

Viața socială a studenților nu-i neglijată. «Student's Union», asociație a studenților vechi și noi; se întrunesc de cinci, șase ori pe trimestru, în unul din laboratoriile

cele mari, unde beau ceaiu împreună și conversează, apoi țin întruniri pentru desbateri, cetire de compositiuni, concerte. La toate aceste ocazii, studenții și profesorii sînt în termeni absolut egali. Apoi sînt o serie de societăți mici, speciale: de Chimie, de Fisiologie, de Biologie, de Inginerie; de desbateri francese și de limba germană, precum și un «Poesy Club», un club al poesiii; aceste trei din urmă la partea literară. Cluburi atletice diverse.

Dar colegiul nu se îngrijește numai de clasele studenților, ci și de ocupațiile lor printre ore. De aceea, afară că este un salon mare comun, pentru cine vrea să stea în el să citească ce-va, apoi atît studenții cît și studentele au cîte un șir de camere, «reading-room», «sitting-room», «cloak-room», (camere de citit, de stat, de lăsat manteluri, pălării, etc.), separat, așa încît comunismul are hotarele lui.

De alt-fel, singurul defect ce se găsește edificiului, ca construcție, e înălțimea lui, care a și dat naștere la o anecdotă. Singurul președinte al consiliului, care a considerat ca datorie a sa să facă visite periodice în toate părțile colegiului, și în museele, situate tocmai la etajul superior, fusese în zilele lui un alpinist faimos, Mr. W. Mathews, M. A.

In educația secundară, o mare parte din teren e acoperită de faimoasa dotațiune «King Edward (VI) Endowment». In 1552, acest rege dărueste pentru fundarea unei școli, un loc care aducea 21 l. st. pe an, și s'a și fundat o simplă Grammar School. Azi, această dotațiune, crescînd potrivit cu importanța orașului însu-și, a ajuns de aduce un venit anual de 50000 l. st. (1250000 fr.) Din acest venit, se întrețin astăzi nouă școli secundare, patru de băeți și cinci de fete, și anume:

1. «*The High School for boys*», în New-Street, edi-

ficiu frumos în stil Tudor, de piatră, cu totul înnegrit de timp, pentru băeți de 8—19 ani, admiși printr'un examen de intrare (citire și scriere la dictat; aritmetică, elemente de gramatica englesă, de istoria Angliii și de geografia țării). Plata pentru un elev e de 12 l. st. pe an, dar sînt și multe burse «scholarships» și pe urmă alte burse pentru Universitate «exhibitions». Școala pare a da o instrucțiune solidă și bine calculată. Ea se mîndrește cu elevi de însemnătate națională, ca pictorul Burne-Jones și talentatul scriitor Grant Allen.

2. «*The High School for Girls*», în Congreve Street, edificiu frumos de cărămidă roșie, dă educație fetelor în aceleași condiții ca și școala de mai sus a băeților; plata e numai de 9 l. st. pe an. In ambele aceste școli, orele de lucru sînt 9—12 $^1/_2$, și în trei zile pe săptămînă se lucrează și după amiazi, în orele 2 $^1/_2$—5. Sîmbăta nu se lucrează de loc, în nici-o școală englesă, dar nici sărbători intempestive nu vin. Și consideră ei ca un mare folos pedagogic de a da cîte o zi de recreație regulat pe fie-care săptămînă, decît a ține sărbătorile, care vin neregulat în ori-ce zi a săptămînii, și ca atare sînt dăunătoare obiceiurilor de lucru regulat.

3. Șapte *Grammar-Schools*, trei de băeți, printre care poate cea din Five-Ways ocupă cu onoare primul rang, și alta de fete, dintre care citez cu plăcere pe cea din Bath Row. Această școală, deși suferă încă pînă acum de micimea, sau mai bine zis de sistemul vechiu de împărțire a localului, totuși se poate constata că se lucrează foarte bine într'însa.

In aceste 7 Grammar-Schools, orele de lucru sînt dispuse cam după norma școalelor înalte de mai sus; ele dau educație copiilor de 8—16 ani.

In aceste școli, plata e numai de 3 l. st. pe an de

elev, şi numai jumătate din elevi plătesc, restul primesc instrucţiunea lor absolut gratis; trebue însă, ca să fi fost elevi distinşi în şcoalele populare. Birmingham e oraş democratic. La aceste resultate s'a ajuns numai treptat, în măsură ce s'au convins de foloasele tot mai mari date de educaţia gratuită.

Şcoli secundare de fete mai sînt încă de menţionat două foarte bune:

«*Edgbaston High School foor Girls*», Limited., organisată după tipul general de High-School. Intre alte calităţi, orariul merită o deosebită menţiune; el e aşa aranjat, încît, în mijlocul dimineţii de lucru, toate elevele, împărţite în 4 grupuri succesive, au cîte un sfert de oră de exerciţii fisice, în Hallul central, sală imensă, naltă de două etaje, încinsă de o galerie, pe care se deschid uşile celor 8 clase de la rîndul de sus. Şcoala e indenominaţională, directoara chiar unitariană.

«*Edgabston Ch. of Eng. College for Girls*», Limited., şcoală bună, iar, mai ales în ceea-ce priveşte local, instalaţie, material didactic, — de confesie anglicană, cum arată şi numele.

O mică instituţie foarte interesantă, e Kindergarten din Harborne Road, tot în Edgbaston, dirijată de Miss Bishop. Copiii de ambele sexe sînt crescuţi acolo, de la 5 la 10 ani după principiile lui Fröbel, adaptate însă la tendinţele mai independente ale spiritului engles. Spaţiul nu ne permite a intra în detalii aici, dar e interesant de văzut modul cum întreaga şcoală e amenajată, cum copiii înşi-şi iau parte la gospodăria şcoalei, cum învaţă toate după natură, cum în fine influenţa educătoare a fie-cărui obiect şi a fie-cărui joc, e bine scoasă în relief.

Pentru educaţia technică sînt două instituţii însemnate, sau mai bine zis, trei:

Birmingham Municipal Technical School, școală nouă instalată provisoriu în Midland Institute, dar pentru care un edificiu mare și frumos, de cărămidă roșie, se rădică în Suffolk Street, care edificiu e aproape gata și la toamna viitoare va fi ocupat. In capul școalei se găsește un comitet, compus din primar ca președinte și din mai mulți membri, cea mai mare parte consilieri municipali; comitetul e împărțit în trei sub-comitete cu atribuțiuni deosebite. Cursurile acestei școli, cuprind clase mai ales pentru industriile locale, totuși nu în școală se învață practica industrii, ci numai principiile științifice, pe care diversele industrii sînt basate. Aceste cursuri sînt deschise la ambele sexe. Fie-care poate învăța ce vrea, însă potrivit cu examenele ce are în vedere; un program hotărît de studii se poate alcătui de la început. Se trec trei soiuri de examene: la Departamentul de Artă și știință (South Kensington, Londra), la City and Guilds of London Institute și în fine la scoală însă-și. Școala e cu plată, ca în deobște; pentru elevii distinși, însă, sînt o sumă de burse și de premii. Acestea nu acoper totdeauna numai cheltueala instrucțiunii în școală, ci adesea cuprind și întreținerea elevului în timpul acestei instrucțiuni; acestea sînt așa numitele «*maintenance schotarships*,» burse de întreținere, plătite elevilor acasă.

In legătură cu școala technică, este o prea frumoasă «*Municipal School of Art*», pentru desen, pictură, modelare, gravare, etc., în legătură tot cu Dep. de Artă și Știință, care face examenele și acordă certificatele. Școala e splendid organisată, cu cursuri de ți și de seară; aceste din urmă oferă un spectacol din cele mai învesselitoare cu numeroși studenți și studente, împrăștiați prin sălile respective, și lucrînd sub lumina electrică.

«*Birmingham & Midland Institute*», fondat la 1854,

sub auspiciile răposatului Prinț Cousorte, pentru instrucția mai înaltă a claselor sărace, cu deosebire în științele technice. Institutul, instalat într'un local foarte încăpător (unde pentru moment se găsește și școala technică), e condus de un consiliu de guvernatori, cu membri de trei categorii: membri oficiali, membri din City Council și membri electivi. Ține cursuri de zi și de seară la adulți și la adolescenți — toate vîrstele între 16 și 60 — de ambele sexe. Tot felul de cursuri se găsesc acolo, pînă și musică, atît vocală cît și instrumentală. Extensiunea universitară își are un centru aici. Apoi sînt tot felul de cluburi de petrecere pentru studenți; într'un cuvînt, în ceea-ce privește ocupațiile lor de seară mai ales, acest institut e o reproducere aproape fidelă a Politechnicului din Regent Street, Londra.

Pentru educația elementară, este un *Board* școlar, ca și în alte orașe, care conduce școalele Boardului, cele mai bune și cele mai numeroase, pe lîngă care însă, sînt și școli voluntare cu denominații diverse. Cele mai multe din școalele Boardului nu coprind decît 6 standarde (clase), vre-o cîte-va numai avînd 7 standarde complete. In schimb însă, sînt două școli elementare de grad superior, una în centru, alta afară din oraș, în Waverley Road, într'o poziție frumoasă și sănătoasă, cu cîte trei clase, în care se dă instrucție de grad secundar, technică în mare parte, dar și pur științifică și chiar literară. De aici, unii elevi pot ajunge de-a dreptul la universitate.

Cursuri de seară sînt într'o grămadă de centre. Aci, ca lucru manual, se predă afară de desen și modelare, lemnăria în unele centre, iar în altele fierăria.

Tot printre instituțiile de educație trebue să numărăm neapărat și bibliotecele publice, de care sînt mai

multe aici, măcar că Birmingham nu se laudă a fi un «great reading place», în afară de «afaceri» și de politică. Biblioteca centrală în Ratcliffe Place e instalată într'un edificiu anume zidit, cu mai multe săli de citit, unele pentru gazete numai, altele pentru reviste, altele în fine pentru cărți. La un biurou special se pot împrumuta cărți de citit acasă, gratis. Sus, este o «reference library», bibliotecă de consultație de valoare, și alături este o *Shakespeare room* foarte interesantă. O cameră plină petoți pereții numai cu operile lui Shakespeare, 536 de ediții, în toate limbile în care e tradus. Un dulap conține o sumă de portrete de ale lui Shakespeare din diverse epoci. In mijlocul camerei pe o masă, un tablou statistic incadrat, arată ce ediții anume au fost consultate în timpul anului, și anume în ce limbi. Cauți de grabă, să vezi, de romînește nu spune ce-va? — Nimic. Există totuși peste patru piese traduse în romînește, un «Machbet», un «Iulius Caesar», un «Hamlet» și un «Neguțătorul din Veneția». Legate, cu titluri cam greșite au cel puțin meritul, că arată măcar existența unei limbi romînești. Te grăbești a cere o «formă», pe care scrii să ți se dea piesele în limba romînă; te așezi cu ele într'un fotoliu de pae foarte confortabil, visezi cu ele în mînă un ceas, două și le dai înapoi. La anul viitor, călătorul curios va putea vedea pe tabloul statistic: consultate în limba romînă, piesele cutare și cutare. E mai mult decît interesantă camera lui Shakespeare Oricît de emancipat ai fi de terori nedefinite, un fel de frică religioasă te coprinde par'că în acest templu al artei, undei sub o lumină slabă, care d'abia străbate «fogul» prin fereastra din tavan, ți se pare că ce-va din geniul poetului trebue să fi plutind prin aerul înconjurător, acelui «Sha-

kespeare vast, placid, văzînd de departe, ca soarele, lumina de sus a lumii» [1]).

In împrejurimile Birminghamului se pot face excursiuni foarte interesante:

La *Stratford pe Avon*, unde se arată căsuța în care s'a născut Shakespeare, totdeauna bîntuită de curioșii americani.

La *Warwick Castle*, cea mai frumoasă reședință baronială din Anglia, din vremea lui Edward III.

La *Kenilworth Castle*, ruinele castelului dat de regina Elisabeta lui Leicester, ruine nemurite în romanul cu acest nume al lui W. Scott.

La *Coventry*, însemnat prin iarmarocurile sale. In veacul al 11-lea, spune o legendă (versificată de Tennyson), trăea aici contele de Mercia, Leofric. Feodal aspru, lua dări grele de la supușii săi, care însă capătă un fraget dar puternic sprijin în soția lui Leofric, gingașa *Lady Godiva*. După stăruințele ei, el se înduplecă în fine să acorde independența municipală orașului, cu condiție numai ca mai întîiu, ea, Godiva, să percurgă toate stradele orașului călare, numai în costumul mamei Eva. Godiva se hotărăște în fine la sacrificiu, după ce mai întîiu a trimis crainici să ordone ca, în ziua hotărîtă, toți locuitorii să stea acasă la dînși, cu ușile și obloanele închise. Un singur brutar curios nu și-a putut stăpîni curiositatea, și posteritatea l-a pedepsit: bustul lui «peepign Tom» stă și astăzi spînzurat la un colț de stradă. Leofric, înduioșat de curagiul soției lui, se execută:

„I, Lurichi, for the love of thee
Doc make Coventre tol-free".

Memoria acestei femei e păstrată și sărbătorită și

1) Carlyle. „Ou Heroes and Hero Worship".

azi de cetățeni. Incă din 1217, orașul capătă prin o șartă dreptul de a ținea iarmaroace, și cu ocasia acestora, celebrau și heroismul Godivei *întocmai*. O femee era plimbată călare pe strade, femee aleasă la început din «police courts» din Londra, căreia exhibiția aceasta pe stradă îi era impusă ca o penitență publică — curioasă mis-representare a faptului original. — In timpurile din urmă, cetățenii au venit la o pricepere mai clară a lucrului, și azi femeea preumblată e o femee onorabilă, îmbrăcată în tricot și cu ce-va haine ușoare. Pentru a se vedea cam ce sînt aceste serbări, vom da aci o descripție a serbării, extrasă din Coventry Standard pe 1892.

Orașul era plin cu visitatori din toate colțurile țării. De dimineață stradele erau tixite de popor; turnurile și bastioanele acoperite de spectatori; clopotele răsunau armonios. La 11 ore, primarul și cei-l-alți magistrați ascultă leturghia în biserica Holy Trinity, unde vicarul parochiii ține un cuvînt potrivit cu ocasia. La ora $12^1/_2$ procesiunea pornește, percurge stradele principale ale orașului, și totul e terminat la 4 p. m.

Acum, iubite cititor, așază-te în vre-un colț al stradei ce duce la Copou pe vremea plimbării, sau în vre-un capăt al șoselei dacă preferi, închide ochii pe jumătate, mestecă la un loc tot ce ai dinainte, și vezi dacă nu-i reușì să-ți croești următoarea priveliște:

O primă musică:

Banda Voluntarilor.

Drapelul cetății.

S-tul Gheorghe înarmat

2 guarzi cetățenești călari.

Asociația pentru protecția Furnisorilor [1]), custe aguri

1) Licensed Victuallers' Protection Association.

slujbași, servitori, în jurul unei trăsuri cu doi cai, ducînd pe oficianții asociațiii.

Carul tipografilor.

Crucea de aur a societății Filantropice.

Steag mare

Președintele și vice-președintele călări

Trăsură cu membrii comitetului.

Carul sesoanelor, decorat.

A 2-a musică:

Altă bandă de voluntari.

Corpul Calendonian [1]).

Steag.

Trei oficianți, șefi din London.

87 de purtători de steaguri și de giuvaeruri regale.

Ofițeri.

8 slujbași în costum scoțian.

Societatea fabricanților de instrumente.

Car alegoric.

4 slujbași.

Asociația maiștrilor brutari, cu steaguri vechi de 200 de ani.

Marele maestru și deputați călări.

8 slujbași.

16 oameni.

«Hero», un *brake,* car cu maeștri, oameni și băeți în haina meseriii, cu flori, snopi de grîu, pini, plante verzi.

Ordinul Druizilor (Stonehenge Lodge).

Car alegoric.

4 slujbași.

Două trăsuri cu comitetul.

---

1) «Loyal Calendonian Corps», (trupe scoțiene).

A 3-a musică: Silver Band [1]).

Vechiul ordin al Forestierilor.

Curțile Godivei, a lui Leofric și Lord Leigh.

Servitori. Steag. Servitori.

Robin-Hood [2]).

Servitori.

Doi slujbași.

Maid Marian [3]).

Servitori.

2 slujbași.

Little John [4]).

Servitori.

Doi slujbași.

Will Scarlet [5]).

Servitori.

Doi slujbași.

Allan a Dale [6]).

Servitori.

Doi urmași.

Kear Tuck [7]).

Servitori.

18 oameni în costum Lincoln-grun, cu arcuri, săgeți, etc.

Asociația lemnarilor și stolerilor [8]).

Car alegoric, representînd casa venețiană pe de lături, casă englezească la capete, cu lucrători.

Slujbași, servitori.

Clopotele tubulare Harrington și

Clopote de biserică.

---

1) «Banda de argint», (cu trompetele argintate).

2) 3) 4) Personage din povestea haiducului Robin-Hood.

5) 6) 7) Personage din povestea haiducului Robin-Hood.

8) „Amalgamated Carpenters & Joiners".

Ordinul Oddfellows [1]) din Londra.
Steagul ordinului.
Oficianți călări.
14 slujbași și servitori.
Comitetul pe jos.
Jocheu tinăr în costum de vînat.
Un vînător în roșu.
A 4-a musică: Banda orașului Nuncaton.
Ordinul Oddfelows din Nottingham.
Drapelul Lojei Godiva.
2 slujbași și servitori.
Ofițerii marelui maestru în trăsură.
2 slujbași și servitori.
Drapelul Societății juvenile.
Tineri cu medaliile societății.
2 urmași și servitori.
12 «Past imperial Fathers», membri bătrîni ai ordinului, cu eșarpele oficiului.
2 slujbași și servitori.
Societatea cărămidarilor (ordinul Londrei).
Car alegoric, cu zidari, ridicînd o boltă; figuri alegorice în cele patru colțuri:
Adevărul — Dreptatea — Știința — Arta.
Societatea filantropică a Crucii din Coventry.
Drapelul Societății.
Președinții și vice-preș. călări.
Sub-comitetul in trăsuri.
4 slujbași.
A 5-a musică: Banda călare a voluntarilor
din Warwickshire [2]).

1) «Mounted band of Warwickshire Yeomanry». Yomenii sînt micii proprietari, formînd o armată teritorială de voluntari.
2) Un fel de francmasoni.

Bufonul Godivei.

Guard de onoare Guard de onoare.

Lady Godiva.

Guard de onoare Guard de onoare.

6 urmași, îmbrăcați doi cite doi în: *crême*, heliotrop deschis, albastru palid.

Comitetul, patru călări, restul în trăsură.

Leofric Earl of Mercia și pagiul său.

2 urmași în maron și dantelă de aur.

Eduard, Prințul Negru.

2 guarzi cetățenești călări.

Regele Richard II.

2 urmași în culori deschise: albastru și aur.

Ducii de Hereford și Norfolk.

2 guarzi cetățenești călări.

Regele Henric IV.

2 urmași în alb și aur.

Sir John Falstaff cu Bardolph, pagiul său.

Regele Henric VI și regina Margareta.

Urmași în primrose și heliotrop.

Regele Henric VIII cu pagiul său.

2 urmași în roșu deschis și alb.

Regina Elisabeta.

2 urmași în maron și dantelă de aur.

Queen Mary of Scots [1]).

Urmași în negru și aur.

A 6-a musică: Banda St. Michael de tobe și flaute.

Statua Godivei în miniatură.

2 urmași.

Shakespeare.

Sir Thomas White [2]).

---

1) Maria Stuart.

2) Cetățean însemnat din Coventry.

John Hales [1])
Sir William Dugdale [2]).

Grup pastoral: păstori, păstorițe, cîni, oi; o pereche de cai.

Spune-mi, te rog, acum, iubite cititor, dacă ai reușit să-ți represinți în imaginație toată această priveliște, amestec curios de trist și vesel, de impunător și caraghios, mosaic de sfărămături de povești, de istorie, de literatură, învăluit totul în mii de culori delicate și înveselit de sunetul a 6 muzici și două rînduri de clopote, spune-mi, dacă poporul engles, cu tot fumul și cu toată pîcla ce înghite, nu știe să se înveselească mai bine într'o singură rază decît alții într'un noean de soare, și dacă nu-i încă bine meritat și astăzi bătrînul titlu de «Merrie England».

TERESA STRATILESCU

---

1) Un teolog din sec. 17 „the ever memorable divine".
2) Antiquarian din sec. al 17-lea.

SINGURĂTĂȚI

Stă veșnic în pustie din timpii legendari
Castelul alb ca spuma în umbră de ștejari!
Ferestrele-s' închise, perdelele lăsate,
Iar scările de marmur' de niminea umblate...
Întunecații arbori nu picură o frunză
Un foșnet nu tresare odihna s'o pătrunză.
Dor stelele pe boltă sclipind mai țin vegherea.

O statuă senină și mută ca Tăcerea
Domnește mîndră, rece pe liniștea întinsă
Albind misterioasă sub raza lunii ninsă!

Cînd toate prinse 'n vrajă încremenite tac
Spre bolta nemișcată din undele de lac,
Țîșnește o coloană de apă argintie
Ce se resfiră tainic în noaptea viorie...
In pacea moartă-a Firii, ce dulce apa sună!...
Un freamăt nu adie, doar stropii joacă 'n lună...

Versailles, Aprilie 96.

D. NANU.

POESII POPULARE

DOBRIȘAN

Frunză verde meri crețești
In oraș la București,
la cele case domnești,
frumoasă masă e 'ntinsă
și de mulți boeri coprinsă.
Dar la capu-i cine șade?
Șade Domnul Ștefan-Vodă,
Lîngă Domnul Ștefan-Vodă
șade-un tînăr Moldovean,
pîrăște pe Dobrișani.
Frunză verde și-o lalea
Ștefan-Vodă cum ședea,
cum ședea
și chefuea,
la Moldovean se uita
și din gură mi-i zicea:
— Măi tu, tînăr Moldovean,
ce nu bei, ce nu mănînci?
și stai între ăi veniți
cu ochii 'n pămînt țintiți?
Ori bucatele nu-ți plac
și vrei altele să-ți fac,

ori de noi nu-ți este drag?
— D'alei, doamne Ștefan-Vodă,
bucate să nu-mi mai faci
și voi toți îmi sunteți dragi,
dar unde s'a mai văzut,
s'a văzut,
și auzit,
să vezi țară cu doi domni,
să vezi ceru, cu doi sori!...
Dumneata la București,
Dobrișan la Stoenești.
Frunză verde și-o lalea,
Vodă, cum mi-l auzea,
multă vreme se gîndea,
apoi spre el se 'ntorcea
și din gură mi-i zicea:
— Măi, tu tînăr Moldovean,
dacă-i drept, am să-l aduc
și amar am să-l judic.
Ștefan-Vodă ce făcea?
Șapte-armași că mi și chema,
care iute mi-și venea
și la Vodă s'arăta:
și din gură cuvînta:
— Ce poruncește Domnia?
ce ne spui, Măria ta?
că ne 'nchinăm cu solia?
— Eu, de cînd v'am armășit,
de cînd la mine ați venit,
nici-o slujbă n'ați făcut
doar averea mi-o ați supt,
dar acum vreme-a venit,
vreme mie de slujit.
— Pe la Miezu-nopții
călcați tina Vlășcii
și găsiți pe Dobrișan,
că e domniii dușman.
S'aduceți pe Dobrișan
cam cu oi, cam cu ciobani,
cam cu hardalicu' tot.

La masă de l'ăți afla,
să-l lăsați pîn'o cina
și apoi firman să-i dați
și'n nimic să nu-l stricați.

Frunză verde și-o lalea,
cînd Dobrișan mi-și cina
cu măicuța-și petrecea,
armașii că năvălea,
să cineze nu-l lăsa,
firman pe masă-i trîntea
pe Dobrișan îngrozea...
Dobrișan cum îl vedea,
Dobrișan că mi-l citea,
lacrămile-l podidea,
și mă-sa mi-l întreba:
— Măi tu maică, Dobrișane,
ce nu bei, ce nu mănînci,
numa cu ochii te uiți?
— Cum să beau, cum să mănînc
că nu știu cin' m'a pîrît;
nu m'a pîrît
să mă crească,
m'a pîrît
ca să mă piarză;
eu nimic nu le-am stricat:
avere nu le-am prădat,
frățiori nu le-am stricat,
mame eu nu le-am furat;
mie Dumnedeu mi-a dat!...

Și-altă foae de lalea,
cum așa mi-și cuvînta,
iarăși pe plîns se punea
și-apoi, măre, se pornea,
pînă ziuă nu era,
se pornea cel Dobrișan
cam cu oi, cam cu ciobani,
cam cu hardalîcu' tot.
Ciobanii lui Dobrișan,

nu sînt ca ori-ce cioban,
ci sînt boeri de divan..
Dulăii lu' Dobrișan
nu-s' dulăi ca toți dulăii,
ci sînt povarnici domnești;
cînd îi vezi
te îngrozești;
cu scorțare de argint,
face dîră pe pămînt,
cum n'am văzut
de cînd sînt!...
Oile, cînd se pornea,
de multe ce mi-și era,
coada mi-era 'n Stoenești
și mijlocu la Dărăști
și fruntea la București...
Berbecii lu' Dobrișan
nu sînt berbeci
ca berbecii,
ci sînt berbeci
de cei berci,
la cap cîte șase coarne
tocmai de șaisprece palme;
în vîrfu' corniților
cîte-o piatră
nestimată
ce plătește lumea toată,
Țarigrad pe jumătate,
Ialomiț' a treia parte..

Și iar verde meri crețești,
cum ajungea 'n București,
la Ștefan-Vodă trăgea,
oile 'n curte-și băga;
dar ciobanu' ca ciobanu';
nu știe ce e șofranu':
ei cînd sta de odihnea,
cîrligele mi-așeza,
pe dobrele (sic) de fereastră;
lumina căzuse 'n casă.

Ștefan-Vodă cum dormea,
Ștefan-Vodă se trezea
la raza luminilor
la lucirea pietrelor;
ciubucciu' și-l chema,
o palmă trăsnită-i da,
c'a venit soarele 'n prînz
și divanul nu s'a strîns —
capu' lu' Vodă răpus!
— Ciubucciu' se 'ngrozea,
ciubucciu' se mira
și din gură mi-i zicea:
— O, Doamne, Măria ta!
N'a venit soarele 'n prînz
și divanul nu s'a strîns, —
capu' tău nu e răpus.
Dar din noapte mi-a sosit
Dobrișan din Stoenești
Stoenești după Cilniște.
A sosit cel Dobrișan
cam cu oi, cam cu ciobani
cam cu hardalîcu' tot.
Ciobanii și-au atîrnat
cîrligele de 'mpărat
de par'că 'i lumina zilei
la ferestrele domniii.

Frunzulița bobilor,
In urma oiților,
iată Dobrișan sosea
și la curte mi-și trăgea:
călare p'un măgăraș
ca 'ntr'un chip de ciobănaș.
Jos la scară mi-se da
și din inimă ofta;
apoi se trase de-o parte
c'o să-l judice de moarte...
— Frunză verde salbă moale,
pe cea gurită de vale
pare-mi vine o cocie;

și cine mi-este 'n cocie?
mi-este d'o babă bătrînă
cu rochiea de saimă
și cu brîu' tot de lînă
luată din păr de cămilă.
La scară că mi-și venea,
Jos din cocie se da,
pe Stefan-Vodă-l chema,
o palmă sdravănă-i da,
Vodă, măre 'ncremenea,
slugile și-le striga,
dară baba ce zicea?
— Taci din gură om smintit,
blestemat de Dumnezeu
om dușman de neamul tău...
Pe frate-tău ai osîndit;
că eu am păcătuit
cu taică-tă'am petrecut
și pe tine te-am născut;
pe tine, pe Dobrișan
pe care ți-l crezi dușman...
Voi amîndoi sînteți frate
dintr'o mumă, dintr'un tată
născuți din două păcate!...
Bine vorba nu sfîrșea,
mîna 'n sîn că mi-și băga,
ristoavele (sic) le scotea
la divan înainta,
hîrtii pe masă punea
și boerii le citea
frățiori că mi-i găsea.
Vodă mi se 'nveselea,
pe măicuța mi-și chema
și mîna i-o săruta:
«Iartă-mi, maică, greșala,
«că d'astea n'oiu mai lucra
«odată cu viața mea»
Pe Dobrișan mi-l chema
și din gură cuvînta:
— Măi tu, frate Dobrișan,

tot cu haine de cioban,
hai să-ți dau ție Domnia,
să-mi dai mie ciobănia.
— Ba eu nu te-oi asculta:
fii tu cu Domnia ta,
eu cu ciobănia mea;
decît la tîrg cu papuci,
mai bine 'n crîng cu opinci.

Culeasă din Com. Vidra, J. Ilfov.

RĂDULESCU-CODIN

REVISTA PUBLICAȚIUNILOR

In N-rul din 24 Iulie al ziarului vienez *Fremdenblatt,* un anonim descrie o călătorie, la Piatra-Neamțu, la Bălțătești, pe Bistrița cu pluta, apoi la mănăstirea de maici Agapia și de acolo pe jos peste dealuri la mănăstirea Neamțu. Locurile sînt frumos descrise, posițiunile, ce le-a văzut autorul, i s'au părut incîntătoare; traiul prea contemplativ al călugărilor noștri, care nu se ocupă ca cei catolici cu școală, cu asistență, cu lucrări de erudiție, etc., nu-i place însă.

* * *

In *Presse* din Viena (numerile din 23 și 24 Iulie), un d. Dombrowski, din București, descrie o vînătoare de pasări de baltă, făcută, în decurs de mai multe zile, în Delta Dunării. Această parte de pămînt va mai rămîne încă pe un șir de ani un fel de paradis al vînătorului, zice autorul.

* * *

In *Monit. oficial,* No. 79 (10 Iulie), la pag. 2824 se găsesc două citațiuni ale Curții de Casație, care privesc două Societăți de asigurări din Anvers *în Francia*!

* * *

Revista *Wiener landwirthschaftliche Zeitung* publică, în numărul din 4 Iulie, un articol asupra situațiunii muncitorilor agricoli, în Rominia. Populațiunea este insuficientă pentru întinderea cultivată, de aceea se aduc în fie-care vară cîte-va mii de lucrători străini, în Moldova Ruteni, în Muntenia Sași și Unguri. După autorul articolului, tratarea acestor imigranți timporari ar fi adesea rea. Arendașii caută să-și asigure une-ori cu ani înainte munca lucrătorilor din țară prin avansuri, împrumuturi, etc. Aceste înlesniri au aparența filantropiii earna, cînd vine țăranul de nevoe să le ceară. Moșierul sau arendașul e însă ferit prin legea specială a tocmelilor agricole de ori-care păgubi. Și chiar lipsa de cultură a țăranului dă arendașilor puțin conștiincioși toată înlesnirea pentru a scoate dator în continuu pe țăran. E de observat că transformările de lei în florini ce se dau în acest articol sînt greșite, evaluează florinul de la 2 l. 80 b. în sus; pe cînd, de cînd s'a făcut reforma monetară în Austria, un florin valorează 2 l. 10 b și agiul e mic.

TIP. «GUTENBERG», JOSEPH GÖBL, STR. DÓMNEI, 20. BUCUREȘTI.

Apar la intiia zi a fie-cărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 10. București, 1 Octombrie 1896. An. XXX, Vol. II.

DIN TOPONIMIA ROMÎNEASCĂ

STUDIU ISTORICO-LINGUISTIC

I.

INTRODUCERE

Astăzi e foarte greu, dacă nu imposibil, să mai scoată cine-va la lumină ce-va nou și serios cu privire la civilisațiunea greco-romană, care a fost studiată, spre a zice ast-fel, mai pe toate fețele. Prin urmare, în această direcțiune, repetițiunile sînt inevitabile de cele mai multe ori și de cele mai multe ori cu totul nefolositoare.

Dorința de a nu spori și eu numărul lucrărilor fără pic de originalitate, m'a îndemnat să las la o parte clasicitatea și să-mi îndreptez privirea spre Romîni, în trecutul cărora știam că trebue să mai fie destule probleme nedeslegate.

Nu-mi venea a crede bunăoară că va fi dispărut cu totul din istoria Romînilor deplorabila stare de lucruri, pe care d-l Tocilescu o descria la 1884 zicînd că «ceeace ni s'a dat pînă acuma ca istorie — cu una sau două excepțiuni parțiale — se poate caracterisa în două cuvinte: cea mai mare neexactitate chronologică cu cea mai mare posibilă falsitate istorică. De pe înălțimea catedrelor, de pe tribunele ateneurilor, prin fruntea re-

vistelor literare, în cărți de școală sub pomposul titlu: Istorie a Romînilor, s'au susținut și se susțin ca fapte istorice cele mai lipsite de ori-ce scîntee de adevăr afirmațiuni, fără nici un procedeu de raționamente, fără invocarea vre-unei fîntîne, pe simpla fantasie a autorului . . . .

. . . . . .

«Roiuri peste roiuri de tineri de 20 de ani și mai bine, care trec prin școli, se hrănesc cu asemenea neadevăruri, și eroarea se scurge cu dînșii și se toarnă în bronz în societate . . . . . .

. . . . . .

«Un singur mijloc ne rămîne de a eși din acest chaos, din această stare intelectuală imposibilă și vătămătoare: acela de a ne reîntoarce la fîntîne originale, la documente, inscripțiuni, cronice și a le utilisa serios, critic, cu penetrațiune și iubirea adevărului [1])».

Nimeni nu poate zice că de atunci încoace istoriografia romînească n'a făcut progrese însemnate. Partea controversatului și a necunescutului s'a micșorat. S'a făcut destul de mult, dar mai e mult de făcut de aici încolo.

Am început prin urmare să mă gîndesc și eu la o problemă istorico-linguistică pe care d-l Xenopol o numește cu drept cuvînt «o întrebare de tot întunecoasă, anume originea subîmpărțirilor administrative ale țărilor romîne [2])». De unde să încep? Pînă unde să merg? Să merg pînă unde voiu merge, dar să încep negreșit cu județele din Oltenia.

Într'adevăr, partea cea mai atrăgătoare din această «întrebare de tot întunecoasă» trebuea să fie, pentru un romîn, originea numirilor de județe de peste Olt, pentru-că județele acestea formează inima regiunii, despre care, de o bucată de vreme încoace, mulți cred împreună cu d-l Hasdeu, că «n'a încetat niciodată, dar niciodată, de a fi românească [3])».

---

1) Gr. G. Tocilescu „Studii critice asupra cronicelor romîne", în a sa Revistă pentru Istorie, Archeologie și Filologie, II, 246, 248.

2) A. D Xenopol „Istoria Romînilor", Iași, 1890, v. III, p. 598.

3) B. P. Hasdeu „Din Istoria limbei românești", București, 1883, pag. 26.

Așa cred mulți, dar mulți nu cred așa. Mie mi se pare, că cine ar putea deslega în mod adevărat scientific originea numirilor de județe din Oltenia, ar contribui prin aceasta și la lămurirea întrebării dacă regiunea aceasta a fost sau n'a fost totdeauna românească.

Căci, cu toate cercetările de pînă acuma, «pe lungul period de ani 900 computați de la 300 pînă la 1200, în istoria Daciii mai domnește pînă astăzi o tristă întunecime, prin care străbate numai ici-colea cîte o rază de lumină, care și ea adesea ne seduce sub forma de tradițiune, de cîntec misterios, sau de cîte o ruină a cărei origine este foarte problematică pentru adevăratul istoric decis a se apăra din răsputeri de conjecturi și hipotese visătoare [1])».

Cu privire la originea geografică a Românilor de la nordul Dunării de jos, s'au ivit pe rînd mai multe păreri, care, în fond, să reduc la două diametral opuse: teoria continuității Românilor din legionarii lui Traian și teoria reemigrării numită de obiceiu a lui Rösler.

Cu alte cuvinte, unii învățați, români și străini, cred că Românimea și-a luat începutul unde-va la nordul Dunării de jos; alți învățați, streini și români, susțin că leagănul tuturor Românilor trebue căutat unde-va în peninsula balcanică. Apărătorii ambelor hipotese se sprijinesc pe două categorii de probe: texte istorice și fapte linguistice.

Urmînd calea de mijloc între aceste două mari teorii opuse, d-l Nădejde a formulat, în cele de pe urmă, o teorie nouă, care să împace adevărul istoric cu cel linguistic, adică «formarea limbii și naționalității elementului romanic dincolo de Dunăre și continuitatea elementului romanic pe pămîntul Daciii Traiane [2])». Noua teorie presupune existența unui popor romanic în Dacia fără întrerupere de la colonisarea ei, un popor, poate nu tocmai numeros, care va fi fost absorbit de Românii veniți din peninsula balcanică. In această «hipotesă nedovedită încă», după cum o numește însu-și autorul ei,

1) G. Barițiu „Apulum, Alba-Iulia, Belgrad în Transilvania" în Anal. Acad. Române, 1885—1886, p. 24.

2) I. Nădejde «Contemporanul» V, p. 451.

elementul roman din Dacia este din punct de vedere linguistic, termenul necunoscut, iar cel venit din peninsula balcanică termenul cunoscut. Firește că dacă va fi existat într'adevăr starea de lucruri presupusă de noua hipotesă, atunci din limba dispărutului popor romanic trebue să fi rămas urme în limba învingătorului, în limba noastră. La întrebările unde și cum s'ar putea afla urmele linguistice de care-i vorba, d-l Nădejde dă următoarele îndrumări generale: «*Noi avem mare încredere* — zice dînsul — *în numirile de localități și mai ales încă într'o cercetare stăruitoare a elementelor străine în limba de aici.* Trebue descoperit în ce locuri s'au așezat Romînii macedoneni pe lîngă poporul romanic cel vechiu și unde pe lîngă popoare neromanice. Trebue văzut dacă între cuvintele slavone nu s'ar putea despărți o grupă care ar fi suferit prefaceri neexplicate în limba română actuală și pe lîngă acestea o cercetare îndărătnică a graiurilor locale din Transilvania, poate ne-ar dovedi existența unui dialect romanic deosebit de limba transdunăreană. Poate să trebuească mult timp și multă muncă pînă ce se va limpezi chestia cu acei Romani presupuși de noi, dar nu e mai puțin adevărat că numai așa se vor împăca resultatele *cercetărilor istorice* cu *al celor linguistice* și teoria lui Rösler va fi prefăcută cum se cuvine, nesupărînd pe nici-unii din șoviniști: nici pe cei Romîni, nici pe cei străini[1])».

Așa dară istoria poporului romîn e destul de încurcată și mai ales epoca veche este o adevărată enigmă, a cărei bună deslegare se poate aștepta numai după deslegarea unor întrebări mai mărunte.

«Cînd e vorba de începutul popoarelor și de epoce întunecoase din viața lor — zice minunat de bine d-l Hasdeu — ori-ce studiu exclusiv istoric duce la încheeri greșite; la încheeri greșite nu mai puțin duce ori ce studiu exclusiv linguistic. Pentru a nimeri adevărul, sau încai a ne apropia de adevăr, trebue neapărat un

1) I. Nădejde «Contemporanul» IV, p. III. D-l Nădejde și-a formulat teoria îndemnat, între altele, de *partea istorică* din studiul d-lui D. Onciul publicat în «Convorbiri Literare» XIX, sub titlul de : Critica teoriii lui Rösler de A. D. Xenopol »

studiu paralel istorico-linguistic. Cînd un text istoric se întăreşte printr'un fapt linguistic sau vice-versa, ambele urmărite pe o cale strîns metodică, atunci şi numai atunci adevărul e găsit [1])».

Se întîmplă însă une-ori că asupra cutărui punct obscur nu se poate îndrepta cu egală intensitate lumina ambelor specii de argumente, de aceea cred că trebue lămurită înainte de toate întrebarea următoare : Care din două, argumentul istoric sau cel linguistic, merită mai mult crezămînt cînd e vorba de originea geografică a Romînilor ?

Textele istorice nu pot inspira încredere deplină, pentru că unele — cum e textul lui Kekaumenos, scriitor bizantin de pe la 1070 — sînt curate non-sensuri, altele sînt atît de lipsite de precisiune, încît comentatorii pot scoate din ele, şi într'adevăr şi scot, înţelesuri peste înţelesuri.

Iată o probă de elasticitatea textelor istorice.

Impăratul Bizanţului Constantin Porfirogenet (912—959), care avea la îndemînă informaţiuni destul de sigure despre cele ce se petreceau înlăuntrul şi la marginile împărăţiii sale, spune cîte-va cuvinte, din care, între altele, s'ar vedea că Bulgarii de pe vremea lui, stăpîni şi pe malul stîng al Dunării, erau vecini răsăriteni ai Maghiarilor (Τοῦρκοι). Porfirogenetul zice textual:

«Πληριάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δουνάβιος λεγόμενος ποταμός, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρώβατοι [2])».

Adecă «vecinii Ungurilor sînt: Bulgarii în partea de răsărit, unde-i mai desparte pe unii de alţii fluviul Istru sau Danubiu, Pacinaţii la miază-noapte, Francii la apus, Croaţii la miază-zi». Cei ce admit stăpînirea bulgară în provinciile Daciii lui Traian — căci sînt şi de cei ce nici nu vreau să audă de acest lucru — nu se înţeleg

1) B. P. Hasdeu «Strat şi Substrat» în Etymol. Magn. Romaniae, III, p. XXXV.

2) De administr. imper. cap. 40.

asupra liniii de despărțire dintre Bulgaria și Ungaria veacului al X-lea.

«După cum ne putem încredința pe chartă — zice d-l Onciul, comentînd rîndurile de mai sus — această graniță dunăreană dintre ambele țări, poate fi căutată numai între gura Poracicăi (din jos de Milanovatz) și Orșova nouă, unde Dunărea curge drept de la miează-zi spre miează noapte, formînd ast-fel, în deplin acord cu textul Porfirogenetului, întocmai marginea răsăriteană a Ungariei cătră Bulgaria. Aici mai ales se mărgineau Ungurii spre răsărit cu Bulgarii, și pe lîngă aceasta încă și (ἀπό) la Dunăre, ceea-ce, adauge autorul numai în mod secundar, fiind granița dunăreană dintre Poracica și Orșova de mai neînsemnată întindere, cam 40 km.[1])»

Alții au înțeles alt-fel și de-aceea d-l Onciul, nemulțumit cu interpretările acelora, adaoge: «Pič (Abst. der Rum. p. 77, n. 71) zicînd cu nedrept că Dunărea nu poate fi granița răsăriteană a Ungariii, comentează textul ast-fel că fluviul despărția pe Unguri de Bulgari între Belgrad și Turnul-Severinului. Prin aceasta autorul își strică însu-și noul său argument, căci dacă Porfirogenetul puteaisă pună Dunărea dintre Belgrad și Turnul-Severinulu ca margine răsăriteană a Ungariii, atunci nici spusele lui despre megiesia răsăriteană a Bulgarilor nu pot fi invocate pentru stăpînirea bulgară din stînga Dunării. Iar d-l Xenopol (Teoria lui Rösler p. 74), punînd granița dunăreană spre răsărit între Turnul-Severinului și Vidin, uită că aici nu mai este Ungaria[2])».

Sprijiniți între altele, pe acelaș text istoric, istoricii maghiari Fessler-Klein întind Ungaria veacului al X-lea spre sud pînă în Dunăre, spre răsărit pînă la Olt. «Granițele statului ungar de pe timpul ducilor—zic dînșii—ni le arată lămurit un contemporan, împăratul Constantin Porfirogenet și Anonymus, și indicațiunea lor se mai întărește și prin alte monumente. Spre răsărit, statul ungar era despărțit prin Carpați și prin Olt de țara Pecenegilor, care co-

1) D. Onciul «Critica teoriii lui Rösler de A. D. Xenopol», în «Convorbiri Literare», XIX, 328.

2) D Onciul «Critica teoriii lui Rösler de A. D. Xenopol», «Conv. Liter.», XIX, p. 329.

prindea în sine aproximativ Bucovina de azi, Moldova și o parte din Valachia. Spre sud, granița statului ungar, mai ales față de Bulgari, era formată de Dunăre, începînd de la Olt și pînă la Belgradul de azi, de-aci în colo, față de Serbia și Croația, ea era formată de Sava [1])» E greu de hotărît care dintre comentatori va fi avînd dreptate și greutatea va înceta numai atunci, cînd se vor scoate la lumină *fapte nouă*, care, prin ivirea lor, să preciseze textul istoric. Fapte nouă se pot aștepta atît de la scormonirea archivelor de documente istorice, publice și private, cît și de la cercetarea limbii, totuși mai mult de la cercetarea limbii.

Superioritatea faptelor linguistice față de textele istorice au scos'o în relief fruntașii celor trei hipotese ce pretind a explica originea geografică a Romînilor. In această privință d-l Hasdeu este în deplină înțelegere cu adversarul său istoric Hunfalvy, despre care zice că «are deplină dreptate declarînd că numai prin studiul limbii se poate ajunge la o deslegare serioasă relativ la istoria Romînilor, deoarece în această privință textele sau lipsesc saŭ nu-s'de ajuns [2])».

Tot ast-fel d-l Nădejde a strigat de multe-ori către istoricii noștrii: «zadarnică muncă, numai de la limbă se poate aștepta lumină în privința chestiii, dacă au rămas Romîni, și după căderea Daciii în mîinile barbarilor, pe locurile acestea, ori cel puțin în munți. Dar

1) Fessler-Klein «Geschichte von Ungarn, 2-te Aufl, Leipzig 1867—1874, I, p. 95—96:» Die grenzen des ungarischen Reiches unter den Herzogen geben der Zeitgenosse, Kaiser Constantinus Porphyrogenetus und Anonymus ziemlich genau an, und ihre Angabe wird noch ausserdem durch andere Denkmäler bestätigt. Im Osten wurde durch die Karpathen und durch die Alt von dem Lande der Petschenegen getrennt, das beiläufig die heutige Bucovina, Moldau und einen Theil der Walachei umfasste. Gegen Süden, von der Alt angefangen, wurde die Grenze bis zu dem heutigen Belgrad durch die Donau hauptsächlich den Bulgaren gegenüber, von da gegen Serbien und Croatien durch die Save gebildet».

2) B. P. Hasdeu «Sur les éléments turcs dans la langue roumaine» Bucureşti 1886, p. 7.» : «il touche entièrement juste en disant que ce n'est que par l'étude de la langue que l'on peut arriver à une solution sérieuse concernant l'histoire des Roumains, les textes à cet égard faisant défaut ou étant insuffisants».

pentru a putea scoate asemenea lumină de la limbă trebue să o cercetăm după metoade scientifice și nu în mod poetic ori fantastic ori trăgînd lucrurile de urechi ca să spue cea-ce ne-ar trebui nouă [1]).»

In ce stă metoada scientifică și în ce stă metoada fantastică, e lung de spus prin cuvinte, dar e ușor de arătat prin exemple. Deci, un exemplu, dar numai unul.

In Ardeal, și probabil și într'alte părți romînești din Austro-Ungaria, copiii de țăran, cînd văd pe vre-un strein îmbrăcat în haine domnești sau nemțești, strigă după el în bătae de joc:

Neamț, Neamț.
Cotrofleanț
Bagă mîța'n șanț.

O înțeapă
Și-o adapă
Și-o mîncă cu ceapă.

S'a bănuit că versurile acestea, în special cuvîntul *cotrofleanț* trebue să coprinză o amintire din trecutul Romînilor. Ce amintire? Părerile sînt împărțite în două.

D-l I. Georgescu, crede că versurile citate amintesc *introducerea cartofilor la Romînii din Austro-Ungaria*. «La noi în Austro-Ungaria — zice d-sa — cartofii au început a fi cultivați cam de pe la anul 1730, dar în măsură foarte neînsemnată. Urmînd mai mulți ani neroditori, împărăteasa Maria Teresia a dat cele mai aspre porunci pentru cultura lor, împărțind locuitorilor pe multe locuri chiar pe nimic sămînța de lipsă.

Intîmplîndu-se foametea cea mare la anul 1816 și 1817, Transilvania și Ungaria au suferit nespus de tare în urma aceleia, așa încît împăratul Francisc s'a văzut din nou silit a da cele mai părintești învățături și poveți prin comandele militare și dregătoriile politice pentru cultura cartofiilor și a cucuruzului (porumbului), care încă numai atunci a început a fi cultivat mai cu dinadinsul,— împărțind iară pe multe locuri sămînța pe nimic locuitorilor.

1) I. Nădejde, «Contemporanul» An. III, 1884, p. 577—8.

O parte a dregătorilor politici, care erau aduși de prin țările nemțești și aveau oare-care cunoștințe practice despre cultura acelor bucate, erau însărcinați într'adins ca să povățuească pe locuitorii țărani la înmulțirea acelora; încercările lor bine-voitoare nu prea erau băgate așa în seamă, și unii locuitori le ziceau în rîs: Neamț Neamț, *cotrofleanț* (Kartoffel-Pflanzer), care cuvinte se mai pot auzi pînă astăzi pe cîte un loc, la adresa streinilor, care se încearcă a-i povățui și îndemna la vr-un lucru nou [1].)

D-l B. P. Hasdeu crede că versurile de mai sus ar fi amintind *atingerea Romînilor din Banat, dar numai din Banat, cu neamurile barbare din prima jumătate a evului mediu!* «Din cele două cuiburi ale Romînismului, unul la Olt și cel-l-alt la Timiș, zice d-sa, Oltenia a fost scutită apoape cu desăvîrșire de invasiuni străine, și totuși nu se poate zice că ea și-a păstrat naționalitatea mai bine decît Banatul, unde Romînul a fost necontenit în contact cu tot felul de neamuri barbare. Cei mai plugari dintre toți Romînii prin însă-și natura unui pămînt roditor peste măsură, Bănățenii, se împăcau cu Hunii, cu Gepizii, cu Avarii cu Slavii, cu Ungurii, hrănindu-i pe toți rînduri-rînduri și lăsîndu-i apoi pe toți să plece înainte, pe cînd Romînul rămînea pe loc, adevăratul *ausoniu* al țării de la Atila și pînă astăzi. Neîntrerupta atingere cu străinii l-a făcut pe de o parte mai gelos de propria sa naționalitate și mai conservator de frică de a n'o pierde; dar totodată, pe de altă parte, memoria acelei atingeri, s'a petrificat pe nesimțite, ca niște straturi suprapuse, în graiul și în legenda Romînilor din Banat, ast-fel că numai la dînșii noi mai găsim unele tradițiuni etnice medievale, pe care în deșert le-am căuta în Oltenia, cu atît și mai puțin în Ardeal.

«Vom da un exemplu sau două.

«Am vorbit mai sus despre Gepizi, care nu erau decît o ramură de Goți. După acești Goți, precum îi numește Priscus, Bănatul a fost cotropit de Avari, pe care însă i-au nimicit Francii, anume Carloman prin fiul său Pipin,

1) *I. Georgescu*, Foaea de Duminecă din Temișoara, An. II, (1895), No. 30.

gonindu-i din regiunea Tisei: «trans Tizam fluvium fugatis», după expresiunea contemporanului Eginhard (cf. Zeuss, Die Deutschen p. 738). Bănățenii dară cunoscură acum două mari popoare germanice: pe Goți și pe Franci. «In Banat pînă în ziua de astăzi — zice Simeon Man-«zgiucă (Albina din Viena, 1866, No. 88) — cînd vine «vre-un Neamț prin sate romînești, se iau copiii după el «și strigă drept semn de batjocură: Neamț! Neamț! «*Goto-Freanț!* și tot așa mai departe, făcînd versuri de «batjocură, parte rușinoase, la fie-care sentință de două «versuri în cadență repețesc: Neamț! Neamț! *Goto-«Freanț*!» Din generațiune în generațiune mumele romînce din Bănat au făcut pe copiii lor să urască pe vechii asupritori *Goți* și *Franci*, care vorbeau de o potrivă nemțește, și ale cărora nume, întrunite în singurul *Goto-freanț*, au ajuns acolo pînă la noi ca un archaism supraviețuit în graiul cel copilăresc [1])».

Cine are dreptate, d-l Georgescu, sau d-l Hasdeu? Asta se vede cît de colo.

Am fost zis că limba romînească, studiată în mod scientific, poate lămuri trecutul romînesc. Și nici nu poate fi alt-fel, pentru că limba poporului romînesc, și în genere a ori-cărui popor, precum bine zice Cipariu, «se naște odată cu el, crește și se desvoltă, înflorește și se veștezește, îmbătrînește și moare odată cu poporul. Toate evenimentele cîte trec peste viața unui popor, toate îmbunătățirile, calamitățile ce întîmpină o națiune, toate fasele prin care trece, toate se revarsă asupra limbii acelui popor, acelei națiuni [2])».

Din constatarea legăturii intime dintre fasele vieții și ale limbii ori-cărui popor, urmează în mod natural, că istoria propriu-zisă și linguistica ori-cărui popor se pot completa una pe alta și se și completează. Cînd tace Istoria, vorbește Linguistica.

«*Linguistică pură* — zice d. Hasdeu — studiază limba precum *Botanica pură*, studiază vegetațiunea, fie-care mărginindu-și obiectul în cîte o sferă bine determinată

1) B P. Hasdeu. «Romînii Bănățeni», București, 1896, p. 66—67.
2) T. Cipariu, «Archiv pentru filologie și istorie» Blaj. 1867. p. 162.

din manifestațiunile naturii. Botanistului în specie puțin îi importă, dacă o plantă e bună pentru cultură, linguistului in specie, de asemenea, nu-i pasă dacă un cuvînt poate avea sau nu vre-o însemnătate istorică, juridică, economică și așa mai încolo. Fenomenele și legile limbii pe de o parte, fenomenele și legile vegetațiunii pe de alta, iată unica grijă a *Linguisticei pure* și a *Botanicei pure*.

«Precum însă Botanica medicală, care studiază erburile din punctul de vedere terapeutic sau farmacologic; și Botanica agricolă, care se consacră plantelor celor utile agronomului, sînt Botanică aplicată față cu Botanica pură, tot așa Linguistică aplicată se cheamă ori-ce întrebuințare a datelor Linguisticei pure în afară de cercul propriu al limbii. Și Linguistica, după cum vom vedea altă-dată, poate fi medicală sau agricolă, dacă se apucă cine-va a trage din analisa cuvintelor conclusiunii relative la istoria medicinei sau a agriculturii. Cît de interesante sînt, de exemplu, studiile medico-linguistice ale lui Pictet! Cît de instructivă poate fi, ca să dăm un alt exemplu, urmărirea terminilor plugărești și păstorești în limba romînă, cei de întîiu în mare parte post-romani, cei-l-alți aproape toți romani și chiar ante-romani!

«Ori-cum însă, asemeni cercetări, fie cît de prețioase, nu aparțin Linguisticei în sine, ci numai Linguisticei în aplicațiune.

«Raportul între *Linguistica pură* și *Linguistica aplicată* se resumă pe următoarea figură:

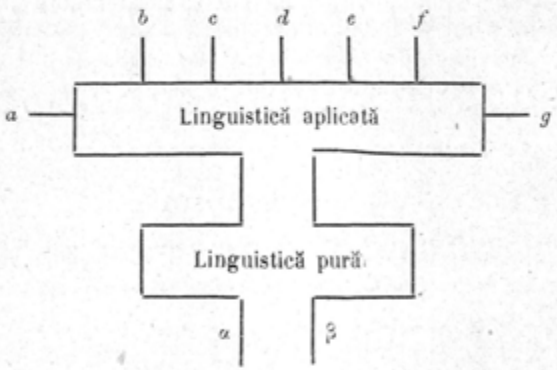

«Numai prin Linguistica pură, începînd de la puncturile α-ζ poate cineva să treacă la Linguistica aplicată, punîndu-se aci, prin puncturile *a*, *b*, *c* etc., în comunicațiune cu diverse științe învecinate, ale căror probleme așteaptă o soluțiune de la Știința limbii; probleme atît de numeroase și atît de variate, încît corpul Linguisticei aplicate e mult mai voluminos decît al Linguisticei pure [1])».

Linguistica dispune de mai multe mijloace spre a revărsa lumină asupra părții celei mai întunecoase din istoria Romînilor și a respunde la întrebarea, dacă, la nordul Dunării de jos, au fost unde-va sau n'au fost nicăiri Romîni în prima jumătate a evului mediu. Unul din aceste mijloace este toponimia, adică cercetarea originei actualelor noastre numiri de localități. In adevăr, ori-ce localitate cuprinde chiar în numele ce-l poartă primul capitol din istoria sa. Toponimia este dară o colecțiune de documente prețioase, la care nu puteau să nu recurgă atît teoria lui Rösler cît și a continuității. Teoria continuității însă — lucru destul de significativ — n'a avut pînă acuma, după cum se va vedea îndată, decît înfrîngeri peste înfrîngeri pe terenul toponimic. Ea mai poate avea nădejde numai în toponimia regatului romîn, unde, după zisa unui scriitor german, «e reservat viitorului un cîmp întins de cercetare plină de succes [2])».

Despre modul cum se argumentează cu toponimia în problema fundamentală din istoria Romînilor, poate să-și facă omul idee lămurită din cartea în care d-l Xenopol s'a încercat să combată teoria lui Rösler. «Un argument—raportează d-l Xenopol [3]) — și din cele mai hotărîtoare pe care protivnicii stăruinței Romînilor în Dacia cred a-l putea invoca în favoarea tesei lor, ar fi cel al lipsei în țările locuite astă-zi de Romîni, a unor numiri geografice de obîrșie romană sau dacă. Intr'adevăr, se în-

1) B. P. Hasdeu, «Gramatica comparativă», în «Columna lui Traian», 1882, p. 20-21.

2) Traugott Tamm „Ueber den Ursprung der Rumänen" Bonn 1871, p. 53: „hier ist der Zukunft ein weites Feld erfolgreicher Forschung vorbehalten".

3) A. D. Xenopol, «Teoria lui Rösler», Iași 1884, p. 175.

tîmpină, și nu fără cuvînt, că dacă Romînii ar fi locuit în Dacia fără întrerupere, această țară ar fi trebuit să păstreze urmele unui asemenea fapt ; căci un popor lasă în totdeauna întipărirea individualității sale pe locurile care au dat adăpostire traiului său. Dacă deci Romînii n'ar fi părăsit cu totul Dacia, la începutul năvălirii barbare, s'ar regăsi în numirile geografice ale țărilor astăzi locuite de ei, termini de obîrșie romană sau dacă, ceea-ce nu are loc. Toate țările, care au fost supuse stăpînirii romane, au păstrat, pentru a zice ast-fel, pecetea romanisării lor în denumirile geografice. Dacă Dacia face singură excepție de la o asemenea regulă, aceasta s'a întîmplat numai din pricină că este mai singura țară care a fost cu totul părăsită de Romani. De aceea și toate numirile geografice ce se află în vechea Dacie sînt de obîrșie slavă, maghiară sau germană; terminii latini sau daci au fost cu totul pierduți, pentru că Dacia n'a păstrat pe nici-unul din copiii săi, care să-i transmită posterității [1])».

D-l Xenopol recunoaște că «întîmpinarea ar fi într'adevăr gravă dacă ar fi întemeeată [2])» și, convins că Rösler susține un lucru cu totul neadevărat, zicînd că «nu există în Transilvania și Bănat nici-un singur oraș cu nume de obîrșie romană [3])», se încearcă să-l combată înșirîndu-i cîte-va numiri de localități, pe care romînii le ar fi moștenit de-a dreptul de la Daci și de la Romani. Incercarea aceasta, după cum au arătat de mult oamenii cunoscători, este cu totul fără valoare scientifică [4]).

---

1) Rösler «Rumänische Studien p. 129 —Hunfalvy «Die Rumänen und ihre Ansprüche» p. 39.

2) A. D. Xenopol, «Teoria lui Rösler» Iași, 1884, p. 175—176.

3) Rösler «Rum. Stud.» p. 130.

4) I. Nădejde «Teoria lui Rösler de Xenopol» în «Contemporanul» IV (1884).

— P. Hunfalvy în revista Ungaria, II (1893), p. 255.

— N Densușianu, «Note critice, etc » București 1885. p. 50

— B. P. Hasdeu. (Anal. Acad. Romîne, 1884—1885. p. 182), judecînd după partea linguistică din Teoria lui Rösler de A. D. Xenopol, zice cu drept cuvînt că autorul ei «nu e nici fărîmă de linguist, și chiar fuge de linguistică, iar cînd cutează a se apropia de ea comite erori ne mai pomenite». E destul de trist, că d-l A. D. Xenopol nu

Spre a culege urme toponimice daco-romane, d-l Xenopol aflase cu cale să cutriere cu gîndul toată Dacia lui Traian, ceea ce au desaprobat, nu numai Röslerianii, dar chiar şi apărătorii cei cumpătaţi ai continuităţii. Unul dintre aceştia de pe urmă, d-l D. Onciul, a spus fără ocolire că «despre o continuitate a vechii nomenclaturi topografice în părţile răsăritene (ale Daciii Traiane, în Valachia, Moldova şi partea răsăriteană din Ardeal) prin mijlocirea elementului roman, nu poate fi vorba nicidecum [1])» şi «continuitatea elementului roman, în Dacia poate fi susţinută numai în regiunea dintre Olt şi Timeş cu partea apusană a Ardealului, unde romanismul a prins puternice rădăcini şi pe unde şi toponimia vine în sprijinul continuităţii [2])».

Apoi, imputînd d-lui Xenopol că ar fi trecut prea uşor peste regiunea dintre Olt şi Timeş, în toponimia căreia ar fi putut afla «un argument, cel mai puternic în sprijinul continuităţii [3])», d-l Onciul se apucă însu-şi să astupe lacuna.

Critica a dovedit însă, că nici noua încercare a d-lui Onciul de a face măcar din toponimia limitatei regiuni «dintre Olt şi Timeş cu partea apusană a Ardealului», un sprijin pentru continuitate n'are, la urma urmelor, mai multă valoare scientifică decît analoaga încercare a d-lui Xenopol [4]).

Nu pot trece cu vederea peste un lucru destul de ciudat, care s'a ivit de curînd în Linguistica romînească. Doi învăţaţi de ai noştri, de o valoare diametral opusă ca linguişti, susţin, în deplină înţelegere, că fonetica numelor proprii ar fi deosebită de fonetica celor-l-alte categorii gramaticale. Formularea şi motivarea acestui

---

bagă în seamă criticele oamenilor competenţi şi-şi reproduce şi-şi chiar completează în «Istoria Românilor» Iaşi 1888, I, p. 292—312 şi în «Histoire des Roumains», Paris 1896, I. p. 103—110 vechile... copilării linguistice. Quidquid attigeris, ulcus est!

1) D. Onciul, «Critica teoriii lui Rösler de A. D. Xenopol», în „Convorbiri Literare". XIX, p. 181.

2) D. Onciul, ibidem, p. 181.

3) D. Onciul, ibidem, p. 182.

1) I. Nădejde, «O socoteală cu d-l Onciul», în «Contemporanul», V

principiu linguistic se datoreşte d-lui A. D. Xenopol şi aprobarea lui d-lui B. B Hasdeu.

Care-s împrejurările şi faptele din care s'a născut principiul? Iată-le:

D-l Xenopol, spre apărarea etimologiii topicului «*Severin*» din personalul «*Severus*», a găsit cu cale să dea de ştire pur şi simplu că «argumentele linguistice aduse contra derivării acestui nume din acel al împăratului Severus (Ioan Nădejde, «Critica teoriii lui Rösler» în «Contemporanul», an. IV, p. 252) nu au nici-o valoare, căci regulele fonetice ale schimbării sunetelor nu se aplică la numele proprii, *care neavînd înţeles*, urmează nişte regule deosebite»[1]), apoi d-l Hasdeu, încercînd să derive numele satului romanaţean «Slăveni» din «Sclavinum Rumunense»[2]) al gotului Iordanis, de pe la mijlocul veacului al VI-lea după Chr., afirmă că «v între două vocale s'a conservat în «Slăvin» ca şi în «Severin», căci fonetica numirilor topice şi personale diferă *în această privinţă* de fonetica

1) A. D. Xenopol, «Ist. Romînilor», Iaşi 1888, I, p. 209, nota 6

2) Iordanis nu pomeneşte nicăiri de «Sclavinum Rumunense». Intr'unele, dar numai într'unele manuscripte ale operei sale *De origin. actibusque getarum* etc. se află vorbele «a civitate Novi et Sclavinorumunense et lacu». In acest «Sclavinorumunense» d-l Hasdeu vede *ablativele* «Sclavino + rumunense», învăţaţii străini văd însă *genitivul plur.* «Sclavinorum + unense». După Schafarik (Slavische Alterthümer, Leipzig 1843—1844, II, p 660), aci s'a făcut o încurcătură introducîndu-se în text, între jumătăţile cuvîntului «Novietunense» o glosă marginală «Sclavinorum». Lucrul s'a petrecut ast-fel:

Textul, I fasă:	Glosă marginală:
«a civitate *Noviet* —	Sclavinorum.
unense et lacu».	
Textul, II fasă:	
«a civitate *Novi et*	
Sclavinorum*unense* et lacu».	

Prof. V. Oblak (Archiv für Slavische Philologie a lui Iagič, XV (1894), p. 311) zice în privinta aceasta: «Hasdeu hatte sogar das Glück einen Beleg für die Rumänen schon bei Iornandes zu finden, wo, allerdings das glänzendste Zeugniss für die Autochtonentheorie wäre. An der bekannter Stelle des Iornandes liest er a civitate Nova et Sclavino Rumunense et lacu. Es ist dies eine rein willkürliche Beforzugung einer Lesart, die ungemein selten ist und den massgebenden Handschriften starck abweicht. Die neueste Ausgabe des Iornandes (Mommsen) hat hier a civitate *Novietunense* et lacu».

vorbelor comune, în care un asemenea v tinde a se vocalisa ca în cal=ital. cavallo [1]).

Un principiu este admisibil dacă este o conclusiune generală trasă din fapte multe și bine observate. Întrunește condițiunea aceasta principiul linguistic, legat de numele d-lor Xenopol și Hasdeu? Nu.

Pe de o parte, originea cuvintelor — înțelesul lor etimologic, — categoriile gramaticale sînt lucruri pe care nici-un popor nu le cunoaște și, prin urmare, n'are cum le ținea în samă; pe de altă parte, *schimbările fonetice* din ori-ce limbă *nu se fac voluntar și arbitrar, ci inconscient și sigur*. De cînd veacul nostru, și numai veacul nostru, a constatat acest fapt, studiul limbii s'a transformat într'o adevărată știință, în care nu mai au ce căuta «excepțiunile» vechilor filologi sau «minunile».

A crede însă cine-va că fonetica numelor proprii ar fi diferită de fonetica celor-l-alte vorbe din limbă, însemnează a crede implicit în existența excepțiunilor sau minunilor.

Numele proprii din limba romînească au, și n'au de ce să n'aibă, o soartă analoagă cu soarta numelor proprii dintr'alte limbi. Intr'alte limbi nu-s dispense fonetice pentru numele proprii. Să fie oare la noi? Se înțelege că nu. Și-apoi, de-ar fi să aibă vre-un privilegiu numele proprii romînești — pentru că-s nume proprii — ar avea *toate*, nu numai *unele*, toate categoriile de nume proprii și toate numele proprii din fie-care categorie.

După obiecțiunile logice, cîte-va obiecțiuni reale, cîte-va nume proprii romînești supuse legilor fonetice romînești comune:

1. De la legea dispariționii lui *l* simplu intervocalic, cînd a doua vocală era i+vocală, ca în lat. mulierem= muiere, milium=meiu, sau în slav boljar=boier, poliana =poiană, etc. n'a făcut excepțiune nici numele propriu topic, de origine slavonă *Kraliova* (Kralieva), ci s'a schimbat în *Craiova*.

2. De la legea prefacerii lui *l* simplu intervocalic în *r*, cînd a doua vocală nu era i+vocală, ca în felicem=

1) B. P. Hasdeu, «Strat și substrat» în Etymol. M. Rom. III, p. XIV.

ferice, gulam=gură, solem=soare, salire=sărire, etc. n'a făcut excepţiune nici numele propriu personal de origine grecească *Nicolaos*, ci s'a schimbat în *Nicoară*.

3. De la legea prefacerii lui a+n în î+n, ca în angelum=înger, anellum=înel—inel, animam=înimă - inimă, antanium=întîniu—întîiu, etc. n'a făcut excepţiune nici numele propriu de popor *Romanum*, care s'a făcut *Romîn*, nici numele propriu personal de origine grecească *Andreas* care s'a făcut romîneşte ⲘⲎⲀⲢⲈⲎ [1]).

4. De la legea prefacerii grupului consonantic scl— în şchi—, ca în musclum=muşchiu, etc. n'a scăpat nici numele de popor *Sclavum* (format la noi, ca şi în cele-l-alte limbi romanice, din slavus prin intercalarea guturalei c în grupul consonantic sl), ci s'a făcut romîneşte *Şchiau*.

5) De la legea prefacerii silabei *ti* în *ţi*, ca în subtilem=subţire, tibi=ţie, pretium=preţ, hospitium=ospăţ etc., n'a făcut excepţiune nici *Martis* (subînţeles dies), genitivul numelui propriu personal Mars, ci s'a făcut romîneşte *Marţi*.

6) De la legea vocalisării şi dispariţiunii lui v sau b intervocalic. ca în novum=nou, tardivum=tîrziu, saebum=său, caballum=cal, etc. n'a scăpat nici numele propriu de popor *Sclavum*, ci s'a făcut romîneşte *Şchiau*, nici *Iovis* (sub. dies), genitivul numelui propriu personal Jupiter, ci s'a făcut romîneşte *Joi*.

7) De la legea după care un *e* latin deschis şi accentuat s'a diftongat romîneşte în *ie*, ca în decem=zece, fervet=fierbe, medium=miez, septem=şapte, terra=ţară, etc. n'a făcut excepţiune nici *Mercurii* (sub. dies), genitivul numelui propriu personal Mercurius, ci s'a făcut romîneşte *Miercuri* [2]).

---

1) M. Gaster. „Crestomatie romînă", Bucureşti, 1891, I, p. 93. Documentul cu ⲘⲎⲀⲢⲈⲎ este din anul 1642.

2) D-l M. V. Burlă (Tocilescu, Rev. p. Istorie, Archeol. şi Filologie I 1883, p. 336) scoate la iveală faptul că cuvîntul romînesc *Miercuri* are accentul tonic pe silaba iniţială şi crede că poate răsturna cu el cunoscuta şi admisa accentuare latină a cuvintelor Mercurius, Valerius, Vergilius, Tiberius, etc. D-l Burlă n'are dreptate. Genitivul latin *Mercurii* (sub. dies). făcînd parte dintr'un sistem de cuvinte întonate pe prima silabă — numele zilelor din săptămînă —, *întîiu* şi-a mutat accentul pe

8) De la legea după care lat. generem s'a făcut romîneşte ginere, teneri—tineri, etc., n'a făcut excepţiune nici *Veneris* (sub. dies) genetivul numelui propriu personal Venus, şi s'a făcut romîneşe *Vineri*.

Obiecţiunile de pînă aci — unele a priori, altele a posteriori — s'nt de ajuns spre a dovedi, că este inadmisibil în Linguistica romînească principiul formulat de d-l Xenopol, pe un fapt problematic, şi aprobat de d-l Hasdeu, pe alt fapt mai mult decît problematic, — principiu în numele căruia se pretinde că fonetica numelor proprii, topice şi personale, ar fi deosebită de fonetica celor-l-alte categorii de cuvinte. Nu-i adevărat principiul acesta şi, prin urmare, eu nu voiu ţine seamă de el.

Eu — pentru studiul de faţă — mi-am făcut următorul program, de la care nu mă voiu abate:

a) Voiu urma calea indicată de linguiştii scientifici, care pleacă de la principiul fundamental că, în natură în genere şi în linguistică în specie, nu există nimic arbitrar.

b) Voiu căuta, cînd voiu da peste cine ştie ce excepţiune, să-i găsesc explicarea naturală, plecînd dela principiul că «o lege fonetică ori este, ori nu este, tertium non datur» [1]).

c) Voiu avea înaintea ochilor, principiul linguisticei scientifice, care între altele, spune că «a face o etimologie scientifică nu însemnează a arăta într'o doară înrudirea ce poate fi între doi termeni: etimologia scientifică trebue să întrunească ceea-ce Littré numeşte *istoric* şi *filieră*, adică să desfăşure din fir în păr istoria formării unui cuvînt restabilindu-i toate intermediarele prin care a trecut» [2]).

---

prima silabă—per analogiam —; *apoi*, după o lege fonetică cunoscută, a schimbat pe *e* deschis şi accentuat în difongul *ie*. Atît şi nimic mai mult.

1) V. Henry «Grammaire comparée du grec et du latin» 4-e éd., Paris, 1892, p. 16: «une loi phonétique est ou n'est pas, il n'y a point de milieu».

1) M. Bréal «Mélanges de Mythologie et de Linguistique» 2-e éd. Paris 1882, p. 274: «l'etymologie scientifique ne consiste pas à indiquer vaguement l'affinité qui peut exister entre deux termes: il faut qu'elle satisfasse à ce que Littré apelle l'*historique* et la *filière*, c'est-à-dire qu'elle retrace, lettre pour lettre, l'histoire de la formation d'un mot, en rétablissant tous les intermediaires par lesquels il a passé».

d) Voiu da dreptate cui o are, nu cui mi-ar plăcea mie s'o aibă.

e) Cînd se va întîmpla — ceea-ce e cu putință! — să n'aibă dreptate nici-unul din predecesorii mei, atunci voiu încerca să astup lacuna cu explicarea mea și ast-fel voiu completa critica negativă cu cea positivă.

II

Topicele romînești terminate în -ádia -ădía și -edía

D l Hasdeu, isbit de o samă de numiri de localități romînești, terminate în *dia*, s'a încercat în două rînduri să le lămurească originea. La 1874 mai mult făgăduește decît dă o explicare. «Aiurea — așa sună promisiunea — ne vom încredința pas la pas că tot atît de anteromane, fie dacice, fie agatirsice, sînt numele . . . . . Amaradia și toate rîurile sau localitățile cu aceeași interesantă finală *dia:* Ciocădia, Cisnedia, Arpădia, Crevedia, etc., o formațiune nominală absolutamente necunoscută în Dacia orientală și chiar în Transilvania mai sus de Sibiu» [1]).

Mai tîrziu, autorul lucrării lexicografice «Etymologicum Magnum Romaniae» se încearcă să-și împlinească promisiunea, dînd următoarea explicare numirilor topice romînești terminate în -ádia, -ădía și -edía.

«– ádia; suffixe de certains noms propres topiques. Mulți cred că Mehadia, numele renumitelor băi așezate la margine între Banat și Oltenia, n'ar fi decît o coruptiune din Ad-Mediam, după cum se chema aceeași localitate în epoca Romanilor (Tab. Peuting). Nici prin legi fonetice normale, nici prin vre-un fel de analogie sau de etimologie poporană, «Ad-Mediam» nu putea deveni «Mehadia». Asemănarea între ambele nume, dacă vom admite chiar că ele se aseamănă întru cîtva, este

1) B. P. Hasdeu, «Istoria Critică a Romînilor», București, 1874, p. 277.

o întîmplare, nimic mai mult. In Mehadia, finalul -ádia e sufix, și încă un sufix foarte interesant.

«Să alătureze cine-va numirile locale ca: Amarádia, rîu ce trece prin Gorj și Dolj, vărsîndu-se în Jiu și dînd numele său la două plase, la o vale, etc.;

Ciocádia, un pîrîu și un sat în Gorj;

Arpádia, un cătun în Dolj;

Apádia, un sat romînesc în Bănat, lîngă Lugoș;

Vărádia, un sat romînesc în Bănat, lîngă Verșet;

Mănărádia, nemțește Donnersmarkt, și Cinadia, nemțește Scholten, sate romînești în Transilvania; afară de altele, pe care noi nu le știm sau nu ni-le aducem aminte.

«Apoi să se compare forma Mehádia cu forma Mehedía, de unde resultă că acelaș sufix, cu scăderea posterioară a accentului, ne întîmpină în:

Cernădía, două sate în Gorj;

Cisnădía, nemțește Heltau orășel în Transilvania;

Crevedía, un pîrîu în Mehedinți și cîte-va localități în Vlașca și în Ilfov, etc.

«Care va fi dară prima conclusiune?

«Existența unui vechiu sufix romînesc topic -ádia, păstrat mai cu persistență în regiunea olteană, foarte rar în Ardeal, de tot excepțional în partea răsăriteană a Munteniii și cu desăvîrșire necunoscut în Moldova.

«Acelaș sufix ni se presintă la Sîrbi în:

Grčadiia «Grecime, mulți Greci»;

Srbadiia «neamul sîrbesc»;

Turadiia «neamul turcesc, turcime»;

momčadiia «tineret, mulți tineri»;

piešadiia «cînime, o droae de cîni»;

Șumadiia «numele unei provincii»; etc.

«Sufixul -ádia nu este slavic la Sîrbi, după cum nu e latin la Romîni. Luatu-l-au Romînii dela Sîrbi? dar atunci rămîne deschisă cestiunea: de unde-l au Sîrbii? Luatu-l-au Sîrbii de la Romini? aceeași cestiune își mută numai doară locul, dar nu se desleagă.

«In forma -ádia și în variantul -ădía, d nu se asibilează. El trece însă în z pe dată ce accentul scade pe o vocală mai jos de i. Așa din Amarádia vine numele

pîrîului Amărăzoae=Amaradióne, iar din Ciocadia porecla Ciocăzan = Ciocadianu [1])».

Temeinicia explicării date de d-l Hasdeu topicelor romînești terminate în -ádia -ădía și -edía a fost contestată de domnul N. Putnoky într'o disertațiune despre «Etymologicum Magnum Romaniae și starea actuală a Filologiii comparate din Romînia», pe care a citit-o într'una din ședințele Academiii maghiare. «Dacă vom examina—zice d-l Putnoky—numirile maghiare corespunzătoare a comunelor înșirate, vom afla că *aproape toate* numirile acestea sînt împrumutarea numirilor maghiare, precum: Vărădia: Várad, Cinadia: Csanád, Cisnădia: Disznód etc., și că accentul nu-i pe -ádia, după cum zice Etym. Magnum, ci pe -adía. In *toate numele locale românești* vine înainte sufixul locativ maghiar -d [2]), al cărui rol e destul de cunoscut în numele locale maghiare, precum: Buzd, Parajd, Csanád, Disznód, Gerend, V. Hunyad, Tusnád, Tasnád, Naszod, Homorod, Enyed, N. Várad Bánd etc., etc. Existența și justificarea acestui -d, sufix întrebuințat la formarea numelor locale în limba maghiară, a desvoltat-o sistematic și destul de lămurit în t. XVI a Nyelvör-ului fasc. 3, pag. 112—114 Ioan Frecskai[3]), unde aduce mai mult de 500 de exemple [4])».

D-l Hasdeu, autorul teoriii istorice, după care «regiunea destul de întinsă «de la Severin pînă 'n Hațeg, «de la munții Temișanei pînă'n Olt[5])», adică întreagă Oltenia cu fășiile învecinate din Bănat și Transilvania n'a încetat niciodată, dar niciodată, de a fi romînească [6])», are o

1) B. P. Hasdeu, «Etymol. Magnum Rom.» I, p. 338.

2) NyÖr, t. II. se ocupă cu această întrebare.

3) După Frecskai toate numele locale provăzute cu sufixul -d se pot împărți în 9 clase, și anume, după cum se derivă din nume personale, de obiect sau dintr'alte nume, precum: 1) din nume de botez, 2) din nume de animale (Disznód), 3) nume de naționalitate, 4) nume, de plante (Parajd), 5) nume personale, 6) alte nume de obiecte, 7) adiective, 8) participii și în urmă 9) multe nume, a căror rădăcină e obscură.

4) Putnoky Miklós «Az Etymologicum Magnum Romaniae és az összehasonlitó nyelvészet jelene Romaniában», Budapest 1887, p. 25 cf Revista «Ungaria» I, p. 189

5) B. P. Hasdeu, «Istoria Critică a Romînilor», București 1874 p. 306.

6) B. P. Hasdeu «Din Istoria limbii romîne», București 1883, p. 26.

credință neclintită în «existența unui vechiu sufix romînesc topic -ádia, păstrat mai cu persistență în regiunea olteană, foarte rar în Ardeal, de tot excepțional în partea răsăriteană a Munteniii și cu desăvîrșire necunoscut în Moldova [1])». Această credință îndeamnă pe d-l Hasdeu să facă o hipotesă italică despre originea numirilor locale romînești, terminate în -ádia, -ădía și -edía și să respingă mai mult ironic decît cu argumente, explicarea propusă de d-l Putnoky.

«Fără a ne rosti pentru sau contra—zice d-l Hasdeu—atragem atențiunea linguiștilor asupra sufixului onomastic -edius și -edia în dialectele cele antice ale Italiii sudice, un sufix despre care Mommsen (Unterital. Dialecte p. 347) zice: «Die Namen wie Atiedius und Anaiedius «gehören ebenfalls zu den Eigenthümlichkeiten der mar«sichen und abruzzesichen Distrikte, es finden sich auf «dortigen Inschriften z. B. Amaredius (cf. Amaradia), «Appaedius (cf. Apadia), Decumedius (cf. Mehadia), Mu«sedius, Novelledius, Numiedius, Poppedius, Paquedius, «Pescennedius, Petedius und Petiedius, Poppedius, Staedius, «Statedius, Titedius, Veredius, (cf. Varadia), Vettedius und «Vettiedius – meistens Verlängerungen bekannter Geschle«chtsnamen, wie z. B. neben Anaedius auch Anaius vor«kommt». Să nu uităm forma «Meh-edía» lîngă «Meh-adia», Crevedia etc.

«Adaog totuși încă odată, că aceasta nu este decît o simplă hipotesă, originea romînului -ádia neîncetînd de a fi foarte întunecoasă, dar și foarte interesantă.

«Teoria d-lui Putnoky despre ungurismul lui -adia la noi, prin urmare și la Serbi—mai știi dacă nu și în anticele dialecte ale Italiii! — a se vedea în «Ungaria» d-lui Gr. Moldovan, I, p. 189. El ne asigură că «Mehadia», «Ciocadia», «Amaradia», etc. trebuesc accentate pe i; o fi trebuind pentru etimologia d-sale, dar nu este așa. Întemeindu-se pe această eroare fundamentală el susține apoi că toate numirile cu -adia derivă din numiri topice ungurești cu -ad (Csanád, Disznód etc.) prin adaosul sufixului -ía, pe cînd în «Mehadia», «Ciocadia», «Amaradia, încă

1) B. P. Hasdeu «Etymol. Magnum Rom» I, p. 339.

odată, nu există nici-un sufix tonic -ía. Mai nostim decît toate este că, pentru a-şi întări părerea, d-l Putnoky citează pînă şi sufixul -ía în grecul Μακεδονία! I-ar fi fost mai lesne de a cita pe romînul «neroḍía», în care însă, tocmai din causa lui -ía, s'a făcut trecerea lui d în z, pe cînd în «Mehadia» acest d se ţine ţeapăn. Ungurii, cu tipicul lor accent pe prima silabă, puteau să facă un -ad sau -od din romînul -ádia, dar din maghiarul -ad sau -od e foneticeşte peste putinţă de a ajunge la romînul -ádia, ba nici măcar la adía, al cărui -d- ar fi trecut în z. Aşa dară mai trimitem odată pe d-l Putnoky la «neroḍía» în loc să alerge la Μακεδονία [1])».

Unde este adevărul?

Cine vrea să deslege controversa de faţă nu trebue să uite că metoda, dar numai metoda, a făcut din studiul limbii o adevărată ştiinţă [2]). Metodic trebue luată, prin urmare şi controversa numirilor topice romîneşti, terminate în -ádia, -ădía şi -edía.

Ori-ce limbă vie trece printr'o infinită serie de schimbări fonetice, despre care, în momentul producerii lor, nu-şi pot da samă indivizii ce vorbesc limba respectivă, pentru că ele nu depind de voinţa omenească, ci de modificările fisiologice produse în organele vorbirii de influenţe încă nu bine determinate. «Schimbările sînt după legi, pentru că îndată-ce din vr'o schimbare în organele vorbirii vre-un sunet se rosteşte într'un fel în anumite grupe, tocmai din causa acelei schimbări în organe tot aşa trebue să se rostească în ori-ce cuvinte unde se află înconjurat de aceleaşi sunete. Tot de aici vedem că schimbarea nu poate să se aplice decît la acele cuvinte care erau pe vremea cînd a început prefacerea, cele venite mai tîrziu vor rămînea neprefăcute. Altă urmare este că schimbările se fac încet şi că au început şi încheere în timp, adecă la un timp încep, se desvoaltă şi apoi se sfîrşesc

1) B. P. Hasdeu «Sur les éléments turcs dans la langue roumaine» Bucureşti 1886, p. 10: «ce n'est que par la méthode que la linguistique s'est élévée au rang d'une science presque positive».

2) B. P. Hasdeu «Etymol. Magnum. Rom.» II, addenda, p. V—XII.

ajungînd sunetele la alte forme statornice, măcar pentru un timp [1])».

Intre diferitele fase de evoluțiune străbătute de cutare limbă se poate stabili o *cronologie relativă*, cu ajutorul căreia, cînd se cere, se poate controla gradul de vechime al cutărui cuvînt sau al cutărei clase de cuvinte din limba respectivă. Atare cronologie s'a fixat de către cercetători și între fasele prin care a trecut limba noastră și ast-fel, spre a lua un exemplu de actualitate, e cu putință să se încredințeze cine-va, de la prima vedere, de vechimea relativă a numirilor topice romînești terminate în -ádia -adía și -edía. Iată pe ce cale.

Unul din cele mai vechi fenomene fonetice din limba romînească este prefacerea lui d+i în z: audire=auzire, caldi=calzi, dicere=zicere, medium=miez, mediam=miază, prandium=prînz, tardivum=tîrziu, și așa mai departe. Vechimea fenomenului se deduce din faptul că prefacerea lui d+i în z s'a petrecut numai în elementul latin al limbii noastre, despre care se știe istoric, că este stratul ei cel mai vechiu.

Numirile topice romînești terminate în -ádia -adía și -edía n'au prefăcut pe d+i în z. Care să fie pricina? Mai demult s'ar fi răspuns la ast-fel de întrebare cu vorba «excepțiune», dar astăzi vorba «excepțiune» este o vorbă goală. Nu-s și nu pot fi excepțiuni adevărate, ci numai aparente. Fonetica sînătoasă explică excepțiunea cutărei vorbe de la cutare lege fonetică bine constatată într'unul din următoarele două moduri: sau, vorba respectivă nu era încă în limbă pe vremea prefacerii fonetice, la care nu se supune, sau, dacă era, nu întrunea toate condițiunile cerute spre a se modifica. Se înțelege că într'un cas ca și în cel-l-alt, excepțiunea este numai aparentă, nu reală. Deci, spre a reveni la obiect, adevărata pricină că numirile topice romînești terminate în -ádia -ădía și -edía n'au prefăcut pe d+i în z nu poate fi alta decît împrejurarea că ele au intrat în limba romînească sau—ceea ce-i tot una—limba romînească a dat peste ele după ce trecuse epoca prefacerii lui d+i

1) I. Nădejde, «Gramat. Limbei Romîne», Iași, 1884, p. 6.

în z. Prin urmare, originea lor, ca timp, nu poate fi nicidecum epoca ante-romană, nici măcar cea romană, ci numai și numai evul-mediu. Mai rămîne de determinat limba poporului medieval, de la care vor fi avînd Romînii aceste numiri de localități. Pînă atunci însă, mai trebue luată o precauțiune spre a nu cădea în greșală.

Oare nu cum-va numirile topice romînești terminate în -ádia -ădía și -edía vor fi vechi în realitate și păstrarea lui d+i se va fi justificînd prin poziționea accentului? Un aud*i*re, m*e*dium, d*i*cere, pr*a*ndium, tard*i*vum, rot*u*ndi, și așa mai departe, răspund că accentul n'are nici-un rol în această prefacere fonetică și că greșala d-lui Putnoky cu privire la întonarea topicelor romînești terminate în -ádia -ădía și -edía n'are proporțiunile ce i-le atribue d-l Hasdeu.

D-l Hasdeu crede că *z* din *nerozía* ar fi provenind din *d* din *nerod* și încă «tocmai din causa lui -ía». Așa să fie oare? Nu cred și cred că voiu putea face și pe alții să nu creadă. Deocamdată iată cîte-va derivate terminate în -ía, precedate fie-care de plur. și apoi de sing. numelui de la care se derivă:

Sing.	Plur.	Derivat. terminate în —ía
om	oameni	omenie (-ía)
drac	draci	drăcie »
sărac	săraci	sărăcie »
pribeag	pribegi	pribegie »
vitreg	vitregi	vitregie »
nerod	*nerozi*	*nerozie* »
slobod	slobozi	slobozie »
mișel	mișeli (azi mișei)	mișelie »
vesel	veseli	veselie »
duios	duioși	duioșie »
ticălos	ticăloși	ticăloșie »
beat	beți	beție »
bogat	bogați	bogăție »
frate	frați	frăție »
fată	fete	fetie »
prost	proști	prostie [1]). »

1) T. Maiorescu «Critice», București, 1893, ed. 2, III, 248), ob-

E de ajuns o aruncătură de ochiu peste tabelul de mai sus spre a vedea, că derivatul terminat în *-ía* depinde fonetic de plur., nu de sing., numelui de la care se derivă. Cum se explică această dependență fonetică?

Răspunsul nu va fi greu, după ce se va lămuri originea și natura finalului romînesc -ía.

Ce e și de unde e finalul romînesc -ía?

D-l A. Philippide se gîndește deadreptul la un «-íe=lat. ía pentru ·ia[1])».

D-l W. Meyer-Lübke răspunde că «le christianisme surtout fit passer du grec dans le latin écrit et la langue usuelle des lettrés quantité de mots en -ía accentués sur la finale, comme *astrologia*, *monarchia*, *philosophia* etc. On en détacha -ía et, comme l'accentuation de l'*i* en faisait un suffixe productif, il ne tarda pas à devenir un des plus employés dans la dérivation adjective des noms abstraits. Ainsi trouvons-nous en roum. *ajutorie* (aide), *amarnicie* (violence), *asprie* (apreté), *avuție* (richesse), *beție* (ivresse), *bucurie* (joie), *datorie* (dette), *ghelosie* (jalousie), *slăbie* (faiblesse), *tărie* (force);[2])» Limba romînească influențată de «le latin écrit et la langue usuelle des lettrés»! Credat Judaeus Apella!

---

servă, în flexiunea și derivațiunea romînească, legea euſonică, după care «în pronunțarea romînă nu s'au putut suferi lîngă olaltă două sunete șuerătoare, precum sînt s și ț. De aceea înmuearea lui t înainte de i s'a aruncat înapoi asupra lui s făcîndu-l pe acesta ș, iar t a rămas neschimbat. D. e.: acest-aceștí, cnest-oneștí». In ce condițiuni, în flexiunea și derivațiunea romînească, trece grupul consonantic st în șt? Din este (pres. ind. 3 p. sing) vineești (pres. ind. 2 p. sing)

» fost	» foști	
» poveste	» povești,	dar a povesti, povestire,
» prost	» proști,	» a prosti, prostie, prostime
» veste	» vești	» a vesti, vestire
» staroste	» staroști,	» a stărosti, stărostie

Se vede dar că la prefacerea grupului consonantic st în șt, în flexiunea și derivațiunea romînească, lucrează împreună *doi* factori: accentul și vocala i. S'ar putea formula o lege care să sune ast-fel: în flexiunea și derivațiunea romînească, grupul consonantic—st—trece în șt—de cîte ori este preces de ton și urmat imediat de vocala i.

1) A. Philippide «Istoria Limbii Romîne», Iași 1894, p. 61.

2) W. Meyer-Lübke «Grammaire d. Langues Romanes» Paris, 1895, II, 497.

La finalul daco-romînesc *-ía* corespunde finalul macedo-romînesc *-ília* şi vice-versa. Unul trebue să se explice printr'altul. Care prin care ? D-l W. Meyer-Lbüke zicînd că «en macéd., *frăţíle* (fraternité) *Kurvaríle* (adultère), *îmbuguţ'íle* (richesse) ont le suffixe *-ia*, et non *-ília*»[1] par' c'ar vrea să reducă pe m.r. *-ília* la d. r. *-ía*, pe cînd d-l H. Tıktin, alăturînd vorbele «*frăţ-ie* (*ia*) m. r. *frăţ-ílye* (*-ília* ?) Bruderschaft[2])» arată direcţiunea contrară.

In m. r. *frăţílya* sînt, cred eu, trei elemente : plur. *fraţi*, artic. masc. plur. *-li* şi sufixul latin (sau slav) aton *-ĭa*. Primitivul fraţi-li-ĭa se va fi modelat, cu privire la întonare, după vorbe ca blanditia, credentia, potentia, tristitia etc. şi se va fi făcut astfel m. r. *frăţi-li-ia* şi mai pe urmă d. r. *frăţ-ía*.

Aşa dară finalul d. r. *-ía*=finalul m. r. *i-li-ĭa*, e un aglomerat de trei elemente. *Dacă primele două elemente -i-li— din aglomeratul i-li-ĭa sînt comune pluralului numelui de la care se face derivatul în* -ía *şi numelui derivat terminat în* -ía, *mai e oare lucru de mirat dependenţa fonetică a numelui derivat terminat în* -ía *de pluralul numelui ce-i serveşte de basă ? Se înţelege că nu!*

Dincolo de *externa înlănţuire fonetică* din acest fenomen linguistic (singular — plural — colectiv şi abstract) este *o paralelă înlănţuire logică*, în care de asemenea ideea de pluralitate şi colectivitate se află între ideea de singularitate şi cea de abstracţiune.

Mai toate, dacă nu chiar toate, derivatele romîneşti terminate în *-ía* sînt nume *abstracte*. Inainte de a fi *abstracte* au fost *colective*. Din ideia de *cantitate*, de *colectivitate*, s'a desvoltat idea de *calitate*, de *abstracţiune*. In această privinţă iată un exemplu împrumutat din «Aista didah'ie alu ayu Antoniu», un dialog între sfîntul Antonius şi dracul[3]). Acesta spune unde-va aceluia, că

1) W. Meyer-Lübke op. cit. II, 530.

2) H. Tiktin „Gröber's Grundriss der Romänischen Philologie» I, 475.

3) «Aista didah'ie alu ayu Antoniu» formează un capitol din *Codex Dimoniu* un manuscript romînesc anonim, probabil de pe la începutul veacului nostru, descoperit de d-l Weigand în 1889 la fraţii

păcatele și păcătoșii se împart în șapte grupe, că într'a șaptea grupă se află și *curvăria*.

Autorul fără nume zice (Iahresbericht, p. 42):

«Mia la *šapte* skori tsone *šo Kurvoriľa*, tsi son mistikáts ku soia».

Editorul, d-l P. Dachselt, traduce (Iahresb., p. 43):

«In der siebenten Abteilung benfindet sich auch die *Hurerei*, [solche], die sind gemischt mit Geschlecht (Familie, Art. d. h. die Blutschande getrieben)».

D-l. G. Weigand observă (Iahresb., p. 55):

«*Kurvorilia* ist hier *nicht die Hurerei*, sondern *die, welche sie treiben;* überhaupt sind wohl immer die mit den angeführten Eigenschaften Behafteten gemeint».

După această digresiune, cam lungă, dar indispensabilă spre a înlătura o eroare și a pune în locul ei un adevăr, să mă întorc unde lăsasem discuțiunea propriu zisă a numirilor topice românești, terminate în -ádia -ădía și -edía.

Prin fonetica bine înțeleasă s'a putut afla vechimea relativă a numirilor topice românești terminate în -ádia, -ădía și -edía. Toate-s de origine medievală. Atîta însă nu-i de ajuns. Pe cît ar fi de absurd a presupune că ele au putut fi dat de Românii evului-mediu, de vreme ce în limba românească nu însemnează nimic, pe atît este de natural a crede că-s date de poporul medieval, în a cărui limbă cele mai multe, dacă nu toate, vor fi având o însemnare, un înțeles etimologic. Care-i poporul de la care au primit Românii ast-fel de numiri topice?

In părțile sudice ale patriii noastre — zice istoricul și filologul maghiar Frideric Pesty — numirile maghiare de locuri primesc de multe-ori în graiul românesc adaosul *-ia* sau *-a*, prin lăpădarea căruia se poate restitui topicul maghiar. Bunăoară Homosd azi e Homosdia, Várad azi Varadia; Mihald azi Mehadia; Sosd azi Șoșdia; Racasd azi Racasdia; Farkasd azi Farcasdia; Illesd

Iancu și Mihail Dimonie din Ochrida în Macedonia vestică (Gustav Weigand's Erster Iahresbericht des Institut's für Rumänische Sprache, Leipzig 1894).

azi Illadia ; Vizesd azi Vizesdia ; Apád azi Apadia ; Selind azi Șilindia ; Kövesd azi Cuvesdia și Gavosdia ; Nádasd azi Nădesdia ; Kézd azi Kizdia ; Tolvajd azi Tolvadia ; Terem azi Teremia. Mai departe Péterd azi Peterda ; Iványd azi Ivanda ; Berend azi Berindia ; Bárand azi Barandia etc. [1]).»

Așa este. Prin deslipirea lui -ia de la foarte multe numiri topice românești terminate în -ádia -ădí a și -edía rămîne un nume topic evident maghiar, fie de origine personală ca Arad din Aradia, Bernád din Bernadia, Csanád din Cenadia, fie de proveniență apelativă ca Árpád din Arpadia, Korpád din Corpadia, Méhad sau Méhed din Mehadia sau Mehedía, Várad din Vărădía, Varodia sau Oradia. Prin urmare -ádia -ădía sau -edía este un compus din finalul românesc -ia și din finalul topicului maghiar, la care s'a aninat.

Las la o parte numirile topice maghiare formate din nume personale și stăruesc numai asupra celor de origine apelativă. Acestea sînt mai evidente decît acelea.

Unul și acelaș apelativ maghiar poate da naștere la mai multe nume topice prin adaosul unor sunete sau silabe. Derivațiunile topice maghiare, de origine apelativă, terminate în — s, — d și — sd sînt, după observarea mea, corelative. Am format un tabel de numiri topice din Ungaria, spre a se vedea în ce stă corelațiunea amintită [2]). Înțelegerea tabelului cere cunoascerea următoarelor două particularități ale limbii maghiare.

a) Vocalele finale a, e se lungesc în á, é înaintea ori-cărui sufix :

a f*a* = arborele	az ek*e* = plugul
» f*á*nak = a arborelui	» ek*é*nek = a plugului
» f*á*k = arborii	» ek*e*k = plugurile.

b) Sufixele, cînd sînt dintr'una sau mai multe silabe,

1) Pesty Frigyes «Magyarországhelynevei» Budapest 1888, I, 141. Cf. de acelaș «A szörényibánság is szörény vármegye története» Budapest 1878, II, 325.

2) Juhos János «A Magyarkorona országai s Bosznia és Hercegovina helységnévtára» Budapest 1888, passim.

trebue să cuprindă vocale înrudite sau chiar identice cu vocala sau vocalele cuvîntului primitiv :

a h*a*l = peştele	az *e*h = foamea
» halna*k* = a peştelui	» éhne*k* = a foamei
hal*a*s = cu peşti (lac)	éh*e*s = flămînd

Acum iată şi tabelul despre care-i vorba:

	— s	— d (sau — gy)	— sd
Din alma (măr)	almás	halmágy	almásd
» apa (tată)	—	apágy (cf. Apadia)	—
» árpa (orz)	árpás	árpád (cf. Arpadia)	—
» buza (grîu)	buzás	buzád	buzásd
» csoka (cioară)	csokás	— (cf. Ciocadia)	—
» dió (nucă)	diós	diód (azi gyógy)	diósd
» disznó (porc)	disznós	disznód (cf. Cisnadia)	disznósd
» erő (tărie	—	—	erősd
» erdö (pădure)	—	erdöd	—
» fark (coadă)	farkas (cu coada; lup)	—	farkasd (cf. Fărcăşdia)
» három (trei)	hármas	(cf Hărmădia)	—
» hamarú (repede)	—	homoród (cf. Amaradia)	—
» hamu (cenuşă)	hamvas	—	hamvasd (cf. Homoşdia, Aschau)
» kapu (poartă)	kapus	kapud	—
» komló (hamei)	komlós	komlód	komlósd
» korpa (tărîţă)	korpás	korpád (cf. Corpadia)	—
» kö (piatră)	köves	kövegy	kövesd (cf. Cueşd)
» lapa (găvan, concavitate)	lapás	lapád (cf. Lopadia)	lapásd
» lap (frunză)	lapos	— (cf. Lupodia)	—
» ló (cal)	lovas	lovad	lovasd
» lud (gîscă)	ludas	ludad	—
» magyaró (aluna)	magyarós	magyaród	magyarósd
» méh (albină)	méhes	—(cf. Mehedia, Mehadia)	—
» nád (trestie)	nádas	—	nádasd (cf. Nădăşdia)
» nem (neam)	nemes	nemegye (nemed + ia)	nemesd
» rák (rac)	rákos	—	rákosd (cf. Răcăşdia)
» rom (ruină)	—	romogy	—
» roka (vulpe)	—	—	rókásd (cf. Răcăşdia)
» szilva (prună)	szilvás	szilvágy	—
» vad (fiară)	vadas	vadad	vadasd
» vaj (unt)	vajas	—	vajasd (cf. Oeşdia)
» vár (cetăţue)	váras	várad (Vărădia, Oradia)	várasd

Topicele romîneşti, formate din topice maghiare de origine apelativă, prin alipirea finalului *-ia*, se pot împărţi

după posițiunea accentului în două clase: una întonată pe penultima (Cisnădía, Vărădía), alta pe antepenultima (Corpádia, Orádia). Finalul romînesc *-ia,* este tonic de felul lui și, prin urmare, în clasa topicelor cu *-ia* aton s'a petrecut, nu scădere, cum crede D-l Hasdeu, ci urcare de accent spre începutul cuvîntului: resultanta întonării maghiare și romînești, Várad + Vărădía = Orádia.

(Va urma) D. Dan

MOARTEA PANDUIZILOR

Sus, spre muntele Hivavan merg bărbaţii cei cucernici,
Cei nebiruiţi de nimeni, nesupuşi nici într'un chip—
Ajungînd pe munte, dînşii văd o mare de nisip,
Un pustiu, şi vîrful Meru, craiul munţilor puternici.

Draupadì, mergînd alături cu bărbaţii călători,
Cufundată 'n gînduri sfinte, a căzut d'odată moartă.
Bima, plinul de putere, a 'ntrebat: «Ce vină poartă
Fiica regelui, o spune-mi, tu acel care omori
Pe duşmani numai cu pumnul! Iudhitşira, să ne spui,
Pentru ce-a murit femeea?» Şi privind în ochii lui,
Ii răspunse Panduidul: «Draupadì în totdeauna
A iubit mai mult şi 'n toate părtinea numai pe-Ardjuna.
Pentru-această nedreptate seceră ce-a semănat—»

Ast-fel zice cel mai nobil dintre fii lui Barath.
Fără ca să mai privească la femee, trece 'n cale
Panduidul cel mai vrednic şi la vorbă şi la port —
Şi mergînd aşa, d'odată Sahadeva cade mort.
Şi duios privindu-l, Bima zice regelui cu jale:
«Pentru ce-a murit şi-acesta? Mîndru n'a fost el nici-cînd,
A fost bun, supus în toate, şi-a murit aşa curînd!»

Și-i răspunde Iudhițșira: «*Sahadev Viteazul* moare,—
Pentru că 'n vieața toată numai lupte-a născocit,
Gîndul i-a fost totdeauna cum să rupă și s'omoare,
Dar ca noi la lucruri sfinte niciodată n'a gîndit! »

A tăcut în plînset Bima, și-apoi fără să privească
La cel mort, plecă pe cale. Neputînd să-și stăpînească
Firea, cea de griji slăbită, și de multe lupte frînt,
Naculas atunci, *Frumosul*, mort s'așterne pe pămînt.
De durere urlă Bima: «Iudhițșira! Cel mai tare
Dintre buni, frumos ca nimeni pe pămînt, acesta care
A ținut credința Vedei și tot cerul l-a pătruns,
Pentru ce-a murit și-acesta?» Și-atunci regele-a răspuns:
«A căzut! El, plin de fapte și virtuți, el, cel cuminte,
Și-a zis însu-și: Nu e nimeni mai frumos decum sînt eu,
Nici mai bun și nici mai tare, nici mai cu virtuți de leu!
Cine să-mi ridice arma, cine-mi poate sta 'nainte?—
Și perirea lui e asta: a fost mîndru! Să-l lăsăm!
De e ne 'mpăcată soarta, noi cu plînsul n'o 'mpăcăm!»

Și-au mers regii mai departe. Dar sdrobit d'a sa durere,
Morți în jur văzîndu-și frații, a căzut fără putere
Panduidul *Cel-mai-nobil* — a rămas *Ardjuna* mort.
Bima, 'ngălbenit de milă și rumpînd al hainei tort,
A răcnit: «Ah! iată piere și Ardjun, nebiruitul!
Fala cerului! Tu, Indra, iată ți-a murit iubitul,
De ce-l lași? El niciodată n'a mințit! Părtașul tău
N'a mințit, ori-cît nevoia l-ar fi strîmtorat de rău!
Ce-a făcut el, ca să moară?» Iudhițșira i-a răspuns:
«Cel mai înțelept din lume a fost el! Dar nu-i d'ajuns!
El a zis odată 'n luptă: Fraților, vă jur pe zei,
Pînă mîne toată oastea va peri de pumnii mei —

Oastea n'a perit, dușmanii au rămas întregi, dar piere
Azi Ardjun, lăudărosul, mîndru cel fără putere.
El despreţuea şi-arcaşii şi pe cei buni din popor,
Vezi, şi asta nu se cade nici-unui stăpînitor:
Cine vrea să fie rege, trebue să fie soare,
Buni şi răi să încălzească — n'a făcut, d'aceea moare!»

Şi-au plecat ei doi pe gînduri. Şi 'ntr'un loc, gemînd mereu,
Inspăimîntătorul Bima cade, şi murind întreabă:
«Pentru ce-i puterea 'n oameni, Iudhitşir, atît de slabă?
Cine te-a iubit pe tine mai cu patimă? Nu eu?
Pentru ce mă cere Iama? Spune-mi dacă ştii, o spune!»
Şi-i răspunse Baratidul: «Pentru faptele nebune,
Ce le-ai făptuit tu, Bima! Tu făceai de capul tău,
Volnicii, şi pentr'un rege asta-i cel mai mare rău!»

Şi-a plecat Iudhitşir singur, fără fraţii luptători,
Insoţit de scumpu-i cîne, cel numit de multe-ori.

G. Coşbuc.

ABUSUL DE PEDAGOGIE

Sînt d'abia cîţi-va ani, de cînd Pedagogia scientifică a început să fie aplicată prin şcoalele noastre, şi cu toate acestea, să fi venit încă de pe acum vremea să vorbim despre *abusul* ce se face cu dînsa?

Unora — nu mă îndoesc — posibilitatea unui asemenea *abus* nici nu le trece prin minte: disciplina pedagogică, îşi zic dînşii, e aşa de indispensabilă educaţiunii omului, încît, ori-cît de mult şi ori-cînd s'ar face us de ea, rău nu poate să resulte.

În tesă generală, noi le dăm acestora toată dreptatea. Fără îndoeală, nu se poate face niciodată abus de *pedagogia indispensabilă educaţiunii omului*; întrebarea e numai: ajuns-am noi să cunoaştem acea *pedagogie indispensabilă*?

De răspunsul ce se dă acestei întrebări depinde întreaga cestiune. Pentru cei ce cred, că Pedagogia scientifică de astăzi este ultimul cuvînt al experienţei omeneşti, pentru aceia, de sigur, nu are să existe vre-o teamă: cu cît mai multă Pedagogie, cu atîta mai bine. Pentru cei ce nu împărtăşesc însă acest optimism şi nu cred

decît sub multă reservă în eficacitatea atîtor metode ce se dau drept indispensabile spiritului omenesc, pentru aceia teama de abus va fi un obiect de serioasă preocupaţiune. Mai cu deosebire va fi momentul de a avea această teamă la începutul practicei pedagogice, atunci cînd entusiasmul orbeşte pe mulţi asupra defectelor şi întreţine între toţi o emulaţiune de multe-ori exagerată. Casul acesta e, după toate aparenţele, la noi. Pedagogii noştri, deşi într'un număr relativ restrîns, sînt fără pereche, în ceea-ce priveşte ardoarea cu care aplică metodele învăţate prin cărţi. Lecţiunile lor, pe care le găsim publicate prin reviste şi ziare, cu puţine excepţiuni, pot fi recomandate ca modele pentru exactitatea cu care urmează regulele manualului. Fie-care dintre pedagogii noştrii aplică pe întrecute treptele şi treptişoarele formale, cu care vre-un teoretician i-a plăcut să ne simplifice inteligenţa; ce-va mai mult, fie-care rîvneşte să se arate cel d'intîiu în aplicarea celor mai noi invenţiuni pedagogice, — de multe-ori foarte curioase, cum de pildă am avut ocasiunea să vedem, în timpul din urmă, pe cele ale unui teoretician al Pedagogii romîne, de altmintreli un distins cugetător, invenţiuni ce se putea pune şi în figuri geometrice, în scopul de a nu mai lăsa nici-o îndoeală, că în sufletul omenesc să poate citi ca într'o oglindă! Şi coincidenţă curioasă: acele figuri aminteau pe cele puse pe unele ediţiuni ale... *Infernului* lui Dante!

In asemeni condiţiuni, nu mă sfiesc a afirma, că mai bine lipsă de ori-ce ştiinţă pedagogică, şi să se lase profesorului bunul său simţ, căci, povăţuit de bunul simţ, fie-care se va ţine mai reservat, decît să i se dea o îndrăsneală nepotrivită cu micile adevăruri presărate, ici şi colo, prin acele manuale pretinse scientifice!

Şi cînd zic ***micile adevăruri,*** poate zic prea mult.

Dacă Pedagogia ar face astăzi o deplină întrebuinţare de toate adevărurile descoperite în Filosofie şi mai ales în Psichologie, tot ar rămînea de discutat, dacă-şi are — fie şi de acum înainte măcar — asigurat sau nu un fundament scientific ; dar acesta e departe de a fi casul Pedagogiii contemporane. Descoperirile unei ştiinţe îşi găsesc resunet numai după oare-care întîrziere în domeniul unei ştiinţe streine; căci practica tradiţională, autorităţile stabilite exclusiv în fie-care ştiinţă în parte, sînt destule obstacole, pentru a opri un prea repede schimb de idei. Pedagogia de astăzi, bunioară, stă într'o relaţiune foarte slabă cu Psichologia contemporană şi într'o relaţiune foarte strînsă cu Psichologia de acum un secol în urmă. Multe din adevărurile, pe care ea se sprijină astăzi, sînt de mult părăsite în domeniul Psichologiii; altele apoi au fost produse pe terenul pedagogic, fără a se ţine întru nimic seamă de controlul Psichologiii.

O Pedagogie indispensabilă educaţiunii omului, la auz, sună frumos ce-i drept; în realitate însă, sîntem departe de a fi învoiţi asupra unei Pedagogii *oare-care*, necum asupra celei *indispensabile !*

In ori-ce cas, ceea-ce se recomandă ca ideal pentru şcoalele noastre—vorbesc de cele primare în special — e departe de a merita această din urmă calificare.

Uşurarea prea mare a programelor ; precumpănirea, prea peste măsură, a intuiţiunii asupra cunoştinţei abstracte, două mari dorinţe ale reformatorilor noştri — sînt, în anume împrejurări, cu mult mai periculoase pentru desvoltarea inteligenţei decît toată *criminala* practică tradiţională scolastică.

Altă-dată şcoala era, într'adevăr, o grea încercare; dar totuşi inteligenţele de elită isbuteau a fi stăpîne pe greutăţi şi profitau de anii de studiu; pe cînd astăzi, pe

unde înfloresc metodele pedagogice, școala pare înadins întocmită pentru inteligențele mediocre. Educatorul modern, cu tendința lui de a evita prea multa încărcare a inteligenței elevului, ajunge în cele din urmă a *toci* calitățile înnăscute ale acestuia. Dacă, înainte vreme, elevi erau constrînși să percurgă, în goana mare și de multe-ori cu salturi, drumul spre știință — puțini ajungeau la țintă, cine contestă? — astăzi, constrîngerea n'a dispărut, ci i s'a dat numai o formă opusă: cei mai ageri la minte dintre elevi sînt încărcați cu plumb, pentru a se ține la pas cu toți mediocri, și oare la țintă ajung în număr mai mare? ! Atunci erau pedepsiți cei mediocri, astăzi cei inteligenți; schimbarea nu cred să fie în avantagiul modernilor.

Înălțarea culturii unei țări depinde, în primul rînd, de selecțiunea unei minorități de elită intelectuală, minoritatea care *creează*, și numai în al doilea rînd de înmulțirea indivizilor eșiți d'abia d'asupra ignoranței; acești din urmă sînt numai un fel de vehicul, cu rol mai mult mecanic pentru producerile *elitei creatoare*; prin ei înșiși nu trăește nici-o cultură adevărată. Pedagogia modernă—aceea, pe care o vedem dată ca ideal la noi—nu ține nici-o seamă de asemeni diferențe; ea simplifică instrucțiunea, pînă-ce o aduce la nivelul tuturor inteligențelor; evită tot ce ese afară din norma comună și, prin aceasta, oprește ori-ce selecțiune de talente și capete originale.

Roadele ei nu vor întîrzia să se arate. Fără îndoeală, vom avea, în curînd, cu mult mai mulți oameni înțelegători—clari la minte—; dar această înțelegere și claritate vor fi rescumpărate în destul cu banalitatea, ce va ține loc drept ori-ce cunoștință; vor putea mai mulți să exprime bine cele ce știu — numai că prea

puţin vor şti, şi cele ce vor şti vor veni, de sigur, din gîndirea altora! Acei cu calităţi intelectuale distinse vor fi aduşi, prin lunga deprindere căpătată în şcoală, să fie fără încredere în puterile lor; tipicul comun va domina în manifestările lor ca şi în ale celor mediocri; peste tot mersul banal şi artificial de metodă!

Să fie acesta un progres?

* * *

Dacă cercăm să ne dăm seamă, sub ce condiţiuni s'a produs entusiasmul celor ce susţin metodele simpliste ale Pedagogiii contimporane, descoperim fără multă greutate, că mai principale sînt următoarele două.

Prima aparţine domeniului, propriu zis, pedagogic.

Psichologia sensualistă englesă din secolul trecut a pierdut astăzi cu desăvîrşire caracterul ştiinţific de care se bucura altă-dată. Nimeni nu mai crede în acele teorii psichologice, după care inteligenţa omenească, înainte de exerciţiul simţurilor, ar fi un fel de *tabula rasa*; sau în teoriile empiriste asupra formării ideilor, etc. De asemeni, nici-unde, în cărţile bune de Psichologie, nu se vor mai găsi rătăciri, ca acele ale filosofilor sensualişti, după care procesul raţionamentului ar consta într'o simplă împreunare de noţiuni şi noţiunile, la rîndul lor, într'o simplă împreunare de sensaţiuni. Toate aceste teorii, care fuseseră atît de răspîndite altă-dată, sînt astăzi cu desăvîrşire părăsite, sau în ori-ce cas împărtăşite numai de puţini psichologi, rămaşi neatinşi de curentul timpului. In Pedagogie însă, situaţia e cu totul alta. Teoriile psichologice de odinioară sînt aci încă în mare stimă şi, pentru majoritatea pedagogilor, ele sînt chiar dogme. Mulţi, dintre aceşti din urmă, au poate simţimîntul, că lecţiunile lor de învăţămînt intuitiv sînt

citeodată nefolositoare elevilor, ei totuși trebue să aplice dogma: nu-i permis nimenui să aibă noțiuni abstracte pînă-ce n'a avut representări intuitive și pe aceste trebue să le dobîndească prin școală! In deșert iarăși ar avea unii dintre dînșii convingerea, că elevul inteligent cheltuește cu mult mai multă atențiune atunci, cînd ascultă lucruri știute, decît dacă i s'ar da ori-ce altă muncă mai grea! Dogma zice: deprinde-te a merge treptat și ast-fel, elevul inteligent va fi obligat să fie atent la lucruri știute. Cît e de nimicitor apoi, pentru desvoltarea personalității morale la elevi, faptul de a le înnăbuși prea des curiositatea, și de a îi ține prea legați de mersul metodic—simplist, mecanic—, de către psichologii sensualiști nu ni se spune nimic și deci nici de către pedagogi. Spontaneitatea inteligenței era fără importanță pentru Psichologia secolului trecut și așa a rămas și pentru Pedagogia de astăzi. Aibă cine-va răbdarea să citească măcar, cîte-va din lecțiunile ce se publică, și va dovedi numai decît urmele nefastei influențe. Va vedea, cum, la fie-care lucru ce se presintă elevului, pedagogul are grija să înlăture ori-ce dificultate, ori-ce motiv de gîndire proprie. In mintea elevului nu se așterne nimic, care să nu fi fost mai întîiu examinat de pedagog; elevul e o simplă statue îmbrăcată cu simțuri: vechea dogmă a sensualiștilor. Pentru a forma pe elev să judece prin sine însu-și—principala țintă a unei bune educațiuni — pedagogul modern nu face apel, decît la aceleași calități sufletești, la care făceau apel și psichologii sensualiști, adică la cele receptive. De spontaneitatea, cu care se realisează funcțiunea judecății, nu se face nici-o vorbă; după vechea dogmă, judecata consistă într'o simplă împreunare de noțiuni; sînt aceste noțiuni bine lămurite în mintea elevului, judecata are să vină de sine! Și cu această con-

vingere majoritatea pedagogilor lămuresc neîntrerupt noţiunile şi intuiţiunile elevilor, aşteptînd ca judecata acestora să se fortifice de la sine.

Aşteaptare zadarnică! Într'adevăr, ar fi o eftină avere judecata la om, dacă ea ar consta numai într'o simplă împreunare de noţiuni! De-ar fi aşa, atunci şi cel mai mediocru fruct al Pedagogiii moderne ar putea, cu succes, să fie pus alături cu un Aristoteles: căci noţiuni avem cu mult mai numeroase astăzi, decît acum două mii de ani, şi pe vreme ce trece, ar trebui să ne putem făli cu oameni de judecată superioară. Apoi ce uşor s'ar produce pe tărîmul artei, ştiinţei sau literaturii, cînd ar putea învăţa oamenii să judece prin Pedagogia şcoalei! Geniul ar fi atunci de sigur numai lunga răbdare şi talentul, — în ori-ce cas, nu tocmai mare lucru. Am avea în belşug şi de unii şi de alţii.

Dar la o asemenea fericire ideală, realitatea i-a obişnuit pe pedagogi să renunţe cam de mult; numai de teoriile de altă-dată nu s'au obişnuit dînşii să se vadă pe deplin despărţiţi. Vechile teorii sînt aşa simple şi dau o aşa de mare însemnătate influenţii pedagogului! Cum s'ar putea, aşa dar, renunţa cu uşurinţă la ele?

Pedagogii moderni — într'un avînt generos de alt-fel — doresc să treacă drept medici universali pentru ignoranţa omenească; prin şcoală, ei socot să îndrepte totul; să schimbe şi să preschimbe tot ce-i rău în bine; prin metodele pedagogice să facă ori-ce inteligenţă, fie oricît de săracă, aptă pentru instrucţiune. Pînă şi chiar maimuţele, cu noile metode pedagogice, ar trebui aduse la coală; căci începutul s'a făcut aşa de elementar, aşa de pedagogic.

Datele Psichologiii contemporane, dacă ele ar fi consultate de pedagogi, n'ar indica, de sigur, o cale aşa

de simplă pentru desvoltarea inteligenței omenești. Ele ar afirma, mai curînd, că nu ori-ce creer omenesc e capabil să se ridice la o cultură superioară; că nu învață în școală nimeni ce-i judecata, dacă nu o are de mai 'nainte; sau, cu alte vorbe, că influența pedagogului nu se resimte decît asupra proporțiunii cantitative, cu care inteligența elevului își asimilează cunoștințele și deloc, sau aproape deloc, asupra felului cum ea asimilează. In locul hipotesei empiriste — după care mintea, înainte de a veni în contact cu lumea e ca o *tabula rasa* — noile date psichologice stabilesc convingerea, că în afar' de simțuri mai există și un alt factor, cu mult mai important decît simțurile pentru educațiunea omului, anume constituția însă-și a creerului și că, ori-cît de metodic s'ar regula mersul impresiunilor pe canalul simțurilor, dacă nu este de la natură creerul dotat cu funcțiuni superioare de asimilare — și între acestea, mai 'nainte de toate, cu funcțiuni de apercepere — în deșert toate stăruințele, fie ele cît de metodice ! O asemenea convingere se găsește atunci în contrazicere cu toată practica pedagogică de azi. Lumea este deprinsă de a vedea începutul educațiunii în clasa I-a primară; pînă aci, toți elevii sînt ținuți egali și, dacă de aci 'nainte influența pedagogului s'ar exercita în mod egal, asupra unora ca și asupra altora, lumea crede că toți iarăși ar progresa în proporție egală. Deprinderea aceasta veche trebue părăsită cu desăvîrșire. Clasa I-a primară e departe de a fi începutul educațiunii omului; pînă la dînsa, elevul încă de mult a ajuns în deplina stăpînire a funcțiunilor sale intelectuale; de aci-nainte va începe pentru el perioada de *însumare metodică* a cunoștințelor — și atîta tot. Se înțelege, că e un mare avantagiu, să aibă cine-va cunoștințele însumate într'un chip metodic, dar această

însumare metodică, iarăși, nu trebue înțeleasă ca petrecîndu-se într'un mod mecanic: o metodă *obiectivă*, adică *valabilă pentru toate capetele*, nu există pînă acum, decît în ilusiunile pedagogilor; în realitate, fie-care inteligență adună cunoștințele potrivit firii sale interne. De aceea este și o observație obicinuită la elevii care au absolvit vre-o clasă, că, după un oare-care timp, le rămîne în minte numai aceea — ce au *căutat* ei înși-și în cărți și că au uitat toate, cîte le-au învățat forțat.

Pedagogul din clasa I-a primară, ar trebui să înceapă cu examinarea gradului de maturitate, în care se găsesc la elevi funcțiunile de asimilare și numai în urmă, după alegerea celor apți, să se gîndească la însumarea cunoștințelor. Fără acest examen preliminar, el riscă a încărca prea mult pe unii, sau a obișnui prea cu ușorul — ceeace e mai periculos — pe alții; în amîndouă casurile a nu-și ajunge scopul. Dar cine să facă un asemenea examen? Dificultate destul de mare, fără îndoeală. Mai mare e încă cea-l-altă: cine va fi mulțumit cu resultatul alegerii?

Pentru a evita și pe una și pe alta, știința pedagogică a găsit de mult un mijloc împăciuitor. Ea renunță pur și simplu la ori-ce examen preliminar; simplifică pînă la extrem primele începuturi ale școalei, pentru a le pune la nivelul tuturor, fără excepție și, ca o consecință a acestei reguli, dă precădere cultivării intuițiunilor pentru că intuițiunea nu prea diferă de la elev la elev; mărește numărul anilor de studiu, avînd grija să micșoreze numărul și întinderea obiectelor, și cu acest chip se face posibilă instrucțiunea și educațiunea *pentru toți*, principala cerință la care ea ține să răspundă.

O basă teoretică, pentru o asemenea Pedagogie, nu-i

nevoe să mai fie căutată; ea stă pregătită de mult în Psichologia secolului al XVIII-a, secolul în care științele morale și sociale atinseseră culmea presumpțiunii. Psihologia sensualistă englesă nu recunoaște nici-o dispoziție sufletească, care să nu fie venită prin simțuri: *Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu.* Dar simțurile pot fi totdeauna sub controlul pedagogului; poate fi ce-va mai ideal pentru educațiune!

Și ast-fel s'a produs prima condițiune, care a înlesnit curentul Pedagogii simpliste.

A doua condițiune, pe care aici o voi enunța numai, reservîndu-mi a insista asupră-i cu altă ocasie, este de natură curat politică.

Statul impune *obligativitatea învățământului.* Această *obligativitate* trebue făcută cu putință.

Oamenii politici, legiuitori, fără nici-o știință pedagogică, din simpla lor practică, au înțeles, că singurul mijloc pentru ajungerea acestui scop, stă în simplificarea — mecanisarea — metodelor de învățământ, — reforme ce le vedem trîmbițate și la noi. Pe aceste considerațiuni curat politice s'au rostit discursuri, care ar putea să figureze de-a dreptul ca apologii ale Pedagogiii simpliste; ba, în unele privințe chiar, asemeni discursuri constituesc unica literatură pedagogică a țării. Nu mai insist: ori-cine înțelege importanța practică a unui curent venit pe o asemenea cale. Finanțele statului sînt disponibile cu precădere numai cerințelor politice și obligativitatea învățământului, odată pusă alături de acestea, își are realisarea asigurată, — lucru ce n'ar fi, bine înțeles, dacă ar fi rămas o simplă cerință a științei pedagogice. Sub scutul obligativității apoi, Pedagogia simplistă rămîne neturburată pentru lungă vreme; căci care

altă pedagogie ar putea să satisfacă cerințele timpului: *instrucțiune pentru toți*?

Și dacă va fi să sufere vre-o reformă, atunci va fi, de sigur, pentru a emigra și spre cele-l-alte continente! Ultima reformă are să consiste atunci în isgonirea completă a învățămîntului abstract și înlocuirea lui cu cel intuitiv. Această măsură radicală va fi cerută neîndoios, deodată cu introducerea obligativității învățămîntului, la Hotentoți, Cafrii, Boshimani, etc. [1])

Cînd vor ajunge la acest ultim termen, urmași noștri vor începe a recunoaște eroarea direcțiunii apucate; dar pînă atunci, altă scăpare nu-i, trebue să sei experimenteze. Tocmai abusul, în situațiunea de față, e cea mai bună experiență.

* * *

In istoria trecutului, de alt-fel, — acolo, unde se găsesc formulate și experimentate multe din cîte ne preocupă pe noi în present — nu-i prea anevoe să descopere cine-va casuri analoage practicei pedagogice de astăzi. A fost un timp cînd toată activitatea scientifică a lumei culte avea de ultimă țintă găsirea unor entități metafisice și a trebuit un abus îndelungat cu asemeni entități — acela ce s'a făcut în tot intervalul cît a ținut scolastica — pînă să se stabilească o altă direcțiune spiritului omenesc. Și cu toată stabilirea unei alte direcțiuni, atracțiunea totuși, pe care o exercitase ca-

1) Influența politică se resimte apoi și mai pronunțat prin mijlocirea organisației scolare. Dacă n'ar fi încrederea în metodele simpliste pedagogice, nici autoritatea superioară scolară n'ar avea la îndemînă îndestule motive pentru a interveni prea des în mersul instrucțiunii. Acum, fie ce ministru să crede dator să publice cîte un regulament. Si de ce n'ar face-o dacă știința educațunii e așa de *simplă*?

racterul de universalitate a vechilor entităţi, s'a menţinut şi pe viitor. Pe fisicenii şi pe chimiştii de la începutul erei moderne îi găsim preocupaţi de *piatra filosofală* şi de formulele alchimiste pentru transmutaţiunea mineralelor; pe mecanici de *perpetuum mobile*; pe medici de vindecări generale prin mijlocul vre-unei substanţe simple, cum e mercurul, iodul, etc. Aşa se petrec totdeauna lucrurile la începutul fie-cărei ştiinţe: înainte de a fi bine cunoscute causele şi legile, după care aceste cause se dirig, sînt găsite *panaceele* universale, cu ajutorul cărora omul intră deadreptul în stăpînirea naturii. Secolul nostru, urmînd şirul desvoltării istorice, are şi el panaceele sale. Dar pe acestea nu va trebui să le mai caute nimeni tot acolo, unde ele îşi aflau susţinătorii în alte vremuri; vechile terenuri au fost abandonate în schimbul altora noi. Fisica. Chimia, Medicina cu secolul nostru, au intrat într'o fasă, care nu mai învoeşte vechile procederi; din care pricină, *panaceele* au evoluat şi ele spre ştiinţele noi, spre acele ce intră acum în fasa de altă-dată a Fisicii, Chimiii şi Medicinei.

Aci, în noile ştiinţe, se pot întîlni cîte-va vechi cunoştinţe din viaţa trecutului.

Casul, bunioară, al politicianilor de astăzi, care, înainte de ce Sociologia să fi devenit măcar o ştiinţă, dau totuşi soluţiuni definitive şi generale pentru evitarea revoluţiunilor şi împăcarea criselor sociale, este întru tot analog vechilor mecanici cu *perpetuum mobile*.

Alchimiştilor de asemeni li se poate găsi, ***mutatis mutandis***, ce-va analog în societatea secolului nostru.

Panaceul alchimiştilor consistase în aceea, că, prin mijlocul unei formule ei socoteau să dobîndească putinţa să transforme mineralele unul într'altul, şi la urma urmelor să le transforme pe toate în minerale preţioase.

Mineralele la noi modernii, și-au știința lor. Alchimiștii moderni au rămas să-și încerce *panaceul* lor asupra inteligențelor omenești; formula lor se va aplica la fabricarea inteligențelor *instruite*. Alchimiștilor moderni le mai zice lumea și pedagogi.

Inainte de ce Psichologia să fi dobîndit caracterul scientific; înainte de ce o singură lege măcar a inteligenței omenești să ne fie desvăluită în toată plenitudinea; vin pedagogii și fac didactici generale și speciale, dau rețete universale pentru desvoltarea inteligenței elevilor!

Precum necunoștința diversității elementelor chimice sporea altă-dată încrederea în Alchimie, de asemeni astăzi necunoștința individualității personale înlesnește succesul Pedagogiii.

Dar evoluțiunea istorică odată începută ea va continua neturburată și pe viitor. Să așteptăm cu toată încrederea progresele Psichologiii, ele ne vor scăpa de rețetele pedagogice, precum progresele săvîrșite de alte științe au pus capăt atîtor rătăciri trecute.

Era panaceelor, dacă nici atunci nu va fi terminată pentru omenire, ea va fi totuși pentru o bună seamă de oameni; în ori-ce cas știința educațiunii omului atunci va găsi pentru aceștia adevăratul teren de cercetare serioasă și rodnică.

C. R.-Motru

IN JURUL LACULUI...

In jurul lacului ce doarme
Visînd adîncu-i înstelat,
Străjeri singurătăţii nopţii
S'au strîns bătrîni brazi la sfat.

Ca murmurul întins de ape
Poveştile din ramuri curg,
Pe cînd, tîrîndu-se 'n tăcere,
Fâşii de nori se 'ntind spre-amurg...

Tot mai întristător, mai tainic
In pacea sufletului cad
Nelămuritele cuvinte
Ce şuer' crengile de brad!

Pe drumurile singurateci
Departe-un pas se perde încă....
O stea mai scapără în aer
Sburînd prin liniştea adîncă!

D. Nanu.

SCOLA DE OFICERI
BIBLIOTECA

„DOMNUL BRATIANU“ *)

SCHIȚĂ de FRITZ BRENTANO

Intr'o seară, în mijlocul unei adunări, la care luam și eu parte, se încinse o discuție aprinsă despre chestia Orientului. Firește, cine putea pe atunci să intre într'o convorbire mai lungă, fără a se împiedeca numaidecît de Ruși și Englesi, de Turci și Romîni, de Cerchezi și Baș-buzuci. Se comenta pacea de la St. Stefano, acest nou măr de discordie — căci de pace, vorbă să fie — se vorbea despre ingratitudinea politicei rusești față cu biata Romînie, așa de sprintenă la ajutor și așa de gata la jertfă, se făceau multe frase despre sîngele înghițit de pămîntul Plevnei și despre viteji Romîni, care căzuseră în șanțurile groaznicei redute a Griviței. De la morți trecurăm la cei vii—la prințul Carol, la ministrul său I. Brătianu, și la acesta se opri conversația în cele din urmă.

Mai întîiu fu scărmănată diplomația lui, asupra căreia părerile *pro* și *contra* se ciocneau cu înviersunare una de alta, și apoi veni vorba, Dumnezeu știe cum, despre

*) Din volumul „*Heitere Geschichten*“, III Leipzig. Philipp Reclam jun. «Universel-Bibliothek» (No. 3068).

persoana lui. Fiind-că însă, după cum se știe, de la sulim la ridicol, nu e decît un pas, crisa Orientului dispăru deodată din cadrul conversației și, în locul ei, sgomotoasa discuție se învîrti împrejurul mult importantei întrebări, dacă d-nul Brătianu are barbă ori numai mustăți. Unul pretindea că i-ar fi văzut într'o revistă portretul într'un fel, altul într'altfel, și fie-care își apăra opinia cu o violență pe care o pricepeam cu atît mai puțin, cu cît nu era vorba despre barba cine știe cărui mare Domnitor, ci numai despre barba unui ministru romîn. Și-așa, lupta asta a bărbii trecea din masă 'n masă, cînd deodată mă avîntaiu și eu în mijlocul ei cu aste cuvinte: «Pe vremea cînd l-am cunoscut eu pe Brătianu avea numai o respectabilă mustață». Ei, asta fu ca un trăsnet. Dintr'odată devenisem centrul atenției tuturor și o ploae de întrebări năvăli asupra mea: «Ați cunoscut pe Brătianu?» — «Cum se poate?» — «Cînd?» — «Unde?» — «In ce împrejurare?» — «Vorbești serios ori în glumă?» Ast-fel mă întețeau din toate părțile și nu-mi dădură pace, pînă-ce nu le povestiiu în ce fel și chip Primul-ministru romîn a jucat odată rolul Providinței pentru niște sărmani actori ambulanți.

. . . . . .

Era în anul 1865. *) Scăpasem de una din acele lungi stagiuni, de cîte șapte luni, cum le poate suporta teatru

*) Memoria l-a înșelat pe autor, Istoria ce o povestește, trebue să se fi întîmplat — dacă s'a întîmplat — în Martie 1866, cînd, după detronarea lui Cuza-vodă și refusul contelui de Flandra de a primi coroana Romîniii, Brătianu se dusese în Düsseldorf, ca să o ofere prințului Carol de Hohenzollern.

Mai pe urmă au sosit acolo și d-nul I. Bălăceanu cu d-rul Davila — cei-l-alți doi Romîni despre care menționează autorul. (*Not. trad.*).

din Düsseldorf — căci acolo se petrece istoria mea — una din acele stagiuni care încep veecinic cu mari speranțe și sfîrșesc cu deficit, ce apare ca o boală cronică în punga actorilor.

Aveam un prieten — pardon — cam burtos, pe care-l voiu numi Emden, deoarece acum e regisorul unui teatru al Curții și s'ar putea supăra omul, dacă i-aș spune adevăratul lui nume aci. Prietenul ăsta slăbuț și cu mine căzusem pe mîna unui așa zis director de teatru de vară din Mühlheim, unde, după cum ne asigura, și prin scris și din viu graiu, acest om cum se cade, lumea se prăpădea așa de grozav după teatru, încît trebuea să ne așteptăm la afaceri strălucite.

Intr'adevăr, abonamentele reușiseră mai pre sus de ori-ce așteptare, însă o mică împrejurare ne împiedică de a ne arăta talentul nostru publicului din Mühlheim. Nobilul director găsise de cuviință s'o șteargă cu banii încasați de pe abonamente, chiar înainte de începerea representațiilor, așa încît nu ne mai rămînea nimic de făcut, decît să ne retragem grabnic de la posomoritele și negrele maluri ale Ruhrei, îndărăt la surizătoarele țărmuri ale Rinului, la Düsseldorf, unde să așteptăm cu răbdare ceea-ce norocul, în chipul unui mîntuitor agent de teatru, va bine-voi să hotărască cu noi.

Ui, prin ce zile amare am trecut atunci! Numai liniștea olimpică a lui Emden — care, ca vechiu actor tocit, era mai presus de asemenea calamități —, precum și vesela nepăsare a tinereții mele ne făcură să trecem peste toate necazurile, chiar și peste stăruința îndrăcită a babei noastre de gazdă. Închipuiți-vă, baba asta visa în toate nopțile că o să-i plătim a-doua-zi chiria întîrziată și alte mici datorii, și nu uita niciodată să ne povestească, tocmai la cafea, visul ăsta de a cărui is-

bîndire era pe deplin încredințată. De geaba o îndemna Emden să nu fie așa de superstițioasă: visul ăsta turburător o frămînta în toate nopțile și influență asupra acestei femei nervoase atît de ciudat, încît, într'o zi, în lipsa noastră, ne luă chiar cheea de la dulapul de haine.

Noi însă, scriam scrisori peste scrisori către negustorii de robi ai teatrelor germane, — către domnii agenți—, și așteptam strălucitele angajamente care, neapărat, trebueau să ne sosească în urma acestei stăruitoare corespondențe. Dar, povestea vorbii: flămîndul codri visează! — trăgeam nădejde și cu nădejdea am rămas. Piinea cea de toate zilele, cu tot «Tatăl nostru», începuse să fie pe sponciu, căci chiar îndelung-răbdătorul nostru birtaș încrunta sprîncenele cînd ne vedea, ceeace la el însemna că bună-voința ajunsese la marginile altruismului.

Această împrejurare negreșit era critică și ne puse pe gînduri. La nevoe poți să bei apă cafenie în loc de cafea, poți s'o scoți la capăt cu un singur rînd de haine, dar ca să te desberi de dulcele obiceiu al prînzului și al cinei, asta în zadar au încercat-o cele mai eroice naturi ale tuturor veacurilor.

Par'că era să ne vie ceasul de pe urmă — ceasoarnicele noastre, ca niște copii orfani, încăpuseră pe mîini streine și încă pe mîini de jidani, iar noi făuream cele mai extravagante planuri, ca să n'ajungem să ne cîntе:

«De-acuma nu te-oiu mai vedea,

«Rămîi, rămîi cu bine....

De-asupra noastră ședea o coristă de la teatru, despre care cei mai bătrîni locuitori din Düsseldorf nu-și aduceau aminte să o fi văzut vreodată tînără. Ăștеia vream să-i încredințăm noi rolurile de «primă amoresă»,

și cîte trei să formăm ast-fel o bandă de tîlhari dramatici, care să vîre spaima în satele de prin prejur — da, dacă garderoba ferecată nu s'ar fi înălțat ca o stafie amenințătoare înaintea acestei raze de nădejde și n'ar fi întunecat încă o dată perspectiva unui mai bun viitor.

Tocmai sorbeam cu poftă apa cafenie de dimineață, cînd postașul, așteptat zilnic cu atîta nerăbdare, intră pe ușă și-mi înmînă o scrisoare destul de măricică. Nici n'apucase postașul să easă din odae, și eu și rupsesem plicul; fuseiu așa de uimit de coprinsul lui, încît mi se muiară picioarele și căzuiu pe scaun.

Ce era ?

Așteptasem un contract de angajament și, în loc de asta, aveam în mînă trei hîrtii de cîte o mie de franci — veritabile, nefalsificate, bancnote franțuzești, cum le privisem cu ochi așa de galeși adese-ori în geamlîcul zarafului din Bolkerstrasse.

Emden, căruia îi vîram în ochi hîrtiile, era tot așa de încremenit, și chiar bătrînul postaș bleojdise ochii la ele.

Scoseiu din prețiosul plic scrisoarea ce însoțea banii — altă minune! O gingașă și mărunțică slovă de damă, dar vai! o limbă cu totul necunoscută mie.

Nu cum-va vr'o milionară americană s'o fi înamorat de persoana mea, într'adevăr foarte interesantă, și, ca o zînă din basme, și-o fi revărsat cornul abundenței peste mine, păcătosul ?

O, ce icoane de fericire apărură înaintea mea! Vedeam ușa încuiatei garderobe dată de perete — mitocanul de birtaș, plătit, ne surîdea, fruntea i se descreți se cu desăvîrșire — sgripțoroaica noastră ne servea cu multă plecăciune o excelentă cafea, și aroma ei numai ne da puteri nouă, și... — ei! da' de unde oare venea

scrisoarea asta mîntuitoare cu coprinsul ei ca din poveste? Mă uitaiu mai deaproape la adresă — sfinte Elefterie!– visul amăgitor pierì într'o clipă, mîndra clădire a surîzătorului nostru viitor se prăvăli și dărîmăturile ei căzură, în chip de mici și mari datorii, grele ca stînca pe inima mea: Scrisoarea nu era pentru mine — Monsieur *I. Bratiano*, Düsseldof, era seris cam nedeslușit pe plic, pe care acum descifram și stampila ștearsă «București».

Acum ni se deslușì totul. Nostimă întîmplare! I. Brătiano – se 'nțelege — era Trimisul romîn, care împreună cu doi colegi venise în căutare de Domnitor și era în tratări cu casa prințiară de Hohenzollern, (ce resida pe atunci în Düsseldorf) spre a hotărî pe prințul Carol să primească coroana Romîniii. Bratiano—Brentano! Da, într'adevăr, confusiunea era ușoară, dar pentru mine neplăcută, însă și mai neplăcută pentru bătrînul postaș, care rămăsese stană de piatră, ca nevasta răposatului Lot — Dumnezeu să-l erte! — și se uita desperat la scrisoarea desfăcută.

Aruncaiu albastrelor bancnote o ultimă și dureroasă privire de adio și le viriiu iarăși în plic, cu un adînc oftat, ba, pare-mi-se, chiar în ochii hîrșitului meu coleg lucea ce-va ca o ascunsă și melancolică lacrimă de despărțire:

«Și prea era de tot frumos,
De-a trebuit să piară!»

— «Da' pentru Dumnezeu! ce să mă fac eu acuma?» gemu postașul, deșteptîndu-se din ulueala lui. — «Foarte simplu: să duci scrisoarea la adresa cuvenită, răspunse laconic Emden. Romînii au tras la «Briedenbacher Hof» colea în colț».

— «Dar desfăcută — desfăcută!» se văicărea moșul,

și cu o grămadă de parale!» — «In ori-ce cas mai bine decît fără parale», răspunse imperturbabilul Emden. «Cînd nobilul Romîn și-o vedea bancnotele o să fie mai mulțumit de deschiderea scrisorii — pe care tot n'o poate citi nici-un om cum se cade — decît dacă prețioasele păsărele ar fi sburat».

— «Cum să dau eu ochii cu boerul strein?» se jăluea postașul. Cum să dreg toată istoria? Și-apoi dacă mai marii mei află de asta, mă dă afară. Păcatele mele, da' cum de mi se'ntîmplă tocmai mie buclucul ăsta?»

Zău, îmi părea rău de bietul bătrîn. Aruncaiu lui Emden o privire întrebătoare și el dete din cap, în semn că m'a 'nțeles.

— «Ei, lasă atunci, ziseiu eu; o să mergem noi cu d-ta și o să-i explicăm Domnului afacerea, presupunînd că știe bine nemțește, binișor franțuzește ori ce-va englezește, căci cercetările noastre linguistice nu s'au întins încă și asupra limbii romînești».

Era încîntat postașul de ideea noastră — eu însă, cinstit vorbind, nu mai eram de loc încîntat, acum după ce-mi scăpase din gură.

Un Trimis extraordinar — deși, ce-i drept, numai romîn — dar totuși un Trimis, și hainele noastre de toate zilele — ei, nu, asta nu mergea; trebuea să representăm demn breasla actorilor și asta numai în frac se putea, care, vai! nenorocitul își plîngea amarul în dulapul încueat. — «Vino peste o jumătate de ceas» ziseiu eu bătrînului, «căci trebue întîiu să ne gătim».

— «Să ne gătim!» exclamă Emden, cînd rămaserăm singuri, nostimă idee! Dar să vedem cu ce. Ori știi tu, poate, niscai-va vorbe de vrajă, care ar deschide sesamul fermecat?» Și arătă spre dulap. «Păi, să le găsim»,

răspunseiu eu, și, luîndu-mi inima 'n dinți, mă duseiu în vizuina leului, la gazda noastră.

Nu vreau să plictisesc pe cititori cu descrierea tratărilor diplomatice, care urmară, și voiu spune numai, că deschiderea Dardanelelor pentru trecerea flotei englesești n'a dat prilej la greutăți mai mari decît cele ce mi le făcea baba pentru deschiderea dulapului. Dar fiind-că, după cum știți d-voastră, răbdarea Neamțului birue orice, o scoseiu și eu la capăt cu baba, deși numai sub condiția cam umilitoare, că vom da în paza bunei noastre gazde hainele de toate zilele, în schimbul fracurilor dobîndite.

Portarul hotelului se uita foarte ciudat la noi, cînd ne văzu sosind spilcuiți, în haine de gală, alături cu postașul bine cunoscut lui, și cînd cerurăm să vorbim cu d-l Brătianu, Trimisul romîn.

Emden însă își luase o mutră de diplomat așa de serios, încît servitorul Romînului primi cărțile noastre de visită «cu distinsă stimă» și, cîte-va minute mai tîrziu, ne aflam înt'un salon foarte elegant, în fața d-lui Brătianu, care, spre marea noastră mirare, era un om ca toți oamenii și-mi impunea numai într'atît întrucît era indubitabilul și fericitul posesor al celor trei mii de franci, pe care le crezusem o clipă proprietatea mea.

Omul vorbea nemțește — slavă ție Doamne! Cu un accent cam strein, dar totuși bine și clar, încît nu furăm nevoiți să scoatem la lumină ruginitele noastre cunoștințe linguistice.

După ce se'ndeplinirăm primele formalități și ne întrebă, în modul cel mai afabil, ce ne aduce la dînsul, îi expuseiu pricina venirii noastre. Intîiu, i se'ntunecă nițel fața, cînd bătrînul postaș îi întinse tremurînd scrisoarea deschisă, însă cînd Emden, care observa totul cu

privire ageră, începu să descrie cu mult haz și bătîndu-și joc de sine însu-și, ce emoție deșteptase în noi la început prețioasa scrisoare, cu ce adîncă părere de rău ne despărțisem de neașteptatul plocon, care din locuința unui Trimis extraordinar se rătăcise în odaea neplătită a doi actori neangajați, cînd descrise bucuria ce ne coprinse la vederea acelor albastre hîrtii, a acelor bancnote cu care ne visam o clipă Nababi, stînd mai presus de cei-l-alți muritori, pentru ca mai pe urmă cu atît mai adînc să cădem din nou în conștiința miseriii noastre, cînd în sfîrșit vorbi de spaima bietului bătrîn postaș, care din pricina acestei nebăgări-de-seamă se temea, ca tată a trei-spre-zece copii, să nu-și piarză slujba — atunci se însenină și d-l Brătianu, și isbucni într'un hohot de rîs.

Postașul primi încredințare de vecinică tăcere și, pe lîngă asta, un bun bacșiș pentru spaima prin care trecuse, iar pe noi ne opri diplomatul romîn mai mult de un ceas la o conversație prietenească, în timpul căreia scormoni toate micele noastre secrete, da, chiar pe acela al dulapului încueat, ceea-ce fu pricina unei nouă isbucniri de rîs.

La despărțire nu ne lăsă pînă ce nu-i făgăduirăm, că vom veni în aceeași seară la o mică cină, la care aveam prilejul de a cunoaște și pe cei-l-alți doi Romîni.

Nu-i vorbă, nici nu prea avu nevoe de multă rugăminte spre a ne îndupleca, căci cinele fuseseră la noi așa de rare în vremile din urmă, încît de mai 'naînte ne lăsa gura apă la închipuirea bunătăților ce ne așteptau.

Și ce-i drept, seara aceea trecu spre mulțumirea tuturor. Romînii erau excelenți oameni de societate și

plini de viață. Rideam, glumeam și mîncam, și, în toate astea, negreșit, șampania juca un rol însemnat. Numai un lucru ne era neplăcut: Brătianu cerea cu stăruință o probă a artei noastre și nu ne dete pace pînă ce Emden nu declamă o poesie comică și eu marele monolog din Narcis.

«Minunat om, Brătianu ăsta!» bîlbîiiu eu încîntat, cînd o pornirăm agale spre casă, cam afumați.

«Da, da,» oftă melancolic Emden, «dar mai bine ne-ar fi prins ăle trei mii de franci».

. . . . . .

A doua zi ne deșteptarăm mahmuri, cu atît mai mult cu cît comparam sărăcia cocioabei noastre cu eleganța salonului unde ne desfătasem în ajun.

Nici zeama de cafea, pe care ne-o aduse gazda, nu era de natură să ne facă mai veseli, cu atît mai puțin, cu cît aducătoarea părea a fi visat peste noapte mai tare decît ori-cînd, că o să-i plătim de sigur. Pe fruntea ei era scris azi «vijelie», și cum trebuea să întîmpinăm asta, zău, nu ne pricepeam.

Abia plecase baba, și iarăși se ivi cu o scrisoare, ce-i fusese dată de un servitor.

Rupseiu plicul, dar numai o privire aruncaiu înnăuntru, și iute mă uitaiu bine iar la adresă: acum, fără îndoeală, era scris «Monsieur Brentano, Düsseldorf», cu toate că înnăuntru erau ascunse iarăși bancnote.

Ce-i drept, lipsea o mică nulă la cele trei mii de franci, dar totuși erau 300 de franci și alături un bilet.— «Mulțumiri din inimă pentru plăcerea artistică de-aseară — mic onorar — prietenesc rămas bun — I. Bratiano».

De rîs nu puteam rîde în minutul ăla, cum rîdea Emden din toată inima — dar luaiu pe babușca noastră de gît și o sărutaiu.

Peste un sfert de ceas uşile dulapului nostru erau date de perete şi noi ne'nveseleam, văzîndu-ne iarăşi hainele cu ochii; la prînz ceasornicele ticăeau în buzunarele noastre creştine, şi birtaşul ne strîngea mîna cu căldură. A doua zi, cafeaoa avea alt gust — şi toate astea, mulţămită amabilei solicitudini a primului-ministru romîn, d-l Ion Brătianu.

Şi-o fi mai adus aminte vreodată de acei actori ambulanţi?

Cine ştie.

Trad. de **I. A. R.**

ELECTRA

Tragedie în 3 acte

ACTUL II

SCENA I

EGIST, POLYCLET (venind din palat)

POLYCLET

Pot să mă duc stăpîne, voios că te-am slujit
Ori ai să-mi dai disnoavă vr'un ordin de 'mplinit?

EGIST

Nu, dacă-mi fură toate, cum zis-ai, împlinite.

POLYCLET

Da, cei a căror gînduri pe drept sînt bănuite
Se află-acum sub pază; cei care părtineau
Vădit pe-ai tăi protivnici și 'n contra-ți foloseau
Al zeului oracol, din Argos dispărură,
Și pentru totdeauna închisă-i a lor gură.

EGIST

Dar cei atinși de-aceasta, amici, părinți, ce zic?
Sau ce gîndesc în dînșii, chiar de nu spun nimic?

POLYCLET

In slaba lor cîrtire blesteamă 'n desperare
Al soaţei tale nume.

EGIST

A !

POLYCLET

Crede fie-care
Că cei loviţi sînt numai victime-a vrajbei ei.

EGIST

De mine ce se spune ?

POLYCLET

Că 'n seamă prea mult iei
A sa voinţă.

EGIST

Bine. Te dai dar chezăşie
Că cel puţin oraşul...

POLYCLET

Deplină pace fie
In sufletu-ţi.

EGIST

De-aceasta cît sînt de depărtat!

POLYCLET

Dar...

EGIST

Sacrele cuvinte le-aud neîncetat.
La culme dus-au teama ce, mie insuflată
De-Orest în faşe încă, crescu cu el deodată.
De-atunci, din depărtare, slab şi neştiutor,
Era al vieţii mele chin veşnic, strivitor;
De grija lui, căutat-am să-mi îngenunchiu mîndria,
Să linguşesc mulţimea ce-mi aţiţa mînia,
Şi pe femeea, care un sceptru vru s'obţin,
Ca să-i robesc ca rege şi ei să i-l închin;
A căreia iubire e-o crudă tiranie,
In care n'am credinţă, căci amintirea-mi vie
Imi spune cum ucise un soţ în chip viclean,
Prea lesne-ademenită de chiar al lui duşman.
Ş'acum, de cînd primit-am cereasca prevestire
Şi lui Orest, Apollo i-arată părtinire,
Il văd în a mea umbră, în preajma mea-l simţesc,
Cu mine-l duc ori-unde, urmat de el păşesc,
Şi braţul lui titanic tot dă să mă lovească.
Cînd oare-aşa restrişte sfîrşit o să-şi găsească?
Cînd o să piară dînsul, ca eu să mai trăesc?
De-aş şti măcar ce gînduri îl duc şi-l cîrmuesc!
Acuma folosi-voiu prilejul bun ce-mi dete
Regina, care-acuma spre fiica-i mă trimete
Să-i spun cu ce osîndă voeşte-a o 'nfrîna;
M'oi folosi de-aceasta, pentru-a mă lumina
Din vorbele-i, din vocea-i, măcar din o privire,
De nu-s porniţi s'aducă vr'un plan la 'ndeplinire,
De nu-i prin ţară dînsul prin loc apropiat.
Nu cred să-şi ţină taină, căci neamu-i neîmpăcat
Nu ştie să se 'nfrîne.

POLYCLET (zărind pe Electra)

Nainte-ți tocmai vine.

(Ese, după ce a intrat Electra)

SCENA II

EGIST, ELECTRA

(Electra, venind din dreapta, se oprește la oare-care distanță)

EGIST (intîmpinînd-o)

Mă bucur azi Electra, că n'ai fugit de mine.

ELECTRA

Azi nu, azi a mea voe nainte-ți m'a adus,
Căci vream să văd ce umbre pe fruntea ta a pus
Oracolul cel dulce.

EGIST

Ți-am dat prilej să fii
De-al nostru păs voioasă!

ELECTRA

Nici cînd nu-mi tăinuii
A mele simțiminte.

EGIST

Aceasta te mărește,
Ș'ori-cine pentru această slăvire-ți datorește.

ELECTRA

A laudelor tale ocară n'o primesc. (vrea să plece)

EGIST (oprind-o cu gestul)

Oprește! A ta mamă mi-a spus ca să-ți vestesc
Ce fel...

ELECTRA (intrerupindu-l)

Va fi tot una, de'oi fi sau nu vestită.

EGIST

Ascultă hotărîrea-i. Azi îţi va fi răpită
Prea scumpa-ţi libertate; vei plînge-o ne'ncetat
In neagra adîncime a cestui vechiu palat,
In care, 'nvăluită, lumina abia pătrunde,
In care al tău strigăt pe veci o să se 'nfunde,
In care mai departe de tatăl tău vei fi,
Pîn'ce înţelepciunii trufia-ţi vei jertfi.
Rostesc a sale vorbe aşa cum ea le spuse, —
Dorinţa să te'nduplec la tine mĕ aduse.

ELECTRA

Atît a fost?

EGIST

Îţi pare aceasta prea puţin?

ELECTRA

Pot de la voi să sufer cu drag ori şi ce chin,
Căci tatei şi dreptăţii închin a mea durere.

EGIST

Te plîng mult şi pe tine ş'a ta neprevedere.

ELECTRA

Te plînge însu-ţi; nimeni nu e mai de jălit
Decît un suflet negru.

EGIST

De unde ţi-a venit
Aşa nesocotinţă? Ce crezi? Ce poţi? De tine,
De noi tu ţine seamă. Noi domni, temuţi de ori-cine,
Tu slabă, rătăcită. Prin ce-ai să isbîndeşti?
Pribeagul e-al tĕu sprijin? Zadarnic te-amăgeşti
Cu-a lui speranţe oarbe, ce-i vin din desperare.

ELECTRA

M'am îndoit de dînsul, de-a lui înverşunare,
M'am îndoit de zeii, ce crima urgisesc,
Dar de dreptatea sfîntă nu pot să mă'ndoesc.
Cred în a ei putere slăvită şi ne'nvinsă,
Cred că pe'ntreaga fire domnia ei e 'ntinsă;
Că braţul ei cel tare e neînlăturat,
Că el atinge ori-unde, ori-cînd pe vinovat;
Cred că mereu prin veacuri va creşte-a sa splendoare!
In lanţuri dar mă puneţi, m'ascundeţi şi de soare,
Innăbuşiţi-mi glasul şi plînsu-mi înnecaţi,
Luptîndu-vă cu mine, în contra-i vă luptaţi,
Şi prin tiumfu-i sigur isbînda o să mi vie.
Pe el l-aştept statornic! Nici lanţuri de robie
Nici aste mîndre ziduri, nici groaza ce-aţi stîrnit
Nu vor opri-o 'n cale-i.

EGIST

Vr'un plan meşteşugit,
Vr'o neagră uneltire ast-fel te sumeţeşte?
De n'ai de tine milă, de-Orest te îngrijeşte.
Gîndeşte-te la soarta-i: odată, vinovaţi,
De furia reginei n'aveţi să fiţi cruţaţi.

ELECTRA

Nici n'om cruța pe nimeni, nici n'așteptăm cruțare.

EGIST

O, crede-mă, Electra, de voi am grijă mare:
N'ați fost, nu-ți fi vr'odată de mine dușmăniți.
Dorit-am totdeauna să ne vedem uniți.
Să curm o desbinare urită, ticăloasă,
Și crimele ce 'ntr'una păteaz' această casă,
De cînd pe-un frate dușman un frate l-a hrănit
Cu-a fiilor săi carne, — ospăț nelegiuit !
Frați buni erau cu mine victimile ucise,
Al tatălui tău tată era cel ce-i jertfise,
Și chiar dreptatea sfîntă, ce are-a ta slăvire,
Voi să strălucească aici a mea mărire.
Visam ca tu, — femee cu sufletul mai blînd, —
Pe-Orest o să-l înduplecî și, urile stingînd,
Vei mijlocì ertarea trecutelor păcate.

ELECTRA

Ertare, pace ție ? Cu vorbe dulci crezi poate
Să mă orbești pe mine cum pe-alții ai orbit ?
Ori limpezimea minții de teamă ți-a perit ? —
Ertare, pace ție ? Redă-mi întîiu un tată,
Plătește-a mele lacrimi și jalea-mi nesecată,
Juneța-mi vestejită în mugurul ei chiar
Și inima-mi sdrobită, hrănită cu amar,
Ș'atuncea îndrăsnește... Dar unde-mi fu simțirea ?
Mă plec pîn'a-ți respunde ș'a-ți asculta hulirea ? —
Nelegiuire este, cu tine să vorbesc

De umbra cea slăvită, — şi-mi pare c'o zăresc
Cum, plină de mihnire, cumplit mă dojeneşte.

(Egist vrea să urmeze)

Nu! nu! n'aud nimica!

(Se retrage spre palat acoperindu-şi faţa)

SCENA III

EGIST (singur)

Nedumerirea-mi creşte.
Increderea-i deplină mă lasă 'nmărmurit.
Putere-a unui suflet curat şi 'ndreptăţit!
Ce-adînc dispreţ asupră-mi în mîndra ei privire!
Par'că vedea în faţă-i dorita-mi nimicire.
Şi eu, stăpînitorul, simţeam că mă 'nfior!
Nu are nici Nemesis chip mai impunător.
Cu tatăl ei aduce şi ochii lui ea are,
Incît, cînd mă ţinteşte. adesea mi se pare
Că însu-şi el priveşte!

SCENA IV

CLYTEMNESTRA, EGIST

(Clytemnestra vine însoţită de sclave, care apoi intră în palat)

EGIST (Clytemnestrei)

Voioasă-a revenit
Soţia mea spre casă?

CLYTEMNESTRA

Da, rege prea iubit.
Avuiu o mulţumire ce rar îmi este dată.
Anume 'mpodobită şi cu alaiu, urmată
De multe sclave-alese, oraşul l-am umblat.
Ca turma'n care lupul puternic a intrat,

Fugea din cale-mi lumea ș'ocări înnăbușite
Îmi susurau în urmă. Ei, inimi crunt lovite,
Ar fi vroit pierzarea-mi — ș'abia de murmurau!
Ne cred dar tot puternici și frică tot mai au.
Așa mă simt stăpînă!

EGIST

De'ntreaga-ne putere
Nu vrea să știe una.

CLYTEMNESTRA

Electra! Și-a mea vrere....?

EGIST

Nu vrea s'o ție 'n seamă.

CLYTEMNESTRA (arătînd palatul)

Atunci să ne grăbim
Ș'a ei îndeplinire acum s'o săvîrșim.
A mea amenințare zadarnică nu fie!
(Vor să plece spre palat)

SCENA V

ACEIAȘI, POLYCLET, UN DRUMEȚ

POLYCLET (lui Egist)

Acest drumeț, stăpîne, vrea să-ți vorbească ție.

EGIST

De unde vine dînsul și cine e, nu-mi spui.

DRUMEȚUL

Mărire, ție rege, și ție, soața lui.
Vin din vecina țară, Arcadia muntoasă,
Sînt om de omenie.

EGIST

Te-aduce?

DRUMEȚUL

O uricioasă,
Neașteptată veste.

EGIST

Nu'ntîrzia!

DRUMEȚUL

Mai greu
Imi pare începutul. Al vostru fiu .... Cred eu
Că numele acesta ....

EGIST (repede)

Ce! rostu-ți pomenește
De-Orest nelegiuitul?

DRUMEȚUL

Da.

CLYTMENESTRA (iute)

Ce știi?

EGIST

Ce urzește?

DRUMEȚUL

Nu mai urzește sigur nimic, de-acum o zi.

EGIST

De ce?

CLYTEMNESTRA

Ne lămureşte.

DRUMEŢUL

Un mort ce-ar mai urzì?

EGIST

Ce-ai zis?

CLYTEMNESTRA

Mort!

DRUMEŢUL

O! regină ....

CLYTEMNESTRA (lui Polyclet)

Electra 'ndată vie!

EGIST (drumeţului)

Şi nu te 'nşeli? Urmează.

CLYTEMNESTRA

De ne minţeşti, vai ţie!

DRUMEŢUL

Prin cele ce voi spune veţi fi încredinţaţi,
Şi de'oi greşì cu graiul, vă rog să mă ertaţi.
Pe cale la Tigeea mergeam cu bunu-mi frate,

Ce n'a 'ndrăsnit, temeinic, aici să vi s'arate.
Ne-oprirăm arşi de soare la un isvor curat
Ce viu eşea din stîncă. Acolo, un bărbat
Sta pironit pe-o piatră la umbră recoroasă,
Cu fruntea rezemată pe-o cîrjă noduroasă;
Părea că'n astă stare pe veci a adormit.
Dar cînd şi 'ntoarse ochii şi chipu-i ne-a isbit,
Cu pletele-i de aur, cu-a lui trăsuri divine,
De ani de chin săpate, de maestate pline,
Crezurăm că'ntîlnisem un zeu rătăcitor,
Ce colinda pămîntul schimbat în cerşetor.
In faţă-i ne-aşezarăm, muţi ca de porunceală.
Curînd sosiră însă, în mare 'nvălmăşala,
Ciţi-va ostaşi de-ai ţării. Stînd a se odihni
Intrarăm toţi în vorbă, şi 'n vorbă, rînd veni
Troianelor războae. Eroii la-o-laltă
Slăviţi erau de-o parte, huliţi de ceea-l-altă.
Mulţi părtineau cu'nvinsul, mulţi cu biruitor.
Cînd unul de-Agamemnon vorbi lăudător,
A tînărului faţă vădeşte bucurie
Cu genele plecate, plin de cucernicie,
El aţinea auzu-i; par'c'auzea himn sfînt.
Dar iată, că o seamă şi frate-meu — drept sînt —
Incep să strige tare că fala-acelui rege
Mai mult se cade altor; că, după-o dreaptă lege,
Ar fi fost cap oştirii nu el, ci Odyseu.
La vorbele acestea, ce-l aţiţau mereu,
Streinul se ridică şi, groaznic la vedere,
Mărit de-a sa mînie, loveşte cu putere
Cu cîrja lui pe-acela ce'n urmă a fost vorbit.
Un alt oştean atuncea, de fapta-i îndîrjit,
Trăgîndu-şi spada 'n clipă în peptul lui ş'o frînge.
Din rană-adîncă curge neîntinatu-i sînge.

Pe cînd apoi oştenii se'mprăştе speriaţi,
Rănitu 'ncet suspină: «Eu sînt Orest; rugaţi
Pe-aceea, de la care primiiu o viaţă-amară,
Ca mort măcar să-mi dee loc de-adăpost în ţară,
Cu-a tată-mieu cenuşă pe-a mea amestecînd».
Abia sfîrşeşte-aceste şi, faţa-i întorcînd
Spre zarea unde ştie că-s'aste curţi zidite,
Se stinge în scăldare de raze aurite.

(Electra, care sosise cu Polyclet, se opreşte lîngă treptele palatului şi ascultă. Pricepe de ce e vorba; în faţa ei tradează mai întîi groază şi durere: însă, amintindu-şi, că mama ei e acolo, se stăpîneşte, ca să nu dea prilej acesteia şi lui Egist să se bucure prea mult de mihnirea ei. La sfîrşitul prevestirii drumeţului însă nu se poate opri de-a exclama)

ELECTRA

Sărman şi vrednic frate!

CLYTEMNESTRA (văzînd-o, ironic)

Aşa, ai auzit?
Vezi ce sfîrşit avuse un fiu nesocotit?
A zeilor urgie ajunge pe cel care
Părinţii nu-şi iubeşte... el parte 'n lume n'are.

ELECTRA (cu linişte prefăcută)

Aşa-i!

CLYTEMNESTRA

Această pildă să n'o nesocoteşti.
Cred că de-acum mîndria o să ţi-o stăpîneşti.
Şi pentru că eşti astăzi destul de crud lovită
Iţi ert deocamdată pedeapsa cuvenită.

ELECTRA

Prea multă îndurare!

(Rămîne restul scenei la locul ei, nemişcată)

EGIST (către drumeț)

Cu dînsul ce-ați făcut ?

DRUMEȚUL

In peșteră de-aproape, pe care-i de crezut
C'o locuea și'n viață, pe frunze-l așezarăm
Și strîmta ei intrare cu pietre-o astuparăm.

EGIST

S'aducă-aice corpu-i acuma poruncesc,
Iar pînă să sosească, ca oaspe te opresc
(Clymnestrei)
Prudența ne-o impune.

CLYTEMNESTRA (drumețului)

Urmează-ne, străine,
Fiib un venit aice, deși nu vii cu bine.
A ta e cupa noastră, acest palat al tău.
(Pe cînd merg spre palat, încet lui Egist)
Cu cine este zeul ? Și ce-a spus graiul său ?
Lovì el cei doi arbori ce prin a lor trufie
Răsbesc cu fală 'n ceruri ?

EGIST (încet)

Prea multă bucurie
Să n'ai în norocire ! — Domni-vom liniștit !

(Intră în palat)

SCENA VI

ELECTRA (singură)

(Isbucnind, după un moment de tăcere, cît i-a privit lung cum se depărtează).

Blestem al omenirii ! Un plîns nu i-a jertfit,
Nici-un cuvînt de milă! Vuește codru verde

De mugetul leoaicei, prăsila cînd își pierde —
Sălbatec himn de jale! — și tu n'ai onorat
Decît cu defăimarea pe fiu-ți înjungheat!
In ochi de-amant nemernic, amantă ticăloasă,
Priveai cu aţintire, de-al său noroc voioasă!
Blestem al omenirii! Ce nume-ai merita?
Imi vine să-mi rup carnea, căci este carnea ta,
Și s'o arunc la haite.

(cu adîncă durere)

Săltaţi! sînt biruită!
E numai moarte crudă în inima-mi cernită,
E moartă a mea speranţă, mort e tot ce-am dorit.
E moartă a mea credinţă, mort e tot ce-am iubit!
Vas sfîșiat de vifor, prăpastia mă'nghite!
S'a stins Orest, se stinse cu zile preţuite,
Făr'a'mplini chemarea-i, lovind pe trădători.

(cu revoltă crescîndă)

Și aţi îngăduit-o, voi, zei nepăsători!
Minciună vi-e dreptatea, credinţa'n ea smintită.
Ce s'a făcut cu legea de voi chiar făurită?
V'aţi osîndit voi singuri! Nu vreau a vă mai ști;
Nici-cînd al vostru nume de-acum nu-l voi rosti
Decît ca să vă blestem! — Surpaţi-vă din slavă
O! ceruri, ce văzurăţi restriștea mea grozavă,
Striviţi sub voi pe-ai lumii cîrmuitori semeţi,
Căci ţiu cu făr'de-legea. In noapte dispăreţi,
Voi, raze vii, la care hainul se'ncălzește.
Pe-acest pămînt, pe care Orest nu mai trăește,
Rod nu mai aibă firea, și totul nimicit;
Rămîe numai umbra, ce azi m'a 'nvăluit,
Și jalea și pustiul ce sufletu-mi apasă!

(cu jale)

Dar îmi slăbi puterea şi viaţa, simt, mă lasă.
Prea mult a fost! Porneşte din nou, ne'mpedicat,
Şiroiul cel de lacrimi ce mi-l crezuiu secat.
Scump frate, — a mea lumină, a neamului onoare, —
Neîncetat te'oi plînge, fiind vieţuitoare;
Ca Itys cea mîhnită, cu strigătul funest,
M'oi văeta într'una: Orest! Orest! Orest!

SCENA VII

ACEIAŞI, TISAMEN

(trecînd prin fund)

Răsună trist văsduhul! Erynis ne pîndeşte.
Sclipeşte'n umbră fierul şi timpul se grăbeşte.
De sub pămînt vin şoapte ce sîngele-mi răcesc;
A celor morţi vrăjbi crunte acolo clocotesc;
Dar moartea n'o să-mi vină şi voi avea a plînge
Din nou vlăstare scumpe, cu lacrime de sînge.

(Se depărtează)

SCENA VIII

ELECTRA, OREST

(Orest intră nesigur, esitînd; priveşte cu o emoţiune visibilă la cele ce-l înconjoară şi mai ales la Electra, cufundată în durerea ei, şi de care se hotăreşte în fine a se apropia, nevăzut de dînsa).

OREST (Electrei)

Poţi să-mi arăţi, femee, al lui Egist palat?

ELECTRA (arătîndu-i-l instinctiv, fără a se uita la dînsa).

Acesta-i.

OREST

E acolo sau unde-va plecat?

ELECTRA (cruntă)

Acolo, plin în suflet de-o hidă bucurie.

OREST

Mihnirea, ce în rostu-ţi se vede atît de vie,
A feţei tale umbre, de-ajuns îmi dovedesc
Că n'am făcut greşală, că în sfîrşit privesc
Pe jalnica Electră.

ELECTRA (îmblizită la vederea lui)

Acesta e-al meu nume.
Dar ce voeşti străine? Spre mine vii anume?
De vr'o restrişte nouă ai gînd să mă vesteşti?
Ce zic! Au pentru mine poţi să mai nimereşti
Vre-o restrişte nouă? Le-am îndurat pe toate!

OREST

N'aduc cu mine jale, ci bucurii visate,
Şi numai tulburarea, ce nu pot s'o supun,
Nu m'a ertat a-ţi spune ceea-ce vream să-ţi spun,
A-ţi da slăvitul nume ce buza mea-l şopteşte,
Dar a-l rosti nu poate.

ELECTRA

Mai lămurit vorbeşte!

OREST

Priveşte-mă şi cată de nu-ţi reaminteşti
Fiinţa, pentru care de-atîta timp jăleşti,
Căci mi s'a spus că ochii doriţi de-a lui vedere
Pot să-l revadă 'n mine.

ELECTRA

Mari zei! e o părere?
Ce glas aud...? Streine, aibi milă, şi, curînd,
Nu mă lăsa 'nşelată de-un fără minte gînd.

OREST

Nainte, nu acuma, ai fost tu înşelată,
De sigur fără voe, de-un om, pe care-odată
Il vei numì ca mine prieten ne 'ntrecut, —
Da, fost-ai înşelată, atunci cînd ai crezut
Că mort e-acum Oreste, pe cînd el es'e 'n viaţă,
Mai viu ca niciodată, căci vede a ta faţă,
A tatălui său Curte şi dulce-a sărutat
Ţărîna ţării sale!

ELECTRA (dînd indărăt, cu ochii la dînsul)

Din Hades ai scăpat,
Amăgitoare umbră?

OREST (cu avînt)

Electră, scumpă soră,
Deschide-a tale braţe acelui ce te-adoră!

ELECTRA (dînd un strigăt, apoi rămănind un moment tăcută în braţele lui).

A!... scumpe frate, scumpe!... Tu eşti!... şi bănueam
Pe zei!... Mă erte... Iată-l... Pe el în braţe-l am...
Orest! Orest!... Ia seama... încet... să nu ne-audă.
Eşti duşmănit aice.

OREST

Ţi-a fost ursita crudă,
Dar bucură-te astăzi. Orest, ce vieţuì

Ca să te vad'odată, spre a te mîntui
Pe tine şi pe umbra ce-aşteaptă în mâhnire,
Venit-a să 'mplinească fatala lui menire.

ELECTRA

O! glasul ăsta dulce ş'atît de-alinător,
Ce-amară desfătare pentru-al meu aprig dor!
Vorbeşte-mi, oh, vorbeşte-mi, doar să mă satur bine
De-a-l auzì!

OREST

O! soră!

ELECTRA

Oreste, zi ca mine:
«Te du acum şi zeii de aur vis să-ţi dea!»

OREST (repetînd)

«Te du acum şi zeii de aur vis să-ţi dea!»

ELECTRA

Par'că-l aud pe dînsul! La astă-a lui rostire
De veci ne despărţirăm. — Acum, o tînguire.

OREST

Vai!

ELECTRA

A! ce junghiu în pieptu-mi. E chiar strigarea lui!
Privelişte cumplită mai vie o văzui.
M'ai încruntat! Mi-e sete de-o crudă răsbunare,
Mi-e sete să văd sînge de nemiloase fiare!
Mi-l dă tu!

OREST

Pentru asta Apollo m'a păstrat.

ELECTRA

Așa-i!.. văd că asupră-ți cu dragoste-a vegheat.
Nu te-a lăsat el pradă neîmpăcatei soarte;
Și azi în scumpul Argos te'ntorci frumos ca Marte,
Semeț cum e'n războaie divinul luptător,
Fiu demn celùi ce fuse al Troii 'nvingător.
Simt că ăst braț, pe care mă sprijin cu tărie
De-or-ce ispravă-i vrednic. Prin tine-o să re'nvie
A casei noastre fală. Orest, erou slăvit,
Ce vii să re'nalți neamul și să-l resbuni cumplit,
Tu-mi împlinești visarea și mîndră sînt de tine!

OREST

Mi-arată'n tine totul, că mai presus de-ori-cine
Ești vrednică de milă. Amar te-au chinuit!

ELECTRA

Și fără vre-o 'ndurare. Vezi cum m'am vestejit,
Vezi ce-a rămas din mine! Și de-ai avea putere
Să vezi și al meu suflet! Atîți ani de durere,
De lacărmi înghițite, de dor neîmpăcat,
De crude umilințe! Ca sclavă m'au tratat
Cît fui copilă slabă; căci fost-am condamnată
De ea să fiu lui slugă și să-i zic eu lui tată!
Batjocoreau în fața-mi, rizînd de jalea mea,
Pe biata lor victimă. Credeau că a-i vedea
Stăpîni în astă Curte, pentru-al meu chin n'ajunge!
(Plînge).

OREST

Curmă-al tău plins, ce pieptul ca paloşu-mi străpunge.

ELECTRA

O! lasă-l să mai curgă, căci sufletului meu
Aduce alinare .... Ş'apoi isvorul său
Acum e fericirea. Da, pot s'o spun în fine,
Acum sînt fericită. Cînd totul pentru mine
Era pierdut, isbînda deplină-a lor părea,
Să te-aflu viu şi gata să'mpaci dorinţa mea!
Imi erte cei din slavă cumplita mea hulire.
Eram de chin nebună, cum sînt de mulţumire.
In ori-ce ceas de-acuma i'oi bine-cuvînta,
Slăvind lumina care mi-arată faţa ta!

OREST

Pylad, al meu prieten, şi eu, sîntem de vină
De spaima ce-ai avut-o; căci trebuea să-ţi vină
Intîiu înştiinţare de ceea-ce urzim,
Spre a pătrunde 'n Argos ş'o clipă s'adormim
A lui Egist prepusuri. Pe cînd, cu desfătare,
El mîntuit se crede, vom fi, gîndesc, în stare
S'aflăm un ceas prielnic ca să-l lovim aci.

ELECTRA

Apollo să-ţi ajute.

OREST

Doar el îmi porunci
Aşa cumplită faptă.

ELECTRA

Cumplită?

SCOLA DE OFIȚERI
BIBLIOTECA

OREST

Se'nțelege!

ELECTRA

A răsbuna pe-un tată e cea mai sfîntă lege.

OREST

Dar să nu cruți pe-o mamă!...

ELECTRA

Ce! mamă ai avut?

OREST

Vai, da!

ELECTRA

Zi o dușmană, ce pierderea ți-a vrut.

OREST

O!

ELECTRA

Chiar acum pieirea-ți colò serbătorește

OREST

Grozav!

ELECTRA

De vie astăzi a vrut a mă 'ngropa.

OREST

Au nu-și cunoaște vina? socoate c'o scăpa
De plata ei?

ELECTRA

E mîndră de fapta-i uricioasă.

OREST

Şi-a meritat atuncea ursita ticăloasă.
Voiu împlini întocmai oracolul cel sfînt
«Cu mîna-ţi le dă moartea, de care vrednici sînt,
«Tu însu-ţi, fără veste, în taină, vicleneşte»
Mi-a zis... Aşa voiu face.

ELECTRA

Da, frate, şi grăbeşte,
Victima-i supărată de 'ntîrzierea ta.

OREST

O ştiu.

ELECTRA

Cum?

OREST

Prin el însu-şi. Adesea mi s'arată,
In lunga-mi pribegire, cu faţa'ntunecată,
Cu gloriosu-i sceptru şo rană singerată,
Deschisă larg în pieptu-i; des glasul lui slăvit
De sub pămînt la mă cheamă şi-mi strigă 'nnăbuşit,
Aminte aducîndu-mi de sfînta mea chemare;
Şi chiar adinioarea, cînd, plin de turburare,
Pe-al său mormînt din păru-mi o pleată i-am lăsat,
Din nou mi-a zis ca tine: grăbeşte!

ELECTRA (repede)

Din palat
Ei vin... Te las... Cu tine nu trebui să mĕ vadă
Decît în clipa'n care ţi-i va da zeul pradă.

(Se retrage spre palat; Orest în partea opusă, însă înainte ca el să dispară, Clytemnestra se arată între coloanele palatului, în vorbă cu drumeţul (Pylad) pe care pare a-l reconduce. Orest are vreme s'o vadă şi a se arăta pătruns de a ei vedere).

SCENA IX

PYLAD, OREST

(Pylad coboară treptele și-l caută un moment. — Orest reapare din culise, tulburat)

PYLAD

Aici erau? Vezut-ai pe a ta soră?

OREST

Da!

PYLAD

De ce ai ochii turburi, schimbată-i vocea ta?

OREST

Acea femee cine-i? A lui Egist soție, —
Nu este așa?

PYLAD

Ea însă-și.

OREST

Și doar ți-am spus'o ție:
Naintea făptuirii voesc să fiu scutit
De-a o vedea!

PYLAD

Din fața-i de ce dar n'ai fugit?

OREST

Puteri neîntrecute pe loc mă pironiră
Și ochii mei la dînsa neînvoiți priviră.

PYLAD

Pricep azi ce-ţi aduse atitea şovăiri;
De unde 'ntîrziere, de unde resgîndiri,
Ce s'arătau ca semne de slabă vitejie.

OREST

Ştiam că 'n a ei faţă nu voiu avea tărie!

PYLAD

Ce cugeţi dar a face? Poţi sta nedumerit?
E ceasul hotărîrii, prilegiul potrivit...

OREST

Nu! hotărîrea-mi este acum prea sdruncinată;
Lăsaţi-mi încă vreme... Doar voiu ajunge odată
Să mă deprind cu gîndul că voiu ucide-o eu.
A! mi se răsvrăteşte tot sîngele — al său! —
La ăst cuvînt năprasnic.. Imi pare că 'ngrozite,
Pămînt şi ceruri tremur, strigînd: nelegiuite!
Menire 'nfricoşată, de nu te-aş fi avut!
O! mamă neferice, de nu m'ai fi născut!
(Fuge ca eşit din sine; Pylad îl urmează desperat)

(CORTINA CADE)

(Sfîrşitul în numărul viitor)

EDGARD TH. ASLAN

ȘCOALA DE OFIȚERI
BIBLIOTECA

MITICA SINGUREANU

Prăvălia lui Domnu' Năstase Ionescu, din strada Virgiliu, toată ziua stă închisă. Cum dă soarele în deseară, lăutarii se înființează la posturile lor, fetele care servesc își pun șorțuri curate, își fac cărlionții și așteaptă pe la mese.

Nu degeabă a fost Domnu' Ionescu sergent-major în cavaleria romînă.

— Domnule, să-i dai omului, Domnule, mîncare și băuturică noaptea, că nu-l vede nimenea cînd pleacă din prăvălie.

Cînd a eșit din serviciu avea un capitălaș bunicel făcut mai din lefșoara lui, mai din una, mai din alta, cine-l întreba ?

Ce s'a gîndit: «capitalul, Domnule, nicăeri nu-i mai sigur ca 'n prăvălie; ei! da' cîte prăvălii nu sînt ? trebue ce-va mai deosebit» și atunci și-a zis: «lăutari, lăutari și fete care să servească, băuturică și ce-va mezeluri, care să ție de urît băuturii». Numai atunci s'a hotărît de și-a închiriat o casă, a făcut cîte-va mese rotunde, pe care

le-a învălit cu fețe colorate cu capete de cai pe ele, și-a trîntit afară o firmă în roșu: «Năstase Ionescu, la Chipiu' lui Mihai Viteazu» și treaba mergea bine.

Răbda mult Domnu' Năstase de la mușterii de toate felurile, că așa-i bresla, dar nu da niciodată pe datorie; știa el mai dinainte că sînt oameni, care te cicălesc cu gura pînă-ți fură paraua din buzunar și d'aea a tipărit pe o placă neagră cu slove mari albe: «azi cu bani, mîine fără bani» și a atîrnat-o în fruntea prăvăliii ca s'o vază lumea să nu mai ceară nimic în dator.

Consoarta domnului Năstase, cocoana Săltica, e cheea prăvăliii, pentru că, ori-cum, femeea-i mai cuminte, ea nu-și perde cumpătul ca bărbatu' în lume așa de multă. Cocoana Săltica vede tot, împarte tot, pentru că-i bine să treacă pe subt ochii stăpînului marfa ce o dai la mușterii.

Domnu' Năstase nu vrea să se amestece într'astea, cum am zice în bucătăria negustoriii. El are alte lucruri mai de seamă de făcut. Așa, să stea de vorbă cu lumea, cu tinerii, să discute politică, să se mai cinstească cu vre-un cunoscut, el doar nu-i muere. Și d'aea Domnu' Năstase, înalt cum era și cum începuse să se cam îngrașe, cu capul mare și cu părul tuns mărunt, cu mustățile și sprîncenile stufoase și cam lăsate în jos, cu musca lui de la buza de jos, și cu nasu-i borcănat și roșu ca o creastă de cocoș, se îmbrăca în redingotă neagră, cu pantaloni de dril și se plimba printre mese cu mîinele la spate, surîzînd în dreapta și în stînga. Din cînd în cînd chema cîte o fată din cele ce serveau și numai atît îi zicea: — Domnule, ți-am spus d'atîtea-ori, dacă nu te trage inima, lasă-mă pe mine să servesc; nu-mi place, nu-mi place! — sau se întorcea la lăutari și doar le făcea cu ochiu': — Una militărească, Domnule!

Se dusese vestea de prăvălia «La chipiu' lui Mihai Viteazu'», și lume în toate serile de nu-ți puteai trage sufletul.

De cît-va timp începuse să vie și lume mai bună, nimeni nu știe ce-o atrăgea, așa-i cînd îi ese numele la cîte unu'. De la o vreme se încuibaseră și cîți-va studenți și, cum ăștia sînt gură multă și teabă puțină Domnu' Năstase nu prea era mulțumit la început, ba chiar se uita cam chioriș la ei și îi pîndea să vadă cam ce consumă și cam unde le sînt ochii. Incetu' cu încetu' însă, domnu' Năstase se obicinuise așa de mult cu ei, că nu i s'ar fi ales de o seară, dacă ar fi lipsit studenții și mai cu seamă Mitică Singureanu.

Mitică Singureanu era student la drept de 12 ani, nu că n'ar fi putut învăța, dar viața de student e mai fără grijă, — și ce-i aea să treci prin cărți cum trece gîsca prin apă?

Băeat de cîrciumar, din satul Baboeni, se ducea rar p'acasă și cum știa el să vorbească bine — că d'aea învăța și dreptul — îl făcea foarte lesne pe tatăl său, om simplu, să crează că 100 de lei pe lună, nu-i ajunge, și la plecare mai ciupea și ce-va de la mă-sa.

Om de principii cum era Mitică Singureanu, îl avea și pe acesta: Soarele e prea mare, pămîntul prea mic, razele soarelui prea luminează tare pămîntul, lumina prea mare strică ochii, «prin urmare, eu, *mon cher*», zicea el, «dacă aș fi fost D-deu, aș fi lăsat ca lumea să doarmă ziua și să lucreze noaptea». Principiile erau lucru mare la Mitică Singureanu și nu s'ar fi abătut de la dînsele, să-l fi picat cu ceară.

Și d'aea, regulat, ca răsăritul soarelui, apărea seara la domnu' Năstase, cu jobenul pe ceafă, cu părul vîlvoiu, cu ochelarii în vîrful nasului ca să poată vedea pe d'a-

supra lor, cu barba-i neagră și ascuțită, și, cum era el înalt și subțire, toată lumea întorcea capul spre el cînd intra, mai ales că avea obiceiul de trîntea ușa după el. Cum intra, se oprea la ușă, se uita mîndru peste mese, surîzînd despreţuitor și apoi se ducea drept la domnu' Năstase, unde ar fi fost, și-i zicea : — Nene Năstase, astăseară n'am nici-un ban, faci cinste? — Bucuros neică, îi respundea domnu' Năstase, și se scula de unde era și se îndreptau la masa din colţ, mai departe de lăutari, ca să discute în liniște. Da' cine nu cunoștea pe Mitică Singureanu ? Cînd se aprindea în discuţie cu domnu' Năstase toţi se sculau și alergau la masa lor.

— Ce mai veste, poveste, Mitică ? Ajunseseră de-și ziceau pe nume.

— *Sapristi, je suis rassasié, mon cher* !

— Da' ce-ai, Mitică ?

— Ia sînt plictisit, nene Năstase. Și cum să nu fii ? Să n'ai tu un ban în buzunar, om în toată firea și ciocoii să se scalde în aur. Spune d-ta, drept e, cinstit e, — ba nu zău, bine a făcut cine-a făcut lumea asta?.... Cum ? muncitoru' ăla lucrează de cum răsare soarele și pînă apune, și dumnealor, ciocoii, să răsfaţă în cele mai elegante trăsuri, mănîncă tot ce-i mai bun și dorm în mătăsuri. Cînd mă gîndesc, nene Năstase, ce nedreptate-i în lumea asta, uite, nu știu cum îmi vine, mă înţelegi ? Mă doare, mă doare !

— Așa a lăsat D-zeu, Mitică, ce să-i faci ? Unu-i mai muncitor, altu-i mai leneș, unu-i mai cheltuitor, altu-i mai strîns; n'ai văzut d-ta, domnule, olaru' face oale și mai așa și mai așa, după cum se 'ntîmplă.

— Ah! nene Năstase, lasă-mă cu exemplele! Mă înţelegi, oala-i oală, omu-i om. Ce vrei să-mi spui cu asta ? Oala nu simte, nene Năstase, oala nu simte, da

omu-i făcut din carne și oase, omu' are nervi, are minte, are inteligență. Lasă-mă, nene Năstase; natura e nedreaptă mă înțelegi, e nedreaptă de tot, nene Năstase.

— Vrei să zici că D-zeu n'a fost cuminte, cînd ne-a făcut? Da' ia gîndește-te, Mitică. Pune-te d-ta, Domnule, în locul lui și zi: am să fac lumea; da' zi, de un exemplu, am să fac o grădină, și zi: am să pun, Domnule, numai meri, ori numai peri, ori numai caiși. Frumos ar fi?

— D-zeu, ai? D-zeu, nea Năstase!?... Apoi dacă D-zeu ar fi croit lumea asta, îi făcea așa de nepotriviți?... Capitalul, nene Năstase, iată D-zeul burghezilor, iată D-zeul ciocoilor.

Ia spune-mi, Nene Năstase, ai auzit vreodată de Marx?

— Nu dragă, Mitică; vine p'aici?

— Ha! ha! ha! și eu mai stau de vorbă cu D-ta! Fără supărare, d-ta ești un ignorant, nene Năstase; știi noi așa sîntem, spunem omului drept și te rog să nu te superi.

Marx, d-le, mă înțelegi, îl chiamă și Carol, așa că numele lui e Carl Marx. Marx ăsta, împreună cu Enghel, Bebel și alți oameni mari, au capitalul; capitalul e totul. Și ce-a zis ei? D-zeu nu există, sau cel puțin nu-l vedem. Știți voi cine-i D-zeu? Capitalul... După cum rulează capitalul, așa și oamenii, sau mai bine, acei care au capital îl înmulțește pe spinarea sărmanilor lucrători. *Par exemple*, un burghez înființează o fabrică. El doar bagă capitalul și angajează lucrătorii și pe urmă d-lui, mă înțelegi, se plimbă cu mîinile la spate și observă. El ce risc'aici? Ce riscă? să-mi spui d-ta? Nu-i așa? Doar capitalul. *C'est clair*... Da' bietu' muncitor?

Acum cred, mă înțelegi, că totul e capitalul, și că

D-zeu e o închipuire. Capitalul, ăsta e D-zeu, și alt-ce-va nimic; — mă 'nțelegi ?

— Și cum, mă Mitică, D-zeu să nu fie deloc, deloc ?

— Deloc, *mon cher*!

— Nu să poate, mă Mitică.

— Zău, nu, crede-mă pe mine, se înșală lumea.

— Mă, mie mi se pare, că ăi de spun lucrurile astea sînt cam țigniți.

— Țigniți sînt ăi de cred în el.

— Cum ? adică eu, nevastă-mea, copiii și neamurile mele sînt țigniți ?... Ia fă bine și-ți măsoară cuvintele, cînd vorbești cu mine, m'ai înțeles ? Că te bag supt masă, Domnule!

— Stai, nene Năstase, n'o lua așa. Stai cu binișorul. Ce-am zis eu ?

— Nu vreau să știu, Domnule.

— Muncitorul nu trebue ocrotit ? E vorba de ei săracii, de salariul lor.

— Ei, și ? Ce-mi pasă mie ?

— Vreau să zic, că lucrătorilor trebue să li să reducă orele de lucru. De ce ? Pentru că Marx susține că omul dacă muncește, obosește; și obosindu-se, slăbește.

— Ei ?

— Ei ? să li să reducă numărul orelor; d. ex. la opt.

— Hm. Adevărat proverbu-ăla : pomu' să cunoaște după roade și omu' după fapte. Să zicem, d-le Mitică, cum că d-ta ai un capital și ai deschis o prăvălie, ori ți-ai băgat capitalul într'o fabrică și ți-ai tocmit lucrători. Acuma, zău, să lăsăm discuția, să vorbim noi între noi omenește, ți-ar veni să-ți lucreze lucrătorii numai opt ore ?

— Mai întiiu, *mon cher*, eu niciodată n'am să am

cel mai mic capital, fiind-că-l despreţuesc mai întîiu, pe urmă, — chiar dacă aș avea un capital — n'aș pune pe lucrători să muncească mai mult de opt ore pe zi, fiind că eu, mă înţelegi, am inimă...

Așa discută domnu' Năstase Ionescu cu Mitică Singureanu, mai în toate serile pînă în revărsatul zorilor, toate chestiunile însemnate, iar lumea de prin prejur ascultă cu gura căscată, aprobă ori nu cu capul, ba cîte unul își trage scaunul lîngă d-l Mitică și îl privește cu drag cum dă din mîini, cum își trîntește pălăria, cum se scoală în picioare și cum amenință cu degetul pe adversar.

— Ei, cînd o eși ăsta advocat, îi bate pe toţi, nu vezi ce gură are? Da' și domnu' Năstase nu se lasă, nu se lasă deloc, îmi place.

. . . . . .

In ziua de Simpietru, în satul Baboeni, e mare zarvă. Lumea umblă pe uliţi ca furnicile. Care mai de care în haine mai curate se îndreptează spre biserică, par'că ar fi zi de Paște. Biserica geme de lume, nu-i mai încape, iar popii grăbesc slujba.

Lîngă biserică — școala, împodobită ca o fată mare în zilele de horă. Subt umbrarul verde din faţa școalei, sînt așezate scaune lungi, iar în mijloc o masă cu coroane și teancuri de cărţi pentru școlarii silitori. Apoi cîte-va scaune de tîrg pentru persoane mai deosebite, sînt înșirate împrejurul catedrei.

— Ei soro, ai auzit? O să fie frumos de tot. Ci-că o să vie și d-l Mitică a lui Gheorghe cîrciumarul, care învaţă la București. Zice că o să spue ce-va la lume.

Femeile și bărbaţii s'au așezat pe scaune, bărbaţii cu căciulele în mînă așteaptă și tac par'că ar păzi un mort. Dascălul s'a suit la catedră. Toate notabilităţile satului sînt de faţă: cocoana arendășoaica, preotul, primarul, notarul.

— Ce faci, domnule dascăl, nu începi?

— Nu, aşteptăm pe domnu' Mitică.

— N'ai trimis după d-lui?

— Ba da, mi-a trimes vorbă, că s'a sculat şi să îmbracă, trebue să vie numaidecît...

Deodată se face o învălmăşală; femeile, bărbaţii şi copiii se scoală în picioare, se dau la o parte şi face loc să treacă d-l Mitică. El vine cu jobenul pe ceafă, cu ochelarii în vîrful nasului, se uită măreţ peste lume şi trece printre ei, le face cu mîna să stea jos şi se aşază pe un scaun lîngă catedră.

Dascălul, un om bătrîn, ţine o mică cuvîntare pe care o termină aşa: «şcoala noastră se poate mîndri azi mai mult ca ori-cînd, căci chiar azi, se găseşte printre noi un fiu al ei, un exemplu de ce poate să facă munca şi stăruinţa. D-l Mitică aci şi-a început studiile sale, pe care apoi le-a continuat în capitala Bucureşti. Sînt mîndru cînd văd, că un elev al meu va veni azi după mine, ca se vă spue mai bine decît mine importanţa şcoalei şi a învăţăturii».

Dascălul se dă jos, iar d-l Mitică se sue în locul lui, îşi aşează jobenul pe masă, se închee la redingotă, îşi ia ochelarii depe nas, îi şterge cu o batistă roşie, şi-i pune iar pe nas, îşi plimbă ochii peste mulţime şi începe:

«Doamnelor şi Domnilor,

«De mult aşteptam ocasiunea fericită, pentru ca eu să viu să vă spun două cuvinte de la înălţimea acestei catedre. Muncitori, voi viermi ai pămîntului, voi furnici ce strîngeţi bob cu bob pentru ciocoime, v'aţi întrebat voi oare, cine sînteţi? de unde sînteţi? şi unde mer-

geţi? O! de sigur că nu!... Doamne! cînd mă gîndesc!..., Cu ce să încep? V'au lăsat în ignoranţă! Mîine, d-lor, soarele va răsări mult mai frumos pentru voi, pentru că noi, o mînă de oameni, ne-am gîndit serios la soarta voastră şi ne-am pus pe muncă titanică, gigantică ca se vă scoatem din noroiul în care v'au aruncat vitregii voştrii.

«Voi nu ştiţi cine sînt ei! Voi sărmanii ştiţi munca şi biserica. Voi n'aţi trăit cu ei. Mai bine!

«Oamenii aştia sînt putrezi. Nu le mai face plăcere nimic. Banii pentru ei sînt o povară. Nu ştiu să-i mai întrebuinţeze. Le e urît. Se duc să călătorească, dar nu găsesc nici-o plăcere nici aici. Nu-i invidiaţi. Mîine, poimîine ei singuri se vor da învinşi de bună voe. V'au îngrădit mintea cu fel de fel de născociri fabuloase şi miraculoase, şi voi ca nişte inculţi le-aţi primit, le-aţi adoptat. Ba ce zic? credeţi în ele..... Şcoala? da, da, tămăduieşte întru cît-va, dar nu de tot. Trebue mult curagiu civic, mai ales mult tact politic. Aci, sîntem aci. Corabia e putredă, apa o să pătrundă în ea, o să se scufunde, iar voi mateloţi veţi scăpa saŭ în not sau pe cîte o bucată de lemn cu tot avutul corăbiii. Şi atunci, altă lume, altă viaţă! Frăţie, frăţie universală!

«Sus, sus inimile voastre! Curagiu şi bărbăţie, acestea le cer de la voi ca să le aveţi ori-cînd. Ora va suna. — Nu v'aţi întrebat voi niciodată: Cum adică, pînă cînd? pînă cînd?... Eu, d-lor, sînt tînăr, inima mi-e bătrînă, şi m'am gîndit matur în totdeauna, şi am făcut aceasta tocmai fiindcă sînt eşit dintre d-voastră. Aci, chiar aci mi-am petrecut copilăria, în această şcoală mi-am început cursurile mele de studii serioase. Să facă natura să trăim cu toţii ca să vedem realisate aceste idei, idealuri frumoase pe care le avem numai unii din noi...»

Dintre toți, cucoana Vasilichia, arendășoaica, a fost așa de mișcată de discursul d-lui Mitică, încît s'a repezit la el, l-a strîns de mînă: «să-mi treești, maică, vor bești tocmai ca răposatul bărbatu-mieu», — pe urmă i-a luat capul între mîini și l-a sărutat pe frunte: «cred că o să-mi faci plăcerea să vii la masă la mine împreună cu prea sfinții, cu domnu' dascăl, domnu' primar și cu domnu' notar»?

D-l Mitică, emoționat, i-a sărutat mîna și a răspuns: «bucuros, doamna mea».

Părinții d-lui Mitică erau așa de sărbătoriți, de fericiți de lume, încît își perduseră cumpătul. Domnu' Gheorghe, pe cînd vorbea Mitică, se întorcea la lume, arăta cu degetul spre piept: «e-al meu»; iar cocoana dumnealui nu se putea ține pe scaun, tot se scula și se uita împrejur par'că aștepta pe cine-va și nu mai venea.

Cocoana Vasilichia, arendășiță de demult în satul Băboeni, era o femee scurtă și groasă între treizeci și patruzeci de ani. Avusese nenorocirea de-și perduse pe dumnealui, omul dumneaei, Dedulescu, de vr'o patru ani.

— Da, slavă Domnului, dumnealui era om muncitor, mi-a lăsat el în urmă doi copii, dar mi-a lăsat și un capital destul de bun, am cu ce eși în lume.

Iute și nervoasă cum era, cu ochii ei albaștrii plîngători, își vedea de treburi de nici nu se cunoștea că lipsește Dedulescu, dar cînd vedea cîte un tînăr mai spălățel, își cam pierdea sărita, nu se putea, doamne ferește, ca tînărul să nu semene cu răposatul.

Nu știa nici ea ce a avut în ziua aea, nu i s'a ales mai nimic de masă, n'a mîncat mai nimic,—uite așa, i-a perit pofta și pe urmă a spart atîtea farfurii și cești de cafea.

— Doamne, părinte, nu știu ce am azi? N'am nici-

un rost. Așa-i cînd îți pregătești lucrurile, îți es pe dos... Ia uită-te, părinte, nu-i așa că domnu' Mitică seamănă cu răposatu'? Zău, dacă nu e leit dumnealui.

Domnu' Mitică a fost așa de spirit la masă, a vorbit așa de mult, că toți priveau în gura lui și-și uitau de mîncare....

S'a strîns masa. Lumea s'a dus p'acasă, domnu' Mitică își băgase mănușile în mîini, își luase jobenul și se pregătea să mulțumească cocoanei Vasilichiii, cînd dumneaei îi veni o idee.

— Domnule Mitică, nu vrei să vezi armuriile răposatului, — ia vino 'ncoace!... Uite, de cîte ori intru aici, mă podidesc lacrămile, azi par'că am mai mult curaj. Ce bun era răposatu'! Uite gianta lui, uite pușca cu care s'a dus a din urmă dată la vînat. E mult d'atunci, da par'că-l văd cum se 'ntorcea cu geanta plină după gît, cu pușca pe umăru' drept, cu pălăria trasă pe ochi și cu doi ciini după el. — Da' cum era de galben, Doamne, Doamne! Cum am alergat înaintea lui, și cum mi-au dat lacrămile, cînd mi-a spus că-i bolnav. D'atunci nu s'a mai mișcat din casă pînă a închis ochii pentru totdeauna.... D-le Mitică, ia pune geanta după gît, ia și pușca pe umăr. Uite, uite cum semeni cu el. Lasă-mă, lasă-mă să te sărut.

Și fără să apuce să răspunză ce-va Mitică, cocoana Vasilichia îl ia de gît și-l sărută cu atîta patimă de s'au aprins amîndoi obrajii lui Mitică; iar el nu s'a mai putut stăpîni, amețit de atîta fericire, s'a trîntit în genuchi și numai atît i-a zis: «tu ești idealul visurilor mele, tu îmi vei fi tovarășa nedespărțită pînă dincolo de mormintele invisibile».

. . . . . .

D-l Mitică Singureanu a ajuns omul cel mai cu

greutate de prin împrejurimi. — «Cine-i ca d-lui ? Casă, casă; capital, capital,—ei d-le, cînd dă norocul peste om, dă, n'ai ce-i face. Da' nu-i păcat, era om și jumătate, de învățat, învățat; tînăr, frumos: e dar de la D-zeu, nu-i noroc...»

Trecuse multă vreme, D-l Mitică a venit odată în București și nu știu cum, par'că l-a coprins un dor de viața de student, și atunci i-a trecut prin minte, și le-a văzut ca prin oglindă toate, toate întîmplările lui de student, și, cum era așa dus cu gîndu' și rătăcea pe stradele Bucureștilor, ce i-a venit:

— Ia să mă mai duc odată pe unde a mîncat căţelul pe lup; ia să vedem o fi mai trăind prostu' ăla de Năstase Ionescu.

Și fără să vrea, picioarele l-au îndreptat spre strada Virgiliu, unde ca și mai nainte era aceeași firmă: «la chipiul lui Mihaiu Viteazu», aceeași prăvălie cu aceleași obiceiuri și petreceri.

Cînd a intrat, prăvălia d-lui Năstase par'că se mișca din temelie de sgomotul palmelor și de strigătele de bucurie.

Seara aea a fost o adevărată sărbătoare! D-l Năstase s'a repezit spre el și l-a sărutat, l-a sărutat de l-au podidit și lacrămile.

— Da' cum se poate ? Pe unde ai umblat ? Ce-ai făcut d'atunci ? Ești advocat ? Spune, spune ce-ai făcut ?

Iar după ce se mai potoliră ţipetele și chiotele de bucurie, domnu' Mitică Singureanu, împleticindu-și degetele împrejurul unui lanţ gros de aur ce-i strălucea pe pîntece, rĕspunse așezat:

— *Mon cher*, m'am lăsat de carte. Ce eram să fac cu ea ? Să es advocat ca să fiu la cheremu' tuturor ?... M'am însurat, am luat un capital bunicel și l-am băgat într'o fabrică. Păcat e că n'ai cu cine să lucrezi. Ţă-

ranii-ăea sînt niște dobitoace încălțate; trebue să mĕ transport în Bulgaria să găsesc lucrători buni și eftini, și am venit și p'aici.....

Domnu' Năstase, care se dedese un pas înapoi și-l privea cu admirație, își aduse totuși aminte vechile discuții și-l întrerupse.

— Păi, par'că neică, altă-dată vorbeai alt-fel; par'că....

— Ei, domnule Năstase, teoria teorie, nu se potrivește cu practica, una vorbește omul și alta face.

M. Stroescu

GENESA POLINESIANA

— după LECONTE DE LISLE —

In globul veşnic ea 'ntrerupe visarea lui şi se ridică
Taàroa a-tot-puternic, făptură mare şi unică.
El se ridică şi se uită: în jur nimic nu străluceşte,
El scoate răcnete fieroase în toiul nopţii ce domneşte
Şi nimeni nu răspunde. Vremea, d'abea născută, se deşiră,
Şi numai glasul ei se-aude cum merge, urcă, se resfiră,
Cum s'acufundă 'n umbra neagră şi în adîncuri fără nume.
Atunci Taàroa se schimbă; făptura lui şi-o face lume,
Căci el lumina-i şi căldura şi sîmburele de vieaţă,
Şi el e temelie-a toate şi culmea cea mai îndrăsneaţă,
Şi oul primitiv pe care adînca Noapte, Pô, l-ouase,
Iar lumea-i coaja, şi într'însa Taàroa vieaţă-şi dase.
El zise: —Poli şi stînci, nisipuri şi mare, de ostroave plină,
Să fiţi! Din umbra nemişcată eşiţi cu toate la lumină! —
El le apucă şi le-apasă şi-şi pune voea să le 'nchege,
Materia e însă moartă şi voea sfîntă nu 'nţelege.
Şi totul zace mut în fundul prăpăstiii fără hotare,
Şi totul, surd şi orb rămîne, inform şi fără de mişcare!
Atunci Isvorul cel a toate, Fiinţa mare şi 'nţeleaptă,
Asvîrle cele şapte ceruri cu prea puternica lui dreaptă,
Scînteea cea d'întîiu ţîşneşte în ceaţa care se desprinde,
Şi 'ntinderea fără de margini 'n aceeaşi clipă se aprinde.
Se mişcă totul, se 'nvîrteşte tăria cerului, iar marea
In larga-i albie v'asvîrle şi-o umple toată, mişcătoarea.
Din temelie pînă 'n creştet, desăvîrşită e zidirea,
Şi 'n faţa ei stă acum zeul şi 'n ochii lui încremenirea!

AL. ANTEMIREANU

SCOLA DE OFICERI
BIBLIOTECA

NĂPASTA

de I. L. CARAGEALE

(STUDIU LITERAR)

I

Acei, care se interesează mai de aproape de mişcarea noastră literară îşi reamintesc de sigur răceala şi curentul protivnic ce-a întîmpinat acum cîţi-va ani apariţia «Năpastei» D-lui Caragiale. Fenomenul acesta literar nu e pentru noi singuratec. Violentă goană critică s'a dus de atîtea-ori în contra lui Eminescu; violentă goană critică s'a repetat de curînd în contra poetului Coşbuc... şi aşa mai încolo. — Unde să găsim explicarea acestei stări de lucruri, atît de neprielnică vieţii noastre literare?

D. Maiorescu vorbînd «Despre progresul adevărului în judecarea operelor de artă» arată minunat, că toată protivnicia, ce întîmpină o lucrare de va-

loare, provine din neputința naturală a majorității oamenilor de a fi la înălțimea adevărului întrupat în acea lucrare, din inerția mediocrității în contra ori-cărui plus de intelectualitate. Din acest punct de vedere general, este evident, ori-ce operă de valoare, în ori-ce parte a lumii s'ar produce, trebue să găsească o puternică protivnicie în mediul înconjurător. Și, dacă lucrurile stau așa, nu e de loc inexplicabil, că, și la noi, lucrările de valoare au întîmpinat la apariția lor o puternică opoziție.

Totuși violența, trivialitatea și josnicia, care caracterisează atacurile în contra lucrărilor noastre de seamă, ne face să recunoaștem, că, pe lîngă acea causă generală indicată de D. Maiorescu, mai este o alta specială, indicată tot de d-sa și combătută cu atîta vigoare în timp de două decenii. Este *superficialitatea* culturii noastre și totuși credința noastră exagerată în *puterea* noastră de judecată. Dacă inerția naturală a minții ne oprește de a admira plusul de intelectualitate dintr'o operă, apoi superficialitatea ne dă curagiul de a o ataca, cu mijloacele cele mai extraordinare și mai baroce. De aci, bogăția de vorbe mari și sărăcia de idei; de aci, confusia și rătăcirile de judecată cele mai nepermise; de aci, ușurința cu care se tratează la noi lucrările serioase; și, în sfîrșit, de aci campania energică de personalități

şi de injurii dusă în potriva aproape a tuturor acelora care au însemnat şi însemnează ce-va în viaţa noastră literară.

Acum de ce a căzut *Năpasta ?* Causa e evidentă. Năpasta e o lucrare foarte originală şi foarte puternică, pusă într'un cadru foarte simplu şi foarte obicinuit. Năpasta înfăţişază fapte ce se petrec într'o cîrciumă de ţară, între nişte ţărani. Cum ar fi putut superficialitatea înţelegerii spectatorilor şi criticilor să facă abstracţie de aceste modeste şi banale elemente, pentru a pătrunde admirabilul fond omenesc cristalisat în operă ? In condiţiunile noastre generale de cultură ar fi fost inesplicabil, dacă publicul ar fi priceput-o ar nu dacă — precum s'a întîmplat, — n'a priiceput-o.

Totuşi, sînt oameni care are faţă de public şi de critici idei... mai împăciuitoare. Publicul n'o fi priceput, pentru că n'a putut ; n'a putut pentru că nu e destul de cult. Ei, dar publicul e marele dispensator de glorie, şi atunci ce om de *tactică* ai fi, dacă i-ai spune pe faţă neajunsurile lui ? Şi-atunci, pentru a explica de ce *Năpastea* a căzut, alergi la ştiinţă — această îndelung răbdătoare — şi ajungi să esplici căderea *Năpastei* precum urmează :

«Confusia în spirite» sau mai deadreptul goana în contra acestei creaţiuni «a mult simpaticului

şi talentatului nostru scritor» nu provine din lipsa de cultură şi de nepricepere a publicului ci din «înşelarea unei anumite aşteptări». Publicul era deprins într'atîta cu «spiritualele producţiuni ale mult talentatului nostru satiric» (—?) încît a rămas deodată ca uimit, cînd în loc să vadă pe scenă pe Conu Leonida şi pe Coana Efimiţa, pe jupîn Dumitrache şi pe Coana Veta . . . s'a trezit deodată cu nebunul Ion şi cu alt nebun Dragomir... Căci continuă, cu multă adîncime ştiinţifică, acelaş autor : «Este cunoscut faptul psichologic, că nerealisarea ori mai ales înşelarea unei aşteptări produce în organismul nostru... fisiologico-psichologic, jenă, neplăcere [1])». Bunioară — exemplificăm noi — cine-va se aşteaptă la o moştenire foarte sigură şi foarte apropiată şi pe dulcea speranţă a acestei aşteptări îşi clădeşte multe ilusii... cînd, într'o bună dimineaţă, se trezeşte înşelat în aşeptaret! Cîtă jenă, cîtă neplăcere pentru dînsul. Evident, aci d-l Gherea are o indiscutabilă şi nepreţăcută dreptate!

Decît, să ne erte d. Gherea, oare tot aşa să stea lucrul cu cine-va, care ducîndu-se la teatru chiar cu gîndul de a rîde (ceea-ce nu e casul, căci *Năpasta* se ştia că e dramă), dă — ca să întrebuinţăm expresiile d-sale — «peste un colorit

1) I. Dobrogeanu-Gherea, Studii critice,. Vol. II, p. 128.

întunecat şi dureros, peste groază, jale şi durere?»

De unde şi pînă unde, şi cu ce manual de ştiinţă, ori-cît de eftină ar fi, onoratul critic ar putea susţine, că un om care pricepe arta ar simţi în faţa unei adevărate lucrări — în... *organismul sau fisiologico-psichologic*, — *o jenă, o neplăcere*, numai pentru motivul, că acea lucrare în loc să fie o bună comedie este o excelentă dramă?

Va conveni credem şi d-sa, că explicarea ce dă e cel puţin copilărească, dacă n'ar fi diplomată, — iar noi o relevăm numai pentru ca să se vadă la ce fantasii duce pe cine-va ştiinţa, cînd e pusă în serviciul tacticei.

Năpasta a căzut pentru că n'a fost cine s'o priceapă. Iar faptul că comediile d-lui Caragiale au fost mai bine primite de public, e uşor de explicat. Majoritatea a fost tot atît de nepricepută şi aci ca şi la *Năpasta* sa, n'a înţeles ceea-ce represintă în adevĕr comediile d-lui Caragiale: întruparea unor sincere stări sufleteşti provocate la rîndul lor de nişte întîmplătoare împrejurări sau nepotriviri sociale; pe ea a lovit-o numai expresiile şi vorbele de spirit, tachinările şi trageriile pe sfoară, şi de aceea, pentru cei mai mulţi, comediile lui Caragiale sînt opere de actualitate, care în cîţi-va ani nu mai vor fi de loc înţelese, şi nici nu-şi pot închipui, că ele au într'însele un element etern şi că astăzi ele pot fi gustate

cu aceeaşi plăcere şi de stăini, care nici idee n'au de mahalalele şi mai cu seamă de mahalagismele noastre...

Ori-cum ar fi, comediile lui Caragiale sînt încă cu mult mai apreciate decît «Năpasta». Intr'aceasta credem că se face o nedreptate, şi de aceea am întreprins studiul de faţă, anume pentru a aduce — de se poate — mai multă lumină în jurul unei adevărate opere de artă.

Pentru aceasta, vom căuta să-i dăm o interpretare cît se va putea mai dreaptă, mai întîiu dintr'un punct de vedere, căruia noi îi zicem positiv [1]), adică făcînd abstracţiune şi de înţelegerea greşită în totalitate la unii, în parte la alţii din numeroşii critici ai *Năpastei*; făcînd abstracţiune şi de ideile şi principiile străine artei, tendenţios introduse şi aici ca şi 'n alte părţi, numai pentru a întuneca vederea clară a ei. Aceste din urmă, formînd partea negativă a studiului de faţă, vor fi discutate în al doilea rînd. — Cît ne priveşte personal, ţinem a mărturisi din capul locului greutatea sarcinei luate şi neajunsurile ce se vor găsi mai cu seamă în cea dintîiu parte, în interpretarea positivă a *Năpastei*. Pentru ori-cine are intuiţia operei de artă, o încercare ca aceasta e de prisos, —

1) Trebue să mărturisim, că această parte positivă e redactată mai mult de d-l Mihail Dragomirescu, sub direcţiunea căruia acest studiu a fost pertractat în formă de conferinţă la Universitatea din Bucureşti

SCOLA DE ... BIBLIOTECA

şi nu ştiu cine nu s'a simţit jicnit citind un vers frumos, o scenă admirabilă parafrasată de unii critici pe pagini întregi în chipul cel mai afectat, numai sub pretext de a fi explicate! Aşa dar, nu pentru acei care şi-au dat osteneală să priceapă această operă de artă, facem această cercetare, ci pentru aceia care n'au avut vremea nici puterea de atenţiune pentru a o pătrunde. In cercetarea noastră, vom scoate în relief unele părţi din desvăluirea ţesăturii sufleteşti, atît de fine şi complexe ale piesei, poate neprinse de mulţi, si prin aceasta vom atrage atenţiunea asupra valorii operei, pentru ca apoi fie-care să ajungă din propriul îndemn o mai adîncă şi o mai dreaptă apreciare a ei.

II

Drama se petrece la Corbeni. Dragomir, un cîrciumar din sat, iubeşte încă de mult pe Anca, nevasta lui Dumitru. Această iubire unită cu credinţa, că el nu-şi va redobîndi o alinare a chinului, decît perindu-i rivalul, îl face să omoare pe Dumitru în pădurea Corbenilor. Din întîmplare, Ion pădurarul trece pe la locul omorului, dă peste cadavru, şi, fără multă chibzueală, îl scotoceşte şi-i ia amnarul, luleaua şi tutunul. La urmărirea faptului, greutatea dovezilor cade asu-

pra lui Ion. El tăgăduește și tăgăduește cu încăpățînarea sincerității; dovezile însă sînt sdrobitoare, altă suposiție temeinică nu e, și e bătut ca să spue; e bătut pînă la sminteală. In cele din urmă Ion mărturisește o crimă, pe care n'a săvîrșit-o, și e osîndit la ocnă.

Aceste fapte sînt însă numai punctul de plecare al dramei. Drama proprie constă în desfășurarea stărilor sufletești ale lui Dragomir, care, sub influența isbirilor meșteșugite ale Ancei și sub influența isbirilor nemeștușigite ale lui Ion, fugitul din ocnă, — ajunge să destăinue crima pe care a făcut-o. Această destăinuire se face însă în niște împrejurări care n'ar fi destul de convingătoare pentru justiție pentru a osîndi pe Dragomir; de aceea, Anca profită de faptul, că Ion, într'un acces de nebunie, se sinucide, pentru a arunca vina morții lui pe Dragomir. Ast-fel precum Ion a suferit pedeapsa pe nedrept pentru Dragomir, Dragomir, la rîndul său, va suferi pe nedrept pedeapsa pentru omorul lui Ion — năpastă pentru «Năpastă».

Acesta e faptul și acestea sînt consecințele ce formează conținutul dramei. Să scoatem acum în relief, pe cît vom putea mai bine, desfășurarea stărilor sufletești ale deosebitelor persoane și să urmărim mai de aproape cum se împletesc, cum se țes aceste stări sufletești pentru alcătuirea pînzei solide a dramei.

Acţiunea se petrece după nouă ani de la crimă. Anca ţine la bărbatul ei cel mort; pe Dragomir l-a luat numai de nevoe şi pentru că prea mult a stăruit de ea. Dar cu cît ea trăeşte mai mult cu Dragomir, cu atît începe să crească în ea sentimentul că Dragomir nu e strein de moartea lui Dumitru. Acest sentiment surd, aproape de a deveni idee clară, unit cu o antipatie firească către Dragomir şi sprijinit de un caracter întunecat, şi răsbunător, este, în ultimele vremuri şi cînd începe drama, un ferment continuu de ceartă cu Dragomir, cu atît mai mult, cu cît acesta e persecutat necontenit de ideea crimei sale, e neliniştit, bănuitor şi chinuit la fie-care moment de ideea că dintr'o clipă într'alta poate fi descoperit.

De la început Dragomir ni se vădeşte însă ca un om bun, care a fost dus spre crimă numai de o patimă violentă; odată cu satisfacerea patimei, s'a stins şi flacăra răului dintr'nsul. Dar tocmai pentru că e bun din natură, tocmai pentru aceea, în loc de mulţumirea, pe care o visase că o va găsi lîngă Anca, dă peste torturătoarea stafie a lui Dumitru. Şi atunci sufletul lui, cutropit de remuşcare şi de frica de a nu fi descoperit; de compătimire pentru cel mort şi pentru cel nevinovat şi de disperare pentru el însu-şi, — ajunge la o desăvîrşită amorţire şi deprimare mo-

rală, *care se traduce printr'o lipsă de cumpănire în fapte şi în vorbe, vecină cu nebunia.*

Ast-fel, cînd în scena I, Gheorghe învăţătorul, îşi dă cu părerea, după cele ce citeşte într'un ziar despre scăparea lui Ion din ocnă, că Ion ar fi putut foarte bine ca şi alţii să scape din ocnă prin prefăcătorie şi şiretlic, — Dragomir nu se poate opri să nu-şi bată joc prin esclamări ironice de această presupunere şi să nu dea să înţeleagă, fără să-şi bage de seamă că vorbele lui conţin o mărturisire, că el ştie că Ion pe nedrept a suferit osînda.

Gheorghe.— Aşa fac mai toţi : dintru'ntîiu s'arată pocăiţi, se prefac proşti, se dau tot cu binişorul, şi odată, cînd le vine bine, p'aci ţi-e drumul...

Dragomir. — Adică şi ăsta e şiret... se preface... (*zîmbind*) Am înţeles !

Gheorghe. — Ştiu eu ?

Dragomir. — Fugi mă, d'acolo !

Şi îndată după aceea, mila lui se preface în necaz în potriva lui Ion, că prin «prostia lui», a făcut să cază pe el vina omorului.

Dragomir.—Dac'a fost prost, ticălosul ! L-a găsit cu cămaşa plină de sînge, a văzut la el luleaua, tutunul şi amnarul mortului... Dacă s'a bucurat să fure nişte nimicuri de la un mort, pe care l-a găsit în pădure, eu stric ?... Era timpit... cînd i-a citit osînda, rîdea...

Sufletul lui Dragomir e atît de frămîntat în sine, şi, în bunătatea lui firească, atît de desechilibrat, că numai un prilej aşteaptă, ca să easă din el însu-şi şi să înceapă să se desfăşure în faţa

lumii, pînă la desăvîrşita lui destăinuire. Mintea Ancăi este însă deşteaptă şi pornită tocmai să grăbească această desfăşurare. Dragomir a spus un fapt, în legătură cu tortura lui sufletească şi pe care numai el îl ştia — «Era tîmpit... cînd i-a citit osînda, rîdea...», iar Anca numaidecît îl ia de scurt :

Anca. — Cum?... de unde ai văzut tu cînd i-a citit osînda?

Şi Dragomir nu poate să dea înapoi.

Dragomir. — Am fost la judecată.

Anca (*din ce în ce mai interesată*). — La care judecată?

Dragomir (*contrariat*). — La juraţi, cînd l-a osîndit.

Anca.—Ai fost tu la juraţi?... şi mie atîţia ani de zile să nu-mi spui!

Dragomir. — Ţi-am spus...

Anca. — Ba nu.

Dragomir (*supărat*). — Ei, aşa e, nu, fireşte! La ce? Să 'ncepi iar să-mi boceşti pe răposatul?

Anca (*clătinînd din cap*). — Dragomire? (*se scoală şi trece la tarabă*).

Dragomir (*după ce s'a uitat urît la ea, către Gheorghe*). — Ia citeşte mă, înainte, să vedem ce s'a făcut nebunul.

Se vede din aceasta din urmă parte, o altă faţă a desechilibrului sufletesc al lui Dragomir şi un alt motiv în desfăşurarea ascunsurilor lui sufleteşti. La început, mila pentru Ion, care se vede în ironia către vorbele lui Gheorghe, se preface în necaz în potriva naivităţii lui, şi degenerează într'o primă iritaţie, într'un prim efect al desechilibrului său sufletesc, care duce la o primă destăinuire: el a fost faţă la citirea osîndei. Ast-fel

în acest dintîiu motiv ni se dă pe față ascunsurile sufletești ale unui om, ce-a fost și este frămîntat, el în de el, de propriile sale gînduri și care nu a avut putința de a se destăinui nimănui.

In al doilea motiv, ni se dă pe față ascunsurile luptei sufletești a doi oameni, care vieţuesc împreună: lupta surdă dintre Anca și Dragomir. Din afirmările brusce ale lui Dragomir, din negările, și revenirile lui în urma insistențelor și contradicțiilor pătimașe și aproape intenționate ale Ancăi; din întreruperea lui finală, care amintește dragostea pe care Anca încă o păstrează pentru primul ei bărbat,—ni se deschide în minte tot înțelesul relațiunii dintre Anca și Dragomir și ni se fixează în minte în mod prealabil înțelesul întregei drame.

Dar mai înainte de a trece mai departe, ținem să scoatem în relief originalitatea începutului dramei ce analisăm. De obiceiu, începutul unei opere dramatice constă din ceea-ce se numește expoziţiune. Expoziţiunea are de scop de a ne pune în curent cu împrejurările mai mult exterioare, din a căror combinare va resulta acțiunea dramei. Ast-fel, în această primă scenă, ni s'ar spune de la început că Dragomir e un criminal, că Anca are intenția de a răsbuna crima lui, că Gheorghe este îndrăgostit de Anca și e gata să fie instrumentul ei de răsbunare — și așa mai departe. Nimic din

toate acestea la începutul dramei d-lui Carageale. Dragomir şi Gheorghe vorbesc de Ion şi noi nu ştim cine e Ion. Anca se ceartă cu Dragomir pentru că nu i-a spus şi ei că el a fost faţă la osîndirea luĭ Ion. Nici nu ştim întru ce osînda lui Ion ne-ar interesa, nici nu ştim ce interes ar avea pentru Anca tăinuirea lui Dragomir, nici cum din toate acestea s'ar putea lega firele unei drame, la care ne-am aştepta. Aceste observaţii par' că dau dreptate acelor critici, care au învinovăţit pe autorul Năpastei, că n'a motivat în destul vorbele şi acţiunile persoanelor din dramă şi că prin urmare nu ne-a deschis în destul ochii asupra celor ce aveau să urmeze. Aceste observaţii însă nu tind de loc să sprijinească pe numiţii critici (asupra cărora de altminteri vom reveni maĭ tîrziu); ele au de scop numai să atragă atenţiunea cetitorilor asupra faptului, că motivarea unei acţiuni, într'o operă literară, se poate face în felurite chipuri; că unul din aceste feluri de motivări, cel mai original şi cel mai pătrunzător, şi care e întrebuinţat tocmai de autorul nostru, e de a face să se vadă în vorbele, în întrebările şi în răspunsurile persoanelor puse în acţiune, *un resumat firesc al întregei lor vieţi sufleteşti.* Ironia tristă, a lui Dragomir care trădează o compătimire latentă; degeneraţia acestei ironii pline de milă într'un necaz plin de obidă în contra lui Ion; şi

iritaţia, care-l duce pe neaşteptate la o mărturisire pe care Anca îndată o bagă de seamă; — aceste toate sentimente autorul le exprimă atît de firesc încît ne face să pătrundem în sufletul personagiilor atît de adine, că nici nu mai e deloc trebuinţă de o motivare exterioară a lor.

Tot aşa sta lucrul şi cu al doilea motiv—cu cearta dintre Dragomir şi Anca. Anca şi Dragomir sînt însufleţiţi de nişte sentimente reale, şi afirmările, negările şi împotrivirile lor, n'au trebuinţă de altă motivare, de cît de propria lor expresie. Din momentul ce expresiunea deosebitelor sentimente ne face să credem în realitatea lor, din acel moment noi sîntem nevoiţi să simţim realitatea persoanelor în sufletul cărora acele sentimente se produc, iar un artist care poate face aceasta, e în adevăr un mare artist, independent de faptul, dacă urmează saŭ nu regulele stabilite...

Scena I continuă şi autorul ne face să pătrundem în altă parte a sufletului lui Dragomir.

După ce Anca s'a depărtat şi stă la tarabă ca un spion, Gheorghe citeşte din ziar cum a dispărut Ion nebunul de la ocnă şi cum «soldatul afirmă, că nebunul ar fi căzut în ocna veche, părăsită de pe vremuri». Iar Dragomir, respunzînd la nişte preocupări profunde, care se vor da pe faţă în decursul scenei mai departe, întreabă cu interes:

Dragomir (cu interes). — Care va să zică.... a murit ?
Gheorghe. — Ba bine că nu.
Dragomir (aparte). — A murit !

Dar acest mic motiv—al III-lea—al unei furtunoase simfonii, viitoare e întrerupt. Discordia adîncă dintre Anca şi Dragomir, reapare, introdusă de astă-dată de personagiul secundar, Gheorghe. Ori cît de absorbiţi am fi noi de desfăşurarea stărilor sufleteşti ale lui Dragomir şi ale Ancei, noi nu putem să facem abstracţiune cu totul de Gheorghe. Şi el e om, ca şi cei-l-alţi ; din cînd în cînd şi el, ca şi cei-l-alţi, trebue să dea semne de viaţă, să introducă mica lui notă reală în desfăşurarea şi împlinirea motivelor principale. Aceste personagii secundare, pentru a nu ntuneca personagiile principale, artistul le face să se mărginească la fapte şi vorbe banale, care în general n'au nimic într'însele, care să constrîngă pe cititor sau ascultător să crează, în realitatea sau în existenţa lor artistică ; totuşi, pentru ca nu cum-va, tocmai din această pricină, aceste personagii să nu fie luate drept păpuşi fără viaţă, artistul cel adevărat le face din cînd în cînd să lucreze şi să vorbească lucruri mai importante decît cele de obiceiu ; dar aceasta în totdeauna, pentru a provoca în personagiile principale isbucniri de pasiuni şi de revelaţiuni atît de importante, în cît la moment personagiul se-

cundar provocator, o clipă pe planul întîiu, dispare din nou, lăsînd însă în sufletul cititorului sau ascultătorului, sentimentul că şi el ca şi ceil-alţi e un personaj real, iar nu o păpuşă.

Ast-fel, în vreme ce Dragomir îşi consumă oare cum în tăcere părerea de bine că Ion — Ion, dovada vie a crimei lui — a murit, Gheorghe, isbit în imaginaţiunea lui de lucruri, pe care el nu le ştia, dar pe care le ştia Dragomir, devine curios, şi odată cu el devenim şi noi; dar pe cînd pe Gheorghe îl interesează faptele aşa cum s'au petrecut în realitate; pe noi ne interesează cum acele fapte se resfrîng prin mintea lui Dragomir.

Gheorghe. — Ia, spune Dragomire, ce fel de om era.... eu n'am văzut de cînd sînt o judecată la juraţi... Ce face, ce zice, omul pe care-l judecă?

Iar Dragomir, ca deşteptat din gîndurile sale ocupate cu moartea lui Ion, răspunde ceea-ce i-se presintă mai întîiu în icoana amintirilor lui.

Dragomir. — Ce să facă? Stă şi el între puşti şi aşteaptă să se isprăvească mai de grab

E o experienţă banală psichologică, că ori de cîteori auzim de moartea unui om, cu care am trăit, imediat gîndul nostru se pune în mişcare şi ne aduce rînd pe rînd aminte scene din viaţa, pe care am trăit-o împreună cu cel ce-a murit. Şi de sigur, odată cu ideea că Ion a murit, lui

Dragomir îi vin probabil în minte toate scenele pe care le-a trăit împreună cu Ion, şi între toate, cea d'întîiu trebue să fie aceea în care sufletul lui Dragomir a fost mai mult împreunat cu sufletul lui Ion. Cu ce ochi şi cu ce tensiune sufletească nu va fi privit el la curtea cu juraţi, pe Ion care sta «între puşti» în locul lui — şi ce greutate pe inimă nu va fi simţit, că nu se isprăveşte judecata «mai de grab» ! Această scenă era mai vie în mintea lui Dragomir şi această scenă trebue să-i ţîşnească în minte deodată şi fără pregătire, cînd întrebarea firească a lui Gheorghe, îl scoate din toropeala gîndului că Ion a murit.

Dar acest răspuns al lui Dragomir, care ne face să vedem cu ce fel de scene se află preocupată imaginaţia lui, cînd el se gîndeşte în de el şi care ar constitui al IV-lea motiv—e un nou resort, pe care mintea spionătoare a Ancei, nu întîrzia să-l apese.

Anca — Dar tu, Dragomire, ai mers aşa din întîmplare ori dinadins ?

Şi-atunci al II-lea motiv, iritaţia lui Dragomir în contra Ancei, pe care o simte că-l spionează, isbucneşte din nou cu mai multă putere ca întîiaş dată, îndreptîndu-ne interesul tot către ideea principală: destăinuirea din ce în ce mai gravă a lui Dragomir.

Dragomir. — (*întorcîndu-se spre ea*) Dinadins ?.... Ce nu ţi-e bine ?.. De ce să merg dinadins ? (*lui Gheorghe*). S'a nemerit să fiu în

oraş.... mă dusesem să vînz nişte lînă. (*Răstit către Anca care şade rezemată cu coatele pe tarabă*) Ce faci acolo?

Anca.— Nimic.... Ascult.

Dragomir.— Ascultă! (*din ce în ce mai aspru*) Nu 'ncepi iar să boceşti pe răposatul? că iar am vorbit de el..... Aide de! începe..... jeleşte-l!.... (*Anca trece binişor şi ese în stînga — către Gheorghe*) Eu zic că nebunul nu era vinovat, degeabă l-a băgat douăzeci de ani la ocnă!

Amestecul de negări brusce faţă de Anca, de desvinovăţiri *quasi*-liniştite faţă de Gheorghe, răstitul către Anca, care-l înspăimîntă cu liniştea ei spionătoare; revenirea la bocetul, «pentru răposatul» — toate acestea fac parte tot din motivul analisat mai sus (al II-lea motiv, prima ceartă între Dragomir şi Anca), numai de astă-dată este mai violent şi mai precis. Iar resolvarea lui, în cuvintele pe care le spune lui Gheorge, după plecarea Ancei, «Eu zic că nebunul nu era vinovat», ne desăvîrşeşte sub o formă precisă şi apodictică, ironia, primul motiv de la începutul scenei «Adică şi asta era şiret... se prefăcea» şi ne face să simţim într'o clipă drumul pe care l-am percurs în descoperirea adîncurilor sufleteşti ale lui Dragomir.

Ultimile cuvinte ale lui Dragomir «degeabă l-a băgat douăzeci de ani la ocnă!» face transiţia către desvoltarea motivului al III-lea (părerea de bine a lui Dragomir pentru moartea lui Ion) prin Gheorghe, care simte monstruositatea pedepsei lui Ion, în casul cînd el n'ar fi fost vinovat.

Gheorghe. — Ştii că ar fi ciudat — că s'a mai întîmplat aşa lucru — să te pomeneşti că prinde vr'un tîlhar şi ala spune tot: eu

am făcut acu cîţi-va ani omorul din pădurea Corbenilor.....uite de ce şi uite cum.... Ai ?

Dragomir. — Se prea poate.

Gheorghe. — Ce te faci atunci cu nebunul ?

Dragomir. — Care ?

Gheorghe. — Care a fost osîndit degeaba.

Dragomir. — Ai zis c'a murit.

Gheorghe. — Să zicem că trăeşte....

Dragomir. — Cum să trăească ?.... a căzut în ocna părăsită....

Gheorghe. — Nu... să zicem că n'a căzut, să zicem c'a fugit şi pun mîna pe el.... Cine-i plăteşte atîţi ani de necaz ?

Dragomir. — Dumnezeu... . (*tace*).

Dragomir doreşte atît de mult ca să piară ori şi ce urmă a crimei lui, că, deşi ştie bine că Ion e nebun, că nu poate să aducă nici-o mărturie în contra lui, precum n'a adus nici cînd a fost bătut pînă la sminteală, totuşi doreşte moartea lui Ion, părîndu-i-se, că odată cu el va peri şi durerea, pe care, în sufletul lui, cel omeneşte bun, o simte pentru durerile lui Ion. Şi cînd întîiaş dată aude că Ion a putut să cază în ocna părăsită, el într'atît doreşte ca aceasta să se fi întîmplat, că nici nu se mai îndoeşte că s'a şi întîmplat. Aşa că, venind a doua oară vorba despre acelaş lucru, el e atît de convins, că Ion a murit, că nici nu mai e capabil să mai facă presupunerea că ar putea trăi şi trebue întreg dialogul de mai sus pentru ca să înţeleagă cuvintele lui Gheorghe. Resolvirea acestui motiv în cuvîntul «Dumnezeu», ne arată că moartea lui Ion, cu toată neliniştea pe care i-a produs-o cuvintele şi privirile Ancei,

a făcut să se calmeze furtuna înnăbuşită în sufletul lui Dragomir. Pentru o clipă viaţa lui e uşurată, în adăstarea unei justiţii supreme. Cînd pedeapsa va veni pentru faptele cele rele, la ce să-l mai chinuească pe această lume conştiinţa? In ideea unei justiţii viitoare, conştiinţa lui se linişteşte pentru cîtă-va vreme.

Dar îndată apare alt motiv, al V-lea, al durerilor lui. A tăcut pentru o clipă conştiinţa, dar justiţia umană e deşteaptă; frica, de a nu suferi ceea ce a suferit Ion, îl cuprinde.

Pentru a se prescrie o crimă trebue să treacă zece ani; el e în al noulea an şi totuşi par'că nu are o idee clară despre prescripţie. O fi avut-o el destul de clară mai înainte, dar frica momentană îi aduce nesiguranţă în toate ideile. Şi de aceea întreabă pe Gheorghe

Dragomir. — Mă Gheorghe, tu cam ştii legile...

Ghdorghe. — Aşa ş'aşa (*Anca intră şi se obreşte în uşă*).

Dragomir. — Nu-i aşa că un om care a făcut o faptă... un omor... nu-i aşa că dacă vine singur peste zece ani şi se mărturiseşte, nu mai are nici-o pedeapsă?

Gheorghe. — Cît e nu ştiu sigur, dar ştiu că e un termen; dacă trece ala, s'a isprăvit...

Iar la aceste vorbe Anca care se vede că a plîns în cea-l altă odae, şi care a ascultat cît-va în uşă, intervine a treia oară în această scenă, pentru a relua motivul al III-lea discordiii dintre ea şi Dragomir.

Anca.—(*Care a ascultat în pragul uşii, coboară; e plînsă*) Cum adică? la zece ani un ucigaş poate veni să spue singur ce-a făcut şi lumea îl lasă în pace?

Gheorghe. — Aşa e legea.

Anca — Bună lege, zău! (*se şterge la ochi*):

De astă dată Dragomir, deşi vorbeşte destul de aspru, totuşi se vede, că liniştea aceea despre care vorbirăm mai sus, continuă încă, şi motivul discordiii dintre el şi Anca, care vine acum pentru a treia oară, pentru a încheea scena I, se resolvă readucînd în sufletul lui Dragomir un echilibru relativ. Par'că Dragomir devine om în toată firea şi ultimile cuvinte, cu care goneşte pe Ana, nu tratează de loc iritaţia febrilă de mai nainte.

Dragomir.—De ce nu te pui tu să faci alta mai bună? (*fixînd-o*): Iar ai venit! (*lui Gheorghe*) Vezi de ce nu i-am spus... pentu că de cîte ori vine vorba de răposatul, ori îşi aduce aminte de el cît de departe, îmi urlă toată ziua (*către ea*) Mergi d'aici şi nu mă mai bocì pe cap, cobe!.. Stiu că dacă m'ar omorî pe mine, mi-ai juca la soroace în loc să-mi faci pomană (*pausă*; *Anca se retrage*). Dacă era să boceşti toată viaţa pe bărbatul-tău ăl întîiu, de ce te-ai măritat a doua oară?... Aide... mergi!

Se vede numaidecît, că aci nu mai vorbeşte Dragomir, ucigaşul, chinuit în conştiinţa lui; ci Dragomir, bărbatul, care se simte jicnit, pentru că femeea lui se gîndeşte la altul. Pentru un moment, Dragomir devine un om în toată facultatea lui; şi amărăciunea pe care o arată în scena a doua — amărăciune omenească şi mişcă-

toare, n'ar fi posibilă şi nu ne-ar mişca, dacă el n'ar fi în acest calm relativ. Iar acest calm i-l dă precum am spus, numai ideia justiţiii transcendente, cuprinse în cuvîntul «Dumnezeu».

(Va urma) D. NĂDEJDE.

ŞCOALA DE
BIBLIOTECA

VÎNTUL RECE AL NOPŢII

(după LECONTE DE LISLE)

Vîntul rece-al nopţii suflă printre crăcile golite,
Rupînd vreascuri argintate cu-ale brumei albe ace,
Iar omătul pe cîmpia, unde morţii dorm în pace,
Ca un giulgiu imens şi-aşterne păturile lui albite.

Colo 'n zarea depărtată, ca o linie 'nnegrită,
Atingînd uşor pămîntul, un cîrd lung de corbi dispare,
Ciţi-va ciini săpînd o groapă, scormonind după mîncare,
Ciocnesc oasele găsite sub zăpada troenită.

Aud morţi gemînd cu jale în sicriele uitate —
O! locuitori ai nopţii celei fără deşteptare,
Ce amară suvenire, gonind tihna voastră mare,
Isvorăşte 'n oftări grele de pe buzele 'nghemate?

Să uitaţi! Uitaţi! Cînd ochii voştri sînt îmmărmuriţi,
Cînd de sînge, de căldură, vi-s arterele secate,
Morţi, o! morţi, cărora toate fericirile sînt date,
Amintiţi vă, mai bine, de vieaţă şi — dormiţi.

Ah! cînd voiu putea să intru în eterna voastră pace,
Ca ocnaşul care-şi vede lanţurile aruncate,
Cît îmi va plăcea ca, liber de durerile 'ncercate,
Ce-am fost eu să simţ că iarăşi în cenuşă se preface.

Dar, o vis! într'a lor noapte morții tac de-atîta vreme!
Este vîntul, este larma ciinilor flămînzi de hrană,
E oftatul tău natură ne'mpăcată și dușmană,
Este inima mea plină de durere care geme.

Taci! E cerul surd ; pămîntul știi că te disprețuește.
De ce să mai verși atîtea lacrimi fără lecuire ?
Fă ca lupul care tace, doborît, ca să expire,
Și 'n tăcere mușcă fierul care zilele-i sfîrșește.

Încă o tortură, încă o clipită mai sporește,
Și apoi—nimic. Puțină carne a'nghițit pămîntul,
Apoi earba și uitarea, ascunzînd pripit pămîntul,
Peste-atîta vanitate 'n veci de veci mereu vor crește.

AL. ANTEMIREANU.

BASMELE

(Urmare şi sfîrşit)

Făt-Frumos se destinge prin frumuseţea şi curagiul său, şi prin bunătatea inimei. El are păr de aur, ca şi fratele său Apolo; are trei rînduri de haine strălucite: cîmpul cu florile, cerul cu stelele, soarele în piept, luna în spate şi doi luceferi pe umeri.

Eroina, numită Ileana Cosînzeana sau alt-fel şi a cărei eliberare din împărăţia smeilor e totdeauna ţinta întreprinderii lui Făt-Frumos, eroina străluceşte prin frumuseţa sa, încît «la soare te poţi uita, dar la dînsa ba»; are adese-ori o stea în frunte, un rînd de haine de aur, altul de mărgăritare şi al treilea de diamante; sau un rînd de haine de aramă, altul de argint şi altul de aur.

Duşmanii feţi-frumoşilor sînt une-ori uriaşii, alte-ori smeii, balaurii şi mamele lor. Prin uriaşi poporul înţelege pe locuitorii pămîntului înainte de omenirea actuală; ei sunt fraţi buni cu inimicii zeului Indra din himnele Vedice, cu giganţii mitologiii eline şi romane, care au declarat

răsboiu lui Joe, şi cu antropofagul Polifem cu un ochiu în frunte din epopeele lui Homer şi Virgiliu.

Smeii şi balaurii sunt iarăşi fiinţe gigantice, primii sub formă de om, iar balaurii sub formă de şerpi cu mai multe capete. Smeii locuesc prin munţi şi codri, sau pe cela-l-alt tărîm, care reprezintă infernul celor vechi şi e numit şi *lumea neagră* ori *subpăminteană*, în opoziţiune cu *lumea albă*, luminată de soare.

Balaurii au locuinţa lor în fîntîni, în lacuri sau în nori, pe care îi poartă în toate părţile, ducînd ploile, vijeliile şi grindina.

Mama smeilor, numită une-ori mama pădurii, gheunoaea, smeoaica, sau cu alte numiri, este sora hidrelor antice, a Medusei ucise de Perseu şi a Lamiii, monstru care mînca copii. Romînii macedoneni numesc balaurii pînă astăzi *lamia*, neavînd în dialectul lor altă vorbă pentru această idee. Cînd se înfurie smeoaica, ne spune basmul, că «se învîrteşte şi se lasă din vîrful muntelui ca o furtună», sau aleargă după făt-frumos, vrăşmaşul său, «cu o falcă în cer şi cu alta 'n pămînt, şi aruncă văpae din gură ca dintr'un cuptor aprins». Iar cînd Făt-frumos o loveşte cu săgeata 'n ochiu, ea dă un ţipăt, de se cutremură muntele şi vine jos de-a rostogolul, gemînd».

E destul să relevăm însuşirile caracteristice ale persoanelor mitice din basme, ca se recunoaştem cu înlesnire într'însele personificarea furtunii cu tunetele şi fulgerile sale, a norilor, a soarelui şi a altor fenomene ale naturii; şi să recunoaştem în acelaş timp înfrăţirea şi originea lor comună cu miturile literaturii clasice vechi.

De alt-fel aplicarea spiritului omenesc de a personifica lucrurile şi întreagă natura este proprie nu numai epocelor primitive, ci şi a epocelor de civilisaţiune, cum ne arată poesia literară a tuturor popoarelor. Deosebirea este numai, că în poesia şi religiunea naturală a epocelor primitive personificarea e întemeeată pe credinţă; iar în poesia literară a popoarelor civilisate isvorul personificării nu mai e credinţa religioasă, ci singură imaginaţiunea poetică; şi lucrurile sau ideile personificate nu mai sînt crezute ca fiinţe reale şi adorate ca divinităţi, ci sînt privite ca simple alegorii, simboale, sau metafore.

In sprijinul celor zise voiu aduce un singur esemplu, *imaginea vîntului*, pe care Alexandri îl personifică atît de frumos în legenda sa «*Vîntul de miază-zi*»[1], lucrată după modelul basmelor.

Venind din climele arzătoare, vîntul culege mana ernei de pe cîmpiile albite, cutreeră neîncetat dealurile şi văile, pînă cînd, sub suflarea lui caldă începe să încolţească earba, să se ivească mugurii, să curgă pîrîurile în şivoae, să easă gîndăceii la soare şi mieii la păşune, şi să se reîntoarcă cocorii din ţările călduroase.

Insă vîntul răcorit
Din sbor, iată, se opreşte;
Ca drumeţul ostenit
El acum se odihneşte.
. . . . . .

1) Vezi *Convorbiri literare*, No. 12 de la 1 Martie 1876, şi opere complete de V. Alecsandri, V. III p. 29.

Dar cum stă pe-al luncii prag
Iată-aude un glas de jale,
Care ese dintr'un fag
Nalt, cu braţe colosale ...

Glasul blînd şi rugător
Zice : — Doamne! Cine oare,
Ce viteaz îndurător
M'a scăpat din închisoare ?

Vîntul iute se scula,
Peste fag cu frunza lată,
El începe a sufla,
A sufla ca niciodată.

Şi la suflarea lui în curînd apare o fecioară atît de frumoasă, în cît

La plăcuta sa ivire
Mii de glasuri ciripesc,
Şi sub vesela-i ochire
Cîmpii vesel înfloresc.
Este primăvara.

O asemenea personificare a vîntului de primăvară o aflăm în basmul numit «Omul de piatră», (basmul X, p. 112 din colecţiunea Ispirescu).

In acest basm, atît de frumos prin plasticitatea imaginilor şi nobleţea sentimentelor, Făt-frumos, plecînd să afle pe doamna Chiralina, s'o ia de soţie, ajunge întîiu la «muma Crivăţului», apoi la a «Vîntului turbat». Amîndouă însă îl îndreaptă, cu bunătate, la sora lor cea mai mică, la «muma Vîntului de primăvară». Cînd Dafin, căci aşa se numeşte aici Făt-frumos, sosi cu fratele său de cruce, Afin, la mama Vîntului de primă-vară,

«bătură în uşă şi le eşi înainte o femee înaltă şi tînără şi frumoasă». Ea, cum văzu pe feciorul de împărat, îi zise: «Dragă Făt-frumos, ştiu că ai plecat să cauţi pe doamna Chiralina, s'o iai de soţie; dar nu vei putea ajunge pînă la împărăţia ei, fără ajutorul fiului meu».

Şi ca să-i scape de mînia fiului său, care-i putea omorî, simţindu-i oameni de pe cel-l-alt tărîm, muma Vîntului îi ascunde «sub aripele unei păsări de aur, cu ciocul de diamant şi cu ochii de smarand».

«Nu trecu mult timp şi se auzi o dulce vîjîitură de vînt, care aducea un miros de trandafiri şi de rosmărini; uşa se deschise singură şi intră în casă un flăcău frumos, cu părul lung de aur, cu aripi de argint şi cu un băţ în mînă, împletit cu tot felul de erburi şi flori».

Aşa e descris vîntul de primăvară în basme. El poate fi periculos, pentru cine nu se păzeşte; dar are o mare misiune. Fără ajutorul lui, soarele, acest strălucit fecior de împărat, numit în basme Făt-frumos, n'ar putea readuce pe frumoasa sa mireasă, primă-vara.

Acum, dacă înainte de a încheea, vom face o comparaţiune între acest zeu al basmelor poporane şi între fraţii săi din mitologia clasică veche, asemănarea şi deosebirea lor ne va deştepta o observaţiune foarte interesantă asupra însemnătăţii şi vechimii basmelor şi asupra deosebirii lor de miturile clasice.

Era lucru firesc, ca vînturile, a căror causă de abia de la Franklin este cunoscută, să fie considerate de popoarele vechi ca divinităţi. Incă în

mitologia primitivă a Ariilor, care seamănă atît de mult cu mitologia greco-romană şi cu mitologia vulgară a basmelor, vînturile erau adorate ca fiinţe zeeşti, sub numele de Maruţi în serviciul lui Indrâ, lui Agni şi al celor-l-alţi zei ai luminii, pentru că prin puterea lor, ele alungau norii, aţîţau focul, şi dau un puternic ajutor acestor zei.

In mitologia greco-romană vînturile, sub conducerea căpitanului lor Aeolus, erau asemenea în serviciul lui Zeus, care representa cerul luminos ca şi Indra arian. Ele erau fiii zeilor, în special ai Cerului şi ai Pămîntului. In Atena aveau un templu octogon, în colţurile căruia se aflau figurile celor opt vînturi principale. Mai toate erau representate prin imagini poetice de frumoşi tineri înaripaţi.

Una din cele mai frumoase imagini era a Zefirului, unul din cele patru vînturi principale recunoscute de Romani. El e descris ca un tînăr cu figura dulce şi senină, cu aripi de flutur, pe cap purtînd o coroană cu tot felul de flori, şi în mînă asemenea un coşuleţ plin de cele mai frumoase flori ale primăverii, simbol al influenţei lui binefăcătoare asupra naturii. Insu-şi numele Zefirului înseamnă după etimologiştii vechi, aducător de viaţă (dela ζάω sau ζέω, sînt în vigoare, şi φέρω port).

După această descriere, Zefiirul ar fi corelativul vîntului nostru de primăvară. Dar frumoasa lui imagine, ca şi imaginea vîntului Solanus şi ale altor fraţi ai Zefirului, par a fi o creaţiune a poeţilor, imitate după un tip mai vechiu, care în mitologia clasică, sub numele de *Hermes* sau *Mercuriu*, a primit o misiune deosebită, la părere, de

rolul său primitiv. Şi imaginea vîntului de primă-vară din basmele noastre seamănă mai mult cu Mercuriu, curierul zeilor olimpici, însărcinat a comunica muritorilor ordinele zeilor şi a întreţine ast-fel relaţiunile între cer şi pămînt. Mercuriu, în mitologia veche, ca şi vîntul de primă-vară în basmul nostru, este un tînăr viguros, fără barbă; are aripi la picioare, ca semn al iuţelii; poartă într'o mînă un toeag înaripat, împletit cu doi şerpi, semn al puterii şi al prudenţei, iar în cea-l-altă mînă ţine o pungă, semnul îmbelşugării.

Aceeaşi asemănare o găsim în atributele acestor două persoane mitice. Fiul lui Zeus, şi al Maii, numit la Elini, Hermes, la Romani Mercuriu, era adorat de Eleni din cele mai vechi timpuri ca zeul care aduce pe pămînt rodirea şi binecuvîntarea între plante şi mai ales între animale.

Aceasta e însuşirea de căpetenie a lui Mercuriu, din care derivă multe alte însuşiri şi epitete ale acestui zeu, cum sînt: dătătorul avuţiii, patronul comerciului, zeul elocinţei, al prevederii, al vicleniii, cel mai isteţ dintre zei ş. a.

Mercuriu e privit de unii mitologi şi ca simbol al soarelui. Insă rolul lui de a fi mîna dreaptă a lui Zeus, ca şi egipteanul Thut a lui Osiris, seamănă mai mult cu rolul vîntului în natură, cînd ştim că atît Zeus cît şi Osiris simbolisa cerul luminos sau puterea productivă a naturii. Aceasta o arată şi faptele atribuite lui Mercuriu, cum sînt: răpirea turmelor lui Apollo, adică a soarelui, conducerea lui Perseu pe mare către Gorgone, ajutorul dat de el zeiţei Ceres ca să-şi readucă pe fiica sa Proserpina din Infern, fapte care sînt

tot atîtea alegorii ale puterii vîntului. Acesta pare a fi fost înţelesul lui Hermes şi în mitologia Ariilor, de unde îşi trage origina [1]).

Dar în fine, fie Mercuriu, fie Zefirul sau alt zeu, fratele vîntului nostru de primăvară, noi trebue să admirăm şi aici pătrunderea celor vechi în misterele naturii. Rolul acestor zei de a da ajutorul lor la reînvierea naturii şi de a aduce în sînul ei bogăţia şi binecuvîntarea, este acelaş rol, pe care ştiinţa îl recunoaşte astăzi vînturilor.

Vînturile sînt adeseori stricăcioase şi chiar periculoase; însă foloasele, ce ni le aduc ele, sînt mult mai mari. Cînd vine primăvara, vînturile calde ajută soarelui să topească zăpada şi-i dau putere să libereze de lanţurile ernei cîmpiile şi rîurile, să reînvieze din amorţire întreaga natură, să îmbrace în covoare de verdeaţă şi de flori livezile şi pădurile şi să le umple de viaţă şi de armonie. Atunci este sărbătoarea anului, cînd Făt-frumos se reîntoarce după cel-l-alt tărîm cu mireasa sa, şi cînd Zeus şi Maia, cerul şi pămîntul, se îmbracă în haine de nuntă, ca să serbeze cununia fiilor lor.

Vînturile sînt apoi cei mai însemnaţi agenţi pentru rodirea plantelor şi curăţirea aerului. Este ştiut că plantele cu flori uni-sexuale şi chiar acele cu flori bi-sexuale, însă în care staminii şi pistilii nu ajung la maturitate în acelaş timp, ar rămînea neroditoare, dacă praful lor galben n'ar fi dus şi comunicat altor flori. Aceşti mijlocitori ai comunicării florilor sînt în mare parte insectele,

1) Vezi: *Michel Bréal*, Mélanges de mythologie, pag. 112.

mai ales albinele, dar cel mai însemnat agent al rodirii florilor este vîntul.

Vara, dacă n'ar fi vînturile să împrăştie miasmele grămădite în aer din putrezirea plantelor şi animalelor, locuinţele omeneşti, satele şi oraşele ar deveni cuiburi de infecţiune şi de tot felul de boale.

Dar cea mai mare însemnătate a vînturilor în economia naturii stă în rolul ce au de a aduce masele enorme de aburi, invisibile sau sub formă de nori, de pe suprafaţa mărilor şi oceanelor pe continent, şi de a da ast-fel naştere ploilor binefăcătoare, care adapă şi rodesc pămîntul. Ce s'ar întîmpla, dacă mulţimea norilor, care se înalţă d'asupra mărilor şi oceanelor, s'ar revărsa tot numai în sînul acestora; dacă vînturile nu i-ar duce pe uscat în toate părţile? N'ar mai fi ploi; rîurile şi lacurile, ale căror isvoare sînt inmagasinări de apă de ploae, adunată sub pămînt, ar seca; pădurile şi toate plantele s'ar usca, nu s'ar produce nimic; şi împreună cu plantele ar pieri animalele şi societatea omenească, a cărei existenţă este întemeeată pe existenţa regnului vegetal şi animal. Fără vînt s'ar stinge ast-fel toată viaţa de pe pămînt şi partea uscată a planetei ar rămînea o pustie tristă asemenea unei stînci sterpe în mijlocul oceanului.

Avea dreptate dar mama vîntului de primăvară, să zică lui Făt-frumos, că el nu va putea libera şi aduce pe mireasa sa fără ajutorul fiului său; şi foarte întemeeat era cultul religios al celor vechi pentru zeii vînturilor.

Dacă ne întoarcem la basmul nostru, aflăm

că şi mijloacele arătate de vînt pentru răpirea fetei de împărat sînt tot atîtea reminiscenţe ale mitologiii vechi. Vîntul de primăvară descoperă în secret mamei sale, că împărăţia, unde se află în captivitate doamna Chiralina, identică în mitologia clasică cu împărăţia lui Pluto, unde se afla Proserpina, se poate ajunge numai prin împlinirea unor taine minunate. Aceste taine sunt: întîiu, că numai încălecat pe buşteanul Ielelor poţi trece «gîrla de păcură, care aruncă cu pietre şi foc pînă la cer», şi care curge prin pădurea neagră, ce înconjură împărăţia, unde se află doamna Chiralina: a doua, că acest buştean trebue să se facă un cerb de aur, în care să intre făt-frumos, ca să ajungă la casa împărătesei şi s'o fure, cînd apoi cerbul de aur se va schimba într'o căruţă cu doisprezece cai de foc, în care se va reîntoarce cu dînsa în împărăţia sa. Mai spuse încă vîntul de primăvară, că, după cununia lui Făt-frumos cu mireasa sa, muma Crivăţului, de pismă, o să-i trimeată nişte «cămăşi frumoase şi mai subţiri decît pînza de păiangen; doamna Chiralina o să ia cămăşile şi, dacă nu le va uda cu lacrimi de turturea, cum se va îmbrăca cu dînsele. va muri».

Nu trebue multă pătrundere pentru a vedea, că gîrla de păcură şi de foc, care desparte cel-l-alt tărîm, este Stigele care înconjură împărăţia lui Pluto sau Hades; buşteanul Ielelor, al zînelor vîntului, este barca lui Charon, pe care a trecut în imperiul lui Pluto, altă-dată Teseu, pe urmă Hercule ca să libereze pe amicul său, asemenea Orfeu ca să readucă pe soţia sa Eu-

ridice: tot atîţia eroi mitologici, tot atîţia semi-zei, fraţi gemeni ai lui Făt-frumos. Căruţa cu doisprezece cai este întocmai carul Aurorei şi al lui Apollo, zeul soarelui. Iar cămăşile înveninate, trimise de mama Crivăţului, care simbolizează bruma, atît de periculoasă florilor, frunzelor şi fructelor, ne aduc aminte de cămaşa înveninată de centaurul Nesus, pe care Dejanira o trimese lui Hercule.

Alăturînd ast-fel basmele cu miturile clasice vechi, cum încercarăm a face aici, mai întîiu vedem cu înlesnire înrudirea şi originea lor comună; a doua, observăm în basme o mai vie oglindire a cugetării primitive decît în miturile clasice. Aceasta ne-o arată însе-şi numirile multor persoane din basme, căci sînt însе-şi numirile întrebuinţate de popor pentru lucrurile personificate, ca şi în literatura Vedelor. Prin aceasta, basmele se apropie mai mult de miturile originare, cuprinse în imnele vedice, decît de miturile literaturilor clasice grece şi latine, şi din această causă înţelesul lor simbolic este mai limpede şi mai lesne de esplicat decît al miturilor vechi.

Miturile vechi s'au depărtat prea mult de la înţelesul lor primitiv din mai multe cause, la care n'au fost supuse miturile vulgare ale basmelor. Este învederat, că şi strămunii Elenilor şi Romanilor au serbat la început cultul naturii, adorînd ca divinităţi fenomenele fisice, între care cerul cu lumina sa, numit la greci Zeus, la Romani Jupiter, ca şi Indra al Ariilor, care era zeul suprem, părintele şi regele zeilor şi al oamenilor. Mai tîrziu religiunea naturală, ca la toate popoarele,

se spiritualisa în mĕsură cu progresul culturii şi desvoltării intelectuale. Atunci Zeus nu mai era lumina fisică, care inunda cerul şi pămîntul în timpul zilei şi da viaţă şi veselie întregei naturi; Helios sau Apollo nu mai era însu-şi soarele; Hecate sau Diana nu mai era luna; arborii, isvoarele, munţii, zorile, amurgul şi cele-l-alte fenomene ale naturii, nu mai erau ele înşi-le divinităţi ci aveau zeii, nimfele şi genii lor nevăzuţi, care se arătau numai celor aleşi ca şi sfinţii şi îngerii religiunii creştine. Aşa nereidele erau nimfele mării, unde-şi aveau locuinţa; naiadele ale isvoarelor; oreadele ale munţilor; driadele ale arborilor. Fie-care rîu, fie-care cetate, fie-care ţară, îşi avea genul ei protector. Iar Olimpul, locuinţa lui Zeus şi a celor-l-alţi zei superiori, dintr'un simplu munte al Tesaliii a devenit atunci cerul nemărginit.

Această idealisare a religiunii, împreună cu fixarea înţelesului cuvintelor în limbă, au făcut să se uite înţelesul primitiv al numelor mitologice. Intr'o vreme, pe care M. Müller o numeşte *periodul mitic al limbelor*, lucrurile şi în special fenomenele naturii aveau fie-care mai multe nume, care nu însemnau lucrul întreg, ci numai cîte una din însuşirile lui caracteristice, nu erau substantive în sensul modern al etimologiii, ci adiective. Aşa bună-oră, soarele se numea *strălucitorul*, *dătătorul de viaţă*, *săgetătorul*, *purtătorul de săgeţi*, şi cu alte epitete, după efectele ce avea asupra fiinţelor vieţuitoare, în diferite anotimpuri şi împrejurări. Cu timpul unul singur din aceste epitete a rĕmas ca nume generic al lucrului în vorbirea de toate

zilele, iar cele-l-alte s'au păstrat ca vorbe tradiţionale în proverbe, în maxime, în idiotisme sau în cultul religios, pierzînd însemnarea primitivă. Pentru aceea filosofii elini, cînd aŭ început a cugeta asupra religiunii şi a-şi da seama despre natura zeilor, necunoscînd originea şi înţelesul etimologic al numelor mitologice, le considerau ca creaţiuni fantastice şi absurde ale poeţilor.

De aci putem înţelege şi causa pentru ce una şi aceeaşi divinitate avea mai multe numiri, după rolul şi influenţa ei. De ex. *Juno* sau *Hera* se numea încă *Gamelia, Lucina, Zigia, Pronuba, Juga*, ca patroană a naşterii, a căsătoriii, a vieţei familiare ş. a.

La această îmmulţire a numelor unui zeu şi chiar a zeilor înşi-şi, a contribuit încă foarte mult amestecul miturilor primitive cu tradiţiunile naţionale ale eroilor din deosebite epoce. Din această contopire a miturilor cu tradiţiunile locale, pe lîngă cele două clase de zei: divinităţile superioare, 12 la număr, şi divinităţile inferioare, care umpleau natura, s'au născut a treia clasă, a eroilor sau semi-zeilor. Şi tot acest amestec al tradiţiunilor istorice cu miturile religioase, a dat cu timpul naştere teoriii istorice a lui Evhemer despre origina zeilor mitologici. Pentru aceea e greu a şti, întru cît d. e. Oedip, Perseu, sau chiar cutare zeu superior, este un mit solar, şi întru cît este o legendă istorică.

Dacă ţinem seamă aşa dar de idelisarea religiunii naturale şi prin aceasta de uitarea înţelesului primitiv al miturilor, de amestecul lor cu tradiţiunile istorice şi, dacă la acestea vom adăuga

modificarea miturilor şi legendelor clasice prin fantasia poeţilor literaţi, care le-au întrebuinţat ca material pentru operele lor, căci întreagă literatura poetică a Grecilor s'a născut din mitologie. dacă ţinem seamă de toate acestea, putem înţelege lesne, cum miturile literaturii clasice s'au depărtat de la înţelesul lor primitiv, şi pentru ce ast-fel ele sunt mai grele de esplicat decît basmele. Mitologia poporană a basmelor, deşi de aceeaşi origină cu mitologia clasică, trăind însă în memoria poporului necultivat, a păstrat mai curate rămăşiţele tradiţiunilor religiunii naturale. Şi în acelaş timp, prin culoarea lor locală, basmele arată geniul şi caracterul naţional al poporului care le povesteşte.

In resumat basmele sunt rămăşiţe ale miturilor religiunii naturale, păstrate şi propagate în cursul veacurilor prin viul graiu al poporului neinstruit. Inţelesul lor este simbolic. Mitologia basmelor, ca şi mitologia literaturii clasice, înseamnă personificarea puterilor naturii în luptă unele cu altele, amestecate cu idei religioase şi morale, după loc şi timp şi cu plăsmuiri ale fantasiii fie-cărui popor.

Unele basme sînt, sau se pot lua şi ca alegorii ale ideilor abstracte. Aşa d. e. basmul, cu care începe colecţiunea lui Ispirescu, «Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţa fără moarte» este o frumoasă alegorie a idealului, care face pe om fericit şi-i ţine sufletul pururea tînăr, cît timp trăeşte în împărăţia lui îşi uită grijile vieţei reale. Basmul lui Amor si Psyche, cel mai interesant episod din

romanul latin al lui Apuleius şi poate din toată literatura antică, este o profundă alegorie a vieţei omeneşti; şi tot asemenea alegorice sînt basmele moderne, ţesute pe acest tip.

Insă nu toate basmele sunt alegorii..

Multe din ele şi-au perdut caracterul alegoric, ceea-ce se vede din lipsa părţii miraculoase, esenţială basmelor alegorice. Aceste basme au devenit simple creaţiuni poetice, oglindind ideile, credinţele, moravurile poporului, ca şi romanele şi novelele în literatura scrisă. De această categorie ţin snoavele sau anecdotele poporane, cum e d. e. ciclul anecdotelor despre Păcală, din care d. P. Dulfu a compus o frumoasă epopee naţională.

M. Strajanu

POESII POPULARE

I

Frunzuliță foi de fag
Trece badea p'un cal alb,
L'aș blestema, prea mi-e drag;
Trece badea p'un cal sur,
L'aș blestema, nu mă 'ndur.
Frunzuliță matostat,
Bădiță, n'o fi păcat,
Ș'aseară te-am așteptat
Tot cu foc și cu lumină,
Cu căpătîiu de sulfină.
Foileană de gutuiu
Dacă văzui și văzui,
Pusei dorul căpătîiu,
Cu dragostea mă 'nvălii,
Ș'așteptai pîn' la prînșor
Și mă prăpădii de dor;
Ș'așteptai pîn' la amiaz:
Mă prăpădii de necaz;
Ș'așteptai pîn' la chindie:
Bădiță nu vru să-mi vie.

Frunzuliță de susaiu
Toată noaptea mă visai,
Că pe badea sărutai;
Dimineața mă sculai,
Cu pumnii 'n cap îmi cărai:
Pusei mîna, pipăii,
Pe badea nu-l mai găsii:
Găsii dorul inimii
Scris pe fața perinii
Cu cerneala ochilor,
Cu firul sprîncenelor!

II

Frunză verde mărăcine
M'aș jeluì, n'am la cine,
M'aș jeluì la vecine:
Toate au pismă pe mine;
M'aș jeluì la cumnate,
Dar îmi sînt dușmane toate;
M'aș jeluì codrului,
Codrului pribeagului,
Codrul are frunză verde,
Vorba mea nu mi-o mai crede;
M'aș jeluì munților
De focul părinților;
M'aș jeluì brazilor
De focșorul fraților;
M'aș jeluì florilor
De focul surorilor,
De ura străinilor!

III

Foae verde mărăcine,
Puică, de-ai gîndi la mine,
Dumnezeu să-ți dea mult bine;
Iar de-ai gîndi 'ntr'altă parte,
Domnul să-ți dea sănătate:
Nici mai bine, nici mai rău,
Numai cum 'oi gîndi eu:
Tărîtura șarpelui
Și mersura racului
Și hrana gîndacului.
Mîndră, cînd ți-o fi mai bine,
Șeapte doftori lîngă tine;
Patru să te doftorească
Și trei să te lecuească
Și leac să nu-ți mai găsească.

Culeasă de
DIM. DRĂGHICESCU și TOMA DRAGU.

LENEȘA

Din furcă și din gherghef
Nici odată nu faci chef,
Iar din ocă și din litră
Toată lumea-i veselită,
Hai cumătră, hai!
Mă dusei la mănăstire,
Furca, fusul, după mine.
Mă 'nchinaiu pe la icoane,
Furca, fusul, prin picioare.
Inconjuraiu biserica
Furca, fusul după mine.

Dedei popei de-un paraclis
Să nu mai văd furca 'n vis.
Mă dusei 'n fundul pivniței
Iacă sacul cu cilții.
Luați sacul d'acolea
Că-i dau foc, pe legea mea!
Pusei pînza cînd dă frunza
Ș'o gătii la sînt Văsei,
Și-mi păru că mă grăbii.
Iar de lată, toată-i spartă,
Iar de lungă-i cît o pungă
Pe sulul de dinapoi,
O sută de lătunoi.
Pe sulu' de dinainte,
Dracul le mai ține minte.
Printre ițe, printre spată
Paște-o eapă 'mpiedecată;
Printre ițe și fucei
Paște-o scroafă cu purcei.

VOICHIȚA și STANCIU

Frunzulița bradului,
Dar feciorii Bratului —
Unii beau și veselesc,
Alții zac și putrezesc;
Dar Vochița cea mai mică
Dă cu flinta de usucă.
Da cu flinta 'n rondunea
Și cădea 'n poală la ea:
«Alei, nene Stanciule
«Ia bea, bea, bea,
«Și nu prea bea,
Iată potera-i colea.

Nu știu vîntul vîjîește
Ori potera ne sosește.
Dar Stanciu, că se scula
Și două palme că-i da,
Și din gură așa-i zicea:
«Mie de poteră nu-mi pasă
«Că-s cu șapte frați la masă,
«Și-s cu durda plină, rasă.
Puse mîna pe durda,
Pe durda, pe nebuna,
Turna praf cu chivăra
Și gloanțele cu mîna
Și isbea el potera,
Leasă la pămînt făcea,
Trei polcovnici rămînea
Și din gură așa grăea:
«Săriți satelor, săriți,
«Cu săcuri și cu topoare,
«C'uite Stanciu' ne omoară.
Dară Stanciu' ce zicea:
Nu-s babă cu cîrpa 'n cap
Ci-s voinic cu comonac
Vezi poterei ce 'oi să-i fac!
Voi polcovnici căpitani,
Aveți copii și neveste,
Dacă vi-i milă de ele
Duce-ți-vă voi 'napoi
Ca să nu ne mai batem noi.
Și-așa lucru s'a sfîrșit
De Stanciu' cel mult vestit.

Culese de
N. MATEESCU,
Invățător în comuna Movilița, Jud. Putna.

REVISTA PUBLICAȚIUNILOR

La 11 Julie a murit la Berlin marele arheolog și istoric Ernest Curtius, în etate de 82 de ani. Era originar din Lübeck. La 1837 se consacrase deja istoriii și arcbeologiii elenice și făcu prima sa călătorie în Atica. La 1844 fu numit profesor la universitatea din Atena. Faptul cel mai important, în afară de viața sa științifică, este că i se încredință, puțin după aceea, educațiunea moștenitorului tronului Prusiii, nenorocitul împărat de 100 și cîte-va zile, Friederich al II-lea. Grație acestei situațiuni sociale putu să obție de la guvern și parlament, ca o minimă fracțiune din indemnitatea francesă de războiu, să fie consacrată săpăturilor de la Olimpia, care deteră la lumină, afară de inscripțiuni și obiecte de artă de tot felul, și capo de opere ca Hermes al lui Praxiteles. Publicațiunile sale asupra resultatelor măreție ale acestor săpături și istoria sa grecească erau cunoscute de publicul cult. Are însă un număr imens de studii importante prin revistele speciale de arheologie, de istorie și de filologie elină.

* * *

De la dissolution des Assemblées législatives en France, en Angleterre et en Belgique, e titlul unui studiu de drept constituțional comparat, publicat de curînd la Paris, de d-l Rom. P. Voinescu și despre care mai multe reviste francese au făcut dări de seamă favorabile.

Le Monde économique (12 Sept.), adaogă că acest studiu va dobîndi un interes de actualitate cînd va cădea ministerul Méline.

* * *

Scriitorul german Karl Bleibtreu a publicat sub titlul de *Ein Freiheitskampf in Siebenbürgen*, un roman al cărui subiect este rescoala Rominilor din Transilvania din secolul trecut, sub conducerea lui Horia. Acest roman apăruse mai inainte in ziarul zilnic *Hamburger Nachrichten*, ca foileton.

* * *

In *Journal de Droit intern. privé* (No. VII—X, pag. 915—920), d-l I. T. Ghika, relatează două casuri recente in care preoții catolici străini, au celebrat căsătorii intre supușii austro-ungari care nu indeplinise cerința legei romine de a proceda mai intiiu la căsătoria civilă. Tribunalele din Bacău și Dorohoiu, dinaintea cărora au venit aceste spețe, au admis că preoții străini puteau face aceasta, deoarece legislațiunea națională a supușilor austro-ungari nu cere căsătoria civilă. Curtea de Apel din Iași și Curtea de Casație au admis contrariul și au hotărit că acei preoți au căzut sub prescripțiunile art. 166 al codicelui penal rominesc.

TIP. GUTENBERG, JOSEPH GÖBL, STR. DOAMNEI, 20.—BUCURESCI.

SCOLA DE OFIȚERI
BIBLIOTECA

Apar la intiia zi a fie-cărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 11. București, 1 Noembrie 1896. An. XXX, Vol. II.

MATEIU MILLO, POET LIRIC

(Cu ocasiunea morții lui Mateiu Millo, întîmplată mai acum cîte-va săptămîni, s'a scris mult asupra activității acestui mare artist dramatic al Teatrului nostru. S'a scris mult dar nu tot și nu totdeauna exact. D. Iacob Negruzzi ne trimite o scrisoare, în care rectifică unele aserțiuni false privitoare la activitatea dramatică a lui Millo; și 'n acelaș timp ne 'nfățișează pe Millo și ca poet liric. Ca dovadă ne trimite o bucată de versuri întitulată «Meditație asupra cetățuii Neamțului», copiată de însă-și mîna lui Alexandri. Această bucată de versuri, făcînd abstracțiune de cîte-va greșeli de formă, de cîte-va șovăiri în expresie și de unele metafore stîngace, e o admirabilă poesie. Într'însa circulă un sentiment de iubire de țară și de eroism, atît de adevărat, că ne mișcă și pe noi, scepticii de astăzi. Erau vremi — acele vremuri cînd chiar cei ce nu erau poeți de profesie scoteau din sufletul lor asemenea accente.

Noi mulțumim d-lui Negruzzi pentru această poesie și pentru această scrisoare care au darul de a ne face să ne gîndim cu căldură la unele momente de la începutul culturii noastre, și, cu o deosebită plăcere, o publicăm împreună cu versurile lui Millo, în fruntea acestui număr. *Not. Red.*)

Domnule director,

Am găsit printre hîrtiile mele o poesie a lui Mateiu Millo, întitulată «Meditație asupra cetățuii Neamțului», pe care mi-a comunicat-o Vasile Alecsandri, cu vre-o doisprezece ani în urmă,

și care, din deosebite împrejurări, a rămas nepublicată pînă acuma.

Vă trimit aceste versuri copiate de însă-și mîna lui Alecsandri, și vă rog să le faceți loc în «Convorbiri Literare».

«Meditația asupra cetățuii Neamțului», scrisă cam în genul lui Cîrlova, Gr. Alexandrescu, Chrissoverghi... este din anul 1851.

Cu ocasiunea acestei scrisori, dați-mi voe,, domnule director, să rectific o eroare ce s'a strecurat în cîte-va discursuri ținute la mormîntull marelui artist dramatic, precum și în cîte-va articole de jurnale scrise cu ocasiunea morții lui.

Mai toți au zis că Millo a jucat în Iași numai ca amator și că, atunci cînd s'a hotărît să se devoteze cu totul artei dramatice, a părăsit Iașul și s'a așezat în București. Aceasta nu este exact. Millo a debutat, ce-i dreptul, ca amator în anul 1847, cînd societatea din Iași a dat o representație teatrală în folosul incendiaților din București; a mai jucat ca amator în anul 1848, iar la anul 1850, fiind încă în Iași, s'a hotărît să se devoteze exclusiv artei dramatice, — spre marele scandal al familiii sale și al cercurilor boerești. In acelaș an, el chiar a luat în mîni, pe

cît-va timp, direcțiunea teatrului Național din Iași.

Memoria mea se întoarce pînă la anul 1848, cînd am asistat, ca copil de 5 ani, la representația menționată mai sus, dată în folosul săracilor, de societatea boerească din Iași.

Pe lîngă vre-o două comedii francese s'au jucat atunci *Nunta Țărănească* de Alecsandri și *Un poet romantic* de Millo.

Rolurile în *Nunta Țărănească* erau ast-fel împărțite.

Alecu Leonescu . . . . . Vasile Alecsandri
Chir Găitanis . . . . . Mateiu Millo
Moș Trohin . . . . . Constantin Negruzzi
Ilenuța . . . . . Didița Mavrocordat
Frunză . . . . . ?

In scena cînd vine nunta, se așezase în carul cu druște, îmbrăcate în haine de țărance, cele mai frumoase doamne din societatea Iașană, și pe atunci Iașul era vestit pentru frumusețea femeilor sale.

Nu voiu uita niciodată aplausurile nesfîrșite ce au isbucnit la intrarea carului cu boi pe scenă. Efectul fu cu atît mai mare, cu cît era întîia oară cînd doamne și domnișoare din familii boerești îndrăsniseră să se arate în costum țărănesc.

Cît s'au schimbat lucrurile de atunci! Astăzi, prin îndemnul și exemplul dat de Regina noastră, costumul țărănesc se poartă cu plăcere chiar la baluri de cele mai bogate clase sociale și chiar de soțiile diplomaților străini!

In *Poetul romantic* rolurile erau ocupate în modul următor:

Stan . . . . . Constantin Negruzzi
Mariţa . . . . . Didiţa Mavrocordat
Un poet romantic . . . . Millo
Antohi . . . . . ?

Această scenetă a lui Millo s'a mai representat de societatea din Iași în anul 1865, cînd Constantin Negruzzi și Didiţa Mavrocordat își păstrară rolurile de odinioară, iar rolurile lui Antohi și al Poetului romantic, s'au jucat de d-l Theodor Aslan (actualul director de scenă al operei romîne) și de mine

In comedioara aceasta, scrisă în versuri frumoase și curgătoare, Millo a voit să arate contrastul între societatea romînă cea veche (Stan, Mariţa) și cea nouă (un poet romantic), dar spre paguba literaturii romîne piesa n'a fost niciodată isprăvită. Ea coprinde numai vre-o patru scene. La București, pe cît știu, *Poetul romantic* n'a fost niciodată representat pe teatrul Național.

Millo avea, de sigur, un mare talent ca autor dramatic. Pe lîngă *Baba Hîrca*, *Apele de la Văcăreşti*, *Un poet romantic*, mai cunosc comedia *Tuzu Calicu*, compusă de el, iar printre piesele prelucrate sau localisate cunosc *Bădăranul boerit* (Le bourgeois gentilhomme) care s'a jucat mai tîrziu în Bucureşti în altă traducere, sub titlul mai puţin original (*Burghesul gentilom*). Tuzu Calicu şi Bădăranul boerit par a nu fi fost publicate, căci acei, care au vorbit sau scris cu ocasiunea morţii lui Millo, nu le-au menţionat de loc.

Ca artist dramatic, Millo a fost şi va fi încă mult timp neîntrecut pe scena romînă şi poate fi pus alături cu cele mai mari talente dramatice ale ţărilor occidentale, însă n'a vrut sau n'a ştiut să facă şcoală, ci, ca mai toţi artiştii şi în general oamenii mari, a rămas isolat.

Millo a ridicat o bună parte din repertoriul dramatic al lui Alecsandri, creînd rolurile cele mai însemnate : *Cucoana Chiriţa*, *Jupîn Moise* din «Lipitorile satelor», *Chir Zuliaridi*, *Ghiftuiu* din «Doi morţi vii» şi zicînd mai toate cîntecele comice în care Alecsandri fixa tipuri originale din toate clasele societăţii noastre: *Şoldan Viteazul*, *Mama*

Angheluşa, Herşcu Boccegiul. Barbu Lăutarul, Paraponisitul, Gură-Cască.....

Millo a avut greşala de a nu se retrage la timp de pe scenă, aşa încît, în ultimii douăzeci-şicinci de ani ai vieţei sale, nu mai semăna deloc cu marele actor ce fusese odată. Foştii săi admiratori erau cuprinşi de tristeţă cînd îl vedeau pe scenă, iar tinerii, ce nu-l cunoscuseră odinioară, nu pricepeau cum generaţia mai veche vorbea de talentul dramatic al lui Millo cu atîta entusiasm.

Aflu că printre hîrtiile lui Millo, în care sînt de sigur multe piese începute şi neisprăvite, căci Millo se entusiasma şi se discuraja uşor, se găsesc şi cîte-va volume de memorii netipărite. Acestea ar trebui negreşit cercetate şi publicate, căci cuprinsul lor trebue să fie foarte preţios pentru istoria teatrului la Romîni.

In tot casul, manuscriptul lui Millo n'ar trebui să lipsească din biblioteca Teatrului Naţional.

IACOB NEGRUZZI

Octombrie, 1896

MEDITAȚIE ASUPRA CETAȚUII NEAMȚULUI

Ai văzut niște risipuri de cinci veacuri înnegrite,
Dărmări sfinte ce se pare că domnesc un șir de munți?
Le-ai văzut? Se par că-s mute pentru inimi împietrite:
Făr's'arunce măcar ochii peste dînsele, trec mulți!

N'ai simțit un ce în sînu-ți, un ce dulce, un ce jalnic
Cînd deodată printre nouri al lor creștet ai zărit?
Nu-ți părea tot împrejuru-ți că-ți șoptește cu glas tainic:
«Vezi mormîntul vechii slave unde eroi s'au topit!»

Am văzut și eu cum vremea le-au surpat fără mustrare,
Le-am privit cu ochii umezi, am simțit tot ce-ai simțit.
La tot pasul al meu suflet dobîndea nouă saltare;
Cîte-ori a mele buze pe-a lor pietre s'au lipit!

Pe cînd ziua abia 'ncepe a surî pînză cernită,
Cînd pe noaptea înstelată copere cu-a ei mantă,
Ca un vultur după pradă, cu privirea'n sus țintită,
Treceam Neamțul și spre munte pașii mei înainta,

Invechitele risipuri ca o stemă pe-a lui frunte
Dintr'un nor de dese neguri cu mărire se ivea!

Semăna chiar o nălucă pe-acest vînăt pietros munte,
Ce pe'ncetul la vedere-mi de-al ei giulgiu se desvălea.

Le apropiiu, ș'al meu suflet de-un ce sînt cuprins se simte,
Dinainte-mi văd, îmi pare, un altar Dumnezeesc,
Pasul meu abia atinge a lor pietre risipite,
Imprejuru-mi stînd îmi pare c'alor slavă tînguesc.

Colbul, țerna ce-acum vîntul o aruncă jos în ripă,
Acea țernă scumpă este, țerna bravului ostaș!
Vremea crudă ce tot stinge cu mult lata ei aripă
Ii răvnește și odihna cestui negru, trist locaș!

Stîncile ce stau să cadă chiar în aer aninate,
Negrele știrbări ce anii pe încetul au surpat,
Mușchiul verde ce 'mbroboadă a lor frunți dărăpănate
Cestor ziduri dau un aer deși jalnic dar înalt.

Chiar ostaș albit de vîrstă, coperit de rane sute,
Pe-a cui frunte încă slava și dărjia tot lucesc,
Tinerimii povestește a lui grele, crunte lupte,
Cum Moldavu-și iubea țara pe-acel timp eroicesc.

Cîte-ori cu amaru 'n suflet, blestemînd a mea ursită,
Lîngă ele cu plăcere mîngîeri mergeam să cat!
Cîte-ori de negre gînduri a mea frunte obosită,
Rezemată stînd pe ele, stam ca ele nemișcat.

De pe ele cu mîndrie aruncam a mea privire
Pe-un trecut înalt de slavă și 'n eroi mult roditor,
Fie-ce piept purta în sine sînta patriii iubire,
Fie-ce braț bătrîn saŭ tînăr era braț apărător!

Acești munți sînt vechii marturi de-o îndărătnică bravură,
Aste locuri sînt sfințite pentru 'n suflet moldovean;

Pentru-a lor neatirnare cîte lupte se făcură ! —
Povestirea lor aprinde viția sîngelui roman.

Pe Moldova eroină pe-acest zid o vezi, îți pare,
Cum pe Ștefan îl oprește în cetate de-a intra,
Acea vrednică romînă, vrînd a patriii scăpare,
Cu-al ei rost curaj da oastei și pe fiul ei mustra.

Eco 'n vale de-a ei zise, după veacuri, tot resună:
«Cum ? ești viu și poți să suferi pe vrăjmași biruitori ?
Uiți că ai de erou nume ? Mergi, ostașii tăi adună,
Sbori, te 'ntoarnă, birueste, sau de nu în slavă mori!»

Cum ea zice, a lui față se aprinde de turbare,
Il văd par'că 'nturnînd calul și chiar fulger coborînd.
Cornul sună și toți bravii lîngă el vin cu 'nfocare,
Fruntea cruntă, arma'n mînă, toți să moară cu el vrînd !

1851 M. Millo.

BACALAUREATUL

Una din causele de căpetenie, care îngreuează și întîrzie progresul social, e teama oamenilor de a spune adevărul, cu o desăvîrșită sinceritate, în toate împrejurările vieței lor. Libertatea cuvîntului e de drept cîștigată, din fericire; dar ea este încă, din nefericire, foarte departe de a fi practicată de fapt. Cine n'a avut ocasiunea să constate, că sînt rele sociale — isvorîte din activitățile, fie individuale fie colective, ale oamenilor — pe care toți le văd, le simt, le înțeleg, dar pe care nimeni nu le relevă pentru a cere îndreptarea lor? Explicarea lucrului nu e grea. A releva acele rele și a cere îndreptarea lor, e a face critica oamenilor, din activitățile cărora isvorăsc ele. Iar a critica e a spune adevărul asupra valorii persoanelor sau lucrurilor criticate. Și aceasta se tem să o facă cei mai mulți oameni. Mai ales cei autorisați se silesc din toate puterile să tacă. Căci autorisații sînt cei cu o situație socială, care le dă dreptul să vorbească cu autoritate, ca fiind mai în stare de a judeca și

ca cunoscînd mai de aproape lucrurile, unii într'unele ramuri de activitate, alții într'altele. Iar situațiile sociale impun celor ce le au obligații, cărora cu anevoe se pot sustrage, cînd iubirea adevărului nu covîrșește în mintea lor teama de a spune adevărul.

De ce se tem oamenii să spună adevărul? Fiindcă adevărul e mai totdeauna neplăcut, în viața practică. Această banalitate nu e, din nenorocire, nicidecum banală. Cîți oameni pot oare suporta, să li se spună fără înconjur ceea-ce sînt în adevăr? Fie-care se măgulește cu credința, că e alt-ce-va și mai mult decît este în realitate, — și această credință a fie-căruia e cu îngrijire întreținută de toți cei-l-alți. E admirabil devotamentul, cu care oamenii se ajută unii pe alții, să se înșele pe ei înșiși asupra propriii lor valori. Și pe acest ajutor reciproc se întemeează așa numita *viață socială* — în accepțiunea ei curentă, în timpul de față — adică stabilirea și conservarea bunelor relațiuni între oameni, în marea majoritate a casurilor. Căci oamenii sînt așa făcuți, încît se dau fără reservă celui ce-i laudă și devin dușmanii cei mai neîmpăcați ai celui ce-i critică. Și critică este, se înțelege, relevarea defectelor lor; critică este, negreșit, aprecierea exactă a valorii acțiunilor lor.

S'ar părea însă, că din punctul de vedere al progresului social, critica oamenilor n'are importanță și nu e necesară. Dar progresul social e adesea-ori strîns legat de critica instituțiilor sociale. Și ce instituție socială poate fi studiată independent de oamenii, în mijlocul cărora funcțio-

nează, și independent de oamenii, ce o fac să funcționeze? Ce formă de guvernămînt e bună *în sine*, abstracție făcînd de societatea, căreia e vorba să i se aplice? Aceeași organisație politică e bună în Europa și rea în Africa, după starea maselor populare. Aceeași organisație politică e bună într'un stat european și rea într'altul, după starea oamenilor politici. Critica instituțiilor sociale e dar strîns legată de critica oamenilor.

Și de aceea e așa de anevoioasă. E oare ușor, pentru a critica instituția presei libere într'un stat, să arăți, să dovedești, că representanții ei sînt, în acel stat, inculți și nu totdeauna cinstiți, și că, deci, trebuesc luate măsuri în contra lor? Dar ziariștii, pe care îi critici, sînt oameni, cu care te întîlnești în toate zilele; sînt oameni, în mîna cărora stă buna ta reputație, tocmai pentru că, fiind așa cum sînt, ei nu cruță nici-un mijloc spre a-și răsbuna asupră-ți, nu cruță mai ales calomnia. Și iată de ce instituția presei libere înflorește în cea mai desăvîrșită destrăbălare, la noi mai ales. Dacă presa liberă a devenit în adevăr pe alocurea o «putere în stat» din causa valorii morale a funcțiunilor ce îndeplinește, ea este însă în multe părți o putere în stat, din causa imoralității mijloacelor ce întrebuințează.

E, de asemenea, cu neputință, să critici instituția egalității drepturilor electorale într'un stat, fără să arăți, să dovedești, că masele populare sînt, în acel stat, inculte, necoapte pentru viața politică, și că deci trebuesc menținute încă, pentru cît-va timp, sub tutela minorității mai culte și mai pricepute în afacerile publice. Și e oare ușor acest

lucru? E oare ușor să spui mulțimii în față, că e ignorantă și incapabilă? — Inainte de a lua asupră-ți această ingrată sarcină, trebue să te hotărăști mai întîiu, să suferi cu resemnare ura, insultele și calomniile oamenilor, în mijlocul cărora trăești.

Tot așa se întîmplă cu mai toate instituțiile sociale. Adevărul asupra lor e greu de spus. Și e greu, pentru că el atinge în acelaș timp și publicul în mijlocul căruia funcționează acele instituții și pe cei ce le fac să funcționeze.

Dar, e inevitabil. Și de aceea, ne cerem mai dinainte ertare de cele ce vom fi nevoiți să zicem, în cursul acestui studiu, atît asupra publicului nostru în general, cît și, mai ales, asupra corpului nostru didactic. Ne cerem ertare, pentru că nu puteam, să nu le zicem, deși n'am luat cuvîntul pentru a le zice. Căci scopul nostru este, nu să criticăm publicul și corpul nostru didactic, ci să studiem pur și simplu instituția bacalaureatului.

I.

Care e valoarea acestei instituții? Este ea, sau nu, necesară în principiu? Și care e forma cea mai nemerită, sub care această instituție ar putea satisface necesitatea ce ar justifica existența ei? — Răspunsul la aceste întrebări îl vom căuta, o declarăm de la început, avînd în vedere exclusiv țara noastră.

Să vedem mai întîiu, ce se poate zice în favoarea bacalaureatului. Vom vedea apoi, ce se poate zice — și ce trebue să se zică — în contra lui.

Mulți au susținut bacalaureatul, însă foarte puțini au nemerit adevăratul punct de vedere, din care trebue dovedită necesitatea existenței lui, în organisarea învățământului nostru. Și mai puțini încă s'au gîndit, să sprijine argumentările lor cu date amănunțite și precise, luate din realitatea lucrurilor.

Partisanii bacalaureatului se mărginesc de regulă, să repete considerațiile, care justifică existența lui în cele-l-alte state europene. Și au, fără îndoeală, dreptate, cînd susțin, că bacalaureatul e necesar pentru «a da o sancțiune învățământului secundar», pentru «a constata că un tînăr posedă un grad oare-care de cultură spre a-și putea continua studiile». Iar la această justificare «ce se pare a fi cea mai potrivită» se mai adaogă încă una: bacalaureatul e necesar, pentru «a da celor ce-l obțin oare-care drepturi în societate».

Așa este, în general. Dar la noi, bacalaureatul are o importanță specială, care n'a fost în deajuns luată în seamă. La noi, dați fiind oamenii noștri, bacalaureatul trebue să fie în primul rînd o instituție de control, în organisarea învățământului nostru public. La noi, comisiunile de bacalaureat trebue să cerceteze, ce știu absolvenții liceelor noastre, nu numai pentru a hotărî, dacă ei își pot urma sau nu studiile și dacă ei se pot sau nu bucura de oare-care drepturi în societate, — ci și, mai ales, pentru a vedea, dacă profesorii lor și-au făcut sau nu datoria. Căci simțul datoriii e încă foarte departe de a fi, la noi, o calitate națională.

Examenul general de bacalaureat e, în adevăr,

cel mai bun mijloc, pe care-l putem avea, pentru a ne da seamă de ce se face în liceele noastre. Inspecţiile şcolare sunt negreşit foarte importante, întru cît supraveghează de aproape însă-şi funcţionarea liceelor; dar bacalaureatul este, în principiu, şi mai important, întru cît cercetează cu deamănuntul valoarea resultatului total al acelei funcţionări.

E o veche zicătoare populară: toamna se numără bobocii. Această zicătoare se aplică minunat în casul de faţă: la bacalaureat se vede, ce se învaţă în şcolile noastre secundare.

S'a susţinut, e drept, că examenul de bacalaureat n'ar putea determina cu destulă exactitate suma cunoştinţelor posedate de candidaţi. Argumentul de căpetenie, pe care se întemeează această părere, este, că examinatorii văd pentru prima oară şi pentru puţin timp pe candidaţi, aşa încît nu-şi pot da bine seamă de ceea-ce ştiu ei. Se mai invoacă în fine şi timiditatea candidaţilor, — timiditate, care îi împiedecă de a arăta examinatorilor, ce ştiu în adevăr.

Aceste argumente ar putea fi valabile în contra părţii orale a examenului de bacalaureat, *dacă* nu s'ar ţinea seamă de ele. Dar, de fapt, examinatorii au în vedere, mai mult sau mai puţin, toate causele care pot falsifica aprecierea lor. Ş'apoi, aprecierea examinatorilor se şi menţine, de regulă, în oare-care limite de generalitate, care o asigură în contra falsităţii. Nu se cer candidaţilor niciodată, sau mai niciodată, amănunţimi; tot ce li se cere este, să dovedească, că nu sunt cu desă-

vîrșire streini de materiile, din care sunt examinați, că știu, cel puțin, de ce este vorba într'însele.

Așa, pentru a lua un exemplu din literatură, nu se cere numaidecît candidaților, să știe cu deamănuntul anii în care s'au născut și au murit diferiții scriitori, sau anii, în care ei și-au publicat diferitele lor opere. Dar li se cere, negreșit, să știe cel puțin *cam pe ce vreme* au trăit și *cam ce* au scris acei autori. Și totuși, foarte adesea, nici atît nu știu candidații la bacalaureat. Așa, în sesiunea ultimă, la întrebarea: în ce secol a trăit Horațiu? — candidatul B. N. răspunde: în veacul al XIV-lea — și rămîne apoi nedomirit, neștiind dacă trebue să adaoge: înainte sau după Christos.

De asemenea, nu li se cere candidaților să știe cu precisiune întinderea, în chilometri patrați, a unei țări, la geografie, nici să înșire cu deamănuntul toți afluenții, de a doua și a treia mînă, ai unui fluviu; dar li se cere, cel puțin, să cunoască posițiunile relative ale diferitelor țări mai principale și mările în care se varsă fluviile de căpetenie. Ce poate să facă însă examinatorul, cînd nici atît nu știu candidații?—Așa, în sesiunea ultimă, la întrebarea: cu ce se mărginește Italia la apus?—candidatul M. X., răspunde: cu Grecia. Iar la întrebarea: unde se varsă Sena?—candidatul M. D., răspunde: în Rin. In fine, un alt candidat, în sesiunea trecută, întrebat fiind, care e capitala județului Dolj?—a răspuns: Gorjul.

Răspunsuri de acest fel s'au dat destule, la toate materiile. La întrebarea: care era organisarea politică a statului roman la început? — can-

didatul B. A. răspunde: era republică. Examinatorul insistă: de cine era guvernată Roma la fondarea ei? — Candidatul răspunde: de consuli. Examinatorul insistă din nou: nu de regi? Candidatul ia aparența unui om, care-și aduce aminte de ce-va, de care e foarte sigur, și răspunde: da, din sînul consulilor se alegeau totdeauna cîte doi regi. Iar candidatul M. D., întrebat: la ce an începe revoluția cea mare francesă? — răspunde cu cea mai desăvîrșită liniște: la anul 1400.

Prin generalitatea întrebărilor lor, examinatorii se asigură, așa dar, de la început în contra posibilității de a se înșela în aprecierile lor asupra valorii candidaților. Căci dacă faptul, că un candidat nu a răspuns la o întrebare de amănunte, nu ar putea fi probant pentru valoarea lui, faptul însă, că n'a răspuns la o întrebare de generalități, e cît se poate de probant. E evident, că în fața unor răspunsuri ca cele de mai sus, examinatorii nu mai pot sta la îndoială.

Apoi, examinatorii nu se mărginesc, după ce au pus o întrebare unui candidat, să-și încrucișeze brațele și să aștepte în tăcere răspunsul lui; ci, de regulă, se silesc să-l ajute, să-l pună pe cale, să-i dea — pe cît posibil — toate elementele necesare răspunsului cerut. A cui este vina, dacă. cu toate aceste precauții și cu toate aceste ajutoare, candidații nu răspund nimic, sau mai nimic, în marea lor majoritate? — A examinatorilor, se grăbește să declare opinia publică. Se înțelege; opinia publică e opinia publicului; iar publicul îl formează părinții, rudele. cunoscuții candidaților. Și un candidat, care ar fi în stare să

recunoască față de toți, că a fost respins pur și simplu pentru că n'a știut nimic, ar merita să i se acorde bacalaureatul pentru maturitatea morală a caracterului său.

De alt-fel, toate aceste întîmpinări sînt inutile în fața faptului indiscutabil, că examenul de bacalaureat se face, la noi, nu cu o exagerată severitate, ci cu o condamnabilă indulgență. Acest fapt îl vom ilustra cu destule date documentare, în partea a doua a acestui studiu.

Dacă însă argumentele de mai sus ar putea fi valabile în contra părții orale a examenului de bacalaureat, ele nu pot atinge nicidecum probele scrise, ce preced pe cele orale, tocmai ca o garanție prealabilă a lor. Căci, la înscris, candidații nu mai sînt în fața comisiunii examinatoare și în fața publicului, ca să se intimideze. Nici nu li se mai cere un răspuns imediat, ca să se poată zice că nu au timpul să se gîndească și să-și aducă aminte. Ci li se dă două pînă la trei ceasuri pentru ca să se liniștească mai întîiu, dacă au fost cum-va emoționați la început, pentru ca să-și aducă aminte și să reflecteze apoi, pentru ca să scrie — în sfîrșit — cîte-va cuvinte cu înțeles asupra temei propuse. Probele scrise, la bacalaureat, pot fi dar considerate, fără teamă de greșeală, ca dînd în adevăr măsura cantității de cunoștințe și puterii de judecată a candidaților.

Pe aceste probe se vor întemeea dar, în primul rînd, comisiunile examinatoare, pentru a constata, an cu an, ce se învață în liceele noastre, și pentru a raporta apoi autorităților școlare constatările lor, spre a se putea lua cuvenitele măsuri.

Vom vedea mai departe, în propunerile de reformă ce vor urma, cum vor trebui organisate comisiunile examinatoare și ce îndatoriri vor trebui să li se impună, din acest punct de vedere. Pînă atunci, ne vom întemeea și noi pe lucrările înscris ale candidaților la bacalaureat, presintați în ultima sesiune, dinaintea comisiunii examinatoare de la Universitatea din Iași, pentru a încerca să arătăm, care e nivelul învățămîntului nostru secundar și a dovedi ast-fel afirmarea noastră de mai sus, că un control serios trebue exercitat asupra acestui învățămînt.

Se știe, că se fac la bacalaureat patru probe scrise: o compositie în limba romînă asupra unei teme luate din istorie, filosofie sau literatură, o versiune din limba latină în limba romînă, o versiune din limba romînă în limba francesă, și în sfîrșit, o lucrare asupra unei chestiuni științifice, din matematică, fisică, chimie sau științe naturale.

Dintre aceste diferite probe, mai accesibile vor fi cititorilor noștri cele d'intîiu. Din acelea vom reproduce dar mai multe, — cît vom putea mai multe, în limitele îngăduite unui articol de revistă. Vom reproduce totuși cîte-va și din cele-l-alte, pentru specialiști. Celor ce se vor interesa mai de aproape, dosarele respective le stau la dispositie, la Ministerul Instrucțiunii publice și la Universitatea din Iași. Și ar fi de dorit, ca o cercetare analoagă să se facă și asupra lucrărilor înscris ale candidaților la bacalaureat, presintați înaintea comisiunilor examinatoare de la Universitatea din București.

Asupra temei «Unirea principatelor și urmările ei în desvoltarea țărilor romîne» s'au făcut între altele, la Universitatea din Iași, în ultima sesiune, următoarele lucrări, pe cari le reproducem întocmai, cu ortografia și punctuația lor originală.

1) Lucrarea candidatului N. N.:

«Unirea principatelor Unite *sa* facut la anul una mie opt sute *cinzecĭ si doi* sub domnia *lu Cuzea Voda* —

«Unirea *sa* făcut cu *in voeala amnduo* țărilor, — o dată *Uninduse a sciut* a se înfrăți și a lucra în comun spre bine — *căci foloasele se văd că merg spre bine.* — De la Unirea principatelor avemu de inregistrat mai multe *evenemente* — folositóre *țări* —

«Avem *dar* Rasboiul de la 1877—78 *care face a ne făli* și care a scăpat țară de sub ordinile *Turci* și altor popóre — De la Unirea principatelor *sa* desvoltat agricultura, cultura a început a *prinde róde, Sa* organisat armată, cai de comunicație, și altele—*Ce a ce ne putem făli față de cele lante popóre, și care putem chear zice a ședea la același nivel,* Unirea principatelor *se datoresc* în mare parte *lu* Cuzea Vodă *ce a ce sub Domnĭea sa sa făcut, și care va rămnea ne uitate faptele sale mărețe* în inima fie cărui român — Acum odată *Uninduse principatele și a căpătat noi forțe cu care póte lucra afara de or ce adăpost* — Unirea principatelor se datorește și ómennilor de Stat de pe atunci *care a lucrat* pentru prosperitatea *țări* —

„Și pentru unirea principatelor, așea dar Independența Romăni la anul 1881 sub Carol I de la Unirea principatelor — „revuluția sa făcut la anul 1859“.

Mai este oare nevoe de comentarii? Mai este oare nevoe, să dovedim absoluta nulitate a ideilor, absoluta incoherență a înșirării lor, absoluta ignoranță a celor mai elementare regule de gramatică, ce ni se revelează în această lucrare? Ce notă ar da oare un institutor unui elev din clasa a IV-a primară, care i-ar face o ast-fel de compoziție la limba romînă? — Și candidatul N. N. a absolvit șapte clase liceale!

Cu toate acestea, programa liceelor noastre

prescrie lămurit «exerciţii de gramatică, exerciţii de stil şi compoşiţiune». Se fac însă asemenea exerciţii, la limba romînă? — Nu. De ce? — Pentru că profesorii de limba romînă îşi închipuesc, că au făcut destul, dacă au dat elevilor lor să înveţe pe din afară cîte-va pagini de gramatică, şi că nu e necesar să urmeze mai departe prescrierile programei. Tristă constatare!

Dar, să trecem mai departe, ca să nu se creadă cum-va, că lucrarea candidatului N. N. este o excepţie unică.

Lucrarea candidatuluĭ A. Gh.:

«După *inchierea divanulu de Ad-hoc* care facu stabilirea urmĕtore:

«1) Autonomia ţerilor conf. *condiţiunilor ce închiase* cu Pórta ottomană, *care se stabilea teritoriuluĭ Romîn.*

«2) Unirea Munteniei şi Moldovei şi cîrmuirea lor de către în Principe strĕin dintr'o familiă Domnitore.

«3) Guvernul constitutional şi representativ; pentru a se putea pune odată capăt *abuzirilor* din partea Turcilor şi Ruşilor *care dorinţă* era exprimată de *Romînu* încă de la 1848 *şi ale căror rode acum le venise rîndul şi care facuse sa zica urmetoare exepresia «unde-s doĭ puterea cresce şi duşmanul nu sporeşte».*

«Turcia se opuse din resputerĭ la aceste dorinţĭ pe care le aveau romînii lîngă Turcia se aliă Austria şi mai pe urmă chiar Anglia; *numaĭ singură Franta in capul căreia se afla nemuritoriul Napoleon III care primiră toate aceste condiţiunĭ ale—*

«Un eveniment *se întîmplă în acest ca Franţa declare resboiu Italieĭ şi o bate* în luptele de la *Magentoma* şi Solferino în Italia şi *închindu-se* pacea la Zürich *prin care se stabilea* ca Lombardia sa fie a Sardinieĭ.

«Aşa ca aceasta schimbare aduse folos ţerilor nostre fiindu-ca Austria nu se mai opunea, Turcia de asemenea, *după aceia şi Romînii prin dibaciul lor ştiu* ca în ziua de 5 şi 24 Ianuarie 1859 sa aleaga *dom* pe Alexandru Ion Cuza care facea parte din o familie veche din Moldova, aşa ca in acest timp se împlini *visul atîta generaţiunĭ.*

«Ion Cuza după alegerea sa se duse la portă ca să primească învestitura *ude* prin iscusinţa sa facu pe Sultan *sa schimbe cu totul ideile despre Romînĭ.* Se zice *ca cînd* s'ar fi dus Cuza la Sultan ar fi făcut Sultanuluĭ salutul pe care îl face *ore care* ofiţer

inferior către altul superior, *ĭar nu după cum era obiceiul ca sa se plece jos şi să sărute papucii.*

«După cum vedem Unirea Principatelor *a facut o adevarata renastere* pentru Romînĭ

«I. Statul intra *în stăpînirea unuĭ capital de 500.000 000 care aduce un venit anual aproape de 25.000.000 leĭ plus pe lîngă aceste padurĭ etc.*

«II. Romînii erau scăpaţĭ de năvălirea tuturor *streinilo* care de cîte orĭ *avea* resboiŭ il *facea* pe teritoriul nostru.

«III. *Desvoltare culturară şi agricultura ţereĭ care acum putea să vadă ce póte produce poporul Romîn.*

«IV. *Voinţa ţereĭ prin guvernul representativ*

«V. *Făcu* constituţia prin care se egala toţĭ *romîn* şi prin care se stabilea dreptul şi datoria orĭ carui cetăţean.

«VI *Desfiinţare privelegeriilor* de clasă alcătuirea uneĭ *codicĭ de leegu dupa procedura civila* din Franţa.

«VII. Impropietarirea ţĕranilor *care facu ca* la 1877 în resboiul ce avu Rusia cu Turcia *soldaţiĭ Romînĭ se luptară* cu atîta vitejie *în cât facu* ca tótă Europa sa admire vitejia Romînilor *şi care mai tîrziu Romînia ajunse la rangul de regat.*

«VIII Reorganisarea armateĭ *si înfiinţare uneĭ Universităţĭ în Bucurescĭ la 1870.*

«Astfel că putem zice ca după Unire Principatelor Romănia a întrat într'o nouă fasă şi aceasta era ţinta mult dorită de atîtea gemeratiunĭ

«Agricultura comerţul încep *sa să avint* mai cu seam ca se acorda *înca şi aste-zĭ* orĭ-carĭ infinţarĭ de fabricĭ destul avantaje.

«*Se făcu* drumuri de fer *şi se rĕscumpara traseul liniilor ferate* din mînele streinilor.

«*Dacă studiem din puntul de vedere Culturar*, vedem că romînii încep a se face bine vazuţi în tótă Europa prin diferite scrierĭ ale marilor barbaţĭ *se înfiintar atîtea scolĭ şi care facu ca aprope toţĭ romînĭ prind gustul de carte şi a cunoşte starea lor din trecut*, mai cu seamă pe timpul domnieĭ fanarioţilor care ţinuse aprope una sută de anĭ şi în care poporul ajunsese într'o adevărată amorţire.

«Din punctul de vedere financiar, *asemen* romînii încep a se mai *în bogăţiĭ* prin *luare* veniturilor ţereĭ care până acum întra tot în mîna streinilor».

Inutil, să mai repetăm cu privire la această a doua lucrare cele zise deja cu privire la cea d'intîiu ; trecem dar mai departe.

3) Lucrarea candidatei C. E.:

«Poporul român *ne mai vroind să asculte de cele l'alte ţărĭ* şi mai ales de Rusia care prin regulamentul organic *le impusese* legĭ fórte grele *de aceia hotărâră* unirea principatelor care se

făcu *la anul 1856* iar ca domn alese pe Alexandru I. Cuza *La anul 1854 s'a făcut unirea* Munteniei şi a Moldovei şi la 1856 *s'a votat legele de către o singură persónă* şi anume de Al. I. Cuza. *El* n'a stat mult domn căci cea mai mare parte din boeri se ridicau cu pretenţii de a domni *de aceia se hotări să se aleagă un domn străin.*

Urmările au fost mai multe:

1) Secularisarea averilor bisericeşti, *căci* până acuma clericii erau aceia care aveau *tóte moşiele, tóte bogăţiele* acuma li se ia tóte averile.

2) Improprietarirea ţaranilor care s'a facut la 1864. *Căci* după cum scim până acuma *ţărani* erau serbi pe *moşiele* boerilor trebuiau să muncéscă pe moşia boerului unde se aflau fără a se bucura de nici un drept *în fine* acuma li se dă şi ţăranilor *óre care drepturi*, anume: *de a nu mai fi vânduţi în preană cu mica proprietate* boerilor ci de a se bucura fie-care de pământul care îl avea şi *de a nu mai fi nu mai de cât nevoiţi de a munci pentru boeri.*

«Alte urmări aŭ fost: desvoltarea *culturală, intelectuală şi industrială.* S'a făcut un mare progres pe calea culturală *căci* până acuma numai *cei bogaţi* puteau învăţa de óre ce şcoli nu erau şi *cei bogaţi* aduceau învaţaţi Greci *pentru a le învaţa copii sau se duceaŭ prin alte părţi pentru a învaţa* aşa că numai *cei bogaţi* puteaŭ avea óre-care *Cunoştinţi.* Acuma însă lucrurile *se schimbă altfel* căci *înfiinţéză* şcoli unde fie-care *putea* merge pentru ca să înveţe. *Deci* vedem că *unirea principatelor a avut un fórte mare folos* în desvoltarea *ţărelor* Române».

4) Lucrarea candidatului B. P.:

«După ce ţările romînesti aŭ fostŭ supuse atâta timp, Turcilor. *şi care aŭ adus întărdierea desvoltăreĭ poporuluĭ român şi după sfărmarea Regulamentuluĭ organic şi în urma convenţiuneĭ de la Paris, în care se stabileşte Neutralitatea ţărilor Româneştĭ şi se întocmeşte regatul Romănieĭ sub un principe străin de acole: Cu toată înăbuşirea căruia fusese supus spiritul românesc în timpul epocei fanariote, el nu se stinsese cu totul şi se manifestase în mai multe rânduri în acest restimp.* Aşa de şi cronicarii români încetează în Moldova cu Enache Cogălniceanu 1774 în Muntenia ei urmează mai departe şi arată în Dionisie Eclesiarchul şi mai ales în Zilot Românul 1821 un simţimînt naţional de viociune foarte mare *T'ot aicea* trăeşte Ioan Văcărescu. In Moldova istoriografia de şi pare a fi încetat *spiritul naţional îşi făcea vînt prin altă cale* literară *acia* a satireĭ *aşa că* pe la 1803 Domnul acesteĭ ţărĭ o opreşte sub pedeapsă de moarte în timpul revoluţieĭ numai *spiritul Românesc fusese ştirbit;* inima *era încă vie şi trebuia numai nişte întâmplări suferite de români* pe la sfîrşitul secoluluĭ trecut şi începutul celuĭ de

față, *spre a'l trezi* cu totul din letargia în care căzuse. O împrejurare făcu chiar pe domnii greci *de a da un avînt spiritului românesc anume de a avea inginerĭ*, care *se înțelégă* documentele vechĭ scrise în limba romînă, spre a puté astfeliŭ delimita *moșiele...*

«Asaki reîntors în Iași în 1813 este însărcinat cu predarea unuĭ curs de inginerie practică în limba Romînă, la care urmaŭ toți fiĭ boerilor celor marĭ. *După cât-va timp Gheorghe Lazăr și el pe lângă cursul seŭ maĭ întroduce și lecțiunĭ de Istorie.*

«După revoluția din 1821, învățământul național *le un noŭ avînt* în București *prin școla deschisă de Ioan Heliade Rădulescu* în ruinele de la Sf Sava.

«In literatură se manifestează de asemenea o împrospătare a puterilor productive. Alexandru Beldiman scrie după revoluția grecească o satiră numită Jalnica Tragodie. *Aciastă* mișcare de regenerare trebuia să tindă și la înălțarea morală a poporuluĭ romîn din înjosirea în care căzuse pe timpul domniilor de maĭ nainte. Conștiința că era *un popor de gintă latină strănepot al mareluĭ popor al Romanilor* pătrunsese în mințile *tinerimeĭ* și deveni îmboldirea cea maĭ puternică către progres.

«*După cum* vedem dar *unirea principatelor romînești și desvoltarea eĭ* se datorește în parte: *Francezilor care numaĭ ea a luat* cuvîntul pentru unirea principatelor române, *și aciasta numaĭ din causa Rusieĭ care vroia se o coprindă. Și de acole tineretul* care doritor de a învăța s'aŭ dus pe la scolile din Paris, Viena și venind în țară. *aŭ început a predica studiele lor și îndemnînd și pe alțiĭ de a se duce Și* póte desvoltarea noastră ar fi fost maĭ înaintată, dacă nu eraŭ acele timpurĭ în care românul nu era pe nimică sigur, *ast-feliŭ că el era nevoit ca să stea în țară, ear nu ca să umble să se lumineze.* Astă-dĭ însă și la noĭ în țară *sunt* școlĭ *destul de bune*, pentru ca un tînăr se pótă învața și sĕ dea roadele necesare. Ast-feliŭ că țara nóstră astă-dĭ are: Scolĭ, *Instituțiĭ* și o armată regulată Cu timpul se va ridica la nivelul celor l'alte țărĭ»

Ce tristă ironie în credința candidatului B. P., că «astă-zi și la noi în țară sînt școli destul de bune, pentru ca un tînăr să poată învăța și să dea roadele necesare»!

5) Lucrarea candidatului S. C.:

«Este un fapt constatat că: cît timp un popor trăește în desbinare, nu poate nicĭ odată *să atingă gradele uneĭ adevarate culturĭ; nu poate nimenĭ să-și exprime ideile mai liber de cît* atuncĭ cînd toți locuitoriĭ țăreĭ sale trăesc în unire; de cît *cînd*

fie-care locuitor își ajută semenul său, fie pe cale morală, fie pe cale materială.

«Pe acest principiŭ *basîndu-se* oamenii politici *care eraŭ în țară la 1866, printre care și marele bărbat de Stat Ioan Brătianu, au hotărît Unirea Principatelor Romîne.* Mai cu samă s'a făcut această Unire, din următoarele cause:

«Starea socială înainte de 1866 (încă din timpul Fanarioților era cu totul decăzută...

«Această stare de înapoere a țărilor Romîne, *a făcut pe oamenii politici de atunci ca la 1866 să se hotărască de divanul Ad-hoc* Unirea Principatelor Romîne sub acelaș domn, Alexandru I Ioan Cuza, și cu reședința în București...»

6) Lucrarea candidatei D. E.:

«După revoluția de la 48, *care scim c'aŭ fost condusă de către Tudor Vladimirescu* scapă *biata țară* Românească atît de domnia fanarioților *cît și de a mai fi supusă Porței.*

«*Căci* cît timp *aŭ existat fanariotismul*, țara Românească suferea cumplit și iată de ce: domnul nu era ales de către popor ci de Poartă, și acel era ales a fi domn care dădea mai mulți bani; iar cînd se suia pe tron, pe lîngă că se încunjura de neamuri și prieteni punîndu-i în funcțiele cele mai înalte, apoi pentru *așĭ* putea plăti datoria către Poartă, arunca birurĭ grele pe popor ca: Vinăritul, Văcăritul etc.

«*Cît timp aŭ fost domnia fanarioților, poporul era împărțit în clase*, așa: Clasa I era cea mai înaltă, *aceĭ* ce făceaŭ parte din ea *putea să* ocupe funcțiele cele mai înalte;

«A doua clasă, asemenea putea ocupa *funcție* înalte, dar bine *înțăles* nicĭ odată ca ceĭ dintăĭ. și'n fine clasa III ocupa *funcție* ca, sluger și alte de tot micĭ.

«Venea apoi poporul care era tratat fórte reu, *nu i-se da aprópe nicĭ o considerație, Eĭ lucraŭ pentru stăpînĭ*, dăndu-li-se aproape mai nimic din produsul muncei lor. *Eraŭ* supuși la dărĭ grele după cum am văḑut și *putea* fi vînduți însĕ nefiind despărțiți de familiele lor. Cît privește, *clasa sclavelor* nicĭ nu mai este vorbă, eraŭ tratate ca animalele.

«*Tot în acest timp Grecismul era introdus pretutinde-nĭ și eĭ devenise stăpînĭ* asupra moșiilor și monastirelor țăreĭ Românești.

«Stabilindu-se Regulamentul Organic să schimbă cu totul ordinea lucrurilor în Țara Românească. Așa el hotărește *ca regĭ să fie aleși de către popor* și decĭ acum vedem două adunărĭ una în Moldova și alta'n Muntenia pentru alegerea domnului. Dar cînd Cuza este ales în Moldova, în Muntenia nu se alege nimenĭ, voind mai întăĭ a se afla resultatul alegereĭ din Moldova și apoĭ după cîte-va ḑile *restabilesc* și eĭ tot pe Cuza, *decĭ* cu el *se stabilește* Unirea Principatelor.

«*In contra acestei unirĭ aŭ fost Ungurĭ şi s'ar fi resculat dacă în acel moment nu i-ar fi declarat resboĭ Napoleon III-a regele Franţeĭ*

«Decĭ vedem, *că cum* domnia fanarioţilor aŭ fost îndepărtată *şi cînd ajungem a se alege* cîte un singur domn *în ambele regate, aceasta e spre binele şi progresul ţăreĭ Romînescĭ*, căcĭ acum nu maĭ există atîtea lupte şi vărsărĭ de sînge.

«Cînd vine Cuza, imediat el caută sĕ scape pe *bietul popor* de atîtea birurĭ şi *bunul care'l face e că înparte pămînt la ţaranĭ*.

«Şi cînd liniştea este restabilită, ţara Romînească poate ca sĕ progreseze *atît din punct de vedere al civilisaţieĭ, cît şi din punct de vedere agricol, comercial şi industrial*".

In fine, un fragment din lucrarea candidatei V. E.—Este vorba de urmările pe cari le-a avut unirea principatelor:

«Odată stabilită unirea între *ambele* principate le vedem că lucrează *cu o maĭ multă siguranţă cu o maĭ multă dragoste pentru propăşirea statului* şi chiar în *resboĭele* care aŭ loc după acest eveniment *sînt mult maĭ importante*. Numele de român este asociat în mintea fie-căruĭ popor cu noţiunea de brad de puternic *şi numĕrul duşmanilor e maĭ puţin, intrigile cam nu pre cam sunt*. Cu tóte că înainte eraŭ destul de numeroase *şi dorinţele eraŭ destul de multiple* de a pune mâna pe principate, *căcĭ chiar prin posiţia lor geografică e cam favorabilă* şi *aceste tendinţe aŭ fost din timpurĭ prea îndepărtate şi numaĭ graţie unuĭ Mihaĭ Vitézul saŭ luĭ Ştefan Cel Mare un Mircea Cel Mare în fine unor spirite inteligente şi vrednice de memorizat datorim noĭ azĭ neatârnarea* póte eraŭ să fie *prefăcute principatele în niştе paşalicurĭ* saŭ *chiar niştе ţărĭ inculte* cum sînt provinciĭ multe de a le Rusiĭ *dacă cădem în mânele eĭ*.

«Decĭ lor le datorim noĭ neatârnarea dar nu e maĭ puţin devărat că şi Unirea a contribuit fórte mult. *Căcĭ noĭ scim că*) *desunirea saŭ maĭ bine încă împărţirea ţăreĭ în maĭ multe principate* aduce de multe orĭ *căderea aceluĭ popor*. ear nouĕ servindu-ne de exemplu *acele popóre* noĭ am *căutat pentru a evita* acel rĕŭ care ne aştepta şi am căutat *prin orĭ-ce cale* a ne îndeplini *planul odată propus adică a se uni...*

«*Cea ce* până acum saŭ chiar *cu 50 saŭ 60 anĭ* era în o stare înapoiată, abia *câţi-va eraŭ ca să ştie* carte, restul inculţi, dintre ceĭ care eraŭ bogaţi cât *privesce de ceĭ* din clasa de jos nicĭ nu era vorbă cum *el* să înveţe carte *„să caute se muncească pentru ceĭ-l'alţi"*. Apoĭ *modul* cum se strângea dările *se făcea* în un mod prea barbar *supus la munci grele şi la pedepse* şi chiar nicĭ nu avea timpul necesar să-şĭ facă munca sa, *căcĭ era chemat să facă pentru cutare saŭ cutare care l'a împrumutat căcĭ era nevoit*

să se împrumute numaĭ ca să scape de dărĭ. Insă acuma vedem că starea ţăranuluĭ e asigurată atât viaţa cât şi avutul luĭ. Am zis şi viaţa căcĭ înainte era de ajuns să fiĭ presupus că ţiĭ maĭ mult cu Rusia de cât cu Turcia saŭ cu Nemţĭ ca imediat *să fiĭ chemat înaintea domnuluĭ* şi judecat prin câte-va cuvinte *care nu aveaŭ altă consecinţă de cât uciderea luĭ. Póte dacă s'a făcut un bine încă* în ţările române este *încă şi introducerea judecăţeĭ prin mărturiĭ* şi controlarea faptelor acelui tras la judecată, căcĭ se făcea până acuma în un mod prea neomenos.

«Incă trebue de amintit şi armata *cum era înainte* şi modul eĭ de angajament. *Se făcea dintre ómenĭ de clasa de jos aceia duceaŭ tot greul* în luptă şi *era strânsă* la vreme de resboĭ în cât nu ştia *el* bine modul de bătae pe când acuma *avênd o armată* bine disciplinată *orĭ când am putea să ne punem faţă'n faţă cu orĭ-ce popor.* Or cât de mare ar fi numĕrul *lor,* tot nă-am putea *asigura de vre-o câte-va victoriĭ* căcĭ românul nu se lasă până la ultima sa suflare. Apoĭ cea ce e încă vrednic de amintit e şi *comunicarea între diferitele locurĭ a ţĕreĭ* fie prin căĭ ferate fie prin şosele *cum se făcea înainte. Acuma se face destul de bine nu cum era până acuma se făcea în un mod fórte greŭ,* eraĭ supus *întâiul loc* la diferitele prădăciunĭ care se făceaŭ nu numaĭ în timpul nopţeĭ ci şi 'n timpul zileĭ de *diferiţile* bande de de tâlharĭ care bantuiaŭ ţara şi-ţĭ *făcea* drumul *imposibel* astă-zĭ a ajuns să fie mult maĭ sigur atât prin calea ferată cât şi prin şosele, *Avantajul e cu trenul* căcĭ e maĭ expeditiv şi *cu o maĭ multă siguranţă nu ca înainte trebue să mergĭ săptămânĭ întregĭ* ca să percurgĭ o distanţă care cu trenul în o zi *prea mult o percurgĭ.*

«*Dacă căutăm să ne dăm samă de consecinţele unireĭ în în rezumat dar sunt:* întărirea putereĭ domnitoruluĭ II stabilirea siguranţeĭ publice III năvălirile cele dese şi intrigile cele multe aŭ incetat IV desvoltarea *sciinţelor artelor* şi agriculturei şi industrĭĭ şi a comercĭuluĭ *prin faptul că comunicaţia se face direct între diferitele părţi ale principatelor* nu după cum se făcea înainte *prin intervenirea unuĭ alt popor* care trebuia să profite el însuşĭ ceva de la ele».

Aceste cîte-va lucrări sunt, credem, de ajuns, pentru a pune în evidenţă atît ceea-ce ştiu cît şi, mai ales, modul cum gîndesc şi cum se exprimă absolvenţii liceelor noastre. Căci aceasta e importanţa specială a compoşiţiunilor în limba romînă, care se fac la bacalaureat. Scopul lor e, să permită, să se vadă ce maturitate de cugetare şi ce corectitudine de expresie posedă candidaţii. De

aceea am și reprodus mai multe din ele, cu tot spațiul restrîns de care dispunem. Să nu se creadă însă, că lucrările reproduse sunt singurele în felul lor. Mai mult de jumătate din lucrările în scris făcute în ultima sesiune, la Universitatea din Iași, sînt de aceeași valoare din punctul de vedere al exactității faptelor citate, al ideilor emise și al formelor de exprimare întrebuințate. Celor ce vor voi să controleze această afirmare, dosarele le stau la dispoziție.

Să reproducem însă cîte-va și din lucrările făcute din cele-l-alte materii.

La limba latină, s'a ales ca temă, următoarea bucată din *„de bello galico“* — cartea autorului latin *Caesar*, care se traduce, după cum se știe, în *clasa a treia* a liceelor noastre:

«Basilus. ut imperatum est, facit: celeriter contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum, quum in omnibus rebus, tum in re militari potest fortuna»

Această bucată, pe care un elev din clasa a treia liceală ar trebui să o traducă corect, spre a nu rămînea repetent, a fost tradusă în următoarele moduri de candidații la bacalaureat:

1) Traducerea canditatului V. I.:

«Basilus, cînd era împărat, făcu; ca sa lucreze un drum grabnic și contra credinței (părerei) tuturor mulți prinsese fără veste în ogóre; Acel descoperiți fiind atrași cu puterea de către Ambiorigem care în acel loc după cum se spune cu puțini călăreți».

2) Traducerea candidatei T. E.:

«Basilius și comandă să se facă cu repediciune; și în contra părerei fiecăruia să termine marșul. Condamnați la amendă (în

SCOLA DE ... BLIOTECA

public) erau acei cari n'ar fi gîndit numai în minte cea ce voiau. Cerca fiecare să se vadă (arata el singur) în care loc cu ajutorul a puţini călări s'ar putea susţinea lupta.

«Mulţimea în acest timp în totalitatea lucrurilor, în puterea militarilor îşi încredea norocul».

3) Traducerea candidatului S. Z.:

«Basil, de când este imperator face (produce); repede şi contra opiniunei tuturor de a fi gătit de drum, prinde pe mulţi apucaţi pe neasceptate în câmpii; dintre aceştia la un semn se 'ndreaptă spre însuşi Ambiorigem, de care ziceau că fusese la locuinţa sa împreună cu puţini dintre călăreţi.

«Mare parte atît în afacerile comune; cît şi în afacere militară pot fi cu noroc».

4) Traducerea candidatei U. E.:

«Basil, făcu după cum s'au dat ordin; a făcut călătoria repede şi 'n faţa multor opiniuni luînd pe neaşteptate pămînturele multora descoperi ca semn pentru sine.... dicînd în scurt că e ocupat de puţini călăreţi că mulţi din ei pot deveni resboinici fie cîţi ca în fie-care lucru»

5) Traducerea candidatului T. S.:

Basilus, pentru ca să fie poruncă; în grabă şi contra tuturor făcîndu-şi opiniune de a călători. prinse pe neaşteptate pe mulţi în cîmpie: au atras prin trădarea acelora la Ambiorigem, în care loc se spune că era cu puţini călăreţi. Mult e cînd norocul ajută în toate afacerile şi în lucrările militare.

6) Traducerea candidatului S. A.:

«Vasile făcuse când era poruncă; cu grăbire drumul alcătuit contra tuturor părerilor, pe mulţi îi prinse pe neaşteptate în câmp. strînse la dânsul pe Ambiorigeni dovedi acelora, că vorbi împreun cu putini călăreţi. Mulţi atunci îşi puse norocul în arta militară»;

7) Traducerea candidatului S. C.:

«Basilus, pentru ca să fie împărat a făcut: grabnic şi în contra părerei tuturor pe drumul sevârşit, el a apucat pe nesimţite în câmp pe mulţi care nu erau pregătiţi. prin dovada acestora el s'a îndreptat chiar către Ambiorige, pentru ca cu puţini călăreţi să fie ales cum se cuvine.

«De multe orĭ, precum în toate lucrurile, tot aşa şi în afacerea militară póte să fie norocul».

8) Traducerea candidatei A. T.:

Pentru ca comanda să fie demnă de un rege (să aibă fundament) trebuia a lucra; sprinten în contra tutulor greutăţilor (opiniunilor) a face călătorĭ de a surprinde fără de veste pe mulţĭ în pămînturile lor.

Acelora li se arată de a se lupta în contra acelor Ambiorigĭ, carĭ eraŭ statorniciţĭ şi se numeaŭ călăreţĭ săracĭ

De multe orĭ, după cum este în toate lucrurile (afacerile) astfel în treburile militare (consta) (este facultatea) norocul.

Şi altele, şi altele, de acelaş fel. In faţa acestor traduceri, de o aşa de desăvîrşită nulitate, sîntem siliţi să ne întrebăm cu uimire, cum au putut fi promovaţi din clasa întĭia liceală aceşti candidaţi la bacalaureat, care confundă părţile cuvîntului unele cu altele, verbele cu substantivele, adjectivele cu adverbele, care nu disting casurile declinărilor, nici modurile şi timpurile conjugărilor? Cum?

Şi de ar fi numai greşelile gramaticale! Dar, ceea-ce e şi mai trist, autorii traducerilor reproduse par a nu-şi da nicidecum seamă, că o traducere trebue să aibă cel puţin, dacă lăsăm la o parte exactitatea, un înţeles complet şi coherent, în limba în care se face. —Cele mai multe din traducerile de mai sus — şi multe din traducerile celor-l-alţi candidaţi din această sesiune— sînt cu desăvîrşire incoherente, cu desăvîrşire lipsite de ori-ce înţeles.

Decît, limba latină — se zice — e o limbă veche, o limbă moartă, anevoe de pătruns de capetele noastre moderne. — Se înţelege, oamenii

sînt totdeauna dispuși să se descarce de propria lor vină. Că e în adevăr așa, în casul de față, ne-o dovedește faptul, că nu numai lucrările făcute la limba latină sînt rele, ci și cele făcute la limba francesă, care e totuși o limbă vie. — și o limbă destul de ușoară pentru noi romînii.

La limba francesă, s'a dat candidaților să traducă următoarea bucată din novela d-lui Ganea întitulată «vînătoarea»:

«Alexandru tot mergea înainte, urmînd căprioara, care întocmai ca o cochetă, ce voește să prelungească dorul iubitului ei, sărea cînd ici cînd colo, neîndepărtîndu-se prea mult, dar nici apropiindu-se în destul, spre a cădea prinsă în mîinile lui. Cînd deodată, uitîndu-se împrejur, el se văzu singur în întunerec, în mijlocul pădurii, fără să-și mai aducă aminte pe unde a venit și pe unde trebue să se întoarcă îndărat. Spaima îi cuprinse inima și fruntea i se acoperi de sudoare».

Iată acum cîte-va din traducerile făcute:

1) Traducerea candidatului V. I.:

Alexandre en avant tout aller poursuivant le chevreuil qui aussi comme une coquette qu'elle veuille faire durer (prolonger) le désir sur amant sautait quand ça quand et là non s'éloignant beaucoup mais ni s'approchant assez pour à tombait saisie dans lui mains.

Quand en fin se regardant alentour, il se vut seul en obscurité dans le moyen de la forêt sans à souvenir par où il a venu et par où il faut s'en aller en arrière. L'effroi l'avait comprendu le coeur et le front lui s'enveloppa à transipiration.

2) Traducerea candidatului R. N.:

Alexandre allait sans cesse en avaut poursuivent la chevrette laquelle c'est comme une coquette, qu'il veut prolungir le desir de son amant. ell sautait, quand ici, quand là, ne s'en eloignant trop beaucoup, pour tomber (dechoir) prisonnière dans lui mains. Quand immediatement se regardant à l'entour, il se vu exclusivement en l'intunecime dans le moyen de forêt, sans souvenir de quelle part il a venu et de quelle part il faut s'en retourner arrière. L'effroi (couvrut: coprindut (environnut) la coeur, et son front se couvrut de transpiration.

3) Traducerea candidatei U. E.:

«Alexandre marchait en avant suivant la chevreuil qui constituer comme une coquette qui veut prolongi le désir de son aimé, sauter par-ci par-là... mais pas même s'aproché assez vers tomber prisonniers dans son mains. Jadis regardant autour de lui, il se voir seul dans l'obscurité au milieu de la forêt, sans ressouvenir par ou il-e venu et par où falloir pour se retourner (revenir) en arrièr.

«La terreure renfermer son âme et la front de transpiration».

4) Traducerea candidatului G. M.:

«Alexandre allaient tout en avant suvant le chevrette qui justement (tout-a-fait comme une coquette qui veut prolonger l'amour de son amant sautat quand ici quand là ne s'éloignent pas trop mais ne s'étant pas approché assez pour être echapper dans ses mains. Quand tout à coup se regardait autour il se vit toute seule dans l'obscurite au milieu de bois, sans qu'il rappelé d'ou il il etait venu et par où il devait en arrière. Effrayé ennbrassait la coeur et la front se couvrit de sueur».

5) Traducerea candidatei M. O.:

«Alexandre s'avanait suivant la chévre qui justement comme une coquete qui veut allonger le désir d'amour de son amant sautait tantôt ici tantôt là ne s'éloigneant trop, mais ne s'approchant par assaiz pour y tomber entre ses mains. Lorsque soudenement en regardant tout au tour, il se vois tout seul dans l'obscurité aù millieux de la forêt sans se rappller par où il été venu et par où il devait retourner.

L'épouvant repris son coeur, la sueur couvri son front».

6) Traducerea candidatului T. T.:

«Alexandre marchait toujours en avant pour suivent le chevreuil, qui comme une coquette qui veut prolonges le désir du son aimé elle sotait d'ici là. ni eloigant trop mais ni s'approchaint assez pour tomber captive Quand se regardent tout autour, Il se trouvait seul dans l'obscurité dans le milieux de la fôret sans se rappeler par ou il est venu et par ou il doit se retourner. La terreur lui couvrait le coeur et le front de transpiration».

7) Traducerea candidatului H. C.:

Alexander continuait d'avancer suivant le chevreuil qui justement comme un coquet qui voulait prolonger la désir (l'envie

de son amant sautait quand ici (ça) quand là n'éloignant trop beaucoup mais ni s'approchent sufisante (beaucoup plus) pour être attrapée en ses mains.

Quand tout fois se regardant autour, il se regardé seul dans la ténèbre au milieu de forêt sans se rapplerais par quel part il a vénu et par où il doit se retourner. La coeur y était prise de terreur et le font se couvrir de sueur.

8) In fine, monumentala încercare de traducere a candidatului N. N.:

«Alesandre aloit avant, alant aupric la chevrete qui comme une cojuete qui Vecile prolonger le desire du son amont.... beaucup; mais ni apprrachaumt, pour Tomber (capiti) pris entre ses mains, quant au regordont lui enter a'l entour il se vue seul dons l'obscurete en milieu du la fort sans par elie ast vunu».

Nu mai sîntem dar la limba latină, ci la limba franceză, pe care toți o recunosc, ca fiind o limbă ușoară, și a căreia indispensabilă necesitate pentru viața de toate zilele nu o contestează nimeni. Și cu toate acestea, după 7 ani de studiu, absolvenții liceelor noastre nu ajung să cunoască această limbă nici măcar atît cît ar trebui să o cunoască un elev din clasa întîia liceală, pentru a putea fi promovat!

In fine, pentru lucrarea din științe, s'a dat ca temă «legea lui Mariotte relativă la gazuri și demonstrațiunea ei experimentală». Iată cîte-va din lucrările făcute.

1) Lucrarea candidatului N. N.:

«Legea lui Mariot și relațiunea ei a gazurilor expermentale

«După legea lui Mariot gazurle este un fel de fum ce se formeaza în urma ploilor, călduróse, I gazurle se mai formează și deasupra vaselor ce ferb la Foc — (2) In urma ploilor călduróse se formeaza de asupra lacurilor, Bălților. Este sciut că gazurle nu este nici lichid nici solid — dar provine dupe cum spusei mai sus — gazurle nu sânt stătătore, se răspândesc — în *achmosferă*. Esperența lui Mariot asupra gazurilor se bazează din trun tub de sticlă lung întors la capătu de Jos — introducându-să în tub»

2) Lucrarea candidatului K. A.:

«Legea lui Mariotte relativă la gazuri este că: *volumul unui gaz oare-care raportat la ponderea sa este egal cu presiunea atmosferică adică cu 76 c. m.*

«Mariotte este un mare fisician frances *care* a descoperit această lege, *şi pe care se basează o mulţime de operaţiunĭ* făcute în urmă de alţi fisici. Ştim că corpurile în natură se găsesc sub trei forme şi anume: licidă de ex. cum este apă, solide cum este de ex lemnul şi găzoase precum este hidrogenul, oxigenul şi alte.

«El, a fost acela, *care a descoperit aceste trei legi* cunoscute sub *numile* de legile lui Mariotte *aplicate la licide, mai întâi şi în urma resultatului obţinut şi care de sigur i-a fost satisfăcător căci după cum se vede a demonstrat legile sale relativ apoi şi la solide şi la corpuri găsoase* Enunciul acestei legi se póte exprima în această formulă:

$$\frac{V}{P} = \frac{V - P}{P^1}$$

«Acuma să facem demonstraţia experimentală şi pentru aceasta să luăm *un tub de sticlă prevăḑut cu două ramuri;* una din aceste ramuri este cam de 80 cm. ear cealaltă e mai scurtă şi în acelaş timp e şi astupată pe cînd cea de 80 cm e mai lungă şi deschisă. De o parte şi de alta a tubului se află o liniuţa graduată şi care are să ne arăte *înalţimea gazului. Introducem un corp oare-care în lăuntru şi în ramura cea scurtă se va rîdica aproape pînă sus şi aerul va fi dat afară mai tot. In ramura mai lungă însă se va rîdica pînă la semnul 76 de centimetri unde se va opri, ceea ce ne demonstră tocmai enuntul legei*».

3) Lucrarea candidatei U. E.

«Un corp pus într'un gaz *el* îşĭ perde o parte din greutatea sa, o greutate egală cu volumul gazuluĭ deslocuit.

«Aşa d. ex. *dacă vom lua un vas deşert atîrnându-l de unul din capetele uneĭ balanţe şi de el atîrnăm un altul plin, punem o greutate óre-care în capătul celeĭ-lalte platane a balanţei spre a restabili equilibrul; apoi dacă vasul plin îl facem să caḑă într'un altul plin cu apă vom vedea că equilibrul s'au alterat şi numaĭ atunci poate să revie la starea de la început dacă în vasul deşert turnăm o cantitate óre-care de apă.*

«*S'au* dacă luăm un alt exemplu:

«S'avem un tub închis la partea inferióră iar la cea superióră astupat cu o beşică *în el fiind apă,* şi *dacă punem în el o figurină de porţilan având la partea superióră o bulă dar deşartă va şedea la partea superióră a tubului şi dacă apăsăm*

cu o greutate oare-care, această apăsare se transmite pe toată suprafața cu o putere egală, bulina avînd o mică deschidere se va deschide și imediat va intra o cantitate de apă și atunci va cădea la fundul vasului. Dacă ridicăm acea presiune de la partea superioră, imediat apa va eși din mică bulină și figurina își va relua poziția sa de la început».

In general, la partea științifică lucrările sînt *ce-va* mai bune decît la celelalte materii, fiind-că, chestiunea fiind bine delimitată, mulți candidați au putut copia capitolul respectiv din manualul lor de fisică. In fruntea lucrărilor copiate, merită să fie pusă lucrarea candidatului R. O. care a reprodus cu o fidelitate uimitoare textul original din Fisica d-lui Poni.

Lucrarea candidatului R. O.:

«Știm, că gazurile își micșurează volumul când sunt apăsate. Această micșurare de volume prin creșterea presiunei este supusă la următoarea lege descoperită de Mariotte:

«*Când una și aceeași cantitate de gază este supusă la presiuni deosebite, temperatura rămânênd neschimbată, volumele sale variază în raport invers cu presiunile.* Acest feliu dacă am avea un volum de gaz V sub o presiune P, presiunea crescând sau descrescând și devenind P', volumul va descrește sau va crește și va deveni V'. Intre aceste cantități vom avea însă totdeauna o proporție inversă: $\frac{V}{V'} = \frac{P'}{P}$. Putem demonstra legea lui Mariotte pentru presiuni mai mari de cât acea a atmosferei în următorul mod: Luăm un tub de sticlă cu două ramuri, una lungă și deschisă la capătul superior, alta scurtă și închisă. Ramura lungă este împărțită în părți de lungime egală, metri și sub diviziunile sale, ear cea scurtă în părți de capacitate egală... etc., ete».

E inutil, să reproducem această lucrare pînă la sfîrșit: *e întocmai* textul d-lui Poni. Cei ce vor voi să se convingă de aceasta n'au decît să deschidă Fisica d-lui Poni la pagina 72 (ediținea a IV-a, 1891) — și vor găsi, cuvînt cu cuvînt, originalul lucrării candidatului R. O.

Dacă mai e nevoe de o altă probă, că în adevăr candidatul R. O. a copiat, n'avem decît să comparăm corectitudinea, exactitatea şi precisiunea ştiinţifică a stilului din lucrarea ce-am reprodus, cu necorectitudinea, stîngăcia şi neprecisiunea stilului din lucrarea sa la limba romînă :

«Unirea Principatelor şi urmările ei în desvoltarea ţărilor române.

«*Unul din cel mai însemnat act* ce *a fost* în ţările Române *a fost* unirea Principatelor, *care a fost* pe timpul neuitatului şi marelui patriot *pe atunci* Alexandru I. Cuza în anul 1859. Ştim, că Românii *în urma Eteri-i* erau puşi sub protecţia când a Ruşilor când *a Turcilor*, care *poporă* nu căutau alta de cât a pune dări pe poporul Român. *Apoi* domnii de care erau guvernate ţările erau protejaţi sau de Ruşi sau de Turci, aşa că pentru a se putea ţinea la Domnie *trebuea* să plătească banî mulţi celor ce l'a pus, pentru care cauză *ei* puneau dări mari pe bietul popor. In urma *păcei de Alexandria*, când Rușii se împăcă cu Turcii, ţările Române rămân sub Ruşi, care mai în urmă dau acel Regulament organic aşa de mult folositor ţărilor. *In urma revoluţiei de la 1848 se întîmplă multe evenimente, aşa e unirea* Principatelor. Cea mai mare parte din oamenii mari ai ţărilor *fiind exilaţi* prin streinătate, cum fu Alexandrii, Negri, Negruţi, şi alţii, *care bărbaţi intervenind* pe lângă Napoleon al 3-lea pentru a stărui pe lângă puterile Europei *de a lua sub sprijinul lor* ţările Române şi de a le da domni. In anul 1858, formându-se Divanurile Ad-hoc în Iaşi şi Bucureşti, *care* divanuri regulează starea ţărilor R. formând o căimăcămie *care* era compusă din bărbaţii cei mai patrioţi şi mai de samă şi *care* era însărcinată a arăta dorinţele poporului Român, *care* era unirea principatelor şi suirea pe tron *a unui domn din sinul poporului R. Cel mai mult care a lucrat* pentru unirea principatelor a fost *I. Brăteanu. In anul 1859* se adună la Paris *cele 7 puteri* Europene, sub presidenţia lui Napoleon 3 *şi care* regulează ca *să se facă unirea* şi să se dea un domn Român.... etc.»

Dacă ţinem dar seamă de faptul, că *s'a copiat* la lucrările din fisică, aceste lucrări ne apar ca fiind tot aşa de rele, în marea lor majoritate, ca şi cele-l-alte.

Şi acum, după ce am văzut lucrările făcute de

candidații la bacalaureat, să vedem ce dovedesc acele lucrări pentru profesorii liceelor noastre.

In fața probelor scrise reproduse mai sus, ni se impune convingerea, că profesorii noștri *nu-și fac datoria*. Căci dacă elevii lor es din liceele respective și vin la bacalaureat cu suma de cunoștințe, cu puterea de judecată și cu corectitudinea de expresie, pe care le dovedesc acele probe, trebue evident — ca ei, profesorii, să nu-și fi făcut cursurile destul de bine sau să nu fi făcut examenele destul de conștiincios; și într'un cas și într'altul, trebue, ca ei să nu-și fi făcut datoria lor de profesori.

In adevăr, dacă absolvenții liceelor noastre nu știu nimic, causa nu poate să fie decît, că n'au învățat nimic; iar dacă n'au învățat nimic, causa nu poate să fie decît, sau că n'au avut de la cine să învețe, sau că nu și-au dat osteneala să învețe. Și într'un cas și într'altul, vina e tot a profesorilor; în primul cas, pentru că n'au dat elevilor lor tot ce trebueau să le dea; în ultimul cas, pentru că i-au lăsat să treacă dintr'o clasă într'alta, fără să știe nimic; în ambele casuri, pentru că nu și-au făcut datoria lor de profesori, în adevăratul ei înțeles.

Se va obiecta însă, probabil, că dacă absolvenții liceelor noastre n'au învățat nimic, causa poate să fie, nu că n'au avut de la cine să învețe, nici că n'au voit să învețe, ci pur și simplu că n'au putut să învețe. Și se va conchide de aci, că profesorii nu sînt vinovați, pentru că ei nu pot fi răspunzători de ceea-ce nu sînt în stare să facă elevii lor. — Obiecția e justă în aparență, dar,

falsă în realitate. Căci un elev care nu poate să învețe nimic, nu poate să știe nimic; iar un elev care nu știe nimic, trebue să fie lăsat repetent. Și trebue să fie lăsat repetent, pentru ca, dacă în doi ani consecutivi se va dovedi incapabil de a învăța ce-va, atunci, să fie înlăturat de la învățătură și îndreptat către alte ramuri de activitate, mai accesibile lui. Căci a permite unui elev incapabil, să-și urmeze studiile mai departe, e a-l condamna cu siguranță să devină mai tîrziu un declasat, un parasit social. Din acest punct de vedere datoria profesorilor e absolută.

Obiecția adusă nu face dar decît să agraveze vina profesorilor. Căci dacă elevii lor ar fi fost incapabili, ei n'ar fi trebuit să le permită să ajungă pînă la bacalaureat.

Ș'apoi, se poate oare susține, se poate oare admite, că elevii liceelor noastre sînt, în majoritatea lor, incapabili? Ar fi să ne dăm noi înși-ne un brevet de imbecilitate națională. Se înțelege, n'ar trebui să hesităm un singur moment de a ne da un asemenea brevet, dacă l-am merita. E pentru totdeauna condamnat poporul, în ochii căruia mîndria națională falsifică adevărul. Dar, din fericire, nu meritățm brevetul de incapacitate. S'a zis, și s'a zis cu drept cuvînt, că sîntem un popor inteligent. Cei mai mulți dintre tinerii noștri sînt destul de bine dotați, ca să-și poată asimila, cu ușurință chiar, elementele materiilor de studiu coprinse în programele liceelor. Dacă dar ei nu și le asimilează, causa trebue să fie, că ei nu sînt bine conduși, nu sînt bine pregătiți, nici nu sînt destul de sever tratați, la examene, de profesorii lor.

Şi-acum, în faţa faptului incontestabil, că profesorii nu-şi fac datoria, se impune cu necesitate conclusia, că ei trebuesc supuşi unui control serios. — Un control, mai mult sau mai puţin serios după timpuri şi oameni, exercită asupra profesorilor inspecţiunile şcolare. Dar valoarea acestui control e variabilă, fiind-că, după cum se ştie, inspectorii se schimbă, la ministerul instrucţiunii publice, după guverne. Apoi, fiind ei înşi-şi — de cele mai multe ori — oameni politici, controlul ***direct*** şi prin urmare ***personal***, pe care ei îl exercită asupra profesorilor, poate fi influenţat, adesea, de consideraţii politice. De aceea, o completare a controlului inspecţiunilor şcolare e neapărat necesară.— Şi această completare e, sau ar putea fi, bacalaureatul.

Fiind o revistă generală a tuturor absolvenţilor produşi în fie-care an, de licee, examenul de bacalaureat poate fi, netăgăduit, un mijloc de control — un bun mijloc de control, date fiind condiţiunile în care se exercită. In adevăr, la bacalaureat, examinatorul nu mai e în faţa profesorului însu-şi, pe care e vorba să-l controleze, ca inspectorul şcolar. El nu are în faţa sa decît pe candidaţi— pe care în regulă generală nu-i cunoaşte nicidecum. Controlul se exercită dar la bacalaureat într'un mod ***indirect*** şi prin urmare ***impersonal***. Şi un asemenea control presintă, evident, mai multe garanţii de seriositate, de severitate. Ar putea presinta în acelaş timp şi mai multe garanţii de statornicie, dacă comisiunile examinatoare s'ar numi, nu pe cîte o singură sesiune, ca acum, ci pe cîte cinci sesiuni consecutive, şi nu de către rector

numai, ci de către consiliul decanilor, în unire cu rectorul, la fie-care Universitate. Măsura de apreciare a valorii absolvenţilor de licee ar varia în acest cas mult mai puţin.

Se înţelege de la sine, că nici nu poate fi vorba, din acest punct de vedere, de un examen de bacalaureat trecut la licee, înaintea profesorilor liceali. Bacalaureatul şi-ar perde în acest cas cu desăvîrşire valoarea lui de mijloc de control. Căci un control exercitat de cei interesaţi asupra lor înşi-le nu mai merită numele de control.— Trebue dar părăsită cu desăvîrşire ideea, de a se reforma bacalaureatul aşa, încît să se acorde de-a dreptul de licee. O asemenea măsură poate fi bună în Germania, dar ar fi cu siguranţă rea la noi. Căci noi sîntem încă departe de a avea un corp didactic secundar aşa de bine preparat, din punct de vedere pedagogic, şi aşa de pătruns de datoriile lui, din punct de vedere moral, precum este cel din Germania.

Corpul didactic german poate, şi merită, să fie scutit de control; corpul nostru didactic însă, nu.

E care greu de înţeles, că atunci cînd bacalaureatul va fi acordat de-a dreptul de către licee fie-care liceu va avea ambiţiunea să dovedească lumii, că «produce» mult, căutînd să «emită» în fie-care an un număr cît mai mare de bacalaureaţi? Care liceu îşi va da el însu-şi, cu dragă inimă, brevet de incapacitate, refusînd bacalaureatul, într'o sesiune dată, la mai mult de jumătate, de exemplu, din absolvenţii săi, preparaţi de corpul seu profesoral?

In ori-ce cas şi în principiu, nimic nu ne asi-

gură, că aceeași profesori, care au dat drumul dintr'o clasă într'alta, și în fine din clasa a șaptea, unor elevi ca cei ale căror lucrări le-am reprodus mai sus, nu le vor da în cele din urmă și diploma de bacalaureat, cu aceeași condamnabilă ușurință, atunci cînd examenul de bacalaureat se va face înaintea lor.

E curioasă argumentarea, prin care d-l Gh. Adamescu, profesor de curs secundar, încearcă să ne demonstreze, că ar fi mai bine să se treacă bacalaureatul la licee. «Examenul de bacalaureat s'ar face, zice d-sa, înaintea profesorilor liceului..... Cu acest sistem s'ar controla în mod *real* studiile liceale, *căci* azi profesorii nu pot să ție la infinit repetent pe un școlar în clasa a VII-a, ci sînt nevoiți să-i dea drumul o dată și el merge la bacalaureat și face liceului o reputație rea; atunci însă (cînd bacalaureatul s'ar da de la licee) profesorii ar ținea din contra să nu lase pe cei slabi să obție diploma, pentru că aceia în facultate ar arăta, că nivelul culturii e scăzut în școala, de unde au venit[1])».

Va să zică, astăzi, cînd profesorii liceali se tem, după cum se vede din cuvintele d-lui Adamescu, ca elevii lor, mergînd la bacalaureat, să nu le facă reputația rea, astăzi, ei «nu pot să țină la infinit repetent pe un școlar în clasa VII-a» — în casul cînd școlarul nu știe nimic. Atunci însă, cînd ei nu vor mai avea să se teamă de acest lucru, fiind că examenul de bacalaureat îl vor face tot ei, atunci, ei vor putea ține repetent

1) *Convorbiri didactice*, No. 7-8, a. II, p. 465.

ori cît pe un școlar ignorant. De ce? — tocmai pentru că nu mai e nimic, care să-i silească să-l ție repetent, ca acum, cînd au să se teamă de examenul de bacalaureat de la Universitate, care le-ar putea face reputația rea!.... Dar, d-l Adamescu zice, că «atunci» profesorii ar căuta «să nu lase pe cei slabi să obțină diploma, pentru că aceia în facultate ar arăta, că nivelul culturii e scăzut în școala, de unde au venit». Aceasta însă o arată absolvenții liceelor și acum, pentru că, obținînd bacalaureatul, ei se înscriu cu toții la diferitele facultăți. De aceasta au dar să se teamă profesorii liceali și astăzi. Pe lîngă aceasta însă, «astăzi» ei mai au să se teamă și de examenul de bacalaureat, pe care elevii lor îl trec la Universitate. Așa încît argumentarea d-lui Adamescu însemnează, în definitiv, că profesorii liceali își vor face mai bine datoria atunci, cînd nu vor mai avea decît o singură teamă în loc de două, precum au astăzi. Ce e drept, curioasă argumentare!

Așa dar, examenul de bacalaureat trebue neapărat trecut înaintea comisiunilor universitare, pentru a putea servi de mijloc de control asupra învățămîntului secundar.

Acum, ori-ce control trebue să aibă o sancțiune. Ce sancțiune are bacalaureatul?

Faptul, că nu se acordă bacalaureatul candidaților, care nu știu nimic, e o sancțiune pentru candidați, dar nu și pentru profesorii lor.

Un fel de sancțiune a început să aibă examenul de bacalaureat, pentru profesorii liceali, la Universitatea din București, grație măsurii luate de d-l rector T. Maiorescu, de a se publica în

fie-care an, în anuarul Universităţii, o clasificare a liceelor din ţară, după numărul absolvenţilor lor, cari au obţinut diploma. E, se înţelege, foarte importantă această clasificare, menită să arate publicului valoarea relativă a liceelor noastre; şi ea ar fi avut, fără îndoială, un efect imediat într'o ţară, în care gradul de sensibilate morală a oamenilor ar fi fost mai mare decît la noi. La noi însă, efectul ei pare a fi fost cu desăvîrşire nul, judecînd după nivelul din ce în ce mai scăzut al ultimelor serii de candidaţi, ce s'au presintat înaintea comisiunilor examinatoare de la ambele noastre Universităţi.

Trebue dar căutată o altă sancţiune, mai sigură. O măsură, ale cărei efecte ar putea fi puse cu greu la îndoială şi pe care ne permitem să o recomandăm atenţiunii celor în drept, ar fi următoarea:

Să se suprime cu desăvîrşire sesiunea de bacalaureat din Iunie, iar candidaţii căzuţi la cea din Septemvrie să fie trimişi înapoi la liceele respective, alcătuindu-se dintr'înşii cîte o clasă specială, unde profesorii acelor licee să fie obligaţi să facă ore suplimentare, spre a împlini lipsurile ce se vor fi constatat în cunoştinţele elevilor lor. După un an, candidaţii căzuţi odată, se vor presenta din nou înaintea comisiunii examinatoare— dar nu vor fi admişi la examen, decît numai dacă vor dovedi printr'un certificat anume, că au urmat regulat cursurile clasei suplimentare ale liceului, unde şi-au făcut studiile[1]). Cînd această măsură

1) O măsură analoagă a fost propusă încă de anul trecut d-lui rector al Univesităţii din Bucureşti de dd. Evolceanu şi Dragomirescu, membri în comisiunile de bacalaureat din ultimele sesiuni.

va fi introdusă, profesorii liceali nu vor mai face examenele cu aceeași ușurință ca pînă acum, lăsînd să treacă deopotrivă și pe cei buni și pe cei răi, și trimițînd la bacalaureat absolvenți de o așa de revoltătoare ignoranță. Ci se vor îngriji, ca elevii lor să învețe serios materiile, cu a căror propunere sînt însărcinați,— iar pe cei incapabili îi vor elimina din vreme, temîndu-se să nu-și formeze dintr'înșii auditori perpetui pentru clasa specială cu ore suplimentare. Această măsură ar avea în acelaș timp foloase mari și pentru candidați. In adevăr, în starea actuală a lucrurilor, candidații căzuți la o sesiune, își pierd vremea în zadar pînă la sesiunea următoare, fără să mai învețe nimic. Căci e puțin probabil, ca un candidat, care n'a prea avut gust de învățătură în liceu, să capete gust de învățătură în urma unei căderi la bacalaureat. Și chiar dacă am admite ca posibil acest lucru, cu toată dorința lor de a munci, candidații ar muncì mai puțin metodic și mai puțin serios singuri, decît sub conducerea profesorilor lor.

Din toate punctele de vedere, așa dar, măsura arătată se impune.

Odată această măsură realisată, s'ar lua mai departe, printr'un regulament special, toate precauțiunile posibile, pentru a asigura exactitatea aprecierii comisiunilor examinatoare ale universităților.

Și, credem, eficacitatea acestei măsuri ar fi deplină, dacă, odată cu introducerea ei, li s'ar lua părinților un motiv puternic de presiune asupra deosebitelor comisiuni de bacalaureat, acordînd printr'o lege și absolvenților de liceu reducerea serviciului militar, pe care acum o au numai bacalaureații. Căci, pe cît se pare, chestiunea nu e de a avea ofițeri în reservă cu studii clasice, ci de a nu avea în Universitate decît pe cei capabili. *Not Red.*

S'ar înmulți, în primul rînd, numărul probelor scrise. In loc de patru, cîte se fac astăzi, s'ar face atunci opt; o compoziţiune asupra unei teme luate din literatura romînă, o lucrare din istorie, o lucrare din filosofie, o traducere din limba latină în limba romînă, o traducere din limba romînă în limba francesă, o lucrare din matematice, o lucrare din ştiinţele fisico-chimice, o lucrare din ştiinţele naturale. Iar citirea probelor scrise, ca şi examenul oral, s'ar face în comisiune, pentru ca comisiunea întreagă să aprecieze, nu numai membrii săi, individual. Atît posibilitatea erorilor, cît şi posibilitatea părtinirilor, ar fi cu chipul acesta, dacă nu cu desăvîrşire înlăturate, dar în ori-ce cas, reduse la minimum. — Se înţelege, greutatea ar fi mare pentru comisiunile examinatoare; dar greutate nu însemnează imposibilitate. In ultimele patru sesiuni, la Universitatea din Iaşi, examenul oral de bacalaureat s'a făcut, nu individual ci în comisiune, graţie d-lui St. Vîrgolici, care, ca preşedinte, a readus în vigoare dispoziţia actualului regulament al bacalaureatului, după care examenul oral trebue să se facă «înaintea comisiunii». Această dispoziţie, aplicabilă încă la Iaşi, este însă, evident, cu desăvîrşire inaplicabilă la Bucureşti, din causa numărului enorm de candidaţi ce se presintă acolo. Ea ar putea însă deveni foarte uşor aplicabilă, dacă, în loc de o singură comisiune examinatoare, s'ar numi cîte două, la fie-care Universitate, munci cînd numărul candidaţilor presentaţi ar trece peste 200. In chipul acesta, controlul ar fi, pe cît posibil, asigurat. Căci, înainte de a controla liceele, membrii comisiunilor examinatoare s'ar

controla mai întîiu ei înșiși, unii pe alții, garantîndu-se astfel reciproc, atît în contra ori-cărei erori, cît și în contra ori-cărei părtiniri.

Așa organisat și așa funcționînd, bacalaureatul ar putea fi în adevăr, în țara noastră, un factor de regenerare intelectuală. Așa cum este însă organisat — și, mai ales, așa cum funcționează — astăzi, bacalaureatul este, din nefericire, un factor de desorganisare morală.—Dovedirea acestei afirmări, va face obiectul părții a doua a acestui studiu.

(Va urma) P. P. NEGULESCU

URVASI

(Din poema indiană *Mahabarata*).

Seara, cînd eșise 'n ceruri dînd răcoare dulce luna,
Fata cea cu mîndre șolduri ese 'n cale lui Ardjuna.

Părul-i lung, făcut inele și cu flori împodobit
Îi juca pe albii umeri. Ca o lună 'n răsărit
Era fața ei rotundă. Strălucea frumoasa floare
Prin drăgălașia multă a privirii zîmbitoare
Și prin gingașul ei umblet: par'că se 'ndoea de vînt —
Și ca două rose albe sînurile fetei sînt,
Avînd muguri mici și roșii, — ea sălta în ritm pe cale
Și mergea puțin plecată, că doar' sînurile sale
Prea erau povară multă pentru trupul ei ușor.
Brîul, cu podoabe-alese, o 'ncingea ca un ficior
Cu un braț voinic. Și 'ntocmai cum răsar două coline
Pe un șes, răsar întocmai șoldurile fetei, pline
Și rotunde par'că-s tronul lui Ananga — —
Iar pe ea
Un vestmînt ca de lumină, iar vestmîntul n'ascundea
Precît arăta frumseța cea pretins'a fi 'nvelită.

Ca un gînd de dor, ca vîntul primăverii de grăbită,
A sosit zîmbind şireata la Ardjuna, la palat.
Şi portarul i-a dat drumul, ca să intre. Şi-a intrat.
Ea, care era podoaba cerului, fărmecătoarea,
A umplut prin întunerec tot palatul de splendoarea
Frumuseţii ei, şi-Ardjuna sta cucernic şi pierdut.
Noaptea să primească 'n casă p'un străin! Cînd a văzut
Pe copila cea din ceruri, înroşit-a faţa-i stînsă
De ruşine, că o fată e 'n palat, mai ales însă
Că era de tot frumoasă — zăpăcit el îngîna:
«Te salut, plecîndu-mi fruntea, zînă, înaintea ta!
Tu cea mai drăguţă nimfă, spune-mi care ţi-este dorul!
Robul tău se cheam' Ardjuna» — Şi 'nvelindu-şi obrăjorul
De ruşine, ea plecată i-a spus tot, cum la palat
A chemat-o însu-şi Indra, tunătorul, şi i-a dat
O poruncă, să se lase pe pămînt, ca să îmbete
Pe Ardjuna. Si, naivă, cea mai dragă dintre fete,
A sfîrşit zicînd: «De-aceea vin trimisă, vezi tu bine,
Ca să-ţi fiu mereu aproape, să faci ce voeşti cu mine.
O, tu cel fără păcate! Te-am văzut şi-am fost d'atunci
Biruită de puterea celui-fără-de-porunci,
De Ananga. Şi-acum iată: tatăl tău o vrea aceasta
Şi-o voesc şi eu: în mine tu să-ţi recunoşti nevasta!»

Auzind Ardjuna, sfîntul, a roşit d'un singur gînd —
Şi cu mînele-amîndouă el urechile-astupînd,
A răspuns: «Dureri de moarte mi-au făcut a ta dorinţă,
Tu cea plină de frumseţe! Eu, cel plin de pocăinţă,
Te privesc ca pe nevasta unui Guru, te privesc
Ca pe Cunti, ca pe Sadji a părintelui ceresc —
Da, eu te stimez, de tine mă apropiiu cu sfială;
Ca şi mama mi-eşti de sfîntă, şi nu 'ncape îndoeală.
Dacă m'am uitat la tine mai cu drag şi mai ades

Decît la ori-care alta, este lucru cu 'nțeles,
Și am să ți-l spuiu, iubită! Am văzut că ești menită,
Să ne fii renăscătoarea neamului, tu cea iubită!
Oh! strămoașa viței Poros este veselă 'n mormînt,
Că tu-i vei renaște neamul! Tot așa de vesel sînt
Și eu, o tu cea mai bună dintre zîne, tu femeea
Cea mai bună! Tu mi-ești sfîntă ca un Guru, și d'aceea
Te-am privit cu drag și-adese, mă'mbăta surîsul tău,
Asta e! Dar niciodată n'am avut vr'un cuget rău!»

«Toți sîntem ai nemuririi, tu născutule din rege!
Dintre cei născuți din Poros nu știu pentru ce-ai alege
Ori pe unul, ori pe altul — pentru ce-s aleasă eu?
Cei din Poros, fiu ori tată ori nepot, vor fi mereu
Buni și tari, trăindu-și viața fără să păcătuească.
Nu mă mai privi ca rudă, nici ca virgină cerească,
Nici ca o soție dată unui Guru! Nu fii rău,
N'alunga pe cea rănită, suferind de dragul tău!

«Ah! ascultă adevărul, tu cea cu frumsețe multă!
Ascultați voi, zei puternici, tu pămîntule, ascultă!
Ca pe Cunti, născătoarea, ca pe Madri te ador,
Cu sfințenie ca pe Sadji: tu asemenea mi-ești lor.
Vei renaște neamul nostru, pentru veci îl vei renaște,
Și te vor cunoaște zeii, lumile te vor cunoaște!
Mergi! Cu umilință capul eu mi-l plec! Al tău mă știu:
Dacă te stimez ca mamă, tu păstrează-mă ca fiu!»

Tremurînd d'aceste vorbe, cu privirea 'ntunecată,
Ametit avîndu-și capul, poate de mînie beată,
Urvasi p' Ardjuna sfîntul a 'nceput a-l blestema:
«Mă arunci să mor pe drumuri, beată de durerea ta!
O s'ajungi, s'ajungi, Ardjuna, saltimbanc între popoare,

Tu născutule din Cunti, despueat d'a ta onoare
Să ajungi de ris, momîia şi batjocura de veci
A femeilor, prin peşteri huiduit tu să petreci
Părăsit d'a ta virtute, de puterea bărbătească:
Lîngă ea nici-o femee eunuc să nu primească!»

Astfel blestema, ţinîndu-şi mînile încrucişat
Peste cap, şi-ale ei buze tremurau. Şi l-a lăsat
Pe Ardjuna, dus pe gînduri, şi s'a 'ntors grăbit acasă.
Dar Ardjuna, şi el grabnic, mîndrul său palat şi-l lasă
Şi să sue 'n locuinţa lui Citràsena, spunînd
Prinţului Gandharvic toate, cum s'au petrecut, pe rînd,
Cum venise noaptea 'n casă Urvasi, ce-a spus nebuna,
Cum l-a blestemat în urmă. «Ce să fac?» a zis Ardjuna.
Şi-a ris prinţul, şi de grabă a plecat şi-a spus apoi
Toate vorbele lui Indra, dătătorului de ploi.
Şi zîmbind, cu vorbă dulce, regele din tron vorbeşte
Lui Ardjuna, care vine şi 'n genunchi se umileşte:

«Fericită este Cunti; lumile-o vor lăuda!
Biruiţi sînt toţi strămoşii prin statornicia ta!
Nu te teme de blestemul Asparei! O să v'ajungă,
Veţi trăi în peşteri negre, îmbrăcaţi în haină lungă
Şi 'n tot omul de pe cale veţi afla cîte-un duşman —
Dar un singur an, Ardjuna. Da, şi 'n hotăritul an
Vei fi saltimbanc de tîrguri, şi neom, să nu te-asemeni
Cu bărbaţii, dar în urmă vei fi om ca ori-ce oameni!»

Auzind aceste vorbe de la Indra, a plecat
Vesel, fără nici-o grijă, că-i d'o zînă blestemat,
Şi unit în pretinie cu Citrasena, cu sfîntul,
Panduidul în palatul cerului, uitînd pămîntul,
A trăit în fericire, de toţi zeii 'ncunjurat.

G. Coşbuc

ȘCOLA DE OFIȚERI
BIBLIOTECA

DIN TOPONIMIA ROMÎNEASCĂ

STUDIU ISTORICO-LINGUISTIC.

(URMARE)

III.

Mehadia sau Mehedía și Mehedinți.

Dintre toate numele topice romînești, terminate în—*ádia*,—*ădia* și—*edía*, Mehadia sau Mehedía merită o deosebită atențiune, fiind că mulți au umblat și, după convingerea mea, nimenea n'a putut să-i afle originea. Părerile învățaților despre locul unde a fost stațiunea romană *Ad-Mediam* și despre originea numelui de astăzi Mehadia, se află strînse la un loc în *Istoria Bănatului Severinului și a comitatului Severin* și, mai pe scurt, în *Toponimia Ungariii* — amîndouă de istoricul și filologul maghiar Frideric Pesty [1]).

Iată, în traducere romînească, capitolul din *Toponimia Ungariii* relativ la Mehadia:

«Mehadia, localitate balneară cunoscută în toată Europa, se află în actualul comitat al Severinului. In

---

1) Pesty Frigyes, *A szörényi bánság és szörény vármegye története*, Budapest 1876, v. II. p. 309—366 și *Magyarország helynevei*, Budapest 1888, v. I, p. 208—211.

apropiere este satul Mehadia. Imprejurimea băilor— în vremea Romanilor Ad-Mediam—este însemnată prin descoperirea de monumente romane. In pieţele şi pe stradele băilor se pot vedea şi astăzi multe monumente de-acelea, altele sînt în Viena, unde împodobesc galeria bibliotecei Curţii. Nici-o inscripţiune din cîte s'au găsit aici nu spune dacă în epoca Romanilor *Ad-Mehadiam* va fi fost municipiu sau colonie. Se ştie numai că a fost un castru şi încă unul din cele mai strălucite. Renumele băilor lui Hercules, după un trecut plin de mărire, a fost cuprins de întunerecul mai multor veacuri. De cînd au părăsit Romanii această provincie nu se ştie nimic de soarta băilor, nici de nume nu li-se aude în toată epoca barbară şi nici măcar după întemeerea statului maghiar pînă în veacul trecut. Cu toate acestea, nu e de crezut că băile de la Mehadia ar fi fost necunoscute şi neîntrebuinţate. Intreagă regiunea Mehadiii, ca şi cele-l-alte părţi ale ţării, a fost stăpînită de nobilime feudală; familiile de proprietari, raporturile lor de posesiune, sînt cunoscute, şi, prin urmare, în acest răstimp, e peste putinţă să fi fost dată uitării vestita localitate balneară. Acest loc încîntător a trecut de la Maghiari la Turci, care în veacul XVIII, cînd apuse steaua lor, au lucrat din toate puterile ca să-l poată păstra şi mai departe pe seama lor.

«Teritorul, dar numai teritorul, staţiunii balneare romane de lîngă Cerna, poate servi ca punct de plecare istoric pentru Mehadia de astăzi. Nici numele, nici istoria actualei Mehadia, nu este continuarea numelui şi istoriii foastei Ad-Mediam.

«Ei bine, tocmai aci au greşit nenumăraţi scriitori de merit. Cum s'a numit, pe vremea Romanilor, această staţiune balneară? Mulţi cred că aici trebue să fi fost colonia ad Aquas; Griselini spune lucrul acesta cu tot dinadinsul şi completează ast-fel înţelesul numelui de localitate: ad Aquas Herculi devotas. Sulzer însă contrazice fără ocolire pe Griselini (Geschichte des transalpinischen Daciens, I. 181). Fessler de asemenea zice că Ad aquas corespunde cu Mehadia de astăzi (t. X, p. 473); după Sulzer numele Ad Aquas nu s'a raportat la băile lui Hercules de la Mehadia, ci la foasta colonie de lîngă

Ageta din Moesia. Grosshoffinger din potrivă prin Ad Aquas înţelege Fetislan-ul de pe malul drept al Dunării, de la Orşova spre sud, unde după Gebhardi (t. I, p. 404) a fost şi episcopie. Aschbach pune colonia romană Aegeta sau Egeta pe teritorul satului de astăzi Cladova, aşa dar tot pe teritorul Fetislan-ului în dreapta Dunării, şi prin Ad-Mediam înţelege Mehadia (Über Trajan's steinerne Donaubrücke, p. 4 şi 11), după cum a făcut de curînd şi Paul Hunfalvy (Ethnographie, 85), care totuşi mai pe urmă şi-a schimbat părerea şi a primit argumentele care vorbesc despre originea maghiară a numelui Mehadia. (Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung, 127—128). Mommsen de asemenea crede că prin Ad Mediam trebue înţeles Mehadia, are însă opiniune divergentă despre staţiunea ad Aquas, pe care în harta lui o pune la satul sîrbesc Praovo, în dreapta Dunării, spre sud de la Egeta (care la el nu-i Cladova, ci Brza-Palanka). Nu trebue uitat că Romanii aveau obiceiul de a întrebuinţa cuvîntul «aqua», nu la numele coloniilor de lîngă rîuri, ci la al celor din apropierea isvoarelor termale. Ast-fel se pot cita Aquisgranum (Aachen), Aquincum (Buda-veche), Aquæ Sextiæ (Aix), Aquæ Volateranæ, sau ad aquas volateranas (în Italia, la Monte Cero lîngă satul Libiano), cel mai mare din cele 12 oraşe vechi etrusce; Fontes Mattiæi, sau Aquæ Mattiacæ, astăzi Wiesbaden,—şi multe altele. Prin urmare părerea lui Griselini nu se poate lăpăda uşor, şi nici opiniunea celor-l-alţi învăţaţi cum că Ad Aquas ar fi fost lîngă Dunăre nu se poate primi aşa de uşor. Mai cu seamă pluralul «aquæ» arată cu siguranţă că este vorba de ape termale. Matei Bél face şi presupunerea, în care de altminteri nici el nu crede, că localitatea aceasta va fi fost consacrată cine ştie cărei zeiţe: Mea Dea, de unde ar veni numele topic Mehadia. Mannert vrea să citească acest nume de localitate pur şi simplu *Media* spre a-şi face ast-fel plausibilă argumentarea că din topicul Media s'ar fi născut Mehadia.

«Nu-i mult de cînd s'a ivit un scriitor romîn, A. D. Xenopol, care pretinde că Mehadia derivă din Ad-Mediam. Scepticii — zice profesorul de la Universitatea

din Iaşi — fac obiecţiunea că Mediam s'ar fi făcut romîneşte «Miează», după cum «mediam noctem» a dat «miează-noapte», mediam diem=miează-zi. Ei uită însă — le răspunde Xenopol — că prepoziţiunea *ad* a putut forma prin metatesă un cuvînt cu totul nou : *Ad*-mediam=Me-*ad*-diam, de unde prin contracţiune Mehadia şi în fine Media (Les Roumains au moyen-âge, p. 135). Noi cești de aici nu ştim dacă Romînii din Ardeal ar fi numind Mehadia Media, cum afirmă Xenopol, ştim însă că zic Mehedinţi districtului vecin din Ţara Romînească, dar de aici de bună seamă nu urmează nimic.

«Topicul Mehadia nu e de origine romană, ci maghiară. Asemănarea-i de sunet cu numele Ad-Mediam şi necunoaşterea geografiii maghiare medievale au dat naştere la numeroase rătăciri care au ţinut în loc deslegarea problemei. De la începutul veacului XIV pînă la sfîrşitul veacului XVII documentele maghiare pomenesc într'una castelul şi satul Mihald ca proprietate seniorială. In timpul lui Carol Robert, anume în anul 1323, mareşalul regal (agasonum regalium magister) Blasius este şi castelan de Mihald. Documentul este din 29 Martie 1323. In acelaş an, la 8 April, stolnicul regal (dapiferorum regalium magister) Dionisius este şi castelan de Mihald, calitate în care se află şi la 1324 şi 1327. Numitul Dionisius în 1323 este şi castelan de Zsidovár. Probabil că Mehadia va fi existat şi în timpul regilor din casa lui Arpad, deşi în această privinţă lipseşte ori-ce document scris. E lucru sigur că băile de lîngă Cerna, castelul şi satul din apropiere, în documentele întregei epoce maghiare, se numesc numai şi numai Mihald şi chiar harta lui Iacob Tandrart, apărută la Nürenberg în 1664, pune lîngă Orşova, unde-i Mehadia de astăzi, topicul Mihald. Abia pe la sfîrşitul veacului XVII s'a simţit influenţa străinilor în modificarea sau transformarea numelor de localităţi, — atunci s'a ivit numele actual Mehadia, care s'a răspîndit aşa de mult încît a scos din limbă pe Mihald aruncîndu-l aproape cu totul în uitare.

«In Ungaria, foarte de multe ori se formează nume topice din nume de persoană, alipindu-li-se sufixul *-d*. Bunăoară din Imre s'a făcut Imréd, din István Istvánd,

din Iván Iványd, din Iános Iánosd din Gál Gáld, din Péter Péterd, din Pál Páld,—și tot ast-fel din personalul Mihály s'a făcut topicul Mihald. Dar pe ce cale s'a schimbat Mihald în Mehadia de astăzi? Pe o cale foarte naturală. Să ne aducem aminte că compatrioții noștri romîni au lungit de obiceiu cu *-ia* sau *-a* topicele maghiare nu numai cînd simburele numelui de localitate era nume personal, dar și cînd era apelativ. Astfel din topicul Sosd ei au făcut Șoșdia (sat în comit. Temes). din Várad Varadia (sat tot în comit. Temes), din Tolvajd Tolvadia (sat în comit. Torontal), din Illéd, Illadia (sat în comit. Caraș), din Vizesd Vizesdia (pustă în Torontal), din Peterd Peterda, din Iványd Ivanda (sate în comit. Torontal). Poporul, care este aplecat spre ast-fel de transformări, a format și din Mihald numele Mihaldia, din care a dispărut curînd litera *l* conform regulei după care bună-oară *folt* (petec), *alch* (dulgher), *oltalom* (apărare, ocrotire) se rostesc *fot*, *ács* și *otalom*. Și astfel din *Mihaldia* s'a făcut în fine *Mehadia*».

Să fi deslegat oare filologul maghiar originea topicului numit de Maghiari Mehadia, de Romîni Mehedía? Nu.

«Marea dificultate — zice un romanist de frunte, vorbind despre originea numelor de locuri din Franța— marea dificultate în studiile de felul celui ce ne ocupă, cu privire la forma cuvintelor, este a deosebi, în grafia nestatornică și contrazicătoare a textelor din evul-mediu, ceea-ce are o valoare reală și ceea-ce este pur și simplu productul vre-unei false tradițiuni, vre-unei confusiuni, vre-unei ilusiuni sau vre-unei pretenții etimologice. Spre a isbuti, există numai o cale: să te ții de legile stabilite ale evoluțiunii fonetice și să le aplici inflexibil, rămînînd să cercetezi, dacă socotești că merită cercetare, causele deviațiunilor ce le presintă forma scrisă a cuvintelor. Grafia, interpretațiune expusă la mii de posibilități de greșală, înșală și se înșală într'una; fonetica nu se înșală niciodată (bine înțeles, nu tot ast-fel stă lucrul cu fonetiștii, care se înșală, vai! prea adese-ori)» [1]).

1) G. Paris, *Romania*, an. XIX (1890), p. 471: «La grande difficulté dans les études du genre qui nous occupe, en tant qu'elle

Fonetistul maghiar s'a înșelat!

Documentalul *Mihald*, la Maghiari, nu s'a putut schimba în *Mehadia*, pentru că, în limba maghiară, silaba *-mi-* nu se schimbă în *-me-* și, la adecă, nici silaba *-hald-* în *-had-* (cf. topicele Gáld=Gáld, Föfeld=Föfeld etc.).

Documentalul *Mihald*, la Romîni, nu s'a putut schimba în *Mehedia*, pentru că, în limba românească, silaba *-mi-* nu se schimbă în *-me-*, nici silaba *-hald-* în *-hed-* (cf. topicele Gáld=Galda, Föfeld=Fofeldia, etc.).

Așa dară, documentalul *Mihald*, aplicîndu-i-se cu rigoare legile fonetice maghiare și romîne, nu poate da, și, prin urmare, n'a dat nici *Mehadia*, nici *Mehedia*. Cu toate acestea cuvintele *Mihald*, *Mehadia* și *Mehedia* sînt înrudite [1]).

De unde vin aceste cuvinte și care-i adevărata filiațiune dintre ele? Desfăcînd din Mehadia sau Mehédia finalul romînesc *-ia* sau *-ia* rămîn trupinele *Mehad-* și *Mehed-*, derivate din maghiarul *méh* (= albină), care la rîndul lui se află în mai multe numiri topice din Ungaria. Bunăoară:

Méhész în comitatul Abauj-Torna.
Méhészház » Somogy
Méhkerék » Bihar (Bihor).
Méhtelek » Szatmár (Sătmar).
Méhkertek (Bienengärten, Stupini) lîngă Brașov.

---

touche la forme des mots, est de discerner, dans la graphie flottante et contradictoire des textes du moyen-âge, ce qui a une valeur réelle et ce qui n'est que le produit soit d'une fausse tradition, soit d'une confusion, soit d'une illusion ou d'une prétention étymologique. Pour y arriver, il n'y a qu'un moyen: s'en tenir aux lois établies de l'évolution phonétique et les appliquer inflexiblement, quitte á chercher, si cela en vaut la peine, les raisons des déviations que présente la forme écrite des mots. La graphie, interprétation sujette á mille chances d'erreur, trompe et se trompe sans cesse; la phonétique ne se trompe jamais (bien entendu, il n'en est pas de même des phonétistes, qui se trompent, hélas! trop souvent)».

1) In documente se vorbește de Nagy-Mihâld și de Kis-Mihâld. *Nagy-Mihâld*-ul este *Mehadia* sau *Mehedia*, *Kis-Mihâld*-ul este *Mehadica* sau *Mehedica*, ortografiată în documente: Mehedyka, Mehadyka, Myhedyka (Pesty, *A szörényi bánság és szörény vármegye története*, Budapest. 1878, v. II, p. 366—369).

Mai departe:

Méhesvölgy în comitatul Fejér.

Méhes { » » Somogy. » » Zala. » » Bihar (Bihor). » » Torda-Aranyos (Turda-Arieș).

Méhes, un adiectiv derivat din *méh*, însemnează «*plin de albine*».

Cum s'ar putea afla care din două, Méhad- sau Méhed- este forma maghiară primitivă? Ușor de tot.

Méhad- n'are păreche maghiară terminată în *-s*, el însu-și nu-i derivat după spiritul limbii maghiare.

Méhed- are păreche maghiară terminată în *-s*, el însu-și este derivat după firea limbii maghiare. Prin urmare *Méhed-* este forma primitivă și corectă, iar *Méhad-* și documentalul *Mihald-* sînt niște alterațiuni ulterioare ușor de explicat. Intr'adevăr, poporul maghiar — la care se poate observa *tendința de a închide pe e închis (é)* și *de a deschide pe e deschis (e)*, ast-fel că, spre exemplu, literarul «csókolom kezét» sună, în graiul maghiar popular, aproape «csókolom kázt» — va fi modificat pe primitivul și corectul *Méhed-* în *Mihád-*, pe care-l va fi pus în legătură cu personalul *Mihály* pretențiunea etimologică a copiștilor din evul-mediu. Ast-fel s'a născut, după părerea mea, documentalul *Miháld-*, — fons et origo mali pentru istoricul și filologul maghiar Pesty.

Trupina *Méhad-*, pe care limba maghiară n'o recunoaște, lipsește, și cu drept cuvînt, și din limba romînă, care cunoaște numai pe *Méhed*. Aceasta se vede din cuvintele «Megía și Megíca cu acc. pe i (Medía și Medíca, numirile ce le dă poporul localităților cu numele oficial Mehádia și Mehádica[1])». Evident că *Media=Meedía=Mehedía*, *Medica=Meedíca=Mehedíca*, după cum *malà=maalà=mahalà*.

In județul Vasluiu, a cărui marcă este un stup, a fost mai de mult un sat numit *Mehedia*, nu *Mehadia*. «Despre satul Mehedia că a existat încă în anul 1726, se vede dintr'un .... hrisov al lui Mihail Racoviță-Voevod

1) E. Hodoș, *Poesii populare din Bănat*, Caransebeș, 1892, p. 4.

cu data din 7234 (1726) prin care se spune că Vasile Vasilicăi, din satul *Mehedia* de pe apa Telejnei, se învoește a da lui Dumitrașcu Racoviță boerul, partea de pămînt, din *Mehedia*, pentru vicleșugul ce a făcut în bucatele stăpînului său, în calitate de prisăcar, pentru că ar fi luat dintr'un boloboc miere de stupi de o palmă și o șchioapă; măsurîndu-se în urmă s'a găsit în boloboc numai 23 vedre; mierea se plătea 7 orți oca [1]).

Un cătun ce se ține de comuna Podenii-noi din județul Prahova se numește *Mehed*inți.

O fîntînă din apropierea comunei Urși din județul Vîlcea se numește *Meed*inți.

Aproape de *Mehadia* sau *Mehedia* Bănatului este județul romînesc *Mehed*inți al cărui nume începe cu *Mehed-* și a cărui emblemă este o *albină*, ungurește *méh*. Asta nu poate fi întîmplare. Știm cu toții, mulțămită cercetărilor făcute de d. Hasdeu, că Bănatul și Oltenia erau vestite prin mulțimea albinelor încă de pe vremea cînd în primul locueau Siginii, într'a doua Agatirșii. Ne povestește d. Hasdeu că:

«Nu aurul singur înavuțea pe Agatirși și pe samsarii lor Sigini.

«Mai era o altă ramură comercială foarte productivă.

«După ce descrie traiul Siginilor, Herodot urmează mai departe:

««Ὡς δὲ Θρῆικες λέγουσι μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέρην τοῦ «Ἴστρου, καὶ ὑπὸ τούτων οὐκ εἶναι διελθεῖν τὸ προσωτέρω. «Ἐμοὶ μὲν νῦν ταῦτα λέγοντες δοκέουσι λέγειν οὐκ ὀκόσα· τὰ «γὰρ ζῷα ταῦτα φαίνεται εἶναι δύσοργα· ἀλλά μοι τὰ ὑπὸ τὴν «ἄρκτον ἀοίκητα δοκέει εἶναι διὰ τὰ ψύχεα. Ταῦτά μὲν νῦν τῆς «χώρης ταύτης πέρι λέγεται [2])».

«Adică:

«Mai zic Tracii că peste Dunăre sînt atîtea albine, încît nu e chip a străbate mai încolo. Acei ce o spun nu mi se par a avea dreptate, căci se știe că aceste insecte nu sufer frigul, ci eu cred mai curînd că din

1) C. Chiriță, *Dicționar geogr. al jud. Vasluiu*, București, 1889, pag. 224—225.

2) Herodot V, 10.

causa frigului sînt nelocuite părţile nordului. Acestea sînt cele ce se povestesc».

«Peste Dunăre nu încapi de albine!» ziceau lui Herodot Tracii din «Cîmpia Tribalică», care ocupau anume malul danubian sîrbesc opus Olteniii şi Temeşanei, locuind în vecinătatea Agatirsilor şi a Siginilor.

«Părintelui istoriii nu-i venea la socoteală a da crezămînt acestei aserţiuni, încît el ne-ar fi lăsat şi pe noi în dubiu de n'am avea dinaintea ochilor realitatea cea vie, mai însoţită de mărturia unui alt scriitor grec tot din epoca lui Herodot.

«Astăzi agricultura romînă este într'o tristă decadenţă.

«Decanul agronomiii naţionale, venerabilul nostru amic d. Ion Ionescu, are tot dreptul de a zice:

««Nu ştim cum au putut să lase Romînii din mîna «lor creşterea albinelor şi să ajungă a cumpăra ceară din «străinătate. De la ridicarea Turcilor din ţară s'au stricat «şi mierăriile, şi de atunci n'au mai eşit neguţători care «să strîngă miere şi să stimuleze pe cultivatori a o pro«duce şi a căuta de ţinerea albinelor [1])».

«Nu aşa a fost în vremile mai dinainte.

«Pe la 1780, studiind la faţa locului condiţiunile industriale ale litoralului Mării-Negre, Francesul Peyssonel zicea: «Ceara este *principalul* articol de exportaţiune al «Munteniii; calitatea-i e foarte frumoasă şi cantitatea «imensă [2])».

«Tot atunci Ragusanul Raicevich, primul consul austriac în Romînia, consacrînd apiculturii un capitol separat într'o excelentă descriere naturală a ambelor principate danubiane, zice că ceara noastră: «este fără «îndoială *cea mai frumoasă şi cea mai căutată* în toată «Europa, încît albinele trebue considerate ca una din

---

«1) *Lecţiuni de agricultură*. Bucureşti 1870 în 8, p. 367.

«2 Sur le commerce de la Mer Noire, Paris, 1787, în 8, t. 2 p. 185: «La cire *est le plus considérable* article du commerce de sortie «de Walaquie; elle est de très-belle qualité, et la quantité en est «immense. On la vend, purgée et parfaitement nette, de 40 à 45 paras «l'ocque».

«cele mai preţioase şi mai bogate producte ale regiunii [1])».

«Mulţămită d-lui Gr. G. Tocilescu, noi posedem din ministerul Lucrărilor Publice statistica apicolă de pe amîndouă laturile Milcovului din anii 1869, 1870 şi 1871, din care resultă, în termen mediu, că districtele romîne cele mai avute în stupi sînt pînă astăzi Vlaşca şi Doljul, ambele la Dunăre, în Muntenia occidentală, adică tocmai acolo unde în zilele lui Herodot «nu încăpeai de albine».

«Naturalistul Elian scria în secolul III după Crist, dar avusese în mînă pe un alt autor grec anonim cu mult mai vechiu, carele trăea atunci cînd Sciţii locueau încă pe ţărmul danubian nordic în vecinătatea Traciii, adică de nu chiar în timpul lui Herodot, cel puţin înainte de Alexandru cel Mare, căci în epoca acestui cuceritor, nordul Istrului era deja cuprins de către Geţi [2]).

«Scriitorul meu» — zice Elian — «merită cea mai «deplină încredere, căci el cunoştea lucrurile *din propria «experienţă*, nu după nesigure poveşti ca Herodot»: «εἰ δὲ «ἐναντία Ἡροδότῳ λέγω, μή μοι τίς ἀχθέσθω ὁ γὰρ τοιαῦτα «ἱππῶν, ἱστορίαν ἀποδείκνυσθαι, ἀλλ' οὐκ ἀκοὴν ἄδειν ἔρατο «ἡμῖν ἀβασάνιστον [3])».

«Ei bine, ce zice oare acea importantisimă fîntînă?

«La Sciţi frigul e nesupărăcios pentru albine, încît «ei întrebuinţează nu miere străină, ci locală, ba o şi «*expoartă vînzînd faguri Misilor*»: «μέλιττας Σκυθίδας εἶναι, «ἐπαίειν τε τοῦ κρύους οὐδέν καὶ μέντοι καὶ πιπράσκειν εἰς «Μυσοὺς κομίζοντας Σκύθας οὐκ ὀθνείῳ σφισιν, ἀλλὰ αὐθι«γενὲς μέλι καὶ κηρία ἐπιχώρια [4])».

«E vorba despre Sciţia cea învecinată cu Misia, iar Misie să numia generic tot litoralul dunărean al Traciii

---

«1) *Osservazioni intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, în 8, p. 87: «Una delle più pregevoli e ricche produzioni delle due «Provincie sono le api, perché la cera che danno è senza dubbio la «più bella e ricercata di tutta l'Europa; la quantità è considerabile, e «potrebbe divenire infinitamente maggiore, se più numerosa fosse la «populazione».

«2) Strabo, VII, 3, § 8. — Arrian., I, 4.

«3) Aelianus, *De natura animalium*, rec. Hercher, Paris, 1858, în 8, p. 37, lib II Cap. 7.

«4) Aelianus op. cit.

încă din timpii homerici [1]) ; cu alte cuvinte, e vorba despre porțiunea Sciției de la Pont pînă la Olt.

«Considerînd însă firea albinelor, cărora după expresiunea bătrînului agronom Varro : «natura le-a menit lo-«curile silvestre, munții cei neculți și înfloriți totdeodată» [2]), cuibul de predilecțiune al acestor muncitoare insecte în Țara Romînească trebuea să fi fost totdeauna mai cu preferință creștetul carpatin al Olteniii, mai apărat de viscolii nordului și mai expus spre sud.

«Pînă astăzi Mehedințenii, fruntașii vechiului banat al Severinului, poartă drept emblemă în marca lor districtuală o *albină*. [3])

«....In narațiunea herodotiană despre imposibilitatea de a locui în susul țărmului nordic al Dunării de rîul albinelor, nouă ni să pare — urmează d-l Hasdeu — că, pe lîngă elementul curat apicol, limpezit în paragraful precedent, cată să se mai deosebească pe o linie secundară un alt ingredient, surprins cu multă agerime de către răposatul istoric transilvan Schuller.

«1) Ap. Strab., VII, 3, § 10, p 252.

«2) *Rerum rusticarum de agricultura* lib. III, § 16 ; «floridos et «incultos natura attribuit montes», și mai la vale : «in silvestribus locis «pascitant».

«3) Frunzescu, *Dict topogr.*, 277 «Mehedințul produce cereale, «lemne și altele, dar mai îmbelșugat este în miere și ceară, pentru care «și marca lui este o Albină» — Angelu Demetrescu, *Geografia*, Bucur. 1872, în 8, p. 261. Austriacii, cuprinzînd la începutul secolului trecut cele cinci districte de peste Olt, au găsit deja «albina» ca veche marcă a Mehedințului : «dem Mehedinzer einen Bienenkorb, den Reichtum «derselben an Feldfrüchten und Honig anzuzeigen» după expresiunea «lui Schwanz von Springfels, *Beschreibung der österreichischen Walachei*, 1720, în *Ungrisches Magazin*, III, p. 198.

«Temeşiana este bîntuită periodiceşte de un fel de tăuni cunoscuţi sub numele technic de *Oestrus Columbacensis* sau *simulia Columbacensis*, care vara şi toamna se respîndesc în stoluri pe tot spaţiul de la Baziaş pînă la Mehadia şi Orşova, căzînd pe boi, vaci, cai, porci, oi, capre, distrugînd adesea turme întregi şi torturînd chiar pe oameni [1]).

«Romînii din Temeşiana povestesc cu spaimă că aceste vespi se nasc în toţi anii dintr'un cap de balaur, pe care-l tăease sf. Gheorghe şi l-a aruncat într'o peşteră de lîngă ruinatul castel *Columbaciu*: numai prin venin de şarpe ei îşi pot explica o muşcătură atît de otrăvitoare! [2])

«Schuller a spus cel dintîiu că Herodot în relaţiunea-i despre regiunea danubiană va fi înţelegînd prin albine pe acest teribil tăun [3]).

«Trebue să se zică mai corect că mulţimea vespilor Temeşianei şi mulţimea albinelor Olteniii au fost confundate într'o singură îngrozitoare mulţime de către învecinaţii Tribali, conduşi la aceasta prin asemănarea de aspect între vespe şi albină, întocmai după cum ţăranul temeşan din zilele noastre confundă pe mortiferul tăun cu balaurul, din causa asemănării în puterea veninului.

«1) Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, Leipzig, 1861, în 8°, t. 2, p. 181: «Sie erscheint nicht selten in so dichten und grossen Haufen «dass man sie in der Ferne für eine Wolke hält und in dieser Gestalt «ist sie am meisten gefährlich. Da fliehet Alles aus dem Felde, so- «bald eine solche Wolke zum Vorschein kömmt. Das Vieh verlässt «eilends die Weiden, der Feldarbeiter eilet mit seinen Ochsen und «Pferden dem Dorfe zu, und jeder schliesst sich in seiner Wohnung «ein, um diesem Ungemach auszuweichen...» *Ibid.*, 190: «Ein jeder «Stich, den dieses Insekt dem Viehe oder dem Menschen versetzt, ver- «ursachet ein brennendes Jucken und eine sehr schmerzende Geschwulst «die kaum nach 8 bis 10 Tagen ganz vergeht. Mehrere derselben be- «sonders wenn sie beisammen sind, verursachen ein heftiges Entzündungs- «fieber, und bei reizbaren Körpern Krämpfe und Convulsionen». O monografie despre acest insect a scris în secolul trecut un profesor de la Pesta, Dr. Schönbauer, *Geschichte der Kolumbatschen Mücken im Banat* Wien 1795, în 4°.

«2) Schott, *Walachische Märchen*. Stuttgart, 1845, în 8°, p. 284—5

«3) *Siebenbürgen vor Herodot und in dessen Zeitalter*. în *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*, Wien, 1854, în 8°, t. 13. p. 102.

«In ambele identificări se manifestă o procedură analoagă a imaginațiunii poporane.

«Este instructiv de a urmări la Dunăre pe tăunul de la Columbaciu deja cu cinci secole înainte de Crist! *)»

Tot d-l Hasdeu ne mai spune că:

«Legătura între Mehadia, mai romînește «Mehedía», și între banatul de Severin a fost atît de intimă și îndelungată, încît nu numai porțiunea vest-sudică a Munteniii conservă pînă astăzi numele de *Mehedinț*, format «din adiectivul slavic «Mehedinski» adică țara Mehediii [1])», dar usul poporan întinde cîteodată această denominațiune chiar asupra Olteniii întregi, bunăoară în doina:

Frunză verde măgheran
Voinicel *Mehedințan*,
Sînt născut pe frunzi de fag,
Ca să fiu la lume drag,
Și-s scăldat de mic în Olt
Să mă fac viteaz de tot... 2) **)».

D-l Hasdeu recunoaște o înrudire între vorbele *Mehadia* sau *Mehedia* și *Mehedinți* și caută, în treacăt, să-și explice finalul - *inți* afirmînd că *Mehedinți* ar fi venind dintr'un adiectiv slavic *Mehedinski*. Imprejurarea că nu se poate cita nici-un exemplu, din care să se vadă că finalul slavic - *inski* ar putea trece în romînescul - *inți*, înlătură din discuțiune pur și simplu pe adiectivul slavic *Mehedinski*. In documentele medievale numele acestui județ este *Mehedince*, după cum se poate vedea dintr'un act latin de la Vlad-Vodă din anul 1511, în care se citește: Radulo Bano de *Mehedince* [1]).

Din punct de vedere fonetic romînesc, documentalul *Mehedince* poate da pe actualul *Mehedinți*.

---

*) B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Romînilor*, București 1875, ed. 2, p. 195—200.

«1) Ion Ionescu, *Agricultura din Mehedinț*, București 1868, in-8°, p. 1—39.

«2) *Poesie poporale*, ed. Alexandri, p. 292».

** B. P. Hasdeu, *Ist. Crit. a Rom. București, 1875*, ed. 2, p. 27.

1) Marienburg, *Kleine Siebenb. Geschichte*, Pest 1806, p. 224, apud Hasdeu *Etymol. Magn. Rom.* v. III, 2405.

S'a văzut mai sus că în partea primă a numelui *Mehedince* se cuprinde maghiarul *Méhed* — acuma e întrebare ce să fie finalul - *ince*. Cîte-va localităţi din Ungaria numite *Incze*, după numele personal maghiar *Incze* = Innocentius, m'au fost făcut să cred, că în finalul -*ince* din Meheđ*ince* ar putea fi ascuns numele maghiar al unuia dintre sfinţii Innocentius, care, presupuneam eu, va fi fost odată patronul acestui ţinut plin de albine.

Examinînd mai de aproape conjectura m'am convins, că este inadmisibilă.

Sînt mai multe numiri topice romîneşti terminate în -*inţi*. Spre ex.:

Beli*nţi*, sat în Bănat
Covăsi*nţi*, sat în Ungaria
Jeledi*nţi*, Żeledince (ung. Lozsád) sat în Ardeal.
Lalaşi*nţi*, sat în Bănat.
Nicoli*nţi*, » » »
etc etc.

Se înţelege, că trebue găsită o explicare, care să cuprindă în sine, dacă nu totalitatea, cel puţin maioritatea topicelor romîneşti terminate în - *inţi*. Ast-fel de explicare, după părerea mea, se găseşte în limba slavonă.

Slavii, care, prin adăugarea sufixului - *in*, au schimbat topicele maghiare Farkad în Farkad*in*; Farkas, în Farkas*in*; Hunyad în Hunyad*in* (romîneşte Hued*in*); Szeged în Szeged*in* (romîneşte Seghed*in*); Varád în Várad*in* (nemţeşte Ward*ein*); Várasd în Várasd*in*, etc., — vor fi prefăcut şi pe *Méhed* în *Méhedin*, apoi, prin adăugarea exponentului locativ - *ce*, ca în Cernov*ce* (Cern-ov-*ce*) = romîneşte Cernăuţi, Petrov*ce* (Petr-ov-*ce*) = rom. Petrăuţi Radov*ce* (Rad-ov-*ce*) = rum. Rădăuţi etc., vor fi modificat pe *Méhedin* în *Méhedince* (*Méhed-in-ce*), de unde s'a născut romînescul *Mehedinţi*.

Mehadia sau *Mehedia* şi *Mehedinţi* şi toate topicele terminate în - *ádia*, - *ădia* şi - *edia*, cîte sînt de origine maghiară, presupun, după cum am zis mai sus, că regiunea pe unde se află ele va fi fost odată locuită de Maghiari.

Cînd?

D-l Hasdeu zice că «la 1233 apare pentru prima

oară un Maghiar, Luca sau Leukus, cu titlul de «ban al Severinului» [1]).

«Mai în urmă acest titlu a putut deveni în hierarchia curții de la Buda un ce de tot fictiv, dîndu-se tradiționalmente cîte unui favorit regesc, chiar cînd Ungurii nu stăpîneau în fapt nici-un petec în Oltenia; dar pentru prima oară, ca temeiu al deprinderii curat nominale ulterioare, trebuea să fi fost o rațiune serioasă, o posesiune oare-care reală asupra unei părți din teritoriul oltean.

«Asupra cărei părți anume?

«Nu există oare vre-un indice?

«Peste șapte ani, la 1240, vedem pe un al doilea Ban unguresc de Severin, numit Oslu [1].

«De la acesta ne-a rămas nu numai o mențiune în diplome maghiare, dar încă — lucru mai significativ — suveniri topografice în regiunea occidentală a Olteniii: în districtul Gorj valea Oslea și muntele Oslea, ambele la hotar, iar în Mehedinți doi munți Oslea, de asemenea la hotar, pe cînd nici-un nume local analog nu ne întîmpină nicăiri în interiorul țării și pe aiuri în restul Romîniii.

«Ar fi important de a cerceta, dacă nu cum-va Mehedințenii și Gorjenii, vor fi păstrat și ei vre-o legendă despre acel ban Oslu, după cum este cea doljeană despre «craiul Ion» și cea vîlceană despre «Domnișorul».

«Ori-cum ar fi, urmele cele topografice — închee d-l Hasdeu — ne dau dreptul de a crede, că între 1230—1240 Ungurii vor fi isbutit să apuce vre-o fășie de pămînt din Gorj și din Mehedinți, botezînd-o apoi, în speranța cotropirii ulterioare, cu pomposul epitet de «banat al Severinului» *).

E de observat, că stăpînirea maghiară «asupra unei părți din teritorul oltean» putea fi, în răstimpul de care vorbește d-l Hasdeu, într'o mișcare de creștere sau de

---

«1) Fejér, *Cod. diplom. Hung.* t. 3, vol. 2, p 348: «Luca bano «de Sceurin et multis aliis regni nobilibus praesentibus» — cf. Pesty, *A «Temesi bánság*, Pest, 1868, in-8, p 10».

«1) Fejér, t. 4, vol. 3, p. 552: «Oslu bano de Zeureno»».

*) B. P. Hasdeu, *Oltenesceie*, Craiova 1884, p. 109—110.

descreştere, şi. prin urmare, e *întrebare*, dacă «între 1230—1240 Ungurii *vor fi isbutit să apuce* vre-o fâşie de pămînt din Gorj şi Mehedinţi» *sau,* din contră, pe atunci *vor fi început să scape din mîni* nişte posesiuni extra-carpatine, pe care le vor fi avut din vremuri mai vechi.

Impăratul bizantin, Constantin Porfirogenet (912–959), povestind alungarea Ungurilor din Atelcuz de către Bulgari, în unire cu Pacinaţii, zice: «οἱ δὲ Τοῦρκοι παρὰ τῶν Πατζινακιτῶν διωθέντες ἦλθον καὶ κατεσκήνωσαν εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσιν, ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τόπῳ παλαιά τινα ἔστι γνωρίσματα· καὶ πρῶτον μέν ἐστιν ἡ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ γέφυρα κατὰ τὴν τῆς Τουρκίας ἀρχήν, ἔπειτα δὲ καὶ Βελάγραδα ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν τῆς αὐτῆς γεφύρας, ἐν ᾗ καὶ ὁ πύργος ἐστὶ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως [1])».

Adecă «iar Ungurii fugăriţi de Pacinaţi s'au dus şi s'au aşezat cu corturile în ţara unde locuesc azi. Aici sînt cîte-va monumente vechi: înainte de toate este *podul lui Traian* către capătul Ungariii, apoi, trei zile de drum depărtare de la podul amintit, mai este şi Belgradul, în care se află şi turnul sfîntului şi marelui rege Constantin».

Aşa dară, Maghiarii stăpîneau ţinutul Severinului pe la mijlocul veacului X-lea

Alte probe istorice ulterioare:

Diplomele maghiare pomenesc pe Luca la 1233, pe Oslu la 1240, pe Ştefan la 1243, ca funcţionari maghiari, ca bani de Severin (Hurmuzachi I, 126, 186, 214).

La 1238 şi 1239, papa de la Roma şi regele Ungariii se înţeleg despre încorporarea ţinutului Severinului la vre-un episcopat (Hurm. I, 175, 182).

Nici-unul din documentele amintite nu precisează pînă unde se întindea acea «ţară a Severinului» ungurească.

La 1247, Maghiarii apar ca stăpînitori peste «toată ţara Severinului pînă 'n Olt» şi 'n Dunăre [2]). Pînă în

1) *De administr. imperio.* c. 40.

2) Regele maghiar Bela IV spune, că prin năvălirea mongolă din 1241, regatul său a suferit mari pierderi de avuţii şi de oameni — sicut in bonorum amisione, sic incolarum interemptione grave sustinuit dispendium — de aceea el dăruieşte cavalerilor Ioaniţi toată ţara Severinului

Dunăre și 'n Olt, dacă ar fi să credem pe Fessler-Klein și pe alți istorici străini, se întindea Ungaria încă pe la mijlocul veacului al X-lea.

Documentul din 1247 pomenește și de Romîni (Olati) în actuala Oltenie. De cînd erau Romînii în Oltenia? Din vremea luí Traian sau poate din vremuri mult mai apropiate de noi? Toponimia este chemată să răspundă.

(Sfîrșitul în numărul viitor). D. DAN.

îndatorîndu-i să o populeze — damus et conferimus sibi (Rembaldo) et per eum dictae domui *totam terram de Zeurino* cum alpibus ad ipsam pertinentibus et aliis attinentiis omnibus, pariter cum kenezatibus Ioannis et Farkasii *usque ad fluvium Olth*, excepta terra kenezatus Lynioy woiavode, quam Olatis relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt. — Regele, specificînd drepturile Ioaniților și ale sale, pomenește între altele și de pescăriile dela *Ceteiu* — preter piscationes Danubii ac piscinae de *Cheley*, quas nobis et ipsis communes reservamus — (Hurmuzachi I, 250). Peste 7 ani, la 1254, regele Bela IV, scrie papei că a așezat pe Ioaniți înlăuntrul și la marginile regatului lîngă Dunăre — in confinio Cumanorum ultra Danubium et Bulgarorum (Hurmuzachi I, 261).

ELECTRA

Tragedie în 3 acte

ACTUL III

CLYTEMNESTRA, SCLAVE apoi EGIST.

(Clytemnestra e în genunchi dinaintea statuii lui Apollo, unde s'au depus ofrande; sclavele sînt pe lîngă ea).

CLYTEMNESTRA (rugîndu-se)

Lumină vie, Apollo, isteţ săgetător,
De ce a ta mînie a isbucnit deodată,
Şi 'n chip spăimîntător
Vădit-a minţii mele răstriste-apropiată?
In ce ţi-am fost greşită? Au te-am nesocotit?
Lăsaiu a tale temple cînd-va neîngrijite,
Prinoase n'am jertfit?
N'am ars miresme scumpe pe-altarele-ţi slăvite?
Săgeţile-ţi spre mine deci nu mai îndrepta,
Aruncă-le mai aprig în cei ce nu-mi-vor bine,
Redă-mi favoarea ta,
Căci nimenea cu daruri nu te-a 'nzestrat ca mine
Căci nerecunoştinţa nu prinde nici pe zei;

Tu nu sili pe sluga-ţi nici-cînd necredincioasă
Să 'ntoarcă faţa ei
De la divina-ţi faţă, să-ţi fie duşmănoasă.
(Se ridică. Sclavele se depărtează).

EGIST (care a sosit mai de mult şi a ascultat o parte din rugăciunea Clytemnestrei)

Ce s'a 'ntîmplat, regină? Abia ruga-ţi tăcu
Acum şi-acum în cale-mi văzut-am cum trecu
Şir jalnic de fecioare cu jertfe 'mpovorate,
Spre-a regelui mort groapă de fiica ta mînate?

CLYTEMNESTRA

Eu însă-mi am trimis-o, căci prea mult am lăsat
Uitării acea umbră şi-aceasta e păcat.
Trimis-am pe Electra, acum cu osebire
Cînd, sigur, îşi jăleşte a neamului perire.—
Apoi, pe-Apollo'n ruga-mi îl întrebai de ce,
Cînd noi l-avem în grijă, pricten nu ne e?

EGIST

Vădit-a oare astăzi din nou a sa urgie?

CLYTEMNESTRA

Da, printr'un vis ce groază mi-a însuflat chiar mie.

EGIST

Vorbeşte, şi pe mine în vis m'au tulburat
Inchipuiri ce'n minte-mi de-ajuns nu s'au păstrat.

CLYTEMNESTRA

Stam la ospăţ cu tine în partea cestei case
In care Agamemnon la 'ntoarcerea-i cinase.

Mulți credincioși și sfetnici cu noi se 'nveseleau;
Sălta în cupe vinul și sclavii aduceau
In blidele 'ncărcate merinde poftitoare.
Deodată în afară s'aude o vulvoare
De strigăte voioase.

EGIST

In tocmai am visat!

CLYTEMNESTRA

De spaim' ai noștri oaspeți în clipă s'au sculat
Și ne-am sculat cu d'înșii. Ei într'un glas strigară
«Ah! a venit stăpînul!» ș'apoi îngenunchează.
Iar eu spuneam în mine: «Ce! oare n'a murit?
Nu l-am ucis eu doară? A fost un vis smintit,
Ori vis smintit e-acesta?».

EGIST

Nici-o deosebire.

CLYTEMNESTRA

Pe cînd luptam cu mine ca să-mi revin în fire,
Ivitu-s'a în ușă întîiul meu bărbat,
Cu față mîndră, tînăr și 'n alb învestmîntat.
Își încrețește fruntea, cu vîrful lăncii sale
Atinge zidul tare și zidul se prăvale.
Ca gîndu-atunci în noapte, cu sgomot nefiresc,
Coloană spre coloană și zid spre zid pornesc;
Se surpă 'ntreg palatul. Iar flacări se ridică
Cu chip de monștri stranii, pămîntul îl despică,
Ne-ajung, ne 'ncing, se urcă spre a ne sfîșia.
Foc ne curgea prin oase, a noastră carne-ardea;
Fiind în clip'aceeași balanță și povară

Priveam fără de grijă cum ne topeam în pară
Şi'n mijlocul peirii mă deşteptaiu gemînd!

EGIST

Chiar visul meu! De-aceea mi se deşteaptă 'n gînd,
Că pentru noi nu este primejdia sfîrşită,
Că cea trecută este de-o alta 'nlocuită,
Mai mare, mai aproape. Orest muri, e drept,
Dar a rămas Electra, şi azi, mai înţelept,
Văd clar că'n marea ură în care ea se pierde
Chiar fără de Oreste, Electra ne va pierde.

CLYTEMNESTRA

De ce dar dintr'o dată n'ai vrut s'o curm cu ea?
De ea de mult exilul pe veci ne mîntuea.
La gîndu-acest'acuma mă 'ntorc.

EGIST

Şi ai dreptate!

SCENA II

ACEIAŞI, TISAMEN

(Tisamen tulburat, îngrozit, vine dinspre palat în grabă, nevăzînd pe nimeni).

TISAMEN (par'că e gonit de cine-va)

O! o! fugiţi vedenii, lăsaţi-mă, o! o!
Ce văd şi acolò?
Ororile trecute renvie 'nfricoşate!

EGIST (Clytemnestrei)

Deliru-i e la culme. E bun de auzit,
Căci poate viitorul apare lămurit

In mintea-i infocată, şi vom afla îndată
Vre-o taină care poate ne-o folosi vreodată.

TISAMEN

Se urcă marea hîdă, se urcă ne'ncetat
Cu valuri sîngerate,
Dè-a urelor furtună, la ceruri ridicate.
A! a! duhoarea morţii în nare mi-a pătruns,
In sufletul mi'a străpuns!

EGIST

Amarnice cuvinte!

TISAMEN

Se perindează 'n mine
Privelişti fioroase. O! ochii ne-adormiti
Ai sufletului vecinic, ce văd neînvoiţi,
Ce 'nchişi nu-i mai poţi ţine!

CLYTEMNESTRA

Ce vrei să spui bătrîne? Stăpînii tăi sînt... noi

TISAMEN (văzindu-i)

Regină!... şi tu, rege!... Ştiu ce sînteţi azi încă —
Dar ce-o să fiţi îndată?! Vai! ce schimbare-adîncă!
Sărmanul cel din urmă mai mult va fi ca voi!

EGIST

De ce? de unde-aceasta?

TISAMEN

Lăsaţi ori-ce mărire,
Coroană, strălucire,
Fugiţi, curînd fugiţi!!

De mai iubiți lumina și dulcea-i strălucire,
Pe Hades nu-l doriți!

CLYTEMNESTRA

Și cine ne-amenință c'o grea nenorocire?

TISAMEN

Văd mîna ce s'aruncă spre sînu-ți înarmată,
Și'n umbră o nălucă ce ținta îi arată...
A! fugi, nenorocită, fugi rege ne'ndurat,
Ești, ca un miel, junghiat!
V'a osîndit Apollo, s'a stins al vostru soare,
Incepe-o ceață neagră de-acum să vă 'nconjoare!!

EGIST (Clytemnestrei)

Ai auzit?

CLYTEMNESTRA

Ascultă...

TISAMEN

Fatale isbîndiri,
Fatală cucerire! Ce mari nenorociri
Ș'atrag neomenoșii ce nimicesc popoare
Și-orașe 'nfloritoare.
Ești resbunată Troe! Acelui ce-a pătat
A tale sfinte vetre prin crime 'ngrozitoare,
Va fi pătat el însu-și de neamu-i ne'mpăcat!

EGIST (Clytemnestrei)

Vezi?

TISAMEN

Dar zadarnic pieptul prin strigăte mi-aș frînge,
De-a soartei hotărîre tot n'o să fiți scutiți,
Cum ați ucis voi, trebui și voi uciși să fiți,
Și eu o s'am a plînge
Din nou pe a voastre leșuri cu lacrime de sînge!
V'o spun și plîng: fugiți!

(Ese cu ochii la dînșii)

SCENA III

EGIST, CLYTEMNESTRA, ELECTRA, MYRRHA, TINERE FECIOARE

EGIST

Electra!

CLYTEMNESTRA

Da, Electra!

EGIST

La rîndu-i să dispară!

(Electra intră urmată de Myrrha și de fecioarele care au dus ofrandele la mormîntul lui Agamemnon)

EGIST (Electrei)

Haină! cugeți oare că domnii tăi uitară
De-a ta înverșunare? Tot încă făurești
Urziri neomenoase? Ce! nu te dumerești? —
A! din privire-ți numai gîndirea-ți se străvede!

ELECTRA

Privirea mea asupră-ți nu va cădea, mă crede!

EGIST

De-a tale năzuințe un zeu ne-a prevestit;
Și nu mai voi să sufer acum, ce am suferit.

ELECTRA

Şi eu voi să te mîntui de ori-ce suferinţă.

CLYTEMNESTRA

Şi îţi mai vine-a rîde? Prea marea 'ngăduinţă
A soţului meu rege, mai mult te-a 'ntărîtat.
Crescu a ta'ndîrjire cu cît noi te-am cruţat.
Exilul va fi vrednic să te mai domolească.
Părtaşi ai pe aiurea; ei să te-adăpostească!
Şi vei putea cu dînşii să plîngi pe tatăl tău,
Să mă blestemi pe mine cum te blestem şi eu.

ELECTRA

Exilul! Vai nici moartea nu este-aşa cumplită!

CLYTEMNESTRA

Ş'apoi?

ELECTRA

Mă lasă totuşi să onorez smerită
A lui Orest cenuşă cu lacrime frăţeşti.

CLYTEMNESTRA

O'ngădui pentru mine, — nu pentru c'o doreşti, —
Căci rău devine mortul ce cinstea nu-şi primeşte.
Dar dup'aceasta 'ndată te du; şi te grăbeşte!
Să nu te văd o clipă, să nu-mi spui un cuvînt.
Nu te mai ştiu de-acuma, nimica nu-ţi mai sînt.
(Intinzînd mîna spre Apollo)
Pe cel ce ne priveşte, mă lepăd azi de tine,
De-a firii lege sfîntă nu voi a mă mai ţine.

ELECTRA (acelaş joc)

Şi eu de martor astăzi tot pe acesta-l voi:
Or-care legătură e ruptă între noi.

Nu mai sîntem de-un sînge, nimic n'am de la tine,
Ş'a firii lege sfîntă s'a stins de-acum în mine!
(Egist şi Clytemnestra es).

SCENA IV

ELECTRA, MYRRHA, TINERE FECIOARE

ELECTRA (Myrrhei)

Mă bucur, scumpă Myrrho; prin rostu-i ne'mpăcat
De ori-ce slăbiciune mi-e sufletu' scăpat.
Ea năbuşi în mine şi umbra de 'ndurare.
Acum aştept în pace sosirea celui care
Dreptatea o va face. De ce n'a şi venit
Să 'ndeplinească jertfa ce i s'a poruncit?
A rĕsbunării oră tot încă zăboveşte?

SCENA V

ACEIAŞI, PYLAD

ELECTRA (văzindu-l)

A!... dar Orest?

PYLAD

Aice credeam că se găseşte.
Veneam să-i dau de ştire că-i timp de făptuit
Cu cît se scurge vremea eu pot fi bănuit,
El pus la cercetare; şi mult nu-i pîn' să vie
Trimişii mamei sale. Ce-ar fi atunci, o ştie.
Părtaşii de aice, buni, tari, dar nu destui,
Nerăbdători aşteaptă să 'nchine ţara lui;
E chiar de capul gardei isbînda-i ajutată.
Dar de-o ispravă mare e totuşi atîrnată:
La toţi în suflet teama adînc li s'a 'mplîntat;
Zăbava, şovăirea ne-ar pierde neapărat.

ELECTRA

Ce! el să şovăească?

PYLAD

Da, căci îl stăpîneşte
O stranie sfială; tu vezi de i-o sdrobeşte!
Eu merg să ţin poporul la fapta-i pregătit.
(Myrrhei)
De-a ei îndeplinire să fiu curînd vestit.

SCENA VI

ELECTRA, MYRRHA, TINERE FEŢIOARE, apoi îndată OREST

ELECTRA (în sine)

N'a fost dar nefirească ascunsa-mi îngrijire
Şi rostu\ său, ţinuta-i, nu fără 'ndreptăţire,
Isbit-au al meu cuget, cînd el m'a'ntîmpinat
(Orest apare)
Ci vin!
(Privindu-l)
Privire stinsă, la faţă 'ntunecat!
Atrid, Orest eşti oare sau fost-am înşelată
Şi trebui pe-al meu frate să-l plîng nemîngîeată!

OREST

Ce vrei să spui?

ELECTRA

Răspunde: cutezi să te'ndoeşti
De tine, de menirea-ţi? Şi-i drept să te sfieşti?

OREST

Acuma de sfială sînt tocmai mai departe!

ELECTRA

A !

OREST

Spre-o mai mare faptă, în care a ta parte
Frumoasă o să fie, mă simt acum mînat.
Aice, chiar la pragul fatalului palat,
In falnica cetate de neamul meu domnită,
Am credincioşi prieteni; mulţimea 'nlănţuită
La mine năzueşte. Ii vom întîmpina,
Striga-voiu al meu nume şi aşa-i vom îndemna
A se scăpa de jugul ce-atît îi amăreşte.
Isbînda ţine partea acelui ce 'ndrăsneşte!
Tiranii prin cădere plătească-al lor păcat.

ELECTRA

Ce vînt de nebunie ăst gînd ţi-a insuflat?
Părtaşii tăi! Mulţimea! Un strigăt o să dee
Un copilandru palid, o jalnică femee, —
Şi ei se vor repede, cu-avînt cotropitor,
In lancele pornite d'Egist asupra lor!?
Aş rîde; dar durerea mi-e harnică stăpînă...
Dar fie, cad tiranii; isbînda ta-i deplină
Şi-ai căpătat coroana! — Cu-atît eşti mulţumit?
Atît ţi-e datoria? Tu pentru-ce ai venit?
Şi tatăl ce voeşte? El vrea a lor peire,
Voeşte al lor sînge; şi'ar fi nelegiuire
Să nu-il dai tu însu-ţi! Ca fiu i-l datoreşti;
Oracolul ţi-a spus-o: nu poţi să n'o voeşti.

OREST

Vai!

ELECTRA

Cum! laşi pe-al tău tată lipsit de răsbunare?
Uiţi că de-ai fi atuncea al regilor domn mare,
Şi chiar dac'ai întrece pe-ori-ce erou slăvit
Prin neatinsă faimă, tu totuşi pingărit,
Făptură ticăloasă, ai fi şi pentru tine
Şi pentru 'ntreaga lume! In drept ar fi ori-cine
Dispreţu-i să-ţi arunce şi de la vatra sa
Cu groază să te-alunge. Ş'apoi ţi-ar mai lăsa
Răgaz şi bucurie mustrarea-i ne-ardormită?

OREST

Mult la icoan'aceasta, din mintea-mi neclintită,
Cu ochi măriţi de spaimă, din vreme am privit
Şi 'n gînd amare chinuri prin ea am suferit.
Dar m'a mişcat ş'o alta mai înfiorătoare:
Aceea ce chiar mie mă arăta — oroare! —
Dînd moarte celei care cu viaţă m'a 'nzestrat.
Purtat de mîna-mi, fierul în sînu-i a intrat...
Crişneşte şi-l sfîşie şi sapă ran'adîncă.
Aud a ei strigare şi plînsul i-l văd încă.
Au ştii ce hotărire pe noi se abătu?
Să omorîm pe mama! Pe mama, auzi tu?

ELECTRA

Al unei vorbe sunet a stins a ta tărie?

OREST

De ea nu m'oi atinge. Mai bine asupră-mi vie,
Neîmblînzit Tartarul!

ELECTRA

Deschis-ai însfîrşit
'Nainte-mi al tău suflet şi'n el văd lămurit!...

Te plîng, sărman părinte; trădare pentru tine
In moarte ca şi'n viaţă! Acum o vezi cum vine
De la fecioru-ţi însu-şi: s'a dat cu-a tăi vrăjmaşi,
Cu cei ce-ţi spurcă vatra, cu-ai tăi cruzi ucigaşi!
El, între ei şi tine, pe ei îi părtineşte.
A! mi-curg amare lacrimi, căci azi mi se vădeşte
Că păsul cel mai mare tot ţie a fost păstrat.

OREST

De cugetai mai bine, mai mult m'ai fi cruţat.
A mea înverşunare n'a fost mereu stîrnită,
A zilnicelor chinuri măsură împlinită
N'a copt din vreme ura-mi. Tîrziu aflat-am eu,
Pe ţărmuri depărtate, menirea-mi, neamul meu.

ELECTRA

Trăiiu ca să m'ajungă asemenea urgie?
Tu eşti mult aşteptatul, tu eşti a mea mîndrie?
Ostaş fugar din luptă, duşmanului vîndut,
Lui Egist la picioare cum încă n'ai căzut?

OREST

O soră ne'mpăcată, dă-mi încă ascultare
Şi poate mă vei crede mai vrednic de ertare.
Intoarce-te cu mintea la timpul depărtat:
Cînd la slăvitul Strofios, de-o lume onorat,
Copil sfios şi palid, cu fruntea 'ntunecată,
Creşteam în vechea-i curte, cea bine-cuvîntată,
Credeam atunci că moartea părinţii mi-a răpit
Şi că de milă-un rege la vatra-i m'a primit.
Credinţ'aceasta 'n suflet bătrînul mi-o 'mplîntase,
Neştiutor de mine anume mă lăsase,
Căci a chemării mele povar'atît de grea

Pe umere prea slabe s'o pue nu voea.
Pe cît era el însă mai plin de îndurare
Pe-atît curteni ş'odrasle mă duşmăneau mai tare :
Mă încărcau c'o ură şi c'un dispreţ vădit
De-a căror răni şi astăzi sînt încă chinuit.
In contra tuturora, a ori-şi-ce durere,
A ori-şi-ce restrişte, cătam o mîngîere
La o fiinţă sacră, vis dulce 'nsufleţit
De-a mea închipuire cu tot ce-i mai slăvit.
Şi mai fără de seamăn : blîndeţe, bunătate,
Nespusă frumuseţă, divină maestate !
Mamă-i ziceam ş'aevea pe mama 'n ea vedeam,
La vreme de nevoe pe ea o invocam ;
De-a mele doruri tainic îi dam înştiinţare,
Ş'adesea eu, flămîndul de-amor şi desmierdare,
Priveam în somn pe frunte-mi sărutul ei curat.
Dar timpul iute sboară şi'ncep a fi bărbat.
Atunci mă cheamă Strofios şi, prins de-o grea mîhnire,
Imi dovedeşte neamul, mi-arat' a mea menire,
Imi spune ce ţel falnic şi groaznic am de-atins.
O ! de fiori de gheaţă mă simt ş'acum cuprins
Nici faţă cu Medusa nu'ngălbeneam mai tare.
Deci zeea adorată şi demnă de-adorare
Era o ucigaşă, un monstru blestemat,
Ce-şi omorîse soţul, un rege lăudat, —
Al meu slăvit părinte !... Iar eu, în astă lume,
Venisem spre-a da moarte, şi tocmai ei, anume !
Ce muritor mai fuse aşa de crud ursit ?
Voi fi, ori cum voi face, de plîns şi pîngărit !

ELECTRA

Nu ! nu ţi pricep rostirea, nu ştiu ce vrei a spune,
Nu ştiu ce te'mboldeşte, ce farmec te răpune : —

Eu știu de răsbunare, pe ea numai voesc.
Resbună-mă, resbună-l! te rog — ți-o poruncesc!
De legi, de datorie, de jurămînt te ține:
Eu am sperat în tine, eu am crezut în tine
Și te-am dorit o viață ca pe-un mîntuitor, —
Și n'am iubit pe frate cît pe răsbunător!
Da! n'am avut alt cuget, nici altă năzuință:
Doar împăcarea umbrei! C'o crudă stăruință
Simțirile duioase din suflet le-am gonit,
Și sufletu-mi se 'nchise himenului dorit:
Nu l-am lăsat să cate, să vrea vr'o bucurie;
N'am vrut să fiu vr'odată nici mamă, nici soție,
Ci furia victimei, necazu-i întrupat;
Iar ura mea îmi fuse și-odraslă și bărbat!
Răsbună-mă! răsbună-l!

OREST (după ce ș'a luat încet pumnalul în mînă și a luptat un moment cu sine însu-și).

Nu încă... 'ngădueşte!

ELECTRA

A! taci... ascundeți fața și-acum de-aci grăbește,
Căci el te vede-aice, te-aude!... Nu mai sta,
Imi lasă mie cinstea ce-avea să fie-a ta.
Tu să bocești, să tremuri, tu să cerșești ertare,
Eu mînui-voi ferul (îi smulge pumnalul)
și mîna-mi va fi tare!
Mînia, desperarea acum mi-or făuri
Puteri neîntrecute... și ce-i de voi muri?
(Vrea să se repeadă spre palat)

OREST (oprind-o)

Ce vrei să faci?

ELECTRA

Deoparte !

OREST

Nu ! !

ELECTRA

O voesc !

OREST

Opreşte !

Te pierzi zadarnic.

ELECTRA

Fie !

OREST

Aşteaptă.

ELECTRA

Hotăreşte :

Ori tu, ori eu !

OREST (după o ultimă esitare)

Ci, dă-mi-l !... (îi ia pumnalul înapoi)

(Hotărît) Apollo vrea ast-fel.

ELECTRA (indemnătoare)

El vrea ce se cuvine, numai ce-i drept vrea el,
Şi dreaptă-ţi va fi fapta — o jur ! şi-asupra-mi cadă !

OREST

Ah ! crud'a fost şi mama !

ELECTRA

De-ar fi putut s'o vadă
Şi ochii tăi atuncea cînd furios lovea,
In soţul ei, în tata!

OREST

Da! zi!

ELECTRA

Cînd îşi rîdea
De cel căzut de mîna-i şi-l încărca de-ocară!

OREST

A! A!

ELECTRA

Cum cu piciorul a dat în el!

OREST

O fiară!

ELECTRA

Jertfi copii, soţ, cinste unui mîrşav amor,
Unui Egist!..

OREST

Ajunge!... Voi fi îngrozitor!...
E mare a ei vină şi trebue spăşită.
Vapae am în creeri... Mi-e furia stîrnită!
Se redeşteaptă'n mine Thyeste şi Atreu.
Sînt fiul Clytemnestrei, sînt un Atrid şi eu!...

A ! urile vechi care din vreme bîntuiră
In casa Pelopidă, azi reînsufleţiră.
Le simt fierbînd în mine !... Suflarea caldă-a lor
M'aţiţă, mă tîreşte !... Sînt gata de omor !

ELECTRA

Ast-fel voeşte-Apollo !

OREST (arătînd pumnalul ce ţine în mînă strîns)

N'o să mai şovăească !

ELECTRA

Intr'însul treacă vrajba-mi şi drept la ţel păşască,
Neîndurat şi aprig, şi nască-le dureri
Ca cele ce-mi dădură !

OREST

Şi tu, ce azi îmi ceri
Această faptă, tată, de sub pămînt mi-ajută,
Fă inima-mi de piatră, o fă neabătută
De rugăciuni şi lacrimi !

ELECTRA

Tu vultur, ameţit
De ochii de viperă, deşteaptă-te'n sfîrşit,
Dă pasului său razem şi mînei lui tărie !

FECIOARELE ŞI MYRRHA

Ascult-o, mîndre rege !

(Sgomot spre palat)

MYRRHA

Sosesc !

ELECTRA

Egist !

OREST

Să vie !

(Electra se dă la o parte spre stînga, Orest se ține lîngă statuea lui Apollo ; fecioarele sunt în fund. Egista pare pe peronul palatului și nu poate vedea pe nimeni)

SCENA VII

ACEIAȘI, EGIST

EGIST

Nu-mi mai sosesc trimișii, ca să văd însfîrșit
Că de-un dușman de moarte măcar sînt mîntuit
(Coboară, zărind pe Orest, care a înaintat spre dînsul, și-l privește cu ochi răi)
Tu ce voești ?

OREST

Pe tine !

EGIST

Știi cine te aude ?

OREST

Un furător de sceptre, un ucigaș de rude.

EGIST

Ce-mi vrea smintitul ăsta ? Ei garzi !

OREST (privindu-l tot fix și făcînd semn să meargă spre palat)

Taci !... Mergi !... Curînd...
Să mori unde-omorît-ai... azi ai venit la rînd.

EGIST

Ce spui? Ce este asta?

OREST (arătindu-se pe el însu-şi)

Orest !... Orest e-aice !

EGIST (dînd îndărăt)

Vai ! morţii reînvie !

ELECTRA

Oracolul ferice
S'a împlinit prin tine.

OREST

Un mort te-omoară!

ELECTRA

El !

OREST (luînd sceptrul din mîna lui Egist, înmărmurit)

Aceasta nu-i de tine (îl aruncă)

ELECTRA

Uzurpător mişel !

OREST (aruncînd coroana ce a luat-o de pe capul lui Egist)

Şi nu-i de tine asta!

ELECTRA

Redă-ne 'ntreaga-ţi pradă!

OREST (îndemnîndu-l cu pumnalul ridicat să meargă spre palat)

Colò !...

EGIST (dînd mereu înd ărăt fără voe)

Nu-s vinovatul... urgia ta să cadă...

ELECTRA

Al a! ne şi scîrbeşte!

OREST

Colò! colò!

(Egist dispare în palat, mergînd înd ărăt; Orest îl urmează pas cu pas cu pumnalul ridicat asupra lui)

MYRRHA

Cumplit!

(Tinerele fecioare, oprite pe loc, dau semne de groază; vor să plece Myrrha le face semn să rămie, să asiste pe Electra)

SCENA VIII

ELECTRA, MYRRHA, TINERELE FECIOARE

(Un moment de tăcere; apoi un gemăt înnăbuşit)

ELECTRA

Auzi-l şi tu tată.... A! cît l-am mai dorit.
La cîtă suferinţă îmi dă despăgubire.

(Lung ţipăt de spaimă în palat)

ELECTRA (tresărind)

A!

O FECIOARĂ (altora)

Da, regina... Sigur sosit-a cu grăbire
L'al soţului ei gemăt.

MYRRHA (unei fecioare)

Se luptă!

FECIOARA

'Ngrozitor!

OREST (din lăuntrul palatului, intr'o explosie de furie)

Dar tata?... unde-i tata?

(Puțină tăcere; toate-și acoper fața, apoi gemăt innăbușit)

ELECTRA (tresărind fără voe)

A! dureros fior

Și'n inima mea trece!

MYRRHA (unei fecioare)

Du vestea așteptată.

ELECTRA (îngenuchind)

De-acuma pace ție, o! umbră încercată!
Ești răsbunat părinte, domn mare și iubit.
Desfată-te în fine în sîngele rîvnit,
Ce ți l-am dat noi jertfă, din sfînta datorie,
Spre liniștea-ți de-apururi. De-acuma pace ție!

SCENA IX

ACEEAȘI, OREST

(Orest ese din palat rătăcit, cu pumnalul în mînă, pășind indărăt cu ochii fixați spre interiorul palatului)

OREST

Grozav! grozav!... Tot trupul îmi tremură... Mi-e frig!

ELECTRA (luindu-i pumnalul din mînă care-l ține încleștat)

Ți-e mîna ca de ghiață!

MYRRHA

Nefericit!

OREST

Se 'nfig
In ochii mei privirea ei!... Sînul ce-a mea mînă
L-a sfîşiat... Blestemul pe mine-n veci rămînă!
Vai, ce-am făcut!

ELECTRA

Aceea ce zeii ţi-au cerut.

OREST

Crud ordin, crud oracol! Eu unul nu... n'am vrut.
El m'a 'ndemnat, Apollo, el m'a tîrît nainte.

ELECTRA

Nu mai jăli cînd vesel e-acum al tău părinte.

OREST

Ars sînt, ars pîn' la oase de sîngele vărsat.
Mă 'neacă, mi se urcă pe gît, învăpăeat,
Ghimpi ascuţiţi furnică prin inima-mi sfărmată
Pe tot ce văd în juru-mi stropi roşii mi se arată.

O FECIOARĂ (celor-l-alte)

Nu ştii: să-ţi fie milă sau să te înfiori?

OREST

Nu mă lăsa, Electră, nu mă lăsaţi surori:
Din fundul Curţii-asupră-mi să năpustesc rînjite
Hainele fecioare, a mamei crunt lovite

Resbunătoare crunte! Spre mine se abat
Ca roiul cel de viespe cu ac înveninat!
Ce țipete grozave! Ce mugete de fiare!
Scăpați-mă de ele, de-a lor cumplite gheare!

SCENA X

ACEIAȘI, PYLAD, BĂTRÎNI ȘI FRUNTAȘI DIN ARGOS

PYLAD

Orest, fruntașii țării ș'ai ei bătrîni cercați
Sosesc să ți se 'nchine de ea însărcinați,
Se și adun' prin piețe la sfintele altare,
Să-ți laude isbînda, slăvind a lor scăpare.

UN BĂTRÎN

Dar ce? De ce uimire te-arăți a fi lovit?

OREST

Tineți-vă departe, de-un om pătat ca mine!...
V'ați pîngări amarnic... Ce vreți? gîndit-ați bine?
Cu mîna-aceasta care o mam'a sugrumat
Să țiu eu sceptrul țării? Să stau în ăst palat
In care al său sînge a curs cu 'mbelșugare?
In care-a sale furii roesc cu 'nverșunare?...
Plec în exil de voe: Ursit așa mi-a fost.
(Făcînd semn să nu-i replice nimic)
Nimic!... Doriți-mi însă să aflu adăpost,
Un loc, în care ele să nu mă poat' ajunge,
In care-a lor privire nu m'ar putea străpunge, —
Nu mă urmeze nimeni!

PYLAD

Nu eu te-oi asculta,
Ca pîn'acum m'oi ține ori-cînd de urma ta.

ELECTRA (lui Pylad)

Prieten fără seamăn îmi lasă-această parte.
Eu fi-voi a lui cîrjă şi soarta-i voi împarte,
Pîn' ce-l voi readuce de crima lui spălat;
Tu fii stîlp casei sale, păstrează-i acest stat.

(lui Orest)

Dă-mi mîna frate. Mergem la Pallas cea slăvită.
Pe culmea unde este de-Athenieni slujită:
La ruga-mi de fecioară ea se va miluì,
De-a lui Erynnis goană ea te va mîntuì;
Căci dreaptă-i a ta faptă, de-un zeu chiar inspirată,
Căci ai scăpat o ţară şi ai răsbunat un tată!

(Ei pleacă ţinîndu-se de mînă; Pylad şi cei-l-lalţi îi urmează un moment, trişti şi se opresc în fund privindu-i cum se depărtează)

BĂTRÎNUL

Popor din vechiul Argos, se cade să-i jălim
Şi gîndul rău din suflet pe veci să ni-l gonim:
Ori-ce nelegiuire cînd-va e ispăşită;
Din toată crima naşte o crimă mai cumplită.

(În vremea aceasta Tisamen a apărut pe peronul palatului şi s'a rezemat cu fruntea de o coloană).

TISAMEN

S'a împlinit ursita! Securea a răsbit
În falnica pădure şi'amar a pustiit,
Iar eu tot viu rămas-am; şi iată am a plînge
Din nou regeşti vlăstare cu lacrime de sînge!

(Se aşează pe treptele palatului, copleşit de durere)

CORTINA CADE

EDGARD TH. ASLAN.

P. HOFFMANN*)

RELIGIUNEA BASATA PE MORALA

Ochire asupra mişcării morale din America.

I.

Anglia şi Statele-Unite din America sînt probabil ţările cele mai religioase din lumea creştină modernă. Nu vrem să înţelegem că, în aceste ţări, datoriile religioase, astfel precum le înţeleg deosebitele biserici, sînt mai cu exactitate observate, nici că funcţiunile bisericeşti sînt aci mai numeroase sau mai bine îndeplinite decît aiurea: sub aceste raporturi, alte naţiuni pot fi socotite mai sus decît rasa anglo-saxonă; dar, după toate aparenţele, nici-una nu o întrece, nici chiar n'o egalează, prin vioiciunea şi abondenţa sentimentului religios. Ca să se convingă cine-va de acest lucru, e destul să citească lucrarea recentă a lui Goblet d'Alviela despre «*Evoluţiunea religioasă contemporană*». Se va mira de mulţimea comuniunilor care s'au întemeeat în marea Britania şi în Statele-Unite de la începutul acestui secol,

*) *La Réligion basée sur la morale,* choix de discours publiés par les Sociétés pour la culture morale, traduits en français avec l'autorisation des auteurs, et précédés d'un aperçu de l'histoire du mouvement moral, par P. Hoffmann, prof. à l'université de Gand. Un volume in — 12 pour 3 fr. 50.

şi care se întemeează încă pe fie-care zi. Aiurea sentimentul religios se simte mulţumit cu formele, pe care dînsul şi le-a creat, sau ceea-ce poate în general e mai adevărat, este amorţit prin o îndelungă obicinuire. Dacă se trezeşte în unele spirite distinse, aceste spirite nu întîrziă de obiceiu a se depărta de la simboluri'e, care şi-au pierdut semnificarea lor, dar rare-ori merg pînă acolo, ca să le înlocuească prin altele. La Englesi şi Americani, din contra, ori-ce critică însemnată făcută creştinismului, dogmelor şi instituţiunilor sale, tinde să se exprime în mod positiv prin vre-o sectă; ori-ce filosofie, aceea a lui Auguste Comte ca şi aceea a lui Herbert Spencer, se schimbă în religiune şi-şi găseşte cultul. Cînd urmărim naşterea şi desvoltarea acestor secte, nu putem să nu ne gîndim une-ori, că aspiraţiunile către o nouă religiune se apropiă de manie : într'atît de mare e numărul congregaţiunilor ce se deosebesc între ele, şi într'atît sînt de ciudate, în multe casuri, doctrinele şi practicile lor. Insă, pe lîngă multe rătăciri, aceste aspiraţiuni şi aceste încercări ne par în general sănătoase; şi, deşi ajung la credinţe deosebite, ele au cel puţin cu puţine excepţiuni, ace'aş scop, acela de a întemeea o religiune, care să fie în armonie cu resultatele ştiinţei moderne. Potrivit acestei ţinte, cea mai mare parte a reformatorilor şi novatorilor anglo-saxoni micşorează din ce în ce mai tare numărul dogmelor care se rapoartă la fiinţe transcendente, şi fac să dispară acelea care sînt cu deosebire contrarii legilor naturii. Dar pe cînd numărul dogmelor se înputineză, vedem producîndu-se un fenomen curios, cu deosebire în Statele-Unite. Cu cît se pune mai puţin preţ pe credinţă, cu atît mai mult se rid că morala; cu cît cine-va are mai puţine dogme, cu atît mai mult are spiritul de dreptate şi de caritate.

Printre sectele creştine cele mai de seamă, care s'au ivit după Reformă, trebue să socotim unitarismul. Simbolul cel mai complet al unitarilor, care sînt continuatorii Socinienilor şi datoresc numele lor negării Trinităţii, nu mai coprinde decît unitatea lui Dumnezeu, nemurirea sufletului, infaibilitatea Bibliii şi misiunea divină a luĭ Christos.

Insă unitarii s'au distins de la originea lor prin faptele lor bune şi prin fondaţiunile lor folositoare. De atunci mai mulţi dintre dînşii au adoptat opiniuni, care stîrbeau în mod însemnat valoarea Scripturii şi rolul lui Christos, dar au făcut în acelaş timp să se mărească tendenţa morală a mişcării. Această tendinţă, vădită în Anglia, isbucneşte cu îmbelşugare în America. Channing, care a precisat, într'un mod definitiv, unitarismul în această din urmă ţară, încă de mult a susţinut în alţi termeni «că adevăratul creştinism consistă cu mult mai mult în practica virtuţilor creştine decît în adesiunea la un *credo* oare-care». Iar unii din succesorii lui care se văzură siliţi să nege autenticitate Revelaţiunii, erau tocmai aceia care aveau cel mai mare respect pentru învăţăturile *morale* ale Bibliii. «Sclavia nu avu duşman mai înverşunat» decît pe căpetenia lor principală, pe vestitul Teodor Parker († 1859), pe cînd bisericile cele vechi, atît de bogate în dogme, arătau în această privinţă o indolenţă şi o duplicitate culpabilă.

Asociaţiunea religioasă liberă, care se desfăcu în 1866 din comuniunea unitară, nu mai are nicidecum confesiune; în adevăr, ea are ca principiu fundamental «libertatea absolută a cugetării omeneşti în toate problemele şi în toate afacerile religioase. Ca urmare a acestui principiu, ea ţine totuşi ca «interesele practice, morale, umanitare ale religiunii să fie puse mai presus de orice teologie, sau mai bine, caracterul şi faptele bune să întreacă credinţa». Insă ea, ca asociaţiune, nu stabileşte aşezăminte filantropice de bine-facere şi de educaţiune. Ea şi-a pus mai mult ca ţintă să încurajeze cercetarea şi libera discuţiune a cestiunilor religioase, şi să desvolte spiritul de toleranţă.

In general, aşa dar, în comunităţile creştine din America şi în acelea care au eşit din sînul lor, însemnătatea ce se dă moralei creşte în raport invers cu dogmele. Impuţinîndu-se dogmele şi cu dînsele, riturile, se ajunge în mod natural să se pună centrul vieţei religioase în domeniul moral, şi se pare că lumea începe a înţelege că unirea religioasă a oamenilor, imposibilă pe basa credinţelor, trebue să se facă de-acum înainte pe

aceea a faptelor. Dar nici-una din sectele, de care am vorbit, nu a îmbrăţişat încă în mod lămurit un asemenea chip de a vedea. Toate, ori-cît de liberale ar fi de alt-fel, au credinţa lor, pe care o pun înaintea acţiunilor, şi anume articole de credinţă le deosibesc între dînsele.

Cu toate că «Religiunea liberă» nu împărtăşeşte acest caracter, totuşi ea nu şi-a dat osteneala pînă acum să realiseze, prin măsuri eficace şi potrivite, acea parte din programul său, care atribue conduitei precădere asupra confesiunii. Şi apoi, în fond, aceia care, pe lîngă un simbol comun, îşi propun «să pue mai presus interesele practice ale religiunii curate», oare nu sunt convinşi că «aceste interese practice» sînt interesele esenţiale ale religiunii, sau cel puţin că, dîndu-le o mai mare valoare, ei pregătesc drumul pentru religiunea viitorului? Însă noi ne îndoim mult că un ast-fel de principiu ar fi compatibil cu «libertatea absolută a cugetării omeneşti în toate problemele şi în toate afacerile religioase», pe care o profesează asociaţiunea religioasă liberă.

Singurul om, care, înaintea fundatorului societăţilor morale, s'a întîmplat să aibă aceleaşi idei, e poetul şi filosofiul Ralph Waldo Emerson († 1882), floarea civilisaţiunii din Noua-Anglie, cum pe drept a fost numit Emerson, şi el, constată că «spiritul secolului s'a abătut de la teologie pentru a se îndrepta către morală», şi el recunoaşte în această mişcare un progres. Căci pe cînd el nu vede în teologie decît retorica moralei, în aceasta din urmă vede din contra esenţa chiar a religiunii. «Ori-ce religiune am avea», spune el unde-va, nu putem să nu avem morala uneia sau alteia din persoanele sfinte». După dînsul, «numai în faptele bune, în împlinirea datoriilor active cultul îşi găseşte expresiunea sa». In fine el merge pînă acolo încît prezice «că va fi o nouă biserică întemeeată pe ştiinţa morală».

Vom înţelege fără greutate cum, în mijlocul tendenţelor pe care le-am semnalat, a putut, pentru ca să nu zicem a trebuit, să se nască gîndul de a se constitui o societate a căreia *întîe şi unică ţintă ar fi perfecţionarea*

morală. Lui Felix Adler din New-York îi revine meritul acestei idei fecunde şi binefăcătoare. Felix Adler, cu toate acestea, nu este discipolul nici-unui reformator amintit mai sus. Pe cînd aceştia, fiind cu toţii preoţi protestanţi, şi-au basat învăţiunile lor pe creştinism şi au rămas în cea mai mare parte creştini, cel puţin cu numele, — Felix Adler a fost crescut în religiunea ebraică, a trecut de-adreptul de la mosaism la opiniunile pe care le are astăzi, şi el nu vrea să audă de titlul confesional de ebreu tot atît ca şi de acela de creştin. Înrîurirea pe care cei d'întîi reformatori va fi avut-o asupra lui, nu este decît acea înrîurire generală pe care o exercită, asupra unui om inteligent şi impresionabil, scriitorii şi ideile timpului său. Felix Adler datoreşte poate mai mult decît Americanilor, filologiii biblice a Germanilor, precum şi filosofiii lor, cu deosebire lui Kant, pe care îl citează d stul de adesea în discursurile sale.

Tatăl său fusese rabin al sinagogei Emanuel din New-York, şi fiul era hotărît să-i fie urmaş. Dar după ce petrecuse în străinătate şi-şi terminase studiile la Heidelberg, se întoarse înapoi cu ast-fel de idei că, de la prima dată cînd se sui pe amvon, cariera părintească îi fu pentru vecie închisă. Puţin în urmă, fu chemat să propue limbile şi literaturile orientale la Universitatea din Cornell. Însă această ocupaţie nu ţinu mult timp. In luna Maiu 1876, mai mulţi amici îl rugară să vină să le expună ideile sale religioase la New-York. Felix Adler primi, şi tocmai atunci, şi în acest oraş, se organisă o societate, care, făcînd din credinţă o afacere particulară, recunoaşte morala ca esenţă a religiunii şi nu are alt cult decît acela care constă în săvîrşirea necontenit mai perfectă a datoriilor către oameni. Această societate luă numele de «Societatea pentru cultura morală din New-York». La început ea numĕra 128 de membri; după zece ani de viaţă, la finele anului 1886, ea număra aproape 600 de membri.

Am văzut că ideile care presidă la opera lui Felix Adler sînt, ca să zicem aşa, punctul spre care tocmai se îndreaptă toate spiritele cele mai bune din Statele-Unite. Nu trebue deci să ne minunăm că aceste idei,

de îndată ce-şi găsiră expresiunea lor curată şi îşi arătară folosul practic, au insuflat la mulţi oameni dorinţa de a încerca în alte oraşe ceea-ce avea atîta succes în New-York. In adevăr, încet, încet se formă în jurul lui Felix Adler un mic cerc de tineri care veniseră pentru a se pregăti la aceeaşi ţintă, şi care se iniţiau sub conducerea profesorului în toate amănuntele organisaţiunii.

In primăvara anului 1883, se putu întemeia o a doua societate pentru cultura morală la Chicago, şi, în primăvara anului 1885, o a treia la Filadelfia. Cea dintîiu e condusă de W. M. Salter, a doua de S. B. Weston. Cînd în 1886, se serbători a zecea aniversare a asociaţiunii mume, societăţile din Chicago şi Filadelfia au fost representate la această serbare prin delegaţii şi prin predicatorii lor. In acelaş timp se ţinu întîia adunare generală a societăţilor pentru cultura morală, în care se hotărî să se reguleze, într'un mod definitiv, raporturile deosebitelor societăţi, care pînă atunci fuseseră cu desăvîrşire autonome, şi să formeze o «Unire». Constituţiunea acestei «Uniri» fu adoptată la a doua adunare generală, care se strînse la Chicago, în Noembre 1887. «Iată cuprinsul ei (cap. V § 1): Unirea este guvernată de o adunare compusă din predicatorii deosebitelor societăţii — din înfrăţirea predicatatorilor — şi din delegaţii aleşi de societăţi».

Către finele anului 1886, o a patra societate s'a organisat la St. Louis (Missouri). S'a încredinţat direcţiunea ei lui W. L. Sheldon. Al cincilea membru al «Înfrăţirii predicatorilor», Stanton Coit, care a îndeplinit pînă acum slujba de ajutor a lui Felix Adler la New-York, a fost chemat să conducă *South Place Religious Society* (societatea religioasă) din Londra, sau mai bine *South Place Ethical Society*: căci acest din urmă titlu îl va purtea de acum înainte această societate bine cunoscută, care a fost condusă atît de mult timp (de la 1864 pînă la 1888), şi cu atîta isbîndă, de Moncure D. Conway. Mai mult, în multe oraşe din Statele-Unite, la Baltimore, la Cincinati, la Taledo (Ohio), la San-Francisco, la Boston, există grupe mai mari, sau mai mici, de persoane care au conceput planul să organiseze so-

cietăţi morale. Insă, pentru moment, acest plan nu poate fi executat pe deplin, pentru că lipsesc predicatori disponibili. Cestiunea predicatori'or sau a învăţătorilor de morală este în mare parte cestiunea viitorului mişcării. Ea a şi fost discutată la întîia şi încă mai mult la a doua adunare generală. Resultatul e că s'a înscris în constituţiune un paragraf care numără printre îndatoririle speciale ale «Unirii» aceea de a se îngriji de instrucţiunea anumită a preceptorilor morali, şi s'a hotărît să se facă un fond pentru a se înzestra catedrele necesare şi a se creea «o şcoală de filosofie şi de morală aplicată». In sfîrşit, de la 1 Aprilie 1888, *Unirea* posedă revista sa proprie: *The Ethical Record*, care apare la trei luni o dată.

Cînd considerăm că acesta-i resultatul dobîndit într'o epocă care abea atinge patrusprezece ani (1876—1890), trebue să mărturisim că mişcarea morală a făcut repezi progrese, şi judecînd după trecut, sîntem nevoiţi să-i prevestim un frumos viitor. In ori-ce-caz, ea merită de acum înainte atenţiunea acelora care, avînd în inimă îmbunătăţirea morală şi religioasă a omenirii, s'au convins că religiunile existente au încetat de a mai exercita vre-o influenţă favorabilă realisării acestui scop şi, prin urmare, de a mai îndeplini misiunea lor.

II.

Din tot ce-am expus pînă aci, urmează că societăţile pentru cultura morală nu profesează opiniuni teologice sau filosofice; ţinta lor este exclusiv morală. In constituţiunea Unirii scopul se exprimă în aceşti termeni (art. II, secţ. 1):

«Această Unire, care represintă mişcarea morală, are ca ţintă generală îmbunătăţirea vieţei morale a membrilor ei şi aceea a societăţii; şi ea primeşte cu dragoste în sînul ei pe toate persoanele care aprobă acest scop, ori-care ar fi de alt-fel opiniunile lor teologice sau filosofice». Ca corp, societăţile noastre nu au vre-o

teorie morală; ele nu au în vedere decît practica. Ele îşi propun înfrumuseţarea caracterului şi a conduitei, fără a recurge, cum fac religiunile istorice, la sancţiuni scoase din speculaţiuni asupra dumnezeirii şi asupra universului. Firește, propunîndu-şi acest scop, ele trebue să fie cel puţin convinse că-i cu putinţă să l atingă, că putem în realitate să ajungem oameni virtuoşi, fără a crede în Dumnezeu şi în nemurirea sufletului, într'un cuvînt, că morala este neatîrnată de teologie. Ba chiar această propoziţiune este afirmată de către toate societăţile, şi tocmai în aceasta, dacă am putea s'o numim astfel, stă profesiunea lor de credinţă. In marginile acestei propoziţiuni fie care societate este liberă să facă o declaraţiune de principiu, cum i-ar conveni. Vom cita ca exemplu pe aceea a societăţei morale din Filadelfia, care este cea mai completă. Iată-o:

Intemeind o societate pentru cultura morală, adoptăm principiile următoare ca basă a unirii noastre:

«1. Credem că morala este neatîrnată de teologie. Susţinem că legea morală ne este impusă de însă-şi natura noastră, de fiinţă cugetătoare, şi că autoritatea sa e absolută. Susţinem că viaţa morală trebue să fie pusă pe întîiul plan în religiune.

«2. Afirmăm că codul moral al omenirii are nevoe să fie revisuit. Regulele datoriii, ast-fel cum au fost formulate de marii luminatori religioşi ai trecutului, nu se mai împacă cu condiţiunile schimbate ale societăţii moderne. Credem că în această epocă industrială, democratică, ştiinţifică s'au ivit noi probleme morale, care cer stabilirea de noi regule, mai largi şi mai cuprinzătoare. E deci necesar să se dea un nou interes cestiunilor morale, şi să fie studiate şi examinate într'un chip mai aprofundat.

«3. Socotim de datoria noastră, ca societate pentru cultura morală, să ne dedăm din toate puterile şi cu toate mijloacele de care dispunem la opere de filantropie. Scopul final al unei ast-fel de filantropii trebue să fie înaintarea moralităţii. Observînd trista condiţiune morală a societăţii şi nepăsarea sa pentru scopurile morale, ne simţim obligaţi să facem tot ce putem spre-

a scoate pe semenii noştri din această stare şi spre a trezi într'înşii sentimente mai înalte de virtute.

«4. Credem că nu e deajuns să lucrăm numai la prefacerea societăţii, dar că trebue în acelaş timp să lucrăm la prefacerea noastră înşi-ne. Simplul fapt că cine-va e membru al unei societăţi morale, trebue să fie privit ca o mărturisire tacită a dorinţei de a duce o viaţă absolut nepătată şi de a ne sili să ducem caracterul omenesc la o treaptă de perfecţiune necunoscută în trecut.

«5. Credem că organisarea este indispensabilă pentru a atinge scopurile culturii morale, şi că această organisare trebue să fie mai bine republicană decît monarhică. Recunoscînd nevoea unui predicator public pentru societatea noastră, credem că opera culturii morale, în înţelesul său cel mai larg — studiul, discuţiunea şi punerea în practică a principiilor morale — trebue să se facă pe cît e cu putinţă de către membrii chiar, şi că pentru acest sfîrşit societatea trebue să fie împărţită în secţiuni după deosebitele profesiuni ale membrilor ei.

«6. Sîntem de acord să dăm cea mai mare însemnătate instrucţiunii morale a tinerimii, pentru ca semînţele unei ordine morale superioare să fie sădite în inimile curate ale copiilor; ca, din vreme, valoarea şi demnitatea fiinţei omeneşti să fie săpate în suflete, şi ca astfel opera perfecţionării sociale şi individuale să poată merge crescînd din generaţiune în generaţiune».

Constituţiunea deosebitelor societăţi pentru cultura morală, care, de alt-fel, toate au isbutit să fie recunoscute de persoane civile şi posedă propriile lor statute, este aproape aceeaşi; este cu totul democratică. Se procedează prin alegere la toate funcţiunile ei.

In capul fie-cărei societăţi se află un consiliu de administraţiune compus din douăsprezece sau cincisprezece persoane. Acest consiliu represintă puterea executivă, şi el trebue să dea pe fie-care an socoteală de gestiunea sa, societăţii. El numeşte comisiuni, unele permanente şi prescrise de statute, altele trecătoare şi cerute de împrejurări. In ori-ce comisiune, cel puţin preşedintele este luat din sînul consiliului. Dintre aceste comi-

siuni ar face parte de exemplu: comisiunea finanţelor, comisiunea şcoalelor, comisiunea operelor filantropice, comisiunea publicaţiunilor, etc.

Consiliul se pronunţă şi asupra cererilor de admitere. Pentru a deveni membru al societăţii pentru cultura morală din New-York, trebue să întruneşti trei pătrimi de voturi; pentru a deveni membru al societăţilor din Filadelfia şi Saint-Louis, trebue să întruneşti toate voturile mai puţin două: cererea este deci respinsă dacă sînt trei glasuri contra. De alt-fel ea nu-i respinsă decît pentru motive curat morale. Singura condiţiune de admitere este o bună reputaţiune, şi statutele cuprind de obiceiu un paragraf care spune, că nu se poate cere, celor care doresc să fie admişi, nici-un fel de adesiune la vre-un credo sau la vre-o formulă de credinţă. Firește, se presupune că ei aprobă în general declaraţiunea principiilor primite de societatea la care se adresează.

Deoarece calitatea de membru nu se dobîndeşte prin vre-o aderare la vre-o anumită doctrină teologică sau filosofică, este lămurit că nu din causa vre-unei opiniuni dobîndite se va putea pierde aceeaşi calitate. Dacă singura condiţiune, cerută pentru a fi admis, este o bună reputaţiune, singurul motiv de escludere este o rea conduită. In adevăr, consiliul are drept să excludă din societate — după ce-l va fi ascultat — «pe ori-cine ar fi fost prins călcînd în mod vădit legile moralei sau depravîndu-şi caracterul». Afară de asta, el are dreptul să şteargă din lista membrilor pe aceia care, fără scusă îndreptăţită, nu şi-ar fi plătit contribuţiunea lor anuală pînă'ntr'un termen fixat. Contribuţiunea anuală, de altfel, este destul de mare; ea se ridică pretutindeni, după cît ştiu, la 10 dolari (53 franci). Insă se acordă scutiri.

Predicatorul fie-cărei societăţi este ales de societatea întreagă. De cînd s'au întemeeat «Unirea», se mai cere pentru a fi primit în Fraternitatea predicatorilor, anume să fii agreat de un consiliu compus din membrii acestei Fraternităţi şi ai comitetului executiv al «Unirii». Şi de-asemenea nu poţi fi suspendat sau înlăturat decît după hotărîrea unei comisiuni de anchetă

compusă din membrii Fraternităţii şi din comitetul executiv. Această hotărîre se dă cu majoritate de două treimi a tuturor membrilor comisiunii, şi după ce acusatul a fost ascultat. Ea este comunicată societăţii unde acesta exercită funcţiunea sa. Dacă această societate nu o aprobă, se face apel la convenţiune, care judecă în ultimă instanţă.

Predicatorul este din oficiu membru al consiliului de administraţiune. El are în general o poziţiune asemenea cu aceea pe care o au preoţii comunităţilor religioase.

Este însărcinat cu afacerile spirituale, şi cu deosebire el conduce instrucţiunea morală a tinerimii. El săvîrşeşte *slujba* de Duminică, care constă în executarea unor bucăţi de musică şi într'un discurs ţinut de dînsul. Adesea-ori, el face cetirea unor pasagii scoase din autorii sacri şi chiar din autorii profani. In discursurile, care sînt elementul esenţial al acestui serviciu şi care au ca ţintă nu numai de a îndemna, insufla şi întări pe auditori, ci şi de a-i instrui, el tratează firesce mai ales cestiunile cele simple, ca şi cele complicate chiar de morală zilnică, dar nu exclude critica teologiii şi a confesiunilor existente, după cum o arată specimenele de discursuri pe care le publicăm în acest volum*).

Discursurile regulate de Duminică sînt făcute de obiceiu, nu însă în mod esclusiv, de predicatorul fiecărei societăţi. El pune catedra sa la dispoziţiunea nu numai a colegilor ci şi la dispoziţiunea străinilor. Astfel, de exemplu, pe lista oratorilor care au vorbit la Filadelfia în cursul anului 1886-1887, afară de S. B. Weston, vedem figurînd Felix Adler, Stanton Coit, W. L. Sheldon, o femee Frances Emily White, membră din consiliul de administraţiune, şi cei doi reverenzi Iohn H. Clifford şi William C. Ganuet.

In general, domneşte principiul ca să se stimuleze membrii la studiu şi la gîndire proprie, şi să-i facă să

*) Volumul, de care e vorba aci, coprinde în fruntea lui introducerea pe care o presentăm în traducerea de faţă.

lucreze, pe cît cu putință, singuri la deslegarea problemelor de morală practică. Și, fiind-că aceste cestiuni sînt numeroase și adesea grele și fiind-că multe dintre ele sînt particulare unor stări și unor profesiuni, încît nu pot fi studiate cu folos decît de oamenii aceloraș profesiuni, — de aceea s'a făcut planul să se împărțească fie-care societate într'un număr de secțiuni după deosebitele stări și deosebitele profesiuni ale membrilor ei. Acest plan a fost executat în parte la Filadelfia și la Saint-Louis. La Filadelfia, sînt azi două secțiuni: secțiunea casnică și secțiunea comercială. Cea dintîiu se ocupă cu higiena privată și cu tot ce se atinge de fericirea familiii. A doua se ocupă cu problemele morale pe care le înfățișează raporturile dintre capital și muncă. Se adună o dată pe lună pentru a asculta o conferință făcută de unul din membri. Aceste conferințe sînt menționate în raportul anual al societății, și unele s'au publicat.

La Saint-Louis, predicatorul W. L. Sheldon, a întemeeat ceea-ce se numește «Clubul casnic al doamnelor», în care se țin ședințe din două în două săptămîni. In earna anului 1887–88, s'au cetit și cercetat în comun începutul lui *Emil* a lui Rousseau. Societatea din Chicago, care nu a primit pînă acum împărțirea în secțiuni, ține totuși adunări lunare, destinate a «înteți viața intelectuală a membrilor».

In sfîrșit, există în fie-care societate o «Unire de tineri» care urmărește scopuri analoage, fie prin studiul vre-unui moralist, fie prin o discuție liberă asupra unor cestiuni economice, sociale și religioase.

Discursurile predicatorilor și lucrările personale ale membrilor împărțiți în secțiuni sau întruniți împreună nu alcătuesc decît o parte din menirea societăților noastre; o a doua parte, poate încă mai însemnată de cît cea dintîiu, este instrucțiunea morală a copiilor. Ea se dă pretutindenea, însă cursul complect nu este organisat decît la New-York și la Chicago. Cuprinde trei grade. In gradul întîiu, care este cu deosebire preparatoriu, se face întrebuințare de fabule, legende și de povești, coprinzînd lecțiuni morale. Ele sînt scoase nu numai

din Biblie ci şi din scriitorii profani. Se pare chiar că la New York sînt luate exclusiv din Biblie, schimbîndu-se însă, dacă se simte nevoe, forma povestirii. Astfel vocea lui Dumnezeu e înlocuită regulat prin vocea conştiinţei.

In gradul al doilea, învăţămîntul devine mai sistematic. El îmbrăţişează toată morala practică, adică, doctrina datoriilor, atît a datoriilor pe care omul le are către sine, cît şi a acelora pe care le are către alţii. Se întrebuinţează spre acest scop metoda socratică pe care Kant a recomandat-o în această materie. Profesorii fac ca şcolarii singuri să găsească ceea-ce voesc să-i înveţe, şi îi deprind a judeca casuri e propuse. După raportul, pe care-l avem sub ochi, pînă acum ei au fost cu totul mulţumiţi de resultate, şi cu deosebire au putut constata că «copiii neavînd mintea ştirbită de egoismul vieţei, au în general judecata morală sănătoasă şi delicată, adesea mai bună decît a adulţilor».

Al treilea grad este consacrat unei priviri scurte istorice a marilor religiuni, în deosebi a mosaismului şi a creştinismului. «Obiectul acestei priviri istorice este de a umplea sufletele tinere cu un respect demn pentru tot ce-i adevărat şi bun în religiunea oamenilor, şi, în acelaş timp, de a-i libera de greşelile trecutului». Întregul curs se sfîrşeşte printr'un fel de «filosofie practică», în care se cercetează cestiuni ca acestea: Pentru ce viaţa merită să fie trăită? Care sînt mîngîerile noastre în întristare? etc.

La lecţiunile de morală se adaogă lecţiuni de canto. Textele, de care se slujesc, sînt alese cu îngrijire conform direcţiunii mişcării, şi Felix Adler a compus, pentru acest scop, mai multe poesii, care au fost puse pe note. *The Ethical Record* a publicat cîte-va poesii, printre care citǎm «Cetatea Luminii» [1]), pentru că ea pare a fi himnul fundamental al societăţilor morale.

---

*) O dăm în traducţia românească, făcută de d. I. Găvănescu.

CETATEA LUMINII.

Auzita-ați de-o cetate
Mai frumoasă ca'n povești ?
A ei ziduri luminează
Ca și stelele cerești.

Numai drepți trăesc într'însa,
Și pe-al ei divin pământ
Blîndul soare-al fericirii
Varsă farmecul său sfînt.

Căci *Dreptatea* și *Iubirea*
Au crescut pe-ai ei copii;
Între ei nu-i vrajbă, ură,
Nu-s invidii, dușmânii.

Vreți să știți în care parte
Stă acel oraș sublim ?
El nu este încă'n lume,
Dar va fi, dacă-l voim.

Noi zidim cetatea sacră,
Noi, prin fapte și gîndiri,
Punem pietre-a noastre inimi,
Doruri triste, dulci iubiri.

De perim, ea tot rămîne,
Crește vecinic și-fatal,
Luminată tot mai splendid
De-al *Dreptății* ideal.

Copiii intră în această școală de duminică cam la vîrsta de opt sau nouă ani, și o părăsesc pe la 15 sau 16 ani. E probabil că eșirea din școală să se facă c i vremea într'o formă solemnă, și în fața adunării întregei societății. O ast-fel de ceremonie, care ar corespunde cu confirmațiunea creștinilor, a fost organisată o dată la New-York, în 1885. Ea constase mai cu seamă în mici încercări asupra unor subiecte din morală, care erau citite de școlari, în executarea unui quatuor și în cuvîntarea finală a lui F. Adler. Această din urmă mi s'a părut prea însemnată pentru a nu o reproduce aci. Ea era concepută în acești termeni:

«Și acum am de spus cîte-va vorbe care, deși sînt spuse în fața tuturor, se adresează în deosebi vouă, copi'ele mele *). Am fost foarte fericit în ceasurile pe care le-am petrecut cu voi. Cele mai frumoase momente din activitatea mea au fost acelea în care am putut privi în inimile voastre, văzînd în ele icoana încă curată a omenimii. Nădăjduesc că ea se va păstra pe vecie astfel. Nădăjduesc că totdeauna mă veți considera ca pe un amic căruia îi veți putea cere la nevoi sfatul, și pe dragostea căruia vă puteți întemeea. Nu doresc nimic alt decît să vă fi lăsat o bună amintire.

«Eu nu vă zic, cum zicea un vechiu legiuitor: «Iată legea; nu veți schimba nimic din ceea-ce v'am poruncit, și nu veți știrbi nimic din ea». Din contră, vă zic:

*) Era o clasă de fete.

adăogaţi la ceea-ce v'am dat, dacă experienţa voastră morală o cere; şi, de asemenea, tăeţi din toate doctrinele, pe care vi le-am dat, dacă o cugetare mai matură vă duce la încheerea că ele au nevoe de vre-o îndreptare oare-care în amănunte. Insă întru cît priveşte lucrul esenţial, întru cît priveşte spiritul acestor învăţături, direcţiunea generală a caracterului şi convingerea că supunerea la legea morală este principalul scop al existenţei noastre omeneşti, voi să nu aveţi niciodată gîndul s'o schimbaţi, să nu vă dea în gînd s'o corectaţi; ţineţi-vă neclintit de ea. Preţuiţi-o ca pe călăuza vieţei voastre.

«Ştiţi, era odată obiceiul ca părinţii să binecuvinteze pe copiii lor, iar profesorii pe şcolarii lor. Ce făcea acea binecuvîntare atît de sfîntă? In dosul fie-cărei fiinţe omeneşti este un lung şir de strămoşi, şi acest lung şir, care se pierde în negura timpurilor, coprinde toate generaţiunile trecutului, fie-care la locul său. Ea coprinde profeţii, poeţii, înţelepţii, eroii, în fine pe toţi aceia care au contribuit la îndep inirea marelui ideal al omenirii. Părinţii şi profesorii sînt cei din urmă în această serie, imediat înaintea voastră; ei sînt ultimele inele care vă leagă pe voi cu acei strămoşi nevăzuţi. Ei sînt ca nişte canale prin care întreaga influenţă neexprimabilă a trecutului se revarsă asupra voastră, şi, punînd mîinele pe capetele voastre, tot trecutul, prin intermediul lor, pune mîinele sale pe voi şi vă impune măreaţa ţintă a omenirii. In acest înţeles vă binecuvîntăm şi noi acum, nu prin o punere reală a mîinilor, dar cu mintea. Noi toţi: părinţii voştri, în acăror nume vă vorbesc eu acum, care v'au iubit din cea mai fragedă copilărie; eu, profesorul vostru, care am avut norocul să vă ajut ca să vă formaţi mintea şi caracterul; şi această societate întreagă, a cărei cele mai înalte speranţe se pun în voi, noi vă binecuvîntăm, adică, *vă impunem scopul sacru al omenirii*. Să luptaţi pentru îmbunătăţirea soartei femeii! Să luptaţi pentru îndeplinirea a tot ceea-ce în fundul inimilor noastre dorim să se realiseze, şi să rămîneţi totdeauna demne de a fi numărate printre Copiii Luminii!»

(Va urma)

Trad. de
VALERIU HULUBEI

BOLNAVII

Tîrîndu-se dupa vieaţă
Un sprijin cer cu toţi, o pază...
Cu ochii plini de întuneric
Vin orbii însetaţi de-o rază!

Ce căutăm, fugind de moarte
De răsărim cu toţi din tină?
Spre ce ne înturnăm cu toţii
Ca florile după lumină?

Ne-aşteaptă 'n lume adevărul—
Cînd minţii, ochiului deschis
Mai mult ca celui orb, se 'ntinde
De-apururi veşnicul abis?

D. Nanu

NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

I. MĂNĂSTIREA TISMANA

de *Alexandru Ștefulescu*, cu ilustrațiuni de *V. Rolă Piekarski* și *M. Wertschitzky*. Tîrgu-Jiu 1896. 8°, 142 pp.

D-l Ștefulescu se încearcă a ne da în cartea de față o descriere, amănunțită și cu foarte multe ilustrații, a mănăstirii Tismana și o scurtă istorie a acestei mănăstiri de la înființarea ei de către Radu, tatăl lui Mircea cel Bătrîn, pînă în zilele noastre. Frumoasă încercare, cînd ne gîndim mai ales la așa de marea sărăcie a monografiilor noastre istorice și la împrejurările nu tocmai favorabile în care d-l Ștefulescu a scris-o pe a d-sale. O carte așa de frumos tipărită și cu așa de bune ilustrații cum este cartea d-lui Ștefulescu face onoare atît autorului, care e cunoscut dealtmintrelea ca un sîrguitor cercetător și adunător al antichităților din județul său, cît și locului în care e tipărită. Tîrgu-Jiul e pe cale de a deveni un mic centru de activitate literară și artă tipografică, și ar fi foarte îmbucurător dacă cele-l-alte orașe de provincie l-ar urma în calea aceasta.

In cartea sa, d-l Ștefulescu vorbește întîiu despre Nicodim, călugărul cu ajutorul căruia Radu Basarab a întemeeat primele mănăstiri din țara Romînească, între acestea și

Tismana, comunică apoi puținele documente în care se vorbește despre dînsul și legendele păstrate pînă azi în popor asupra lui, și trece în sfîrșit la istoria mănăstirii, înșirînd feluritele donațiuni ale domnilor munteni, începînd cu a lui Mircea din 1385 și terminînd cu un act de la 1857. Printre acestea face și descrierea mănăstirii așa cum este ea astăzi și cum crede că era mai 'nainte. D-l Ștefulescu nu se mulțumește însă a povesti numai cuprinsul documentelor și a scoate din ele tot ce privește istoria mănăstirii; d-sa reproduce o mare parte dintr'însele pe deantregul. Intr'o monografie atît de interesantă pentru istoria noastră veche, cum e monografia asupra mănăstirii Tismana, această metodă nu e rea: e foarte la îndemînă să ai adunate într'un volum toate documentele unei mănăstiri care a jucat un rol așa de însemnat în viața monahală a trecutului nostru. Cartea d-lui Ștefulescu are însă o lacună, pe care am dorì s'o împlinească la o eventuală nouă ediție a cărții sale: d-sa reproduce numai documentele publicate în colecțiunile de pînă acuma, documente inedite nu publică. Și tocmai aceasta ar fi fost mai de dorit să facă. In toată seria de documente care se începe la pag. 47 și sfîrșește la pag. 95 și care cuprinde acte dintre anii 1392—1857, nu se reproduce nici-un singur document inedit, ci numai cele cunoscute din Archiva istorică a d-lui Hasdeu, din Istoria critică a aceluiaș autor, din colecția cea mare a lui Hurmuzaki și din Istoria Romînilor a d-lui Ureche (cf. pag. 47, 64, 66, 71, 106). D-sa reproduce aceste documente nu numai în originalul lor slavonesc, latinesc sau nemțesc, ci și în traduceri. Noi credem că ar fi fost destul dacă aceste documente s'ar fi reprodus numai în traducerea romînă, trimițînd pe cei ce vor s'o controleze la originale; ba de multe-ori ar fi fost destul să se istorisască numai

în puține vorbe cuprinsul lor. Cartea ar fi avut atunci, ce e drept, un aer mai puțin erudit, ar fi fost însă mai ușoară de cetit pentru cei ce nu sunt specialiști în ale istoriii și nu cunosc limbile pe care le cunoaște autorul ei.

Aci trebue să relevez un însemnat merit al autorului, acela de a-și fi dat silința să învețe limba slavă a documentelor noastre vechi, fără de care ori-ce încercare de monografie ca a d-lui Ștefulescu este imposibilă. Constat cu plăcere că această convingere a pătruns pînă în orașele de provincie și că d-l Ștefulescu a fost în stare să tipărească la Tîrgu-Jiu texte slave tot așa de frumos cum se tipăresc la București sau la Viena. D-sa cunoaște bine limba veche slavă și citește destul de exact inscripțiile și documentele. Această calitate a d-sale asigură o valoare durabilă cărții. Cum se poate vedea la pag. 112, d-sa a cetit inscripția de pe sfeșnicul de argint al mănăstirii cu mult mai bine decît d-l Tocilescu, care, în Raportul său asupra cîtor-va mănăstiri din țară, comite greșeli elementare de cetire și de înțelegere a textului, greșeli pe care d-l Ștefulescu le-a îndreptat în textul d-sale. Dar d-sa este un diletant în studiile istorice și deși citește bine textele slave, le însoțește prea adese ori de note linguistice care nu-s la locul lor și care n'au nici-un înțeles. Pentru ce ne explică de pildă în note cuvinte ca сѣдьство, вѣрь, лютъ, гоунь și altele (pag. 30, 32, 34), asupra cărora nu există nici-o îndoeală și care sînt pe deplin explicate în lexicoanele lui Miklosich și Danicici? Și pentru ce, mai ales, adaugă la sfîrșitul cărții sub titlul de «Observațiuni asupra inscripțiunilor slavice» (pag. 122 și urm.) acea lungă serie de explicări gramaticale și paleografice, care n'au nici-un raport cu textul și care nu spun nimic nou, căci fie-care începător în ale filologiii slave știe că Бытиа este genetivul sg.

de la Бытие, că гдⷭи (o prescurtare din господи) este vocativul sg. de la господь și așa mai departe? Acesta e un defect, în care au căzut și alții înaintea d-lui Ștefulescu, d. p. Melchisedec, Tocilescu și Ghibănescu, și în care sînt amenințați a cădea toți începătorii și diletanții în slavistică. Aș dorì ca d-l Ștefulescu în viitoarele sale lucrări să se ferească de el; să comunice textele slave în copii cît se poate de exacte și să insiste asupra formelor sau înțelesului cuvintelor numai acolo, unde se poate naște o nedumerire. In ori-ce scrieri, prin urmare și în cele istorice, trebue evitat deprisosul.

De aceea aș mai recomanda d-lui Ștefulescu, ca în a doua ediție a monografiii sale să nu mai citeze pe Fotino și în grecește și în romînește, după ce avem odată traducerea foarte bună a lui Sion, să nu mai citeze actele latinești și nemțești, și în original și în traducere, și să nu mai sperie pe cetitorul profan cu cuvinte ovreești, ca la pag. 113, sau cu texte sanscrite, ca la pag. 5, care mai au inconvenientul că pot să provoace în cetitor neîncredere în exactitatea traducerii. E adevărat că d-sa nu e cel dintîiu care întroduce la noi acest rău obiceiu; sînt scriitori cu mult mai cunoscuți decît d-sa care au avut și au același năravì; năravurile rele însă nu trebuesc imitate.

D-l Ștefulescu se arată în toată scrierea sa un om de talent, sîrguitor și devotat studiilor istorice; d-sa are un stil plăcut și destul de îngrijit. Sperăm că scrierea de care ne-am ocupat aci nu va rămînea cea din urmă a d-sale și că în viitoarele sale lucrări d-sa va ținea cont de binevoitoarele noastre observațiuni. Străduințile d-lui Ștefulescu merită toată recunoștința și încurageiarea publicului iubitor de istoria patriii.

I. Bogdan.

II. LIMBELE CLASICE TREBUESC ȘTERSE DIN PROGRAMUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI SECUNDAR

de *S. Niculescu-Brăiliténu*, tip. *Carol Göbl*, 1896.

Cestiunea învățămîntului clasic este una din cele mai desbătute în toată Europa cultă, și reforma învățămîntului secundar la noi de aceea este una din reformele cele mai grele de făcut, din causă că nu se poate ajunge la o înțelegere asupra întinderii ce trebue să se dea limbilor clasice. Tocmai această grea întrebare vrea să o deslege broșura d-lui S. Niculescu-Brăiliténu, și o și resolvă pe deplin, căci, independent de argumentele aduse contra învățămîntului clasic în special, cum și a celui literar în genere, dar apoi, prin felul de a-și alege autoritățile și argumentele, prin chipul presentării lor, prin cunoștințele umanistice ce le arată autorul, cît și mai ales prin stil și prin puterea de judecată, ne lămurește cum nu se poate mai bine, și ne arată clar imaginea unui viitor învățămînt neliterar și neclasic, judecînd după roadele unui învățămînt literar nesuficient.

Criteriul d-lui Niculescu-Brăiliténu este tot cel din care se pune ori-ce adversar al clasicismului,—utilul; o innovație introduce autorul — ce e drept, anume aceea, că, pe lîngă limba greacă și latină, găsește că și geografia, istoria literaturilor, limba și gramatica romînă, apoi logica și dreapta judecată ar fi lucruri care nu fac două parale (expresia d-sale), și pentru a fi mai convingător, întrebuințează vechiul și cunoscutul metod de a ilustra regulele prin exemple, scriindu-și broșura așa, încît și cei mai necredincios să se convingă că cine-va poate fi profesor gimnasial în capitală și fără a cunoaște disciplinile înșirate

mai sus, și că, din punct de vedere al *utilului*, nu-i lipsește nimic !

Autorul, om modest, începe întîi cu citarea unor autorități recunoscute și termină cu completarea acelor autorități prin argumente scoase din experiența și priceperea sa personală. Să vedem și noi autoritățile d-sale :

«Voiu începe cu René Descartes. Acest mare geniu al Franciii s'a născut *la* Touraine...» —era într'adevăr inutil să se știe că Touraine nu e oraș, ci provincie, sau dacă autorul este așa de tare în inutila geografie și știe acest amănunt, era inutil să ție seamă de cerințele gramaticii romînești, care nu permite să se zică : s'a născut la Romînia !

«Descartes cînd era în etate de 23 de ani, căutînd să-și dea seama de foloasele ce le-ar trage el din tot ce a învățat cu profesorii săi, s'a convis că cunoștințile ce le-a căpătat nu fac, afară de matematică, nici două parale. Intr'adevăr, iată ce scrie Descartes în Discours de la méthode, tom. 1, pag. 130: (a ediției d-lui Niculescu-Brăiliténu) «*Indată ce vîrsta mi-a permis ca să es de sub ordinile perceptorilor mei, am părăsit cu totul studiul literelor și decizîndu-mă de-a nu mai cerceta altă știință decît aceea ce s'ar putea găsi în mine însu-mi sau mai bine în marea carte a lumii, am întrebuințat restul tinerețelor mele ca să voiajez, să văd suite și armate, să mă pun în contact cu oameni de temperamente și condițiuni diferite, să culeg diverse experiențe, să încerc eu însă-mi întîmplările la care mă expunea soarta și pretutindeni să fac ast-fel de reflecțiuni asupra lucrurilor ce le-aș întîmpina încît să pot trage vre-un profit oare-care... și aveam totdeauna o mare dorință ca să învăț a distinge adevărul de falș, să văd clar în acțiunile mele și să merg cu siguranță pe această cale.*

Cum vedem, un geniu ca Descartes s'a convins că cunoștința limbilor clasice este un fel de capital mort, care nu produce nici-un interes, deoarece cine-va în afacerile sale de toate zilele nu se poate serví de aceste limbi». (pag. 4).

Era inutil pentru d. Niculescu-Brăiliténu să știe că Descartes a fost un mare filosof, și nu un autor de gramatice latine și nici interpret la ministerul de externe. Cu toate acestea, chiar din citatul făcut de d-sa, ar fi putut vedea ușor de ce *profit* vorbește Descartes, cum căuta el să distingă adevĕrul de fals, să vadă clar în acțiunile sale, să găsească metodul găsirii adevărului (ce înseamnă: discours de la méthode?) și nici alusie măcar nu face la folosul limbilor clasice în afacerile de toate zilele.

Dar logica pe care pînă acuma o dăruise Dumnezeu și la cei mai mulți analfabeți, este se pare un apanaj al învățămîntului clasic, și nu degeaba d. Niculescu-Brăiliténu e un înverșunat adversar al clasicismului.

Cu atît mai inutil *era* să știe că operele principale ale lui Descartes: *Meditațiile* și *Principiile* sînt scrise latinește și nu franțuzește, și d. Niculescu-Brăiliténu s'a și dispensat de asemenea inutilități, căci alt-fel n'ar începe cu Descartes sprijinirea părerilor sale.

«Să ascultăm și pe Stuart Mill: *Dacă toate progresele deja sancționate prin experiență relativ la modul de învățat al limbilor erau adoptate în scoalele noastre clasice, nu s'ar fi mai reproșat studiilor grecești și latinești cum că aceste studii îngreunează anii de educație și că împiedică căpătarea altor cunoștințe. Dacă elevii ar învăța latinește și grecește după acelaș principiu după care copilul învață așa de ușor și așa de repede o limbă modernă oare-care, adecă familiarisîndu-se cu vocabularul*

prin practică și voce tare, înainte de a se îngriji de regulele gramaticale, aceste reguli învățîndu-se de zece ori mai ușor cînd exemplele la care acele reguli se aplică sînt deja familiarisate spiritului, un școlar ordinar ar putea citi cu interes un autor grec sau latin». (Stilul și punctuațiunea sînt ale d-lui Niculescu-Brăiliténu, nu ale lui Mill).

«Toată lumea știe că în scoalele noastre nu se procedează așa cum recomandă Stuart Mill. Prin urmare, toată lumea trebue să fie bine convinsă că nici chiar școlarii cei d'întîiu din clasă n'au să citească cu interes autorii clasici». (pag. 7).

Limbile clasice sînt rău predate, *ergo*: trebuesc șterse din programul învățămîntului secundar!

Iată și argumente proprii:

«Instrumentele cu care se schingiueau oamenii și metodele cele mai infernale de chinuit aveau nume latinești. Iesuiții, schingiuitori, care știau pe Horațiu și pe Virgiliu pe de rost... au fost mai miserabili ca niște bandiți ordinari». (pag. 18)

Și iată de ce trebue ștearsă limba latină din învățămînt! Și apoi confusia între tribunalul inchisiției și ordinul jesuiților arată cît de inutil i se pare d-lui Niculescu-Brăiliténu studiul istoriii.

Dar trebue să încheăm și să ne oprim la propunerea autorului:

«Decît să cheltuească statul cu catedre de latinește și grecește, mai bine să înființeze școli mai multe pentru luminarea poporului; școli de meserii; ferme model și altele».

Trebue să observăm că prin aceasta nu se cere desființarea învețămîntului clasic, ci a celui secundar în genere, și că cei ce sînt neapți pentru învețamîntul clasic, sînt

tot așa de neapți — în cea mai mare parte — și pentru istorie, geografie, istoria literaturilor, stil etc. Practica pedagogică, resultatul examenelor de bacalaureat... și broșura d-lui Niculescu-Brăiliténu, probează în deajuns acest fapt.

D. E.

III. ISTORIA FILOLOGIII ROMÎNE

de *Lazăr Șăineanu*, ed. *Socec*, 1895

A apărut în a doua ediție *Istoria filologiii romîne, cu o privire retrospectivă asupra ultimelor decenii (1870-1895)* de Lazăr Șăineanu. Din această a 2-a ed. relevăm, la întîmplare, următoa rele.—La pag. 296 (n 2) se spune scurt: «Cartea lui Philippide, *Introducerea în istoria limbii și literaturii romîne,* e de un caracter mai mult bibliografic», pe cînd în I-a ed. a *Istoriii filologiii*, pag. 367», aceeași carte a d-lui Ph. era numită «excelentă» și considerată ca «prima încercare conștiincioasă asupra materiii». Apoi — lucrul ar putea părea de necrezut — nu se face nici pomenire despre *Istoria limbii romîne* (vol. I, *Principii de istoria limbii*, Iași) a d-lui Philippide, măcar că e apărută din 1894 și măcar că *privirea retrospectivă* a d-lui Ș. merge pînă la 1895. Aceste nu-s împrejurări neînsemnate, nicde trecut cu vederea; ele sînt caracteristice pentru cunoașterea evoluțiii spiritului și a opiniilor d-lui Ș. Totuși nu poate fi acusat d-l Ș. că nu a ținut serios socoteală de publicațiile mai recente pe terenul filologiii romîne, și, de pildă, de unde în ed. I, pag. 388, era de părere că «schița gramaticală» din introducerea *Chrestomatiii romîne* a d-lui Gaster «se distinge prin exactitatea cea mai minuțioasă», în ed. II-a p. 306 spune numai că «se distinge prin multiplicitatea amănuntelor», pentru care

modificare a se vedea locul cuvenit din Philippide, *Principii de istoria limbii*, pag. 143, unde își află explicarea, credem, și unele din cele-l-alte deosebiri dintre ed. I și a II-a a *Istoriii filologiii romîne*. O curioasă lacună este încă nepomenirea despre *Istoria literaturii romîne* a lui E. Hodoș, Caransebeș, 1893 : numai pentru sărăcia literaturii noastre în lucrări de asemenea natură n'ar fi trebuit trecută cu vederea cartea lui Hodoș, dar încă să lași afară pe Hodoș, cînd ai citat pe Densușanu !

II.

IV. SINCERE

Poesii de *Radu D. Rosetti*, editura *Carol Müller*, 1896.

Ni s'a cerut din multe părți să ne dăm și noi opiniunea asupra poesiilor tînărului sau mai bine prea tînărului poet. N'am vrut s'o dăm, tocmai pentru cuvîntul că poetul e prea tînăr și pentru că cei cîți-va ani, de cînd publică necontenit poesii, nu i-a ajutat se pare deloc pînă acum să ajungă vîrsta barbățiii.

Totuși, pentru că, prin cele multe scrise în privința d-lui Radu D. Rosetti, am găsit una, care se cam potrivește cu opiniunea pe care o avem *pînă acum* despre tînărul poet, ne permitem să o reproducem aci.

«.... *Poesii—Epigrame— Din inimă — Sincere* sînt titluri care ar putea prea bine să varieze de la un volum la altul și vice-versa, din care ai putea să tai trei și să rămîe unul — și cuprinsul lor asemenea.

«Versurile lui Radu D. Rosetti se citesc însă, și, după cum merge vorba, se citesc foarte mult. Pentru aceasta nu putem decît să felicităm pe autor. Se mai adaogă însă, că s'ar fi citind mai mult decît versurile

ori-cărui alt poet romîn, și pentru aceasta nu putem să felicităm pe cititori.

«Lucrul cu toate acestea nu e decît explicabil.

Ori-ce ar zice cea mai recentă critică romînă..., poesia noastră a luat un avînt ce a întrecut prea mult desvoltarea treptată a educațiunii literare a publicului. Un Eminescu a fost, ce e drept, *la modă*, dar vai! avem chiar critici care nu-l înțeleg, nu știu să-l aprecieze și țin să o spună aceasta în articole ce au a face cu literatura, cît ar avea a face aceasta cu baroul» (—noi am zice mai corect: cu ziaristica).

«Versurile lui Radu D. Rosetti și a altor cîți-va poeți din noua generație sînt însă la nivelul drept la care a ajuns și educația literară a publicului nostru cititor — și de aci succesul lor; căci noi nu credem că reclama— ce e drept, foarte puțin menajată în casul acesta — ar putea să ajute în chip apreciabil la un succes, fie și măcar de librărie.

«Ori-cum însă, e drept să constatăm că versurile care se citesc astăzi ne arată un progres foarte mare în gustul publicului cititor. De la *Dorul*» (—noi am zice mai corect: de la Carol Scrob) «și pînă la *Sincere* este un pas însemnat pentru desvoltarea mai departe a gustului public pentru literatură în genere și în deosebi pentru poesie

«Pentru un public mai restrîns, de *cunoscători* cum s'ar zice, — *Sincerele* nu sînt însă nouă, nu numai fiind că vin după *Din inimă*, dar mai ales fiind că vin după alte creațiuni literare, care au luat de multișor înainte acestui fel de producțiune literară și celor care o gustă» (—noi am modifica frasa, fiind-că înțelesul ei cam seamănă cu încercarea pasării de a sbura pe d'asupra ei înse-și, dar o lăsăm așa fiind că e a autorului și fiind că *cunoscătorii* înțeleg ideea, pe care el vrea s'o exprime).

«Pentru el, pentru acest public mai restrîns, *Sincerele* și cele-l-alte *Din inimă*, ori-cît s'ar declara născute la 1897, datează de pe la 1874. Cu Matilda Cugler am avut deja ce-va tot atît de bun, dacă poate nu mai bun, și chiar mai.... *sincer*.

«Aceasta n'are să însemneze negreșit că Radu D. Rosetti nu este un poet de talent și că, în viitor, n'ar putea să fie cu adevărat omul lui 1897, ar fi regretabil însă dacă laudele imprudente ale unor amici prea zeloși l-ar ademeni să se mențină la 1874».

Această opiniune, publicată în No. 2 al foii pentru literatură săptămînală, *Povestea Vorbei*, e semnată *Cr.*, un criticc cu mult bun simț și cu multă pricepere, cînd nu se lasă pradă pasiunilor de moment, și a cărui colaborarea o înțelegem perfect alăturea cu d-l Coșbuc, dar nu o înțelegem deloc alăturea cu nulități ca St. Tomșa, Ion Gorun, etc.

Noi împărtășim părerea acestui critic, și ne-am făcut o reală plăcere reproducînd-o aci. Rămîne acum ca d Radu D. Rosetti să profite de bunele lui sfaturi și în vîrsta lui mai coaptă, să ne dea versuri și mai pline de miez și mai sincere.

M. D.

SULTANUL VECHIULUI MOGREB

I.

Se 'ngroapă soarele 'n Atlas,
Și-albastrul cerului, încins
Cu brîu de purpur, a rămas.

Pustiul spre apus i-aprins
Și-aleargă peste el un glas
Și-un ramăt de norod învins:

E bocetul nelămurit
Al plîngătorului Amurg,
Regretele celui murit, —

Și notele de jale curg
Peste pustiu, și 'n răsărit
Trec în Mogreb, unde-au găsit

O inimă — și 'n ea se scurg.

Căci, cum stă el pe gînduri dus,
Sultanul vechiului Mogreb,
Simbol e tristului apus;

Și, ca în vremuri de restriști,
Peste Mogreb e un nor gros
De jale pentru Coranişti:

Sultanu-i tînăr și frumos,
Dar ochii-i mari și-adînci sînt triști
Ca o lumină de prisos...!—

In fața lui stă un taleb,
Ali-bu-Nar, supus vestit
Din Atlas pînă la Horeb,

Căci e în toate iscusit,
Și-atîta bine, în Mogreb,
La suferinzi a dăruit!....

II.

Ca un ecou pierdut în ceață,
Sultanul, care seamăn n'are,
Grăi talebului din față:

«Tu ești un sfînt cu vază mare
Și-Allah să-ți dea un ochiu senin
Să-mi dai și mie vindecare.

«Vieața toată mi-e un chin,
Căci toate reci și vechi îmi par,
Mi-e silă și să mai mă 'nchin.

«Am roabe mii cu ochi de jar,
Cu ochi senini de peruzea,
Cu sînuri ce 'n fiori tresar—

«Nimic — ! Simțirea-mi nu le vrea
Și-a voluptății 'nfiorare
Nu sînt în stare să mi-o dea !

«Mă mistue un rău secret!
In sila-mi fără de hotare
Nu pot iubi nici pe profet

«Și soarele de ghiață-mi pare,
Iar glasul de pe minaret
Imi pare glas de 'nmormîntare.

«Mi-e sufletul de jale plin
Că dorul vieții simț că-mi piere
— Nu rîd și totuși nu suspin —

«Și bogăție și putere
Și țările ce mi se 'nchin'
Le-aș da pe-o clipă de plăcere».

III.

Sultanul fruntea își apleacă,
Și, fără gînduri, mut rămîne.
— «Cuvintele nu pot să 'ntreacă
Durerea inimei, stăpîne!

«Ți-e slabă vorba și ușoară,
Să spui ce boală te omoară —
Și mai grozavă boală nu-i!

«O mîntuire poate este, —
Dar tu cînd mii ai de neveste
Și nu le vrei, eu ce să-ți spui?

«Femeea-i tot pe astă lume,
Femeea și cu minaretul:
De nu le vrei să știi de nume,
Atunci s'a mîniat Profetul...

«Să porți războiu cu infidelii
Și pe Profet ai împăca —
El, rădăcina îndoelii
Și-a silii tale, ar seca.

— «Eu lupta sfîntă am purtat»
Acela-i sînge ce-am vărsat
Fără cuvînt, și mă 'nspăimîntă.

«De vrei speranța să nu-mi cadă,
Și de nu vrei să fiu o pradă,
Durerii, care mă frămîntă,

«Dă-mi tu ce-va, ne mai simțit,
Căci eu simțire nouă-aș vrea,
Căci eu trăit-am și-am sleit
Credința și iubirea mea.

— Allah e plin de îndurare:
Cînd vrea dă rouă
Pustiii fără de hotare,
Dar nu ne dă simțire nouă!

Pe altă lumea îți va da
O altă fire,
Dar pentru suferința ta,
Pe asta, nu e lecuire.»

Și cu 'nchinări pîn' la pămînt
Eșì cu pasul rar,
Șoptind, Ali-bu-Nar, cel sfînt:
«Allah kebir! Allah akbar!»

AL. ANTEMIREANU

NĂPASTA

de I. L. CARAGEALE

(STUDIU LITERAR)

(Urmare)

I.

Dacă am insistat mai mult în analisa desfăşurării scenei I, motivul, credem, a reeşit clar pentru acei care ne-au urmărit cu atenţiune. E o calitate deosebită a Năpastei puterea cu care artistul ne introduce deodată în miezul dramei, presentîndu-ne, — după cum am mai zis, —în cîte-va dialoguri simple numai şi fără a mai simţi nevoea unei banale exposiţiuni, resumatul întregei vieţe sufleteşti a persoanelor din joc. Iată de ce scoţînd în relief de la început motivele stărilor sufleteşti ale diferitelor persoane, prin aceasta am uşurat înţelegerea dramei şi nouă munca, deoarece continuarea acţiunii nu e decît continuarea desfăşurării aceloraşi motive atît de clar scoase în relief de la început şi care mai pe urmă se

presintă sub feţe deosebite numai din causa deosebirii provocărilor externe de mai tîrziu.

Să revenim la continuarea firului dramei.

Sub impresia răsăririi în minte a ideii unei neînlăturate răsplătiri supra-terestre, Dragomir, pentru cîtă-va vreme — cît timp lipseşte Anca din Scena II—'şi regăseşte echilibrul sufletesc, scutit de chinul conştiinţei, scutit chiar de frica de a fi descoperit de justiţia omenească (căci din convorbirea cu Gheoghe şi din ceea-ce se întîmplă mai tîrziu se vede că 'n capul lui se şi închegase un plan de scăpare) şi ni se arată ca un om nenorocit, care se înduioşează de cruzimea soartei lui, şi ne face să ne înduioşăm şi noi împreună cu el.

Gheorghe (*după o pausă*).—Fie, mă, vere, prea aspru eşt cu muerea.

Dragomir.—Ia lasă-mă 'n pace şi tu... Ştii tu cum trăesc eu ?. Ştii tu ce-am făcut eu pentru femeea asta ?.... Că mai bine îmi frîngeam gîtul pînă s'o fi întîlnit !... Dacă nu era femeea asta îndărătnică, eu eram astăzi alt-fel de om ! Tu nu ştii ce s'a petrecut între mine şi ea. Ea m'a luat, ca să aibă cine să-i ţie soroacele de sufletul răposatului. Din ziua întîia a cununiii şi pînă astăzi, o dată n'am văzut-o zîmbind ; de atunci şi pînă astăzi, cu trupul e aicea pe lumea asta şi cu gîndul e la Dumitru pe lumea cea-l-altă.

Gheorghe.—O fi fost cu el mai bine ca tine.

Dragomir. — Mai bun !... De unde ştia ea din ziua întîia că n'o să fiu şi eu poate mai bun decît el. Eu n'o iubeam ?... Că dacă n'aş fi iubit-o !... Şi mai în sfîrşit înţeleg să plîngă o femee pe bărbat dacă e văduvă... da dacă e măritată odată cu altul. Care-i ăla să rabde asta ?. Atunci de ce s'a mai măritat ?

Şi această obidă a omului, care se vede atît de înşelat în speranţele lui de fericire, se întăreşte din ce în ce :

Dragomir. — Da; de ce..., dacă nu se poate despărți de umbra răposatului... Ba zi că e o femee nebună, care mi-a stricat mintea și mie. Eu sînt sănătos crezi, de cînd am luat-o?... De opt ani de zile Dumitru și iar Dumitru; pe el îl auz cînd vorbește ea, cînd mă uit la ea îl văd pe el... Eu trăesc în casă, mănînc la masă, dorm la un loc cu stafia lui...

Această destăinuire, pe care Dragomir o face fără să fie chinuit de remușcări sau de frică, și care ar constitui al VI-lea motiv, ne ridică, prin înduioșarea ce ne produce, într'o sferă morală superioară sentimentelor de moralitate obicinuită. Noi simțim că Dragomir e criminal și cu toate acestea crima lui nu ne indignează; amarul vieții lui, bunătatea fundamentală, care transpiră în reflecțiunile lui, sinceritatea durerii lui ne birue mai multu decît ideea că el a fost și rămîne un criminal. Sufletul nostru îl eartă, fără să vrea, și compătimește cu el fără să-l aprobe, pentru că inconștient își dă seama că Dragomir a fost în prada unor puteri fatale care l-au împins spre sdrobirea vieții lui, și că aceleași puteri, care l-au supus și-l duc pe el, ne stăpînesc și ne duc și pe noi. Unitatea forței care mînă toată omenirea pe căile ei, ne pune la unison pe noi toți, care mai înainte de a fi criminali sau oameni de treabă — sîntem oameni!

Dar tocmai calmul caracterisctic, care permite lui Dragomir să vorbească fără frică de ucisul Dumitru, face posibilă isbucnirea acestei frici, cînd cortegiul de imagini, legate de moartea lui Du-

mitru şi care în vremea aceasta stau ascunse, găsesc un prilej fericit pentru a se ivi dintr'odată în mintea nefericitului Dragomir. Şi acest moment e apariţia subită a Ancei, tocmai cînd Dragomir, luat de torentul destăinuirii chinului său, zice: «pe el îl auz cînd vorbeşte ea, cînd mă uit la ea, îl văz pe el.... Eu trăesc în casă, mănînc la masă, dorm la un loc cu stafia lui...» Tocmai atunci

(Anca intră în fund încetinel, se opreşte în uşă şi ascultă; Gheorghe o vede şi face o mişcare, Dragomir, atras de mişcarea lui Gheorghe, se întoarce şi-o vede).

Uite-o! Uite-l! El e,... Dumitru! (*către ea*). Eşi! eşi! fugi să nu te văz! (*Anca sta locului cu ochii pironiţi asupra lui.*) Te duci? ori mă duc eu.... Să nu te văz! (*porneşte spre ea, ea înaintează spre el; se repede, o apucă de mînă şi-o aduce hotărît în faţă*) Ce vrei?...) Ce te uiţi aşa la mine?... Ce gîndeşti?... Eu l-am omorît?... Da? (*o smuceşte*)

Anca (hotărîtă) — Dragomire, eşti nebun... (*îşi face cruce*)

Dragomir. — Nebun?... Spune... (*o smuceşte iar*)

Gheorghe. — Dragomire!

Anca. — O!... nebun!

Dragomir. — Nu, să spui... din două una: ori crezi că l-am omorît eu....

Anca. — Poftim! asta-i vorbă de vorbit!

Dragomir. — Da! atunci ce mai trăeşti cu mine;... ori nu crezi şi atunci de ce mă chinueşti pe mine? Ce ai cu mine? Lasă-mă în pace pe mine cu Dumitru al tău (*o împinge de mînă şi sue; ea vrea să facă un pas spre el*) Lasă-mă în pace! (*acelaş joc*) Lasă-mă în pace! (*ese foarte turburat*).

Calmul premergător şi ivirea la timp a Ancei permit artistului să împreune admirabil motivul II (cearta între Dragomir şi Anca care provoacă şi spionează) cu motivul I (desechilibru sufletesc al lui Dragomir). «Lasă-mă în pace pe mine cu Dumitru al tău... Lasă-mă în pace...! Lasă-mă în pace!»

este expresiunea desperată a ultimei şi singurei dorinţe ce-i mai rămăsese lui Dragomir: pacea, liniştea, singura care-i dedea răgaz să mai poată trăi. Această linişte era o nevoe isvorîtă, nu dintr'un calcul intelectual, ci din adîncul simţirii lui şi tot această nevoe îl va împinge să făurească planurile copilăreşti de mai tîrziu.

In scena a III-a ni se presintă tabloul minunat al Ancei. Anca e un caracter intelectual. Mereu meditînd, mereu chibzuind, femeea aceasta e incapabilă de un sentiment covîrşitor durabil. Totuşi are şi Anca momente trecătoare în care sentimentul o covîrseşte pentru cîte-va clipe. Bunioară — ast-fel e momentul în care se trezeşte în sufletul ei dragostea pentru cel dintîiu bărbat care-i apare cu atît mai înduioşătoare cu cît contrastează cu starea actuală miserabilă. Dar acest sentiment ţine puţin şi recea judecată apare numaidecît. Sîntem în faţa unei ape limpezi, în al căreia curs ivirea unei turburări la suprafaţă e tot atît de trecătoare ca şi crîmpeele de nouri subţiratici care caută un moment să întunece cerul senin de vară.

Deosebitele grade de transiţie de la o stare de sentiment, numai pentru un moment covîrşitoare, la o stare de judecată limpede, rees minunat din scena a III-a:

Gheorghe (*din fund*) — Anco! (*coboară încet*).

Anca. — Tot aici eşti?... Gheorghe de ce nu-ţi schimbi gîndurile, mă băete, şi vrei să mi le schimbi pe ale mele? Imi pare rău de

tine! Aşa necăjită cum sînt, de ce nu mă laşi tu necazului meu şi mă mai turburi şi tu?

Gheorghe. — Pentru că....

Anca. — Pentru că mă iubeşti.... Asta o ştiu....

E, în toate acestea, mărturisirea unui sentiment profund şi sincer care o coprinde pe Anca sub impresia declarării de dragoste din partea lui Gheorghe. De ce să-şi încurce o viaţă tînără cu păţeli trecute? Şi apoi ea simte şi mărturiseşte sincer, necăjită şi după cîte a îndurat şi îndură, că nici nu mai e în stare să iubească aşa cum o iubeşte Gheorghe. «Ba... oiu fi iubit şi eu odată... dar n'am avut parte... Acu la mine a trecut vremea iubitului... D'aia Gheorghe, îţi mai spriu odată, caută-ţi norocul în altă parte». Sentimentul acesta e întărit şi ia o formă mai înduioşătoare prin introducerea acelui fatalism femeesc, resultat din credinţa că trebue să te spui bărbatului, ori-care ar fi el:

Anca. — Să mă despart eu acum de Dragomir?... nu se poate.

Gheorghe. — Zici că ţi-e negru să-l vezi.

Anca. — Da... da, mie Dumnezeu mi l-a trimis pe el; şi Dumnezeu ştie ce face. .. eu trebue să fac voea lui.

Lucrurile se schimbă însă îndată-ce Gheorghe o ameninţă că pleacă. Sentimentul covîrşitor care o stăpînise pînă acum se răceşte, intervine judecata care e foarte desorientată la început; de aici încurcătura Ancei, răspunsul vag şi fără sens une-ori:

Anca. — Care va să zică, pleci? Adevărat?

Gheorghe. — Da.

Anca. — Cînd?

Gheorghe. — Cît s'ar putea mai curînd... peste cîte-va zile.

Anca. — Rău îmi pare.

Gheorghe. — De ce?

Anca. — De ce, de ne ce, îmi pare rău...

Gheorghe. — Dacă nu mă iubeşti?

Anca. — Ce copil eşti? *Eŭ nu te iubesc pe tine, dar tu mă iubeşti pe mine; nu înţelegi tu că mai dor o să-mi fie mai la urma urmei mie de tine decît ţie de mine...*

Dar liniştea sufletească nu e restabilită pe deplin; Anca e într'o stare sufletească nestabilă, de aceea o vedem îndată covîrşită de un alt sentiment. Ori-cît de stăpînă pe sine ea ar fi, incidentul de mai sus dintre ea şi Dragomir nu i-se poate şterge aşa uşor din suflet. Şi după ce-şi descărcă sufletu, real afectat în contra lui Gheorghe, care tot îi vorbeşte de dragoste cînd ea e aşa de amărîtă şi aşa de legată de dragostea lui Dumitru, bărbatul ei cel d'întîiu; îndată îşi dă seamă, fără să vrea, că e singură pe lume, că Dumitru a murit de mult, că cu Dragomir, după cele întîmplate nu mai e chip de trăit, şi că singura fiinţă devotată acum îi este Gheorghe. Şi dîndu-şi dintr'odată seamă de aceasta, Anca e cuprinsă de-o slăbiciune copilărească, ce se traduce imediat prin lacrămi uşurătoare. In sufletul ei se trezeşte sentimentul golului ce-l lasă Gheorghe în jurul ei, al grijii că rămîne lipsită de ori-ce sprijin în lupta declarată lui Dragomir:

Anca. — Tu... tu să te duci, Gheorghe, cu Dumnezeu; de dorul meu să nu-ţi pese... (*plînge*).

..... Să-ţi vorbesc drept, Gheorghe; eu îţi sînt cu mult datoare ţie... Multă putere mi-a dat prieteşugul tău şi gîndul că un om aşa voinic ca tine mă iubeşte... Gîndul că tu ai fi în stare să faci odată şi odată o jertfă mare pentru mine, era sprijinul sufletului meu amărît... Dacă tu te duci, cum rămîiu eu?

Dar tocmai aceste lacrămi şterg ori-ce urmă de adevĕrat sentiment din sufletul Ancei şi ea îşi recăpătă acum tot echilibru sufletesc de resbunătoare plină de calcul şi-şi pune îndată în gînd să întoarcă mersul lucrurilor, să simuleze iubire către Gheorghe, să pregătească împreună cu Gheorghe planul de răsbunare în contra lui Dragomir:

Anca (*a parte*) — Pleacă (*el dă să easă; cu glasul pe jumătate* Gheorghe!

Gheorghe. — M'ai chemat?

Anca. — Nu. (*el o priveşte lung, apoi vrea să plece)* Ba da! (*el se întoarce iar şi coboară cu aerul întrebător*).

Gheorghe. — De ce?

Anca. — Nu pricepi?

Gheorghe. — Nu.

Anca. — ....Tu n'ai simţit, n'ai priceput deloc că şi eu te iubesc.

Gheorghe. — Tu... pe mine?... Adevărat?

Anca. — Adevărat.... Trebue să-ţi spuiu că nu mai poci (*foarte volubil*) Gheorghe, Dragomir o să vie acum beat... Cînd se întoarce mă înjură şi se culcă şi doarme dus de poţi să tai lemne pe el... Vino, De la tine din deal se vede fereastra asta... oblonul este închis... Pîndeşte: cînd ăi vedea lampa la ochiul oblonului, vino de grabă... te aştept.

Gheorghe. — Mă iubeşti?

Anca. — Da, da să nu uiţi că sînt nevasta lui Dragomir... dacă moare el sînt a ta!... Gheorghe, m'am jurat: cînd o cădea a dintîi lopată de pămînt pe coşciugul lui, eu să fiu în braţele tale. Ai priceput?...

In această scenă trei motive desvoltă şi fixează admirabil caracterul Ancei: Indignarea în contra

lui Gheorghe; sentimentul că e singură în lume şi în al treilea rînd meditarea planului de resbunare în care Gheorghe ar fi actorul principal. Acest din urmă motiv începe întîiu confus: îngîimarea care se află între desvoltarea celor-l-alte motive şi care se resolvă perfect în curioasa frasă: «Eu nu te iubesc pe tine, dar tu mă iubeşti pe mine; nu înţelegi tu că mai dor o să-mi fie mai la urma urmei mie de tine decît ţie de mine». Şi această frasă, pe care Gheorghe n'o înţelege şi nu poate s'o înţeleagă, convinge pe Gheorghe— iar acest fapt nu ne face atît să credem că Gheorghe e prost, cît mai mult, că el sufleteşte e cu desăvîrşire sub stapînirea Ancei.

Scena a IV-a coprinde un monolog al Ancei în care ni se desluseşte falsitatea sentimentului de dragoste pentru Gheorghe, pe urmă conceperea planului de răsbunare în contra lui Dragomir. Un sentiment de compătimire pentru Gheorghe, iar îndată după asta neîncrederea în laudele lui.

Anca. (*singură, privind spre fund*) — Gheorghe, Gheorghe, ce ipăcat te mînă pre tine!... (*coboară încetinel la masă*) O fi în stare băatul acesta uşurel de cîte se laudă el, să vedem.... Unde o fi cinele? la cîrciuma popii.... joacă cărţi, bea... Să vie iar beat să mă înjure şi să ameninţe!.... Aş vrea să ştiu cît o să mai ţie asta!... Mult nu şez!.... (*ascultă*) Haha! vine.... el este...

In scena V apare Ion. Aparifiunea acestui personaj este un prilej provocator pentru ca autorul să ne presinte sub un nou aspect cele două mo-

tive principale (I şi al II-lea) din desfăşurarea acţiunii, şi 'n acelaşi timp e preludiul unei furtuni ce va grăbi desnodămîntul dramei.

Mai înainte de a asista la alte complicări care vor fi provocate de apariţiunea lui Ion, ni se desluseşte caracterul şi felul nebuniii lui. Ion e bun, blînd prin nevinovăţia lui, suferind şi peste fire de naiv. Se vede că şi înainte de a i se întîmpla această crisă nervoasă era un om cu totul inofensiv şi simplu căci altmintrelea nici nu se lega el de amnarul, luleaua şi tutunul unui mort şi nici nu-l prindeau la urmărire ca din oală.

Sfios, umilit, chinuit de frica bătăii, ast-fel apare el chiar de la începutul scenei. Cum dă buna vreme Ancei, el cere de mîncare, — dar pe dată ce Anca îl ia mai aspru, el se retrage înfricoşat:

Ion. — Mă duc... să nu mă baţi... să nu dai!

Anca. — Dèc! de ce să te bat..? du-te sănătos.

Ion (vrea să plece, îşi perde puterile şi se reazămă de uşă). — Nu mai pociu *(rugîndu-se frumos)* Dă-mi ce-va să mănînc, fă-ţi pomană... Mi-e foame! *(se lasă binişor pe laviţa din stînga uşi).*

Naivitatea şi mai ales simplitatea lui răsar foarte bine numai din cîte-va răspunsuri ale lui:

Anca. — Da... de unde vii dumneata?

Ion. — He he, de departe... tocmai de la munte.

Anca. — Da'ncotro mergeai?

. . . . . .

Ion. — Nu ştiu...

Anca. — Cum să nu ştii unde mergeai?

Ion (încet şi confidenţial). — Vezi că eu... sînt nebun.

In această scenă autorul schiţează caracterul

lui Ion: o naivitate, cum rar a fost întrupată de cine-va, şi o umilinţă plină de duioşie. Vom vedea mai tîrziu, în actul al II-lea, la ce efecte puternice ajunge autorul împletind acest motiv cu motivele ce constituesc sufletul lui Dragomir. Deocamdată Ion ne înduioşează pentru soarta lui şi face pe Anca, prin descoperirea, că el este presupusul omorîtor de la Corbeni, să şovăească în hotărîrea ei de mai înainte. Ura ei în contra lui Dragomir nu e o ură simţită cît mai mult o ură cugetată. Ea e superioară, în constituţia ei sufletească, lui Dragomir. Ea îşi păstrează echilibrul ei sufletesc mai bine, pentru că e mai rece, şi pentru că e mai rece înţelege mai bine lucrurile decît Dragomir. De aceea Anca nici nu poate urî într'adevăr pe Dragomir: e cu putinţă ca un om superior să urască cu putere pe un inferior? In nici într'un cas. Omul superior tratează rău pe cel inferior nu din ură — ci din lipsa de sensibilitate şi din interes. E vorba de cîştigarea unei lupte? Un Napoleon, pentru a o cîştiga face pe mii de oameni să sufere frigul şi osteneala, boala şi moartea. Din momentul ce un asemenea om s'ar gîndi şi ar căuta să simţă toate suferinţele acelor mii de oameni, ar înceta de a mai fi Napoleon. In acest defect de sensibilitate stă superioritatea raţiunii conducătoare.

Şi pentru aceea de multe ori Anca se pare că

nu trăeşte: tocmai pentru că e un tip superior de femee şi nu se afectează uşor de sentimente. Şi de aceea şovăeşte în planul său: pentru că nu e susţinut de un sentiment real de ură în contra lui Dragomir. Ea vrea să-şi răsbune; dar răsbunarea n'o strigă sîngele său, ci numai ideea, că Dragomir e vinovat de omorul întîiului său bărbat. Şi cu atît mai slab e fundamentul ei de resbunare, cu cât, cu caracterul şi cu inteligenţa ei şi cu toate că împrejurările excepţionale în care s'a întîmplat scenele de mai înainte ne-ar arăta că trăeşte rău cu bărbată-său, noi ne putem prea bine închipui că nu trăeşte deloc rău cu Dragomir, ba poate trăeşte mai bine decît cu răposatul Dumitru. Şi Dragomir e torturat nu numai pentru că Anca e nevasta ucisului Dumitru şi vorbeşte şi se îngrijeşte necontenit de dînsul, dar şi pentru că — şi poate mai mult pentru aceasta — pentru că Anca îşi impune la fie-care moment superioritatea. Se înţelege dar, că Anca, în planul ei de răsbunare, nu se poate fixa uşor; şi tocmai de aceea şi desnodămîntul dramei a părut unora atît de nenatural. Anca e un tip intelectual cu formule schimbătoare şi complexe de activitate şi, vrînd-nevrînd, trebue să ajungă la o soluţiune curioasă—cu atît mai depărtată de bunul simţ— cu cît a fost mai mult şi mai variat meditată.

După hotărîrea de a omorî pe Dragomir cu

ajutorul lui Gheorghe, Anca, cu intervenirea lui Ion, va cumpăni iarăşi împrejurările şi-şi va face alt plan de răsbunare, plan de o cam dată nelămurit, dar care se lămureşte după cele două scene următoare, cu care se sfîrşeşte actul I.

(Va urma) D. NĂDEJDE

IN APUSUL LUNII

— Und'te duci? — mă 'ntreabă gîrla singuratecă, în crîng.
— Să mă pierd prin alunișuri, să fiu singur, și să plîng!
Cu ochi triști, duioși în lacrimi, blînd copila mi-a șoptit:
«Vin tîrziu, l'amurgul lunii lîngă frasinul trăsnit»
Și mi-i frică 'ntîia oară s'o zăresc cum dealul sue —
Mititica ei guriță ce dureri are să-mi spue?

. . . . . .

Iat'o; iia-i de zăpadă de departe... fulg în lună—
A trecut o veste tristă printre crăngi și frunze sună...
Mii de gînduri biata-mi minte se întreabă, se 'nfioară:
...Vine plînsă, ochi-i roșii, fruntea palidă de ceară....
Dar iuțindu-și pașii 'n cale, blîndu-i chip se însenină
Buzele 'ntr'un zîmbet dulce, fericit i se îmbină
Și sărind de gîtu-mi cade peste pieptul meu furtună:
— Am zis satului de acuma rămas bun și voe bună!
Vin cu mine 'n largul lumii, să fugim de ochii răi
Care vor să-mi smulgă viața din seninii ochii tăi! —
Inima-i sugrumă vorba... furtunos, ascult cum bate,
Gîrla murmură o taină sub răchițele plecate...

Nemișcat eu stau ca bradul: — unde, unde pot să fug? —
Și la pieptul meu iubita se topește ca pe rug!

D. Nanu

REVISTA PUBLICAȚIUNILOR

Ficțiune, imaginațiune* și *comparațiune de D-l V. D. Păun. Scopul acestei scrieri — precum ni se spune la pag. 29 — e de a arăta prin citate inadins numeroase, de la numeroși poeți romini, cît de bogată și de frumoasă e literatura noastră poetică. Scopul e cam vag. De altminteri nu se va putea imputa autorului că exagerează valoarea literaturii noastre «bogate și frumoase» căci i se pare că «Pope la Englesi, Uhland la Germani sînt poeți mai însemnați» decît Eminescu. D-l Păun caută să documenteze cu ***autorități*** chiar și aserțiuni care sînt suficient sprijinite pe bunul simț. Așa ne dovedește prin exemple de la Hafiz, și... de la Konakii că nu-i numaidecît nevoe de părticelele conjunctive ***cum, precum, ca, așa, ast-fel***, ca o comparațiune să fie desăvîrșită» (pag. 59).

La pag. 81 menționează că în cîntul al XI-ea al Iliadei, Ajax e comparat cu un măgar pe care tabără copiii cu ciomege, și are precauțiunea de a adăoga: «Ar greși cine-va dac'ar crede că» din Omer, isvorul poesiii clasice, curg numai asemenea imagini vulgare. Tocmai din aceeași preocupare ca D-l Păun, acea de a nu scandalisa spiritele ***delicate***, unii critici francesi din secolul al XVII inventase teoria că cuvîntul ***măgar*** era un termen nobil la Greci; căci altminteri nu l-ar fi întrebuințat Omer! Mai departe (pag. 85, 86) citează versuri de-ale lui Ossian după traducerea germană făcută după ***originalul gaelic***, pe cînd se știe că Macpherson s'a ferit cu îngrijire — și avea de ce — de a arăta ***originalele***.

* * *

In *Revue d'Econ. politique* (No. 7—8), un advocat din Montpellier, d-l Maurice Lambert, analisează legea romînă asupra minelor. Sistemul mixt, care acordă precădere proprietarului solului pentru concesiunea minei, și-i reservă o coproprietate, a fost impus legiuitorului, zice recensentul, de imprejurări politice și de articolul 7 al constituțiunii care exclude de la proprietatea rurală pe străini. Acest rol al proprietarului solului va fi originea unor grave dificultăți, precum s'a văzut în Sicilia.

Laudă apoi dispositiunile care consacră drepturile inventatorului, care a semnalat existența minei, și a exploratorului, acel care a dovedit că se poate exploata cu folos. Aceste dispositiuni sînt innovațiuni fericite.

Altă dispositiune caracteristică și bună a legei romîne e că pune la licitație minele ale căror concesiuni n'ar fi cerute de cei în drept. Legea examinată, ca și cea francesă, austriacă, prusiană, etc., nu a luat nici-o dispositiune pentru a garanta societatea în contra unei exploatări abusive și pripite a minei; ea hotărăște însă că proprietatea minieră e timporară și constitue ast-fel un curios amestec de arhaism și de innovație. Părerea criticului e că părțile greșite ale legei provin din necesitatea la care a fost supus legiuitorul de a da drepturi mari proprietarului solului.

* * *

In *Journal des Economistes* (15 Oct. pag. 123—24) d-l E. Castelot face o dare de seamă despre scrierea d-lui C. Băicoianu, (despre care s'a făcut o dare de seamă în această revistă) publicată în biblioteca economică a d-lor Brentano și Lotz: Istoria politicei vamale romîne din secolul al XIV pînă la 1874. Metoada și claritatea ce se găsesc în acea operă fac multă onoare tînărului autor, zice recensentul; deoarece însă acesta vorbește numai de anexele scrierii care sînt în limba francesă, se poate conchide că nu știe limba germană. Și cu toate acestea, vorbește într'o revistă serioasă de o carte în limba germană.

* * *

D-l P. Leroy-Beaulieu a consacrat Rominiii în *Econ. Français* (18 Juillet) un articol în care face să reeasă că desvoltarea noastră s'a făcut în condițiuni mai bune de statornicie și de prevedere decît acea a vecinilor noștri din balcani, și că impositele sînt mai mici decît în Spania și Portugalia, unde populațiunea nu e mai

bogată. Iu privința situațiunii economice și a creditului, Rominia stă mai bine chiar decît Italia.

* * *

La al 4-lea congres de antropologie criminală, ținut în ultimele zile din August la Geneva, Rominia a fost represintată prin Doctorul Minovici care a citit un raport asupra resultatelor celor 7217 mensurațiuni antropometrice, efectuate de serviciul său — și asupra observațiunilor sale. Ele par a nu confirma existența anomaliilor anatomice afirmate de Lombroso. Numărul femeilor condamnate e foarte mic în Rominia; sinuciderea rară de tot la condamnați; boalele mintale foarte frecuente, remușcarea nu se observă, etc.

D-na Dr. Tarnowsky din Petersburg, cunoscută prin cercetările ei de antropologie, și D-l Lombroso au făcut observațiunea că D-l Dr. Minovici ar fi trebuit să compare pe criminalii Romini cu Rominii normali, pe criminalii Greci cu compatrioții lor normali, etc. D-l Minovici a declarat că va completa lucrarea sa în această privință.

— La acest congres, D-nii Lombroso și Ferri au susținut cu tărie teoriile școalei italiane, care par însă a găsi numai un mic număr de aderenți. D-l Naecke, alienist german, a afirmat în numele maiorității cercetătorilor germani și francesi că nu există *tip criminal*, nu există *criminal născut*, și că există și mai puțin o legătură între crimă și *atavism* sau *epilepsei*

* * *

«Firea și desvoltarea instituțiunilor și noțiunilor juridice la Romani», acesta e vastul subiect al unei scrieri publicate luna aceasta de d-l L. Dichter, ziarist (*Știința Dreptului*, la Socec). Cartea e prea mare — 363 de pagini — și subiectul prea bogat și greu — pentru ca să poată fi analisată sau apreciată așa de scurt timp după publicarea ei. Scopul autorului, care a studiat dreptul la Berlin, a fost de a ne da o concepțiune proprie, *originală* a lui, despre mersul științei dreptului la Romani. De aceea *nu citează* pe învățații care au tratat pînă acum această materie. Autorul dă aproape în toate casurile textul latinesc al legilor, jurisconsulților sau istoricilor pe care se întemeează pentru a clădi teoriile sale din care vom nota numai pe aceea, de altmintrelea nu tocmai originală, după care, filosofia stoică e aceea care a inspirat desvoltarea dreptului roman,

cînd a început a primi o prelucrare științifică. Ca multe cărți românești, și cea de față e lipsită de un indice alfabetic, care ne-ar înlesni așa de mult căutările, are însă o tabelă de materie desvoltată.

Vom observa încă că autorul nu s'a folosit de documente epigrafice, care au dat și științei dreptului, multe isvoare noi: de exemplu instituțiunea așa de curioasă a sclavului *ordinar*, stăpîn la rîndul său peste sclavii *vicarii*, nu s'a putut cunoaște decît din inscripții, căci autorii o menționează numai în treacăt.

R.

* * *

In «Journal des Débats» de la 17 Iunie 1896, e o dare de seamă despre cartea «Correspondance de Michel Bakounine, lettres à Herzen et à Ogarov» (1860—74), avec préface de Michel Dragomanow, trad. de Marie Stromberg Paris, Perrin et C-ie 1896.

De-acolo se vede că în 1861 la Londra, în cercul lui Bakunin și Herzen, se găseau și Romîni; așa dar cel puțin cîți-va socialiști romîni erau și înainte de introducerea socialismului în țara noastră prin d-rul Russel. Textual, se spun următoarele: On y trouvait aussi des Français, des Italiens, des Valaques, «des Petresco, des Floresco, et autres Manolesco». — Citatul în ghilimele e dintr'o scrisoare a lui Herzen — Tout ce monde se réunissait d'abord pour boire du thé: — à trois heures du matin on faisait remonter la logeuse, avec de l'eau bouillante et du sucre; - ensuite pour fumer, enfin et surtout pour discuter et crier.

I.

ERATA

Primul vers din *Geneza Polinesiană* de Leconte de Lisle, publicată în numărul trecut, în loc de:

In globul veșnic ea 'ntrerupe visarea lui și se ridică

să se citească:

In golul veșnic și 'ntrerupe visarea Lui și se ridică

POȘTA REDACȚIII

G. M., Rusciuk.—Veți primi de la Ianuarie regulat *Convorbirile* cînd, credem, că între redacție și administrație va fi mai multă înțelegere. Articolul d-v. se va publica pe Decembrie.

C. Prot., Piatra. — Am vroi să ne trimiteți ce-va privitor la noile cercetări de antropologie criminală. Discuția este încă vie între Italieni și învățați celor-l-alte națiuni. Ar fi bine să punem în curent și pe cititorii romîni cu această cestiune.

V. Hulub., Caracal. — Articolul se publică în *Convorbiri*. Pentru «Biblioteca pentru toți» d. Müller are deocamdată alte lucrări mai... interesante.

D. Stef., Grindu. — Poesia populară trimisă de D-v. e frumoasă; nu o credem însă publicabilă, pentru că sfîrșitul se vede limpede, că nu e popular.

C. N. Mat., Curtea de Argeș. — Ce-va poesii populare!

Tulov. — Ce te-ai făcut? Nu mai trimeți nimic?

Sextil P., Leipzig. —Drama nu merge; poesiile așișderea. Forma incorectă, fondul afectat. Traducerile iarăși au o formă prea banală.

B. Luc. — De ce nu corectezi «Între risipuri»? Și lasă-te de mania rimelor rare!

Ghid., Sf. Gheorghe. — Fond, Fond! Așteptăm!

Drăg. & Drag. —Mulțumiri. Dacă mai aveți ce-va ca:

Găsii dorul inimii
Scris pe fața perinii
Cu cerneala ochilor
Cu firul sprincenelor!
— nu'ntîrziați!

Cruc., Paris. — Îndată ce se va citi poesia în cerc, îți comunic resultatul — și cred că va fi bun. Trimete ce-va superb pentru Ianuarie!

Socr. G., Loco. — S'a găsit manuscrisul, dar nu l-am cercetat încă.

Il., Iași. — Dacă ați putea face o recensiune mai amănunțită pentru a ilustra evoluția opiniunilor d-lui Ș., ne-ați îndatora foarte mult.

N. Mat., Movilița. — Cînd vom mai simți trebuință, vom mai alege din poesiile d-voastră.

R.-C., Muscel. — «Cu visuri» s'ar publica, de-ar fi toate versurile ca ultimul! Te felicităm pentru frumosul d-tale volum.

I. N. P., Galați. — Limbă frumoasă; dar istorioarele d-tale n'au nici interes, nici suflet. Poate altele.

N. T., Loco. — Nu merge! Totuși mai trimite. Sentimentul nu-ți lipsește.

Apud., Loco. — E o materie, dar nu e o formă!

C. N. Bou. — Mai învață, mai învață, și lasă publicațiile la o vîrstă mai matură!

L. Bolcaș, Nagy-Varad. — Trimite-ți și vom vedea!

Demer. Loco.—Mă rog, nu poți d-ta trece într'o Sîmbătă dimineață pe la Redacție?

Teolog. romîn., Budapesta; Acad. ortod., Cernăuți; Tinerimii romîne, München. — Pentru toate cererile de abonamente — cu plată sau gratis—vă rugăm să nu vă mai adresați redacției, ci administrației.

Tip. GUTENBERG, Joseph Göbl, Str. Doamnei, 20. București

Apar la intîia zi a fie-cărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 12. București, 1 Decembrie 1896. An. XXX, Vol. II.

UN „DICȚIONAR AL LIMBEI ROMÎNE“

In acest an a apărut un *Dicționar universal al limbei romîne* de d-l Șăineanu. Autorul ne asigură, în prefață, că a lucrat zece ani la această operă în care ni se dă: limba vorbită și literară, archaismele culturale, espresiunile idiomatice, neologismele usuale, accepțiunile cuvintelor, terminologia științifică, estetică și industrială, nomenclatura mitologică și folklorică, un vocabular general biografic, geografic și istoric! In adevăr, zece ani de muncă stăruitoare nu sînt prea mult pentru a umple un cadru așa de vast.

Scrierea, de care ne ocupăm aci, a fost bine primită de public, de presa zilnică și de mai multe reviste. De exemplu, în *Convorbirile didactice* din Octombre (pag. 564–567), un absolvent al facultății de litere laudă aproape fără restricțiuni mai însemnate lucrarea de față. Fie zis în treacăt, acel recensent pare a semnala ca un merit al dicționarului că numele proprii se găsesc acolo unde le-a reclamat ordinea alfabetică!

Vom face aci cîte-va observațiuni în ordinea următoare: Sinonimia, definițiile, vocabularul științific, technic, arătînd și lipsurile constatate. De stil nu va fi vorba în acest articol, nu pentru că n'ar fi nimic de zis, ci din contra, pentru că ar fi atît, încît trebue să formeze materia unei alte cercetări.

Partea cea mai curioasă a dicționarului, o alcătuesc sinonimiile care, mai cu seamă cînd vine vorba de

plante sau de animale, ajung să întreacă *Metamorfosele* lui Ovidiu. Iată exemple:

La *lobodă* găsim ca sinonim *știr*. Dar *știr* e numirea vulgară a *amarantului*, și acesta are ca sinonim *merișor*. Merișorul are de sinonim *cununiță* și *cimșir*; cimșir la rîndul său: *bănuței*, *merișor*, *puspan*; iar *cununiță* are de sinonim *ghizdeiu*; acest cuvînt e sinonim cu *luzernă*, luzernă cu *talpa-gîștei*. Acest termen, în fine, are de sinonim *creasta cocoșului*.

De ce s'o fi oprit aci, nu se știe, dar e păcat, căci așa cum o luase autorul nostru, ar fi dat o raită prin toată botanica.

La *cegă* dă ca sinonime *căciugă*, *ghimpră* și *nisetru*. Nisetrul ni-l dă drept un *pește mai mic* decît morunul. Mulți pești îndeplinesc această condițiune! Morunul iarăși îl consideră probabil nu ca *esturgeon*, ci ca *morue*; căci zice: morun: nisetru mare (?) sau batog, pește *aflat*(!) în Țara noua și pe coastele Irlandei (?). La batog, dă ca sinonim *gabeliau*, căutăm *gabeliau*, acest cuvînt lipsește. Numai *morua*, adică *bacala* (și acest cuvînt lipsește) se aduce în Europa de la *New-Foundland* și; în cantitate mai mică, pe pe coastele Irlandei.

Căutăm la *borangic*, ca înțeles al 2-lea găsim: plantă care se alipește de cotorul trifoiului, etc. Sinonime are: *cătină*, *înlorțel*, *lipiciu*. Cătină are iarăși de sinonime *cînepa-dracului*, *cornuți*, *holeră*, *lipiciu*. Lipiciul e sinonim cu *cuscută*, plantă parasită numită și *borangic*. Cercul se închide aci. Dar ni se spune, că, *cătina* este un «mărăcine des și ghimpos ce face niște bobițe roșii și mărunte», iar sinonimul său *cornuți* însemnează «un fel de scaiu ghimpos și mărunt». Apoi «mărăcine» să fie tot una cu «un fel de scaiu ghimpos și mărunt», și aceste amîndouă să fie tot una cu o plantă *care se alipește(!) de cotorul trifoiului?*

Gorun: ne dice că e un stejar bătrîn. Nu, stejarul nu se face gorun cînd îmbătrînește, cum se face dracul pustnic, ci gorunul, stejarul, girnița, cerul, etc. sînt varietăți deosebite ale aceleași spețe, care are numele generic de stejar. De alt-fel nici d-l Șăineanu nu pare a ține mult la definiția lui, căci ne dă ca sinonim cu

gorun, *șledun*; iar acest cuvînt nu-l mai definește stejar bătrîn, ci corect: *specie de stejar*.

Ginistră ar fi avînd de sinonim *drobiță*. Acest cuvînt lipsește, găsim însă *drobință*: un fel de resedă. Apoi ginistră și resedă, cam tot una să fie?

Iată ce găsim la cuvintele *rosă și trandafir*: *rosă*, floare mirositoare ce crește pe un *arbore*; iar la trandafir: *arbust* ce face rose. Aceeași plantă e deci la litera *R* un arbore, iar la litera T un arbust.

Ciovlică: pasăre din ordinea picioroangelor ce trăește pe *marginile bălților*. Sinonime: *libuț*, *nagîț*. La *nagîț* ne trimete la ciovlică; dar la *libuț* ni se dă definiția *corb de mare*. Apoi ce e ciovlica sau libuțul: pasăre de baltă, ori de mare? *Ciovlica* sau *ciovica*, cum se scrie în dicționarul lui Poenaru, e o pasăre de baltă (*vanneau. Kibitz, lapwing*).

La *văzdoagă* găsim: vezi micșunea. La acest cuvînt dăm peste sinonimele: *garoafă*[1]), *viorele, belșiță, toporaș, tămîioase*. La *belșiță* (*micșunea de apă*) găsim iarăși ca sinonime: 1) *crin de baltă, sau finul cămilei*, 2) *trestie de bambu*. Iată că prin jocul sinonimiii ajunserăm fără osteneală de la micșunele la bambu!

La *mohor* dă definiția, și arată apoi ca sinonime *bursoacă, costrei. Bursoacă* lipsește; la *costrei* găsim ca sinonime *mohor* și *bursoacă* — un fel de meiu, și al doilea, *odos* și *ovsigă* — un fel de ovăz? Apoi meiul și cu ovăzul tot una sînt? *Odos* este în dicționar, *ovsigă* nu.

La *Nădragi* dă mai multe sinonime, printre care și *tîrlici*. La tîrlici găsim explicarea: pantofi de postav gros (pe cînd însemnează ciorapi scurți de lînă groasă). Atunci *nădragi* însemnează, după d-nul Șăineanu, și pantofi de postav gros!

Pentru *copcă* găsim definiția: 1) *cîrlig de cataramă* apoi 2) desghin, 3) spărtură în ghiață și ca sinonim *sponcă*. Acest cuvînt e definit așa: «1) cataramă». Apoi atunci cum e identic «cîrlig de cataramă» cu «cataramă»; partea cu totul?

---

1) La *Garoafă*, ni se spune că este numele unui gen de plante, care coprinde 150 de specii! *Garofiță* lipsește.

Alte-ori ne indică un sinonim care apoi lipsește. Așa e *folă*, sinonim *zavelcă*. Cuvîntul *zavelcă* lipsește.

La *nurcă* găsim: «norcă: *o blană nurcă*. Cine nu cunoștea acest cuvînt, nu știe acum decît că are legătură cu blana. Căutăm deci la *norcă*, găsim: *Norcă, lutră*. La lutră găsim o definiție fără trimetere, nici sinonim, pe cînd la *vidră* scrie: *v. lutră*. Nu era mai metodic dacă la *lutră, norcă, nurcă* trimetea la *vidră*?

La *cepșoară* se arată ca sinonim *paragic* (?). Acest cuvînt lipsește; găsim însă *arpagic* fără trimetere, nici la *cepșoară* nici la *paragic*.

Bob e dat (*înțelesul 3*) ca sinonim cu *mazăre*. *Bob* însă, cînd nu e luat în accepțiunile sale generale, ci spre a denumi o legumă, e cu totul alt-ce-va decît *mazăre*; primul e *fève*, cea-l-alta *pois*.

Trimetere neexactă: *ghisman* plăcintă numită și *alivenci*. Iată ce găsim la *alivenci*: un fel de horă foarte respîndită în Moldova! Ce e drept, e mai sus *alivancă* cu înțelesul indicat la cuvîntul *ghisman*. Insă *alivancă* la singular nu se întrebuințează.

* * *

Iată acum definiții greșite, incomplete sau făcute în termeni necorecți:

Mai întîiu una comică: «*prăjit* a., **fript pe grătar**: puiu prăjit» !!

Foliada, supranumele Minervei. De ce ¡supranumele Minervei cu articol? Această zeiță avea ca toți zeii mitologiii un foarte mare număr de supranume. *Poliadă*, era ea numai la Atena și poate încă în vre-o două sau trei orașe grecești. Și apoi *Foliade* în genere erau toate zeitățile protectoare ale orașelor, și așa trebuea să și sune definiția.

Foligraf. Aci dă numai înțelesul: autor care scrie despre mai multe materii. Lipsește înțelesul foarte cunoscut: aparat pentru reproducerea unui manuscris.

Pomojnic. Acest cuvînt nu însemnează un ajutor de șef de biurou, ci ajutorul sub-prefectului (zapciului).

Livră. Lipsind forma *libră*, trebuea să se dea la acest cuvînt, pe lîngă înțelesurile exacte ce găsim, și acel de

măsură englezească de greutate, usitată și la noi în comerciul cerealelor. Se zice: grîu de 58 de libre.

Triciclu, trăsură cu trei roate. Nu adaogă că este un aparat de transport personal, acționat cu pedale, care difere de biciclu numai prin numărul roatelor. *Tandem*, biciclu pentru două persoane, lipsește.

Trambulină scîndură înaltă (?) de pe care se sare la înnotat. Scîndură înaltă nu explică nimic; trebuea să se zică: scîndură așezată așa încît să formeze un plan înclinat. Săritorul vine în fugă pe această scîndură, care trebue să fie bine fixată și, cînd ajunge la căpătîiul ei cel ridicat, îl lovește puternic cu picioarele și dobîndește ast-fel un avînt mare care prelungește distanța parcursă în salt. De ce adaogă: să sare la înnotat? Ori și ce elev de liceu ar fi putut explica D-lui Șăineanu că un salt se face cînd cu trambulină, cînd fără, și că n'are a face nimic cu definiția trambulinei faptul că, sărind de pe ea, cazi pe nisip, pe saltea ori în apă.

Comana: mînăstire în județul Vlașca. Comana mai este și numele unui sat destul de important, alcătuit din patru cătune, avînd o gară, și situat aproape de mînăstire. Indicațiunea e deci incompletă și ni se pare și neexactă, căci astăzi nu mai e mînăstire la *Comana*.

Jana d'Arc. Ortografia *Jana* nu e nici românească nici francesă; credem că numai formele *Jeanne* și *Ioana* sînt admisibile; alt-fel facem ca primii noștri traducători de piese teatrale, care scriau *Rasin* pentru Racine. (Tot așa de neadmisibilă e ortografia *Cavur* a D-lui Șăineanu. Unificatorul Italiii era de origină francesă, era din Savoia, și nu și-a scris niciodată numele alt-fel decît *Cavour*). Se adaogă apoi: fecioara *din* Orléans; incorect, căci ea nu era *din* Orléans ci din *Domrémy*, în țărișoara Bar, care ținea de Lorraine. De sigur, d-l Șăineanu a vrut să zică: fecioara *de la* Orléans; adică a cărei celebritate datează de la liberarea orașului Orléans.

Definiții, despre care nu se poate zice numai că sînt greșite, dar care sînt deadreptul ridicule sînt cele patru următoare:

Clapon, cocoș... îngrășat pentru bucătărie.

Taur, partea bărbătească a vacei.

Vacă, partea femeească a... boului. Iar *bou* ar fi— vorba francesului — *l'oncle du veau!*

Ridicolă mai este și explicarea următoare: *fenomen* 1) ceea ce apare în aer: *fenomene electrice*, 2) fapt sensibil: *fenomene acustice*. Cum separă înțelesul 1-iu de al 2-lea: fenomenele acustice nu se petrec în aer? sau fenomenele electrice nu sînt sensibile (corect: simțite). A pus autorul mîna pe o butelie de Leyda încărcată?

Geam: găsim ca înțeles, la No. 2; *cilindru de sticlă*: *geamuri pentru ceasoarnice*. A văzut cine-va geamuri de ceasoarnice cilindrice?

Gineocratie. Stat în care pot domni și femeile, ca în Anglia. Forma exactă e gine*co*cratie, căci γυνή face la genitiv γυναικός.

Fiume: oraș *austriac* din Croația. Probabil că spre compensare, orașele croate se află în Austria! Fiume nu aparține Austriii, nici Croațiii, ci direct Ungariii, care numește un guvernator special pentru acest port de comerciu, singurul pe care l are Ungaria la mare.

La *pedală* se explică numai ce e o pedală de orgă sau de piano; nu se vorbește deloc de pedala mașinelor de cusut sau a bicicletelor.

Eter (lichidul) e definit: *licher* (!) spirtos, foarte volatil, etc. Cum poate să-l numească *liqueur*, cînd tot în acest dicționar, *licher-ul* autorului e definit: băutură obținută prin distilare? Eterul se bea? Doar de *eteromani* — și acest cuvînt lipsește. Nici la alcool, nu se spune că acest substantiv are trebuință de un adiectiv spre a fi determinat: alcool etilic, metilic, etc;[1]) nici la *eter*, că sînt foarte multe *eteruri*, din fie-care alcool putîndu-se face cîte un *eter*.

Cobză: un fel de chitară scurtă în gît cu *o* coardă etc. Da, are *o* coardă, are chiar mai multe, autorul să întrebe pe un cobzar!

Gondolă: luntre lungă și *lată*. Lungă da, e lungă gondola, dar lată! Cine a umblat cu ea la Veneția sau a văzut vre-o represintare grafică a gondolei, știe că în partea ei cea mai largă încap tocmai doi oameni, și că

1) *Metilic* se află; *etilic* nu se află în dicționar.

are o mare asemănare — numai că are linii mai elegante — cu lotca Lipovenilor din Dobrogea.

Gin: geniu rău la Mahometani. Ca exemplu sau ca dovadă ni se dă: *Bosforul desmierdat de-a ginilor suflare*, de Alexandri. Apoi acest pasagiu indică mult mai bine un geniu bun decît un geniu rău. Iată de altminteri ce zice Littré: *Djinn; nom collectif qui désigne les génies, les démons, les êtres surnaturels, par opposition à l'homme*. Deci nici la Alexandri, nici la Littré nu găsim sensul rău atribuit de d-l Șăineanu acestui cuvînt arab.

Ceapă ar fi avînd și un înțeles figurat: *nu plătește o ceapă degerată*. Ceapa nu e nicidecum luată aci în sens figurat, căci, în adevăr, o singură ceapă *reală*, nu *figurată*, are o valoare bănească minimă, dar mi-te cînd mai e și degerată? Atunci nu valorează chiar nimic. Unde e dar aci un sens figurat?

Scoică, mic animal ce locuește într'un înveliș dur și calcar — adică am zice noi — calcaros. Definiția se aplică perfect... racului.

La *capră* nu găsim înțelesul de unealtă pe care așează tăetorul lemnele pentru a le tăea cu ferestreul.

O definiție, cam contrazisă de esemplul adus e cea următoare: *puiu* (înțelesul 5): «se aplică și lucrurilor neînsuflețite» (pleonasmu: toate lucrurile sînt neînsuflețite, căci ce e însuflețit se numește ființă), «exprimînd o nuanță de *micime*, asociată cu intensitate: *era un ger de crăpau lemnele.*» Că un ger care face se crape lemnele, e intens, admitem lesne; dar în ce sens e mic, e mai greu de văzut.

Cuvîntul *balerină* e definit așa: dănțuitoare la comedia italiană. De ce restricțiunea: la comedia italiană? Se zice *balerină*, forma italienească, *baletistă*, forma germană, la dănțuitoare. Diferința de înțeles nu e decît că primele două cuvinte se aplică la dănțuitoare profesionale.

Prăsea. Definiție: Chingă de sabie!! N'a auzit oare niciodată d-l Șăineanu vorbindu-se de prăselele sau de plăselele unui briceag? Forma din urmă care nu este decît o variantă fonetică, se găsește în acest dicționar și e bine definită.

Iată acum un model de explicație completă: *odogaciu* odogaciu: *vulcă de odogaciu*. Clar, nu e așa?

Mușcel: deal *pînă la 400 de metri*. Dar dac'o fi de 403 m. 32 de centimetri, nu mai e mușcel?

Gotic: **1)** ce vine de la Goți; *architectură gotică*, caracterisată mai ales prin forma ogivală a bolților (în sec. XII—XVI); **2)** medieval, etc. Apoi architectura gotică de la Goți vine? Autorul nu-și dă seamă că architectura gotică e numită așa numai prin estensiunea care face din gotic un sinonim de medieval și din causă că Italienii numeau artă gotică acea care venea la ei de peste Alpi. Rafael a întrebuințat printre cei d'întîi acest termen și Vasari l-a popularisat. Națiunea *gotă*, în cele două ramificări ale ei, dispăruse cu mult înainte de secolele XII—XVI prin contopirea remășiților ei cu populațiunile romane cucerite, sau cu cele-l-alte seminți germane!

* * *

Acest dicționar mai coprinde: terminologia științifică artistică și industrială. Promisiune cam grea de îndeplinit: căci numai această ar cere un volum mai mare decît cel de față. Trebuea dar să se facă o alegere oare-care și adesea nu se poate vedea norma după care s'a făcut alegerea. Așa găsim *isomer;* pe cînd *polimer* lipsește. *Omofon*, *polifon* și *polifonie*, termeni de acustică și de musică lipsesc. *Pauliciani*, formă cunoscută numai de teologi, sau de literați în genere, este; și *pavlicheni*, formă cunoscută vulgului, lipsește. Are *Iberia* și nu are *Ivir* și *Ivireanu*, deși se găsește *Antim Ivireanul*. Are *gutta-percha* și nu are *isonandra*. Are *flint-glass*, care, fiind cuvînt englezesc, cunoscut numai de cîți-va opticieni, astronomi, etc., putea să lipsească și nu dă *crown-glass*, care, dacă a fost primit *flint-glass*, trebuea neapărat primit, căci aceste două varietăți de sticlă se întrebuințează *împreună* pentru a face lentile achromatice. Mașina *dinamo-electrică* numită mai scurt și *dinamo*, fără care nu s'ar putea produce electricitate în cantități și cu tensiuni suficiente pentru industrie, decît cu cheltueli enorme, și fără care deci

luminatul electric n'ar exista, lipsește; la cuvîntul *electro-dinamică* dă numai definițiunea: partea fisicei ce, etc. *Electrod* lipsește asemenea. Numirile unităților de măsură a electricității ca *farad*, *ampère*, *coulomb*, *volt*, *ohm*, lipsesc. Asemenea și *micron*, sub-împărțire a milimetrului.

Pe de altă parte, cum am găsit *flint-glass*, găsim și cuvinte curat francese și de mică importanță technică ca *nerprun*, *néroli*.

Găsim *beletristică*, care din păcate e destul de întrebuințat, *beletrist* și *bele-litere*. Acest din urmă cuvînt compus, și dacă va fi fost vre-o dată întrebuințat de vre-un autor, nu poate fi cu nici-un chip privit ca cuvînt romînesc. Umanistul frances Henri Estienne e trecut numai sub forma latinisată *Henricus Stephanus* pe cînd Descartes se găsește numai la litera D (cu forma Cartesiu în parantes). D-l Șăineanu nu se ține deci de o regulă pentru numele care au și o formă latinisată. La *Mela* (*Pomponiu*) scrie: autorul primului tractat asupra geografiii. Trebuea să adaoge: *la Romani*, căci Grecii au avut geografi cu mult mai 'nainte, Aristotel, Dinarch, Teofrast, mai cu seamă Eratosten, apoi Hiparch Strabo îi sînt asemenea anteriori.

Cuvintele *stereochimie*, *dialisă*, *coloid* lipsesc Denumirea de *coloid* îmbrățișează un număr așa de mare de corpuri de mare însemnătate încît mai bine era să lipsească vre-un cuvînt ca *cement* decît acesta. *Chlorofilă* lipsește de asemenea. *Emfisemă*, termen mult mai cunoscut de public decît de exemplu *emiplexic*, care este în dicționar,—lipsește. *Neuron* sau *nevron*, termen foarte întrebuințat, mai cu seamă în urma lucrărilor lui Ramon y Cajal, lipsește; de asemenea la *imunitate* se vorbește numai de scutire de imposite, și nu se arată înțelesul ce-l are în medicina bacteriologică; nici *imunisație* nu se găsește; la *serum* e numai definiția cea veche, cu care nu se poate înțelege ce însemnează expresiuni, care ne întîmpină zilnic, ca *serum anti-difteric*, *serum artificial*. Adiectivul *tiroid* lipsește, de asemenea substantivul tiro-iodină, cu toate că de cîți-va ani încoace tratamentele celor operați de corpul tiroid sînt

un subiect care atrage foarte mult atențiunea. De ce am zice *ozonă* f. și nu *ozon* m.?

Percepție, accepțiunea filosofică a acestui cuvînt e explicată așa: act prin care cunoaștem și simțim *impresiunea obiectelor* prin mijlocul simțurilor.

La *flegmă* lipsește înțelesul ce-l are acest cuvînt în industrie și în chimie (lipsește și derivatul *deflegmație*, precum și *posleț*, cuvînt cu care numesc velniții flegmele alcoolului de grîne. *Centuron* se găsește, lipsește însă și *cintură* și *centură*

In partea biografică. găsim *Cimabue*, **architect și pictor**. D-l Șăineanu cunoaște de sigur pag. 24, 72, 73, 74 din vol. II al Criticelor d-lui Maiorescu, dar pesemne a descoperit documente noi care revarsă o altă lumină asupra lui Cimabue!

Găsim *nanchin* stofă și *Nankin* oraș din China. Nu se putea indica, că numele stofei e luat după al orașului din care s'a adus la început? Știu că acest dicționar nu dă etimologiile, dar precum zice că numele stofei *americă*, vine «de la un centru de mare industrie textilă aproape de Lipsca» putea să dea și indicațiunea aceasta.

Că pune *Taiti* în *Peloponesia* e o greșală pe care o putem lăsa pe seama tipografului (admițînd că *Peloponesia* e pentru *Polinesia*), dar de ce zice *Portoprincipe* capitalei republicei *Haiti*? Locuitorii acestui Stat din Antile numesc capitala lor *Port-au-Prince;* așa trebue să-i zicem și noi. In tot casul *Portoprincipe* nu e o romînisare a acestui nume, căci traducerea lui nu poate fi decît *Portul Principelui.*

Montréal din Canada e în dicționar, și *Québec*, capitala provinciii cu acelaș nume, în care e Montréal, lipsește. La *America* scrie *Vespuccio* și la *V* cu un *c*: *Vespucio*. Rîul *Escaut* e dat sub forma bizară *Escauta!* La locul *Huron* e scris: pe marginea căruia *locuesc* Huronii. *Locueau*, da, căci slabele rămășițe de Huroni s'au împrăștiat, locul lor l-au luat Canadienii englesi și francesi, care au o mulțime de așezăminte dealungul acestui lac. La *Praga* zice că e o universitate; acest oraș este însă unul din cele puține care au două uni-

versități, și anume una cu limbă de predare germană și una cu limba cehă.

Tabla-rotundă. De ce traduce așa *la Table-ronde*? Romînește ar fi Masa-rotundă. Găsim acest cuvînt, găsim și pe miticul rege Artur, lipsește însă numele fermecătorului Merlin, care joacă și el un rol mare în ciclul armorican. Nici Lohengrin nici Parsifal (sau Perceval, etc.) nu se găsesc, deși se găsește Graalul, care e în strînsă legătură cu numele cel din urmă.

Ca cuvinte provinciale notăm că lipsesc: *boșcă* care în Vlașca și cîte-va alte județe, însemnează grămada aproape semi-sferică de lemn tăeat, căreia i se dă foc pentru a produce cărbuni; *prăștilă*, întrebuințat în Gorj ca sinonim cu șindrilă; *condei* cu înțelesul care-l are în valea Bistriței de lemn lung și subțire la extremitatea căruia e fixată cîrma unei *plute; ceată* cu înțelesul de *echipagiu* al unui grup de plute, etc.

Une-ori ortografia aceluiaș cuvînt variază. De exemplu la *cacom* e o trimitere la *hermelin*. *Hermelin* nu se găsește, găsim însă mai înainte *ermelin*. *Ferigă* e scris numai ast-fel la ordinea sa alfabetică, iar cînd e întrebuințat la cuvîntul *stip*, e scris *feregă*. La *Liberia* e scris: republică *negriteană*. Lipsește și adiectivul negritean și substantivul *Negriția*. Găsim însă *Nigriția*. *Rețetă* mai e scris și *recetă*. Nimeni însă nu pronunță acest cuvînt cu un *c*. Un înțeles: acel de încasare din imposite (aci trebuea adăogat sau din vînzare) se găsește la *recetă*; cele-l-alte la *rețetă*. *Podbial* e scris cu *i* la cuvîntul *brustur dulce* și cu *e* (*podbeal*) la ordinea sa alfabetică.

Unele indicațiuni pentru a înlesni pronunțarea sînt neînțelese. De exemplu: Dumas (cit. *Düma*). Numai cine știe limba germană va ști ce însemnează *ü*. De alt-fel d-l Șăineanu pare și el să se fi resgîndit pînă a ajuns la litera *M*, căci la *Musset*, nu mai zice: (cit. Müse).

Acestea sînt *cîte-va* din greșelile care se pot constata în dicționarul ce cercetărăm. Dac'ar fi «fructul unei munci îndelungate» cum ni se afirmă în prima frasă a prefației, greșelile ar fi mai rari. D-l Șăineanu ne mai spune la sfîrșitul prefației că dicționarul său «conține probabil lacune și erori». Această din urmă afirmare o credem

bucuros, credem de asemenea că conține erori multe și mult mai grave decît trebue să fie într'o carte care are de scop să fie consultată de public pentru a-i lămuri în chip sumar, dar precis, nedomiririle. Domnul Licherdopolu a semnalat și el, mai înainte, unele greșeli grave, mai avem și noi observațiuni pe care nu le-am mai publicat spre a nu lungi peste măsură acest articol. Și n'am atins de loc chestiunea limbii sau stilului, unde am fi avut de relevat explicații ca „*mistrie*, unealtă de zidar **spre** a întrebuința **cimentul**"!!!

Din cercetarea dicționarului, văzînd cum adesea ortografia cuvîntului variază în deosebite părți ale lui; cum alte-ori definițiile se schimbă tot așa (rosa, trandafir); cum unele indicațiuni sînt întrebuințate în o parte și nu în cea-l-altă (Dumas cit. Dümas; la Musset renunță de a indica cit.: Müse); la *nacealnic* nu zice că e un cuvînt învechit; la *norod* o zice, etc.) ni s'a impus convingerea că n'avem dinaintea noastră munca personală în decurs de 10 ani a unui filolog, ci o lucrare făcută în companie și în pripă de mai mulți colaboratori de ocasie.

BIRON.

SCOLA
BIBLIOTEC

FEMEEA ÎNDĂRĂTNICĂ

COMEDIE IN 5 ACTE DE W. SHAKESPEARE

Tradusă în versuri și refăcută pentru teatru

DE

HARALAMB G. LECCA

PERSOANELF:

VITTORIO MINOLA, gentilom din Padua.
CATARINA, BIANCA } fiicele sale.
PETRUCHIO, gentilom din Verona.
LUCENTIO, gentilom din Florența.
HORTENSIO, GREMIO } gentilomi din Padua.
GRUMIO, CURTIS } servitorii lui Petruchio
VINCENTIO, gentilom din Florența, tatăl lui Lucentio
UN STRĂIN
EMILIA, soția lui Hortensio.
TRANIO, BIONDELLO } servitorii lui Lucentio
UN CROITOR.
UN PĂLĂRIER.
LACHEI.

ACTUL I

Scena reprezintă o piață din Padua. La dreapta (publicului), casa lui Hortensio. La stînga, casa lui Vittorio Minola).

SCENA I

LUCENTIO, TRANIO

LUCENTIO

O, Padua! O, leagăn al artei, salve ție!
Sînt hotărît de-acuma să-mi văd de datorie!
Voiu da 'ntr'o parte lenea, iar ținta mea va sta
In paginile cărții și'n grija de-a'nvăța.
Știu, Tranio, ce trebui să facem. Bietul tata,
Văzînd că-mi pierd tot timpul de geaba, era gata
Să mă desmoștenească. Simt remușcarea'n piept
Și vreau acum, prin muncă, greșala să-mi îndrept.

TRANIO

Stăpîne, hotărîrea desăvîrșită-mi pare
Și-o'mpărtășesc în totul. Dar, ca s'ajungi în stare
Să te desberi de rele, crezi oare că va fi
Nevoe să te lepezi de-amor, de poesii,
De musică, de artă?... Eu nu sînt de părere
Să-și schimbe-un om credința, cînd nimeni nu i-o cere.
Lucrează cît îți place; dar tot, din cînd în cînd,
Mai dă'ntr'o parte lucrul, lăsînd să intre'n rînd
Plăcerile ce'n viață ne mîngîe ființa:
Intr'un cuvînt, e bine să-ți înfrînezi silința;
Căci munca ce urăște plăcerile-omenești
E totdeauna stearpă. Ce? Vrei să mucezești
Cu capu'n cărți?...

LUCENTIO

Așa. St! Nu știu cine vine...

Noi, să ne dăm de-o parte...

(Intră Vittorio, cu Caterina, Bianca, Gremio și Hortensio. Lucentio și Tranio sînt de oparte)

SCENA II

LICENTIO, TRANIO, VITTORIO, CATERINA, BIANCA, GREMIO și HORTENSIO

VITTORIO (lui Gremio și Hortensio)

Ați face foarte bine
Să mă lăsați în pace. Nu, domnilor! Ori-ce
Mi-ați spune, e degeaba! Știți că dorința mi-e
Ca să-mi mărit, din fete, întîi pe cea mai mare.
Așa mi-e hotărîrea, și-așa fac. Prin urmare,
Nu-mi cereți pe Bianca, decît atuncea cînd
S'o mărita cea-l-altă. A! dac'aveți de gînd
Să luați pe Caterina, aci de față, gata
Sînt s'o mărit cu unul din doi, — dacă vrea fata

GREMIO

Intîi ar fi nevoe s'o mai domesticești.

CATERINA (lui Vittorio)

Ce, tată, tu acuma ajuns-ai să cerșești
Bărbați? M'arunci cu sila pe capul lor?

HORTENSIO

Ei! dragă,
Bărbatul ce tot cauți, cu greu o să-l atragă
Chiar aurul din zestre; afară numai cînd
O nu știu ce minune ar da cum-va în gînd
Vre-unui amant să'ncerce printr'o căsătorie,
De care toți fug astăzi, în frîu să te mai ție.

CATERINA

Las', domnule, păstrează-ți povața de 'nțelept.
Pe inima mea nimeni nu va avea vre-un drept.
Ar fi un prost acela ce-ar crede nebunește
Că eu-l iubesc; și, dacă mi-ar scri că mă iubește,
Doar dintr'o 'ntorsătură de mînă, aș ști cum
Să-l satur.

GREMIO

Uite, frate, ce fete-avem acum!

HORTENSIO

Să te păzească sfîntul de-asemenea 'ndrăcite!

GREMIO

Şi Dumnezeu ferească de-o fi să se mărite!

TRANIO (lui Lucentio)

O să petrecem bine!

LUCENTIO

Taci, s'ascultăm la ei!

TRANIO

Dar dacă surioara, cu aerele ei
De sfîntă, ar da 'ncolo atîta modestie...

LUCENTIO

Tăcerea e dovadă de nevinovăţie.
Ia uite-te, şi spune-mi: nu e frumoasă !... nu?...

TRANIO

St! S'ascultăm!

VITTORIO (către Gremio şi Hortensio)

Adio, deci, domnilor,—(către Bianca) Şi tu,
Bianca, du-te-acasă. Şi nu sta întristată,
Căci ştii cît ţiu la tine.

CATERINA

Fiind-că e şireată,
Şi face pe smerita, pe blînda...

BIANCA

Tot rea eşti?
Nu-i de ajuns mîhnirea ce tu-mi pricinueşti?...

ȘCOLA DE ... BIBLIOTECA

VITTORIO (rugînd-o)

Bianca...

BIANCA

Te-ascult, tată. (ese)

SCENA II

ACEIAȘI, fără Bianca

HORTENSIO

Ori-cum, simți că ți-e milă
Cînd, printr'o hotărîre ast-fel, faci o copilă
Să plîngă. Mie-mi pare nedrept. Ce fel? Să stea
S'aștepte cine știe cît timp? Să 'ndure ea
Pedeapsă pentru alta?

VITTORIO

De geaba; ori-ce-ați face,
Nu-mi es din ale mele: mărit pe cine-mi place.
Deci, să vă luați nădejdea. Și, ca s'o 'nveselesc,
Tot ce-o dorî Bianca vreau să-i îndeplinesc.
Știți ce plăcere-i face cititul, poesia
Și musica. De-aceea cred că melancolia
Ii va pierî cu 'ncetul, cercînd să-i fac pe plac
Și căutînd ca ast-fel mîhnirea să-i împac.
Vreau maeștri s'o 'nvețe tot ce-i ales și bine.
De știți cum-va vre-unul, trimeteți-l la mine.
Deschisă-i va fi casa, căci vreau ca pas cu pas,
Precum v'am spus, s'o mîngîiu. Acuma, eu vă las.
(Către Caterina).
Mă duc după Bianca. Tu, dragă Caterino,
Poți să rămîi.

SCENA IV.

LUCENTIO, TRANIO (tot de-oparte), CATERINA, GREMIO și HORTENSIO

CATERINA

Vezi bine! Stăi, pleacă, du-te, vin-o,
Ba sînt nesuferită, ba proastă, ba sînt rea,
Fă una, fă ai-l-altă... Ei, apoi prea e prea!
Cînd îmi abate mie să plec, tot plec!... (Ese furioasă).

SCENA V.

ACEIAȘI, (fără Caterina).

GREMIO

Ci pleacă,
Smintito, că pe tine nici dracul nu te 'mpacă!
Mă mir c'ai stat și-atîta.

HORTENSIO

Tu, Gremio, ce zici?

GREMIO

Eu zic că, mai 'nainte de-a căuta pe-aici
Bărbat pentru cea mare, ar fi mai bine poate
S'aducem celei-l-alte un profesor, cu toate
Că mai ușor se 'mpacă cu cîte-va păpuși.

HORTENSIO

Eu, mă gîndesc ce-aș face s'o scap, căci nu văzuși
Că tat-său o silește să 'mbătrînească fată?
Să caut Caterinei pe vre-unul, care 'ndată
S'o ceară de nevastă.

GREMIO

Pe cine zici? Pe ea?

HORTENSIO

Crezi că nu se găsește nici-un bărbat s'o ia?

GREMIO

Să stea cu dracu 'n casă și tot să i se ție
De cap? Ferească sfîntul! Ar trebui să fie
Nebun cel care-ar lua-o.

HORTENSIO

Așa e. După noi.
Ca o căsătorie să ție între doi,
Ii trebue blîndețe. Sînt însă unii, care
Își pun toată nădejdea să ia o zestre mare.
Lor, prea puțin le pasă de rest, cînd pot găsi
Cu ce să 'ndrepte răul din tinerețe, — și,
Cu toate că o ast-fel de 'nsurătoare este
Un iad, puțin de le pasă de ei și de neveste:
La dulcea umbră-a casei de bani, sărmanii, ei
Nu văd cîte cususuri stă 'n banii-unei femei.

GREMIO

'Poi bine, asta 'nseamnă amor de tîrgueală!
Decît s'aduc în casă nevastă de 'nvoeală,
Mai bine să mă spînzuri.

HORTENSIO

Și să nu crezi că-ți mint!...
Bărbați de soiul ăsta sînt mulți, — și mult argint
Iți trebue să-i cumperi!... Deci, măritînd îndată
Pe cea d'întîiu, Bianca va fi atunci scăpată.
De-acum încolo, sîntem ca doi prieteni ;dar
Pe dată ce bărbatul îl vom găsi, noi iar
Vom fi dușmani de moarte și vom începe iară
Războiul. Vai de-acela ce trebue să piară!
Ferice, din potrivă, de cel învingător:
Bianca-i va întoarce amor pentru amor!

GREMIO

Nu zic să facem alt-fel, Hortensio. Dar bine
Tot îți mai vine-a crede c'ar fi pe lume cine
Să ia pe Caterina ?... (Es vorbind).

SCENA VI.

LUCENTIO și TRANIO (intrînd)

TRANIO

Ei. asta e acum!
Cum o iubișI deodată, așa ?!

LUCENTIO

De, știu eu cum?...
Pîn'adineori, poate că nici n'aș fi crezut-o.
Nu mai mi-aduc aminte cînd-va să fi văzut-o
Atîta de frumoasă. Și'n vreme ce ședeam
Colea, privind,— iubirea, de care eu rîdeam,
Simțeam cum dogorește în inima-mi aprinsă.
Nu știu unde mi-e capul; mîndria mea e 'nvinsă,
Și nu mă urmărește decît un singur gînd...
Da, Tranio, un singur!... să pot cît mai curînd
Ajunge la Bianca; să fie-a mea? Nu face
Pe neîncrezătorul, și'n loc să nu-mi dai pace,
Spunîndu-mi că pornirea ce-acum m'a'nflăcărat
E numai o prostie, — mai bine dă-mi un sfat

TRANIO

Stăpîne, văd prea bine că ori-ce dojenire
E de prisos. Amorul, cînd scoate-un om din fire,
Nu scapi de el, cum scapă bolnavul de-o măsea.

LUCENTIO

Îți mulțumesc. Povața ce-mi dai tu nu e rea.
Ia zi'nainte. Spune-mi ce crezi.

TRANIO

Văzut-ai bine?
Te-ai uitat lung, de-aproape, cînd au trecut?

LUCENTIO

Pe cine
Să văd?

TRANIO

Pe amîndouă.

LUCENTIO

Da, părul ei frumos...
Și chipu-i ca zăpada... și ochii care'n jos
Priveau, voind s'ascundă a lor naivitate...

TRANIO

Dar n'ai văzut cea-l-altă cu cîtă răutate
Tot căuta s'o'nțepe?

LUCENTIO

Da, Tranio, vedeam...
Vedeam a sale buze de-abia mișcînd. Gîndeam
C'aud cum o sirenă suspină'namorată,
Iar dulcea-i respirare și-acum văzduhu'mbată...

TRANIO (a parte)

Ia uite, lume bună, cum șade de plouat,
Pentru-o femee!... și-apoi mai zice că-i bărbat!
Sărace!... A, uitasem ce mi-a cerut. (tare) Stăpîne,
Să ne-apucăm de lucru, căci, ceea-ce rămîne
Pe-a doua zi, se uită. Văzuși cum tatăl ei
Nu vrea nimic s'audă, cît timp vr'unul din cei
Ce-aleargă după zestre nu va veni să ceară,
Ca soț, pe cea mai mare din ele. Așa dară,
Noi mîna pe Bianca nu punem pîn'atunci.

LUCENTIO

Crezi tu că sînt în stare s'ascult ori-ce porunci
Mi-ar da cei-l-alți, și vecinic s'aștept în îndoeală?

TRANIO

Știu eu că n'ai răbdare și vrei pe porunceală
Să ți se facă toate. Dar uite, plănuii
Ce-va, prin care gîndul ce ai se va 'mplini.

LUCENTIO

Ce plan?

TRANIO

Bianca cere un profesor, s'o 'nveţe:
Să faci pe profesorul!

LUCENTIO

La ast-fel de poveţe,
Deşi te ştiu de felu-ţi şiret, nu m'aşteptam.
Nu-i proastă născocirea. Un singur lucru am
Să'ntreb, căci nu-mi dau seama cam ce fel o să easă.
Pe cine pui în locu-mi?

TRANIO

Cît despre asta, lasă.
Aici, nu ne cunoaşte mai nimeni: doi sau trei
Dintre vecini; şi d'aea, stăpîne, dacă vrei,
Eu pot să trec în locu-ţi. Şi mie nici că-mi pasă!...
Cu mutra mea de conte, c'o haină mai frumoasă,
Toţi mă vor lua drept nobil. Nu-i vorbă, de mult vream
Să stau şi eu la masă cu oamenii de neam.

LUCENTIO

Şi eu, mă dau drept cine?

TRANIO

Te dai drept... un cutare
Din Pisa, din Florenţa... de ori şi unde-ţi pare
Mai nemerit. Şi-acuma să'ncepem.

LUCENTIO (arătîndu-i hainele)

Tu rămîi
Cu asta?

TRANIO

Ba nu. Scoateţi mantaua mai întîi,
Şi dă-mi-o mie.

LUCENTIO (desbrăcîndu-se)

Uite-o.

TRANIO (după ce s'a 'mbrăcat cu ea)

Ca planul meu să fie
Cum trebue, se cade să am și-o pălărie
La fel cu asta....

LUCENTIO

Ia-o... și dă-mi atunci pe-a ta.

TRANIO (după ce și-a pus pălăria)

Ei, spune drept, nu seamăn cu 'n gentilom?

LUCENTIO

Ba da...
Intocmai... să ai grija acum, să spui tot planul
Și lui Biondello.

TRANIO

Uite-l!... A și venit!... Sărmanul,
Cînd mi-o vedea mantaua, plesnește de necaz!..
(Intră Biondello)

SCENA VII

LUCENTIO, TRANIO, BIONDELLO

LUCENTIO (lui Biondello)

Aidi, secătură! Vino mai repede! ce-ai azi,
De umbli-așa a lene?

BIONDELLO (nedomirit)

Da' ce e asta, frate?
Stăpînu-meu s'ascunde sub haine'mprumutate
De la o slugă... (uitîndu-se la Tranio) Ăla e cu mantaua lui..

TRANIO

Așa´ e că sînt nobil?

BIONDELLO

Ei fi... da' drept să-ți spuiu,
Cu toată pălăria, tot prost remîi, băete.

LUCENTIO

Lăsați de-o parte gluma. (lui Biondello) Aici stau două fete
Biondello. Adineaori, un plan noi am făcut.

BIONDELLO

Ce plan?

LUCENTIO

Ți-l spunem, însă... vezi... să nu fii limbut.
(arătînd pe Tranio)
El ți-e de-acum stăpînul.

BIONDELLO

El? Tranio?...

LUCENTIO

Și-ascultă
Tot ce-o vrea el.

BIONDELLO (către Tranio)

De tine?

TRANIO

Aidi! Fără vorbă multă,
Și nu prea fii obraznic.

LUCENTIO (lui Tranio)

Să-i povestești pe drum
Ce hotărîrăm.

TRANIO

Lasă-l, că-i spui eu lui, acum.
(Es cîteși trei).

SCENA VIII

PETRUCHIO, GRUMIO

PETRUCHIO (înaintea casei lui Hortensio)

Vezi colo! Aea-i casa.

GRUMIO (strigînd)

Ei !...

PETRUCHIO

St! Nu face gură!
Mai bine, dă!

GRUMIO

In cine să dau?

PETRUCHIO

Aidi, secătură!
Dă, cînd îți spuiu odată!... Și dă, nu te juca!

GRUMIO

Eu? Să-mi bat eu stăpînul?... Ce, crezi că sînt așa
De prost? N'am chef pe urmă să-mi tăbăcești spinarea

PETRUCHIO

Fă ce-ți spui eu!

GRUMIO

Stăpîne?... Cum?...

PETRUCHIO

Cu 'ncăpățînarea
Știi tu că nu faci treabă. (îl trage de-o ureche).

GRUNIO (țipînd)

Ei!... Ajutor!... Săriți!...
Mi-a 'nebunit stăpînul!...

SCENA IX

ACEIAȘI, HORTENSIO

HORTENSIO (eșind din casă)

Ce este? ce voiți?
Nu sînteți sdraveni? (vede pe Petruchio) Ce fel?.. Petruchio?.

PETRUCHIO

Chiar el e.
Il urechea pe domnul, în lipsă de nuele.

GRUMIO

De, domnule mă cheamă și-mi poruncește: «dă!...
«Dă, cînd îți spuiu odată!...» Eu, care știu cum stă
Tot gata să mă 'nhațe, n'am vrut să dau. Se cade
Ca eu să-mi bat stăpînul, și mai ales pe strade?
Dar altă-dată, lasă... Știu eu cum să mă port...
Am să-i cîrpesc la palme pîn'o rămîne mort.

PETRUCHIO

Pe semne te mănîncă și-ai-l-altă urechiușă.
(către Hortensio)
I-am poruncit, măgarul, să bată colo 'n ușă,
Și n'a vrut să m'asculte deloc.

GRUMIO

Ba nu e așa!
Mi-ai zis: «dă, secătură; dar dă, nu te juca!»
N'a fost nici pomeneală de ușă.

PETRUCHIO

Taci din gură !
Și nu mai fii la toate limbut peste măsură,
Că dacă nu .. pe urmă... știi tu...

HORTENSIO

Dar voi ce căutați
Pe-aici ?

PETRUCHIO

Ce caut? caut, ca toți cei ne 'nsurați,
Nițică zestre, dragă Hortensio ; și d'aea
Pornesc acum în lume să-mi potolesc văpaea
Dorințelor aprinse. Sînt tînăr, sînt voinic,
Fac ori-ce-mi place mie, n'am grijă de nimic...
Incurcătura-i numai c'aș vrea ce-va parale.
Avere am destulă; dar socotesc cu cale
Că, dac'aș lua și zestre, nu strică... Ai ?... Ce zici ?
Nu știi tu pentru mine vre-o fată de pe-aici ?

HORTENSIO

Ba știu. Atîta numai că zestrea niciodată
N'o să ți-o dea pe mînă, decît luînd o fată ;
Și fata, un ceas numai dacă vei stă cu ea,
O să-ți cam tae cheful.

PETRUCHIO

A, va să zică-așa,
Hortensio !.. E-aicea o fată care are
Destul de mare zestre, ca eu să fiu în stare
S'o iau. Cu-atît mai bine, și m'am și hotărît:
Rămîiu aici. Nu-mi spune ce păr, ce ochi, ce gît
Și ce corp are fata ; destul că e bogată.
In colo mi-e tot una, de-ar fi și cocoșată
Și surdă și schiloadă, și de optzeci de ani :
Femeile sînt toate frumoase, cînd au bani.

HORTENSIO

Nu-ți fie frică. Fata e tinără, frumoasă,
Și, dacă ea-i cam slabă, în schimb e zestrea grasă.
Dar vorba e că are cususuri.

PETRUCHIO

Ce cusur?

HORTENSIO

E rea, de zici ce-i asta. O lume împrejur
O știe. Și cînd țipă la tine... Doamne sfinte!...
Eu unul, mă cutremur doar cînd mi-aduc aminte.

PETRUCHIO

Prea tremuri și tu lesne! ori-cît ar fi de rea,
Bărbatul își desvață nevasta, cînd o vrea.
Dar tatăl ei? Ia spune-mi, ce e?

HORTENSIO

Bărbat de seamă.
Toți nobilii-l respectă aici.

PETRUCHIO

Și cum îl cheamă?

HORTENSIO

Vittorio Minola.

PETRUCHIO

Vittorio? Il știu,
De mult, de la Verona. Acuma, ca să-ți fiu
Dator o mulțumire, să-mi spui și unde șade.

HORTENSIO (arătînd în stînga publicului).

Colo, în față.

PETRUHCIO

Bine. Mă duc.

HORTENSIO (oprindu-l)

Cred că se cade
Să-mi faci și mie-un bine.

PETRUCHIO

Ce vrei ?

HORTENSIO

Să zici că sînt
Un musicant din Roma și-s profesor de cînt.
Cu chipu-acesta numai aș isbuti pătrunde
Aproape de Bianca, pe care nu știu unde
Și cum, s'o văd mai lesne.

GRUMIO (a parte)

Șireții de stăpâni !
Cînd n'au de lucru, umblă să 'nșele pe-ăi bătrîni...
Și cînd le vine rîndul și lor...

PETRUCHIO (urmînd cu Hortensio)

Dar el, nu știe
Nimic ?

HORTENSIO (uitîndu-se în fund)

Tăcere !

PETRUCHIO

Ce e ?

HORTENSIO

St ! S'ar putea să fie
Vrăjmașul meu... Da... el e !... Cît vor ședea aici,
Noi să ne dăm de-o parte.

(Se retrag. Intră Gremio cu Lucentio travestit, care poartă cărți în subțioară).

GRUMIO (a parte, rîzînd)

Ei, de ! Ce să mai zici
Dacă-i gelos și d'ăsta, de ce n'ar fi de mine ?...

SCENA X

PETRUCHIO, GRUMIO, HORTENSIO (de o parte), GREMIO și LUCENTIO (în față

GREMIO (lui Lucentio)

Pricepi ce-ți spuiu ? Dă-i numai cărți de amor.

LUCENTIO

Prea bine.

GREMIO

Și dă-le să le lege cu poleeală.

LUCENTIO

Da.

GREMIO

Peste caete, toarnă parfum ; dar nu uita.

LUCENTIO

Nu uit.

GREMIO

Cu ce 'ncepi astăzi ?

LUCENTIO

Incep c'o poesie.
Să n'ai nici pic de grijă. Urît n'are să-i fie
Și-ți voiu vesti la vreme, ce trebue să faci.
Cît pentru dibăcie, sînt poate mai dibaci
Decît amantul însu-și, și voiu cerca prin toate
Mijloacele s'o 'nduplec. Eu cred că nu se poate
Să nu vrea să 'nțeleagă.

GRUMIO

Șiretul !

PETRUCHIO

Mai taci !

GRUMIO

Tac !

HORTENSIO (înaintînd spre Gremio, ironic)

Noroc !

GREMIO

A ! Va să zică te-am prins cu mîța 'n sac,
Amice !?.,. Te dai lenei... Eu, mi-am văzut de treabă,
Și maestrul de față (arată pe Lucentio) aș vrea cît mai de grabă
Să-l duc pentru Bianca.

HORTENSIO

Și eu m'am înțeles
Cu-un musicant, să vie s'o 'nvețe, — mai ales
Că musica e partea ce-i place mai cu seamă.

GREMIO

Nici eu nu-mi las silința mai înapoi, n'ai teamă.

HORTENSIO

Dar nu știi o minune.

GREMIO

Nu. Spune-mi.

HORTENSIO

Am găsit
Bărbat pentru cea mare.

GREMIO

Ei, aşi!

HORTENSIO

Zău !

GREMIO

Şi-a venit
S'o ceară de soţie?

HORTENSIO

Va cere-o chiar îndată.
El zestre vrea. In colo, a zis c'o ia pe fată
Ori-cum ar fi.

GREMIO

El ştie cît e de rea?

HORTENSIO

I-am spus
Că, de'ndrăcită ce e, în lume zvon s'a dus;
Că, pînă astăzi, nimeni nu poate 'n frîu s'o ţie;
Că nu-i de traiu cu dînsa, — dar el nu vrea să ştie.

PERTRUCHIO (apropiindu-se)

Intr'adevăr, îmi spuse că e.... cam cu năravi ;
Eu însă, am un mijloc să-l taiu.....

GREMIO (a parte)

Ori e bolnav,
Ori caută pe naiba. (Tare). Crezi dar c'o să primească?

PERTRUCHIO

Firește. Trag nădejde s'o fac să mă iubească,
Sau cel puțin să fie a mea. Ce? Nu cum-va
Gîndiți că voiu ajunge să tremur eu de ea?
Am înfruntat pe mare furtunile 'n văpae;
Am auzit cum leii răcnesc; cum în războae,
In zăngănit de săbii, trompetele sunau,
Cînd strigăte dușmane prin aer răsunau;
In nu știu cîte rînduri, cu moartea inimică
M'am întîlnit în față. — și vreți să-mi fie frică
De-o gură de femee?... Drept cine mă luați?
Drept un copil, pe care puteți să-l speriați
Cu zmeii de prin basme?

GREMIO (lui Hortensio)

Am nemerit-o bine,
Hortensio, cu ăsta. Și mie, par'că-mi vine
Să-l sprijin la nevoe.

HORTENSIO

Și eu îl pot sluji.

GREMIO

Ce zici tu? Isbutește?

HORTENSIO

Ei vezi, aici e-aici!

(*Cortina cade*)

(SFIRȘITUL ACTULUI I)

STATISTICA ROMÎNILOR DIN TRANSILVANIA IN 1733

I.

Statistica, despre care voesc a vorbi, este făcută de episcopul greco-catolic, Ioan Inochentie Clain în anul 1733. *Ea este întîia statistică făcută în Ardeal de Romîni şi avînd în vedere numai pe Romîni.* Prin motivele care i-au dat naştere şi prin punctele de vedere care au fost normative la alcătuirea ei statistica lui Clain se ridică şi la nivelul unei serioase fapte politice şi are şi dreptul la consideraţia oamenilor de ştiinţă [1]).

Pînă la anul 1733 se făcuseră în Ardeal mai multe conscripţiuni: la 1698, 1703, 1718 şi 1721; dar toate fuseseră, scrie d-l Bielz, «incomplete şi defectuoase şi au rămas tot atît de necunoscute publicităţii [2]), ca şi

1) Studiul mieu se basează pe copia, care se află în colecţiunea de manuscripte a lui *I. Benigni de Mildenberg*, autorul unui compendiu de geografie şi statistică a Ardealului (apărut în 1837). Colecţia lui, foarte preţioasă şi pentru istoria romînă, este droprietatea bibliotecii Bruckenthal din Sibiiu.

2) Cu ocasiunea mileniului, Biuroul regal unguresc de statistică a prelucrat, după îndemnul şi cu colaborarea membrului Academii Maghiare, *Ignácz Acsády*, materialul privitor la statistica populaţiunii în anul 1720—21 (epocă cunoscută la Unguri sub denumirea de epoca *Sancţiunii pragmatice*), care se află adunat în arhive şi care, precum spune autorul după Bielz, ră-

conscripţiunea ce s'a făcut la 1750 în urma unei hotăriri a Dietei şi care a fost basa legii, pentru imposite, votate în 1754».

Aşa apreciază Bielz statisticele ardeleneşti dinainte de statistica lui Inochentie Clain, şi tot aşa apreciază şi o statistică posterioară acesteia [1]). Bielz face astfel evidentă necesitatea de-a căuta şi alte mijloace, care să ne uşureze obţinerea unor cunoştinţe statistice mai sigure [2]).

Statistica lui Clain este un astfel de mijloc. Ea merită să cuprinză un loc luminos pe paginele, ce se scriu despre acest bun fiu şi viforos luptător al naţiunii romîne.

II

Prilejul, care a făcut pe episcopul Clain să elaboreze statistica sa, este semnalat şi de Şincai, care în cronica sa scrie sub anul 1732 [3]): «In cea cu mîna scrisă carte a lui Ioan Sacadati se zice că Ioan Inochentie Clain, episcopul Făgăraşului, a treia oară a fost din Ardeal la Viena, cînd s'a dus mai pe urmă în anul 1744, cum s'a arătat la anul 1730; cea dintîiu mergere a lui din Ardeal la Viena în anul de acum a trebuit să se fi întîmplat [4]); pentru-că mergerea cea dintîiu a dobîndit, de ministerul împărătesc a poruncit în 11 Decembrie din anul 1732 ca să ţie *comisie* în Ardeal,

---

măsese pînă atunci necunoscut publicităţii. Vom avea ocasiunea de a reveni asupra acestei publicaţiuni care presintă un deosebit interes pentru noi. Ajunge de astă dată a spune că cei care au făcut lucrarea de la 1820—21 nu au însemnat întreaga populaţiune, cum s'ar face astăzi, ci numai numărul contribuabililor şi a familiilor lor, lăsînd dar la o parte pe nobili călugări, etc. Ca criteriu al naţionalităţii s'a luat *forma numelui.* (*Not. Red.*)

1) *E. A. Bielz, Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, pag. 147.

2) *G. Barițiu nu* cunoştea statistica lui Clain care nu poate fi cuprinsă în judecata ce el o dă în *Părţi alese din istoria Transilvaniii*, vol. II, p. 64: «Pînă la Iosif II aceea (adecă numărarea sufletelor făcută sub împăratul Iosif II) fu *singura* conscripţiune, care a meritat să fie crezută».

3) Ediţia 2-a, vol. III, p. 428.

4) Ioan Sacadati nu se înşela.

pentru trebile Romînilor celor uniţi din Ardeal, supt presidiul comitului de Vallis, generariului din Ardeal, în care comisie să fie de faţă amîndoi episcopii cei catolici, adecă şi cel latinesc şi cel romînesc dimpreună cu directorul fişcuşesc Petru Dobra....»

Mandatul imperial din 11 Decembrie 1732, despre care Şincai scria după Sacadati, este publicat [1]). El este răspunsul împăratului Carol VI şi al conferenţei ministeriale la cele vre-o opt memorii şi petiţii, pe care episcopul Clain le presentase împăratului pînă în 1732. Comisiunea, care trebuea să cerceteze serios plîngerile şi dorinţele Rominilor greco-catolici, se compunea, prin acel mandat, din următorii bărbaţi: contele Francisc Paul de Wallis, episcopul greco-catolic şi cel romano-catolic, baronul Samuil Francisc de Rebentisch, consilier al Curţii şi director suprem al causelor camerale din Ardeal, şi din mai mulţi consilieri catolici din guvernul ţării. Impăratul promitea, că, dacă înţelegerea amicală va reuşi în comisie, el o va ratifica; eventualele deosebiri cerea să-i fie raportate, pentru ca să poată decide în cunoştinţă de causă.

Episcopul Clain n'a făcut statistica, despre care e vorba, din propriu-i îndemn; i-o cerea comisiunea, care voea să fie bine informată asupra stărilor din *toată* biserica romînă. Aceasta resultă clar din scrisoarea latină, cu care episcopul Clain a însoţit statistica sa, cînd a presentat-o comisiuni. In această scrisoare episcopul îşi arată bucuria sa pentru notificarea ce i-a făcut comisiunea care doreşte să se execute cu stricteţe privilegiile date clerului unit, în timpul unirii, şi spune cum a făcut, după prescripţiile ce-a primit, statistica, pe care o recomandă comisiii. Clain aduce apoi aminte, că pe cînd episcopul Atanasie a primit unirea, s'a promis că se va executa diploma leopoldină (Clain înţelege aşa zisa a *doua* diplomă leopoldină din 19 Martie 1701), pomeneşte turburările politice şi revoluţionare care au împedicat esecutarea ei şi relele urmări, pe care le-a avut vacanţa scaunului

1) In *Nilles, Symbolae ad illustrandam historiam ecclesia orientalis*, vol. II, p. 513—517.

episcopesc după moartea lui Atanasie. In decursul acestei vacanţe, continuă el, mulţi preoţi, văzînd că nu se pot bucura de privilegiile promise şi că, pe de-asupra, sînt persecutaţi de nobilimea catolică, au început a blestema pe autorii unirii şi a se lepăda de ea. Sub predecesorul lui Clain, Pataki, schisma a continuat să facă progres, iar causele favorabile lui sînt, zice Clain mai încolo, vexaţiunea preoţilor romîni şi neîmplinirea privilegiilor promise. Fiind acum el confirmat episcop, Clain cere şi comisiii numite să pună capăt amînărilor, din care causă multe suflete se pierd, şi să realiseze promisiunile, care va aduce o mare mîngîere clerului şi naţiunii romîne-unite.

Clain se folosea deci de prilegiul acesta pentru a arăta încăodată, că neîncrederea în unire şi decăderea acesteia se reducea la neîmplinirea privilegiilor promise. In revoluţiunea lui Rákóczy, în vacanţa ce-a urmat după moartea lui Atanasie şi în moartea prea de vreme a lui Pataki, Clain afla cause scusabile ale amînării, dar el dorea şi se ruga ca de-aici înainte să nu se mai lase în rătăcire sufletele creştinilor săi. Rubrica din statistică dedicată preoţilor ne-uniţi, avea să ilustreze pînă la care grad unirea avea să revindece pe ne-uniţi, şi să-i convertească.

III.

Titlul, sub care Clain a presentat statistica sa, indică şi direcţia în care s'a lucrat [1]).

1) *Registrum* universorum, in Trannia, sacerdotum et incolarum valachicorum, ad mandatum excelsae commissionis a Sacrama Majestate deputata et in fine Iunii, anni modo labentis, in negotio cleri unito-valachici, Cibinii, celebrata, confectum et emanatum: quod exhibet, quot in quoquo oppido, pago locis denique majoribus ac minoribus, degant, ac spiritualia administrent sacerdotes: additis eorum nominibus, unione, disunione, habilitate inhabilitate ad administranda populo sacramenta: nec non incolarum, in quibusvis locis, numerica multitudine, ac paucitate. Quod cedat ad majorem ter optimi, ter maximi Dei gloriam, praelibatae excelsae commissionis integram contentationem, ac satisfactionem; cleri vero unito-valachici desideratum solatium, et pridem exoptatum increment. Szamos-Ujvarini. Anno Domini 1733.—Datarea din *Gherla*

El spune că va arăta cîți preoți și cîți locuitori – înțelege capi de familie — sînt în fie-care oraș și sat din Ardeal, adăogînd numele preoților, caracterul lor confesional unit ori ne-unit și stabilind capacitatea și incapacitatea lor de a sluji.

Felul, în care s'a făcut conscripțiunea, ne interesează, firește, foarte mult. Clain însu-și ne-a dat pe pagina următoare după titlu ***numai*** o notă scurtă [1]) din care resultă că statistica s'a făcut destul de repede din causa scurtimii timpului, împrejurare, care a lăsat urme în lucrarea lui Clain. Se poate constata că lipsește o samă de comune; iar țara Bîrsei, unde predomina magistratul din Brașov, nu a *putut* fi conscrisă. Valoarea ei nu-i într'atît alterată încît resultatele ei *generale* să poată fi privite cu neîncredere; mai ales că și pentru țara Bîrsei avem date statistice din acel timp [2]).

Din mai multe notițe împrăștiate prin lucrarea lui Clain, resultă, că *toate datele statistice s'au cules la fața locului*, prin oameni anume trimiși. Din faptul, că aceștia aveau să controleze pe toți preoții romîni; de ce confesiune să țin? au fost ordinați în mod legal ori nu? cine i-a sfințit? conchidem că ei au fost protopopii. Proto-

---

a statisticei se explică prin următorul pasaj din Petru *Maior* (*Ist. bis.* p. 200): Deci, precum scaonul vlădicului Romînilor era pus de împăratul Carol al șaselea în Făgăraș și de papa întărit, așa și locuința lui Ioan Patachi au fost în Făgăraș; acolo au locuit și Inochentie Clain pînă cînd schimbîndu-se moșiile cele mai sus numite (domeniul de la Gherla și Sîmbăta de jos) cu domenul cel din Blaj, Clain s'a mutat cu locașul de la Făgăraș la Blaj. *Insă, de multe ori zăbovea și unul și altul și la Gherla.*

1) «NB. In recensendis archi-diaconatibus, seu districtibus, non alphabeticum, nec eum, quem ratione inclytorum comitatuum, aut sedium, in quibus siti sunt, sortirentur, servavimus ordinem; sed qui prius se ad calamum obtulit, eum reliquis praeficiendum, *pensata temporis brevitate*, arbitrati sumus Item. In decursu paginarum nominibus pagorum, oppidorum praeponitur litera M vel V. V significat locum valachicum, M cum aliis nationibus mixtum».

2) La anul 1762 s'au aflat în țara Bîrsei 21754 de suflete greco-orientale. Conscripțiunea de la 1762 se făcuse din ordinul episcopului Dionisie Novacovici. (Comunicat de d-l *A. Bîrsean*, după un manuscript vechiu, scris după însemnările de la biserica Sf. Nicolae din Brașov).

popilor li s'a dat sarcina să culeagă datele visitînd comunele din protopopiatele lor. Pe unde întinderea protopopiatelor era prea mare şi sarcina mai grea de împlinit, datele devin în adevăr mance. Greutatea şi chiar lipsa drumurilor făcea o piedică zelului, de care ştim că era însufleţit clerul sub episcopul Clain.

Unele locuri lipsesc deci. In alte cîte-va protopopii, comisarii de conscripţie nu au putut culege datele necesare din causa îndărătniciii poporului Ast-fel, în protopresbiteratul *Geomalului*, sătenii din *Lunca* n'au «permis» să fie conscrişi, zice nota adaosă de episcop; în acelaş protopresbiterat sătenii din *Feldioara* şi *Ioiana* n'au apărut la conscripţie, deşi au fost «citaţi» să apară. Tot aşa au făcut încă 2 – 3 sate, nu mai multe.

Rubricele, pe care le umple statistica lui Clain, sînt *cinci*: I) numele preoţilor, însemnînd aproape peste tot numai numele de botez, după formula «popa X», «popa Y» etc.; II) preoţii uniţi; III) preoţii neuniţi; IV) preoţii bigami, adică însuraţi a doua oară (*bigamia succesiva*); V) numărul locuitorilor.

Caracterul naţional al comunelor este indicat prin caracterisarea locurilor ca *locus valachicus* şi ca mixte, *locus mixtus*. Trebue să notăm însă, că pentru Clain este suficient ca într'un loc să se afle şi numai un romîn, pentru ca el să fie socotit ca «mixt». De aici a resultat o ţifră măricică la rubrica comunelor mixte.

Caracterul confesional al locuitorilor romîni nu-i indicat direct. Nu se spune: atîţia locuitori sînt greco-catolici, atîţia greco-orientali; ci se zice: cutare popi sînt uniţi, cutare popi sînt neuniţi. Este evident însă, că, după confesiunea preoţilor, trebue să conchidem la confesiunea locuitorilor. Aşa am şi făcut.

In cele următoare voiu arăta resultatele conscripţiunii făcute în chipul descris pînă aici.

IV.

Episcopul Clain avea în vedere stările bisericei sale, şi, precum reese din scrisoarea sa, privilegiile, pentru a

căror realisare a luptat viața întreagă. El a și făcut deci o statistică, care ne permite să facem mai multe conclusii relativ la stările bisericești-religioase, decît la cele politice.

In *această* privință ne-a făcut însă un bun serviciu, *însumînd pe toți Romînii în cifra locuitorilor*, nu bunăoară numai pe cei uniți. Ast-fel ni s'a dat o bază completă pentru lămurirea unei chestiuni, cu care ne vom ocupa mai 'nainte de-a trece la observările privitoare numai la biserică.

Anume este chestiunea gradului de densitate al populațiunilor. Relativ la Romînii din Ardeal s'au dat la lumină puțin material care să ne ușureze cunoștința acestei chestiuni. Nici el nu-i însă adunat. Pentru timpul puțin anterior statisticei lui Clain, se poate prevedea că vor rămînea nealterate următoarele două păreri. La 1661 residentul venețian la Viena, Alois Molin, scria într'un raport al său despre Transilvania [1]) : «*Si divide in tre nationi, Siculi, Sassoni, et Vngheri, oltre alcuni Valachi gente libera sparsi nelle parti più deserte di essa*». O generațiune mai tîrziu, un iesuit, membru al misiunii dacice, face despre Romîni tabloul acesta [2]) : «*Sunt sparsi Transilvania tota ipsaque Siculia, in fundis etiam et sedibus Saxonum. Non pagus, non oppidum, non suburbium est, quod suis careat Valachis*». Cu o generațiune mai tîrziu Clain își face statistica sa și ne face să ne dăm seama de gradul de densitate al Romînilor ardeleni și defectele pe care le produsese pînă la 1733 acea fericită putere de reproducțiune, pe care faimosul Huet o denunță, pe la 1590, lui Sigismund Batori ca pe o cangrenă și o boală secretă, care în curînd va mînca corpul națiunii săsești, dacă nu se vor lua măsuri profilactice.

După calculul mieu, făcut pe temeiul cifrelor lui Clain, poporul romîn din Ardeal era concentrat la 1733, în următorul chip :

---

1) *Fontes rerum austriacarum*, vol. XXVII, pag. 83.
2) *Nilles, Symbolae*, vol. I, pag. 142.

1— 25	locuitori	romîni	se	aflau	în	821	localităţi
25— 50	»	»	»	»	»	725	»
50—100	»	»	»	»	»	376	»
100—200	»	»	»	»	»	114	»
200—300	»	»	»	»	»	19	»
300—500	»	»	»	»	»	3	»
400—500	»	»	»	»	»	2	»
500—600	»	»	»	»	»	2	»
600—700	»	»	»	»	»	—	»
700—800	»	»	»	»	»	1	»
Necunoscut rămase numărul locuitorilor în						15	»
Suma totală						2078	localităţi.

Localităţile cele mai populate erau:
cu 700—800 locuitori romîni: *Răşinarul;*
» 500—600 » » *Sălişte*a (lîngă Sibiiu) şi *Bărgăul* [1])
» 400—500 » » *Cîmpenii*, *Jina* şi *Arieşul-mare* [2])
» 300—400 » » *Vidra* şi *Avrigul*
» 200—300 » » *Maier*, *Rebrişoara*, *Mocodu* (în părţile Năsăudului); *Sadu*, *Boiţa*, *Veştemul*, *Gurarîului*, *Orlatul*, *Sibielul* (în părţile Sibiiului); *Zlana*; *Bistra* (în Munţii apuseni); *Sas-Sebeş*, *Apoldul-mic*, *Saldorfu*, *Orăştia*; *Săcădate*, *Porceşti*, *Racoviţa* (despre Făgăraş) şi *Deva*.

Erau aşa dară abia vre-o 26—28 locuri, în care poporul romîn era mai bine concentrat: în Nord patru; în Sud treisprezece, adecă cele mai multe; în Vest, în munţi, cinci; pe Mureş şi laturile lui, în partea vestică, cinci.

Localităţile numite sînt toate aşezate în munţi ori în poalele lor, ori aproape de ele. Valea Mureşului este de altă parte cunoscută ca un drum de progres pentru populaţia romînă, căreia pe aici îi deschiseseră calea *în mare parte* prădările Turcilor şi pustiitorul foc al războiului.

1) Fără determinarea mai de-aproape a întinderii Bărgăului
2) Fără determinarea mai de-aproape a întinderii cercetate de comisarii-statisticiani.

Cele-l-alte centre mai mici erau împărţite aşa: cele cu 100—200 locuitori romîni erau mai multe în părţile *Veneţiii-de-jos* [1]) *Colunului, Răşinarului, Ludişorului, Broştenilor, Sas-Sebeşului, Balomirului, Vinţului-de-jos* şi *Năsăudului* (cîte 6—10 locuri cu cîte 100—200 l. r.); ele lipseau în 16 dintre cele 44 de protopopiate. Centre de 50—100 locuitori romîni lipseau numai în protopopiatul *Boianului*; centre de 1—25 şi 25—50 l. r. lipseau într'al *Porceştilor*, de 1—25 l. r. lipseau în al *Balomirului*, amîndouă însă fiind de o întindere mică.

Clain găseşte că în Diecesa sa erau *circa* 85000 locuitori. Cifra aceasta o admite şi academicianul austriac *Fiedler* în cunoscutul său studiu asupra unirii religioase în Ardeal. Multiplicînd suma aceasta cu 5 găsim pe vremea lui Clain *circa* 425000 de suflete romîneşti în Transilvania, fără de ţara Birsei. Considerînd însă că adiţiunile lui Clain sînt une-ori defectuoase, suma de 85000 familii, o putem reduce la cifra rotundă de 80000 [2]). La tot casul cifrele 80000 familii şi 400000 suflete trebuesc privite ca un *minim*.

V.

Chestiunea, care preocupa în primul rînd pe alcătuitorii statisticei, de care vorbim, era lămurirea stărilor din biserica romînă. Cu aceste stări s'au şi ocupat ei mai mult. Vom face şi noi tot aşa, dînd mai multă atenţie unor chestiuni, care sînt importante din punct de vedere cultural, cum este arondarea cercurilor administrative bisericeşti (protopopiatele), confesiunea comunelor şi bigamia preoţilor.

a) Statistica lui Clain cunoaşte 44 de protopresbiterate. Impărţirea aceasta era în parte nouă; archidiaconatele vicarilor generali, care erau doi, se aronda-

1) Fixez regiunile după numele protopopiatelor.

2) Neavînd originalul în mîni, nu am putut face un calcul complet. In copie am găsit cîte-va sume mai mari decît cifra ce-o dă adiţiunea *exactă* a numerelor adunate.

seră la soborul din 1732[1]). Dar partea cea mai mare a protopresbiteratelor este veche, mai veche decît unirea. In actele soboarelor, care au primit unirea, se găsesc subscrişi mulţi protopopi ca fiind din locurile, pe care şi statistica lui Clain le indică ca fiind şi la 1733 reşidenţe protopresbiteriale[2]). Cîte-va sînt cunoscute şi din istoria dinainte de 1700.

Comparaţiunea arondării de sub Clain cu timpul dinaintea unirii este interesantă. In manifestul de unire găsim subscrişi la Nilles[3]), ca şi la N. Densuşeanu[4]) cîte 38 de protopopi. Comparîndu-le numele, constatăm cîte-va deosebiri, care, în lipsa actelor originale, nu putem şti: sînt greşeli de cetire, ori contraziceri între acte?[5]) Protoposbiterii se numeau, după Densuşeanu, de Haţăg, Hinidóra, Jomal, Sassebeş, Crişuri (Nilles: Blazea), Caşei, Nemigia, Uifalău, Călianu, Bistriţa, Hăpărta, Săorăş. Bistra, Călata, Laposu, Daianul, Armenii, Chioar, Coruia, Secalu, Keţe, Colunu, Moh, Vinţu, Selisce, Făgăras, Făras, (Nilles: Făgărasz), Ilie, Racoviţă, Gorghiu, Cichin-Délu, Berghis, Lepindea, Şieuţa, Simihai, Slivaş, Ohaba, Cuger. Pe vremea lui Clain găsim la 1732 următorul şir de protopresbitere:

Popa Vasilie din Cluj-Mănăştur;
Popa Atanasie din Năsăud;
Popa Grigorie din Lăpuşu-romîn;
Popa Teodor din Monor;

---

1) *I. M. Moldovan, Acte sinodali*, II, p. 97.

2) In curînd arondarea se modifică iarăşi. *Benkö, Transilvania* II, p. 237 numără după un «Titular dacic» (din 1767) 48 de protopresbiterate. In şematismul de la 1835 al Diecesei de Făgăraş găsim 72 de «districte archi-diaconale».

3) *Symbolae*. I. 210—211.

4) *Independenţa bisericească a metropoliii romîne de Alba-Iulia*, p. 20—21.

5) Deosebirile sînt acestea: In locul 5 subscrie la Nilles Elias de Blazea, la Densuşean Ilie de la Crişuri; va fi fost Ilie din Blăşeni-Criş, în Zarand; la Nilles la locul 26 şi 27 subscriu Aron de Fagarasz şi Daniel de Făgărasz; la Densuşanu, la acelaş loc, Radu de la Făgăraş şi Stanila de la Făraş.

După un protocol din «arhivul vlădicei Făgăraşului» erau pe, atunci 51 de protopopi în Ardeal şi 3 în Maramureş. *Şincai*, III sub an. 1700; *Moldovan, Acte*, II, 116—118).

Popa Ion din Vima;
Popa Avram din Daia;
Popa Teodor din Petea;
Popa Aaron din Chichindeal;
Popa Constandin din Sîn-Mărtin;
Popa Mihaile din Riciu;
Popa Vasilie din Coașu;
Popa Simeon din Cerghidul-mare;
Popa Tatomir din Rășinar;
Nicolau Pop, vicar general și Ioan Pop, protopop, acesta în Beia;
Popa Ion din Alba-Iulia;
Popa Ion din Geomal;
Popa Ion din Turda;
Popa Vasilie din Săcalu-de-cîmpie;
Popa Luca din Boian;
Popa Ianoș din Brad;
Popa Iosif din Dobra;
Popa Radu din Colun;
Popa Irimie din Nirașteu;
Popa Mihail din Sîngeru-de-Munte, jurat;
Popa Gabor din Bonțiu;
Popa Ion din Cheșul-de-jos;
Popa Vișan din . . . . . *)
Popa Precup din Teurea;
Popa Ștefan alias Timandi, vicar general și popa George, protopop din Jucul-de-jos;
Popa Many din Broșteni;
Popa Nicolae din Suareș;
Popa . . . . . *)
Popa Iarul din Ludișor;
Popa Petru din Grădiște;
Popa Samuil din Bistra;
Popa . . . . . *)
Popa Petru din Saș-Sebeș;
Popa Georgie din Porcești;
Popa Ion din Balomir;
Popa George din Hunedoara;

*) Nu sînt însemnați în manscriptul studiat de mine.

Popa Toma din Vinţ;
Popa Ion din Odorheiu;
Popa Ianoș din Veneţia-de-jos.

Afară de catalogul lui Clain se mai află încă unul posterior, de la 1739, publicat de d-l Moldovan [1]), și între acesta și al lui Clain sînt deosebiri importante. De pildă la 1739 găsim ca și la 1790 un protopop la Ilia, pe care la 1733 nu-l găsim, iar Ilia se află la 1733 înșirată între comunele din protopresbiteratul Dobrei; la 1739 găsim un protopop la Făgăraș, iar la 1733 Făgărașul era comună în protopopiatul Veneţiii; la 1742 protopopul din Făgăraș, cel de la 1739, are o pricină în săbor [2]). Care să fi fost cercul său? Cel de la 1733 al Veneţiii, ori al Ludișorului? Cine să știe?

Ast-fel de deosebiri mai sînt între seria de la 1739 și cea de la 1733 Causa deosebirilor este, că ***protopopii erau numiţi fără consideraţie la locul, unde erau şi popi***, așa că ei ***nu aveau reședinţe stabile***, ci reședinţele se mutau după locul celui numit. De pildă nu se ţinea seamă de numărul sufletelor; sînt locuri de cele mai bine populate, care nu apar niciodată ca reședinţe de protopopie (vezi-le în cap. IV, mai sus). Sînt, nu-i vorbă, și locuri de acelea, care erau totdeauna considerate, ca Bistra, Colunu, Lăpușu, Geomalu, Alba-Iulia, Săcalu etc., care apar în toate casurile numite și care indică prin urmare și regiunile, în care s'a stabilit mai de vreme centrele secundare ale administraţiii bisericești. Problema unei lucrări speciale ar putea urmări și mai departe această chestiune de istorie bisericească.

b) Caracterul confesional al poporului este, precum ușor se poate înţelege, în mare majoritate ***unit***. Un singur protopresbiterat mare și bine cunoscut, al Odorheiului (în comitatul Solnocului) cu 101 comune, este în majoritate greco-oriental. Altul, al Trei-scaunelor este asemeni în majoritate greco-oriental, dar este foarte incomplet cunoscut. Dintre cele-l-alte, greco-orientalii se presintă binișor în prot. Vima, Geomal, Rășinar, Brad,

1) *Acte*. II, p. 85—86.
2) *Acte*, I, p. 154.

Cheșeu, Bistra, Ludișor și încă în cîte-va. In fața acestei întinderi a confesiunii greco-orientale, este greu a nu admite că ea *continuase a fi* și de la 1697 încoace. Ea se sporise însă prin deserțiune de la unire.

Episcopul Clain observă în scrisoarea sa, că, pînă la el, se făcuseră remarcabile deserțiuni de la unire. «Schisma» se sporea de nou. Pentru dovedirea acestui proces, statistica lui ne oferă abia un cas absolut sigur, și abia două probabile. Casul prim ni-l oferă satul *Iușiu*, unde era preot un anume Albu ; fiul acestuia (*Popa Filius ejus*, cum zice statistica) nu mai era ca tată-său, unit, ci era preot ne-unit. Cele-l-alte două casuri ni le oferă satele *Șaldorf* și *Stana*, unde erau cîte doi preoți cu acelaș nume, unul *senior*, al doilea *junior*, senior unit, junior ne-unit. Au fost de sigur și alte reveniri la vechea confesiune, dar este tot atît de sigur că multe locuri greco-orientale nu trecuseră deloc la cea nouă.

Pentru a putea cuprinde cu singură privire caracterul confesional al comunelor, am elaborat două conspecte, cuprinzînd, unul, numai comunele pur-romîne, iar cel-l-alt comunele amestecate cu Sași, Unguri, etc. Resultatul este acesta: Din 2078 comune, cuprinse în statistica lui Clain, 1249 sînt romîne, 829 sînt mixte. Din cele 1249 pur-romîne erau:

761 pure greco-catolice, adică . . . 60.92%
130 pure greco-orientale, adică . . 10.40%
163 mixte, gr.-cat. și gr.-ort., adică . 12 05%
195 nu erau cunoscute, adică . . . 15.61%

Dintre cele 829 comune cu mai multe naționalități erau:

302 pure greco-catolice, adică . . . 36.42%
44 pure greco-orientale, adică . . 5.30%
25 mixte, gr.-cat. și gr.-ort., adică . 3.01%
458 nu erau cunoscute, adică . . . 55.24%

c) Titlul statisticei lui Clain spune că va cerceta și dacă preoții sînt ori ba destoinici să administreze credincioșilor lor sfintele sacramente. Acest avis privea de sigur pe acei preoți, pe care statistica îi însemnează că sînt bigami (bigamia *succesivă*).

Chestiunea aceasta a preoțimii bigame era veche în biserica romînă. La 1600 Mihaiu Viteazul se ocupă cu ea

și face ca dieta ţinută în acel an în Alba-Iulia să voteze un articol — art. XXXVI — prin care preoţii însuraţi a doua oară se obligau, sub grea pedeapsă, să anunţe vlădicului a doua căsătorie [1]). Dar se pare că unii vlădici nu aveau nimic în contra ei. Mitropolitul Teofil, sfătuit probabil și de propriile slăbiciuni, o permitea [2]). Urmașul lui, mitropolitul Atanasie, care asemenea nu se prea putea lăsa cu totul de cele omenești, îngăduea și el preoţilor să-și ia și a doua nevastă [3]). Atanasie admitea căsătoria a doua, deși chiar și patriahul Ierusalimului, Dositeiu, îi ordonase în instrucţia ce i-a dat, să ia aminte ca preoţii și diaconii să fie «nice de cum însuraţi sau numai cu o muere însuraţi», nu alt-fel [4])

Cu unirea să reia și lupta contra bigamiii succesive a preoţilor romîni. Cardinalul Colonici cerea și părerea unui canonist grec asupra acestei chestiuni [5]); și mai ceru ca soborul de la 1700 și 1703 să ia măsuri pentru îndreptarea ei. Atanasie intră firește în vederile lui Colonici și la 1700 se formulează în sobor canonul al XVI-lea, care sună așa: [6]) «Carii popi sunt cu a 2 căsătorie, nici într'un chip să nu slujască liturgie; iar să s'are găsi, să se tunză, de tot să fie mirean». Iar în ordinaţiunea sa de la 25 Octombre 1711, Atanasie hotărăște ca popii bigami să fie primiţi numai la «cîntare» și, prevăzînd că disciplina cam slabă nu va oboli vechiul obiceiu, adaogă: [7]) «Așișderea și *cari de acum 'nainte* să vor însura a doua oară, nice cum să nu mai

1) *Ciparîu. Arhiv* p. 319. *Șincai. Cronica*, ed. 2, II, p. 445.

2) *Șincai, Cronica*, III, p. 277. O revelaţiune de pe vremea lui Teofil, zice despre popii romîni la 1697: «Uxores habent, sed qui mortua conjuge ad *nuptias secundas* transierit, jam liturgiam non facit, verum popae liturgo in diacoui ministerio adstat. *Nilles*, I, p 145.

3) Acesta este un cap de acusare pe care clerul, în pîra lui la Curtea din Viena, îl aduce lui Atanasie. «8. Vetitum est in nostro ritu, ne sacerdos Divina administraret, ducta *secunda uxore;* hoc non correxit, sed *admisit*. *Nilles*, I p. 260.

4) *Ciparîu, Acte*, p. 245.

5) *Nilles*, I, p. 360

6) *I M. Moldovan, Acte sinodali*, II, p. 121.

7) *Maior, Ist. bis. Rom.*, p. 374.

slujască, nice o taină, ce să fie lipsit de toate trebile preoţeşti, şi se va şi globi cu 66 florinţi».

Lupta contra bigamiii nu dase pînă la Clain resultate mari. La 1733 episcopul Clain însemnează în statistica sa 280 de preoţi bigami (uniţi *şi* ne-uniţi). Cam tot al zecelea preot era bigam!

Obiceiul condamnat şi de Clain era puternic întemeeat în moravurile preoţimii romîne şi era greu a-l stîrpi. Petru Maior scria încă la începutul veacului nostru:[1]) «In Ardeal popii cei romînesti, ori uniţi ori neuniţi, care, murindu-le preotesele, s'au însurat a doua oară, aşa au fost *totdeauna* datina, ca *singur* de la slujirea liturgiii să se oprească, precum şi soborul acesta (de la 1700) sub numărul 16 de la nemica alta nu-i opreşte. Pentru aceea *şi astăzi vedem*, că unii preoţi ca aceia slujesc maslu împreună cu alţi preoţi, ascultă ispovedania şi altele fac, afară de liturgie». Iar mai la vale, vorbind despre tendinţele centralisătoare din ordinaţiunea de la 1711, Petru Maior scrie: «ci cu toate technele *teologului*, şi protopopii judecă causele cele de căsătorie pînă *astăzi*, şi preoţii cei cu a doua căsătorie, *cum vedem*, slujesc toate cele preoţeşti, afară de liturgie».

Al doilea veac de luptă contra bigamiii preoţilor, încă nu o învinsese. Cifrele lui Clain ne dau o idee despre tăria ei la începutul veacului al optsprezecelea. Pentru începutul veacului al nouăsprezecelea, cînd scrie Maior rîndurile citate, ne lipsesc cifrele, cu care am putea compara pe-ale lui I. I. Clain.

VI.

Chestiunile privite ca principale şi ilustrate prin rubricele speciale ale statisticei lui Clain au fost cinci: cîţi preoţi? cîţi uniţi? cîţi neuniţi? cîţi bigami? cîţi locuitori? Insemnările, care să ne permită a face şi alte observări — mărunţişuri — sînt mai puţine. Iată-le şi pe acestea.

Cei ce-au făcut conscripţiunea în *protopopiatul*

1) *Ibid*, p. 362.

Năsăudului vor fi fost surprinși de numărul mare de popi, ce s'au găsit în patru sate. Pentru aceea, ei au ţinut să însemneze că în acele sate sînt tot cîte două biserici și că ei la două biserici servesc, nu la una. Aceste sate erau *Maieru*, *Rebrișoara*, *Salva* și *Zagra*. Intenţia însemnării era de sigur apărarea unora de-o eventuală casare ca «supra numerari» cum se zicea pe-atunci. In schimb găsim că în *Bistriţa* erau 70 de locuitori romîni și că popă - nu aveau.

Intr'un singur oc se însemnează că'n sat se află și un călugăr, este călugărul Inocentie din *Perindul de sus* (prot. Cluj-Mănăștur).

Intr'un singur cas se însemnează, că un preot, care este neunit, este nobil. Preotul care va fi refusat să fie numit simplu «popa Ion», este preotul din *Ucea-de-sus*: *Ion de Stejar* (scris Steiar). El este din cei ce, socotind că lumea și pentru lumești lucruri este, s'au însurat a doua oară și este trecut și în rubrica bigamilor.

Intr'un singur cas se însemnează că un nenorocos ori nenorocit era suspendat: popa Ion din *Teocul-de-sus*. O păţise cu vicariul Timandi, căruia numai cu un an înainte, la 1732, i-se arondase, în soborul mare, teritoriul «autorităţii» sale.

Despre un singur popă se notează că-i îndoelnic: a fost ori ba ordinat? Nota privește pe un Toader din *Porumbacul-de-sus*.

Despre alt preot, Vasilie din *Ciuta* (în protop. Odorheiului, în cotul Solnocului) se însemnează că a fost ordinat de episcopul Serafim (*a Seraphim Eppo*). Nu știu cine va fi fost acest episcop.

VII.

Acestea sunt toate resultatele, ce se pot scoate din statistica lui J. J. Clain. Ea ne deschide o priveliște interesantă asupra densităţii poporului romîn, care progresa în continuu. Problema cercetărilor speciale va fi să urmărească în amănunte acest progres, căutînd a lămuri trecutul fie-cărui loc în parte. Istoria progre-

sului acestuia dispune și azi de isvoare interesante. Ele sînt monografiile nenumărate, care s'au scris în Transilvania. Pentru ca să nu citez lucrări mai cunoscute, amintesc aici istoria Apoldului mare de *Krasser*, care descopere date foarte interesante, relative la Romînii din părțile Apoldului, arătînd la cîte-va sate chiar și anul. în care a perit ultimul Sas din ele; pe *Salzer* cu istoria Bertanului, pe *Keintzel* cu cercetările sale asupra progresului elementului romînesc și căderii elementului săsesc în părțile Bistriței, etc. Din aceste isvoare, precum și din registrele de dare și din conscripțiile pomenite la începutul acestui articol și cele posterioare lor, va fi posibil *să alcătuim cu vremea o icoană din ce în ce mai fidelă al creșterii elementului romîn în Transilvania*. Era de nevoe să aducem aminte de această problemă, este bine că o putem face din incidentul unui studiu asupra lui Clain, care adese-ori va fi singurul isvor ce să va putea cita în scrutările speciale și care totdeauna va putea servi ca mijloc de comparațiune.

George Bogdan-Duică.

SCOLA DE OFI
BLIOTECA

RAMA

(DIN RAMAJANA)

Neamul Içvacu-l născuse ; lumile-i dau nume Rama.
E stăpînitor pe sine, om ce nu cunoaşte teama,
'Nalt, puternic, plin de fapte, par'că-i soare răsărit,
Vecinic biruind duşmanii, înţelept şi fericit,
Cu fălci ţapene, cu oase tari ca fierul, cu braţ tare
Şi cu pieptul lat, şi sdravăn, dătător de 'nfiorare.
Braţele-i voinice-atîrnă pînă de genunchi mai jos,
Sus îşi ţine capul nobil ; e cu minte, virtuos,
Şi e plin de demnitate, totul plin de vrednicie,
E nepăsător, şi are ochii mari, coloarea vie.
E clătinător de umblet, e voinic întreg la stat,
Bun. de ţi-e mai mare dragul, să cunoşti aşa bărbat.
Şi noroc el are 'n toate, şi cunoaşte legea bine
Şi iubeşte adevărul, şi-i neiubitor de sine.
Ştie să-şi aleagă arma şi'n mînie e tot treaz ;
Gînditor adînc de lucruri, şi cu patimi de viteaz.
Om curat şi blînd la suflet ; ştie multe, multe poate
Şi e scutul, şi-apărarea lumilor acestor toate.
E'ntemeetor de lege şi susţiitor al ei,
Şi cunoaşte Veda 'ntreagă. Nu e lacom de femei
Şi vorbeşte ca un tată, de stau lumile s'asculte
Iar meşteşugiri isteţe la războiu el ştie multe.

E'nvățat, cunoaște bine toate cele ce s'au scris,
Tîlcuește ori-ce carte și pricepe ori ce-ai zis.
E iubit de toată lumea, e blajin, voios din fire
Și vorbește totdeauna limpede, făr'ocolire,
Nici minciună 'n el nu este, nici nu poartă defăimări
Și te pierzi în bunătate-i ca și rîurile 'n mări.
Rama, culme de virtute, darnic ca un nor de ploae,
Și ca munții Himalaya de statornic în războae,
Ca un trăsnet în mînie, mai grozav decît furtuna
Care sgudue pămîntul, dar frumos și bun ca luna,
Și mai drept în toate cele decît Mahadeva sfîntul,
Și e răbdurîu ca piatra și e pacinic ca pămîntul!

G. Coșbuc.

REORGANISAREA FACULTAŢILOR DE LITERE *)

Domnule Ministru,

Incă de mult facultăţile noastre de filosofie şi litere au simţit trebuinţa de a-şi modifica regulamentele actuale, parte pentru a putea da o mai mare putinţă de specialisare studenţilor, parte pentru a garanta mai mult decît se garantează acum seriositatea studiilor universitare. In special, facultatea de filosofie şi litere din Iaşi a presentat onor. Ministeriu al Instrucţiunii publice, în timpul din urmă, două proecte de regulament, dintre care ultimul în Februarie trecut, cu rugămintea de a fi aprobat. Această aprobare i s'a refusat atunci, deoarece Ministeriul dorea ca la timp să îndrumeze o unificare a tuturor regula-

*) Una din cestiunile care interesează în momentul de faţă lumea universitară, este şi noua regulamentare unificătoare a facultăţilor noastre de litere din Bucureşti şi Iaşi, şi credem că facem un serviciu cititorilor noştri, împărtăşindu-le raportul pe care d. Ion Bogdan, profesor la Universitatea din Bucureşti, îl adresează, în calitate de delegat ministerial, onor. ministerului instrucţiunii publice, în această privinţă. (*Not. Red.*).

mentelor universitare din țară. Această lucrare de unificare a început să se facă la inițiativa d-voastre, Domnule Ministru, și eu vin a vă supune acum resultatul uneia din cele 4 comisiuni ale Universităților. Imi împlinesc prin aceasta misiunea, cu care mi-ați făcut onoarea a mă însărcina, numindu-mă delegatul D-voastre în comisiunea de unificare a regulamentelor facultăților de filosofie și litere.

Comisiunea compusă din delegații facultății de filosofie și litere din Iași, d-nii C. Leonardescu și P. Negulescu, din delegații facultății de filosofie și litere din București : d-nii C. Dimitrescu-Iași și Gr. Tocilescu, și din delegatul D-voastre, s'a întrunit în 4 Noembrie, a început imediat lucrările sale și le-a continuat fără întrerupere pînă la 14 ale acestei luni, cînd le-a încheeat, iscălind proectul elaborat de dînsa în două exemplare. Acest proect, trebue s'adaug, este făcut însă fără concursul unuia din membrii delegați ai facultății de filosofie și litere din București, și anume al d-lui Gr. Tocilescu; d-sa fiiind de părere că comisiunea, întrunită din inițiativa D-voastre la București, nu ar avea misiunea să redacteze un nou regulament, ci să modifice numai pe cele presente, a declarat că nu va lua parte la lucrările ei și că va relata aceasta colegilor ce i-au făcut onoarea să-l numească delegatul lor în comisiune. Majoritatea comisiunii însă, văzînd, după o scrupuloasă comparație a amînduror regulamentelor de față, că o unificare a acestora este imposibilă fără o modificare radicală a lor și deci fără crearea unui nou regulament, și-a continuat lucrările și a ajuns la

resultatul pe care vi-l facem cunoscut și D-voastre prin alăturata copie a proectului de regulament. Principiile generale de care ne-am condus la elaborarea acestui regulament, s'ar putea resuma în următoarele:

Facultatea noastră de filosofie și litere îndeplinește, mai 'nainte de toate, o misiune foarte importantă în statul nostru, ea pregătește profesori de ramura literelor și filosofiii pentru școalele secundare. Se 'nțelege, că facultățile noastre n'au pierdut niciodată din vedere scopul general ce-l urmăresc diferitele facultăți ale universității: de a pune pe studenții lor în curent cu resultatele științelor positive și doctrinelor istorice, de a-i familiarisa cu metoadele de investigare în aceste doctrine și de a-i pune ast-fel pe calea de a putea continua, după terminarea facultății, studiile și investigațiunile lor întru căutarea adevărului.

Această înaltă misiune a facultăților de filosofie și litere cade însă la noi pe al doilea plan, trebuințele noastre mai immediate fiind de altă natură. Facultățile la noi au, înainte de toate, să prepare buni profesori pentru acele obiecte din școalele secundare, care se predau în facultate, pentru limbile clasice, pentru limba romînă și francesă, pentru istorie și geografie, pentru propedeutica filosofică.

Ne-am gîndit dar că ar fi de mare folos, în vederea pregătirii viitorilor profesori secundari, să împărțim studiile facultății de filosofie și litere pe materii, așa ca unii studenți să se prepare mai ales pentru *filologia clasică*, unde studiile de

căpetenie sînt limbile latină și greacă cu antichitățile clasice și cele-l-alte studii auxiliare lor, alții pentru *filologia modernă*, unde studiile de căpetenie sînt limba romînă și francesă; alții pentru *istorie*, unde studiile de căpetenie sînt istoria universală și romînă, cu archeologia, antichitățile și epigrafia; alții, în fine, pentru *filosofie*, din care în liceu se predă logica, psichologia și etica.

Era natural deci să ne gîndim a da studenților posibilitatea de a dobîndi *patru feluri de licențe*, în locul celor două sau trei de pînă acuma, dintre care licența în filologia modernă lipsea cu desăvîrșire. Lipsa acestei din urmă licențe — o consequență de altmintrelea a sărăciii catedrelor de această specialitate — a făcut ca învățămîntul nostru secundar să aibă prea puțini profesori buni de limba romînă, de cea francesă sau de cea germană,—cele două din urmă limbi ne fiiind nici măcar representate în facultățile noastre. Această lipsă se simte foarte mult și comisiunea a admis cu atît mai ușor o a patra licență în filologia modernă, cu cît a crezut că prin aceasta va atrage atențiunea onor. Minister asupra acestei părți neglijate din învățămîntul nostru superior. Inființarea de catedre de limba francesă și germană și ocuparea lor, fie prin profesori titulari, fie prin lectori, sînt două legitime dorințe ale facultăților de filosofie și litere.

In ce privește licențele, introducerea licenței în filologia modernă este singura innovație ce aduce noul regulament. Cele-l-alte licențe rămîn a se da aproape tot așa cum s'au dat pînă acum. O desvoltare mai mare s'a acordat numai

licenții în filosofie, grupîndu-se pe lîngă studiile filosofice o sumă de studii secundare și lăsîndu-se alegerea lor la libera apreciare a studenților; aceste studii sînt sau clasice, sau istorice, sau moderne. Ast-fel licența în filosofie devine mai multilaterală ca pînă acum, iar studenților, aplicați spre studii filosofice, li se dă putința de a avea pe lîngă acestea cel puțin două alte materii din care vor putea profesa în școalele secundare.

Studiul *pedagogiii* l-am introdus prin regulamentul cel nou la toate licențele de o potrivă, chiar și la licențele în filosofie ale absolvenților facultății de științe, de care voiu vorbì mai jos. Am adăogat apoi, ca studiu colateral la filologia modernă, estetica cu aplicații la literatură, pentru a pregăti pe viitor profesorii de limba și literatura romînă să facă cursurile de poetică, retorică și compositiuni: cursuri de tot slabe în liceele noastre judecînd după resultatele dobîndite la esamenul de bacalaureat.

La catedra de etică am adăogat *Sociologia*, care pe de o parte va da studenților în istorie ideile generale asupra societății și civilisațiunii omenești, iar pe de altă parte va completa cursul de etică propriu zisă.

Peste tot am observat o deosebire între studiile principale ale unei licențe și studiile ei *secundare sau colaterale*, admițînd obligativitatea la toate cele dintîiu și la cele mai multe din cele de al doilea, lăsînd însă oare-care libertate la alegerea acestor din urmă. Prin această dispositiune am vrut să facem un început de apropiere de sistemul salutar al universităților germane, în care

inițiativa studenților joacă un rol atît de mare. Așa de pildă, la filologia modernă, în care obiectele de căpetenie sînt limba romînă și limba franceză cu literatura romînă și literaturile neo-latine, ca obiecte pe care le poate alege candidatul, am pus limba latină sau limba paleo-slovenică spre a da în chipul acesta putința celor ce se specialisează mai mult în limba franceză să se perfecționeze în latinește, iar celor ce se specialisează mai mult în limba romînă să învețe limba paleo-slovenică, neapărat trebuincioasă acestora. Regulamentul de pînă acuma al facultății de filosofie și litere din București nu prevedea de fel pentru studenții secțiunii filologice limba paleo-slovenică.

Introducînd la toate patru specialitățile licenței, studiile filosofice și pedagogice ca studii obligatorii, noi am dorit să dăm studiilor generale de filosofie însemnătatea ce o au ele în realitate pentru cultura generală a unui candidat de licență sau de profesură secundară. Regulamentul actual al facultății din București nu prevede, de pildă, pedagogia nici pentru studenții secțiunii filologice, nici pentru cei din secțiunea istorică, ca și cum viitorii profesori de limbile clasice sau de istorie și geografie n'ar avea nevoe să cunoască acele principii generale de pedagogie și de didactică gimnasială, ce vor fi chemați să le aplice în cursul secundar. Fără studii pedagogice și fără cursurile mai indispensabile de filosofie, cum sînt logica și psichologia, licențiații noștri poartă pe nedrept titlul de licențiați în litere și filosofie; ei sînt licențiați numai în litere sau filosofie, nu în litere și filosofie. Consequentă cu

această innovație, comisiunea întrebuințează terminul *«facultatea de filosofie și litere»*, cum este și în legea instrucțiunii publice de la 1864, nu *«de litere și filosofie»*.

Ca să ținem socoteală de progresele realisate de filosofia științifică în ultimele decenii ale veacului nostru, în care studiile de psichologie experimentală au luat un avînt foarte mare, iar doctrinele filosofice se basează pe studiile exacte ale naturii și legilor ei, noi am dat posibilitatea absolvenților facultății de științe (și ne-am gîndit mai mult la absolvenții secțiunilor de istorie naturală și fisică) de a urma în facultățile noastre cursurile filosofice. Pentru aceasta am introdus, tot în vederea scoalelor noastre secundare, ca studiu colateral al filosofii, pedagogia.

Ar fi de dorit ca cele 2 facultăți ale universităților: cea de filosofie și litere și cea de științe să se apropie cît se poate mai mult una de alta, să aibă cursuri și lucrări de laboratoriu comune, ca în universitățile germane, și să dea chiar diplome comune. Este în interesul studenților de filosofie ca ei să asculte unele cursuri la facultatea de științe, cum sînt cursurile de filosofie, de anatomie, de fisică și altele, precum și să ia parte la lucrări practice și experimente în laboratoriu.

Obligînd pe studenții facultății să urmeze lucrările practice din ***seminariile universitare*** măcar la materiile esențiale ale licenței lor, noi am voit să consacrăm înființarea acestor institute în universitate, care vor avea menirea, ca și la universitățile germane, să completeze cursurile publice prin desvoltări speciale, să îndemne pe

studenți la munca proprie și originală, să-i învețe a scrie și să le dea îndrumări de metodică și didactică gimnasială.

Regulamentul de față suprimă *tesa de licență* și o înlocuește cu trei probe în scris, ce se vor da la fie-care fel de licență înaintea examenului oral.

Facultatea din Iași suprimase de mult tesa și o înlocuise cu lucrări în scris sub clausură. Facultatea din București găsise și ea cu cale că tipărirea tesei este de prisos și, după ce a permis ca ea să fie numai scrisă, a mai luat și dispoziția ca ea să nu mai fie examinată de doi profesori, cum prevedea regulamentul actual (din 1891), ci de unul singur: de fapt dar tesa de licență este și la București înlocuită cu o lucrare dată și aprodată de un singur profesor. Noi n'am făcut prin regulamentul de față, decît să consacrăm o situație dată.

Lăsînd însă la o parte tesa de licență, care mai totdeauna era o lucrare de școală cu puțină sau cu nici-o originalitate și făcută în grabă, de mîntueală, noi am pus în locul ei *tesa de doctorat*, care va trebuì să fie o lucrare de adevărată valoare și care va da candidaților titlul onorific de doctor; ea va însemna că candidatul a făcut într'o specialitate oare-care studii profunde, și că el posedă aptitudini deosebite.

Aceasta nu e ce-va cu totul nou în universitatea noastră, deoarece și legea din 1864 prevedea, că facultățile noastre vor putea elibera diplome de două grade: gradul întîiu corespunde licenței, gradul al doilea doctoratului.

O chestie adese-ori discutată în consiliile fa-

cultății și în juriile de concurs, e chestiunea echivalențelor diplomelor străine; am căutat să schițăm, în liniamente generale, normele de urmat în această privință și am hotărît, ca diplomele străine, fie de licență, fie de doctorat, să nu se recunoască de facultățile noastre, decît cînd ele sînt cîștigate în urma unui studiu regulat la universitățile străine de la care sînt luate (una sau mai multe); fără aceasta posesorii lor se vor supune la examenele generale de licență și doctorat, după noul regulament. In interesul istoriii naționale am prevăzut ca licențiații sau doctorii în istorie de la universitățile străine să fie obligați, cerînd echivalența în țară, să treacă un examen complet de istoria romînă.

Pentru a pune capăt obiceiului de a sta în facultate, cu mult mai mulți ani decît durata reglementară a cursurilor, regulamentul cel nou prevede, în acord cu o dispoziție a regulamentului de disciplină universitară, lucrat de delegații universităților Iași și București, ca studenții facultății de filosofie și litere să nu poată sta în facultate mai mult de șase ani, socotind între aceștia și anul întîiu comun. Efectul acestei măsuri va fi, întîi, că trecerea examenelor parțiale va fi mai regulată ca pînă acum, iar lucrarea continuă în decursul studiilor mai asigurată; al doilea, că licențele vor fi cu mult mai serioase decît pînă aci.

Motivul principal, care ne-a îndupleeat a mări durata cursurilor în facultate cu un an, este lipsa de pregătire suficientă cu care vin în universitate absolvenții liceelor noastre. Toți membrii comisiunii au avut, unii mai mult, alții mai puțin, ocasia

de a se convinge la examenele de bacalaureat, de faptul, că mai ales în ce privește limbile clasice și propedeutica filosofică, studiile cele mai esențiale pentru un începător la facultatea de filosofie și litere, absolvenții liceelor noastre sînt cu totul insuficient pregătiți. Aceasta a fost causa, că studiile noastre clasice au decăzut și decad din ce în ce mai rău în universitate și în liceu, căci slăbiciunea liceelor se reflectă asupra facultăților, iar slăbiciunea studiilor în universitate asupra liceelor.

Pentru a micșora în cît-va acest rău, am hotărît a introduce pentru toți studenții facultății *un an preparator comun*, în care studenții începători să-și perfecționeze șubredele cunoștințe în limba latină și grecească, în antichitățile clasice, în psichologie și logică.

Pentru a nu face ilusorie această reformă, i-am obligat a urma regulat cursurile și lucrările practice ale acestui an și a-și trece toate examenele; la din contră, ei nu vor putea continua studiile și nu se vor putea specialisa în anul al II-lea. Măsura aceasta, deși părea pară unora vexatorie, este însă indispensabilă spre a ne ajunge scopul dorit.

Și apoi, de fapt, durata studiilor în facultate nici nu se mărește, căci și acum sînt foarte rare casurile cînd un student al facultății trece examenul de licență la sfîrșitul anului al III-lea: cei mai mulți îl trec în anul al IV-lea și al V-lea; celor din școala normală superioară li s'a permis, din pricina aceasta, să-și facă licența în anul al IV-lea și să stea deci un an mai mult în școală Comisiunea e de părere că acest quadrieniu trebuește

păstrat în facultatea de filosofie și litere chiar atunci cînd liceele noastre vor avea opt în loc de șapte clase.

Afară de innovațiunile amintite pînă aci, comisiunea a fost preocupată peste tot de ideea că o mai mare seriositate a examenelor universitare și mai ales a celor de licență, ar fi în interesul învățămîntului nostru. Lăsînd o mai mare libertate studenților la trecerea examenelor pe materii sau parțiale, care în raport cu cele de acum sînt mai puține și se pot face sub forma unor colegii universitare, comisiunea a luat garanții suficiente spre a nu lăsa ca examenul general de licență să degenereze într'o simplă formalitate. Spre acest scop, noi am introdus *cele trei lucrări în scris* sub clausură, de care am vorbit mai sus și care vor dovedi, mai bine decît tesa de licență de pînă acum, la fie-care fel de licență, dacă candidatul este sau nu suficient pregătit din materiile de căpetenie ale specialității sale. Aceste probe sînt eliminatorii. Tot cu scopul acesta am despărțit *examenul oral de licență* în două: întîiul și al doilea examen de licență; candidatul va putea fi examinat mai cu răgaz și cu mai multă atențiune și va putea trece licența la interval de două sesiuni: ast-fel îi rămîne timpul dintre o sesiune și alta să se prepare la studiile colaterale ale specialității sale, pe care le-am pus totdeauna la al doilea examen oral de licență.

Aceeași ordine de idei ne-a insuflat și o altă dispoziție a regulamentului de față, anume, că nici-un membru al comisiunii examinatoare de licență, nu poate examina pe un candidat, mai

mult decît din două materii, și nu poate să-i dea mai mult de două note. Din pricina absențelor destul de dese, ale unor profesori, la examenele de licență, s'a întîmplat de pildă, la facultatea de filosofie și litere, din București, că, din șase note, ale examenului general de licență, în istorie, trei sau patru au fost date de un singur profesor, iar juriul întreg, e format din cinci profesori. Acesta este un rău evident, care trebue suprimat, pentru a păstra prestigiul, atît al profesorilor cît și al examenului general de licență, în fața studenților.

Ingreuind într'o privință trecerea examenului general, de licență, prin aceea că, ținerea lui are să fie mai scrupuloasă, l-am ușurat într'altă privință, prevăzînd prin noul regulament, că dacă candidații la examenul general de licență, vor cădea numai dintr'o singură materie, ei nu vor repeta întreg examenul, ci numai examenul din materia la care au căzut: măsura dreaptă care lipsea din regulamentul ambelor facultăți.

Cînd candidatul se va presenta așa de nepregătit, încît să cadă la două sau mai multe materii, atunci această ușurare, nu i se mai acordă, deoarece, prin aceasta dovedește că se presintă la licență fără să fie pregătit pentru dînsa.

Introducînd, Domnule Ministru, innovațiunile de care am vorbit aci pe scurt, n'am căutat a face alt-ce-va, decît a înălța nivelul de studii, în facultățile noastre de filosofie și litere, și a le adapta mai bine trebuințelor noastre speciale.

Admițînd unitatea de regulament, în amîndouă facultățile țării, noi, am admis mai întîi pentru

SCOLA ... BIBLIOTECA

studenţi, posibilitatea de a trece de la una la alta, lucru pînă acuma absolut cu neputinţă; am consacrat apoi principiul, ca examenele ce confere dreptul de a se presenta la un concurs sau la un examen de capacitate, precum şi diplomele de licenţă, să se facă în acelaş chip la amîndouă facultăţile, şi să aibă aceeaşi valoare în stat. In această idee generală, comisiunea a fost de perfect acord.

Nu rămîne acum decît ca să supună lucrarea sa la judecata consiliilor facultăţilor, care vor avea să se pronunţe asupra ei, s'o adopte sau s'o modifice, şi s'o supue apoi aprobării D-voastre.

Primiţi, Domnule Ministru, asigurarea deosebitei mele stime şi consideraţiuni.

Delegatul D-voastre,

I. BOGDAN

Bucureşti, 20 Noembre, 1896.

NALA

(CÎNTUL IX. — DIN RAMAJANA)

«Mai jucăm o dată, rege! Ce pui tu? Intr'un noroc —
N'ai decît pe Damajanti, pune-ţi dar nevasta 'n joc».
Nal, isbit d'aceste vorbe, a 'negrit. Infamul cere
Pe nevastă-sa! Cu vocea sfîşiată de durere
A răspuns: «O pun»; şi cubii au pierdut-o şi pe ea.
Zăpăcit şi beat de perderi, Nal cu ochii stinşi privea
Cubii regelui Puşcaras: şi-atunci haina lui cea verde.
Cea din urmă bogăţie, el o pune 'n joc — şi-o pierde!
Numai în cămaşă, Nala, regele iubit, acum
Pleacă, ruşinîndu-şi fraţii, şi p'un lăturalnic drum
Ese din oraş, se duce blestemîndu-se pe sine;
Numai Damajanti, goală de podoabe, tristă vine
După el. Şi cu nevasta pe sub ziduri a dormit
Două nopţi în vînt şi'n ploae Nala cel desmoştenit.
Dar Puşcara, domnul lumii, dă porunca aspră foarte:
«Cine va primi pe Nala, dojenit va fi cu moarte!»
Şi temîndu-se de vorba celui aspru la porunci,
Toţi au ocolit pe Nala şi zăvor au pus d'atunci
Uşilor, să nu primească pe cel vrednic de primire.
Şi-a trăit trei nopţi sărmanul, gol şi făr' adăpostire
Pe sub ziduri, bînd de foame apa bălţilor de ploi.

Şi-a plecat d'aici; nevasta l-a urmat. Şi amîndoi,
Supţi erau de multă foame, galbini de amar ca luna.
Şi-au văzut, umblînd pe dealuri, stoluri multe de sacuna,
Şi-a zis prinţul de Nişada: «Am o pasăre să prind —
Astăzi vom mînca, iubită, şi noi bine!» Şi zîmbind
De noroc, desbracă Nala grabnic haina şi-o aruncă
Peste-un stol, dar stolul sboară de pe deal ducînd în luncă
Haina prinţului, departe, mai departe 'n cerul sfînt.
Gol de tot rămîne prinţul, şi cu ochii la pămînt
El aude cum sacunas rîd:
«Noi sîntem, nebune, cubii. Şi-am ştiut că ai cămaşă,
Şi ne doare, cîtă vreme noi mai ştim că ai ce-va!»
Ruşinat pînă la suflet, Nala fără suflet sta
Despueat de cea din urmă haină, şi privind nevasta
El, a zis: «Tu vezi, iubito, cum mă bate soarta asta!
Cubii mi-au pierdut averea, tronul ei mi l-au vîndut,
M'au lăsat flămînd pe drumuri! Cine-i ajutor şi scut
Unui om căzut la rele? Omului cu patimi, cine?
Şi-au venit ca să-mi desbrace şi cămaşa de pe mine,
Şi-am ajuns la mişelia cea din urmă, cea mai rea.
Sînt bărbatul tău, ascultă: Acest drum, iubita mea,
Se desparte 'n toată partea — unul duce la Vidarba
Unde sînt cu roduri pomii, unde creşte 'naltă earba
Şi sînt rădăcini destule; la Vidarba sînt ai tăi.
Altul duce la Cosala, şi la Ricsavan în văi
Cesta-l-alt, la munţii Vindja ăst de ici, şi la Avanti
Cel de colo, altul duce la Pajosni, Damajanti!»
El a zis, sdrobit de soarta ficei regelui, cu gînd
Să-i mai uşureze greul nenorocului, lăsînd
Drumul liber, să se ducă unde vrea d'acum! De dînsul
Ce-o mai leagă? De ce-o ţine el, nemîngîindu-i plînsul?
Dar cu ochii plini de plîngeri şi de plîns cu glasul plin
A respuns tremurătoarea Damajanti cu suspin:

«Tu-mi rupi inima, iubite, tu mă judeci în tot felul,
Un cuțit d'oțel ți-e vorba și-mi străbați prin piept oțelul!
Să te las plingînd în noapte? Fără hrană la popas,
Să te las bătut de vînturi? Gol în codrii să te las?
Obosit de căi, cu ochii stinși de gînduri troenite,
In pustiul unui codru dacă vei cădea, iubite,
Mort de foame, spune-mi cine să te mîngîe'n dureri?
Ca femeea nu e nimeni, ajutorul cînd i-l ceri;
Știe chinul tău să-l simtă, și puteri din nou să-ți dee —
Eu aș fi, lăsînd pe Nala, cea mai josnică femee!»

«— Tu cea plină de frumsețe! Zeii zic acest cuvînt:
O nevastă-i cea mai scumpă mîngîiere pe pămînt.
Nu vreau să te las! Adese, cînd mi-e mintea tulburată,
Eu mă părăsesc pe mine, dar pe tine niciodată!»

«— Dacă nu voești, iubite, să m'alungi, de ce-mi arăți
Drumurile spre Vidarba? O, dar știu, d'atitea dăți
Ți se 'ntunecă lumina gîndurilor și te 'nneacă
Dorul să m'alungi! Știu bine, că tu nu poți să-mi zici:
[«Pleacă!»
Ca p'un zeu te-ador eu, Nala! Cel mai bun între bărbați
Tu ești, Nala! Mai 'nainte tu cu ochii lăcrimați
Mi-ai spus drumul spre Vidarba și-am luat îndată seama
Că tu vrei să plec acasă, să merg singură la mama!
Dacă vrei, atunci să mergem amîndoi — eu fac cum vrei!
Mama, știu, că ne primește cu tot dragu 'n casa ei,
Și cu cinste tata, Bima, va primi, redîndu-i fala,
Pe bărbatul cel mai vrednic, pe iubitul meu, pe Nala.»

G. Coșbuc.

ROMÎNIA ŞI ROMÎNII

IN CÎNTECELE POPULARE BULGĂREŞTI

Cîntecele populare bulgăreşti sînt o adevărată comoară pentru noi. Din ele vedem legăturile ce au existat între cele două popoare de pe un mal şi de pe altul al Dunării.

Dunărea, e numită de poporul bulgar ***Dunaf*** a cărei formă literară e ***Dunav*** (Дунафъ-Дунавъ). Cele de mai multe-ori, în cîntece şi poveşti populare, e însoţită de calificativul бѣлъ, care însemnează alb; aşa că avem foarte des, бѣлъ Дунавъ=albă Dunăre.

Romînii sînt numiţi ***vlasi***. Acesta e un substantiv cu flexiunea neregulată; masculin singular: ***valah***; feminin: ***valahinia***; plural: ***vlasi*** [1]).

Poporul întrebuinţează vorba numai pentru a denumi naţionalitatea; dăr deşi, precum vom vedea mai la vale, poporul bulgar în cîntecele sale populare vorbeşte cu dragoste de romîni, totuşi ***cetăţenii militanţi*** din ziua de azi, care de obiceiu se servesc de vorba ***rumîn*** (uneori ***rumun***), însoţesc vorba cu un fel de ură şi dispreţ şi, în casul acesta, cuvîntul pierde cu totul denumirea de

1) Un bulgar ne-a spus că există o formă arhaică: ***cara-valah*** şi ***cara-vlasi***; noi n'am întîlnit-o nicăeri şi nici n'am auzit-o în vorbirea zilnică.

naţionalitate, şi se apropie de însemnarea: barbari, căpcăuni, oameni răi la suflet. Firește, acest atît de compromiţător înţeles e cu desăvîrșire nou şi e inaugurat de cînd cu agitaţiunile din Dobrogea. Din pricină că, cum zic Bulgarii, Romînii nu lasă pe *fraţii lor subjugaţi* să înveţe limba maternă, să aibă cultură proprie, îi urăsc şi administraţia îşi bate joc de dînşii. Aşa că precum la noi ungurii sînt descendenţii lui Atila, aşa la bulgari, romînii sînt *descendenţii tîlharilor de la Roma* [1]).

Cuvîntul de *valah*, reciştigă însă adevăratul său înţeles, îndată-ce e pus în comparaţie cu acela de *ţînţar* sub care se înţelege romînii din Macedonia. Aceştia zic bulgarii macedoneni, sînt oameni ambiţioşi, mîndri care nu vor să aibă de-a face cu bulgarii şi se apropie mai mult de greci. (In deobşte se zice că *ţînţarii* toţi ştiu grecește). Aşa că, noţiunea *valah* şi cea de *ţînţar*, cînd se lovesc, ura şi dispreţul cade pe cea din urmă, iar *valahii* rămîn ca o naţionalitate constituită, pe cînd macedonenii sînt priviţi ca niște rămăşiţe aruncate, ce vorbesc o romînească foarte stricată.

Ţara romînească e numită *Vlaşco*; acest cuvînt e mai mult un adjectiv; în literatura populară se întrebuinţează totdeauna expresia: *vlaşca zemĭa*=pămînt vlăşesc ţară vlaşcă; am căutat să-i stabilim noţiunea geografică, dar n'am găsit absolut nici-un indiciu. Aşa numai din spiritul întrebuinţării, putem spune că *Vlaşco*, n'ar fi decît *judeţul Vlaşca* mărit aşa ca Bucureştii să nu rămîe în afară; despre Oltenia, nu poate fi vorba, iar despre munţi şi mai puţin.

1) Un bulgar, vorbind despre bulgarii din Romînia care-şi pierd naţionalitatea, îmi zicea: *d'apoi ăştia sînt mai răi decît vlasii* (но лоши отъ власитѣ). Ceea-ce însemnează că pentru el e dovedit că *vlasii* sînt oameni răi.

Ceea-ce e curios însă, e, că în cîntecele populare, expresia *vlașcata zemĭa*, totdeauna e însoțită de aceea de *i bogdanca*.

De pildă:

Se revarsă zori de ziuă,
din iubita țară vlașcă
țară vlașcă și bogdancă.

Știm că *Bogdania* pentru turci și bulgari era Moldova, dar poporul în manifestările sale intelectuale nu desparte mai niciodată aceste două vagi noțiuni geografice.

Pare că există ideea că *moldovenii* și *muntenii* sînt unul și acelaș popor; ce-va mai mult, cîntecele populare fiind vechi, ideea exista chiar atunci cînd cele două țări, erau despărțite politicește.

Intr'un loc, găsesc următoarele versuri:

Fugit-au în țara vlașcă
țara vlașcă și bogdanscă [1])
și bogdansca toată Dobrogea.

Cum-că la poporul bulgar n'a existat știrea că romînii au trăit despărțiți, o dovesc niște alte denumiri, pe care le-am descoperit acum în urmă, în colecția lui Atanas T. Ilieff [2]).

Intr'un cîntec religios, în care se vorbește despre sfîntul Gheorghe—deci cîntecul e foarte vechiu—găsesc următoarele versuri:

Sfîntul Gheorghe pe-un cal vine
din frumoasa-mi Rumînliié
(нис цубѫвѫ ми Румѫнлиié)

---

1) Colecționarul bulgar scrie *bogdansca* cu literă mare.

2) Сборникъ отъ нарогни умотворения, обичаи и гр., събрани изъ разни български покрайнини, Sofia 1889.

Deci, într'un cîntec bulgăresc vechiu, ţara romînească e numită cu termenul modern: Romînia!

Colecţionarul bulgar, adaogă o notă asupra acestei espresii, în care zice:

«Rumînliié (Румънлиié) se zice mai ales spre Tîrnovo, «iar în Burgas şi Lozengrad se zice Rumînié (Румъние) «şi Ruminiïa (Румъния) cel d'întîiu termen foarte accentuat «pe ultima. Tot aşa Rumînia (Румъния) şi Rumîniïa «(Румъния) se zice prin Tracia apusană de bulgarii staro-«planineni, mai ales din Gabrovo, Elena, Bebrovo.

«Asemenea cu acest cîntec, mai e un altul care se «cîntă prin Tîrnovo:

«Sfîntul Gheorghe pe-un cal vine
«din întinsa Rumînliié
(Нис равнъ ми Румънлиие).

Cum vedem, espresia e destul de răspîndită. Fiind pomenită într'un cîntec a cărei vechime e indiscutabilă, se prea poate ca numele de Romînia să fie anterior celui de Valahia şi ca ţara romînească să fi fost cunoscută de mult încă sub numele actual, dar care mai tîrziu s'a cam pierdut nerăminînd decît în literatura populară.

Asupra noţiunii geografice ce represintă terminii cu care ţara romînească e denumită de poporul bulgar, mai avem a spune încă o vorbă.

Intr'un cîntec, care datează cel puţin de la căderea Bulgariii sub Turci, găsesc următoarea combinare caracteristică:

Auzit-am auzit,
— Bătrîne domnule,
că ai un mic băet.
Dă-ni-l, dă-ni-l, ţar să fie
ţar să fie în pămîntul vlăşesc
pămîntul vlăşesc şi bogdănesc,
şi hotarele bulgăreşti.

Cel din urmă vers, în bulgărește sună ast-fel:

и Бѫлгѫрскѫ пукрайнинѫ.

Vorba пукраининѫ, a cărei formă literară e покрайнина, însemnează de obiceiu *provincie*; noi l-am tradus cu *hotar*, pentru-că ni s'a părut că aici are înțeles nu de o simplă provincie, ci de o provincie de pe marginea Dunării. De alt-fel, cuvîntul e derivat de la край care însemnează *sfîrșit, margine*; se zice: край маре=malul mării край месецъ=sfîrșitul lunii; по край града pe la marginea orașului; de la по край, s'a format: покрайниня. Deci noi avem de a face cu o provincie de pe margine. Cîntecul numărînd *Bogdansca* (Moldova) *Vlașca* (Muntenia) și, ca să zicem așa, *Malul drept al Dunării*, avem o noțiune geografică mai definită, mai ales că știm că sub fanarioți Vidinul, Șiștovul și alte provincii au aparținut Romîniii plus că malul drept al Dunării, mai ales pe la Turtucaia (Tutracan) Silistra și Rusciuc e locuit în mare parte de Romîni, care vorbesc cea mai curată limbă romînească și se îndeletnicesc în general cu *ciobănia* (cei din oraș sînt de diferite meserii). Ei au literatura lor populară, și flăcăii, la etatea de 21 de ani cînd îi ia în armată, nu știu deloc bulgărește, așa că statul e nevoit să înființeze, anume pentru dînșii, școli pentru a-i învăța.

Cîntecul despre care e vorba, l-am tradus în «Șezătoarea» din Fălticeniși l-am însoțit de următoarea notă: «Acest cîntec e un variant; în Bulgaria sînt multe de acest soiu formate după căderea în robie, cînd colindătorii căutau un țar pentru ca să libereze țara de sub turci».

Deci de pe atunci chiar Romînia era ast-fel limitată în concepțiile populare. Firește, cîntecul numește această «pocrainină» tot bulgărească, și probabil că așa era, însă era supusă voivodului din țara romînească.

Urme despre imperiul romîno-bulgar nu poate fi, pentru că atunci ar fi numit întîiu Bulgaria ș'apoi Romînia.

Legăturile reale între poporul bulgar și cel romîn, au fost: dragostea, cel puțin așa reese din cîntecele populare.

Se găsesc poesii, în cari se cîntă împărecherea flăcăului din Bulgaria cu fata din *Vlașca*. De aici se vede că este adevărată aserțiunea cum-că existența a multor cuvinte slave în concepția dragostei, ce le are limba romînească, se datorește acestor legături.

Intr'o colecție de cîntece din Macedonia [1]), găsesc un cîntec intitulat *Stoian*, care, căutîndu-și consoartă, întreabă, de cum-va a văzut-o pe unde-va; soarele îi răspunde că a văzut-o în *Vlașca* și să se ducă degrabă s'o ia că se mărită cu altul. Atunci *Stoian* pleacă repede și tocmai se'ntîlnește cu nunta. Pentru ca să ocupe pe nuntași cu alt-ce-va, el scoate un pumn de galbeni și-l aruncă înaintea nunții; toți se reped să adune, iar el în timpul acesta ia mireasa, o pune pe calul său și se întoarce acasă cu ea.

In altă colecție [2]) într'un cîntec unde e vorba tot de un *Stoian*, găsesc următoarele versuri:

Și-a fugit departe,
Jos departe în Vlașca;
A stat nici mult, nici puțin
A stat nouă ani;
A păscut turme vlăstești
Le-a păscut nouă ani,
Și-a câștigat nouă sute.

1) Български народни пѣсни собрани отъ Братя Милариновци, Sofia 1891.

2) Сбовникъ отъ Български Народни пѣсни събралъ: Nicolae Boncef, Varna 1884.

Ceea-ce e mai interesant însă, e *cântarea domnilor romîni de poporul bulgar.* (Toate cîntecele bulgărești în care se vorbește despre romîni se vor publica în Șezătoarea).

Intîiu avem pe *Dan Voivod.* Este un cîntec, în care spune cum *Dan* a botezat pe copilul lui Șișman III. Colecționarul bulgar citează o variantă sîrbească a aceluiaș cîntec, în care spune cum Șișman III, țarul bulgar, cheamă pe un *voivod valah* anume *Radul,* ca să vie la Tîrnova să-i boteze copilul.

Se mai cîntă foarte des *Iancul Voivod,* numit *Iancu din Sibiu* sau *Iancu Sibineanul,* care, după cum spune într'o notă un colecționar bulgar, nu-i altul decît *Ioan Huniade.*

Apoi *Mircea Voivod.*

Din toate acestea, reese că în literatura populară bugărească nu există absolut nici-un resentiment în potriva poporului romîn, și că aceste două popoare, nu-s așa de departe unul de altul, încît ele să se urască, cum mulți au căutat să propovedue. Literaturile lor populare se apropie. Credinți, superstiții, jocuri, proverbii și chiar discîntece, se aseamănă în mare parte.

Lirismul poesiilor populare e acelaș ca și cel romînesc; și bulgarii au *doina,* tot așa de plîngătoare, numai cît jocuriie sînt mai puțin săltărețe.

In general, există o înrudire intelectuală.

GH. MĂRCULESCU

BACALAUREATUL

(Urmare și sfîrșit)

II.

Am arătat în partea întîia a acestui studiu necesitatea examenului de bacalaureat, ca instituție de control, în organisarea învățămîntului nostru public. Și am văzut, că el ar putea fi, în condițiunile și cu modificările propuse, un adevărat factor de regenerare intelectuală, fiind-că ar contribui cu putere la ridicarea nivelului studiilor secundare — și deci și superioare — în țara noastră.

In condițiunile însă, în care se face astăzi examenul de bacalaureat, el este, nu un factor de regenerare intelectuală, ci un factor de desorganisare morală. Și aceasta, din causa *indulgenței* comisiunilor examinatoare.

Pentru a ne convinge de acest lucru, n'am avea decît să studiăm efectele indulgenței, atît din punctul de vedere al progresului social în genere, cît și, mai ales, din punctul de vedere al educațiunii, pe care trebue să o primească generațiunile tinere în școli. Am putea, cu alte cuvinte, să ne dispensăm de a căuta să dovedim mai întîi, că

în adevăr comisiunile examinatoare sînt indulgente, la bacalaureat. Căci de aceasta nu se mai îndoește astăzi nimeni — din cei ce sînt, ori cît de puțin, în curent cu realitatea lucrurilor, în această privință.

Pentru a urma însă, în a doua parte a studiului nostru, aceeași metoadă documentară, de care ne-am servit și în partea întîia, vom începe cu cîte-va dovezi, care vor convinge și pe cei mai neîncrezători, de indulgența — de extraordinara și neertata indulgență — a comisiunilor examinatoare. Și aceste dovezi le vom lua tot din lucrările în scris ale candidaților la bacalaureat, presintați, în ultima sesiune, înaintea universității din Iași.

Să examinăm mai întîi cîte-va din lucrările făcute la limba romînă, asupra temei «unirea principatelor și urmările ei în desvoltarea țărilor romîne».

1) Lucrarea candidatului H. C.:

Țara Romînească suferise de dominarea crudă a Turcilor mult timp, când *în contra acestora* se urzesc *o mulțime de răscóle în frunte cu Tudor Vladimirescu. Aceasta formează Eteria de 1821.*

La această răscoală preponderanța cea mai mare o avea Rusia prin regulamentul organic care dăduse boierilor vechi cea mai mare putere posibilă. *Insă în contra acestor stări de lucruri se rădică ficiorii boierilor* văḑând în ce stare de ruină se afla țara, *și în urma decisiunei Rominilor de la adunările divanurilor ad-hoc* ce avu loc la 1858, cele 7 state ale Europei *prin congresul ce avu loc la Paris aŭ stabilit* pe lângă autonomia țărilor Romîne, *Unirea principatelor în un singur stat, cu numele de Rominia peste care să domnească un principe strein dintr'o familie domnitoare din Europa*

Aceasta era dorința *întregei țări care vedeaŭ* în această *venire* adevărata scăpare a ruinei de care *eraŭ* copleșiți

Puterile mari ale Europei care dăduseră la început totala libertate ca să se pronunțe în conștiință, n'aŭ căzut de acord la Congres, așa în cât majoritatea în urma *investigațiunilor* ruseștĭ ș. a. aŭ respins cel mai desamă punct a divanului ad-hoc cea mai sacră voință a unei țări doritoare de cultură

Unirea principatelor aŭ avut loc trebuia să se aleagă 2

domnĭ, 2 ministere, O curte de Casaţie care era să se stabilească în Focşanĭ dădea a înţelege că Unirea există de fapt.

In anul 1859 Moldova şi Muntenia aŭ procedat fie-care la alegerea unuĭ domn pământean.

Să trecem maĭ ĭ la Moldova: In Moldova *figurară*: Constantin Negri, L. Catargiŭ, V. Alexandri, Colon. Haralamb.

In Muntenia domnia Bibescu, alegerea avu loc în persóna luĭ. O ideie măreaţă să răspândise anume alegerea unuĭ singur domn în ambele ţărĭ Moldova şi Muntenia. Această ideie se răspândise ca un fulger în ambele ţărĭ şi *alegerea avu loc în persoana Colonel Cuza* dintr'o fam. fórte înaltă, fost pârcălab la Galaţi.

La *24 Fevruarie* era ziua alegereĭ. Cu mare nerăbdare fiecare romîn aştepta rezultatul, când spre *marea mirare a întregulu*ĭ, Cuza (supranumit Alexandru I Ión) care aŭ fost ales maĭ întâiŭ în Moldova la *5 Fevrarie* este proclamat şi în Muntenia de *voacea tutora.*

Cu venirea luĭ Cuza 3 acte marĭ se realizară.

1). Secularizarea averilor monăstireştĭ, se luară din mânele călugărilor un număr fórte mare de moşiĭ şi se adause statuluĭ *un venit de peste 20 de milióne şi împreună cu pădurile se ridica la 800 de milióne.*

2). act mare este împroprietărirea muncitorilor clăcaşĭ făcut în 1864 sub guvernul luĭ Cogălniceanu.

Fiecare muncitor primi câte un petec de pământ *luat* de la proprietarĭ

3). Act însemnat fu adoptarea legislaţieĭ franceze, care introduse regula, unitatea şi principiile democratice şi egalitare. Finanţele ţăreĭ însă mergeaŭ către o complectă destrăbălare. *Această împrejurare* unită cu faptul că Cuza era domn din ţară *făcură* în 1866 (11 Febr.) să abdice şi să părăsască Romînia.

Cu ocazia detronăreĭ luĭ Alexandru Ión Cuza se încearcă în Iaşĭ o mişcare separatistă la 3 April. Era peste putinţă ca ţările Romîne să se înţeleagă asupra unuĭ alt príncipe Romîn luat din sînul lor.

Romînia *numaĭ avu mijlocul* de a îndeplini în totalitatea lor înţeleptele cereri ale divanuluĭ ad-hoc şi *a aduce în tronul ţăreĭ o dinastie Europeană.*

Această lucrare a obţinut nota 8 (opt)!

Articolul 36 din regulamentul de aplicare, pentru învăţământul secundar, a legii instrucţiunii din 64, articol care a rămas nemodificat de regulamentele ulterioare, determină ast-fel semnificarea notelor:

«Nota 10 echivalează cu *foarte bine* sau *eminenţă*, notele 9 şi 8 echivalează cu *bine cu dis-*

tincțiune, notele 7 și 6 echivalează cu *bine*... etc.».

Lucrarea candidatului H. C. a obținut dar nota: *bine cu distincțiune!* — Cum?

E în adevăr casul, să ne întrebăm: cum? Căci e evident, că profesorul de istorie din clasa a IV-a primară, necum cel din clasa a IV-a liceală, ar fi trebuit să lase repetent pe un elev, care i-ar fi răspuns ast-fel la întrebările sale asupra unirii principatelor. Iar profesorul de limba romînă din clasa a III-a primară ar fi trebuit să lase repetent pe un elev, care n'ar fi cunoscut sau n'ar fi aplicat regula gramaticală a acordării predicatului cu subiectul în propoșițiuni.

Să zicem însă, că examinatorul însărcinat cu cercetarea lucrării candidatului H. C. n'a voit să-l facă să «cadă» pentru *cîte-va* greșeli de istorie și *cîte-va* de gramatică. Dar atunci, era de ajuns să nu-i fi dat notele 1 sau 2, ci nota de trecere, strict necesară. Dar nota 8, care însemnează bine cu distincțiune!

In fața acestui exemplu, nimeni, credem, nu se va mai îndoi, că în adevăr examenul de bacalaureat se face, la noi, cu o extraordinară indulgență. Ca să nu se creadă însă, că exemplul dat constitue un cas unic, mai reproducem și alte lucrări, de aceeași valoare ca cea de mai sus și în acelaș mod apreciate.

2) Lucrarea candidatului P. C.:

«Una din *cestiunile* cele mai marcante și în acelaș timp *bine priitoare țerilor romîne* a fost acest *solem act* care se sevîrșește cu mare pompă *în 1 Ianuar* 1859. — Dacă luăm istoria acestor 2 țeri surori Valachia și Moldova de pe la anii 1290 și *1385* adecă chiar de pe la descălecate *vedem; afară de ici colea cîte un moment de grea cumpănă, cînd frații acestor 2 țerii trebue să se ridice unii în potriva altora Și acesta prin inter-*

venirea altor elemente (streini); de altmintrelea o asamanare și în fapte și în cuget. — Au fost momente cînd se aflau ca ocîrmuitorî *ale* acestor 2 țeri *niște adevărate focare de inspirație divină*. Exemple : Un Michai un Ștefan cel mare, care cu ajutoare *fără experiență dar pline de entusiasm*, au reușit a ține pept uraganelor, care în alte condițiî ar fi nimicit în totul neamul Romînesc. — *Da! au reușit a face fapte nemuritoare acești mari oamenî, dar erau alte vremurî, copiî de 15 ani știiaŭ a învinge, neidealisînd de cît pe șeful lor vrednic, — nu bătrînî plinî de experiență dar cu reumatism în picioare care sunt bunî numaĭ de sfat la gura sobeĭ.* — Aseminea oamenî au avut țara Romînească și *merit* să fie veșnic în cugetul fie căruia spre *aĭ* servi de exemplu.

«In anul 1853 *mult incoace de timpurile* de care am vorbit se naște al 8 mare resboi între Ruși și Turcîĭ *pentru cuprinderea peninsulei Crimea;* nu face parte din chestie amănunțimi privitoare la *modul de procedare a resboiului*, cea ce e de interes pentru noi este încheerea tratatului din 1856 la Paris, în care printre alte condițiî, se prevede categoric relativ la țerile romînești următóarele: Autonomia țerilor Romîne, lucru care se prevăzuse și în urma tratatuluĭ de la Adrianopul 1829 în Regulamentul organic *Apoi Domniî se fie recomandațî de Ruși și pe timp limitat*, și încă se numesc 2 comisiunî una în Iassy și alta în Bucuresti *formată* din oameni marcanțî a țeriî *numite* divanuri Ad hoc care *avea* misiunea *a controla pe domn și chiar a conduce afacerile.* Aceste comisiuni *în cîte va rînduri* au comunicat puterilor mari ale Europei *și cu osebire Rusieĭ* dorința poporuluĭ de a se uni țerile surori și *de aĭ cîrmui domn pămîntean.* Și *acesta fiindule* îngăduit *în 1. Ianuar 1859 se proclama unirea Principatelor* și tot în Ianuar la Iassy divanul Ad-hoc sfătuindu-se asupra alegerei domnului,—*și* propunînduse Colonel Ión Alex. Cuza ca prin farmec toțî sunt de aceias opinie, *și în Februar acelaș an* Cuza e (proclamat) ales și în Bucureștî. — *Și* ajungînd lucrurile până aicî o nouă fază de viață se deschide Romînilor. — Alex. Ioan Cuza *face* următoarele acte măreațe: mai întaĭ prin unirea principatelor *se consolidează* țerile, apoi desrobirea țiganilor și împămîntenirea țaranilor, secularizarea averilor monastirilor greceștî din țară, Inființarea ambelor universitățî, deschiderea porturilor. etc. etc.

In fine multe și foarte importante îmbunătățiri în un timp așa de scurt. căcî spre nefericirea Romînilor la 1866 e nevoit să se retragă. *ducînd o viață privată care îl consuma f. mult pe el demn de lucruri măreațe».*

Această lucrare a obținut nota 7 (șeapte).

3) Lucrarea candidatului I. C. — notată cu 8 (opt).

«*Indată după convocarea Divanuluĭ Ad-hoc*, să schimbă și ocărmuiria Țărilor Române și anume: In locul căimăcănieĭ *ce*

fusese până atunci conform regulamentului organic să compune o căimăcămie din trei persoane: In Moldova, Panu, Vasile Sturza şi *Ioan* Catargiu, şi în Muntenia Filipescu, şi Emanoil Băleanu. *Şi aceştia avea de scop alegerea Divanului Ad-hoc.*

«Grigore Sturza văzând că nu poate fi ales *parişi* partidul împreună cu ai seĭ. — *Partide contrarii* după ce propun pe mai mulţi să opresc la Colonelul Cuza, pe care il ş'aleg la 5 Ianuar 1859. —

«Noul ales trimite o delegaţie la Constantinopol spre *ai* anunţa de alegerea sa. Eraŭ două partide o parte voeau pe Cuza, o parte *pe Bibescu.* In acest *timp* vine *Costace Negruţi* şi cere a fi ales Cuza. — Aci însă o mare parte erau pentru alegerea lui Bibescu, cu toate aceste *omare* parte din boeri *să aşteptau ce va faci poporul, atunci poporul vine in Bucureşti adunânduse la Mitropoliie,* unde găsind porţile inchisă, voiră să le sfărme *atunci se trimet doi partizani pe Ioan Brătianu şi Grigore Ghica ai linişti.*—In ziua de 24 era să fie alegerea, poporul era foarte neliniştit, *partizani* lui Bibescu *temându-să* să nu fie ucişi *părăşi* Candidatura şi să hotărésc pentru alegerea lui Cuza.—*Alexandru Cuza este ales cu unanimitate, lucru ne mai auzit.* — Puterile străini *auzând* de aceste, crezură că alegerea e nedreaptă. — *Cu toate aceste Napoleon al III auzind această* susţinu pe Cuza ca fiind bun ales.—Pană la 1860 Cuză domneşte *ca* separat în ţările Române; apoi să duce la Constantinopol *unde este primit bine şi îşi aseză reşedinţa* în Bucureşti *şi să hotăreşte* unirea principatelor. — Cu unirea principatelor Alexandru Cuza au avut mai multe acte principale de indeplinit: 1) Secularizarea mănăstirelor, precum şi a averilor lor, 2) desrobirea Ţăranilor fapt foarte important în domnia lui Cuza.— Finanţile ţărei erau de asemenea foarte sdruncinate la venirea sa cu toate aceste le îndreaptă foarte bine.

«*N'au domnit mult timp* căci a fost detronat, *şi s'au hotărit pentru alegerea uni donn străin*».

4) Lucrarea candidatei R. M. — notată de asemenea cu 8 (opt).

«Cînd *rominii*, s'aŭ cu o adevărată emancipare, atît de sub epitropia rusască. cît şi de stăpînirea turcească. *cel întăĭ vis a lor, care a voit să'l realizeze,* a fost: Unirea principatelor. *Omul* aşa de prevăzător, care în adevăr s'a gîndit la binele ţărei lui, şi *căruĭ ĕi datorim această unire* a fost «Alexandru Cuza, *suindu-se pe tron* la 1859, în care an. *s'a făcut chiar unirea.*

«Prin tratatul de la Paris se prevedea alegerea a doĭ domnĭ în ţările romîne: unul în Muntenia cu reşedinţa în Bucureştĭ, altul în Moldova cu reşedinţa în Iaşĭ,—aceasta însă, *aducea mulţe desfrînărĭ, eraŭ vecînice neînţelegerĭ între domnĭ,* după cum ştim, *multele lupte* lăuntrice care aŭ avut loc.—ceia ce făcea să nu se poată *desvolta starea culturală,* aşa că *zăceaŭ* în *noianul întunecos al neştiinţeĭ.—De acest timp* eraŭ însă mulţĭ, *carĭ* doriaŭ

liniștea,—oamenĭ civilizaţĭ, *care* vedeaŭ ignoranţa *care* predomina, *care* aveaŭ o capacitate extraordinară cum a fost *Brătianu* şi *Alexandri*. In adevăr Alexandri a fost *trimisul romînilor de către Cuza* la Napoleon al III-ia. şi în *genioasele luĭ scrierĭ*, ne spune toată conversaţia luĭ de o oară cu Napoleon; cum întăiu i-a dat o lecţie de geografie, şi apoĭ ca să-ĭ arăte maĭ bine că origina limbeĭ Romîne e cea Latină, şi că prin urmare e soră cu Franceza, a spus această frază: «Nu te teme măĭ Romîne, bună parte vine».

«Napoleon a rămas cu totul entusiasmat, văzînd atîta asămănare între limba Romînă şi Franceză; încît romîniĭ atrăgînd prin aceasta dragostea luĭ Napoleon, s'a făcut maĭ uşor unirea; *avîndu-l în fruntea lor, şi el cu atîta influenţă a intervenit pe lîngă toate cele lalte popoare.*

«Unirea făcută; liniştea fu restabilită. *comerţul a putut* să se desvolte, *simţul patriotic creştea* din ce în ce maĭ mult, aşa am putut ajunge la starea de civilizaţie în care sîntem azĭ».

Dar, să luăm cîte-va exemple şi din lucrările făcute la cele-l-alte materii. La ştiinţele fisico-chimice, următoarele lucrări, asupra temei «legea lui Mariotte şi demonstraţiunea ei experimentală», au căpătat nota 7 (şapte).

1) Lucrarea candidatei V. E.:

«Cînd unul şi acelaşi gaz luat în aceşi cantitate e supus la diferite presiuni temperatura remănend constantă volumul variază în raport invers cu presiunea *adică putem exprima prin formula:* $\frac{V}{V'} = \frac{P'}{P}$. Pentru acesta luăm un tub de sticlă cu 2 ramuri *însă închis*; o ramură maĭ mare şi una maĭ mică dacă însemnăm prin V volumul unuĭ gaz din tubul *a* şi V' din *b* şi *le umplem pe ambele cu mercur* şi căutăm ca temperatura se fie constantă *avem să vedem că tot timpul mercurul are să stee până în dreptul subdiviziunei 76 acésta ne probéză că e acéşĭ presiune în tot tubul. Ear cea mică avênd subdiviziunĭ de a unităţeĭ de capacitate se vede că tot timpul presiunea atmosferică din a exercită acéşĭ presiune asupra gazului*, ast-fel că în tot timpul volumul va varia în raport invers cu presiunea. — Acuma maĭ trebue să turnăm *şi în cel alt tub b o acéşĭ cantitate de Mercur şi dacă mercurul nu se va coborî de la acéşĭ înălţime acesta ne probéză definitiv că cu tóte că e alta presiune atmosferică totuşĭ volumul variază. In adevĕr mercurul remăne la acéşi înalţime cu tote că presinnea a diferit însă temperatura remănênd constantă volumul a variat invers cu presiunea.* adică V volumul gazului din a sta la V' volumul gazului b în raport invers cu presiunea volumului lor adică $\frac{V}{V'} = \frac{P'}{P}$».

2) Lucrarea candidatului B. P.:

«Cand una şi aceiaşi cantitate de gaz este supusă la presiuni deosebite şi temperatura rămănând aceiaşi volumul este în raport invers cu presiunea.

«*Luăm un tub de steclă cu două ramuri luăm un tub în formă de U* care are o ramură lungă deschisă şi alta scurtă închisă după aceĭa turnăm mercur ast-feliŭ ca mercurul în ambele tuburi se fie la acelaş nivel *atunci aerul* este supus la presiunea atmosferică; dacă turnăm mercur până ce presiunea devine $^1/_2$ *gazul se va afla supus la presiuni asemănătóre plus colóna de mercur* din a până în b egală cu o presiune atmosferică şi cu una care am avut-o înainte avem două. *De cea întăi am avut*

$$V = P$$

$$\frac{V}{2} = 2P$$

Luăm un tub *în care 'l pune în un vas* plin cu mercur *în faţă o linie graduată putem măsura prin ajutor diviziuneĭ de pe marginea tubuluĭ* şi care se află la presiunea atmosf. P, căci atmosfera apasă pe licid şi se transmite şi la gaz. Turnăm din noŭ mercur pana ce volumul aerului e redus la jumătate. Măsurând atunci înălţimea colonei de Mercur *vedem că este P presiunea la care este supusă gazul este presiunea atmosferică care se transmite şi la gaz 2) greutatea colóneĭ de mercur de aicea vedem că presiunea devine 2P volumul au devenit* $\frac{v}{2}$. Dacă vom pune o nouă cantitate ast-fel ca înălţimea să fie 2P presiunea va deveni 3P volumul $\frac{V}{3}$. Pentru a demonstra *legea lui Mariotte mai marĭ de cît pentru presiunea atmosferică* luăm un vas adânc plin de mercur în care punem un tub închis la un capăt şi deschis la unu cuprinzînd aer. Il afundăm până ce suprafaţa mercurului din *ambele tuburi se* fie *aceiaşi cu vasul exterior* prin ajutorul unei linii graduate măsurăm volumul care să fie V. Ridicînd tubul în sus spaţiul ocupat de gaz se măreşte şi presiunea va deveni mai mică, *ast-fel că nivelu mercurului se ridică în tub*. Dacă *o măsurăm din noŭ* volumul aerului vom afla că este V. Presiunea la care se va afla va fi P mai puţin înălţimea colóneĭ de mercur ab presiunea la care se află aerul din tub este P—p.

«Experianţa *ne arată relaţia între aceste cantităţ este relaţia*

$$\frac{V}{V'} = \frac{P-p}{P}$$

«Despretz aŭ arătat că diferitele gazurĭ supuse la aceleaşĭ presiunĭ îşĭ micşorează volumul *de cantităţĭ* deosebite aşa *acidu* carbonic *amoniacu* se comprimă cu mult mai uşor de cât *hidrogenu* şi altele».

Un specimen curios și caracteristic e lucrarea candidatei M. E., care nu atinge de loc tema propusă (legea lui Mariotte și demonstrarea ei experimentală), dar *de loc*, și care — totuși — a căpătat nota 7.

3) Lucrarea candidatei M. E :

«Gazurile exercită o presiune oare-care în tocmaĭ ca și licidele. Presiunea gazurilor de sus în jos să poate bine demonstra prin experiența următoare : să ia un vas acoperit cu o foae subțire de pele saŭ altă materie subțire; dacă prin ajutorul uneĭ mașinĭ pneumatice scoatem aerul din lăuntrul vasuluĭ, atunciĭ vom vedea pelea d. ex. cu care e acoperit încovoindu-se în jos până se crapă.

«Aerul fiind un gaz și exercitînd o presiune (după cum am văzut în exemplul precedent) asupra corpurilor, de sigur că exercită o presiune și asupra corpuluĭ omenesc. În adevăr greutatea ce o purtăm e de 32,000 kgr. care ne-ar distruge atunciĭ cînd n'ar fi gazurile și licidele interne care să ție prin presiunea lor un echilibru stabil. Apa știm că ni se prezintă și sub formă găzoasă presiunea ce ea o exercită e evidentă dacă amintim numaĭ mișcarea locomobilelor și a tuturor mașinilor carĭ lucrează tocmaĭ împinse fiind de forța mare a vaporilor *ce preseză pe pereții vaselor ce le formează*. Pentru măsurarea presiuneĭ aerului s'a format aparatele ce poartă numele de barometre, a căror mod de construcție și gradație atîrnă de la inventatorul saŭ autorul lor

«Insă, după cum presiunea aceasta a aeruluĭ atîrnă de la înălțimea loculuĭ, de aceea s'a ales anumite pozițiunĭ și înălțimĭ pentru gradarea acestor aparate.

«Presiunea aeruluĭ scade cu cît ne urcăm pe înălțimĭ maĭ marĭ și cînd ajungem la un maximum atunciĭ presiunea fiind foarte mică, iar echilibrul dintre presiunea interioară nu mai e *solicitată* de cea exterioară.

«*Volumul gazurilor stă în raport invers cu ponderea*.

«Volumurile a două gazurĭ fiind v și v' iar ponderile p și p, vom avea între ele relația vp' = vp.

Dacă această lucrare a căpătat nota 7, care însemnează «bine», trebue să presupunem, că examinatorul care a cercetat-o a găsit-o bună, a găsit cu alte cuvinte, că ea *tratează bine* chestiunea propusă. — Cum o *tratează* însă *bine*, cînd *nu o atinge de loc*? Și dar, cum a putut căpăta această lucrare nota 7?

Aprecierea răspunsurilor orale urmează aceeași măsură, mai mult sau mai puțin. Dar nu vom cita din acele răspunsuri decît numai cîte-va, ca exemple, fiind-că în privința lor verificarea nu e posibilă, — și prin urmare valoarea lor documentară e mult mai mică decît aceea a probelor scrise, care se pot vedea de toată lumea.

Iată un specimen:

Examinatorul: ce dominațiune streină exista în Spania, în momentul cuceririi ei de către Romani?
Candidatul P. C — tace.
Examinatorul: Cam pe ce vreme au cucerit Romanii Spania?
Candidatul — tace.
Examinatorul: Pe vremea războiului al doilea punic, nu-i așa?
Candidatul: da...
Examinatorul: ei, cine stăpînea o bună parte din Spania pe vremea aceea?
Candidatul: Francesii!

Anacronismul e grav. Nu mai avem aci o greșeală de cîți-va ani, ci de cîte-va secole. Nu mai e dar vorba aci de o simplă lipsă de exactitate cronologică, care ar putea să nu însemneze alt-ce-va decît o infidelitate momentană a memoriii; ci e vorba de o lipsă completă de orientare în lăuntrul divisiunilor de căpetenie ale istoriii universale. Și acest lucru nu se poate erta.

Cu toate acestea, candidatul P. C. a căpătat la istorie nota 7, care însemnează «*bine*».

Un alt exemplu.—Candidatul M. D., răspunde la istorie, că revoluțiunea cea mare francesă începe la 1400; răspunde la geografie, că Sena se varsă în Rin, iar Fiume e un port militar în Franța. După aceste răspunsuri, candidatul M. D. ar fi meritat cel mult nota trei, la ambele materii. Nota pe care o obține însă, la ambele materii, e

șase, care însemnează, de asemenea, «bine» după regulamentul citat.

Toate aceste exemple, luate atît din probele scrise cît și din răspunsurile orale, sînt, credem, suficiente, pentru a convinge pe ori-cine, că examenul de bacalaureat se face în adevăr, la noi, cu o extraordinară indulgență.

Și înainte de a cerceta efectele acestei indulgențe, nu va fi fără interes, să ne dăm seamă, în cîte-va cuvinte, și de causele ei. Aceste cause sînt numeroase. Cea mai însemnată însă este, fără îndoeală, intervențiunea publicului. Și e cea mai însemnată, pentru că la ea se reduc toate cele-l-alte.

Conștiința propriii lor ignoranțe, determină pe cei mai mulți dintre candidații la bacalaureat, să recurgă la mijloace lăturalnice, spre a obține o diploma, pe care știința lor numai nu le-ar putea-o procura. Și atunci, părinții, rudele, cunoscuții lor, sînt puși cu toții în mișcare spre a influența aprecierea examinatorilor.

Această intervenire a publicului în ceea-ce nu comportă o asemenea intervenire, e unul din simptomele cele mai caracteristice ale stării spiritului public, în țara noastră, din punct de vedere moral.

E caracteristică intervenirea publicului, întîi— prin însă-și existența ei, și al doilea — prin mijloacele, pe care le întrebuințează.

Cea mai elementară reflexiune ar trebui să facă pe ori-cine să înțeleagă, că un examen, dacă există, are un scop, — are anume scopul, de a alege pe cei buni de cei răi, din punctul de vedere al științei, adică pe cei instruiți de cei ignoranți, spre a da celor dintîi anumite drepturi,

pe care ei le merită, și a refusa aceleași drepturi celor din urmă, care ei nu le merită. Un examen e dar, în esența lui, o instituție judiciară, o instituție, care are de scop dreapta împărțire a drepturilor, adică, în definitiv, administrarea *justiției* în domeniul instrucțiunii publice. Ori-ce om cu ce-va judecată, ar trebui, prin urmare, să înțeleagă, că nu-i este moralicește permis, să se amestece într'un examen, după cum nu-i este permis să se amestece într'un proces, și că *e dator*, pentru a fi cinstit, să aștepte în ambele casuri, în tăcere și reservă, hotărîrea celor chemați să recunoască dreptatea și să dea drepturile.

Tocmai acest lucru însă, atît de simplu și atît de indispensabil din punct de vedere moral, nu-l face publicul nostru. Și nu-l face, nu pentru că e lipsit de inteligență, ci pentru că e lipsit de moralitate. Căci nu se poate ca publicul nostru să nu înțeleagă, că atunci cînd intervine, la un examen, în favoarea unui candidat, nu face altce-va decît să ceară examinatorilor, să dea acelui candidat ceea-ce el *nu merită*, și că, deci, prin această intervenire, calcă în picioare formula fundamentală a justiției, care reclamă să se dea fie-căruia ceea-ce i se cuvine—și numai ceea-ce i se cuvine. Iată de ce, prin chiar existența sa, acest obiceiu al publicului nostru, de a intervenì la examenele de bacalaureat, e un semn neîndoios al lipsei lui de sensibilitate morală.

Acest obiceiu devine însă deadreptul un semn de imoralitate, atunci cînd — spre a se putea exercita cu succes — recurge la mijloace deadreptul imorale. Căci *solicitatorii* la bacalaureat

nu se mărginesc niciodată, sau mai niciodată, să «atragă» pur și simplu «atențiunea» examinatorilor asupra cutărui sau cutări candidat. Sînt unii solicitatori, foarte puțini, și din ce în ce mai rari, care nu roagă pe examinatori decît, să cerceteze mai de aproape pe candidații de care se interesează ei, să nu le pună numai o singură întrebare, ci mai multe, spre a le da ast-fel putința să arate mai bine ce știu. In aceste margini, intervenirea solicitatorilor ar putea fi trecută cu vederea, deși nu îngăduită, din punctul de vedere moral. Dar cei mai mulți recurg la cu totul alte mijloace, spre a exercita o presiune reală asupra conștiinței examinatorilor. Și aceste mijloace, cînd nu sînt legăturile de interese, sînt violenia și înșelăciunea.

Sînt solicitatori, cari promit examinatorilor oare-cari foloase, materiale sau morale, în schimbul indulgenței lor. Și se pare, că sînt și examinatori, care îngăduesc să li se facă asemenea promisiuni.—Așa se zice cel puțin. Sub această formă, intervențiunea publicului la examenele de bacalaureat e mai mult decît detestabilă: e corupțiunea conștientă, fățișă, care nu are nici măcar scusa de a se ignora sau pudoarea de a se ascunde.

Alți solicitatori întrebuințează alte mijloace, mai fine, mai meșteșugite. Ei caută anume, să îndulcească severitatea examinatorilor, presintîndu-le pe candidații, de care se interesează, ca condamnați la neștiință de profesorii lor din licee, ca victime ale incapacității sau incuriii acelor profesori. Stăruințele acestor solicitatori se resumă

de regulă în frasa, repetată față de *fie-care* membru al comisiunii: fiți indulgent cu candidatul cutare, fiind-că, pentru materia de care îl veți examina d-voastră, a avut un profesor foarte rău, la liceul unde a învățat. Și frasa aceasta, care ar putea fi — une-ori — îndreptățită, deși nu ar îndreptăți — în nici-un cas — indulgența examinatorilor, e în realitate o simplă armă, în asaltul candidaților la bacalaureat. Fiind-că nu arare-ori se întîmplă, ca această frasă să fie pronunțată de oameni care habar n'au de ce va să zică un profesor bun; și pe lîngă aceasta, întru cît ea e pronunțată de acei oameni față de *toți* examinatorii deopotrivă, ea nu poate fi, evident, un argument serios și cinstit; ci e, pur și simplu, o vicleană încercare de înșelăciune.

Cînd această încercare nu reușește sau pare a nu reuși, atunci o alta îi vine în ajutor. Solicitatorii asigură pe examinatori, că candidații de care vorbesc, nu sînt numai rău preparați din pricina neglijenței profesorilor, ci mai sînt, din nefericire, și.... cam mărginiți în puterile lor intelectuale; așa încît, ar fi inutil, ca ei să fie respinși, fiind-că nu sînt în stare să facă mai mult decît au făcut. — Se va crede poate, că toate aceste observări sînt simple închipuiri; dar ele nu sînt, din nefericire, decît triste realități. Iată un fragment dintr'o scrisoare adresată celui ce scrie aceste rînduri, în sesiunea trecută a examenului de bacalaureat, de un solicitator:

«... basat pe prietenia noastră reciprocă iau curajul să vă fac o rugăciune, cam indiscretă o recunosc... Sînteți numit în comisiunea de bacalaureat înaintea căreia se presintă și frate-meu, pe care mi se pare că-l cunoașteți, pentru dînsul dar vă rog să aveți

mai multă indulgență, mai mult chiar, vă rog să stăruiți cît veți putea mai mutt și pe lîngă colegii d-voastre, ca cel puțin de astădată să nu mai fie respins. Băeatul ăsta, pe lîngă un fond foarte slab căpătat la liceul din.... *mai are a se lupta și cu o slăbiciune a facultăților intelectuale*, plus descurajarea provenită din trei căderi consecutive»....

Această scrisoare e un specimen, care poate servi de tip pentru o sumă de alte scrisori de acelaș fel — și pentru o sumă de rugăciuni orale, de aceeași natură; ca atare am și reprodus-o. Ar fi, fără indoeală, admisibilă o asemenea intervenire — din punct de vedere moral — dacă ar fi sinceră. Dar intervenirile de acest fel nu pot fi sincere, fiind-că sînt cu mult prea numeroase pentru a putea fi adevărate. Mulți părinți, care în alte împrejurări laudă cît pot mai mult inteligența copiilor lor, îi declară deodată incapabili, cînd e vorba ca ei să se presinte la examenul de bacalaureat. Această incapacitate e, evident, prea specială, pentru a putea fi adevărată. Ș'apoi, dacă am crede pe cuvînt pe toți solicitatorii, care ne asigură de incapacitatea candidaților, pentru care intervin, ar trebui să admitem că trăim într'o lume de imbecili. Ceea-ce, din fericire, nu e adevărat. Și acest mijloc, de care se servă solicitatorii pentru a influența pe examinatori, e dar tot imoral, pentru că se întemeează, în majoritatea casurilor cel puțin, pe minciună.

Un alt mijloc, de aceeași natură, dar destinat a lucra și mai cu putere asupra sensibilității examinatorilor, e următorul: Se «recomandă» examinatorilor să «menajeze» pe un candidat oarecare, pentru că «e bolnav», «foarte bolnav» — și lovitura morală, pe care i-ar da-o căderea la

examen, ar putea să-i fie «foarte vătămătoare, fatală chiar». Mulți examinatori se lasă să fie impresionați de asemenea interveniri; dar aceia dintre dînșii, care sînt mai observatori din fire — și care mai sînt și hotărîți să nu se lase să fie înșelați prea ușor — așteaptă să vadă pe candidatul recomandat, la examenul oral. Și nu ararеori se întîmplă, că «bolnavul» care are nevoe să fie «menajat», e în realitate un tînăr voinic și plin de putere, ai cărui ochi limpezi și a cărui față rumenă sînt garanțiile cele mai sigure ale unei desăvîrșite sănătăți.

Sau, cînd nu e bolnav candidatul însu-și, atunci e bolnav unul din părinții lui; și iarăși, candidatul trebue «menajat», pentru ca nu cum-va vestea căderii lui să agraveze starea părintelui său. Iată un fragment dintr'o scrisoare, primită de asemenea în sesiunea trecută:

«...V'am necăjit cînd eram la Iași și cu o deosebită gentileță(!) mi-ați promis bună-voința d-voastre» (solicitatorul o ia înainte, crezînd că obligă prin aceasta pe examinator) «pentru nepotul meu.... candidat la bacalaureat în această sesiune.

«Nu vă supărați vă rog, că vă neliniștesc încă o dată.. Îndrăsnesc a repeta rugămințile mele pentru concursul d-voastre și vă asigur de recunoștința și devotamentul meu. Aș dori chiar să mi se presinte ocasiunea de a vă servi cît s'ar putea mai fericit. *Pe lîngă acestea*, reușind băetul, veți face cea mai nobilă faptă: veți mîngîea pe mama lui *atît de bolnavă*, a cărei stare *s'ar agrava foarte periculos* în casul unui resultat renorocit.»

Aceste maladii, care se întîmplă tocmai la timpul potrivit, nu pot fi, în principiu, decît suspecte. Cu toate acestea, într'un cas isolat, realitatea lor ar putea fi admisă. Ceea-ce dovedește însă, că ele sînt pur și simplu «mijloace», de care solicitatorii se servesc spre a influența pe examinatori, e frequența casurilor. Căci nu e admisibil

ca atîta lume — candidaţi şi părinţi — să se îmbolnăvească deodată, tocmai în timpul bacalaureatului, şi aşa de grav încît toţi să aibă nevoe de a fi «menajaţi» spre a nu li se «agrava starea». Aceste «mijloace» sînt dar de asemenea imorale, pentru că constau în a spune neadevăruri, în scopul de a înşela.

Să mai vorbim şi de influenţele politice? Ar fi mai mult decît inutil. Căci aceste influenţe nu «lucrează» numai la bacalaureat, ci în toate împrejurările vieţei noastre publice; aşa încît fie-care a avut ocasiunea să-şi dea seamă de natura şi de valoarea lor morală. Ne mărginim dar a le înregistra, alături de cele-l-alte «mijloace» pe cari le-am analisat.

Iată *cum* intervine publicul nostru la examenele de bacalaureat, — şi iată de ce aceasta intervenire e profund imorală.

E oare greu, acum, să ne dăm seamă de efectele, pe care trebue să le aibă, în aceste condiţiuni, examenele de bacalaureat? Nu, din nefericire. Căci e evident, că aceste efecte nu pot fi decît foarte rele.

Se ştie, că educaţiunea se întemeează în primul rînd pe deprinderi. Pentru a forma pe tineri, atît din punct de vedere intelectual cît şi din punct de vedere moral, educatorii, în şcoală şi în societate, se silesc să-i pună în aşa condiţiuni, încît pe nesimţite să contracteze deprinderi bune. Seriositatea intelectuală, în viaţă, nu e decît deprinderea de a cerceta cu deamănuntul — nu pe deasupra şi în treacăt — fie-care lucru; prudenţa nu e decît deprinderea de a nu ceda niciodată

primei impresiuni; delicateța morală nu e de cît deprinderea de a nu face niciodată abstracție de valoarea morală a unei acțiuni; — și așa mai departe. Se înțelege, toate aceste calități trebue să aibă în cei ce le posedă un fundament organic, hereditar; ele trebue să existe, în germen, încă de la început, spre a se putea desvolta mai tîrziu. Dar desvoltarea lor, pe acea formare de deprinderi utile se întemeează. Nimic nu asigură mai bine exercitarea neîncetată și rodnică a unei calități, în *toate* împrejurările vieții, decît formarea unei deprinderi corespunzătoare. Sînt oameni foarte inteligenți, care nu lucrează nimic, fiind-că nu s'au îngrijit să-și așeze eminenta lor calitate pe temelia solidă a deprinderii de a lucra regulat și serios. Sînt oameni foarte bine dotați din punct de vedere moral, ale căror acțiuni sînt adesea destul de imorale, pentru că nu s'au deprins să se întrebe, în fața *fie-cărei* acțiuni pe care voesc să o facă, dacă ea este bună sau rea. Deprinderile dar, pe care le contractează oamenii, sînt hotărîtoare în formarea caracterului lor.

In general însă, deprinderile se contractează mai ușor și mai sigur în tinerețe decît la maturitate. Deprinderile formate în tinerețe sînt adesea-ori așa de puternice, încît toate deprinderile formate mai tîrziu nu le pot cumpăni în viață. — Și de aceea e în primul rînd necesar, în educațiunea tinerilor, fie în școală fie în societate, să ne îngrijim foarte de aproape de deprinderile, pe care ei le capătă.

E acum evident, din acest punct de vedere, că examenul de bacalaureat, în condițiunile în care

se face astăzi la noi, graţie intervenţiunilor necontenite şi necinstite ale publicului, nu poate fi decît *un factor de desorganisare morală*, din causa deprinderilor nenorocite, pe care le inculcă tinerimii.

In adevăr, candidaţii la bacalaureat nu sînt niciodată streini de intervenţiunile, ce se fac în favoarea lor. De cele mai multe ori, ei înşi-şi sînt cei cari provoacă pe părinţii, rudele sau cunoscuţii lor, să intervină. Şi, date fiind obiceiurile oamenilor noştri, n'ar fi de crezut să existe vre-un părinte care să nu ţină să liniştească pe fiul său — în faţa examenului — încredinţîndu-l că «a vorbit el» cu cutare sau cutare profesor, ori cu cutare persoană cunoscută ca avînd influenţă asupra vre-unui membru al comisiunii. Prin asemenea încredinţări, părinţii caută să «dea curaj» copiilor lor, să le «ridice moralul» — cum zic ei. Să le ridice moralul! De-ar şti, de-ar bănui numai cît li-l înjosesc, şi de-ar înţelege cît rău le fac, crezînd că le fac bine, ar renunţa fără îndoeală la acele încredinţări. Căci, sub influenţa lor, candidaţii îşi aşteaptă succesul, nu de la propria lor valoare, ci de la valoarea stăruinţelor ce se pun pentru ei. Candidaţii se deprind ast-fel cu ideea, că se poate reuşi în viaţă şi pe căi piezişe, şi prin mijloace necinstite. Şi de vreme ce căile piezişe şi mijloacele necinstite sînt mai uşoare — şi deci mai plăcute — decît căile drepte şi mijloacele oneste, de aceea, experienţa odată făcută, tinerii noştri încep să prefere pe cele d'intîi. Munca serioasă şi cinstită, cu care de alt-fel n'au fost niciodată deprinşi, începe să le pară cu desăvîr-

șire inutilă, acum, cînd au început «să deschidă ochii» asupra chipurilor cum se poate ajunge în viață la țintele dorite. Tinerii noștri se deprind ast-fel, pe nesimțite, să stimeze minciuna, fiind-că ei îi datoresc primul și — după închipuirea lor — cel mai greu succes al lor în viață. Și au dreptul s'o stimeze. Fiind că fără ea, adică fără «mijloacele» de influență întemeeate pe ea, ei n'ar fi ajuns niciodată — n'ar fi ajuns, în ori-ce cas, decît cu greu — să capete diploma de bacalaureat. Ori-cît i-am presupune de puțin inteligenți pe tinerii noștri — ceea-ce nu sîntem în drept să facem — ne e peste putință să admitem, că ei nu se cunosc pe ei înși-și, din punctul de vedere al «eruditiunii» lor. Ei știu destul de bine, că nu știu nimic cînd es din liceu. Și chiar de n'ar ști-o de mai nainte, au cea mai minunată ocasiune să-și dea seama, în fața întrebărilor comisiunii examinatoare, de desăvîrșita lor ignoranță. Ei înțeleg dar, și trebue să înțeleagă — dacă nu sînt cu desăvîrșire mărginiți — că numai știința lor, adevărat și cinstit cîntărită, nu le-ar fi dat nicidecum dreptul să obțină bacalaureatul. Și în închipuirea tinerilor noștri, la eșirea din liceu, bacalaureatul e cheea de aur a vieții, e dreptul de a intra în lume și de a lua loc într'însa. De aci involuntara și iresistibila recunoștință, pe care ei o păstrează în toată viața lor pentru bine-cuvîntata minciună, care le-a permis să-și realiseze dorința lor, așa de arzătoare. Dorințele, în viață, sînt cu atît mai puternice, cu cît închipuirea e mai vie. Și ce închipuire poate fi mai vie decît aceea a tinerilor? De aceea dorințele lor sînt aprinse, înflăcărate, pe

cînd acelea ale oamenilor maturi sînt cu mult mai potolite. Cu cît însă dorințele sînt mai covîrșitoare, sufletește, cu atît teama neputinței de a le realisa e mai insuportabilă; și cu atît, prin urmare, mijloacele ce asigură realisarea lor par mai de preț. Iată de ce, în mintea tinerilor, care au reușit să obțină bacalaureatul prin mijloace necinstite, întemeeate pe minciuni, necinstea și minciuna capătă — inconștient și involuntar—valoarea unor arme atotputernice în lupta pentru existență. Inconștient și involuntar, căci perfidiile *suggestiunii* încep a fi cunoscute azi, cînd fenomenele sufletești sînt din ce în ce mai adînc studiate. Și în adevăr, nu e nevoe, ca tinerii, de care vorbim, să ajungă la acest resultat prin argumentări în regulă, perfect conștiente și clare, — după cum nu e nevoe să reflectăm, pentru ca să iubim pe cei ce ne-au făcut un bine sau ne-au scăpat dintr'o primejdie: simpatia recunoscătoare ni se impune, față de ei, fără știrea și fără voea noastră. In ori-ce cas, ne e peste putință să urîm pe oamenii, cărora le datorim servicii prețioase, chiar cînd nu-i iubim. Și e deja mult, e deja detestabil, din punct de vedere moral, ca tinerii noștri să nu poată urî necinstea și minciuna, chiar cînd nu le iubesc.

Iată cum intervenirea publicului transformă examenul de bacalaureat într'o școală de imoralitate. Și iată de ce, membrii comisiunilor examinatoare n'ar trebui să cedeze niciodată intervenirii publicului, pentru a nu se face și ei vinovați de această nenorocită desorganisare morală a tinerilor, ce le trec pe dinainte. Și cu atît mai mult n'ar trebui să cedeze, cu cît atitudinea lor față de can-

didaţii, pe care au să-i examineze, e determinantă pentru atitudinea profesorilor de la licee faţă de elevii, pe care au să-i instruească. Indulgenţa la bacalaureat produce negligenţa în licee. Căci profesorii liceelor, neavînd să se teamă de un control serios şi sever la bacalaureat, lasă lucrurile să meargă cum pot, şi — ştiind că n'au făcut ei înşi-şi decît prea puţin, nici nu cer elevilor lor la examene prea mult. Iar această indulgenţă generalisată nu poate avea decît urmări nenorocite, pentru desvoltarea tinerimii noastre.

S'a crezut multă vreme — şi se crede şi astăzi, la noi — că şcolile, primare şi secundare, nu au alt rol, decît acela de a *instruì* pe tineri. Această credinţe începe 'a fi cu desăvîrşire părăsită în ţările culte ale apusului. Scolile, zic cei mai de frunte pedagogi streini, nu au numai — şi nu atît — rolul de a *instruì* pe tineri, ci şi — mai ales—rolul de a-i *forma*, de a face din ei oameni perfect desvoltaţi, intelectualiceşte şi — pe cît posibil — şi moraliceşte. Instrucţiunea propriu zisă, în şcolile primare şi secundare, nu e decît un mijloc: nu e decît instrumentul educaţiunii intelectuale. Căci facultăţile intelectuale, a căror desvoltare şi perfecţionare e scopul acelor şcoli, nu se pot exercita fără un material oare-care de cunoştinţă. De aci cultivarea diferitelor materii de studiu, cuprinse în programele scolare. Se înţelege, instrucţiunea mai are încă un rol: acela de a da tinerilor, odată cu desvoltarea facultăţilor lor, şi un mic capital de cunoştinţe, cu care să poată lucra mai departe. Dar greutatea se pune în primul rînd, în şcolile primare şi secundare, pe educaţiunea

inteligenței, pe desvoltarea și perfecționarea facultăților intelectuale.

E ușor de înțeles acum, din acest punct de vedere, că negligența și indulgența profesorilor de liceu sînt cu mult mai rele, cu mult mai primejdioase, decît s'ar părea la prima vedere. Căci din pricina lor, tinerii noștri es din liceu, nu numai lipsiți de cunoștințele cele mai elementare, dar și nedesvoltați, neformați intelectualicește, neajunși încă la maturitatea de pricepere și judecată, de care au neapărată nevoe, fie pentru a-și putea urma mai departe studiile, fie pentru a intra deadreptul în viață. Numai așa ne putem explica, de ce lucrările majorității candidaților, la bacalaureat, sînt, după cum am văzut mai sus, așa de nule, așa de incoherente, așa de lipsite de ori-ce urmă de pricepere ce-va mai clară a chestiunilor de tractat și de ori-ce urmă de judecată ce-va mai serioasă asupra lor. Pricina e, că, la eșirea din liceu, tinerii noștri nu sînt încă deprinși, să caute să-și dea mai întîi seamă de ce este vorba — înainte de a vorbi, nu știu încă să înțeleagă o chestiune, nu știu încă să cugete, să judece, să lege consequent două idei, pentru a respunde cu rost la o întrebare.

Și mai trebue oare să ne mirăm, că la Universitățile noastre nu se învață decît așa de puțin? Dar cum s'ar putea învăța mai mult? Eșiți din liceu fără cunoștințele necesare și fără desvoltarea intelectuală indispensabilă, tinerii noștri vin la Universități spre a fi tratați — intelectualicește — ca oameni, cînd ei sînt încă, în marea lor majoritate, copii. Căci, la Universități se dă studenților libertatea cea mai întinsă, pentru a

lucra cum cred ei mai bine. Și această libertate face nenorocirea lor, fiind-că ei nu se știu folosi de ea. Nu se știu folosi de ea, pentru că n'au încă deprinderi de activitate serioasă și metodică, n'au încă inițiativa intelectuală, nici tăria de voință și stăpînirea de sine, pe care *trebue* să le aibă oamenii formați. Și dacă n'au căpătat ei deprinderi de activitate regulată și susținută sub disciplina severă a regulamentelor liceale, au s'o capete oare sub regimul de libertate universitară? Dacă n'au lucrat ei zi cu zi, atunci cînd zi cu zi erau controlați de profesorii lor, au să lucreze ei zi cu zi atunci cînd nimeni nu-i mai controlează, nici nu-i mai silește să lucreze? — Evident, că nu. — Și de aceea studenții noștri nu sînt mai niciodată bine preparați la examene, de aceea am ajuns să avem candidați la licența în filosofie — spre a nu lua decît un singur exemplu — care nu știu să deosebească o *noțiune* de o *judecată*, care dau un exemplu de judecată atunci cînd li se cere un exemplu de noțiune. Și s'ar da, fără îndoeală, o tristă lovitură Universităților noastre, atunci cînd s'ar publica unele din lucrările în scris făcute de absolvenții facultăților lor, pentru obținerea titlului de licență.

Ne așteptăm însă la o obiecțiune. Se vor găsi poate cititori, care să se întrebe, dacă de lipsa de activitate serioasă la Universități sînt vinovați numai studenții — nu și profesorii lor. Negreșit, nu trebue să ne ascundem, că profesorii noștri universitari sînt adesea departe de a putea fi dați ca model. Mai ales raporturile directe, personale, cu studenții, le negligează cu desăvîrșire profesorii universităților noastre, afară de mici excepțiuni.

Cu toate acestea însă, vina tot rămîne mai mult a studenților decît a profesorilor. Căci, la Universitate, studenții cei buni, pentru a merita acest nume, ar trebui să facă ei înșiși ceea ce nu fac — nici nu-i îndeamnă în destul să facă — profesorii lor. La Universitate, studenții ar trebui să caute, în principiu, să se dispenseze cît mai mult de profesori, pentru a se prepara cît mai bine pentru activitatea proprie, personală, independentă, pe care trebue să o aibă în viață. De aceea și sînt organisate Universitățile germane așa, încît studenții nu sunt obligați să urmeze, fie-care, decît numai cîte ***trei*** cursuri, unul «principal» și două «accesorii», după alegerea lor personală. Profesorii la Universitate nu au alt rol, decît acela, de a ***ajuta*** pe studenți în lucrările lor ***proprii***, arătîndu-le drumul și ușurîndu-le, mai mult sau mai puțin, dificultățile de căpetenie. Știința nu se dă, ci se cucerește. Cel ce așteaptă totul de la profesorii săi, nu va ști niciodată nimic. Cele mai bune cursuri universitare nu pot da studenților decît o ***spoeală*** de cultură științifică, atunci cînd ei înșiși nu lucrează nimic. Un filosof a zis odată: eu nu știu cu adevărat, decît numai ceea ce găsesc eu însu-mi, prin propria mea reflexiune. Aceste cuvinte ar trebui să le aibă pururea în minte studenții noștri. Să fie convinși ei, că atîta știință vor ***căpăta*** la universitate, cîtă vor ***lua*** ei înșiși. Și, cînd vor citi aceste rînduri, să nu uite, că ele sînt scrise de un profesor universitar, al cărui interes, ca atare, ar fi să exagereze importanța profesorilor universitari și a cursurilor lor,

nu să o micșoreze, așa precum face, pentru a o reduce la adevărata ei expresiune.

Universitățile nu pot dar să repare efectele rele produse de negligența și indulgența profesorilor de la licee. El nu pot repara lipsa de cunoștințe elementare a bacalaureaților, fiind-că la universități nu se pot reface cursurile elementare, care ar fi trebuit să se facă, în înțelesul *adevărat* al cuvîntului, în licee; ele nu pot repara nici insuficiența disciplinei lor intelectuale, fiind-că la universități nu se pot aplica—în ori-ce cas nu se aplică—măsurile de pedagogie practică de la licee, adică controlul zilnic al activității tinerilor, în scopul de a-i sili să lucreze regulat și serios. Ne putînd însă face ceea-ce ar fi trebuit să facă liceele, universitățile nu pot face nici ceea-ce ar trebuì să facă ele înșì-le. Căci este evident, că cursurile universitare — cu adevărat universitare— presupun auditori bine preparați, în posesiunea deplină a cunoștințelor preliminarii. Și cînd auditorii nu sunt bine preparați, atunci, sau cursurile trebue să-și coboare nivelul, încetînd de a mai fi universitare, în care cas ele nu *dau* tot ce ar trebui să dea,—sau, dacă își păstrează nivelul ce li se cuvine, atunci ele sunt condamnate să rămînă neînțelese, în care cas ele nu permit să se *ia* dintr'însele tot ce ar trebui să se ia. Și într'un cas și într'altul, resultatul nu poate fi de cît: superficialitatea.

Insuficiența învățămîntului nostru secundar produce prin urmare—și nu poate să nu producă— insuficiența învățămîntului nostru superior. Prin această încatenare fatală însă, întreaga noastră

viață publică e atinsă. Căci ea este susținută, în cea mai mare parte a ei, de oamenii eșiți din universități, dat fiind faptul, că organisarea diferitelor ramuri de activitate publică—la noi. ca în toate statele culte sau cu pretențiuni de cultură—reclamă de la cei ce vor să se îndeletnicească cu ele titluri academice, sau, în ori-ce cas, cunoștințe corespunzătoare acelor titluri.

Ar fi prea mult, să trecem în revistă cu deamănuntul, din acest punct de vedere, toate manifestările vieței noastre publice. Nici timpul, nici marginile acestui studiu nu ne-o îngăduesc. Și apoi, e mai mult decît incontestabil, că superficialitatea culturii, ce se capătă în școlile noastre, ***nu poate*** să nu aibă nici un efect asupra vieței noastre publice. Aceasta o admit și o recunosc implicit toți cei ce se preocupă de bunul mers al instrucțiunii, în țara noastră. Căci celor ce ar socoti, că starea școlilor noastre nu are nici-o influență asupra societății noastre, mersul lor ar trebui să le fie—negreșit—indiferent. Iar legăturile insuficienței învățămîntului nostru public, cu nivelul așa de puțin înalt al presei noastre, cu lipsa de seriositate reală a vieței noastre politice, cu reaua stare a administrațiunii noastre, și, în sfîrșit, cu starea de copilărie intelectuală a întregei noastre societăți, sunt așa de evidente, încît ne putem mărgini să le relevăm numai în treacăt fără a ne mai opri asupra lor.

In fine, pentru a termina, cîte-va cuvinte încă, asupra efectelor indulgenței, din punctul de vedere mai general al progresului.

Am încercat să arătăm, într'un alt studiu, [1]) că marele motor al progresului este durerea, sau pentru a lua un termen mai puțin extrem, nemulțumirea. Un om cu desăvîrșire mulțumit de viața, pe care o duce, ar fi cu desăvîrșire lipsit de ori-ce motiv și de ori-ce îndemn de a căuta să o schimbe. Tot așa o stare de mulțumire generală absolută, într'o societate, ar exclude cu desăvîrșire dintr'însa ori-ce posibilitate de schimbare, cel puțin pentru un timp dat. Suprimînd însă posibilitatea schimbării, mulțumirea suprimă prin aceasta chiar posibilitatea progresului; căci progresul nu e alt-ceva, în esența lui, decît o necontenită schimbare.

Negreșit, întru cît progresul nu are înțeles decît numai din punctul de vedere al fericirii, întru cît — omenește vorbind — el nu este decît o vecinică goană după fericire, o stare de perfectă mulțumire — echivalînd cu fericirea — poate fi considerată ca un termen — cel puțin vremelnic — al progresului, fie la un individ, fie într'o societate. Dar, în acest cas, starea de perfectă mulțumire trebue să fie perfect justificată. Și de aceea, orice mulțumire nejustificată, relativă la o stare de lucruri ce nu ar trebui să producă decît nemulțumire, e deadreptul vătămătoare, pentru că împiedică progresul — acolo unde el este totuși necesar, împiedică adică schimbarea — acolo unde ea este indispensabilă.

Tocmai acesta e însă efectul indulgenței. Căci indulgența constă, în a aproba ceea-ce nu merită

1) «Filosofia în viața practică» — *Convorbiri literare*, Martie 1896.

aprobare, în a încuraja ceea-ce nu merită încurajare. Cu un cuvînt, indulgența constă în a declara bine ceea-ce este rău, sau mai puțin rău, ceea-ce este foarte rău. Și dar ea are drept efect, de a produce o stare de relativă mulțumire, individuală sau socială, în casuri în care mulțumirea nu e justificată și nu ar trebui — din punctul de vedere al progresului — să înlocuiască nemulțumirea.

E, prin urmare, evident, că indulgența nu poate fi decît vătămătoare, ori-unde și sub ori-ce formă s'ar arăta. Căci ea surprimă însu-și principiul progresului, tocmai acolo și tocmai atunci cînd progresul e necesar.

Și fiind-că sfîrșitul de veac, în care trăim, e caracterisat, ca ori-ce sfîrșit, printr'o redeșteptare a sentimentalității — dispărute către mijlocul lui, de aceea, această ridicare în contra indulgenței nu va fi, probabil, bine privită. Se va găsi, că o ridicare în contra indulgenței e o ridicare în contra bunătății inimei, și că progresul nu trebue realisat cu prețul cruzimii și al suferinței. Că progresul se realisează totuși prin suferință, e indiscutabil; și toate protestările omenești sînt cu desăvîrșire zadarnice, din acest punct de vedere. Dar din cele zise mai sus nu resultă nicidecum, că progresul trebue realisat prin cruzime. Căci bunătatea inimei nu trebue — și nu poate — să se opună adevărului. Ce e însă indulgența, în viața practică, dacă nu ceea ce este minciuna, în viața intelectuală? Bunătatea inimei, tocmai pentru că e o așa de înaltă calitate omenească, trebue reservată celor ce o merită. Față de cei răi, de cei leneși, de cei necinstiți, bunătatea inimei în-

cetează de a mai fi admisibilă, din punct de vedere moral. Ce înțeles poate oare avea bunătatea inimei la un chirurg, chemat să redea unui bolnav sănătatea printr'o operațiune? Mai poate fi oare vorba de indulgență în fața unei cangrene? Iar dacă operațiunea chirurgului e crudă, ea nu este crudă numai pentru bolnav, ci — nu arare ori — și pentru el însu-și. Tot așa severitatea apasă adese-ori greu asupra celor ce sînt siliți să o practice, ca mijloc de însănătoșire socială. Și datoria publicului este, de a ușura, pe cît posibil, ingrata lor sarcină, iar nu de a le-o îngreuea cu imputări nedrepte, isvorîte dintr'o rău înțeleasă sentimentalitate. Căci la progresul general trebue să contribue toți, și toți să îndure deopotrivă greutățile și amărăciunile lui, în vederea resultatului final.

P. P. Negulescu

ŞCOLA DE OFICERI
BIBLIOTECA

DIN TOPONIMIA ROMÎNEASCĂ

STUDIU ISTORICO-LINGUISTIC.

(Urmare şi sfîrşit)

IV.

Romanaţi

In unghiul format de Dunăre şi Olt se află judeţul Romanaţi.

Istoriografia romînească mai veche credea şi zicea că «în judeţul acesta a fost cea de întîiu descălecătoare şi cele de întîiu aşezămînturi romane, unde s'a colonisat Dacia transalpină, adecă Ţara Romînească din ziua de astăzi. Numele însu-şi de *Romanaţi* arată această origine italică, pentru că samănă că ar fi venind de la *Romana natio*, romana naţie, sau poate de la *Roma nati*, norod născut, venit de la Roma [1])».

D-l Xenopol — pentru care «judeţul *Mehedinţi* îşi derivă numele de la *Mehadia* ce făcea mai înainte parte din el, şi această localitate după toate probabilităţile îşi trage numele de la Romani» — crede firesce că tot aşa stă lucrul şi cu «judeţul *Romanaţi*, a cărui nume vine tot din epoca romană [2])», dar că «nu vine de la *Roma nati*, cum credea istoriografia noastră mai veche, ci de la *Romanacius*, precum vin *cărnaţi* de la *carnacius*, *finaţi* de la *foenacius* [3])».

Ei, poftim ştiinţă la d-l Xenopol!

Ioaniţi înlăuntrul şi la marginile regatului lingă Dunăre — in confinio Cumanorum ultra Danubium et Bulgarorum (Hurmuzachi I, 261).

1) *Museul Naţional*, 1837, No. 8 în *Anal. soc. acad. rom.* 1877, pag. 211.

2) A. D. Xenepol, *Istoria Romînilor*. Iaşi 1890, v. III, p. 598.

3) A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, Iaşi 1888, v. I, p 293.

D-l Hasdeu—se va vedea de cine inspirat—susține —se va vedea cu ce succes—că *Romanați* ar fi venind de la numele unei colonii romane, *Romula*, care, precum se poate vedea dintr'o inscripțiune, exista, pe la mijlocul veacului al III-lea d. Chr., pe locul unde se află astăzi satul Reșca din Romanați.

De unde s'o fi inspirat d-l Hasdeu?

Pe la sfîrșitul primei jumătăți a veacului nostru trăea în Țara Romînească un inginer hotarnic, Alexandru Popovici, care, cutrierînd în sus și în jos moșiile mănăstirești și boerești, a luat note despre toate monumentele antice din țară pe care le-a putut vedea. El a murit înainte de a-și fi publicat ceea-ce scrisese, dar puținele manuscripte rămase de la el au ajuns în posesiunea Academiii Romîne, odinioară Societate academică romînă. «Norocul zice Odobescu—m'a făcut să dau peste condicuțele răposatului Popovici, pe care îmi voiu face o plăcere a le depune în tesaurul de manuscripte ale Societății noastre (academice). Cuprinsul archeologic al uneia din ele s'a și tipărit, sînt cîți-va ani, în foița ziarului «Trompeta Carpaților» (din 12/24 Noembre 1870). Intr'aceea ca și în alta, găsim indicațiuni curioase despre antichitățile *Romanaților*, precum și ale tuturor județelor țării [1])».

Ei bine, acest Popovici, vorbind despre ținutul dintre Celeiu și Islaz, zicea că «aici se află însemnat pe o chartă veche că ar fi stat orașul *Romula*, de la care județul *Romanați* a primit nume [2])».

Intr'unul și acelaș loc din *Magnum Etymologicum Romaniae* este asociat romanismul numelui de județ *Romanați* cu dacismul numelui de localitate *Antina* din acel județ și amîndouă topicele acestea, dacicul *Antina* și romanicul *Romanați*, constituesc, spre a zice ast-fel, două din cunoscutele trăsnete, cu care d-l Hasdeu, de mai bine de un sfert de veac, dă din cînd în cînd după Rösler, ca sfîntul Ilie după dracul, spre a-l «răsturna» sau a-l «spulbera».

Iată cuvintele d-lui Hasdeu:

1) A. I. Odobescu, *Antichitățile jud. Romanați*, în *Anal. soc. acad. rom.*, 1877. p. 175—176.

2) A. I. Odobescu, *ibid.* p. 216.

«*Antina* s. f.; t. d'Archeol.: 1° ruines romaines près de Caracal dans la Petite-Valachie; 2° brique que l'on retire de ces ruines. In districtul Romanați, la satul Reșca sau Recîca, lîngă rîulețul Tesluiu, se află urmele unui oraș din epoca Romanilor, pe care poporul le numește *Antina*. Deja în secolul trecut, generalul rus Baur (Mém. sur la Valachie 1778, p. 198), menționînd Recîca «village avêc une église et un pont sur le Teslui», ne spune că: «on y trouve des débris des anciens retranchements». Mai tîrziu, o menționează la 1818 Fotino (t. I. p. 153): «Λείψανα Ῥωμαϊκοῦ κάστρου, ἐκ λίθων τετραγωνικῶν κατισκευασμένου, καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ τόπου τούτου λέγεται ἀπὸ τοὺς ἐγχωρίους Ῥέτζκα, τὸ δὲ κάστρον Ἀντίνα...». Nimenea însă n'a făcut cercetări ce-va mai serioase la fața locului înainte de colonelul Vladimir Blaramberg, care la 1836 a descoperit la Antina într'o movilă un sarcofag. (Vezi fig. alăturată).

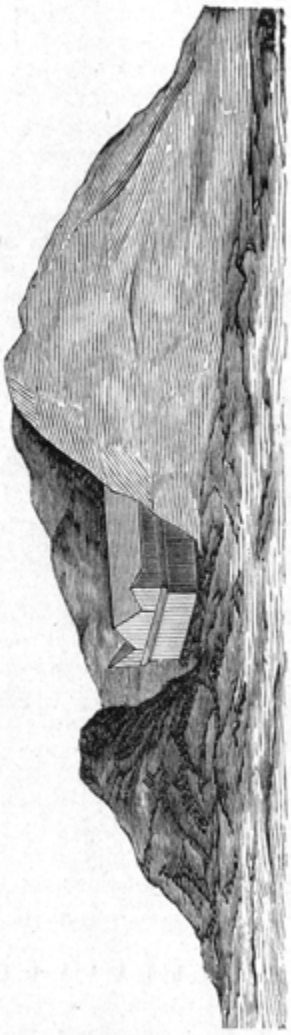

(Muzeu național, 1836, No. 24, p. 93)

«După aceea, ruinele au fost studiate pe rînd de Laurian și Boliac, de d-nii D. Sturdza, Papazoglu, Gr. Toci-

lescu și V. A. Urechia, în fine, de d. A. Odobescu, care a resumat la 1878 în următorul mod toate datele relative la cestiune: «Comuna Recica sau *Antina*. Movila lui Ale-«xandru și alte numeroase movile. Ruinele aparente ale «unei întinse cetăți romane, cu ziduri de piatră și cărămidă,

«cu urloae de lut pentru apeducte, cuptoare pentru cără-«midă etc. Căi romane cu diferite direcțiuni. In sarcofage, «pe lîngă schelete, sînt vase, remășițe de veșminte și or-«namente, și monete romane de la Antonini pînă la Sever. «Altar votiv al Nemesidei, al lui Jupiter tutator, al Dianei

«Latoide; stele funerare Claudiei Amba, lui Antonius Ni-«canoris» (Analele Acad. Rom. t. X, secț. II, p. 332—5).

«Ceea-ce dovedește mai cu deosebire marea însemnătate în vechime a acestui punct geografic, este că tocmai aci se uneau ambele căi romane, care plecau de la Dunăre spre Carpați, una din Celeiu, cea-l-altă din Islaz, ast-fel că *Antina* forma un centru de comunicațiune. «Șanțurile cetății care se văd» — zicea răposatul Laurian

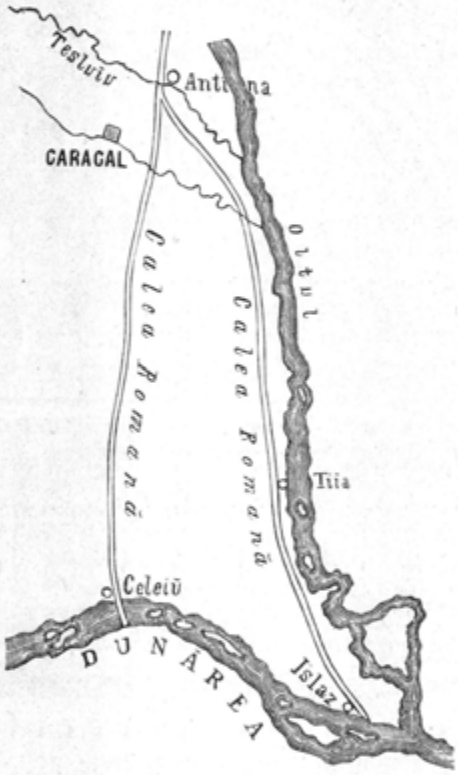

(Magaz. ist. II, 96) — «formează un poligon cu opt laturi, «al cărui diametru mai lung face aproape la o mie de «pași. Riul Tesluiu curge prin mijlocul cetății; în unele

«locuri ale lui se află un strat de cărămizi, ceea-ce face «să credem că a fost constrins într'un canal, dară acuma «curge după bună plăcerea sa, fără vre-o silă artificială: «Romînii noştri nu sînt oameni care să mai constrîngă rîurile. «Chiar la podul cel zidit peste rîu se uneau cele două «drumuri de piatră, unul care venea de la Islaz şi cela-l-alt «de la Celeiu şi duceau către miază-noapte la Rîmnic . . .»

«O asemenea staţiune centrală nu putea să fie uitată pe Tabla Peutingeriană, itinerar oficial al tuturor staţiunilor Imperiului Roman în secolii III—IV; şi s'a bănuit de de-mult, în adevăr, cum-că anume aci a fost staţiunea Romula, care se menţionează şi 'n Geograful Ravennat sub forma de Romulas (Tocilescu, Dacia, p. 450, ed. Acad.). Această bănueală s'a şi verificat prin descoperirea la Recîca a unei inscripţiuni din timpul lui Filip Arabul, unde localitatea se numeşte «Colonia Romula» şi se arată că «în anul 248 s'a construit un vallum în «jurul zidului oraşului» (Anal. Acad. Rom. seria II, t. 8, [1886] p. 14). Din Ròmula sau Ròmulas, prin trecerea lui *l* în *n*, ca în «sémĕ*n* = simi*l*em» şi chiar lătineşte «Rumi*n*alis = Romu*l*aris»:

Rumina nunc ficus, Romula ficus erat ..
(Ovid. Fast. II, 411)

s'a făcut Ròmuna, de unde apoi numele districtului Romanaţi. în vechile documente Romonaţi, literalmente «locuitori din Romuna», cu acelaş sufix -aţi=-ates, prin care se forma lătineşte numele etnic din numele unui oraş cu finalul *-na-*, de ex.: Casinates, Arpinates, Ravennates, Antinates, etc. Romonaţi = Romunates, cu un sufix etnic curat latin, netrecut în graiul romînesc, probează existenţa formei Romuna sau Romunas deja în epoca romană, pe lîngă primitivul «Romula» cu etnicul său «Romulenses»: «ordo Romulensium» în inscripţiuni (Mommsen). Dar de unde vine numele *Antina?*

«Fotino susţinea că pe lîngă *Antina* ar fi locuit po porul slavic Antae sau Ἄνται, despre ale căruia lupte cu Imperiul Roman Oriental vorbesc Iornande, Procopiu, Teofilact şi alţii. Schafarik (Slowanské starožitnosti p. 459, 462) a demonstrat însă prin analisa tururor fîntînilor

istorice, cum că tribul Anților, cunoscut numai în secolii VI—VII, era așezat pe țărmul Mării-negre în regiunea Niprului, nu de'ncoace de Prut, iar cu atît mai puțin la capătul apusan al Daciii. Afară de aceasta, chiar dacă Anții ar fi înaintat într'un moment pînă aproape de Olt, totuși din termeni etnici limba romînă nu formează niciodată numiri topice prin sufixul -ina. După cum nu există «Serbìna», «Bulgărìna», «Turcìna», «Grecìna». «Ungurìna» etc., tot așa din Anți nu se putea naște *Antina*.

«Cuvîntul sună de tot lătinește. Trecem cu vedere peste derivațiunea propusă de Vaillant: *Antina* = Constantina (La Romanie, I, 88); dar ne vom opri o clipă asupra unei alte etimologii mai discutabile. Începînd dela Blaramberg, generalmente se crede că *Antina* este Antonina, după numele împăratului Antonin Caracalla (Xenopol în Tocil., Rev. II, t. I, pag. 292—3). Netrecerea silabei *an*- în vocală nasală obscură n'ar fi tocmai o piedecă fonetică, căci în numiri topice latine inițialul *a*- derivă une-ori din prepozițiune, ca în: Ad- mediam, Ad- pontes, Ad- aquas etc., adecă: *Antina* = Ad- antoninam, cu o contracțiune cam violentă, dar nu peste putință; există însă o altă dificultate mai specifică. Latinul Antonina trebuea să devină la Romîni Tiia, după cum din «Vidin» s'a făcut «Diiu»; și localități numite Tiia se și află în Romînia, ba chiar în Romanați, tocmai pe calea romană de la Islaz spre Recica. Fotino confundă pe *Antina* cu Tiia: Ἀντίνα ἤ Τια după cum le confundă și Vaillant: «Antine ou Tia» deși sînt două puncturi geografice foarte depărtate unul de altul. Tiia poate fi «Antonina»; dar *Antìna* — nu. Numai printr'un duplu -inna s'ar explica conservarea finalului *n* în *Antina*. Ei bine, în regiunea unde Tabula Peutingeriană pune pe Romula, tot acolo la Ptolemeu, care ne dă nomenclatura din epoca dacică, se află Ἀρκίννα, Arcinna. Unii archeologi o caută în Dolj (Rev. Romană 1861 p. 421), alții în Gorj (Gross p. 51), dar de o potrivă fără nici-o probă, recunoscînd însă unii și alții că era în Oltenia. *Antina*, adecă Antinna, fi-va oare numele cel vechiu dacic al Romulei, latinisat de către legionari? Se știe că'n latinitatea vulgară -ci- și -ti- se confundau;

iar la Romînii din Bănat aceste grupuri fonetice se confundă pînă astăzi. Prin *Antina*=Artinna se justifică atît conservaţiunea finalului *-ina*, precum şi nescăderea iniţialului *a* la vocală obscură, deoarece de înaintea lui *r* el se păstrează totdeauna intact, fie tonic sau netonic. Mai rămîne o singură întrebare. De ce oare *-r-* a trecut în *-n-*? Ar fi foarte legitimă influenţa finalului *-n-* pentru a preface pe Artinna în *Antina*, după cum s'a prefăcut *r* în *n* în «cu*n*u*n*ă = coro*n*am», «se*n*i*n* = se*r*e*n*um», «mi*n*u*n*e» etc.; forma *Antina* totuşi pare a se fi născut pe o altă cale. Colonii romani îşi mai aduceau aminte de străbuna cetate Antinum în Italia, astăzi «cività d'Antino», nu departe de Roma în ţara Marsilor, şi ast-fel numele oraşului dacic a fost modelat după o reminiscenţă italică. In scurt, *Antina* din Artinna nu e o transiţiune curat fonetică datorită Romînilor din epoca post-latină, ci este o latinisare din acele timpuri primitive ale colonisării, cînd era încă proaspetă în memoria legionarilor nomenclatura topică din Italia.

«Aşa dară aceiaşi localitate se chema la Daci Arcinna sau Artinna, lăţineşte Romula sau Romuna. Din termenul latin supravieţueşte «Romanaţi=Romunates» ca nume al districtului întreg; din cel dacic—*Antina*, ruine ale vechiului oraş la coastele căruia mai trăieşte abia un sătuleţ numit mai tîrziu «Rîuşor», slavoneşte Recîca, de unde se scot pînă astăzi — ne spune d. A. Odobescu — «acele late şi masive cărămizi cărora dialectul local al «Romanaţenilor le-a însuşit denumirea topică a *Antinei*, «zicîndu-le cărămizi de Antina». Ba ce-va mai mult; în Romanaţi se zice cu acest sens chiar simplu cărămidă - *antina*, la plural cărămizi - *antina*, fără adiectivalul «de» (D. Rădulescu, c. Amăreştii-de-jos), cuvîntul *antina* ajungînd a exprima o cărămidă de calitate superioară şi funcţionînd invariabil ca adverbul «gata» în: lucru gata, treabă gata, bani gata.

«Romanaţi şi *Antina*»—termină cu entusiasm d-l Hasdeu — «ar fi de ajuns ele singure pentru a dovedi nestrămutata stăruinţă a Romînilor în Dacia lui Traian, spulberînd aşa numita teorie a lui Rösler. Dacă neamul romînesc ar fi venit de peste Dunăre abia în secolii XII sau XIII, vre-o

zece veacuri în urma lui Aurelian, atunci de la cine oare ar fi căpătat el o nomenclatură daco-latină atît de pipăită ca *Antina* și *Romanați?*».

D-l Hasdeu argumentează minunat de bine, păcat numai că pleacă de la o premisă falsă. Intr'adevăr, după cum se va vedea îndată, *Romanați* din *Romula* și *Antina* din» Ἀρκίννα nu e nicidecum «o nomenclatură daco-latină atît de pipăită», cum ar putea crede cine-va la o primă și superficială vedere.

Romanați din *Romula!*

S'ar putea afirma, că Romu*l*a s'a prefăcut în Romu*n*a, dacă s'ar găsi exemple sigure despre trecerea lui *l* intervocalic în *n*. Pînă acuma nu s'au găsit. Cele două exemple, «sémĕ*n* = simi*l*em» și chiar lătinește «Rumi*n*alis=Romu*l*aris», invocate în sprijinul trecerei lui *l* intervocalic în *n* sînt nedoveditoare. Și iată de ce:

Latinul «simi*l*em» n'a dat *direct* pe romînescul «sémĕ*n*». Latinul «simi*l*em» trebuea să se facă romînește, cum s'a și făcut, «seame*r*e» saŭ «seamă*r*», pentru-că în toate cuvintele vechi romînești un *l* simplu intervocalic, cînd vocala de după l n'a fost i + vocală, s'a prefăcut în *r*.

Spre ex.:

agilem	= ager.	pulicem	= purece.
coelum	= cer	salem	= sare.
fetiolum	= fecior	secalem	= săcară.
gelum	= ger.	salutare	= sărutare.
molam	= moară.	etc.	etc.

Dar atunci cum se face că adiectivul romînesc «sémĕ*n*» saŭ «seme*n*e» și compusul său «aseme*n*e» au un «*n*» în locul unde ar trebui să aibă un «*r*»?

Răspunsul cere o scurtă digresiune, care să stabilească originea verbelor romînești «samă*n*» și «asamă*n*», familia adoptivă a celor două adiective de subt întrebare.

Verbul romînesc «samă*n*» are două înțelesuri: «a semăna 1. säen (semi*n*are) 2. gleichen (simi*l*are) [1]). Din cele *două* verbe latine, semi*n*are și simi*l*are, Romînii au

1) H. Tiktin, *Studien zur Rumenischen Philologie*, Leipzig 1884, p. 35.

păstrat *numai unul*, pe semi*n*are, care, pe lîngă înțelesul său primitiv, a cumulat și înțelesul latinului simi*l*are, după cum, la Romînii de la nordul Dunării-de-jos, lat. *luna*, pe lîngă înțelesul său primitiv, mai exprimă și înțelesul latinului *mensis*. Pentru *intransitivul* «samă*n*» = gleichen s'a făcut apoi un pendant compus *transitiv* «asamă*n*» = vergleichen.

Verbul romînesc «asamă*n*» ar fi însă, după d-l Hasdeu, «latinul assimilo, trecut și în limbile romanice occidentale, în care însă el s'a confundat cu assimulo, de unde în francesul assembler sau în italianul assembrare s'a păstrat chiar înțelesul latinului simul, ceea-ce la Romîni nu s'a întîmplat [1])». D-l Hasdeu greșește.

Latinul similare și compusul său assimilare trebue au după legea lui *l* intervocalic, să se prefacă respectiv în «sămă*r*a» și «asămă*r*a».

Se vede dar că limbile romanice din Occident se servesc de latinul simulare, (fr. sembler, ital. sembrare) și de compusul său assimilare (fr. assembler, ressembler, ital. assembrare), iar limba romînească se servește de lat. seminare (sămîna = 1, säen. 2. gleichen) și de compusul adseminare (asămîna = vergheichen). Acesta e adevărul.

Acum se lămurește de sine originea și evoluțiunea fonetică și forma de azi a adiectivelor romînești «sémĕ*n*» sau «seme*n*e« și «asemene». Adiectivele acestea vin, ce e drept, din latin. «simi*l*em» și «adsimi*l*em», urmînd pînă la un loc *calea fonetică*, de aci înainte *cea analogică*. Cu alte cuvinte, lat. «simi*l*em» și «adsimilem», prefăcute romînește cu necesitate în «seamă*r*» sau «seame*r*e» și «aseame*r*e«, au ajuns, mai pe urmă, sub dominațiunea verbelor «seamă*n*» și «aseamă*n*» și au luat și ele forma «seamă*n*» sau «seame*n*e» și «aseame*n*e» Miklosich, vorbind de relațiunea dintre lat. «adsimilem» și romînescul «aseamene» zice cu drept cuvînt că «aseame*n*e trebue să vie din aseame*r*e și acesta din adsimi*l*is [2])». In scurt, dacă este falsă egalitatea» simi*l*em =

1) B. P. Hasdeu *Etymol. Magn. Rom.* II, c. 1847.

2) Miklosich. *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, Wien 1882. Consonantismus I, 51 : «aseame*n*e soll zunächst auf aseame*r*e und di*r*ses auf adsimi*l*is beruhen».

seamă*n*«, precum s'a văzut că este, nu poate fi adevărată nici egalitatea *l*=*n*, nici egalitatea «Romu*l*a=Romuna». Romu*l*a ar fi trebuit să treacă romînneşte în Romu*r*a, de unde, prin cine ştie ce analogie, ar fi putut eşi mai tîrziŭ Romu*n*a, dar atunci ar fi fost *prea tîrziu*, căci nu i s'ar mai fi putut anina sufixul — *ates* = *aţi*.

De ce? D-l Hasdeu însu-şi, spune că «Romunates, cu un *sufix* etnic curat latin *netrecut în graiul romînesc*, probează existenţa formei *Romuna... deja în epoca română*, pe lîngă primitivul «Romula» cu etnicul său «Romulenses» şi ca dovadă despre existenţa formei Romuna deja la Romani mai aduce şi următorul pentametru din Ovidius:

Rumi*n*a nunc ficus, Romu*l*a ficus erat.

Dacă în «simi*l*em = seamă*n*», precum s'a văzut, nu-i o prefacere direct fonetică, ci o prefacere fonetică completată ulterior cu o modelare analogică, în «Romu*l*a= Rumi*n*a nu-i nici fenomen fonetic, nici modelare analogică, ci numai fantasia lui Ovidius şi a compatrioţilor lui.

Cine se basează pe «Romu*l*a=Rumi*n*a» spre a trage conclusiunea că Romanii au prefăcut pe *l*=*n*, este silit să primească şi inexactităţi săritoare în ochi ca *o*=*u*, *u*=*i*! Aşa dar nu-i nici o umbră de probă că în epoca romană alături de forma Romula ar mai fi existat şi Romuna.

Dar, să fi existat.

Din *Romuna* s'ar fi făcut *Romunates* făr'de nici o greutate, dar din *Romunates* n'avea cum se face *Romanaţi*.

Un *Romunates*, după fonetica limbii romîneşti, n'avea cum ajunge la forma documentală *Romonaţi* şi apoi la actualul *Romanaţi*. Iată de ce:

Silaba *-ro-* scăpată de subt accent ar fi trecut în *-ru-* (cf. dominicam = duminică, Romanum = Rumîn, porcellum = purcel etc.)

Silaba *-mu-+n* din închisă ce era, închisă ar fi rămas şi nu s'ar fi deschis în *-mo+n* şi apoi *-ma-+n* călcînd ast-fel aplecarea limbii romîneşti de a închide vocalele deschise (cf. bonum = bun, longum = lung, frontem = frunte etc.).

«O etimologie — zice Meunier, resumînd metoda lui

Corrsen — este admisibilă numai întru cît dă seamă de toate elementele cuvîntului pe care pretinde a-l explica, fără să omită pe nici-unul din ele. Ori-ce etimologie, care presupune o modificaţiune vocalică, trebue să aibă ca sprijin cel puţin un exemplu de o modificaţiune vocalică, cu totul identică cu cea pe care o presupune; dacă nu, pe cît vreme nu se poate cita nici-un exemplu, apropierea încercată este fără valoare scientifică» [1]).

Aşa dară, etimologia Romanaţi din Romula este arbitrară.

Dar *Antina* ce poate dovedi?

Ştie-se, prin descoperiri archeologice şi epigrafice, că risipiturile de la Antina sînt de bună seamă ruinele străvechiului oraş dac Ἀρκίννη

Ştie-se că Dacia a primi colonişti din Italia, spre a se putea presupune că în Ἀρκίννα vor fi venit colonişti din Antinum, azi cività d'Antino?

Se ştie şi nu prea.

La o parte însă cu aceste două greutăţi. Ce zice linguistica? Poate veni termenul romînesc, fie pe cale fonetică, fie pe cale analogică din termenul dacic?

D-l Hasdeu zice că Ἀρκίννα va fi trecut mai întîiu în *Artinna*, pentru că «în latinitatea vulgară *-ci-* şi *-ti-* se confundau; iar la Romînii din Bănat aceste grupuri fonetice se confundă pînă astăzi».

D-l Hasdeu, cu ştiinţă sau cu neştiinţă, face o confusiune unde trebue făcută o distincţiune. Trebue făcut distincţiune între Romani şi Romîni, între *grup grafic* şi *grup fonetic*. Pentru acelaş grup grafic *-ci-* corespundea, la Romani, un *grup fonetic gutural (ki)* şi, din contră, corespunde la Romîni, un *grup fonetic palatal (ci)*.

«Quintilian — zice un romanist — signalase deja, ce

1) *Revue Critique*, 1867, t. 2, p. 82. apud Hasdeu, *Cuvente den Betrani* t. I suplim., p. 1: «Une étymologie n'est admissible qu'autant qu'elle rend compte de tous les éléments du mot qu'elle, prétend expliquer, sans en omettre un seul. Toute étymologie, qui suppose une modification vocale, doit avoir pour so au moins un exemple d'une modification vocale, bien identique à celle qu'elle suppose; sinon, tant que l'on n'en peut citer aucun, le raprochement tenté est sans valeur scientifique».

e drept, numai ca un simplu viţiu de pronunciaţiune copilarească, *substituţiunea unei guturale în locul unei dentale;* ea se producea fără îndoeală la Roma, ca şi la noi (la Francesi) în cuvintele *amiquié* pentru *amitié*, *Guieu* pentru *Dieu*, etc. Această confusiune pare a se fi mărit în epoca decadenţei limbii; ea se manifestă mai cu seamă în grupul *tl*, schimbat, după cum ne spun gramaticii timpului, în limba populară în *cl*: «*statlaris*, sine *c* littera scribendum est», observă Caper; «*capitulum* nu *capiclum*» zice de asemenea Appendix Probi, şi încă «*vitulus* nu *viclus*, — *vetulus* nu *veclus*»; un document din 752 încă dă forma *veclo* care avea să persiste, transformîndu-se în italianul *vechio*, şi în romînescul *vechiu*, după cum *capitulum*, schimbat în *capiclum*, a dat în prima din aceste limbi *capochio*, etc. De asemenea se întîmpină *sicla* pentru *situla* în Legea Alamanilor şi *sclopus* pentru *stlopus*, *sclupaverit* în Legea Salică etc.» [1]).

Şi Romanii schimbînd
pe capi*tu*lum în capi*cl*um,
» ve*tu*lum în ve*cl*um,
etc. etc.

şi Romînii schimbînd
pe maghiarul Be*tl*en (nume person.) în Be*cl*ean (nume topic),
» » hi*tl*en » hi*cl*ean-vi*cl*ean,
etc. etc.

---

1) Charles Ioret, *Du C dans les langues romanes*, Paris 1874, p. 61 ; «Quintilien avait déjà signalé, seulement, il est vrai, comme un simple vice de prononciation enfantine, *la substitution d'une gutturale à une dentale;* elle se produisait sans doute à Rome, comme chez nous dans les mots *amiquié* pour *amitié*, *Guieu* pour *Dieu*, etc. Cette confusion paraît s'être augmentée à l'époque de la décadence de la langue; elle se manifeste surtout dans le groupe *tl*, changé, comme les grammairiens du temps nous l'apprennent, dans le langage populaire en *cl*: «*statlaris*, sine *c* littera scribendum est», remarque Caper; «*capitulum* non *capiclum*» dit également l'Appendix Probi, et encore «*vitulus* non *viclus*,—*vetulus* non *veclus* (Gram. veter. ed. Putsch, 2246. — Gram. lat. ed. Keil. I, 197, 198)»; un document de 752 donne aussi la forme *veclo* qui devait persister, en se transformant, dans l'italien *vecchio* et le roumain *vechiu*, comme *capitulum*, changé en *capiclum*, a donné dans la première de ces langues *capochio*, etc. On trouve également *sicla* pour *situla* dans la Loi des Alamans et *sclopus* pour *stlopus*, *sclupaverit* dans la Loi Salique, etc.».

au pus şi pun *un grup fonetic gutural în locul unui grup fonetic dental şi nu vice-versa.*

Probabil că tot în acest sens se va fi făcut, la Romani, şi confusiunea dintre grupurile fonetice *-ti-* şi *-ci-* (*ki*) şi nu vice-versa.

Cît despre Romîni se ştie sigur, că *prefac un grup fonetic dental într'unul gutural şi apoi într'altul palatal, dar niciodată vice-versa.* Astfel că:

hîr*ti*e se face hîr*chi*e apoi hîr*ci*e,
lap*te* » lap*che* » lap*ce*,
*dia*vol » *ghia*vol » *gia*vol,
ver*de* » ver*ghe* » ver*ge*
etc. » etc. » etc.

Strîng, pentru mai multă claritate, schimbările fonetice discutate mai sus, într'un tabel sinoptic. Iată-l:

	GRUPURILE		
	a) dental	*b)* gutural	*c)* palatal.
Romani	tl, *ti.*	cl, *ci* (*ki*).	
Romîni	tl, *ti*, te.	cl, *chi*, che.	*ci*, ce.

Se vede dară că *guturalul* Ἀρκίννα, nici la Romani nici la Romîni, nu se putea prefăce în *dentalul* Ar*ti*nna, ci avea drum liber, numai la Romîni şi numai dialectal, să se prefacă în *palatalul* Ar*ci*nna.

Dar să admitem că Ἀρκίννα s'ar fi prefăcut în Ar*ti*nna, aşa cum vrea d-l Hasdeu.

Artinna!

La întrebarea «de ce oare *r* a trecut în *n*» se răspunde că «ar fi foarte legitimă influenţa finalului *-n-* pentru a prefăce pe Artinna în *Antina*, după cum s'a prefăcut *r* în *n* în «cu*n*ună = co*r*onam», se*n*in = se*r*e*n*um», «mi*n*une» etc.», dar influenţa finalului *-n-* nu poate fi legitimă, fiind-că *r* din A*r*tinna nu-i intervocalic, nu-i în condiţiunile lui *r* din co*r*onam, se*r*enum şi aşa mai

departe. D-l Hasdeu observînd această slăbiciune caută să motiveze trecerea lui *r* în *n* printr'o etimologie populară adăugînd că «forma *Antina* totuşi pare a se fi născut pe o altă cale. Colonii romani îşi mai aduceau aminte de străbuna cetate Antinum în Italia, astăzi «cività d'Antino» nu departe de Roma în ţara Marşilor, şi ast-fel numele oraşului dacic a fost modelat după o reminiscenţă italică. In scurt, *Antina* din Artinna nu-i o transiţiune curat fonetică datorită Romînilor din epoca post-latină, ci este o latinisare din acele timpuri primitive ale colonisării, cînd era încă proaspătă în memoria legionarilor nomenclatura topică din Italia».

Lucru ce se poate.

Antina!

Este însă un principiu linguistic, basat pe observarea sigură a faptelor, în virtutea căruia vorbele străine intrate în cutare limbă se supun în mod fatal schimbărilor fonetice şi modelărilor analogice ce se petrec în limbă după intrarea lor, rămîind, se înţelege, neatinse de prefacerile fonetice şi modelările analogice mai vechi suferite de elementele acelei limbi. «Din cele spuse urmează că acele cuvinte în care nu vom găsi întîmplate prefacerile cele mai vechi ale limbii romîne nu pot fi cuvinte *dace* sau *sarmate*, ori în sfîrşit de-acelea intrate în veacul întîiu şi al doilea după colonisarea Daciii» [1]).

Antina trebuea să sufere anumite schimbări fonetice dacă ar fi fost în limba noastră sub forma de Antina, încă din primele timpuri ale colonisării. Era fatal să sufere următoarele schimbări:

Iniţialul *-an-* trebuea să treacă în *-în-* ca în toate cuvintele noastre vechi:

antanium = întîniu — întîiu.
angustum = îngust.
Andreas = ᴍᴎᴀᴩᴄᴎ şi Indrei prin Ardeal.
angelum = înger şi inger prin Ardeal.
anemam = înema — inimă.
annellom = înel — inel.

1) I. Nădejde, *Contemporanul* IV, p. 255.

Silaba *-ti-* trebuea să treacă în *-ți-* după cum a trecut în toate cuvintele noastre vechi:

hospitium = ospăț.
multi = mulți.
muti = muți.
pretium = preț.
puteum = puț,
subtilem = subțire.
terra = țară.
tibi = ție.

Dar, zice d-l Hasdeu, «prin *Antina* = Artinna se justifică.... nescăderea inițialului *a* la vocală obscură, de oare ce înaintea lui *-r-* el se păstrează totdeauna intact, fie tonic sau netonic». Justificarea nu-i valabilă, pentru că primul *a* din Antina nu mai avea nimic de împărțit cu *r* tocmai «din acele timpuri primitive ale colonisării...» cînd, după părerea d-lui Hasdeu, «numele orașului dacic a fost modelat după o reminiscență italică» și a luat forma de Antina în loc de Artinna saŭ Ἀρτίννα. Nu se poate pricepe cum *r* din Artina dispare și se păstrează în acelaș timp!

Afară de asta, din ce pricină nu s'a prefăcut silaba *-ti-* în *-ți-*? D-l Hasdeu nu pomenește nimic despre acest lucru, dar în schimb vorbește despre finalul *-ina* afirmînd fără probe serioase că «latinul Antonina trebuea să devină la Romîni Tiia» după cum din «Vidin» s'a făcut «Diiu» [1]) și că «numai printr-un duplu -inna s'ar putea explica conservarea finalului *n* în *Antina*».

Din cele de pînă aci se vede lămurit că etimologia «Antina din Arkinna», ca și «Romanați din Romula», nu poate suporta proba criticei scientifice. «Se înțelege fără legi fonetice sigure, pe care să nu fie voe a le călca, ori-ce cuvînt romînesc poate deriva din ori-ce limbă de pe pămînt [2])».

De unde vine Antina?

1) *Analele Acad. Romîne* (1887—1888, p 6) spun că îndată după citirea monografiii Antina «urmează între d-nii Odobescu și Hasdeu o discuțiune asupra identificării *Vidinului* actual cu cetățile antice *Bononia* saŭ *Bodonia* și Dium».

2) A. Lambrior, *Carte de Citire* ed. 2 Iași 1890, p. LXVIII-.

Spre a putea da de urma acestui nume de localitate — despre care, nu știu cu ce drept, răposatul inginer Al. Popovici zice, că «s'a numit și *Antivari* pe vremea craiului Bodin la 1070[1])» — am făcut, dar zadarnic, mai multe hipotese, gîndindu-mă pînă și la grecescul ἀγκοίνη = *cotitură*, *unghiu*, căci, precum lesne poate observa cine se uită pe o hartă geografică a județului Romanați, cele două drumuri romane, cel de la *Celeiu* și cel de la *Islaz*, formează un adevărat *unghiu* la punctul lor de întîlnire, la *Antina*.

Păcat că ἀγκοίνη nu poate da *Antina!*

De unde vine Romanați?

Dacă citește cine-va cu deamăruntul cunoscuta *Relațiune despre localitățile semnalate prin antichități în județul Romanați*, — în care A. I. Odobescu contopește elementele archeologice aflate în scrisele cărturarilor cu răspunsurile date de învățătorii sătești din această porțiune de țară la un cestionar archeologic ce li s'a fost trimes, — rămîne uimit de mulțimea ruinelor din acest județ [2]).

Iată cîteva probe:

Din comuna Piatra se răspunde că «în această comună sau în comunele vecine nu se află alte așăzăminte sau locuri însemnate de vechime, decît numai în comuna vecină *Ienușeștii*, pe unde trece linia ferată, săpîndu-se un cap de deal, adîncime de un stînjin, s'au găsit mai multe *ziduri de piatră mică* și *cărămidă foarte mare*. S'au găsit tot în acel loc și *cioburi de oale* foarte mari și groase ca de două degete. De aci se înțelege că acel loc a fost vre-un așezămînt strămoșesc sau de pe vremile cînd cu *Uriașii* și cu *Jidovii;* însă nu poartă nici-o numire din vechime, fiind pînă acum necunoscut de oamenii existenți. Acel loc cade spre răsărit, la marginea unei mahalale a comunei *Ienușeștii*. Este așezat pe muchea unui deal, unde a fost o mică pădure, care s'a tăeat de

1) A. I. Odobescu op cit. p 215. Despre craiul Bodin v. C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 207.

2) A. I. Odobescu în *Anal. soc. acad. rom.* 1877, p. 173—339 și în *Scrieri literare și istorice*, București 1887, II, p. 407—482.

linia ferată și se numește astăzi *dealul Ienușeștilor*. Acele ziduri sînt făcute de piatră mică și cărămidă mare ; piatra este așternută cu materii așa de tari încît fie-care se poate sparge, iară de deslipit nu se poate deslipi una de alta. Parte din acele ziduri s'au tăeat de lucratori în bucăți enorme, pe unde a ajuns linia ferată, și retezîndu-se cu ciocanele, s'au prestegulit singure în vale, unde stau tocmai ca niște lespezi de piatră întregi. Mărimea acelor ziduri este : înălțime de un stînjin și grosime de o jumătate de stînjin. Mărimea cărămidei ce s'a găsit în unele ziduri este : lungimea de 2 palme și 5 degete ; lățimea de 1 palmă și 5 degete și grosimea de 5 degete. Acele ziduri închipuesc a fi fost locuință de oameni ; însă nu se cunoaște bine, căci se întind către comuna Piatra spre sud, și cele-l-alte capete ale lor nu s'au văzut, ca să se știe cît sînt de lungi. Pentru acel loc nu s'au păstrat spuse sau povești din vechime bătrînești, fiind-că nimenea nu știa ce ar fi fost acel loc, căci a fost la toți invisibil pînă astăzi. (Nesubscris) [1])».

Topicul romînesc *Ienușești* e făcut din personalul maghiar *Iános*=Ioan.

Din comuna *Fărcașele* vine știrea că «această comună se află situată pe muchea malului drept al Oltului vechiu, părăsindu-și matca sa din vremile vechi, fiind-că acest riu are comunicația prin coprinsul acestei comune. Spre răsărit se mărginește cu comuna Stoenești și Drăgănești, spre apus cu comuna Caracalul și Hotăranii, spre miază-noapte cu comuna Comanii și Hotăranii, spre miază-zi cu comuna Comanca. De pe cercetările făcute prin bătrînii comunei despre vechile așezăminte ce se crede a fi rămase de la strămoșii noștri romani, s'au găsit cele cuprinse mai jos : — Despre comuna Stoenești în *Farcașul-de-jos*, a fost din vechime *o strajă* care poartă și chiar acum numele de *Lazaretu* ; aceasta este de cînd cu *Carjaliii*, *robia Hațegului*, și se află pe muchea dealului mătcii Oltului vechiu, între Stoenești și *Fărcașul-de-jos*, ce-i mai zice și *Cătunul*. — Despre apus de această comună sînt *două măguri;* una se află în

1) A. I. Odobescu în *Anal. soc. acad. Rom.* 1877, p. 185.

viile *Fărcășenilor-de-sus* ; înălțimea sa este de 4 stînjeni' lărgimea la basă este de 10 stînjeni ; iar cea-l'altă este mai mică, avînd înălțimea sa de 2 stînjeni, lățimea la basă de 7 stînjeni, și se află situată despre orașul Caracalul, în drumul Caracalului. Toate acele zise mai sus se află situate în *Fărcașul-de-sus*. Iară în *Fărcașul-de-mijloc* se mai află o *măgură* cu numele *Măgura Farcașanului*, care se află despre miază-zi și hotărește moșia comunei Comanca ; mărimea sa este : înaltă de 3 stînjeni, lățimea la basă de 3 stînjeni. In cîmpia Scorri despre miază-noapte de această comună, se afla în vremile vechi *o tabără* de oaste turcească, care și acuma se văd gropile de un grajd de cai, de așezămîntul lor și altele. In matca Oltului vechiu a fost din vechime *sat* și o *biserică veche*, unde chiar acuma se văd ruine și gropi de sate și altele ; iar acuma se află în urma acestui sat pădure foarte mare cu copaci, grosimea ca de 12 palme ; toate acestea se află despre miază-noapte de această comună. *Casele lui popa Stoica* se află despre miază-noapte de *Fărcașul-de-mijloc*, situate pe muchea dealului matcei Oltului vechiu, unde acuma se află pe basa lor zidite, casele zidite de cucoana Tinca Fărcășanca. Acest Popa Stoica a fost un om brav care s'a bătut în vremile sale cu Turcii și i-a răsbit în mai multe rînduri ; și chiar astăzi se aude vorbind despre dînsul prin poporul romîn, că zic că a fost un om foarte curagios și minunat ; care despre sfinția sa se vorbește prin mai multe istorii și se cîntă și de către popor, adică zicînd : *Popa Stoica din Fărcaș, sare de șapte pași, și ese din liturghie, și tae la Turci o mie*. Se mai află o tablă de piatră, lungimea ca 1 $^1/_2$ stînjeni, lățimea de 5 palme, în care sînt scrise numele Doamnei Balașa soția (fiica?) Domnului Brancoveanu, care se află la Cișmeaua de zid de cărămidă a d-lui Fărcășanu (subscr. I. Elliescu [1])».

Observ iarăși, că topicul romînesc *Fărcaș* vine din apelativul maghiar *farkas* = lup sau din personalul *Farkas* = *Lupu*.

Ienușeștii și *Fărcașele* nu vor fi păstrînd oare nu-

1) A. I. Odobescu în *Anal. soc. acad. rom.* 1877, p. 199—200.

mele chenezatelor lui *Ioan* şi *Farcas* amintite în documentul istoric din 1247? Ori cum ar fi, se vede cît de colo că-s de origine maghiară. Să nu mai fie oare în judeţul acesta şi alte numiri topice de origine maghiară? Probabil că da.

«La miază-zi, dea-lungul malului Dunării, acolo unde stau semănate pe ţărmurile septemtrionale ale rîului şi ale întinsei bălţi, numită balta *Bistreţului* sau a *Orlei*, satele Dăbulenii. Celarii, Ianca, Grojdibodul, Gura-Padinei, Orlea, Celei, Garcovul, Corabia şi în fine tîrguleţul Islazul în colţul vărsăturii Oltului, pe această sprînceană de dealuri, văz—zice A. I. Odobescu—mari măguri înşirate în grupe, cînd de trei, cînd de cinci, cînd de şasesprezece şi mai multe.

«In trei puncturi diferite la Grojdibod, la Celei şi la Islaz sînt şi urme de cetăţi, unde se găsesc bani şi pietre scrise din timpul Uriaşilor. Uriaşii, domnilor, vorbeau latineşte, căci latineşte sînt scrişi acolo şi banii şi pietroaele [1])».

Spre apus de Celei e comuna *Orlea*.

In ţările de sub coroana sfîntului Ştefan sînt mai multe localităţi, numite romineşte *Orlea*, ungureşte *Váralja*. Una din cele două numiri trebue să fie schimonosirea celei-l-alte. Cum se poate, în casul de faţă, deosebi originalul de copie? Căutînd înţelesul vorbelor. In Banat a fost — azi nu mai e — o «*váralja*, localitate aşezată odinioară sub Zsidovár şi pomenită în anul 1478 ca *suburbium castri Zsidovár* [2])» *Suburbium castri* şi *váralja* e acelaş lucru spus în două limbi diferite. Maghiarul *váralja* însemnează «*poala cetăţii*» (*vár*=cetate, *al*=temelie *ja*=sufix posesiv de persoana a 3-a sing.).

Orlea din Romanaţi trebue să fie de aceaşi origine ca şi homofoanele sale din Ungaria.

Vorbind de comuna *Vădastra* din Romanaţi A. I. Odobescu zice că «o cestiune interesantă, care se leagă de această localitate, este negreşit şi numele ei. Impreună

1) A I. Odobescu în *Anal. soc. acad. rom.* 1877, p. 178-180

2) Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, Budapest 1884, v. II, 1, p. 277.

cu d-l Boliac, nu putem crede că dînsa ar proveni de la un astronom latin, carele de acolo *vedea astrele* pe cer. Să fie o numire de origine slavonă derivată dela Вода, apă, şi острiи, repede, iară nu ne vine a crede, de oare-ce nici apă aşa de tot repede nu este pe acolo, şi nici compunerea ordinară a cuvintelor slavone nu permite o asemenea combinaţiune cu post-punerea calificativului. Rămîne a se întreba dacă nu cumva numirea *Vădastra* n'ar avea vre-o înrudire foarte de aproape, în sînul vocabularului limbilor traco-getice, cu numele vechii cetăţi macedonice *Chalastra*, cu acela al anticei mutaţiuni postale *Ballanstra* din Sirmiu; apoi şi cu denumirile locale ale marilor rîuri din Orientul Europei: Danubiul, numit aci *Ister*, şi Nistrul sau Tyras, căruia i s'a zis odinioară şi *Danaster*; în fine chiar cu terminul *Tutastra*, prin care după spusa medicului grec Dioscoride, Dacii însemnau dovlecii *). Poate că o radicală comună acelei limbi pierdute din toată peninsula Hemului, identică în adevăr la sunet cu sufixa latină care ne-a înzestrat limba noastră de azi cu ziceri ca: fiiastră, colastră, fereastră, a lăsat ultimele sale urme pe şesul românăţean, dacă nu şi în cîte-va rari cuvinte ale poporului nostru.

«Graţie d-lui Boliac, am aflat pe cîmpia din centrul

«*) Cetatea *Chalastra*, la gurile rîului Axios (Vardarul) în provincia Mygdoniii, figurează, cu variantele χαλάστρα, χολάστρη, şi χαλαίστρα, în *Strabo* VII, frg. 24; *Herodot* VII, 123; *Plutarch*, vit. Alex.; *Pliniu*, IV, 10; XXXI, 10 «Nitrum Chalastricum» etc. Se afla în localitatea *Kulakia* de astăzi—«*Mutatio Ballanstra*, între *Translitis* şi *Meldia*, e citată în *Itinerarium a Burdigala Hierosalem usque*, pe calea dintre cetatea *Sirmium* (Mitrovitz) şi cetatea *Serdica* (Soña?); se crede a fi fost lîngă *Sribnitz*.—Despre numirea *Hister* a Dunării-de-jos, găsim între alţii, în *Iordanis de Getarum sive Gothorum origine*, următoarea indicaţiune: Danubius... *qui* in lingua Bessorum *Hister* vocatur.—Tot *Iordanes* V, precum şi Ammian Marcellin XXXI, şi alţii dau rîului Tyras, numirea de *Danastris*. In tractatul lui Dioscoride, περὶ ὕλης ἰατρικῆς, printre alte denumiri de plante, reproduse în diferite limbi vechi citim şi acesta: Κολοκυνθίς, Ῥωμαῖοι κοσκούρβιτα σιλβάτικα, Δάκοι τουτάστρα». Aceeaşi terminaţiune—*astra* aflăm în cuvîntul românesc *fiiastră*, carele totuşi este învederat latinescul *filiaster*, *fiiliastra*, ce se presintă în inscripţiuni (Orelli *Inscript. latin. select.* 6206, 6207 etc.). precum şi în termenul ţărănesc *colastra*, rămas pînă astăzi la bacii Carpaţilor chiar acelaş ca şi la păstorii Laţiului, etc.

acestui județ un fel de oasis preistoric, înfundat în mlaștina de la *Vădastra*, și de-asupra căruia au venit a se supra-pune construcțiuni din epoce posterioare, romane, ba chiar poate și medievale [1])».

N'o fi cum-va medieval însu-și numele *Vădastra?*

In Ungaria sînt cîte-va localități numite:

vadász.
vadászerdö.
vadászház.
vadászkastély.
vadászlak.

Un tip maghiar «*vadásztér*»=«*loc de vînat*» este un nume convenabil din toate punctele de vedere pentru acel «oasis preistoric, înfundat în mlaștina de la *Vădastra* și de asupra căruia au venit a se supra-pune construcțiuni din epoce posterioare, romane, ba chiar poate și *medievale*».

«Grație învățătorilor din satele apusene ale aceluiaș ținut—zice A. I. Odobescu— situate cam pe răzorul județului Dolj și anume: a celor din Zănoaga, din comunele foarte alăturate Cacaleții și Radomirul; iară mergînd tot mai în jos, din *Dioști*, din Marotin, din ambii Amărăști și din Ghizdăvești, în fine din Apele-vii, aflăm în împrejmuirile răslățate ale acestei ultime localități, cu nume așa de caracteristic, o grupă de posițiuni, însemnate prin taberile lor de măguri, prin urmele lor de cetăți, pe unde plugarul găsește pe tot minutul vase de lut, cărămizi, olane de apă, arme de metal și chiar monete din diferite epoce.

«Ce este acest șir de ruine antice, grămădite în jurul comunii Apele-vii? Ce însemnează numirile, slavone după toată aparența, ca Zănoaga, *Dioști*, Zvorsca și altele?

«Avem aci rămășițe din antice stabilimente romane, precum ne-ar face să credem existența de ruine, clădite odinoară cu de acele late și masive cărămizi, cărora dialectul local al Romanaților le-a însușit denumirea topică a Antinei, zicîndu-le *cărămizi de Antina?* Avem urme de la popoarele slavone ale mediului-ev? sau chiar numai

1) A. I. Odobescu în *Anal. soc. acad. rom.* 1877, p. 189.

din epoce mai apropiate, cînd gloanțele de pușcă se puteau rătăci prin arina din bătătură?

«Iată punctele asupra cărora nu se poate da nici-o lumină hotărîtoare din raporturile, scurte și lipsite de experiență arcĥeologică, ale învățătorilor sătești. Poate, corelațiuni cu antichitățile din învecinatul județ al Doljului, dar și mai sigur explorațiuni făcute de un expert la fața locului, ne vor înmîna cheea acestor enigme, care, în ori-ce cas, par a nu fi lipsite de interes [1])».

Invățătorul din *Dioști*, după ce înșiră mai multe măguri ce se află în hotarul acelei comune, zice că: «Spre miază-zi de această comună se mai cunosc *ruine* de o biserică, care spun bătrînii că a fost acolo biserică de la moși-strămoși, care s'a ruinat de tot și se vede și acum acolo o *cruce de piatră*, scrisă cu litere necunoscute. Și zic că și acum se vede locul unde a fost sfîntul prestol în altar, acoperit cu puțin pămînt pe de asupra, și acum este arat locul pe acolo și se află în depărtare de această comună ca de 1200 stînjini, spre miază-zi, ce-i zice acolo și *Motea* unde este crucea și locul prestolului. S'au găsit de locuitori niște *spărturi de oale* într'un loc unde a fost în vremea veche un sat, ce-i zice acolo unde a fost satul, *dealul Nucilor*, și unii dintre locuitorii acestei comune au găsit *bănuți vechi;* după cum spun unii că a găsit un locuitor, cu numele Ion Zet Nițu, bănuți vechi, dar acesta neagă găsirea acelor bănuți (subscr. M. Mihăiescu [2])»

In preajma satului *Dioști* «s'au găsit niște spărturi de oale într'un loc unde a fost în vremea veche un sat, ce-i zice acolo unde a fost satul, *dealul Nucilor!*» Ce sat să fi fost satul de pe *dealul Nucilor* de lîngă *Dioști?*

Vechiul sat a fost situat pe dealul *nucilor*. «La Ciangăi e mai cu seamă *nucul* cultivat și se află mai în toate grădinile ciangăești» după cum constată un maghiar [3]), care visitase pe maghiarii din Moldova.

Ungurește *nucul* se numește *dió* sau *diófa*.

Ungurii fac nume topice din nume apelative cu aju-

1) A. I. Odobescu, în *Anal. soc. acad. rom.* 1877, p. 189—193.

2) A. I. Odobescu în *Anal. soc. acad. rom.* 1877, p. 191.

3) Aladár Ballagi, *Ungurii în Moldova*, în *Bulet. soc. geogr. romîne* X (1889) p. 84.

SCOLA DE ... BIBLIOTECA

torul sufixelor -s, -*d* sau -*sd*, ast-fel că din *dió* se pot face topicele *diós, diod* sau *diosd*.

Maghiarul *Diosd* a dat pe romînescul *Dioşti*.

Explorațiunea de pînă aci a județului Romanați a dat un duplu resultat. S'au constatat:

a) *cîte-va numiri topice evident de origină maghiară*,

b) *o mulțime de ruine din diferite epoce*.

Și *mulțimea ruinelor* și cele *cîteva numiri topice de origine maghiară* din acest județ sînt elemente menite să sugereze cum trebue pusă și deslegată problema despre originea numelui de județ *Romanați*.

Scriitorul maghiar Pesty, care a studiat originea mai multor numiri de localități din Ungaria, ajunge la conclusiunea că «și în Ungaria partea cea mai mare a numelor de localități provine din nume de persoane și din cuvinte de acelea care caracterisează solul și regiunea[1])».

Prin ce se caracterisează și s'a caracterisat în evul mediu partea orientală din actuala Oltenie? De sigur prin *mulțimea ruinelor* dintr'însa. Cine n'a fost la fața locului n'are decît să citească de la un cap la altul citata *Relațiune despre localitățile semnalate prin antichități în județul Romanați* a lui Odobescu și se va convinge, că județul *Romanați* este județul *cel mai încărcat de ruine* din toată Oltenia.

Nu e fără temeiu dară hipotesa mea că și județul Romanați se va fi numit *Romanați*, de la *mulțimea ruinelor* dintr'insul, după cum și Mehedinți și-a luat numele de *Mehedinți* de la *mulțimea albinelor* dintr'insul.

Romanați — mai de mult *Romonați*, dacă trebue crezut d-l Hasdeu — va fi datînd din una și aceeași epocă cu Mehedinți și-și va fi avînd originea de la unul și acelaș popor. Examinîndu-se cu de-amăruntul această hipotesă se va vedea dacă este admisibilă sau nu. Deci, un paralelism de la creștet pîn' la talpă sau mai bine de la talpă pîn' la creștet între topicele Mehedinți și Romanați, în documentele vechi *Mehedince* și *Romonați*.

După cum în primele trei sunete «*méh*» din Méhe-

1) Pesty Frigyes, *Magyarországhelynevei*, Budapest, 1888, v. I, p. XXVIII.

dince se cuprinde numele maghiar al «albinei», tot ast-fel în primele trei sunete «*rom*» din Romonați se cuprinde numele maghiar al «ruinei».

Din maghiarul *méh* (albină) derivă *méhes* și corelativul *méhed*.

Din maghiarul *rom* (ruină) derivă *romos* și corelativul *romod*.

Pe cît se vede Maghiarii numeau partea vestică din actuala Oltenie *Méhed* (plină de albine), pe cea ostică *Romod* (plină de ruine). Probabil că Slavii, care, precum s'a arătat, au adaus la maghiarul *Méhed* un îndoit sufix, vor fi făcut același lucru și cu maghiarul *Romod*. Slavii, din a căror limbă au moștenit Romînii topicele:

Covas*na* probabil din Covas*ina*
Cras*na* » » Cras*ina*
Zlat*na* » » Zlat*ina*
etc. etc.

vor fi prefăcut și pe maghiarul *Romod-* în *Romodna*, probabil din *Romodina*, apoi, prin adăugarea exponentului topic slavon *-ce*, *Romodnace*, de unde mai tîrziu Romînii, prin reducerea grupului consonantic *-dn-* în *-nn-*, ca în «vre*nn*ic» în loc de «vre*dn*ic», ho*nn*ogiu» în loc de «ha*dn*agy», au ajuns la forma documentală «*Romonace*»=«*Romonați*».

S'ar putea părea cui-va că, spre a răsturna hipotesa mea, ajunge împrejurarea că actuala marcă a județului Romanați, un snop de grîu, nu concoardă, pe cît se vede, cu numele județului. Mie mi se pare însă că, împrumutînd cuvintele unui romanist, pot întîmpina foarte bine ast-fel de obiecțiune zicînd: «Da, este o obiecțiune pe care fără îndoeală se vor sprijini unii critici spre a-mi respinge explicațiunea, prevăd. Cu toate acestea, voiu observa de pe acuma că spre a combate cu succes o teorie, nu-i de ajuns a-i opune cutare sau cutare obiecțiune totdeauna ușor de găsit, ci trebue să-i distrugi unul cîte unul argumentele produse[1])».

1) P. Marchot, *Encore la question de-arius*, în Zeitschrift für Romanische Philologie, Halle, an. XIX (1895), p. 64: «C'est une objection sur laquelle ne manqueront pas de tabler des critiques pour repousser l'explication, je le prévois. Je ferai toutefois remarquer anti-

Mehadia, Mehedinți și Romanați sînt trei etimologii solidare: ori sînt adevărate tustrele ori nu-i nici-una. Dar trebue să fie adevărate, pentru că-s aflate pe calea indicată de metoda scientifică și de bunul simț.

Chiar dacă n'ar mai fi dincoace de Carpați nici-un nume de localitate de origine maghiară — ceea ce este improbabil — totuși Mehadia, Mehedinți și Romanați sînt de o însemnătate așa de mare încît cred că nu greșesc zicînd că aci e locul și acum e timpul de a se vedea cum trebue interpretată universalitatea elementului maghiar în limba romînească.

«Limba romînă — observă d-l Xenopol — numără.... destul de multe cuvinte de obîrșie ungurească. Acest element unguresc al limbii romînești există în toată întinderea Daciii, în toate provinciile locuite astăzi de romîni, pînă pe malurile Nistrului ale Dunării sau ale Mării Negre în Dobrogea. Insă fiind-că Ungurii nu au trecut niciodată Carpații decît doară în grupuri foarte mici (precum acei ce locuesc astăzi în ținutul Bacăului) atare universalitate a elementului unguresc în limba romînă ar rămînea neexplicabilă dacă s'ar admite că poporul romînesc, venind de dincolo de Dunăre, s'ar fi oprit în mare parte în cîmpia care se întinde la picioarele Carpaților. Căci cum ar fi putut *Ungurii, care nu s'au așezat niciodată în afară de Carpați*, să înrîurească asupra unei poporații romîne care ar fi fost substrasă de la atingerea cu dînșii. Romînii au trebuit să primească elementul unguresc în munții Transilvaniii, unde năvălirea maghiară îi ajunse. Fiind necontenit respinși de către aceasta, ei se scoborîră către cîmpia moldo-valahă, pe care o împoporară în curînd, ducînd cu ei termenii de obîrșie maghiară pe care îi împrumutase de la stăpînii lor» [1]).

Universalitatea elementului maghiar în limba romînească se poate explica în două feluri: sau crezînd și mai departe — credința nu se discută — că vom fi fost *noi*

cipativement que pour réfuter une théorie, il ne suffit pas d'y opposer telle ou telle objection toujours facile a trouver, mais qu'il faut détruire un à un les arguments produits».

1) A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler*, Iași 1884. p. 290—291.

la Unguri în munții Transilvaniii, sau recunoscînd în fine, ceea ce arată studiul scientific al limbii noastre, că în vremurile vechi vor fi fost *Ungurii la noi dincoace de Carpați.*

Din cele două explicări posibile una este în conformitate cu aparența, alta în conformitate cu realitatea. Știința trebue să facă deosebire între aparență și realitate. D-l Xenopol, în graba de a fugi de *Rösler* și de *Balcani* trece fără să observe pe d-l *Hasdeu* și *Oltenia* și se duce drept la *Petru Maior* în *Ardeal.* Ce face nu face bine! Apărătorii cei cumpătați ai continuității spun, prin glasul d-lui Onciul, că «dacă și ingenioasa teorie a d-lui Hasden (relativă la leagănul medieval al Romînilor) desvoltată cu cunoscuta-i măestrie, nu va putea fi susținută în întregimea ei, de bună seamă însă direcțiunea dată de d-sa e singura de la care în mare parte putem aștepta resolvirea chestiunii. Incercările de a susținea intactă tradițiunea cronicelor despre descălecatul lui Radu Negru de la Făgăraș, făcute mai pe urmă fără să se fi putut aduce probe autentice în sprijinul ei, sînt după părerea noastră, *un pas înapoi* față cu resultatele dobîndite de critica de pînă acum» [1]).

Pînă aici d-l Onciul are dreptate, dar n'are dreptate cînd pretinde, relativ la Oltenia, că «afară de actele de donațiune din 1233 (Loviștea, contelui Corlard) și 1247 (țara Severinului și Cumania, cavalerilor Ioaniți) stăpînirea ungurească nu a lăsat altă amintire de posesiune factică, decît doară vre-o două numiri topografice lîngă hotar, precum: valea Oslea cu muntele Oslea în districtul Gorj, și doi munți Oslea în Mehedinți, nume care a fost pus în legătură cu Banul Oslu al Severinului din 1240 (Doc. I. 2 748, a 1448). Deci suveranitatea coroanei ungurești se va fi extins pe atunci în Oltenia nu mai departe decît asupra unor părți de la poalele munților, spre răsărit pînă pe la Severin și spre miază-zi pînă în valea Lotru-

1) D. Onciul *Radu-Negru și Originile principatului Țării românești* în *Convorb. Liter.* XXIV, p. 833.

lui. Regiunea Severinului, împreună cu comitatul Severinului din Ungaria forma aşa numitului Banat al Severinului [1])»

Nu, nu-i adevărat!

Maghiarii au lăsat dincoace de Carpaţi—precum s'a văzut şi poate se va mai vedea — urme toponimice mult mai numeroase şi mai adînci decît cum s'ar părea la prima vedere.

In fine, ca încheere, cîte-va cuvinte.

Lucrurile desbătute în acest studiu—lucruri care slăbesc teoria continuităţii şi întăresc pe a lui Rösler, — n'ar mai avea trebuinţă de nici-un comentar, dacă oamenii n'ar lega de olaltă, cu ştiinţă şi fără ştiinţă lucruri ce nu trebue legate, cum sînt bunăoară *drepturile naţionale* şi aşa numitul *drept istoric*. In această privinţă «mi-se pare» —vorba d-lui Nădejde — «că-i greşală a ne pune pe asemenea teren, căci azi-mîne se poate să se aducă asemenea dovezi pentru teoria lui Rösler încît să nu mai fie chip de luptat împotrivă şi atunci noi singuri ne-am fi pus laţul în git. Chestia lui Rösler are interes numai scientific şi drepturile Romînilor au alte temelii decît dreptul aşa numit istoric. Cu tot dreptul istoric piere un popor, dacă n'are tărie şi reuşeşte dacă se luptă, nu pentru a robi alte popoare, ci pentru a nu fi călcat în picioare de străini. După cum nu trebue să fie un om despoeat de altul, tot aşa şi un popor. Chestia romînească nu se va deslega prin teorii ca a lui Rösler sau ca ale protivnicilor lui[2])». Apoi mi-se pare, tot vorba d-lui Nădejde, că «foarte rău fac acei care se cred fără de greşeli ca papa, cînd scriu că dacă s'ar dovedi că Romînii s'au întins în Dacia după veacul al XII, atunci n'ar avea nici-un drept asupra ţărilor cucerite de dînşii prin dreptul muncii. Ei lucrează pămîntul şi l-au lucrat, l-au apărat cu puterea lor cînd a fost trebuinţă şi-l vor apăra. Poporul muncitor romîn nu despoae pe nimeni, ci trăeşte din munca sa, prin urmare nimeni nu-i poate zice: «du-te

1) D. Onciul, *Radu Negru şi Originile principatului Tării-romîneşti* în *Convorb. Liter.* XXIV, p. 948.

2) I. Nădejde, *Contemporanul*, II (1882—1883), p. 731.

de aici, că n'ai drept. Afară de acestea, la urma-urmei, cum a zis de curînd d-l Xenopol în *Convorbirile Literare* nu dreptul istoric sau altul va hotărî a cui să fie Dacia, ci puterea. Noi sîntem aici şi vom sta pe loc, pînă ce nu vom fi sdrobiţi. Rău este cînd se amestecă patriotism în cercetarea adevărului, ar trebui să ne mai deprindem a privi adevărul în faţă fără groază. Pe minciună slab sprijin [1])».

D. Dan.

---

1) I Nădejde, *Contemporanul*, II (1882—1883), p. 700.

FIRE GINGAȘĂ....

Visuri blînde, închegate
Din parfum și din lumină:
Jale dulce, bucurie
Rîs și plîns fără pricină;

Ideal, gîndiri sumețe
Dor aprins de-a se jertfi,
Vorbă 'n graiul poesiii,
Dor de traiu, dor de-a nu fi:—

Fire gingașă de fată
Cu-al ei dor fără 'ntrupare, —
O nălucă ce se stinge
La întîia sărutare!

ANA CONTA-KERENBACH.

POPA RĂDUCAN

POVESTIRE

Pustia de gîrlă — arz'o focu' — a mîncat cîte niţel malul, pe care era aşezat satu' Cereşti, că l-a stricat de tot. N'ar fi fost nimic d'aea: e atîta loc spre cîmp, oamenii şi-au mutat casele într'acolo, da' vezi pîrdalnica a dărimat şi biserica. De unde mai înainte nu era sat mai regulat ca Cereştii, cu casele aşezate în rînd şi cu două uliţe în lung de par'că erau două poteci printr'o pădure de brazi, acuma se îngrămădiseră cu toţii clae peste grămadă, ca nişte băjăniţi. Şi-apoi nici tu biserică, nici tu popă, că săracu' popa Ion, om bătrîn, slujise patruzeci de ani în biseric'aea şi acuma-i mureai de milă, par'că-i era ruşine să mai dea ochi cu lumea. Cine-a mai văzut popă, fără biserică? Şi din oameni cu rost, cu socoteală, cu trecere 'n ochii lumii, să te vezi tu la cheremu' altor sate!

Că om eşti, ai nevoe de o cununie, de un botez, de multe. De cîte ori ţi s'o naşte un copil, haida la Căpreni; de cîte ori te-oi înveseli la vre-o nuntă, ai la Căpreni. Şi cum sînt ăia, Doamne fereşte! Cum ai eşit din biserica lor, par'că-i auzi:

«Sărăciile dracului, nici biserică n'au, nu i-a învrednicit Dumnezeu să-şi mai facă alta, vin aici ca ţi-

ganii. Ar trebui să-i luăm cu paru' la goană. Nu știți, ce mîndri erau, nu le ajungeai cu strămurarea la nas, cînd aveau biserică, și acuma se lingușesc pe lîngă noi de crezi că-s mielușei...»

Inghițeau bieții Cerești, înghițeau și tăceau, ce era să facă? Nu știi d-ta, și un copil, de-i copil, și cînd e călare, rîde de tine, dă drumu' calului și pe urmă pas de-l mai ajunge, dacă-ți dă mîna!

Bietu' Popa Ion, bătrîn și cu frica lui Dumnezeu, n'apuca să-i întîlnească unde-va, că pe loc începea:

«Mă, ce-aveți de gînd, o să ne bată Dumnezeu, eu o să mă duc, că m'au ajuns anii după urmă, să nu vă lăsați fără biserică și fără popă, să vă băgați carnea 'n saramură, să vă robiți, da' fără biserică să nu vă lăsați, că ne blestemă moșii și strămoșii: așa am apucat, așa să lăsăm copiilor noștri, taică!»

Și n'apuca să isprăvească vorba, că șiroi i se porneau din ochi și picurau pe barba-i albă ca zăpada, și printre lacrămi par'că-l auzeai: «și cînd mă gîndesc, oameni buni, că am slujit patruzeci de ani — o viață de om — în biserica asta, și să n'am eu parte de la Dumnezeu, ca să citească și trupului meu sfintele rugăciuni tot aici, uite nu știu cum mi vine, îmi pare rău că n'am murit mai înainte, să nu mai văd ce-am văzut!»

* * *

Cerești, oameni cu frica lui Dumnezeu și cu rușine, n'au lăsat să treacă mult, s'au globit de la unu' pînă la altu' și au ridicat o biserică în mijlocul satului, de ți-era mai mare drag s'o privești. Multe au mai avut să mai îndure sărmanii: ba fă-ți casă, ba fă-ți biserică și acuma cînd biserica era aproape gata, poftim, le moare și popa Ion. Alta acum: unde să găsească preot? Adevărat e aea: omului sărac i se stinge lumînarea în biserică. De-o jumătate de an era biserica gata și sta așa nesfințită, se uitau cu ochii la ea.

Ba umblă pe la protopop, ba pe la București, pînă cînd în sfîrșit, Dumnezeu le trimite un preot. Da' ce preot? tînăr și frumos... ei, dar de-abia isprăvise și el în-

vățăturile, de unde-o să știe treaba bisericii? Popă nou în biserică nouă. Că dacă ar fi fost popa Ion, barem îl învăța el; da' ăsta de unde-o să știe, că doar nu s'a născut învățat...

Da' vezi n'a fost așa, biserica s'a tîrnosit, popa Răducan, că așa-l chema par'că fusese născut-crescut în biserică, toate alea știa să le facă cu rost și cu socoteală. Ca un puiu de rață sălbatică, cum ese din ghioace înnoată ca o rață bătrînă, așa era și el. Tînăr, tînăr, da' vezi d-ta, era umblat în lume, și omu' dacă umblă, învață și știe multe.

* * *

S'a așezat popa pe treabă! Un țîngău acolo, 'nalt, supțirel, cu o barbă neagră, lungă ca un fuior, și cu niște ochi, care-i jucau în cap ca la o veveriță. Toate să le vadă, toate să le auză. Ii băgase 'n răcori pe Cereșteni, nu se puteau cîrmi de el ferit-a Dumnezeu! Unde te întîlnea:

— Ce mai faci Gheorghe? Da' Duminică n'ai fost la biserică! Ia vezi, mie nu-mi place așa: ori vă vedeți de biserică, ori vă faceți păgîni... ce sînteți letini?

Dacă vedea pe vre-unu' la ușa cîrciumii — nici în cîrciumă — par'că-l vedeai, se oprea în loc, ridica degetu' și arăta spre cer:

— E rușine, pentru D-zeu, ne vede ăl de sus. Om în toată firea stai la cîrciumă! E rușine.

Și pleca.

Se băgase Cereștenii la stăpîn. Nu se duceau la plug, că și acolo îi întîlnea și-i clănțănea cu gura: «da' de ce ai băgat plugu' numai d'o palmă, bagă-l mai adînc! Ba de ce dai sămînța deasă, că n'o să crească bine».

El era și vătășel și judecător și popă și de toate: mai bine să stai închis în casă numai să nu te mai întîlnești cu popa, că ăla nu doarme nici ziua, nici noaptea, ca pricolicii, nu poți și tu să schimbi două vorbe cu un vecin, că te pomenești cu ucigă-l toaca:

— Ei, v'ați pus la taifas, ai? Le-ați isprăvit p'ale-l-alte! V'ați făcut arătura, aveți lemne în bătătură, aveți de toate, numai taifasu' vă lipsea. Traiu băeți!

Barem în biserică, le scotea sufletul nu
Sfînta evanghelie spune. Apostolul Pavel
în casa lui D-zeu trebue să staţi aşa şi aşa.
bătrîni să stea în faţă şi să se mirueascâ
ba că femeile să stea în tindă şi să nu mai popae ca
giştele...

Par'că-l vezi cînd mirueşte. Ţine mirul în dreapta, crucea 'n stînga, şi nu-i mai tace gura: «mîntueşte Doamne.... da' unde ai fost Duminică? ia vezi, — şi-i pune mirul în frunte, — o zi pe săptămînă i-a lui D-zeu!

«Mîntueşte Doamne.... măi, măi, n'aveţi să mai învăţaţi, vă zice omu' de la obraz, de cîte-ori v'am spus: la urmă! Ăi bătrîni întîi!..... Şi, ia vezi, după biserică o ţuiculiţă, că luminare dăduşi lui D-zeu, trebue s'o dai şi diavolului.

«Mîntueşte Doamne.... Neagule, Neagule, în casa lui D-zeu, se vine cu haine curate.»

De unde să facă el ca ăi-l-alţi preoţi!?.. Că oameni sînt, au trăit şi ei în lume, nu în pădure, da' aşa popă n'au mai văzut. După mirueală trebuea să mai stea, şi atunci începea: ba că să se poarte aşa, ba că omu' e fiul lui D-zeu, că Isus Hristos s'a întrupat şi a suferit pentru păcătoşi, să se poarte ca fraţii, să se ajute unu' pe altu'—şi cîte 'n lună şi 'n soare.

Adevărate erau ce spunea el, da' prea multe, frate, şi 'n toate Duminicile, în toate sărbătorile!

* * *

Ei, dar aşa era popa Răducan, om nu jucărie: în biserică, popă; acasă, bărbat; la plug, plugar; în baltă, pescar, şi aşa vrea să vază pe toţi Cereştenii. Ştia el ce spune; «mă oameni buni, dacă munceşte omu' şi stringe, are: dacă nu munceşte şi risipeşte, n'are de unde să aibă». Şi aşa şi e, dacă cheltueşti şi nu mai pui la loc, hasna să fie, tot să isprăveşte.

Cît era de tînăr popa Răducan, atîta era de cuminte şi de ispravă.

Vorba lui era vorbă aşezată, purtarea lui, de om bătrîn cu minte. Şi ce casă ducea el cu preoteasa, de

ţi-era mai mare drag! Ce tîrlă, de rîvneai la dînsa! Toate cu rostu' lor, cu socoteala lor!

Şi ţinea la preoteasă, Doamne, că, vezi d-ta, o luase din dragoste şi se uita la ea ca la luminile ochilor. Cît era el de aşezat, cînd se ducea acasă din bătătură o chema si o striga tare ca s'auză de unde ar fi fost şi-i lua capu' între mîni şi o săruta şi pe un ochiu şi pe ăl-l-alt. Pe urmă intra în casă şi lua copilaşul — Gheorghiţă al lui — şi-l săruta, îl săruta de par'că sta să-l mănînce, pe urmă-l svîrlea în sus ca pe-o minge, îl prindea în braţe în mijlocul casei şi băeţaşul rîdea şi popa rîdea, şi preoteasa sta la o parte şi se uita la ei. Pe urmă popa lua pe Gheorghiţă, îl punea pe pat şi sta de vorbă cu el: Cum te cheamă? al cui eşti tu? ce să-ţi cumpere tata? Copilaşu' nu răspundea nimic. îngîna şi el după tat' său, da' lui i se părea că vorbeşte, vorbeşte bine de tot.—Ai auzit, preoteasă? a zis tată, a zis, zău, a zis! Şi Gheorghiţă se juca în barba popii, şi numai ce-l vedeai că apucă cu mănuţa lui şi trage, şi popa-i striga: nu trage, că mă doare! şi se da îndărăt ca să-l doară, şi băeatul făcea un haz nespus şi popii-i scînteeau ochii de bucurie. Era copilu'ăl dintîiu, copilu' din dragoste şi semăna cu popa ca doi ochi.

Doamne, Doamne, ce fericiţi sînt oamenii cînd trăesc în tignă, zilele trec nebăgate de seamă, omu' îmbătrîneşte în voea ălui de sus, copiii să mărească, bucuriile se înmulţesc!

Da' vezi nu e scris totdeauna să fie bine, că omu-i om, dă cu capu' de multe cît trăeşte şi să te ferească Dumnezeu, cînd şi o băga dracu' coada într'o casă de oameni.

Dobre Mogildea, nu era frumos, da' avea pe vino 'ncoace, şi vezi d-ta, te ţii azi de capu' femeii, te ţii mîine, pînă cînd o scoţi din minţi. Aşa şi ăsta. Toată ziua bună ziua la «preotu'» Răducan: ba că lui îi place părintele că-i om cu socoteală, ba azi să-i aducă un car de lemne de la pădure, mîine o căruţă de ovăz de la gropi, poimîine un car de snopi.

Ţinea popa la Dobre lucru mare. De unde să-i dea lui prin gînd? Mult s'a ţinut Dobre de preoteasă pînă

i-a furat minţile. Şi aşa şi e, dacă păcătueşti o dată, tot păcate ai face. Aşa şi preoteasa, greşise, Dumnezeu e milostiv, n'ar fi putut să nu-l mai vază pe Dobre într'o zi.

Da' cum s'a întîmplat nici ea nu ştie. Dobre venise de la pădure, dejugase boii în bătătură, popa era prin sat, Dobre i-a cerut să mănînce, ea a alergat să-i aducă o prescură şi pe urmă nici ea nu mai ştie: Dobre a apucat-o de mînă, pe urmă, a strîns-o de mijloc şi a simţit c'o arde pe buze şi l-a sărutat şi ea, l-a sărutat, că nu l-ar fi mai lăsat.

Doamne eartă pe păcătoşi!

* * *

E sărbătoare. Tot satu-i în biserică. Popa Răducan cîntă, de ia biserica în sus.

E aproape să easă cu sfintele daruri. Popa e'n altar, îşi pregăteşte sfîntul disc, şi-şi găteşte sfînta grijanie. Şi-a pus discu' la cap, şi-a luat văzduhu' în mîna stîngă şi da să easă, dar atunci fără să vrea îşi aruncă ochii pe fereastra din dosul bisericii spre casa lui..... nu ştiu ce i-a venit: Dobre par'că se furişa de cine-va, se uita în toate părţile şi intra în casă... — în casa lui. Atît i-a trebuit, a început să tremure, s'a îngălbenit ca turta de ceară, şi cînd a eşit cu sfintele daruri era aşa de schimbat, tremura aşa de tare, că i-a scăpat discu' din mînă.

Ruşinat, l-a ridicat repede, da' pe urmă nici el nu mai ştie de-a spus ce trebue ori nu. Slujba s'a isprăvit repede, n'a mai certat pe omeni la mirueală, n'a mai ţinut cuvîntarea după biserică şi, cum a isprăvit, s'a dus glonţ acasă. Trist, necăjit şi galben, a intrat la preoteasă, i-a luat capu' între mîini, s'a uitat drept în ochii ei şi numai atît a întrebat-o: «azi de ce n'ai fost la biserică?» De mîncat, n'a mîncat, pe Gheorghiţă nu l-a mai sărutat ca altă-dată şi l-au apucat frigurile de a zăcut o săptămînă întreagă, întregulită.

— Era adevărat şi el nu ştia nimic!... Asta era dragostea lui Dobre pentru el, nu l-ar mai zăbovi Dumnezeu, bătu-l-ar mînia Domnului! Om însurat cu nevastă şi copii!

Și atunci l-a apucat pe popa Răducan un fel de desgust de toate și, cum sta el culcat în pat cu mîinele pe piept, cu ochii pironiți în grindă, gîndu-i colinda viața întreagă și și-a adus aminte de toate, de toate din trecut și par'că citea pe grindă și pe tavan, și se vedea mic la școală, cum spunea lecția «domnului», cum l-a dus tat'său la oraș, cum cînta în strană, cînd venea în vacanță acasă, cum fugea noaptea din seminar și se ducea la părinții preotesei, unde petrecea pînă tîrziu, cîte necazuri prin seminar, cîte pedepse, cîte norociri pe el cînd s'a însurat și s'a preoțit, dragostea de muncă, cum o să facă oameni harnici și cinstiți din Cerești... Și acuma, acuma....— și-și ascundea fața de rușine, îi era rușine lui de el. Și sta cu mîinele la ochi pînă amorțea și iar se gîndea și iar amorțea. «Doamne, Doamne, ia-mă scapă-mă de rușine, scapă-mă de rîsul lumii».

Și dacă înnemerea preoteasa și-l întreba : «ți-e mai bine părinte? Vrei să mănînci ce-va?» Popa-i făcea semn cu mîna, că nu vrea nimic și vocea-i stinsă abea îngîna : «pace, liniște, uite ce vreau, pace! pace!» Dacă intra Gheorghiță la el, făcea semn preotesei cu dosu' mîinii să-l ia și să-l ducă afară.

Și se scula din pat, se plimba prin casă și odată-, podideau lacrămile și atunci plîngea ca un copil : «mamă, mamă, de ce m'ai mai făcut?!»

Pe urmă iar' se punea cu fața în sus. «Sînt om în toată firea. Ce să fac? Nu pot s'o duc așa. S'o las, nu-mi dă legea. Să mă omor, fac biserica de rîs. Să caut s'o îndreptez, s'o aduc la calea pocăinții.... ! — O Doamne ! Doamne, ajută-mi, ai milă de nevrednicul tău rob». Și se punea în genuchi în mijlocul casei și plîngea : «Doamne fie-ți milă de țărîna tatălui mieu, Doamne, ia-mă, scapă-mă îndură-te, Doamne !»

Așa a dus-o popa Răducan o săptămînă întreagă în post și 'n rugăciuni, de se uscase ca o poamă.

Pe urmă a chemat pe preoteasa și numai atît i-a zis : «preoteasă, dacă ai de gînd să te îndreptezi, bine; de nu, cu mine casă nu mai ții — și pe Dobre să nu-l mai văd p'aici, că-i taiu picioarele !»

Preoteasa n'a zis o vorbă. I-a luat mîna, i-a săru-

tat-o, a dus-o la frunte și a început să plîngă, și plîngi și popa și au plîns amîndoi, ca doi copii care au pierdut drumul vieții.

* * *

S'a ținut popa de capul preotesei, da' de geaba, e greu să mai aduci la calea pocăinței pe cel păcătos. Se schimbase popa Răducan, de nu-l mai cunoșteai. Umbla tot posomorît. Nu-l mai vedeai ca înainte să-ți colinde tot satul de două ori pe zi, nu-l mai vedeai prin baltă, pe la plug, și, dacă trecea pe lîngă un om, punea capu' în pămînt, nu vrea să mai știe, nici să mai audă de nimic. Da' toate-s d'a surda, măcar să-i faci foc în spinare, dragostea-i dragoste, păcatu-i păcat, preoteasa-și pierduse mințile, Dobre da năvală, pîndea, ochea și nu se lăsa. Așa au dus-o multă vreme. Popa Răducan par'că 'nbătrînise fără vreme. Tot stînd posomorît, i se făcuse două încrețituri mari pe frunte, de par'că era tăiat cu cuțitul și începuse să albească pe la tîmple. Te joci c'o viață de om! Pe cine mai avea el? Mamă, nu; tată, nu: cui să-și spue necazurile? cine să-l învețe ce să facă? Doamne, Doamne! — De multe ori își lua bățu' și se ducea pe malul gîrlei singur, singurel, și mergea cu capu' în jos, pe urmă se așeza pe earbă la marginea satului, și tot scobea cu bățu'n pămînt, și cu mintea își colinda necazurile, și cu cît necazurile erau mai mari, el mai tare săpa pămîntul, pînă făcea groapă adîncă, pe urmă se scula: «Doamne!» atîta zicea, și o lua spre casă; da' cum s'apropia de casă, iar îl coprindea dorul de ducă, și i se urîse toate, toate. Pe preoteasa nu putea s'o mai vază. Cum o zărea, par'că i se punea o negură pe ochi, pe urmă-l apuca un fel de amețeală, îi era silă de ea, îi era silă de tot, de toți.

Așa bolnav pe picioare a dus-o popa mult. Te uitai la el, unde îmbătrînește.

Și cum să nu îmbătrînească, ziua chinuit de gînduri, noaptea de visuri, că, n'apuca s'adoarmă bine și se pomenea cu un taur, care vrea să-l împungă, se sculă și-și făcea cruce și iar se culca. Dar iar visa, că dormea pe malul gîrlei și, cînd s'a întors, s'a prăvălit în apă și

se căsnea să înnoate, da-l înneca apa, ţipa şi nu-l auzea nimeni.

Ba de multe ori şi ziua, cînd mergea cu capu'n jos şi cu gîndurile cine ştie unde, i se părea că se poate ca o dată să se dărîme o casă pe el, că vine un cîine turbat, care se repede să-l muşce. Ajunsese să crează, că el o să moară împuşcat. «Da, da» — îşi zicea el — «dă unu' cu puşca, glonţu' se rătăceşte, şi mă loveşte drept în frunte».

* * *

Dăduse în primă-vară. Tot cîmpul îmmugurise. Soarele răspîndea o căldură, care-ţi pătrundea prin toate oasele şi te 'nviora. Popa Răducan, se sculase rîzînd, odată cu răsăritul soarelui. Vesel şi voios începu să se joace prin casă cu Gheorghiţă, vesel şi voios începu apoi să se îmbrace. Nu visase nimic, dormise ca un copil şi par'că se simţea schimbat de tot, nu mai era al de eri; dar, cum se uita şi-şi pieptăna barba în oglindă şi-şi alegea firele cărunte şi le smulgea, deodată i se umple ochii de sînge şi scrîşneşte din dinţi, aşa din chiar senin şi strînge din pumni. Pe urmă îşi vine în simţiri. Par'că a fost un vînt rău, care a trecut pe lîngă el. Ba o cheamă şi pe preoteasa, o mîngîe, o sărută ca întîia oară, după ce s'a logodit cu ea.

— Ştii ce, preoteasă, simţ că m'am făcut bine, nu mai sînt bolnav, uite, m'am schimbat de nici nu ştiu cum, mă simţ bine, bine de tot. O să m'apuc de lucru. Să trimetem pe cine-va să cheme pe Dobre, aş vrea să scot ce-va orz din gropi, să-l ciuruim şi să-l vindem, să ne mai luăm şi noi ce ne lipseşte.

Popa Răducan a plecat cu Dobre şi cu carul la gropile de la capul satului, unde îşi ţinea lumea bucatele. Da' nu ştiu cum, cînd s'au apropiat de ele par'că au intrat în cimitir, gropile cu pămîntul de pe ele prea semănau a morminte.

Se apucă amîndoi. Dau pămîntul de pe groapă la o parte. Scot paele de d'asupra. Pe urmă, crucea cu parul ei. Leagă o căldare albă de frînghie. Dobre se încinge cu frînghia şi se lasă binişor în groapă, iar popa

ţine de căpătîiul d'afară. N'apucă Dobre să intre bine, că simte că-i vine rău şi începe să strige: «trage 'n sus părinte, groapa are năduf». Da' popa, nu ştiu cum îi vine, că scapă căpătîiu' fringhiii. Pe urmă repede, pune paru' cu crucea 'n groapă, pune paele peste ea, o astupă cu pămînt, şi asta, aşa de repede că Dobre nici n'are vreme să bage de seamă. Popa e plin de-o veselie nebună. Aleargă la car. Se sue 'n el. Se dă jos, se duce pînă la groapă, îşi pune urechea la groapă şi aude bine pe Dobre:

— Ce faci părinte?... ce faci... părinte... e păcat... e păcat. Fie-ţi milă de copii... eşti popă... păcat...

Popa iar fuge la car şi rîde şi rîde. Da' nu poate să stea şi iar se' întoarce — «părinte... părinte... păcat.... milă... pă....»

Popa stă culcat cu urechea pe groapă şi ascultă, ascultă, că ar auzi tot ce se petrece în fundu' pămîntului. Şi iar se scoală şi iar se întoarce, da' nu mai aude nimic. Pe urmă se pune cu picioarele pe groapă şi stă, stă şi iar pune urechea, da' nu mai aude nimic. Pe urmă repede, dă pămîntu' la o parte. Scoate crucea. Se uită: Dobre sta grămadă într'o parte.

— Dobre! Dobre! ciine!

Dobre nu se mai mişcă deloc. Atunci popa o ia repede spre sat şi fuge şi se uită 'ndărăt, par'că-l goneşte Dobre după urmă.

— Săriţi, săriţi, oameni buni!

Într'un minut tot satu' e 'n picioare şi toţi ştiu că Dobre a murit înnăbuşit de năduful gropii. Popa nu s'a mai întors să-l vază, abia a ajuns pînă acasă şi gîfiind a trecut pragu', da' a căzut grămadă în mijlocu' casei.

A doua zi popa Vasile din Căpreni a îngropat pe Dobre, că popa Răducan se speriase şi-l apucase alte alea.

* * *

— Săracu' popa Răducan, o să se ducă şi el după Dobre. Zi Doamne fereşte: cînd e să se întîmple omului, n'ai ce-i face. S'a speriat rău, soro, cum să nu te sperii? Ţipă omu', strigă ajutor şi să te uiţi la el unde moare cu zile, e glumă? A fost eri Leanca la ei şi

preoteasa i-a spus că-i luat din Ele. Se uită rău, nu mănîncă nimic, nu vorbește cu nimeni.

— Ia așa, săraçu'. O să se ducă și el. Și păcat, că era om cum se çade.

— După Dobre! D-zeu să-l erte, da' o ducea rău cu lea Sultana... Săraca, mereu o bătea. Numa' fiu său o mai scăpa cîteodată. Că grozav ținea Dobre la el. Ai văzut cum îi seamănă, a zis și s'a făcut Dobre. Și cum mai plîngea după tat'său, Doamne, Doamne!

* * *

Scăpase popa Răducan de Dobre, da'.dăduse peste alte chinuri. Nu era noapte de la D-zeu să nu fi visat groapa, în care murise Dobre și perna, pe care-și trîntea capu' speriat de gînduri, i se părea că-i groapa de orz, și auzea în somn glasu' lui Dobre venind din adîncu' pămîntului : «părinte... ce faci ?... e păcat... ești popă.... e păcat...». De acum necazuri, de acum griji. El, fiul lui Dumnezeu, tocmai el capu' legii!

Pe preoteasă mai rău nu putea s'o vază, copiii i se păreau omenești. Ce să facă ? I-a venit în cap să nu mai mănînce nimic, nimic și să moară de foame, doar s'o 'ndura D-zeu de el, da' n'a putut, că-i se usca limba 'n gură și nu putea să mai grăească nici numele lui D-zeu. Se uscase ca o scîndură, ajunsese o umbră. Luni întregi n'a mai călcat prin biserică. A trimis vorbă dascălului și i-a adus acasă rugăciunile S-tului Vasile și le-a citit, le-a citit de le știa pe dinafară. Și s'a rugat la D-zeu de i se jupuise genuchii. Toate ca toate, ziua o trecea cum o trecea, da' noaptea-l prăpădea visurile. Și pe urmă cum sta el singur în odae, culcat în pat, de-și auzea și bătăile inimii, deodată țipa, sărea din pat, tremura și-și făcea cruce, pe urmă sărea în pat, își punea plapoma 'n cap, strîngea ochii, da' degeaba : Dobre sta după ușă cocoloș și nu mai vrea să plece. Și dacă venea preoteasa el îi striga: «Dă-l afară, nu-l vezi cum șade după ușă?» — «Ce e, părinte ? Ce vezi ? Nu-i nimic, ți se pare». — «E diavolu' preoteasă, e diavolu'».

Dar satu' nu vrea să știe de boala popii. Oamenilor

le trebuea preot și biserică, și d'aea s'au dus la el și l-au întrebat, ce rost are? O să mai poată să mai slujească, ori să ceară alt popă? Mult a stat pe gînduri părintele Răducan, da' pe urmă par'că ar fi căutat pe cine-va prin casă, le-a răspuns cu vocea-i stinsă și cu ochii rătăciți: «da, oameni buni, o să vin la biserică, daca m'o lăsa diavolu', o să vin dacă m'o erta D-zeu.»

Cum a fost Duminică ce vine, popa s'a gătit frumos și, sprijinit în două bețe, a eșit din casă. Da' cum a călcat pragu', par'că i s'a pus o povăeală pe ochi și par'că a simțit pe cine-va, care l-a apucat de braț și-l duce. Mergea așa de ușor, că par'că nici nu fusese bolnav, visa nu alt-ce-va. Cînd s'a desmeticit, a început să țipe și a luat'o îndărăt. Picioarele-l duseseră la gropile satului în loc să-l ducă la biserică.

Gîfiind, ca după moartea lui Dobre, s'a întors înapoi. Lumea aștepta la ușa bisericii. Ținut de brațe, popa a fost tîrît în biserică. Ce slujbă o fi făcut în ziua aea, cum o fi cîntat, cum o fi eșit și s'o fi dus acasă, nici el nu știe.

Incetu' cu încetu', popa Răducan se întremase și ajunsese de se ducea în toate zilele la biserică. Sărbătoare ori nu, intra în altar, își împreuna mîinele, se punea în genuuchi, își ridica ochii în tavan și remînea așa ceasuri întregi. Doar se culca acasă, încolo tot veacu, și-l făcea în altar cu rugăciunile S-tului Vasile și Ion Gură de aur.

Și se ruga și citea și cînta în gura mare rugăciunile, de ajunsese să nu mai poată vorbi. Așa a dus-o popa mult, cînd într'o zi, era cam pe seară, isprăvise de citit o rugăciune din S-tu' Vasile, se rugase atita în ziua aea, că n'a mai putut să stea în genunchi și a căzut cu fața la pămînt, cu fruntea pe dosu' palmelor, iar valuri de lacrămi curgeau de te mirai de unde mai sînt.

Și cum sta așa, a dat să se scoale și și-a mai aruncat încă o dată ochii la S-ta Treime de pe bolta altarului și a văzut bine de tot, că tatăl a clătinat din cap și a auzit o voce par'că venea de departe: «destul, destul fiule».

Din ziua aea, Popa Răducan și-a mai venit în fire.

Se ducea mai rar în altar, și azi nițel, mîine nițel, a ajuns să se poarte cu oamenii ca la început.

* * *

Trecuseră cincisprezece ani d'atunci. Ei, cîte nu se schimbaseră 'n Cerești, ăi bătrîni muriseră și ăi tineri își făcuseră rostu' lor. Pe preoteasa o ertase D-zeu, iar popa Răducan abia își mai putea tîrî, de azi pe mîine, păcatele de bătrînețe. Nimenea nu știa calea bisericii mai bine ca el, nici-un popă de prin prejur nu îndeplinea datinele mai cu socoteală ca popa Răducan, îmbătrînit în ale bisericii.

Sultana, biet, nu se mai măritase și trăea pe lîngă fiu-său, leit Dobre.

E în noaptea de Paște. Cerești cu lumînările aprinse în biserică și p'afară, așteapta învierea. E un fum de lumînări de nu vezi omu' în biserică. Popa Răducan, cu ochelari, abia ține cartea de rugăciuni sbîrcită și învechită ca și mîinele-i tremurătoare. Care mai de care se îndeasă să vadă pe popa, cînd ese și intră în altar. Cu ochii țintă spre popa, par'că așteaptă să vază din clipă în clipă pe Hristos, cînd s'o coborî. E o neliniște. Pe deasupra capetelor lor par'că sboară îngerii și se înveselesc de apropiata înviere.

Se crapă de ziuă, oamenii par'că își opresc respirația să nu piarză o vorbă de a popii. Clopotele bălăngănind, țin isonu'. Se cîntă Hristos a înviat. Se aude de mai multe ori: «și celor din mormînturi viață dăruindu-le». Încremeniți, oamenii își țintesc ochii spre ușile altarului. O să iasă popa să le vestească învierea.

Popa, cu crucea dreaptă, ese la ușile altarului. Vine spre popor și zice: Hristos a 'nviat. De o dată se face o mișcare. Toți își întorc fața spre ușa bisericii: era băeatul Dobre, care întîrziase și-și făcea loc printre oameni. Popa mai apucă să zică odată: Hristos a 'nviat dar cînd să zică a treia oară, vede deodată pe Dobre, în carne și 'n oase înaintînd, ochii i se 'mpăenjenesc, picioarele i se împleticesc, se clatină, bolborosește: «Christ...» și cade grămadă în fața altarului «Eartă-mă, Doamne..... eartă-mă Dobre.... Dobre eartă-mă.... !»

M. Stroescu.

BIBLIOTECA

P. HOFFMANN

RELIGIUNEA BASATA PE MORALA

Ochire asupra mişcării morale din America.

(Urmare şi sfîrşit)

Iată ceea-ce fac societăţile noastre pentru instrucţiunea morală şi desvoltarea caracterului, pentru edificarea şi mîngierea membrilor lor, atît pe cît aceste lucruri se pot insufla prin vorbe şi se pot cîştiga prin proprie cugetare.

Dar aceste lucruri nu atîrnă numai de lecţiunile teoretice şi de gîndirea minţii, ele mai atîrnă în mare parte de la purtarea în fapt a fiă-căruia şi de la exemplul altuia. Practica datoriilor este un mijloc de reformare şi de perfecţionare a sufletului omenesc; şi chiar numai din acest punct de vedere, ea trebue recomandată şi favorisată de aceia care îşi propun cultura morală. Ce-va mai mult, ea este nedespărţită de virtute, ea este expresiunea adecuată a virtuţii, şi deci ea va fi semnul valorii noilor idei şi a ori-cărei instituţiuni. «Arborul se cunoaşte după fructele ce dă». Dacă noile idei şi instituţiunile sînt în adevăr favorabile virtuţii, înnobilirii sufletului şi curăţeniii sentimentelor, atunci ele vor produce acţiuni care vor fi proba vădită a lor.

Noi nu sîntem în stare să judecăm dacă moralitatea individuală a partisanilor mişcării morale întrece în mod simţitor nivelul comun în America. Nu putem considera aci decît o singură faţă a cestiunii, operile de caritate purcezînd de la societăţile etice. Pentru a

da o idee despre această caritate luăm de bază lucrările de bine-facere îndeplinite de societatea de cultură morală din New-York, cea mai veche, cea mai desvoltată din toate, şi care slujeşte de model altora.

La New-York aşa dar, sînt pe de o parte deosebite secţiuni care urmăresc, fie-care cu propriile sale cheltueli, o ţintă deosebită de bine-facere. Aşa sînt : Asociaţiunea Doamnelor, Unirea Fetelor. Unirea Tinerilor, despre care am vorbit mai sus. Doamnele se adună o dată pe săptămână ca să coasă în folosul săracilor. Fetele se ocupă mai cu seamă cu visitarea bolnavilor şi cu instrucţiunea copiilor săraci. Tinerii îşi propun pentru moment să întemeeze o bibliotecă publică pentru folosul lucrătorilor, şi au adunat pînă acum 1200 volume. Mai mulţi alţi membrii, în fine, au în îngrijire un număr mai mare sau mai mic de orfani. Ca să se evite relele ce provin din o educaţiune în masă aşa precum se dă în orfelinate, sînt plasaţi copii orfani, cel mult cîte zece, la o familie onestă, fără copii, care le ţine loc de tată şi de mamă şi care îi creşte sub o continuă supraveghere a bine-făcătorilor. Acum sînt două familii de acest fel, una avînd zece, cea-l-altă cinci orfani.

Pe de altă parte, sînt aşezăminte filantropice întemeeate şi susţinute de întreaga societate. E adevĕrat, din punctul de vedere legal, aceste aşezăminte aparţin unei asociaţiuni deosebite, care a fost autorisată în 1879 sub numele «Opere de caritate ale societăţilor pentru cultura morală». Totuşi, numele oficial al acestei asociaţiuni probează că societatea morală priveşte aceste opere ca ale sale, şi fiind-că ea le-a întemeeat, apoi tot ea, de fapt, are conducerea ei, tot ea vine în ajutorul acestei asociaţiuni, fie prin contribuţiuni de la membrii societăţii, fie prin darurile benevole ale celor entusiaşti.

Motivul acestei despărţiri legale a celor două societăţi, din cît ştiu, trebue căutat nu în vre-o particularitate a legislaţiunii Statului din New-York, dar în intenţiunea de a interesa cît mai multe persoane la aceste opere de bine-facere, arătînd lămurit că ori-cine poate lua parte la ele fără a admite sau fără a primi opiniunile religioase ale Societăţii Morale. Şi în adevăr nu s'a

înşelat; căci, în 1883, numărul sub-scriitorilor streini era de 150, ceea-ce e destul de frumos cînd ne gîndim că cotisaţiunea anuală a unui membru se ridică la cinci dolari (26 lei 50 bani).

Operile filantropice de care vorbim sînt: o grădină de copii, o şcoală de lucrători, şi un serviciu de îngrijitori de bolnavi. Acest din urmă, întemeeat în 1879, e organisat într'un chip deosebit şi merită să fie cunoscut şi imitat aiurea. Sistemul constă în a determina unei îngrijitoare de bolnavi o mahala anumită din oraş. In această mahala ea trebue să meargă zilnic să visiteze pe toţi bolnavii săraci, după ce-a primit reţeta şi ordinile doctorului, sub a căruia direcţiune este pusă. Ea le dă mai întîiu de toate îngrijirile şi tot ajutorul profesiunii sale; păzeşte ca toate prescripţiunile doctorului să fie exact împlinite, camera să fie curată, aerul să fie reînnoit într'însa, şi meseria sa merge şi mai departe. La nevoe, ea pregăteşte pentru bolnavi supă din carnea pe care o are totdeauna la îndemînă, şi ea împarte bonuri pentru lapte şi pentru hrana pregătită la «bucătăria dietetică». «Dacă ea întîlneşte oameni săraci de tot, le procură merinde şi semnalează faptul comitetului de binefacere..... Mai la toţi bolnavii ea dă, sau cel puţin împrumută, învălitori şi postavuri de pat, care sînt procurate, ca multe alte vestminte, de către Asociaţiunea doamnelor». In 1884, 126 catolici şi 45 protestanţi, cu totul 171 persoane, au primit această îngrijire necesitînd o cheltuială de 6667 franci.

Grădina de copii, după metoda lui Fröbel, fu deschisă în 1878 cu 8 şcolari. «Fondurile de care se dispunea atunci nu erau deajuns pentru a plăti modestul salar el unei institutoare». Insă subscrierile nu lipsiră, şi cînd, anul următor, se întrebară ce-i de făcut cu copiii care părăseau micul stabiliment, primul preşedinte al societăţii, Iosiph W. Seligman, prin darul generos de 53000 franci făcu cu putinţă deodată fondarea şcoalei de lucrători (1880).

Această primă donaţiune a fost urmată de altele, printre care însemnăm pe aceea a lui Jules Hallgarten (10000 dolari) şi pe aceea a doamnei Ottendorfer (10000

dolari), şi de aceea se gîndiră se clădească o casă anume pentru acest scop. Clădirea fu sfîrşită în 1883; a costat 80000 dolari (424000 fr.). Cheltuelile anuale, acoperite în întregime prin dăruirile particularilor, se urcă azi la aproape 20000 dolari (106000 franci). Şcoala, înţelegînd prin aceasta şi grădina de copii, este frequentată de 307 şcolari săraci, care nu plătesc nici cea mai mică sumă, dar care, din contră, primesc încă, pe lîngă învăţătura absolut gratuită, o gustare caldă la amiază şi veşminte, dacă cere trebuinţa. Cursul complet ţine opt ani, aşa că copiii, intrînd la şase ani, es de obiceiu din ultima clasă la 14 ani împliniţi. Învăţătura, care e predată de 18 institutori şi institutoare, coprinde morala, cetirea, scrierea, socotelile, limba englesă şi germană, geometria, algebra, desenul geometric, desenul cu mîna liberă, geografia, istoria, istoria naturală, fisica, cîntul, munca manuală şi gimnastica Acestea-s aproape materiile învăţămîntului primar la care se adaogă materiile din cursul primar superior.

Din acest program de studii urmează că şcoala de lucrători nu e destinată, cum ne-ar face să credem numele ei, să formeze în special lucrători şi meseriaşi. Ţinta sa e mai mult de a da minţii elementele unei culturi generale, şi aceasta după o metodă care, pe lîngă că-i folositoare, după părerea lui Adler, tuturor copiilor, celor bogaţi ca şi celor săraci, apoi mai presintă foloase deosebite pentru copiii săraci. Această metodă e întru cît-va aceea a grădinelor de copii aplicată la ramurile învăţămîntului primar. Ea constă în a întrebuinţa cu folos pentru educaţiunea minţii, munca morală şi *producţiunea* lucrurilor, în a le întrebuinţa ca mijloace pentru cîştigarea cunoştinţelor teoretice şi pentru uşurarea acestei cîştigări. Aci nu-i vorba nicidecum de acel fel de muncă manuală, care s'a introdus în timpul de faţă în mai multe şcoale din Europa, şi care rămîne fără legătură directă şi intimă cu cele-l-alte materii din învăţămînt. Caracterul deosebit al metodei Adler este tocmai în a stabili sau a voi să stabileşti, un atare raport. Ea îşi găseşte aplicare mai cu seamă în geometrie şi în fisică. De altmintrelea, desenul merge regulat

înaintea construcţiunii. Şcolarii învaţă mai întîiu să deseneze şi apoi să reproducă într'o materie, potrivită în lut, în carton, în lemn sau în metal, figurile plane şi solide, precum şi instrumentele şi aparatele cele mai simple pentru a face experienţe. Ei învaţă de asemenea să modeleze ceea-ce au desenat cu mîna liberă. Materiile şi uneltele cu care se slujesc, se deosebesc după vîrsta şi după puterile lor, şi, în aceleaşi exerciţii. este o gradare succesivă care duce de la lucrurile mai uşoare la cele mai grele.

Ni se pare că această metodă este destul de inteligentă şi merită ca pedagogii să se gîndească la ea. Dacă e folositoare inteligenţei, punînd mai cu uşurinţă la îndemîna tuturora unele adevăruri, ceea-ce nu fac nici demonstrările pe tablă neagră sau pe hîrtie. şi însemnînd elevilor la studiul fisicei un rol mai activ, apoi ea mai slujeşte încă la cultura sentimentelor estetice şi morale. Sau, pentru a nu aminti decît punctele principale, oare nu va înlesni ea formarea gustului, producerea dragostei şi deprinderii de muncă, formarea ideei despre perfect în domeniul frumosului şi, prin analogie, în acela al binelui? Ni se pare că, sub toate aceste raporturi, Adler are dreptate, şi că inovaţiunea sa poate fi cu drept cuvînt un bun mijloc de educaţiune intelectuală. In ori-ce cas. ea se potriveşte în deosebi cu datoriile viitorilor lucrători şi meseriaşi, pentru că ea le face cunoscut legile, principiile şi adesea compunerea maşinilor în jurul cărora îşi vor petrece o mare parte din viaţa lor, şi pentru că le înlesneşte acea dexteritate a mîinilor, acea îndemînare în mişcarea deosebitelor unelte de care vor avea mai tîrziu nevoe, şi care este chiar o pregătire de dorit pentru învăţaţii care trebue să facă experienţe sau operaţiuni.

Cît despre fete, lor nu li se predă nici-una din lucrările manuale date băeţilor, cu excepţiune modelagiul care, e combinat cu desenul. Cele-l-alte sînt înlocuite prin coaserea şi confecţionarea hainelor şi prin bucătărie, adică, prin lucrări potrivite meseriilor lor.

Nu numai că aceste opere, şi în deosebi şcoala de lucrători, care se consideră ca o operă de caritate *pre-*

venitoare, au reuşit pe deplin şi răspîndesc deadreptul bine-facerile lor asupra săracilor, dar încă au ajuns isvoare de fapte bune dînd îmboldire la creaţiuni asemănătoare în afară de mişcarea morală. După exemplul societăţii noastre, serviciuri pentru îngrijirea bolnavilor din mahala, au fost create şi organisate de către dispensariul din New-York, la Buffalo şi la Indianopolis. Grădina de copii, gratuit deschisă de societatea noastră în 1878, pare să fi fost cea dintîiu de acest fel în ţară; de atunci, instituţiunea a găsit imitatori în toată America. In sfîrşit, munca manuală după metoda Adler a fost introdusă în una din principalele şcoli normale ale statului din New-York, iar introducerea sa în programul şcoalei primare constitue o cestiune la ordinea zilei.

Societăţilor morale le place să ia iniţiativa planurilor filantropice tinzînd să îmbunătăţească, într'un chip solid şi trainic, starea clasei lucrătorilor. Dacă nu dispun de mijloace suficiente pentru a le executa, ele nu stau pe gînduri ci se adresează oamenilor generoşi de ori-ce credinţă, şi chiar, cînd se crede că un plan va avea mai mult succes şi va atrage mai mulţi subscriitori sub conducerea unei asociaţiuni laice şi deosebite de ele, atunci fac tot ce se poate pentru a organisa o asemenea asociaţiune. Am văzut mai sus că astfel s'a făcut că «Operile de caritate unite» sînt, în ochii legii, cu totul despărţite de societatea morală din New-York. Ne mai rămîne acum să vorbim de alte două aşezăminte care par că sînt încă mai neatîrnate de societăţile noastre, deşi ele au avut cele dintîiu ideea de a le întemeea, deşi ele au lucrat cel mai mult pentru crearea lor şi deşi ele le procură probabil cea mai mare parte din membrii.

Mai întîiu, prin stăruinţa lui F. Adler şi prin discursurile sale energice asupra miserabilelor locuinţe, prea strîmte şi prea scumpe, ale lucrătorilor, s'a întemeeat de curînd la New-York o companie care are de scop să construească locuinţe pentru lucrători, mai sănătoase şi mai convenabile. «Acţionarii au convenit să se mulţumească cu un procent de 3 (sau 4 ?) la sută şi să întrebuinţeze ceea-ce rămîne pe d'asupra ca fond de asigu-

rare în folosul chiriaşilor, ca să-i pună în stare să plătească chiriile în timpuri grele, sau. dacă un fond îndestulător s'ar aduna cu timpul, să trăească scutiţi de chirie în zilele de bătrîneţe». Cele dintîiu case au fost isprăvite în luna lui Decembre 1887.

A doua asociaţiune, pe care datori sîntem s'o menţionăm aci este *Neighborhood Guild Association* (asociaţiunea înfrăţirii vecinilor).

Aceste înfrăţiri a vecinilor sînt o instituţiune cu totul nouă, datorită invenţiunii morale a lui Stanton Coit.

Mai acum patru ani, pe la finele lui 1886, Stanton Coit se stabili în una din mahalalele sărăcăcioase ale New-Yorkului, nădăjduind că va găsi acolo prilejul să facă binele. Avea multe idei generale despre ce voea, dar nici-un plan hotărît în amănunte. Deschise mai întîiu, în casele pe care le închiriase jos la stradă, o grădină liberă de copii, a cărei direcţiune o încredinţă la două institutoare din cele mai bune din oraş. Pe urmă, după trei luni de locuire şi de observaţiuni în mijlocul acestei populaţiuni de lucrători, fondă cu mai mulţi tineri din vecinătate, pe care-i invitase la dînsul, un cerc de tineri. Mai pe urmă, fiind-că lucrul mergea de minune, fondă un cerc de domnişoare, şi în fine un cerc de fete şi băeţi mai mici de 14 ani. Aceste cercuri sau cluburi formează împreună înfrăţirea vecinilor, care în 1888 avea aproape 100 membri. Pentru a o completa, nu mai lipseau atunci decît părinţii şi alte persoane în vîrstă. Tînărul filantrop nădăjduea să-i cîştige în scurt, însă curînd după aceea, cum am spus mai sus, el trebui să plece din New-York pentru a se stabili în Londra, unde nu întîrzia să fondeze de asemenea o înfrăţire a vecinilor. Acea din New-York este acum condusă de Charles B. Stover, şi ea posedă propriul ei jurnal, *The Neighborhood Guild Journal*, apărînd la trei luni.

Fie-care cerc are constituţiunea şi statutele sale proprii; fie-care îşi are preşedintele său, secretarul său, casierul său, diferitele sale comitete precum şi adunările sale regulate, care au loc de două ori pe săptămînă, seara. O mică dare e impusă membrilor; tinerii de exemplu, se execută cu 50 de bani pe săptămînă. In adunări, afară de

afaceri, care sînt administrate cu o deplină independenţă,te recreezi, faci musică şi gimnastică, te joci deosebite jocuri, şi te distrezi propunînd şi deslegînd enigme şi şarade. Dar sînt şi ocupaţiuni mai serioase. In unele zile, sînt lecţiuni, exerciţii de recitare ; sau înveţi a desemna, a modela în pamînt, a sculpta în lemn. Fetele în deosebi au ceasurile lor de broderie. Adese-ori, sînt discuţiuni, conduse conform regulelor parlamentare, asupra vre-unei chestiuni de ale zilei cu privire la interesele materiale şi morale ale lucrătorilor, precum despre cestiunea muncii fetelor în fabrice. Alteori, în fine, persoanele, care sînt în fruntea operei, expun, dacă i se cere, în formă de mici discursuri, datoriile obicinuite ale vieţei şi regulele bunei cuviinţe.

Sîmbăta, toate cercurile se adună la un loc, şi atunci e o adevărată petrecere cu cîntece, dans, declamaţiune, etc.

După cum se vede, înfrăţirea vecinilor e o instituţiune nouă. Pe de o parte, are aceasta caracteristic că se compune exclusiv din locuitorii aceleeaşi mahalale, şi că admite pe toţi,— bărbaţi, femei, copii,— aşa că o familie întreagă poate face parte din o societate de acest-fel. Pe de altă parte, ea nu e destinată numai, ca atîtea alte aşăzămite mai mult sau mai puţin asemănătoare, care au fost întemeeate în timpurile din urmă, să procure lucrătorilor mijloacele de a-şi petrece plăcut ceasurile de odihnă, şi să ia locul prin aceasta relelor viţii care îi prăbuşesc în cîrciumă. Scopul ei merge mai departe. Printre distracţiile şi ocupaţiunile, care se găsesc în program, sînt multe care în mod vădit tind a cultiva spiritul, a forma gustul, a da buna-cuviinţă. Mai mult încă, trebue să nu uităm conferinţele morale. Dar scopul principal este să desvolte sentimentele sociale, să strîngă legăturile de unire între vecini şi să-i intereseze unii pe alţii la durerile şi plăcerile lor. Poate am putea zice că este un fel de societate morală în mic, adaptată la trebuinţele unui anumit mediu. Ea are chiar propriile sale opere de caritate, conduse cu propriile sale cheltueli. Tinerii au hotărît de la început chiar să întrebuinţeze un sfert din cotisaţiunile lor (ceea-ce alcătueşte un dolar pe săptămînă) pentru bine-faceri, iar fetele se

duc de visitează din cînd în cînd pe bolnavii din vecinătate şi le duc flori, cărţi şi fructe.

Opera e susţinută de mai multe persoane, aparţinînd, de altmintrelea, la confesiuni deosebite. Unele contribue cu bani, altele îşi consacră «timpul şi forţele», dînd gratuit lecţiuni, însufleţind adunările prin prezenţa lor, arătînd *dragoste* pentru cei ce vin acolo. Şi tocmai acest din urmă lucru e acel pe care-l preţueşte mai mult întemeetorul; căci el e convins că «înainte de ori ce alt lucru, săracii şi prigoniţii au nevoe de *prietenia şi de dragostea omenească*», şi că nu e nimic care să exercite o înrîurire mai sănătăasă asupra lor decît contactul cu oamenii culţi.

Iată originea şi constituirea celei dintîiu înfrăţiri a vecinilor. Însă, ceea-ce s'a făcut într'o mahala putea să se facă şi în alta, şi ar fi fost şi de mirare ca o instituţiune, care a reuşit atît de bine, să nu găsească imitatori. La New-York, după cît ştim, nu s'a găsit pînă acum. Societatea pentru cultura morală din Filadelfia, care s'a inspirat cea dintîiu din fericita idee a lui Stanton Coit, a realisat-o însă pe o scară mai întinsă. Această societate, de alt fel, organisase chiar din 1885 un club de băeţi săraci; le pusese la îndemînă o bibliotecă mică, şi le procurase un local unde puteau veni să se distreze în fie-care Duminecă după amiază şi în fie-care seară din cursul săptămînii, afară de Simbătă seara, şi unde găseau ocasiune să înveţe, după gust, deosebite lucrări manuale, cu deosebire olăria şi tîmplăria. Acest club sau cerc a avut un succes destul de mare; însă se observă în curînd că ar avea un succes şi mai mare, dacă l-ar aşeza într'un centru din oraş mai puţin aristocratic; şi, fiind-că, în decursul anului 1887, fură siliţi să părăsească localul ce ocupaseră pînă atunci, se hotărîră în adevăr să-l aşeze într'un centru de lucrători. In acelaş timp voeau să lărgească cercul înfrăţirii vecinilor, precum se văzuse la New-York, şi să se invite familii întregi să ia parte; în scurt, voeau să întemeeze o adevărată înfrăţire a vecinilor. Totuşi acest plan nu fu îndeplinit; fu înlocuit printr'un plan mai vast. «Noi simţim, zice S. B. Weston, predicatorul societăţii morale din Fila-

delfia, că ideea unei înfrăţiri trebue să fie aprobată în general de toţi locuitorii oraşului, şi că trebue să întemeem nu una singură, dar mai multe înfrăţiri, o înfrăţire pentru fie-care centru de lucrători. Dar văzînd că aceasta era o operă prea mare pentru ca societatea să poată spera s'o îndeplinească, comitetul nostru filantropic hotărî, că cel mai bun mijloc ar fi să se facă sforţări pentru a se forma o asociaţiune de cetăţeni, sub auspiciile căreia planul înfrăţirii vecinilor ar găsi un număr mai mare de partizani şi de protectori decît dacă s'ar fi pus sub auspiciile societăţii noastre». Aceste silinţe au mers în plin. Mulţumită iniţiativei societăţii morale din Filadelfia, Asociaţiunea înfrăţirii vecinilor s'a întemeeat la 28 Decembre 1887. După cum se spune în statutele sale, «obiectul său e să creeze, în diferitele mahalale ale oraşului locuite de lucrători, aşezăminte unde tineri şi bătrîni de amîndouă sexele să găsească prilejul să cultive legăturile sociale, să se odihnească, petrecînd şi distrîndu-se în mod cinstit în ceasurile de repaus». Cea dintîiu înfrăţire a vecinilor sau a familiilor—i se dă şi acest nume — a fost întemeeată, dacă nu ne înşălăm, la începutul lui 1888. Ca să facă parte din ea, o familie întreagă plăteşte anual un dolar şi jumătate; o persoană singură un dolar; băeţii şi fetele mai mici de 15 ani, o jumătate de dolar; toţi şcolarii clasei de seară plătesc încă, pe lîngă aceasta, o retribuţie mică de tot. În această şcoală de seară se învaţă canto, desemnul, modelagiul, sculptura în lemn, tîmplăria, bucătăria, confecţionarea hainelor, etc.

Ni se pare că e o bună idee de a nu se primi gratuit în înfrăţirea vecinilor ori-cine se înfăţişează, dar de a îndatori pe acei care doresc să fie primiţi să plătească anual o mică cotisaţiune. Căci, prin aceasta institutiunea pierde caracterul unei curate caritaţi, ceea-ce nu poate decît să-i înalţe valoarea în ochii lucrătorilor. S'a crezut însă nemerit să se pue la îndemîna tuturor vecinilor fără deosebire, fie sau nu membru al înfrăţirii vecinilor, o bibliotecă, o sală de cetire şi o cafenea populară unde se vinde cafea cu preţul cel mai mic cu putinţă. Un aşezămînt de acest fel s'a întemeeat de cu-

rind de către Societatea morală din Saint-Louis sub numele *Working-men's Self-Culture Club.*

Iată, pe scurt, opera de filantropie a Societăţilor pentru cultura morală din America. Netăgăduit, această operă e mare, luînd în considerare puţinul timp care s'a scurs de cînd există societăţile, şi micul mănuchiu de oameni care le compun. Ea dovedeşte o înflăcărare morală puţin obicinuită şi ea dă cele mai bune speranţe de progres. Noi sîntem convinşi că ea se va întinde sub toate raporturile. Se vor inventa chiar forme noi pentru practicarea binelui, cum s'au şi inventat de pe acum unele. Invenţiunea morală are încă un cîmp vast unde să se exercite: cine poate spune de mai înainte ceea-ce va isbuti să găsească? Mai mult, noi credem că se străbate în general un drum bun: se face în realitate din caritatea *prevenitoare*, pentru a întrebuinţa frumoasa expresiune a lui F. Adler, acea caritate care ajută pe alţii ca să se ajute între dînşii, care ea însă-şi tinde să ajungă superfluă, cel puţin în ceea-ce priveşte ajutoarele curat economice. Dar ceea-ce trebue să ne misce înainte de toate, ceea-ce trebue să ne umple de admiraţiune. e acel nobil zel care nu cunoaşte decît o ţintă, acela de a fi folositor semenilor noştri; cu acest spirit liberal se îmbrăţişează ori-cine e dispus a lucra pentru această ţintă, indiferent de ideile ce le are în politică sau religiune; în fine, aceasta-i o nobilă desinteresare căreia îi place mai bine a se pierde pe nevăzute într'o mare operă de interes social decît să se bucure de gloria că a îndeplinit una mică. Prin toate aceste lucrări, Societăţile morale arată că ele sînt în realitate mai presus de parte şi de confesiuni, că ele represintă în adevăr un principiu superior celui al vechilor religiuni. Şi noi ne-am amăgi ciudat de tot, dacă principiul nu ar fi acela al viitorului. Semnele lui sînt vădite peste tot locul. Aşa, de exemplu, ne amintim c'am citit într'un jurnal, sînt acum cîţi-va ani, că, în cutare oraş german, preotul catolic şi pastorul protestant stau liniştiţi unul alăturea de altul în acelaş comitet de bine-facere. Nu putem decît aproba aceşti bravi oameni. Insă ei sînt ca o icoană vie a unirii care se va face în sufletele oamenilor, mai pre-

sus de deosebirile de opiniuni, pe basa binelui şi a acţiunilor. Ei sînt ca o dovadă vie de suveranitatea şi de independenţa moralei, care este ideea fundamentală a societăţilor noastre.

Această idee fundamentală, în adevăr, nu e nouă. Numeroşi învăţaţi au susţinut înainte de F. Adler că morala e neatîrnată de teologie, şi că ea este partea cea mai însemnată a religiunilor, ea constitue esenţa lor. In timpurile moderne, numărul acestor învăţaţi merge crescînd. Ar fi prea lung să-i înşirăm pe toţi aci; e de ajuns să amintim ceea-ce Alfred Fouillée scria cînd-va în «Critica sistemelor de morală contemporană», expunînd legăturile moralei cu religiunea.

Iată, în adevăr, cum îşi termină expunerea, p. 62 :

«Incheem aci constatînd că religiunea purcede de la morală, iar nu morala de la religiune. In esenţa sa, religiunea nu e decît o morală simbolică, proectată de om în Infinit. Omul îşi închipue că moralitatea sa e cuprinsă şi înlănţuită în religiune ca într'o împărăţie fără hotare, la ale căreia legi ea s'ar supune; în realitate, morala omenească cuprinde şi adăposteşte religiunea..... cerul pe care noi îl punem deasupra noastră, este în noi, în conştiinţa noastră, şi Dumnezeu e idealul nostru lăuntric pe care îl impunem universului».

Insă cu toate că asemenea idei sînt foarte răspîndite astăzi şi se urcă tare sus pe scara timpului istoric ; cu toate că «moralismul» nu s'a născut în America, totuşi F. Adler e cel dintîiu care a avut fericita idee şi norocoasa îndrăsneală să organiseze o societate basată numai pe aceste idei, şi astfel să le supună criteriului infailibil al experienţei. Pînă aci, experienţa a dovedit că aceste idei sînt adevărate, bune, drepte, puternice. Nu ne îndoim că acelaş lucru ne va dovedi şi viitorul, şi că va sosi ziua în care se va recunoaşte pretutindeni meritul numai şi numai întemeetorului Societăţilor pentru cultura morală.

Trad. de
VALERIU HULUBEI

SCOLA
BIBLIOTECA

TOAMNĂ

Ingălbeneşte frunza toată
Şi iarăşi umbra se răreşte,
Părîului se plînge codrul
Că ramuri goale-i zugrăveşte.

Pierdute-s tainele pădurii
Abia s'aude-o şoaptă 'n crîng,
Iar rîndunei şi rîndunele
Lăstunii la un loc îşi strîng.

Şi cînd duios se plînge vîntul
Că florile i se usuc,
Trec cocostîrcii cîrduri, cîrduri
Şi 'n triste zări se duc, se duc...

O jale neagră, jalea toamnei
Cu negre presimţiri ne vine —
. . . . . .
Ca rîndunelele 'n spre soare
Şi gînd şi dor îmi sbor spre tine!

ANA CONTA-KERENBACH.

ACTUALITĂȚI

CR. și ION GORUN

Cu ocasia aparițiii în volum a «Sincerelor» d-lui *Radu D. Rosetti*, ne-am permis să reproducem, după *Povestea Vorbei*, o critică superficială, dar inteligentă, a cunoscutului critic săptămînal *Cr.* Și, firește, pentru ca potrivirea dintre fond și formă să fie desăvîrșită, am avut grija să presentăm această critică... puținilor noștri cititori, însoțită de cîte-va considerațiuni scrise în acelaș stil și cu aceleași tendențe de spirit fals, cu care gazetele noastre de literatură săptămînală sînt, cu necesitate, scrise.

Intre altele — care au fost tractate, cam simplu nu e vorbă, de manii... profesorale — folosindu-ne de faptul că criticul, care se ascunde sub pseudonimul Cr., mai scrie, sub pseudonimul *Ion Gorun*, literatură destul de slabă, ne-am exprimat mirarea, prefăcută firește, cum se poate ca un așa de bun critic cum e *Cr.*, să colaboreze alături cu nulități ca *Ion Gorun*!

Dar pe semne nu e dat ori și cui să scrie... săptămînalicește. Stilul nostru, cu toată flecărirea lui ziaristică,

și-a păstrat prea mult severitatea obicinuită, și nimeni, afară de *Ion Gorun*— cum am zice, nimeni afară de cel cu musca pe căciulă,— n'a înțeles alusia noastră. Ceea-ce e și mai rău, e că n'a înțeles-o nici Cr. Ast-fel acest critic, luînd apărarea lui *Ion Gorun* (ce vreți — fie-care literat trebue să-și aibă criticul său *en titre*) crede *) că dacă «*Cr.* vorbește despre alții decît despre junii dis-«tinși ai *Convorbirilor*, atunci el e un critic cu mult «bun simț și cu multă pricepere; dar cînd apreciază, «cum ar fi de-o pildă, ce-va versuri sau proză semnate «M. Dragomirescu sau D. Evolceanu, atunci el nu este «decît o *nulitate* și se numește *Ion Gorun*».

Nu, *junii* de la *Convorbiri* nu sînt atît de pătimași. Pentru ei, *Cr.*, ori că vorbește despre ei, ori că vorbește despre alții, rămîne tot *Cr.*: un bun critic literar săptămînal, adică o repetăm: cu mult bun simț și cu multă pricepere, dar susceptibil la micile pasiuni... de săptămînă.

E probabil însă, că Cr. a înțeles prea bine sinceritatea intențiii noastre și absoluta noastră lipsă de patimă, dar că, simțindu-se legat de *Ion Gorun* prin oare-care obligațiuni reciproce, a vroit să-l mîngîe, aruncînd toată vina pe gura sa cea rea, care ne-a criticat pe noi, și pe noi, care ne-am supărat atît de rău de gura lui, că, în loc să isbim într'însul, am isbit tocmai în *Ion Gorun*. In adevăr, rea gură trebue să fi avut atunci Cr., dar și mai crudă inimă, noi!

Ei nu! *Ion Gorun* e o nulitate pentru motive, pe care le poate găsi el însu-și în sufletul lui de literat, iar nicidecum din pricina gurii rele a lui *Cr.* Așa dar, zadarnic s'ar mîngîea *Ion Gorun* cu ideea, că e rău considerat din pricină că *Cr.* are gură rea, și ne mirăm de *Cr.* că insistă, atît și cu ori-ce preț, să mîngîe pe *Ion Gorun* și nu vede, că, dacă el însu-și schioapătă cîteodată, aceasta i se întîmplă numai și numai din pricina că trebue să ducă în circă și pe *Ion Gorun*. Ne mirăm noi, dar ne mirăm degeaba, căci de unde știm noi că *Cr.* nu ține mai mult la *Ion Gorun* decît la sine însu-și?

*) *Povestea vorbei*, No. 6

Ori-cum ar fi, un lucru rămîne stabilit: *Cr.* a luat apărarea lui *Ion Gorun*, și cu tot «bunul simț și cu toată multa lui pricepere», de astă-dată n'a cam brodit-o : a afundat și mai rău pe *Ion Gorun* și s'a afundat nițel și pe sine însu-și. Iacă unde duce sacrificiile prieteniii!

Noi, fără să facem atîtea sacrificii, i-am fi dat niște sfaturi, care poate i-ar fi prins mai bine.

Așa, bunioară, i-am fi spus lui *Cr.* să-i spue lui *Ion Gorun* că, în loc să ia de apărător pe *Cr.* sau pe alt *Mîr.* de la *Adevărul «colorat»*, ar fi făcut cu mult mai cuminte sau să tacă și prin puterea talentului lui, dacă-l are, să ne dea o desmințire mai convingătoare ca ori-ce altă replică, sau să ne declare sincer, precum a făcut *St. Tomșa*, pus și el de noi printre nulități, că, pentru foi de literatură săptămînală cum sînt *Povestea vorbei*, *Adevărul «colorat»* și altele, unde, în ori-ce cas, se plătește zece și chiar cincisprezece lei bucata, și-a putut permite să dea și compositiuni de băeat bun de liceu. Ar fi putut chiar să ne arate, prietenește, vre-una din bucățile sale literare, nepublicate și totuși excelente, cum ne-a arătat *St. Tomșa Desăvîrșirea* sa, unde se găsesc strofe de adevărată poesie, în ori-ce cas, de reală gîndire. Și atunci, noi, care nu facem alta decît să vînăm pe acest loc sterp al literaturii romîne, unde, de cîtă-va vreme, se găsesc tot felul de rozătoare afară de epuri, am fi simțit o îndoită plăcere, dacă, pe lîngă — erte-ni-se. metafora cam îndrăsneață — vătuiul *Cr.*, am mai fi dat și peste *Ion Gorun*.

Am mai fi spus lui *Cr.*, că rău face că cearcă, cu ori-ce preț, să desprețuească onoarea pe care i-a făcut-o «junii distinși de Carol Müller»; și rău face, pentru că *Cr.* e destul de inteligent și pricepe că cine vrea să probeze prea mult nu probează nimic, și apoi are destulă cunoștință de trecut și-și poate foarte bine aminti vremurile cînd — *mutatis mutandis* — autorii care fac astăzi gloria neamului nostru au fost tractați în acelaș chip, și chiar cu mai mult spirit, de oameni mai cu greutate decît *Cr.*, ceea-ce nu i-a împiedicat să răsbească încet-încet inerția mintală a vulgului și să cîștige în viitor aceea-ce actualitatea le refusase. Și cu atît mai mult face rău ceea-ce face, cu cît, din replica lui, vede ori-ce om care pricepe

nițel sufletul omenesc, că, la urma urmelor, onoarea, ce i s'a făcut de noi și pe care cearcă s'o disprețuească, e singura satisfacțiune pe care o simte față de critica sa asupra poesiilor d-lui *Radu D. Rosetti*. Și dacă n'ar fi fost amarul, pe care i l-a destilat în suflet nulitatea lui *Ioan Gorun*, de sigur că *Cr.* s'ar fi simțit cu desăvîrșire măgulit de onoarea ce i-am făcut.

Și multe i-am mai fi spus lui *Cr.*, dar credem că îi e destul și atît.

M. D.

REVISTA PUBLICAȚIUNILOR

Societatea de legislațiune comparată din Paris a publicat de curînd obicinuitele ei anuare; cel de legislație francesă, cu data de 1896, coprinde legile din 1895; cel de legislațiune străină, cu data de 1895 e mult mai voluminos și coprinde, in extenso sau in analisă, după importanța lor, legile promulgate în decursul anului 1894, în mai bine de 38 de State. Legile romînești din acel an sînt analisate de d-ra S. Bilcescu, la pag. 815—825.

* * *

In *Riforma Sociale* a profesorilor Nitti și Roux de la 25 Oct. este un articol al d-lui V. I. Radu, profesor la Iași, despre mișcarea cooperativă la noi (pag. 513—538). Autorul spune că cooperațiunea sub ori-ce formă (nu mai e nevoe de a explica că Societățile de cooperatori, de care se vorbește la noi, n'au nimic a face cu ceea-ce numesc economiștii *cooperațiune*) e de abia represintată la noi prin cite-va slabe inceputuri.

* * *

De acelaș e un articol în numărul pe Oct. al revistei de Economie politică a lui Ch. Gide (pag. 771—782), privitor la mișcarea economică și socială. Arată că teoriciani nu prea avem, dar pentru că se impunea soluțiunea multor cestiuni, s'au format curente deosebite. Acestea sînt: curentul junimist, radical și cel socialist; citeși trele născute la Iași, observă autorul. Economia politică clasică n'are nici un representant autentic; toți Romînii sînt partisani, conscienți sau nu, ai intervențiunii Statului în toate ces-

tiunile economice. Pentru a expune ideile economice ale d-lui Carp, scriitorul face mai 'nainte un scurt istoric al *Junimii*, conduse, zice dinsul, în literatură de d-l Maiorescu, și în cestiuni sociale de d-l Carp. Apoi expune toate proectele de reformă al acestui bărbat de Stat. Se arată ce-va pe larg, în acel articol, și vederile d-lui Aurelian.

* * *

Gil Blas din Paris publică de două săptămini un roman intitulat *La Faustine*, de Philbert Bréban, în care sînt și două personage romîne: contele Mavrojény și un unchiu al acestuia, prințul Kotzesco (!).

* * *

In *Kölnische Zeitung* de la 22 Noembrie (suplimentul al treilea) corespondentul acestei foi, care a asistat la visita împăratului Austriii în București, face un scurt istoric al țărilor romîne de la resboiele Romanilor cu Dacii pînă la proclamarea Regatului. Acest studiu, neapărat foarte concis, conține tot ce e esențial într'un stil foarte clar. Autorul admite în regiunile carpatice venirea Romînilor din Balcani prin secolul XIV, sau pe la sfîrșitul secolului XIII. Articolul nu e semnat.

* * *

La Pesta (în editura tipografiii Franklin) s'a publicat în acest an istoria unei familii nobile, calvine, Daniel de Vargyas, din Transilvania, scrisă de un d. Ștefan Daniel, care se trage din această familie.

Acea istorie conține și cîte-va date interesînd trecutul țărilor romîne. Așa de exemplu, se arată că Ștefan Daniel vindea pe la 1680 mult grîu în Muntenia, al cărei Domn îi concedase importul liber a 20 de care de grîu pe an. Acel Daniel a fost și judecător suprem regal în Transilvania.

* * *

Revue d'Orient (săptămînală) din Pesta, publică cu începere de la numărul 49 din 6 Decemvrie, o bibliografie a călătoriilor din Orient în secolele XVI—XVIII. O semnalăm pentru că această lucrare, care are de autor un D. André Leval, va coprinde neapărat și multe indicațiuni, interesînd istoria țărilor romînești. Așa în ultimul număr, găsim scrierea, de altminteri cunoscută specia-

liștilor, a lui Ph. Avril, publicată la 1692 la Paris și la 1693 la Utrecht și în care cartea V e consacrată Moldovei,

* * *

La ședința Academiii Maghiare din 7 Dec., d-l L. Réthy, membru corespondent, a citit o lucrare intitulată «Rominismul în Illyricum». Afirmă că în acea provincie se găsea o populație romanică, în Dacia însă nu, căci a fost colonisată cu locuitori din Asia-Mică. In secolele al 7-lea și al 8-lea, după invasiunile Goților, triburi de păstori au plecat din Apenini și trecînd prin Friul s'au așezat în Iliria, unde au romanisat pe Albanesi și Slavi. De acolo ar proveni vechiul fond slav al limbii romîne și analogiile dintre ea și limba albaneză, căci aceste populațiuni romanice ale Iliriii au venit apoi de au înființat de ambele părți ale Carpaților statele românești. Dintr'un scurt resumat, nu se poate vedea dacă argumentarea e sau nu temeinică conferința aceasta pare însă a fi o îndrăsneață întindere a teoriii lui Rössler, căci chiar pentru perioada romană a Daciii, nu recunoaște existența unei populațiuni romane, ci afirmă că colonii erau în cea mai mare parte numai niște «Asiați».